

میرایه‌تی بابان

له نیوان

به‌رداشی پۆم و عه‌جه‌م دا

chalakmuhamad@gmail.com

نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین

۱۹۹۸

میرایه تی بابان

له نیوان

بهرداشی رۆم و عهجه م دا

نهوشیروان مستهفا نه مین

۱۹۹۸

2323

چاپی یه کهم/ بهرین/ نه ثمانیا - ۱۹۹۸

ناوی کتیب : میرایه تی بابان له نیوان بهرداشی رۆم و عهجه م دا
نووسینی : نهوشیروان مستهفا نه مین
تیراژ : ۱۰۰۰ دانه
چاپی دووهم : سلیمانی/ حوزهیران/ ۱۹۹۸
چاپه مه نکی خاک

ناوهرۆک

پیتشه‌کی (ل ۷ - ۱۲)

پیتداچوننه‌وه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه به سه‌رچاوه‌کان دا (ل ۱۳ - ۳۳)

۱. قوناشی یه‌که‌می میرایه‌تی بابان (ل ۳۵ - ۴۳)
۲. میر سلیمان: یه‌که‌مین ته‌قللای سه‌ره‌خۆیی له به‌ینی به‌رداش دا (ل ۴۵ - ۵۴)
۳. خانه پاشا: کورد له شه‌ری نه‌فغان و تورک دا (ل ۵۵ - ۶۵)
۴. سه‌لیم پاشا: تیکچونی هاوسه‌نگی سیاسی (ل ۶۷ - ۸۱)
۵. پیتنج برا و ۳۷ ساله‌راکوژی (ل ۸۳ - ۹۹)
۶. نیبراهیم پاشا: بنیاتنانی شاری سلیمانیه - پایته‌ختی نوینی (ل ۱۰۱ - ۱۱۱)
۷. نه‌وره‌حمان پاشا: خولیای سه‌ره‌خۆیی (ل ۱۱۳ - ۱۳۶)
۸. مه‌حمود پاشا: هه‌لته‌کاندنی بنچینه‌ی نه‌ماره‌تی بابان (ل ۱۳۷ - ۱۷۵)
۹. له زمانی گه‌وره‌پیاوه‌کانی کورده‌وه:
- هۆکانی روخانی میرایه‌تی بابان (ل ۱۷۷ - ۱۸۵)
۱۰. سالم: قاره‌مانی وشه‌ی کوردی (ل ۱۸۷ - ۲۴۶)

پاشکۆکان

۱. ریتکه‌وتنامه
۱. ۱. پیتکه‌هاتی روسی - عوسمانی (ل ۲۴۷ - ۲۴۹)
۲. ۱. په‌یمانامه‌ی زهاو (ل ۲۴۹ - ۲۵۲)
۳. ۱. ریتکه‌وتنامه‌ی کردان (ل ۲۵۲ - ۲۵۳)
۴. ۱. عه‌ده‌نامه‌ی یه‌که‌می نه‌رزقۆم (ل ۲۵۳ - ۲۵۸)
۵. ۱. موعه‌ده‌نامه‌ی دوهمی نه‌رزقۆم (ل ۲۵۸ - ۲۶۰)

۲. بهیت و چیرۆک
۱. ۲. بهیتی کاکه میر و کاکه شیخ (ل ۲۶۱ - ۲۶۳)
۲. ۲. دو چیرۆکی لاوچاکی (ل ۲۶۴ - ۲۶۹)
۲. ۳. چیرۆکی دو انزه سواری مەریوان (ل ۲۶۹ - ۲۸۰)
۲. ۴. موناجات: بهیتی خالید پاشا (ل ۲۸۰ - ۲۸۳)
۲. ۵. بهیتی نەورەحمان پاشای بابان (ل ۲۸۳ - ۲۹۲)
۲. ۶. چیرۆکی مامە یارە (ل ۲۹۲ - ۲۹۵)

۳. لیستی بەلگە (ل ۲۹۷ - ۳۰۲)

بیبلیۆگرافی (ل ۳۰۳ - ۳۰۹)

پیشه‌کی

-۱-

سالی ۱۹۸۸، بز نیمه‌ی کورد له کوردستانی عیراق دا، سالتیکی پر کاره‌سات و مهینه‌تی بو. جه‌یشی نه‌حیلاالی به‌عسی له زنجیره‌ی‌دک له‌شکرکیشی درنده‌دا، به ناوی «عه‌مه‌لیاتی نه‌فالی ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ...»، هه‌مو ناوچه نازاده‌کانی کوردستانی عیراقی داگیر کرد. مهرگ و ویرانیی به‌سه‌ر کوردستان دا باراند. نیمه‌ش نیت‌ر هیتلا‌نمان لئ تیکچو. باره‌گاکانمان گواسته‌وه سنوره‌کان. من له شوتنیک جیگیر بوم ناوی «قاسمه‌ره‌ش» بو. «قاسمه‌ره‌ش» له نیتوان گوندی «شتین» ی عیراقی و «کانی زهرده» ی نیرانی دا بو.

چۆن هه‌مو مه‌یدان و شه‌قام و رینگا و کۆلانی شاره‌کان ناویان لئ نراوه، ناوه‌هاش، هه‌مو شاخ و دۆل و شیوو گرد و، زۆری نهرز و کیتلگه و له‌وه‌رگاکانی کوردستان، ناوی ناوچه‌بیان هه‌یه. «قاسمه‌ره‌ش» ته‌ختاییه‌کی ته‌سک بو که‌وت بوه ناوچه‌یه‌کی شاخاوی سه‌خته‌وه. پشتی دابو به‌ چیا‌یه‌کی پر دار و ده‌وه‌نه‌وه، چه‌مه‌یکی خوری رون به‌ به‌رده‌می دا نهرۆسی، له دو زنجیره‌ چیا‌ی سه‌ختی نه‌ملا و نه‌ولای دای بری بو. چهند کانیه‌کیشی لئ بو، ناویان «کانی بزگه‌نه» و «کانی بۆق» بو. ناوه‌کانی تریش هه‌ر له‌م باه‌ته‌هون، پیم سه‌یر بو نه‌و جوژه ناوانه له‌م شوتنه‌نه‌ نرا بو. چونکه‌ دیمه‌نی سروشتی قاسمه‌ره‌ش و ده‌وره‌بری له‌ جوانی دا وینه‌ی که‌م و، ناوه‌ه‌وایشی تا به‌لئ ی خوش و سازگار بو. نالی شاعیر، له‌ بواریکی وه‌ه‌ادا، بز بیان‌وه‌نانه‌وه وتویه‌تی:

شارتیکه‌ عدل و گه‌رمه، له‌ جینگیکه‌ خوش و نهرم،

بز ده‌فعی چاوه‌زاره‌ ده‌لین: شاری شاره‌زور

ره‌نگه‌ بز «ده‌فعی چاوه‌زاره» نه‌م ناوه‌ ناخوشانه‌بیان له‌م شوتنه‌ خوشانه‌ نابینا

نه‌گینا شایسته‌ی ناوی خوشتر بون.

چهند رۆژیکی که‌م نه‌بت، که‌ بز نیشوکار به‌ملاو نه‌ولادا نه‌چوم، نه‌وی تری:

چهند مانگی سالی ۸۸ و، هه‌مو مانگه‌کانی سالی ۸۹ و ۹۰ له‌وی به‌ سه‌ر برد.

ناوچه‌که‌ شتکی تی دا نه‌بو پیاو خوی پیتوه خه‌ریک بکا، جگه‌ له‌وانه‌ی کاریان

له‌وی بو. ته‌نیا ناوه‌دانیش برتی بو له: هه‌ندئ ره‌بیه‌ی نیرانی و عیراقی به

شاخه‌کانی نه‌مبه‌ر و نه‌وبه‌روه و، رینگایه‌کی کاروانی قاچاخی نیتوان عیراق -

نەو ماوه یه، نهگهرچی، زۆری کاتی رۆژانهی من به کاری سیاسیهوه نەرۆیشت، بهلام لهو رۆژگارە سهختهدا، «ستهفا بهگی کوردی» گوتهنی: که له «زێد و یار و مهسکهن بن نسیب» بوم، تهنا «سهبوری بهخشی عومری ناشهکییم» خوتینهوه و نوسین بو. کههستهی چهند باسی میژوی سیاسی و جوگرافیای بهشهرییم کۆ کردهوه. نەو سهراوانهی بۆ لیکۆلینهوهی باسهکانم پیوستم بون، هاوڕێکانم له تاران و کرماشان و ورمین و شام و بیروت و سلیمانی و بهغداد، بۆیان پهیدا نهکردم و، بۆیان نهاردم. کههستهی خاوی نهم کتیبهه لهو ماوهیهدا کۆ کرده.

-۲-

«میژو بۆچی نهنوسیتهوه؟»

نهم پرسیاره نهگونجی به باسی جۆراوجۆر وهلام بدریتهوه، بهلام له ههمویان سادهتر:

«بۆ نهوهی پهند له روداوهکانی وههگیرئ!»

رابردوی کورد پهتی له خۆخۆری. نهم دهرده، به درێژایی میژو، مالتورانیهکی کهورهی به سهراوه، کهچی له سهراوسهری کوردستان داو، له ههمو قۆناغهکان دا، دوباره و چهند باره بۆتهوه. 4 کەس له بهیرکهروهکانی کورد: نهمیر شهرفخانی بتلیسی، نهحمدهی خانی، حاجی قادری کۆبی، نهمین زهکی بهگ، له 4 قۆناغی جیابواری ژبانی سیاسی کوردا، باسیان کردوه و، به هۆی تیشکان و کهساسی و دیلی و دهسهسهرییان داناوه.

شهرفخانی (۱۵۴۳ - ۱۶۰۴)، بلیهت و شارهزای میژوی کورد و، روداوهکانی کوردستان، له گهترانهوهی میژوهکی دا له چهندین شوین دا نیشارهت به خۆخۆری و براکۆزی و یهکتر کوشتن نهکا، بهلام هیچ هۆیهکی «منطقی» بۆ نهذۆزراوتهوه.

شهرفخانی به چاوتیکی ورد سههیری روداوهکانی میژوی کورد و میرابهتیبهکانی کردوه. به وردی تاووتوی ی کردون و لێ یان کۆلیوهتهوه. هۆکانی سهرنهکوتتی کورد و مانهوهی به ژێردهستهی رۆن کردۆتهوه. یهکتی لهو دهردانهی له ناو ههمو بنهماله دهسهلاتدارهکانی کوردستان دا دوباره بۆتهوه: دهردی خۆخۆری بوه. شهرفخانی به داخینکی قولهوه باسی نهکا، له پێشهکی کتیبهکی دا نوسیوتتی: «کورد زاووزی زۆر نهکهن و منالیان زۆر لێ نهکهوتیهوه نهگهر یهکتریان نهکوشتایه نهوهنده زۆر نهبون قاتوقهییان نهخسته مهملهکهتی نیران بهلکو ههمو دنیاوه.

ويفعل الله ما يشاء و يحكم ما يريد»

دياره شمره فخان خوی نهیتوانیسوه هژیبهکی ژیرانه و بهجن بۆ ئهم دهرده بدۆزیتسهوه، له بهرئموه پهنای بردۆته بهر نهفسانهی ههلبهستراو. شمره فخان له زمان «خواجا سهعهدين» ی میژونوسی تورکموه نهگیتتهوه: «له سهرهتای دهعهوتی نیسلامی دا تاقتن کورد نهچن بولای پیتغهعهمر تا له سهردهستی نوودا موسولمان بین، سهرسهکوت و قهلافتیان نهونده دژبو و سامناک نهبن، پیتغهعهمر سامیان لێ نهکا، که نهروڤن پیتغهعهمر نهپرسن: نهمانه چ قهومی بون؟ نهلین: کورد. پیتغهعهمریش دوغایان لێ نهکا ههرگیز یهک نهگرن و ههمیشه له ناو خویان دا ناکۆک بن، چونکه نهگهر یهک بهگرن ههمو دنیا نهعهنه زاله!»

ههژاری موکریانی ئهم میژوه به نرخهی وهرگهترهوه ته سهر زمانه تایهتیهکهی خوی. دو جاریش چاپی کردوه:

جاری یهکهم، سالی ۱۹۷۳ له گهرمهی ههراوههریای ۱۱ی نازاردا له نهچهف.

جاری دوهم، سالی ۱۹۸۱ له جهنگهی شوێرش نیسلامی ی ئیتران دا له تاران.

بهلام ئهم سهرگروشتهیهی لێ دهرهتئاوه، گوایه به راستی نهزانیهوه.

ههژار کوردی ئیترانه. دواي روغانی حکومهتی کوردستان له مههاباد روی کردۆته عیراق. بهشی زۆری سالاتی ژبانی له عیراق به سهر بردوه. ههژار دواي نهوهی له ئیترانهوه هاته عیراق ههموژبانی و، شیعهرهکانی و، نویسهکانی و، قسهکانی و، زمان لێداتی... تهرخان کرد بۆ قولکردنهوهی برینهکانی ناکۆکی ناوخۆ و، خوێشکردنی ناگری شمیری خوێنهخوی کوردی عیراق. تهنانته شاکاره نهمرهکهی شمره فخانیشی، وهکو دیوانهکانی خوی به تین ترنجاندنی جیتسو پيس کردوه، «پیشهکی» و «پاشهکی» یهکی خستۆته سهر، بێ نهوهی هیچ پیتوهندهکیان به شمره فخانیهوه ههبن، پره له سهرگروشتهی سیاسی ههلبهستراو و، جیتوی ناشیرین و، درۆی بێ پناغه.

تهگهر تهفسیره نهفسانهیهکهی شمره فخان راست نهبن، نهبن بۆچی ههژاری شاعیر و نهدیپ و نوسهر و زمانزان له باتی پانگهشی «یهکیتی و تهبابی نهتهوهی کورده» پرۆپاگانده بۆ «شمیری براکوژی» بکا و، ههتا مرد، له پاش مردن رهحمته چاکه، وازی له ریشازی هاندانی شمیری براکوژی نههتئا؟ نهوی باوهر ناکا با لهم زوانگهیده سهرلهنوێ به پیشهکی و پاشهکیهکهی شمره فخانیه و، به دیوانهکان و نویسهکانی ههژار دا بچیتتهوه.

نهحمهدی خانی (۱۶۵۰ - ۱۷۰۷) دانهری «مهم و زین» یش سکالا له

دس هه‌مان دهره‌نکا و، نهلتن: نه‌گهر نئيمه له ناو خوتمان دا «نيستيفاق» مان هه‌بوایه، دين و دولهت مان ته‌کميل نه‌کرد و، عيلم و مه‌عرفهت مان ته‌حصيل نه‌کرد و، له بائي نموهی ولاته‌که‌ی نئيمه بيسته به‌رزخ له نيوان له شکره‌کانی رۆم و عجه‌م دا له گۆمی خوین دا نقوم بين، هه‌مو نموانه نوکهر بيان بو نئيمه نه‌کرد. به‌لام نه‌ویش سه‌ری له «حیکمهتی خودی» سوو ماوه، له ناو هه‌مو که‌لانی دنيا دا بوچی کوردی و هه‌ا لئ کردوه.

حاجی قادری کۆبی (۱۸۲۵ - ۱۸۹۷) له خانی ی تن نه‌په‌رتنی و، نهلتن: تا که‌لی کورد له که‌ل يه‌ک رينک نه‌که‌ون، ولاته‌که‌يان هه‌روا «خه‌را به‌ناهاد» نه‌بن و، «هه‌تا وه‌ک ناگه‌ری بن کاه» بن «له که‌ل يه‌ک» نه‌گهر «تۆفانه له‌شکر» يان «به پوشه‌ک» و، به هۆی نم دهره‌هوه له «ژیری... بون به دۆشه‌ک».

نهمین زه‌کی به‌گ (۱۸۸۰ - ۱۹۴۸) پاش تاووتوی کسردنی سه‌راپای میژوی کورد، نوسپوتی: «نم قیامانه‌ی که باسمان کرد... به صورته‌ی عومومی نهلتن بو عه‌ینی مه‌قصد و هه‌ده‌ف بو، به‌لام هه‌یچيان سه‌ری نه‌گرت و به‌یچ‌که له‌مه‌ش سه‌ره‌رتکی زۆری بو مال و رۆحی کورد بو. نه‌گهر تۆزۆتیک باش له‌م قیامانه و له ده‌وری ده‌وام و کۆژانه‌وه‌يان تن به‌فکرین، نه‌بينین که نه‌سبابی موه‌فق نه‌بوینان له خاریجی زیاتر له داخیلی خویمان دا بوه و هه‌شتا بو نم ته‌رحه نیشانه بین نه‌گه‌یشتون و له وه‌ضه‌ته‌ی سیاسیه‌ی ده‌ور و په‌شتیان نمونده ناگه‌هدار نه‌بون...
...خولاصه نم سه‌ره‌کاتی موئفه‌ریده‌یه يه‌که يه‌که عه‌قیم مایه‌وه، وه سه‌به‌ی نه‌صلیشی نیفاق و جه‌سه‌د بو»

نهمین زه‌کی، هۆی سه‌ره‌کی تیشکانی هه‌مو نه‌و بزوتنه‌واته، نه‌گه‌رتنه‌وه بو «نیفاق» و «ته‌فه‌رقه» و «جه‌سه‌دهت» و «رقه‌به‌ری» و «عه‌ره‌ض» ی ناو‌خۆ. نه‌نجام‌گه‌ری میژوه‌که‌شی به‌م جه‌زه‌نکا:

«به راستی تاریخ ناویته‌یه‌کی عه‌یبه‌ره‌ته، وه تینسان و نه‌قوام نه‌بن دانیمین نیستیفاده‌ی لئ به‌کن، وه له سه‌به‌ی سه‌ره‌گرتنی به‌عضنی نیش و قیام باش ورد بینه‌وه و توشی عه‌ینی نه‌تیجه و فه‌لاکهت نه‌بن. له سه‌ره‌وه گوتمان که سه‌به‌ی هه‌ره نه‌ساسبی سه‌ره‌گرتنی هه‌ره‌کاتی کورد بین نه‌گه‌یشتیه‌تی. دوین واپو و نیه‌رۆش وایه».

بو پتکه‌وه‌نانی نیداره‌یه‌کی سه‌ره‌خۆ - با‌خو‌ص‌ص له‌م ده‌وره‌دا - له پتشی هه‌م‌ودا دو شت زۆر په‌یوسته: عيلم و ته‌روهت. هه‌ر قه‌ومێک که له‌م دو خه‌زته‌یه مه‌حروم بین، سه‌ره‌خۆی چنگ ناگه‌وی، وه هه‌ر هه‌ولتکی که بو‌ی نه‌دا به‌ با نه‌چن و سه‌ره‌ری مال و رۆحی بو‌ی نه‌بن. شایه‌د سیاسه‌تی عومومیه موساعده‌ی به‌کا و به‌مه‌قصدیش به‌گا، له غایه‌که‌ی خه‌یر نابینن و ناحه‌سیتنه‌وه و به نه‌وعیتکیتر نه‌سه‌یر

نەبەن، بو ئىشباتى راستىيە تىبى نەم قاعىدە يە مىشال زۆرە»
 مېترۆي پاشايە تى باھان نۆنە يەكى دىبارى دەردى خۇخۇرىسى كوردە. سە يىر
 نەو يە، نەوان نەوسا، كەسىان كەلكى لە تەجرۇبە يى نەوى پىش خۇزى وەر نەگرتو و،
 ھەمان بەزمى دۇبارە كوردۆتەو. لەو ھەش سە يىر تەر نەو يە: كورد و جىزىبە سىياسىيە كانى،
 ھەتا ئىستاش تەجرۇبە يان لە رابردو وەر نەگرتو و. ھەمان بەزم و رەزم بە جۆزىكى
 كوشندە تر دۇبارە نەكە نەو. من نەم باسەم بە دەستى نەنقەست ھەلبىژاردو بەشكو
 نەو يە تازە پىتگە يىشتوى كورد پەندى لى وەر يىگرن.

-۳-

بۆ نوسىنەو يى لىكۆلپىنەو يى لەم بابەتە، وەكسۇ نەزانرى، پىسپەو يى چەند
 مەنھەجىك نەكرى لەوانە:

- نوسىنەو يى بە شىو يى «حوليات» ھەر سالەو روداوە كانى بنوسرى.
 - نوسىنەو يى سەردەمى مېرەكان يەك لە دواى يەك.
 - لىكۆلپىنەو يى ھەم سەو سارەكە بە سە يەكەو و، بەلام لىندوانى لايەنە
 سىياسى، كۆمەلە يەنى، ناھورى، جەنگى، فەرھەنگى يە كانى ھە يەكە ي لە بەشكى
 جىاوازا دا.

من ھىچ كام لەم رىگايانەم نەگرتو و. بەلكو ھەولم داو و لە ھەر ساو يەك دا
 روداوىكى سىياسى گرىگ وەر يىگرم و، قارەمانە كانى نەو ساو يە لە گەل روداوە كە دا
 باس بەكەم و، ھەم لايەنە جىاوازا كانى ژيانى سىياسى و كۆمەلە يەنى و جەنگى و
 فەرھەنگى بە تىكە لاوى باس بەكەم و، زۆر تر لايەنى سىياسى باسەكان بەگرم.
 سەردە تاي باسەكەم بە ھەلسەنگاندنى يەك بە يەكى نەو سەرجاوانە دەس پىن
 كوردە كە باسى روداوە كانى مېرايە تى باھانىيان كوردە. ھەولم داو و نەوانە ي جىگە ي
 باو ەرن لەوانە جىا بەكەمەو كە مەتر جىگە ي باو ەرن.
 باسەكەش ھەموى گراو تە ۱۰ بەش:

۸ بەشى بۆ گىتپانەو يى روداوە كانى باھان و، قارەمانە كانى تەرخان گراو و،
 ۹ ھەمى ھۆكەنى روخانى مېرايە تى باھان باس نەكا لە زمانى شا يە تەكەنى
 سەردە مەو و، بەشى ۱۰ ھەمى باسى سالم و شىعەرە كانى نەكا كە ھەلومەرجى
 ناوچە ي باھان باس نەكا دواى داگىر كرانى لە لايەن توركەو و.
 لىكۆلپىنەو كە ۳ پاشكۆ ي ھە يە:

پاشكۆ ي بەكەم بىرتىبە لە ۵ رىككە و تىنامە كە پە يو ەندىيان بە باسەكانەو و

ھە يە.

پاشكۆ ي دو ەم بىرتىبە لە ۶ چىرۆك و بە يت كە پە يو ەندىيان بە روداوە كانى
 باھانەو ھە يە. گىتپانەو يى دە ماو دەمى مېترۆ، نرختكى تايبە تى ھە يە، نۆپىنى خەلك

دەرنەخا لە روداوێکان و قارەمانەکانی. بێژەر حەزی نەکرد قارەمانەکان بەو جۆرە
 بونایە کە باسیان نەکا. بەیت و چیرۆکەکان پێستییان بە لیکۆلینەوه و
 بەراوردکردن و، لێدوان و لیکدانەوهی وشەکانی هەیە. بەلام نێرە جینگای ئەوه نیە.
 پاشکۆی ستییم بریتیه لە لیستی هەندێ بەلگەیی رەسمیی، کە پێوەندییان
 بە میرایەتی بابانەوه هەیە. بۆ یەکێکی بیهوی لیکۆلینەوهی زیاتر بکا، نەتوانی لەو
 سەرچاوانەدا بیان دۆزیتەوه.

-٤-

سالەکانی ناو باسەکە زۆری، یان هەمووی، بە هیجری قەمەری نوسرا بون.
 زۆری سەرچاوەکانیش نەم تەقویمەیان بە کار هێناوه. گۆزینی بۆ سالی میلادی،
 نەگەر خۆم بکراوێ، هەندێ هەلەمی لێ پەیدا نەبو، چونکە روداوێکان هەندیکیان
 سالەکانیان دیار بو، بەلام زۆریان پۆژ و مانگەکانیان دیاری نەکرا بون، لە بەر ئەوه
 من هەمویانم بە هیجری قەمەری نوسی بو. دۆستی بەرپێزم کەمال رەنوف محەممەد
 نەرکیکی زۆری کێشا، هەمویانێ گۆزی بۆ میلادی و، زۆر سەرئنجی بە کەلک و
 تێبێنی بە نرخێ لە سەر تیکرای باسەکان دەربری و، هەندێ سەرچاوهی بە نرخێ
 پێشان دام. لێرەدا بە پێوستی ئەزانم پر بە دل سیاسی بکەم.
 هیوادارم بەم کارەم توانی بێتم خزمەتێکی پچوکی گەلەکەم بکەم.

لەندن، ١٩ ی مایسی ١٩٩٦

١ ی موحەررەمی ١٤١٧

نەوشیروان

نەم کتێبە لە کوردستان لە ژێر چاپ دا بو، کە هێرشێ هاوێشی هێزەکانی
 پارتی دیموکراتی کوردستان و حەرەسی جمهۆری عێراق لە بەیانی ٣١ ی ئابی
 ١٩٩٦ دا بۆ سەر هەولێر دەستی پێ کرد. بە هۆی ئەو روداوێانەوه نەمیش، وەکو
 زۆر شتی تر، چاپ و بڵاوکردنەوهی پەکی گەوت.

لەم ساوهێدا هیچ سەرچاوهێکی تازەم بەر چاوهێت، کە باسەکان
 دەرئەنێر بکا، تا پێوست بکا پێیان دا بچمەوه، بۆیه ئەوسا چۆنم نوسی بو،
 هەرەکو خۆی پێ دەسکاری بڵاوی نەکەمەوه. حەزم نەکرد یەکەم جار لە کوردستان
 بڵاو ببوایەتەوه، بەلام وەکو نێرانی نەلێن: تەگبیر لە گەل تەقدیر هەمو جاری یەک
 ناگرتەوه.

پیداچونه و هیه کی ره خنه گرانه به سرچاوه کان دا

ریج له بیره و هریه کان ی رژی ۷ ی تشرینی به که می ۱۸۲۰ نویسیوتی:
«نه مرۆ له گه ل میردا - مه بهستی مه حمود پاشایه - که باسی میژیوی
کوردستانمان کرد، پیم نا به جهرگی خۆم دا و، سه سامیی خۆم بۆ باس کرد، که
بزی ناگاداری ته وای میژیوی بنه ماله که بیان نیه! نه ویش به نه زاکهت و
سه نگینه وه پتی ی وتم: نه و میژیوه شایسته ی نویسنه وه نیه، چونکه میژیوی
بنه ماله یه کی ده سه لاتدار نیه، به لکو میژیوی خیلتیکی ساده یه. منیش پیم وت:
به لام بنه ماله که بیان میژیوی دوریان هه یه و شه ره فمه ندن. وتی: بنه ماله که بیان زۆر
کۆن نیه و، نه ندامانی بنه ماله که شیان ته نیا سه ده یه که نه بی بونه ته میسر و
سه ردار.... دوا ی نه وهش وتی: جگه له میژیوی پتفه مه به ران و، پیا و چاگان،
نه وه نده ی بتوانم له رۆژگار و گوزهرانیان بزنام، نیتر زۆر تامه زرۆی میژیو نیم، له
شانامه زیاتر، شتیکی لێ ناخوتنه وه»

نه مه شایه تیسه کی گرنه گه، له زمانی پاشایه کی باهانه وه، که میژیوی
میرایه تی باهان تا نه و سه رده مه نه نویسرا وه ته وه. هۆی نه نویسنه وه ی چی بوه؟ ره نگه
هه ر که سه به جۆزی لیک ی بداته وه.

میژیویه کی سه ره به خۆ که رودا وه کانی میرایه تی باهان له سه ره تای دامه زرانیه وه
تا کۆتایی به گتیرته وه له سه رده می خۆی دا نه نویسرا وه، به لام له زۆر سه رچاوه ی نه و
سه رده مه و، له هی نوێ دا، هه واله کانیا ن و، ده نگه یاسیا ن هه یه:

۱. سه رچاوه کانی ده ستی یه که م

۱. ۱. به زمانی فارسی

۱. ۱. ۱. شرف خان بدلیسی

«شرفنامه»

نه میر شه ره ف خانی بتلیسی سالی ۱۰۰۵ ه ق له نویسی «شه ره فنا مه»

بوته وه.

شه ره فنا مه به فارسی ۳ جار به لاو کرا وه ته وه:

یه که مه ین جار سالی (۱۲۷۶ ک / ۱۸۶۰ ز) له لایه ن «ولاد میر ولیامینوف

زرنوف» له پیتربورگ.

دوهمین جار سالی ۱۹۳۰ له لایمن «فرح الله ذکی الکردي» له قاهره.
جاری سینههم سالی ۱۳۴۳ هـ ش له لایمن «محمدی عباسی» ههمان چاپی
قاهره به نؤفستیت له تاران.

«شهره فنامه» له ربزی میرایه تیه کانی کورددا، به شتیکی تهرخان کردوه بۆ
میرایه تی باهان. نهمه یه که مین سه رچاوه یه باسی میرایه تی باهان نه کا تا سالی
ته واو بونی کتیبه که.

«شهره فنامه» له لایمن دو نوسه ری شاره زای میژوی کردوه وه به جیا کراوه به
عه ره بی: محمد جمیل بندی الروشینی و، محمد علی عونی. هه ردوکیان پیتشه کی
و په راویزی به نرخیان بۆ نویسه وه. هی یه که میان سالی ۱۹۵۳ له به غداد و، هی
دوهمیان سالی ۱۹۵۸ له قاهره چاپ کراوه.

«شهره فنامه» کراوه به توژکی و، به هه ندی له زمانه نه وروپیه کان له وانه
نهلمانی و روسی.

مهلا مه محمودی بایه زیدی له نیسه ی دوهمی چهرخی رابوردودا کردویه تی به
کوردی و، هه ندی به شی تری بۆ زیاد کردوه.

هفته نامه ی «پیتشه کون» ی سلیمانی له ژماره ی ۲۴ ی ۷ ی نۆکتۆیه ری
۱۹۲۰ وه به زنجیره چهند به شتیکی له «شهره فنامه» وه رگتپاوه ته سه ر کوردی و له
ژیر ناوینشانی «نهمه بی طه واتیفی کوردان و ره وشتیان» دا بلاوی کردۆته وه.
سه ره تاکه ی به مجۆره دهس پت کردوه: «نهمه ب و طه واتیفی کوردان و ره وشتیان خوا
چاکتری ده زانی بلام شه ره ف خان کورپی شه مه سه ده نی بدلیسی ۳۳۲ سال
له مه وپیش له شه ره فنامه دا وای فره مه وه...».

هه ژار کردویه تی به موکریانی و، دو که ره ت: جاریک له نه جهف و جاریک له
تاران چاپ و بلاوی کردۆته وه.

باوکی شه ره فخان و بنه ماله که یان و نیله که یان به هوی هه لومه رچی نالۆزی
کوردستانه وه ماوه یه ک ناواری نیران بون. باوکی شه ره فخان میرتیکی ناسراوی
سه رده می خوی و، پایه بهرز و به پیز بوه لای شا ته هماسی سه فه وی. شه ره فخان به
منالی له که ل شازاده و نه میره کانی نیران بۆ په روه رده کردن و پیتشه یانندن براوه ته
ده رباری سه فه وی. دیاره شه ره فخان خۆشی پیاوکی لته اتو و زیره ک و کارامه بوه.
که که ورهش بوه ماوه یه ک له ده رباری سه فه وی دا سه ره رشتی کاروباری میرایه تیه
کوردیه کانیان پت سپاردوه. شه ره فخان ناگاداری و زانیاریه کی زۆری له سه ر کورد
و نیشتمانه که ی و میر و ده سه لاتداره کانی کۆ کردۆته وه. هه روه ها ژماره یه کی زۆر
سه رچاوه ی میژوی خۆیندۆته وه. شه ره فنامه یه که مین میژوی گشتی کورده.

۱. ۱. ۲. قاضی ملا محمد شریف سنندجی:

«زیده التواریخ»

سالی ۱۲۱۴ هـ ق (۱۷۹۹ز) به فارسی نویسیوتی.

هشتاد و سه ساله و چاپ نه کرده. تهنیا ده سنوسی زانراوی له زانستگای کامبریجی بهریتانیایه. فیلمتکی به ژماره/ ۵۷۶۹ له «کتابخانهی مرکزی دانشگاه تهران» ههیه.

همو میژونوسه کانی نه رده لان که لکیان له «زیده» وه رگرتوه. هه رده ها «لورنس لکهارت» بو نویسی «انقراض سلسله صفویه».

۱. ۱. ۳. خسرو بن محمد بن منوچهر اردلان:

«لب التواریخ»

سالی ۱۲۴۹ هـ ق (۱۸۳۳ز) به فارسی نویسیوتی.

سالی ۱۳۵۶ هـ ش له تاران چاپ کراوه. وینهی ده سخته تی نعم کتیبه له گدل لیکۆلینه وه بهک به روسی له به کیتی سۆفتی جارن چاپ کراوه.

۱. ۱. ۴. ماه شرف خانم (مستوره):

«تاریخ اردلان»

سالی ۱۲۶۳ هـ ق (۱۸۴۷ز) به فارسی نویسیوتی.

سالی ۱۳۴۳ هـ ش له سنه به اهتمام «ناصر ازادپور» چاپ کراوه.

د. حه سن جاف و شکور مستهفا «تاریخ اردلان» یان کرده به کوردی. له به غدا چاپ کراوه.

۱. ۱. ۵. عبدالقادر ابن رستم بابانی:

«تاریخ و جغرافیای کردستان، موسوم به: سیر الاکراد»

سالی ۱۲۶۸ هـ ق (۱۸۵۱ز) به فارسی نویسیوتی.

سالی ۱۳۶۶ هـ ش له تاران به اهتمام «محمد رفوف توکلی» چاپ کراوه.

نهم کتیبه جگه له میژوی نه رده لان، به شیککی بو میژوی بابان و سۆزان و موکریان ته رخان کرده.

نه وه ندهی پتوهندی به میژوی بابانه وه هه بن:

۱. بن نه چن نوسه ر پشتی به گیترا نه وهی ده ساوده سی رودا وه کانی میژوی

بابان به ست بن، نهک به کتیبی نوسراو و، تواماری حوکمرانه کان. بۆیه:

۲. ساله کانی تیکه لا و کرده. به ده گه من سالتیکی به دروستی نویسیوه.

له به رنه وه هیچکام له ساله کانی جینگای باوه ر نین بو دیار کردنی رودا وه کانی میژوی بابان.

۳. زنجیره ی حوکمرانه کانی تیکه لا و کرده. پاش و پینشی کردون. هه ندی له

حوکمرانه کانی کرده به کوری هه ندیکی تر و، هه ندیکی کرده به براو باوکی به کتری، که له راستی دا وانین. له به رنه وه بو نه مهش جینگای باوه ر و پشت بن به ست نیه.

۴. هه ندی له گیترا نه وه کانی به شیوه ی سه رگروشته و نه فسانه نویسیوه. نرخی میژوی و زانستییان نیه.

۵. زانیارییه‌کانی له سه‌ر دوا ساله‌کانی ته‌مه‌نی میرایه‌تی بابان هه‌ندی پاسی به‌که‌لکیان تن دایه، به‌ تاییه‌تی پاش تاووتوی و به‌راورد کردن، ده‌باری روداو‌ه‌کانی سه‌رده‌می: مه‌حمود پاشا، نه‌حمه‌د پاشا، سلیمان پاشا، عه‌بدوللا پاشا و عه‌زیز به‌گی بابان.

۶. ده‌باری به‌مه‌اله‌ی صاحیبقران، که‌ نوسه‌ر خۆی په‌کی به‌وه له‌وان، هه‌ندی باه‌تی تازه‌ی تن دایه به‌ تاییه‌تی ده‌باری مه‌حمود به‌گ، که‌ باوکی مسته‌فا به‌گی کوردی به‌وه. به‌ پنی ی‌گه‌ترانه‌وه‌ی روداو‌ه‌کان نه‌بین نوسه‌ر ناموزای سالم و کوردی بین. هه‌روه‌ها هاوزه‌مانی نه‌وانیش به‌وه. که‌چی سه‌یر نه‌وه‌یه به‌ هیچ جوژی ناوی نه‌م دو شاعیره‌ نابات. تو بلتی ناوی نه‌بیست بن، یان له سه‌رده‌می نوسینه‌که‌ی نه‌ودا هه‌شتا نه‌ناسراو بوین؟

ه‌لاوکرده‌وه‌ی نه‌م کتیه‌به له لایه‌ن کاک «محمد رفوف توکلی» په‌وه په‌نجیکتی باش و کارتکی به‌که‌لکه بو میتزوی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی کورد. جیگه‌ی سوپاس و شایانی ناهه‌رینه. به‌لام نه‌بوایه بایه‌خه‌تیکتی زیاتری به‌دایه به‌ ساغه‌کرده‌وه‌ی زانیارییه‌کانی و، راست‌کرده‌وه‌ی چه‌وتیه‌کانی، بو نه‌وه‌ی باه‌تی دروستکراو و ناراست به سه‌ر خوینه‌ردا تن په‌ری نه‌کرده‌یه، به‌ تاییه‌تی سه‌رچاوه‌ی باوه‌په‌تیکراو له‌م باره‌به‌وه که‌م نین.

۱. ۱. ۶. علی اکبر وقانع نگار کردستانی:

«حدیقه‌ی ناصری در جغرافیا و تاریخ کردستان»

سالی ۱۳۰۹ هـ ق (۱۸۹۱ز) به فارسی نویسیوتی.

سالی ۱۳۶۴ هـ ش له تاران به اهتمام «محمد رفوف توکلی» چاپ کراوه.

عه‌لی نه‌که‌به‌ر له ناو کتیه‌که‌ی دا چه‌ند جارێ پاسی کتیه‌تیکتی تری خۆی نه‌کات به ناوینشانی «تاریخ الاکراد». تا ئیستا نه‌م کتیه‌به له هیچ لایه‌ک ده‌نگوپاسی نه‌یه. په‌نگه دۆزینه‌وه‌ی هه‌ندی لایه‌نی تاریکی ناوچه‌که رۆن به‌کاته‌وه. عه‌لی نه‌که‌به‌ر ناموزای مه‌ستوره به‌وه.

۱. ۱. ۷. میرزا شکرالله سنندجی (فخر الکتاب):

«تحفه‌ی ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان»

سالی ۱۳۱۹ هـ ق (۱۹۰۱ز) به فارسی نویسیوتی.

سالی ۱۳۶۶ هـ ش له تاران به اهتمام «دکتر حشمت الله طیبی» له لایه‌ن «انتشارات امیرکبیر» چاپ کراوه.

۱. ۱. ۸. شیخ محمد مردوخ کردستانی:

«تاریخ مردوخ»

له دو به‌رگ دا له چاپخانه‌ی نه‌رته‌ش له تاران چاپ کراوه. سالی چاپ و ه‌لاوکرده‌وه‌ی له سه‌ر نه‌نوسراوه. جارێکی تریش له لایه‌ن «کتابفروشی غریق» له سه‌ن ه‌لاو کراوه‌ته‌وه. نه‌مه تازه‌ترینی هه‌مو میتزوه‌کانه.

نعم میژوانی سده نندوجی، خسرهوی ندره لان، مهستوره، فه خرو لکوتتاب،
وه قانیع نیگاری کوردستانی، مردوخ؛

۱. هه مویان نویسنه کانی پیش خویان دوباره کردۆتوه. زۆر کهم باس و
بابه تی تازه یان تن دایه مهگه ره نوی له سرده می نوسه خوی دا روی دابن.

۲. له گهترانهوی روداوه کان دا زۆر جار بیلایه نی له دهس نه دهن. له ناکۆکی
رۆم و عهجه م دا لایه نی نیران نه گرن و، له ناکۆکی بابان و ندره لان دا به لای
ندره لان دا دانمشکین.

۳. هه واله کانی بابان له په یوه ندی له گه ل روداوه کانی ندره لان دا
نه گهتر نه وه. هه رچه نده کهم و کورتن به لایم گرنگ و به نرخن.

۱. ۱. ۹. ره نجوری؛

شاعیرێکی گه وهی کورد و، نه ستیره وانیککی شاره زا بوه. چه ندین کتیبی
زانستی نویسوه و نویسوه ته وه. له په نای یه کن له کتیبه کانی دا چه ند
هه واله نامه یکی کورتی نویسوه، په کتیکان «تاریخ و الیه ای کوردستان» ه تا
نه وره حسان پاشا گه یشتوه. ره نجوری چونکه نزیک بوه له داووده زگای بابانه وه،
هه واله کانی ورد و، جینگه ی باوه رن.

نعم ته قومه به نرخه له لایه ن کاک عه بدولره قیب یوسف دۆزراوه ته وه و، پاش
ساخکرده وه و لیکۆلینه وهی له گۆفاری «رۆشنبیری نوی - ۱۹۸۵» دا به لای
کردۆتوه.

۱. ۱. ۱۰. ابو الحسن بن محمد امین گلستانه:

«مجمل التواریخ»

نعم کتیبه سالی ۱۱۹۶ نوسراوه و چه ند جارێ چاپ کراوه. دوایینیان به
اهتمامی مدرس رضوی له تاران سالی ۲۵۳۶ شاهنشاهی له لایه ن «دانشگاه
تهران» وه به لای کراوه ته وه.

گلستانه هاوزه مانی نادر شا و کهریم خانی زه ند بوه. له سرده می نادر شا
دا مامی نوسه ره لاداری قه لایه ک بوه له کرماشان که نادر کردویه تی به ده بۆی
هه لگرتنی چه کی پتویست بۆ له شکر کیشی بۆ سه ر عیراق. نوسه ریش له کرماشان
دانیشتوه. له کاتی له شکر کیشی کهریم خانی زه ندا بۆ سه ر کرماشان و سه نه، نه وه له
کرماشان بوه و چۆته سه ردانی کهریم خان. نوسه ر و بنه ماله که ی ناحهزی کهریم خان
بون. پاش ماوه یه ک چه بۆ پیرو زگاکانی نه جه ف و کهریمه لا و له وتیه هه لاتوه بۆ
هندستان.

نعم کتیبه روداوه کانی نیران به درێژایی ۳۵ سال له کورژانی نادر شاهه
نه گهتر نه وه و باسی سرده می حوکمرانیی کهریم خان نه کا. گه لته هه والی به نرخه
له سه ر کورد تن دایه، له وانته له سه ر سه لیم پاشای بابان و حه سه نه عه لی خانی
ندره لان.

۱. ۱. ۱۱. میرزا محمد صادق موسوی نامی اصفهانی:

«تاریخ گیتی گشا در تاریخ زند»

نامی هاوزه‌مانی که ریخان و حوکرانه‌کانی زوند بوه. روداوه‌کانی به شیوهی «حولیات» و به کودتی نویسیوه. له بهر نه‌وی له ده‌زگای حوکرانه‌یه‌وه نزدیک بوه کثیرانه‌وه‌کانی جینگای باوه‌رن.

سعید نفیسی، نم کتیبه‌ی ساغ کردۆتوه و، پیشه‌کی بز نویسیوه و، له تاران چاپ کراوه.

۱. ۱. ۱۲. عبدالرزاق دنبلی:

«مائر سلطانیه»

نم کتیبه: «مائر سلطانیه» له لایمن «عبدالرزاق دنبلی» وه به زمانی فارسی، له سهر داوای عه‌بباس میرزا نایب‌ولسه‌لظنه‌ی نیران، نویسراوه. روداوه‌کانی نیران له (۱۲۱۴ هـ ق تا ۱۲۴۱ هـ ق / ۱۷۹۹ - ۱۸۲۵ ز) نه‌کثیرتته‌وه. مهرگ مۆله‌تی نه‌داوه له‌وه زیاتر درتیه‌ی پت بدا.

عه‌بدولپه‌زاق به‌گی دونبولی (۱۱۶۷-۱۲۴۲ ک / ۱۷۵۳ - ۱۸۲۶ ز) میژونوس و، نه‌دیب و شاعیر، کوری نه‌جه‌فقولی کوری شهاب‌زخانی دونبولیه. نیتی دونبولی کوردی یزیدی بون. به تیبه‌رینی زه‌مان بون به شیعه و، له ناو کۆمه‌لی نازه‌ری دا له تهریز و نازه‌ریایجان دا جینگای خویان کسردۆتته‌وه. باو‌باپیری عه‌بدولپه‌زاق له زه‌مانی صفه‌ویه‌کانه‌وه له ده‌زگا حکومه‌تیبه‌کانی نیران دا پله‌و پایه‌ی به‌زریان هه‌بوه. باوکی عه‌بدولپه‌زاق سه‌رده‌من به‌کلهره‌گی نازه‌ریایجان بوه. به‌لام عه‌بدولپه‌زاق له سه‌رده‌می که‌ریخان زوند دا ۱۴ سال به بارمه له شیراز گل دراوته‌وه. ماوه‌ی گلدانه‌وه‌ی خوی به خوتندنه‌وه خه‌ریک کردوه. که ده‌سه‌لاتی زوند نه‌ما گه‌رایه‌وه تهریز له دیوانی عه‌بباس میرزادا بوه به «موشی: سکر تیسر». چهن‌دین کتیبی نویسیوه له‌وانه «تاریخ دناپله: میژوی دونبولیه‌کان» و، به نازناوی مه‌فتون شیعی زۆری داناوه.

«مائر سلطانیه» باسه‌کانی تهرخان کراوه بز روداوه‌کانی نیران له سه‌رده‌می دامه‌زرتنه‌ری سه‌لته‌نه‌تی قاجار: ناغا محممه‌د خان و، دوا‌ی نه‌و فته‌تخ عدلی شاه دا. شه‌ره‌کانی نیران و روس و، هاتوجۆ و گفترگۆ دیپلوما‌سیه‌کانی نوتنه‌رانی نیران، تورکیا، روسیا، فهرنسا، به درتیه‌ی نه‌کثیرتته‌وه. تیکستی فارسی ریکه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نه‌رزرتومی تن دایه.

باه‌ته‌کانی نم کتیبه سال له دوا‌ی سال ریک خراوه به شیوه‌ی «حولیات».

«مائر سلطانیه» له چهن‌دین جینگادا هه‌وال و ده‌نگوباسی کوردی نویسیوه. هه‌واله‌کانی نه‌گوینجی به دوجۆر دابه‌ش به‌کرتین:

به‌کیتکیان هه‌والی به‌چهری‌چهری نیتله کورده‌کانی بلباس، شکاک، حه‌یده‌رانلو و نیتله‌کانی تری نازه‌ریایجان و، هه‌کاره.

نوعی تریان هوالی ریکویتیکی مملاتی ی دهسه لاتنه له نیوان نووره حسان پاشای بابان له لایهک و، والیه کانی بهغداد و، شازاده محمد علی میرزای قاجار له لایهکی ترهوه. دوای نویش ناکوکی نیوان هردو پاشای بابان: محمود و عبدوللا و، مملاتی ی محمود پاشا له لایهک و، والیه کانی بهغدا و شازاده محمد علی میرزا و شازاده عبباس میرزای قاجار له لایهکی ترهوه. لهم لایه نهوه بز لیکدانهوهی میژیوی بابان سهراوه یهکی به که لکه.

نوسهر چونکه له دهزگای دهسه لاترهوه نزدیک بوه، ناگاداری روداوکان بوه. به لکه گسرنه کانی دیوه. سالی روداو کانی به وردی دیاری کسردوه. به لام ههواله کانی له باری سهرنجی رسمیی کاریه دهستانی نیرانهوه نویسه. له گسرنه وهدا پاریزگاری بیتلایه نیسی نه کسردوه. به ناشکرا هه همیشه به لای عده جم دا دانه شکستی و، هیچ هاوده ردیهک له گه ل کسرد ده زنا بی، بگره چهند جاری به «اکراد بدتراد: کوردانی به دره سن» ناویان نه با.

نهم کتیبه سالی ۱۲۴۱ ه ق (۱۸۲۵ ز) بز جاری یه کهم له تهورتز چاپی سیری، واته به تورقوشم، چاپ کراوه. به خه تیکی جوان نوسراوه تهوه. بهم پتیه یه کتیکه له کتیبه چاپکراوه کونه کان. جاری دوهم سالی ۱۳۹۲ ش له سه ره همان چاپی یه کهم به نؤفسیت به «اهتمام: غلام حسین صدی افشار» له تاران چاپ کراوه تهوه.

۱. ۲. به زمانی تورکی

۱. ۲. ۱. نظمی زاده، مرتضی افندی:

«گلشن خلفا»

«گولشه ن» به کورتی باسی میژیوی مرؤف نهکا و، دینه سهرخه لیه کانی نه مهوی و عبباسی و، سولتانه کانی عوسمانی. له دوا لایه ره کانی دا باسی میر سلیمان و میر به کسرنه کات. نهو هه ره شه نامه یه ی بو میر سلیمان نوسراوه، به قه له می نوسهری گولشه ن نوسراوه و، لهم کتیبه دا تۆمار کراوه.
موسی کاظم نورس، «گولشه نی خولفا» ی له تورکیه وه کسردوه به عه ره بی و بلای کردۆته وه.

۱. ۲. ۲. الشیخ رسول حاوی الکرکوکلی:

«دوحه الوزراء فی تاریخ وقائع بغداد الزوراء»

رسول حاوی کهرکوکلی، کورنی مهلا یه عقوبی ماهونی، نوسهر و شاعیر بوه. نویسنه کانی به تورکین. له کهرکوک ژباوه و خوسندویسی و گهوره بوه. وه کس «عبباس عه ززای» له زمانی «هیجری دده» وه نه گسرنه تهوه، نه بیه له گه ل بیه ماله ی نهوان خزم بوین. بهم بیه یه نه بیه کورد بیه. حاوی پاشان چۆته بهغداد و،

له ده‌زگای به‌رینه‌بهرایه‌تی دا بۆته موچه‌خۆزی ده‌ولت.

نوسەر وه‌کو خۆزی نه‌لتن، نهم میژوهی بۆ ته‌واو‌کردنی میژوی «گولشه‌نی خوله‌فا» نویسه. روداوه‌کانی له (۱۱۳۲ک / ۱۷۱۹ز) هوه‌ده‌س پهن‌نکا و، له سالی (۱۲۳۷ک / ۱۸۲۱ز) دا نه‌بیرته‌وه. حاوی سالی ۱۲۴۲ک (۱۸۲۶ز) مردوه. پهن‌نچن نه‌خۆشی یا کۆسی تر ڕنگه‌یان نه‌دابهن میژوه‌که‌ی تا نه‌وسا درێژه پهن‌بدا.

نهم گه‌تێبه‌ به‌لگه‌ی به‌نرخ و، هه‌واڵ و ده‌نگوباسی زۆری تهن‌دایه، بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی میژوی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی ناوچه‌که و، بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی میژوی میرایه‌تی بابان، سه‌رچاوه‌یه‌کی باوه‌ڕپشکراوی ده‌ولمه‌نده.

۱. نوسەر له‌ ناگۆکیه‌کانی نێران و عوسمانی دا پشتیوانی له‌ عوسمانی نه‌کا و، روداوه‌کان له‌ باری سه‌رنجی نه‌وانه‌وه‌ نه‌گه‌رتته‌وه.

۲. نوسەر له‌ ناگۆکیه‌کانی نێوان والیه‌کانی به‌غداد و میره‌کانی بابان دا پشتیوانی له‌ والیه‌کانی به‌غداد نه‌کا.

۳. نه‌گه‌رچی نوسەر، له‌ سه‌ر داوای داود پاشا، نهم میژوه‌ی نویسه، به‌لام له‌ گه‌رنه‌وه‌ی روداوه‌کان دا پهن‌وێژدانی ناکا.

۴. له‌ به‌رنه‌وه‌ی توانیسه‌تی به‌لگه‌کانی حکومه‌ت به‌سینتی و، نزیکه‌ کاربه‌ده‌ستان بوه، به‌ وردی چۆته‌ بنجوبناوانی روداوه‌کان و، تا نه‌ندازه‌یه‌کی باش له‌ دیاریکردنی ساله‌کانی دا ورد بوه.

۵. جگه‌ له‌ باسی بابان، هه‌ندێ باسی گه‌رنگی تری تهن‌دایه‌ ده‌رباره‌ی ئێتلی پهلپاس.

«دوچه» سالی ۱۲۴۶ک (۱۸۳۵ز) به‌ سه‌ریه‌رشتی محمد باقر التفلیسی له‌ چاپخانه‌ی «دارالسلام» چاپ‌کراوه.

«دوچه» له‌ لایهن «موسی کاظم نورس» کراوه به‌ زمانی عه‌ره‌یی و، دوچار بلاق کراوه‌ته‌و: جاری به‌گه‌م له‌ بیروت - لوبنان و، جاری دوهم سالی ۱۴۱۳ ه‌ق هه‌مان چاپی بیروت به‌ نۆفسیت له‌ قوم - نێران له‌ لایهن «منشورات الشریف الرضی» سه‌رله‌نوی بلاق کراوه‌ته‌وه.

۱. ۲. ۳. سلیمان فائق بگ:

«تاریخ الممالیک الکوله‌من فی بغداد»

نوسەر: سلیمان فایقه‌ بگ کوری حاجی طالیب که‌هیای داود پاشا بوه. کتێبه‌که‌ی به‌ ناوی نه‌یتی «ثابت» له‌ سالی ۱۸۷۵ز له‌ نه‌سته‌مول چاپ‌کرده‌وه. روداوه‌کانی سالانی ۱۷۴۹ - ۱۸۳۶ز به‌ کورتی نه‌گه‌رتته‌وه. هه‌ندێ هه‌واڵ و ده‌نگوباسی بابانیشتی تهن‌دایه، به‌لام به‌ هۆی ریشه‌ی به‌مه‌اله‌که‌یه‌وه، به‌ لای عوسمانیه‌کان دا، دای شکانده‌وه. له‌ گه‌ل نه‌وش دا باسه‌کانی به‌نرخ و جیتگی باوه‌رن. محمد نجیب ارمنای کردویه‌تی به‌ عه‌ره‌یی.

۱. ۳. به زمانی عهده‌ی

۱. ۳. عثمان بن سند الوائلی البصری:

«مطالع السعود».

تحقیق: الدكتور عماد عبدالسلام رووف و سهيله عبدالمجيد القيسي.

(موصل ۱۹۹۱)

عثمان بن سند، له یه کتی له جزیره کانی خلیج له دایک بوه، سه‌دهه من له لای مهلا عه‌هدوللای بیستوشی خویندویه تی. دواپی له به‌صرا نیشته‌جی بوه و، چهند جارخ سهردانی به‌غدادی کرده. نوسهر کتیبه‌که‌ی له سهر داوای داود پاشا نویسوه. له‌به‌رنه‌وه به‌لگه ره‌سه‌یبه‌کانی له بهر دهس دا بوه. میژوه‌که‌ی له سالی له دایک بونی داود پاشاوه دهس بین نه‌کا، پیش لابردن و گیسرانی داود پاشا به چوار سال کوتایی به‌باسه‌کانی هیناوه. ره‌نگه مردن مؤلته‌تی درژه‌پیدانی نه‌دایتن.

هه‌وال و ده‌نگوباسی میره‌کانی بابان له ناو باسه‌کانی «مطالع السعود» ا زوره. نوسهر سونیه‌کی توندروه و بره، له‌م روانگه‌یه‌وه له ناکوکیه‌کانی نیتوان نیران و عوسمانی دا به‌توندی پشتیوانی له ده‌وله‌تی عوسمانی نه‌کا و، له ناکوکیه‌کانی نیتوان میره‌کانی بابان و والیه‌کانی به‌غدادا، به‌توندی پشتیوانی له کاربه‌دهستانی عوسمانی نه‌کا، به‌لام به‌ریزه‌وه ناوی کورد نه‌با. که نه‌وره‌حمان پاشای بابان له گه‌ل والی ی به‌غدا بو به‌شهری، بین سند هیرشی کردۆته سهری، که‌چی شیعریکی درژی له ستایشی دا نویسوه به‌هۆنه‌ی به‌ریه‌رچدانه‌وه‌ی هیرشه‌که‌ی محمهد علی میرزاوه له کۆیه. نه‌و شیعره‌ی نه‌خستۆته ناو نه‌م کتیبه‌وه.

بین سند، میژوه‌که‌ی به‌زمانیکی گران و، به «سه‌جعه» یکی سه‌خت نویسوه، ژماره‌یه‌کی زۆری شیعه‌کانی خۆی تن هه‌لکتیش کرده. زۆری شیعه‌کانی پیوه‌نده‌کی نه‌وتویان له گه‌ل باسه‌کان نیه.

«امین الحلوانی» نه‌م میژوه‌که‌ی ناوی: «مطالع السعود بطیب اخبار الوالی داود» ه، کورت کردۆته‌وه و شیعه‌کانی له‌ده‌ره‌یناوه و، هه‌ندی هه‌والی زیادی خستۆته سهری به‌ناوی «مختصر مطالع السعود» هوه. «مختصر» له پیش «مطالع» دا دوجار چاپ کراوه: جاریک له به‌مه‌ی و جاریک له قاهره.

نه‌و کاته‌ی م. خالیدی نه‌قشبه‌ندی که‌وتۆته به‌ر هیرشی توندوتیژی ناحه‌زه‌کانی، عثمان بن سند، بو‌دیفاع له م. خالید کتیبیکی درژی له ژیر ناوی: «اصفی الموارد فی سلسال احوال الامام خالد» دا نویسوه.

۱. ۳. ۲. یاسین العمری:

«غرائب الاثر، فی حوادث ربع القرن الثالث عشر»

نشره: محمد صدیق الجلیلی، الموصل ۱۹۴۰.

العمری، وه‌کو خۆی نویسوتی، میژوه‌که‌ی روداوه‌کانی چاره‌که سه‌ده‌یه‌کی

گرتوته خوئی. نوو باسه سهیر و سه مهرا نهی بیستویه تی، که هه ندیکه رهنگه خورافیات و هه له بهستی سه رزار بن، هه موی تو مار کردوه. به لام بایه ختیکی تایبه تی داوه به روداوه سیاسییه کان. له ده زگای حوکمرانیی نال جه لیلی نزیک بوه و، ناگاداری روداوه کان بوه.

له «عرا ئب» دا دهنگوباسی میره کانی باهان و بادینان هه به به لام شتیکی نهوتوی زیاده تر نیه له گه ل دهنگوباسه کانی ناو «دوحه» و «مظالع».

«ئه لومهری» نوسهرتیکی به برشت بوه. گه لتی کتیبی میژیوی تری نوسیوه. له ناو هه ندیکیان دا به کورتی هه والی کورد هه به، له وانه:

«زیده الاثار الجلیه»، حقه: عماد عبدالسلام رووف، النجف، ۱۹۷۴.

۳. ۳. ۱. شیخ عبدالرحمن السودی:

«حدیقه الزوراء»

به شی یه که می له به غداد چاپ کراوه. به لام به شه کانی تری هیشتا ده سنوسن. له به شی یه که می دا شتیکی نهوتوی ده رباره ی باهان تن دا نیه. به لام وه کوله سه رچاوه کان دا نیشاره تی بن کراوه، له م کتیبه دا، چه ندین شیعی سیاسی و میژیوی هه به سه بارت به سه رکه وتنی والیه کانی به غداد به سه ر میره کانی باهان دا، له وانه: شهری قه مچوغه و سه رچک (۱۱۶۰ / ۱۷۴۷)، شهری ناوه گرد (۱۱۶۴ / ۱۷۵۰)، شهری هه ولیتر (۱۱۶۴ / ۱۷۵۰)، شهری کوشکی زهنگی (۱۱۷۶ / ۱۷۶۲). نه م شیعرانه نرخی میژیویان هه به. من دهستم نه که وتن.

۱. ۴. به زمانه نه ورو پاییه کان

۱. ۴. ۱. گه شتی ریج

RICH, CLAUDIUS JAMES:
NARRATIVE OF A RESIDANCE IN KOORDISTAN,
1836 LONDON

کلؤدیوس جه میس ریج، سالی ۱۸۲۰ گه شتیکی بز کوردستانی باهان و نه رده لان کردوه. میر و مه زنه کانی کوردی دیوه و، به دریزی گه تو گزی له گه ل کردون. سه رنجه کانی خوئی به وردی له سه ر هه لومهرجی سیاسی، کومه لایه تی، نابوری، جوگرافی... رزانه تو مار کردوه. هه ندی نیگاری جوانی مه زنیکی سلیمانی و، کابراه کی ختله کی جاف و، دو سه ر بازی نه رده لان و، ژن و پیاوکی نه ستوری و، ژن و پیاوکی یه زیدی و، شایی و زه ساوه نی سلیمانی، کیشاوه. زنجیره ی حوکمرانه کانی باهانی له پاشکوی کتیبه که ی دا نوسیوه. سه رچاوه یه کی نایاب و به نرخی بز لیکولینه وه ی نوو قوناغهی ژبانی میرایه تی باهان.

بزه که مین جار حه فته نامه ی «پیشکه وتن» له ژماره ی ۱۹ ی ۲ ی سیتیه مبه ری ۱۹۲۰ هه به زنجیره چه ند به شتیکی گرنگی یادداشته کانی ریچی له

ژیر ناوی «صده سال له مه و پیتش» بهم پیتشه کیسه وه بلا و کردۆته وه: «صده سال له مه و پیتش قونسولوستیکی نینگلیس له به غداد ناوی میستهر پیچ بو. له بهر نه مه که نهختیک ناخۆشیی بو. سه فهدر کردنی کوردستانی به باش زانی به قسه ی ههتی له مه نموره کانی به غداد له بهر نه وهی ههتا نه و رۆژه هیچ کس له مه نسوری نینگلیس به خزمهت پاشا کانی سلیمانی نه گه یشت بو. سه فهدری سلیمانی به چاک دی. له پاشا سه فهدر نامه به کی نویسه وه که لیتره دا ده بنوسیسه وه»

ناجی عه بیاس یش چهند به شتیکی لێ وه رگیتراوه و، له ژیر ناوی: «گه شتی کلودیۆس پیچ له کوردستان» له گو قاری «گه لاویژ» دا له مانگه کانی ناب و تشرینی دوه می ۱۹۴۷ دا، بلاوی کردۆته وه.

بهها، الدین نوری، نه م گه شته ی کردۆته عه ره بی و، له ژیر ناوی «رحله پیچ» دا سالی ۱۹۵۱ له به غداد چاپی کردوه.

محهمهد حه مه باقی، گه شته که ی له عه ره بیسه وه کردوه به کوردی و، له ژیر ناوی: «گه شتی پیچ بز کوردستان ۱۸۲۰» دا، سالی ۱۹۹۲ له ته ورئز چاپی کردوه.

۱. ۴. ۲. گه شتی فره یزه ر

FRASER, J. B:
TRAVELS IN KOORDISTAN, MESOPOTAMIA, etc.
1840 LONDON

جهیس بیللی فره یزه ر سالی ۱۸۳۵ گه شتیکی کردوه به کوردستانی موکریان و بابان دا. ساوه یه کی کورت له سلیمانی ساوه ته وه. پاشای بابانی دیوه. سه رنجبه کانی خۆی به نامه نویسه وه. باس و بابته ی گرنگیان تی دایه له سه ر میرایته ی سۆران و بابان و، هه لومه رچی نه و سه رده مه.

نه مین زه کی له «تاریخی سلیمانی» دا که لکی له م سه رچاوه یه وه رگرتوه. فلامورز (ره شید نه جیب) له سه ره تای چله کان دا هه ندی به شی له م گه شته کردۆته کوردی و، له ژیر ناوی: «گه شتیکی له کوردستان دا» به زنجیره له ژماره کانی کانونی یه که می ۱۹۳۹ تا نیسانی ۱۹۴۱ ی «گه لاویژ» دا بلاوی کردۆته وه. نه و به شانیه ی پشه ندیبان به عیراقه وه هه یه له ژیر ناوی: «رحله فریزر الی بغداد ۱۸۳۴» کراوه به عه ره بی و، له به غدا سالی ۱۹۶۴ بلاو کراوه ته وه.

۱. ۵. به زمانی کوردی

۱. ۵. ۱. دیوانی مولانا خالیدی نه قشبه ندی

۱. ۵. ۲. دیوانی نالی

۱. ۵. ۳. دیوانی سالم

۱. ۵. ۴. دیوانی ره نجوری

۱. ۵. ۵. دیوانی شیخ رهزای تاله‌بانی
۱. ۵. ۶. دیوانی حاجی قادری کوی

۲. سرچاوه‌کانی دهستی دوه

۲. ۱. به زمانی کوردی

۲. ۱. ۱. محممه‌د نهمین زهکی:

«خولاصه‌یه‌کی تاریخی کورد و کوردستان»

«تاریخی سلیمانی و ولاتی»

«ناودارانی کورد»

«خولاصه‌یه‌کی تاریخی...» له سییه‌کان دا به ۳ جزم له به‌غداد. هه‌روه‌ها «تاریخی سلیمانی» چاپ و بلاو کراوه‌ته‌وه. سه‌یدیان، هه‌ر ۳ جزمه‌که‌ی «تاریخی کورد و کوردستان» ی به به‌که‌وه، به نۆفسیت سه‌رله‌نۆی له نیران چاپ کردۆته‌وه.

محمد علی عونی، هه‌ر ۳ به‌رگی «خولاصه‌یه‌کی تاریخی...» له ژنیر ناوی «خلاصه تاریخ الكرد و کردستان» و «تاریخ الدول والامارات الكردیه» دا وه‌رگه‌تیاوه‌ته سه‌ر عه‌ره‌بی و، لیدوان و په‌راوتزی بۆ نویسه‌وه، یه‌که‌میانی سالی ۱۹۳۹ له قاهره‌ه چاپ کردوه و، سالی ۱۹۶۱ سه‌رله‌نۆی له به‌غداد چاپ کراوه‌ته‌وه. دوه‌میانی له ۱۹۴۵ دا له قاهره‌ه چاپ و بلاو کردۆته‌وه.

محمد جمیل بندی الرومیانی، «تاریخی سلیمانی» له ژنیر ناوی «تاریخ السلیمانیه وانحاه‌ها» کردۆته عه‌ره‌بی و، سالی ۱۹۵۱ له به‌غداد چاپی کردوه.

سانیه‌ه‌ی کچی نهمین زهکی یش «ناودارانی کوردی» کردۆته عه‌ره‌بی و سالی ۱۹۴۵ له به‌غداد چاپی کردوه.

نهمین زهکی به‌گ زانایه‌کی گه‌وره‌ه به‌ه. شاره‌زاییه‌کی زۆری له زانسته جه‌نگیه‌کان، هه‌روه‌ها له میژوی کورد و ناوچه‌که‌دا هه‌به‌وه. چهندین زمانی پۆژه‌هللات و نه‌وروی زانیوه. زۆر کتیبخانه‌ی گه‌وره‌ی نه‌ورویا گه‌راوه. سیاسیه‌کی کوردپه‌روه‌ر و دلسۆز به‌ه.

دوای «شه‌ره‌فخانی بتلیسی» نهمین زهکی به‌گ گه‌وره‌ترین میژونوسی کورده. نویسه‌کانی زانستی و هیژان، سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگن بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی میژوی کورد. له هه‌مو کتیبه میژویه‌کانی دا باسی میرایه‌تی و میره‌کانی بابانی کردوه. له «تاریخی سلیمانی» دا به‌ درێژی له سه‌ری نویسون. که‌لکی له زۆر سه‌رچاوه‌ی دهستی به‌که‌م وه‌رگرتوه. نویسه‌که‌ی بایه‌ختکی زۆری هه‌یه.

۲. ۱. ۲. حسین حوزنی:

حوزنی پۆژنامه‌وان و نه‌دیب و نویسه‌ریکی گه‌وره‌ی کورده. زۆر بابه‌تی میژوی نویسه‌وه، له‌وانه: «تاریخی حوکمدارانی بابان له شاره‌زور و نه‌رده‌لان» که

سالی ۱۹۳۱ له ره‌واندز چاپی کردوه و، «میژوی میرانی سۆزان» که بۆ جاری دوه له سه‌ره‌تای شه‌سته‌کان دا له هه‌ولیر چاپ کراوه‌ته‌وه.

حوزنی، نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆی زۆر خوش ویستوه. هه‌زی کردوه وه‌کو نه‌ته‌وه‌یه‌کی خاوه‌ن رابوردوی پرشن‌گدار و سه‌روه‌ری گه‌وره پیشان بدا. له ناو نویسه‌کانی دا ناگاداری و ده‌نگوباسی میژوی زۆری تێ دایه. به‌لام هه‌ندی باس و باهه‌تی تێ دایه به هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک پشت نه‌ستور نین. له‌به‌رته‌وه نه‌هین به وره‌ییه‌وه پاش تاووتوی کردن باسه‌کانی تێ وه‌ریگری.

۲. ۱. ۳. حسین ناظم:

حسین ناظم رۆژنامه‌وانیکی سه‌ره‌تای بیسته‌کانه. چند جاری نوسه‌ر و سه‌رنوسه‌ری رۆژنامه‌گانی سه‌رده‌می شیخ مه‌حمود بوه له‌وانه درازمه‌اره‌گانی هه‌فته‌نامه‌ی «نومیدی نیستیقلال». روشنبیریکی شاره‌زای میژوی کورد و، کاروباری سیاسی بوه. تورکی و فارسی باش زانیوه. به هه‌ر ۳ زمان وتاری نویسه‌وه. نه‌مین زه‌کی له نویسه‌گانی دا، ده‌ریاره‌ی بابان، زۆرجار پشت به ده‌فته‌ره‌که‌ی حسین ناظم نه‌به‌ستن وه‌کو سه‌رچاوه‌یه‌کی باوه‌ریترکراو. ده‌فته‌ره‌که به زمانی تورکی نوسراوه. نه‌م ده‌فته‌ره‌گانی خۆی به‌لاو نه‌کراوه‌ته‌وه، ده‌سه‌سه‌گه‌شی نیستا دیار نیه.

جه‌میل به‌ندی رۆژه‌یانی یه‌کده‌ولا په‌ری، پاش نه‌وه‌ی وه‌ری گه‌تر پو بۆ کوردی، له ژماره‌ی ۴ ی سالی یه‌که‌می گۆقاری «رۆژی نوێ» دا به‌لاو کرده‌وه، به‌لام پێ نه‌چێ که‌شه‌گه‌شی رۆژگار ماوه‌ی نه‌داین ته‌واوی بکا.

۲. ۱. ۴. توفیق قه‌فتان:

«میژوی حوکمدارانی بابان»

به‌غداد ۱۹۶۹

نه‌م نامیلکه‌یه ساغ نه‌به‌ته‌وه له نویسنی توفیق قه‌فتان خۆیه‌تی، یان وه‌ریگه‌راوه له زمانیکی تره‌وه. باسی به‌ نرخ و خۆشی تێ دایه. به‌لام نیشاره‌تی بۆ هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کی میژوی تێ دا نیه.

۲. ۱. ۵. ۵. کاوس قه‌فتان:

د. قه‌فتان نه‌گه‌رچی خۆی مامۆستای میژو بوه، به‌لام له نویسه‌گانی دا زۆرتر خه‌ریکی باهه‌تی نه‌ده‌بی و، وه‌رگه‌ترانی باهه‌تی میژوی کورد بوه له روسیه‌وه. له‌م بواره‌دا چند کتێبه‌یکی به‌ نرخه‌ی جه‌لیلی جه‌لیلی: «کورده‌گانی نیمپراتورییه‌تی عوسمانی» و «په‌په‌رینی ۱۸۸۰» و، هی لازاریف: «کتێشه‌ی کورد» ی به‌لاو کردۆته‌وه. ده‌ریاره‌ی میژوی کوردیش خۆی چند وتاریکی له ژیر ناوی: «چهند لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک له میژوی بابان، سۆزان، پۆتان» سالی ۱۹۸۵ له به‌غداد به‌لاو کردۆته‌وه. نه‌م لیکۆلینه‌وانه، به تایبه‌تی نه‌وانه‌ی له سه‌ر بابان نوسراون، زۆر که‌م ناگاداری میژوی به‌ ده‌سته‌وه نه‌ده‌ن و، زیاتر بیروبۆچون و هه‌لسه‌نگاندنه‌گانی خۆی تێ دا باس کردون.

۲. ۱. ۶. علاءالدین سجادی:

علاءالدین سجادی، روزنامه‌وان، میژونوس، نهدیب و نوسر چندین کتیبی نویسه. له ناو هندیکیان دا باس و باهتی له سر بابان تن دایه له‌وانه: «میژوی نهدی کوردی» و «دو چامه‌کی نالی و سالم». له ناو «رشته‌ی مرواری» یش دا هندی سرگروشته‌ی بابانه‌کانی گتراه‌ته‌وه.

له «میژوی نهدی کوردی» دا «دو چامه‌کی نالی و سالم» نه‌گتیه‌ته‌وه بق سیه‌کانی سده‌ی نۆزه. هندی له میژوناسه‌کانی کورد نه‌مه‌یان به لاوه راست نه‌بو. چونکه شیعه‌کان هی په‌نجاکانی سده‌ی نۆزه و، هی دوا‌ی روخانی میرایه‌تی بابانه. سجادی بق سلمانندی باری سرنجی خوی سرله‌نوی «دو چامه‌کی نالی و سالم» ی بلاو کرده‌وه و، وشه گرانه‌کانی لیک دایه‌وه و، له لیدوانه‌کی دا سوره له سر بزچونه‌کانی خوی. به‌لام فاتیحی مه‌لا کهریم له پیتشه‌کی «دیوانی نالی» دا مه‌سه‌له‌کی به جزئیکی بنه‌رتی و به به‌لگی میژویی به لا‌دا خسته.

۲. ۱. ۷. جمال بابان:

له‌م سالانه‌ی دوا‌ی دا، چند لیک‌نینه‌وه و کتیبی به کوردی و عهره‌بی له سر میژوی بابان نویسه. له نویسه‌کانی دا پشتی به ژماره‌یه‌کی زور سرچاوه‌ی میژویی باوه‌پنکراو به‌ستوه. هیشتا هم‌وی بلاو نه‌کراونه‌ته‌وه.

۲. ۲. به زمانی عهره‌بی

۲. ۲. ۱. محمد القزلبی:

مه‌لا محهمدی قزلبی، نایناسیکی شاره‌زا بوه. سرده‌مین هاوکاری له گهل سمک‌ز کرده و، تم په‌کتی بوه له‌وانه‌ی خه‌ریکی چاپ و بلاو کرده‌وه‌ی جهریده‌ی فارسی - کوردی: «کورد» بوه له ورم. پاشان روی کردۆته قاهیره بق خونیدن و، دوا‌ی شکانی جولانه‌وه‌کی سمک‌ز له عیراق ماوه‌ته‌وه و، له به‌غداد دامه‌ژراوه. سالی ۱۹۳۸ له به‌غداد به زمانی عهره‌بی نامیلکه‌یه‌کی له ژیر ناوی: «التعریف مساجد السلیمانیه ومدارسها الدینییه» دا بلاو کرده‌ته‌وه. نه‌گه‌رچی نامیلکه‌که به قواره پچوکه، به‌لام له زانیاری و هه‌والی میرایه‌تی بابان و میر و مزگه‌وته‌کانی دا ده‌وله‌م‌دند و جیگای باوه‌ره. پهن نه‌چن ژماره‌یه‌کی زور له ده‌سنوسه‌کانی مزگه‌وتی گهره‌ی سلیمانی دی‌بن.

۲. ۲. ۲. الشیخ محمد الخال:

شیخ محهمدی خال، زانایه‌کی نایناس و نوسه‌ریکی گهره و پر به‌ره‌می کوردی و عهره‌بییه. جگه له «فهره‌نگی خال» و «ته‌فسیری قورنان» و «پهن‌دی پینشیان»، چندین کتیب و وتاری به زمانی عهره‌بی نویسه. له‌وانه: «الشیخ معروف النوده‌ی البرنجی» که سالی ۱۹۵۸ و، «البیتوشی» که سالی ۱۹۶۱ له به‌غداد چاپی کردون. له ناو هه‌ردو کتیب دا باس و باهتی گرنگیان تن دایه له سر

بابان. نویسنه‌کانی شیخی خال نرخدار و جینگای باوه‌رن و، نه‌نجامی لیکۆلینه‌وه و تاووتوی کردنی سه‌دان کتیبی ده‌سنوس و نامه و به‌لگهی میژویه، که هه‌ندیکیان نه‌گه‌رتنه‌وه بۆ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی میره‌کانی بابان.

۲. ۲. ۳. عبدالکریم محمد المدرس:

سه‌لا کهره‌می سه‌ده‌ره‌ریس، زانایه‌کی نایناس و نوسه‌ریکی گه‌وره و پر به‌ره‌می کوردی و عه‌ره‌بیه. چهن‌دین کتیبی له سه‌ر شه‌ریعه‌تی نیسلام و ته‌فسیری قورنان نویسه‌وه، دیوانی هه‌ندئێ له شاعیره‌کانی ساخ کردۆته‌وه، ژیننامه‌ی هه‌ندئێ له زاناکانی کوردی نویسه‌وه. له ناو «دیوانی نالی» و «دیوانی مه‌وله‌وی» و «یادی مه‌ردان» دا، له کتیبی: «علماؤنا فی خدمه‌ العلم والدين» که سالی ۱۹۸۳ له به‌غداد به‌لاو کراوه‌ته‌وه، هه‌ندئێ باس و باهه‌تی بابانه‌کانی تن دایه.

۲. ۲. ۴. المحامی عباس العزاوی:

«تاریخ العراق بین احتلالین»

نهم کتیبه ۸ به‌رگه: ج ۱ / ۱۹۳۵. ج ۲ / ۱۹۳۶. ج ۳ و ۴ / ۱۹۴۹. ج ۵ / ۱۹۵۳. ج ۶ / ۱۹۵۴. ج ۷ / ۱۹۵۵. ج ۸ / ۱۹۵۶ له به‌غداد چاپ کراوه.

عمباس عه‌ززاوی میژوونوستیکی عه‌ره‌بی عیراقیه. زمانی تورکی و فارسی زانیوه. ژماره‌یه‌کی زۆر ده‌سنوس و به‌لگهی کۆنی له لایه. سه‌ردانی کتیبخانه گه‌رنه‌کانی نه‌سه‌مه‌ولی کرده. چهن‌دین کتیبی میژویی له سه‌ر لایه‌نی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، ناھوری، فه‌ره‌نگی، نه‌ده‌بیهی، دینی... عیراق و دانیشترانی نویسه‌وه.

«تاریخ العراق بین احتلالین» ی له سه‌ر شتیوهی «حولیات» نویسه‌وه. له داگیرکردنی به‌غداده‌وه له لایه‌ن مه‌غوله‌وه تا داگیرکردنه‌وه‌ی به‌غداد له لایه‌ن هیزه‌کانی به‌ریتانیاوه. گه‌نجینه‌یه‌کی گه‌رنه‌هايه بو میژوی ناوچه‌که. زۆری هه‌وال و ده‌نگوباس و ناگادری و زانیاری له سه‌ر کورد تن دایه. له به‌رگه‌کانی ۵ و ۶ و ۷ دا زۆری روداوه‌کانی بابانی نویسه‌وه. هه‌واله‌کانی له سه‌ر چاوه‌ی ده‌ستی یه‌که‌م و باوه‌ریتکراو وه‌رگرتوه. زۆر که‌م لیکۆلینه‌وه و شیکردنه‌وه و باری سه‌رنجی خۆی تیا ده‌هریوه. به‌ زۆری روداوه‌کانی گه‌راوه‌ته‌وه. بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی میژوی میرایه‌تی بابان سه‌رچاوه‌یه‌کی به‌ نرخه.

عه‌ززاوی جگه له‌م کتیبه‌ زله، چهن‌دین کتیبی تری نویسه‌وه. له ناو کتیبه‌کانی دا، زۆر باسی کوردی کرده. به‌ تابه‌تی: ۴ به‌رگی «عشائر العراق» که باسی هه‌مو نێل و هۆزه‌ کورده‌کانی عیراقتی تن دایه. «الکاکانیه فی التاريخ»، «تاریخ الیزیدیه واصل معتقدم» چاپ کراون. هه‌روه‌ها «تاریخ شه‌رزور - السلیمانیه» و «تاریخ اربیل» ی نویسه‌وه به‌لام هیشتا به‌لاو نه‌کراونه‌ته‌وه.

هه‌مو به‌رگه‌کانی «تاریخ العراق بین احتلالین» به‌ نۆفسیت له لایه‌ن «انتشارات الشریف الرضی - قم» له نێران پشکه‌وه سالی ۱۴۱۰ ه‌ق چاپ

کراوه تهوه.

۲. ۲. ۵. الدكتور سليمان عبدالعزيز نوار:

د. نعووار، ماموستايه کي ميصره، چهند کتیبتي کي نوسيووه دهرياره ي ميژوي عيراق له وانه: «داود پاشا والي بغداد» و «تاريخ العراق الحديث». ههردو کتیبتي له قاهيره چاپ و بلاو کردۆتهوه، يهکه ميان له ۱۹۶۷ و دوه ميان له ۱۹۶۸ دا.

د. نعووار کتیبتي يهکه مي سالي ۱۹۵۸ وهکو نامه ي ماجستير و، کتیبتي دوه مي سالي ۱۹۶۳ وهکو نامه ي دکتۆرا له زانستي ميژودا بۆ «زانکۆي عهين شمس» له قاهيره ناماده کردوه. دواي نهوي ماوه ي ۳ سالي له «زانکۆي بهغداد» دهرياره ميژوي وتۆتهوه، ئينجا نامه کاني، بينگومان پاش دهسکاري، بهو جزوه ي له م دو کتیبه دا داريژراونه تهوه له قاهيره بلاوي کردۆتهوه.

له ههردو کتیب دا چهند به شتي کي بۆ مييرايه تي بلهان تهرخان کردوه. له کتير انهوي باسه کاني دا جگه له سه رچاوه زانراوه کان، بۆ يه که ميان جلا نهم که لکي له راپۆرتي ديپلومه اته کاني نهو سه رده مه ي ناو نارشي فني بهري تاني وه رگرتوه، به تايبه تي هي دوا ساليه کاني ژباني مييرايه تي باهان.

نهم ليکۆلينه وه يه له جه نگه ي ههراوه ريباي «وه حه ده ي عه ره بي» نه ته وه په رسته کاني سه رده مه ي عه به دلنا صردا ئوسراوه. شوتنه واري نهو که شه سياسي يه پتوه يه:

۱. ليکۆلينه وه که زياتر له وي بۆ مه به ستي زانستي کرابي، بۆ مه به ستي سياسي به. مامۆستاي سه ره رشتياري ههردو نامه ي ماجستير و دکتۆراي نعووار، د. احمد عزت عبدالکريم لهو پيشه کيبه دا که بۆ کتیبتي «داود پاشا» ي نوسيووه به راشکاوي نه لتي: «والحق ان الجاه الدكتور نوار الي دراسة تاريخ العراق الحديث اما بمثل الاتجاه العام الذي اجهت اليه مدرسة التاريخ الحديث بجامعة عين شمس منذ سنوات، كما يتضح في الوسائل العلمية التي انتجها ومنتجها تلاميذ هذه المدرسة، والدكتور نوار احد طلابها المتمايزين وبفضل جهودهم اصحبت بين ايدينا - لاول مرة في تاريخ الجامعات العربية - دراسات علمية رصينة لجوانب هامة من التاريخ العربي الحديث في العراق، والخليج العربي، وسورية والسودان، والمغرب واليمن، والجزيرة العربية، وغيرها من اقطار العرب شرقا وغربا. ونرجو بذلك ان نكون حققنا هدفنا الذي هدفنا اليه وهو دعم الاتجاه القومي العربي بالدراسة التاريخية الرصينة»، وليس اقوى من التاريخ عاملا فعلا في فهم الحاضر وبناء المستقبل.

نوسينه وه ي سه ره له نوئي ي ميژوي ناوچه که، به مه به ستي سه لماندني بۆ چونه سياسي يه پيشه کي ناماده کراوه کاني جولانه وه و حيزب و حکومه ته نه ته وه يه کاني عه ره ب، ده مي که بۆ ته به شتي له بهرنامه ي نه ته وه په رسته کاني عه ره ب.

نهم کتیبه ش له م چوار چتوه يه دا ئوسراوه.

۲. نوسه وه وه کو زۆر له نوسه راني ئيسلام پتوه ي ريباي «ليکدانه وي ميژو له سه رنجينه ي تيژوي پيلانگيران» ي کردوه. بۆ يه سه رانه سري ليکۆلينه وه کاني په ره له باسي «سونامه سه ره». هۆي زۆر له روداوه کان، بهن خۆسماندو کسردني کي زۆر،

نه گيتي تهوه بۆ مونا مه ره: مونا مه ره ی ناوخوی مه مایک، مونا مه ره ی نیران له عیراق، مونا مه ره ی نینگلیز له والی ی به عدا، مونا مه ره ی کورد له به کتری. نم جزوه پرۆگرامی لیکۆلینه وه به له زانستی میژودا باوی نه مایوه.

۳. نه ووار وه کوزۆر له نوسره نه ته وه په رسته کانی نه ته وه دهسه لانداره کان: گه شانده ی هۆشی نه ته وه یی کورد و، هه ولدانی بۆ سه ره خۆسی نه گيتي ته وه بۆ هاندانی بیتگانه به تایبه تی بۆ نینگلیز و نیران. ته نانه ت گه شته که ی ریچیش به به کتی لهم هه ولانمه له قه له م نه دا.

نه وه ی بیه وی که لیک لهم سه رچاوه به وه ریگری، پینوسه زۆر به وریایی له جزوی گيتي نه وه و، شیکردنه وه ی رودا وه کان و، نه نجامگیری و بۆ جونه کانی ورد بیه وه و ری تا و توی یلین یکا نینجا به کاری به یته ن، چونکه بۆ مه به سستیکی سیاسی دیار یگرا و نوسرا وه، نه که بۆ گيتي نه وه ی میژوی راسته قینه ی ناوچه که.

۲. ۲. ۶. له عیراق سه دام حسین فه رمانی دا به مامۆستا کانی زانستیگا کانی عیراق سه ره له نووی میژوی عیراق بنوسه وه. چه ندين کتیب به به ی ی نم فه رمانه و له و چوارچینه وه به دا که سه دام دیاری کرد بو، چاپ و به لا و گرا وه ته وه. له واته:

«الحدود الشرقيه للوطن العربی»

بغداد ۱۹۸۱

«العراق فی التاريخ»

بغداد ۱۹۸۳

«الصراع العراقي - الفارسی»

بغداد ۱۹۸۳

هه روه ها چه ند کتیبکی تر.

له مانه و له چه ند جیگایه ک دا باسی باهان دئ، به لام نم کتیبانه نه گه رچی سه رچاوه ی زقریان ریز کردوه و، ناوی قه به ی مامۆستا کانی زانکۆکانی عیراقیان له سه ر دانرا وه، به لام بۆ نه وه ناشین به کرتنه سه رچاوه ی لیکۆلینه وه ی زانستی، چونکه له گيتي نه وه و نه نجامگیری رودا وه کانی ناوچه که دا به لایه نییان له دهس دا وه.

۲. ۲. ۷. د. جابر الراوی:

«مشکله الحدود العراقیه - الايرانیه»

بغداد ۱۹۷۳

نوسه به شتیکی کتیبه که ی ته رخان کردوه بۆ باستیکی تیۆریی سنور و، جزوی دپاری کردن و کیشانی، له به شتیکی تری دا، باسی کیشیه ی سنور نه کا له نیوان عیراق و نیران دا. پینسینه ی میژوی کیشه که رون نه کاته وه و، له روانگه ی قانونی نه بو ده وه له تانه وه له به رتکه وه تنه کانی: ناماسیه، زه ها و، نه رزه روم و، رتکه وه تنه کانی نیوان حکومه ته کانی عیراق و نیران، نه کۆلینه وه.

کتیبه که له بنه رت دا دکتور انامه ی نوسره و، پیشکشی کردوه به زانستگای قاهیره، نگرچی زانیاری زۆر و به نرخه تی دایه دهربارهی ریکه و تنه کان و کتیشه کانی سنور، به لام همسوی بۆ دیفاعه له باری سمرنجی رهسیمی حکومه تی عیراق.

۲. ۳. به زمانه نهو روپیه کان

هندی له نهو روپیه کان پایه خیان به میژوی کورد داوه. تنانته سمرچاوهی زۆر له نویسی کورده کان سمرچاوه نهو روپیه کانه. له روهوه نیدموندز، که دیته سمر باسی بابان، نه لئ: «سمرچاوه کوردیه کان که له م باره یهوه له بهر دس دان پایه خ و نرخیکی نهو تزیان نیه. چونکه میژونوسانی خوجیتی و هاوچهرخ زۆر تر پشت به نویسه کانی ریج و نوسرانی تری نهو روپایی نه به ستن نهک به ناگاداری و هوالی پیشینه ی خویان...»

قهه کشی تا نه ندازه یه کمی زۆر راسته. له م باسه دا من ههولم داوه، نهو توانجه ی نیدموندز له نوسرانی کوردی گرتوه، به پی ی توانا چارهمر به کم. له ناو میژونوسانی هاوچهرخ دا که به زمانه نهو روپیه کان باهه تیان له سمر بابان نویسه گرنگترینیان نه مانن:

۲. ۳. ۱. لۆنگریک، ستیقن هیمسلی:

«چار سده له میژوی نوی ی عیراق»

وهرگترانی عمره بی:

«ارهه قرون من تاریخ العراق الحدیث»

ترجمه: جعفر الحیات

بغداد ۱۹۶۸

لۆنگریک پشتی به سمرچاوه کۆنه کانی دهستی یه کم به تورکی، عمره بی، فارسی ههروه ها به نویسی نهو روپیه کان به ستوه. باسی بابانی تیکه لای روداوه کانی عیراق کردوه. به لام له زۆر گۆشهو که نار دا به درتیری باسیان نهکا.

پیش یه کمه من جهنگی جیهانی، عیراق ۳ ولایته بو: به عدا، به صرا، موصل. نم ولایه تانه، وهکو ههمو ولایه ته کانی تر، راسته و خه به ستر بون به باسی عالیه وه. عیراق بهو تیکه یشته ی بهریتانیا هه به سستی بو به درتیری میژو نه بوه. بهریتانیا دروستکهری دهوله تی عیراق بو. عیراق ولایتیکی فره نه ته وهی فره ههزه ب و دین بو. نه یوست له عیراق دهوله ت و دهوله ت نه ته وه دروست بکا. لۆنگریک پیشکهری بهرته بهر ایته تی حکومه تی عیراق بوه. نم کتیه به له چوارچیه وهی نهو سیاسه ته دا نوسراوه. ههول نه دا میژوی عیراق به یه کگرتویی بگتیه ته وه.

نوسه ره نه جیتیکی زۆری داوه. کتیه که ی سمرچاوه یه کمی به نرخه بۆ تیکۆلینه وهی روداوه کانی ناوچه که، له ناو نه وه دا، روداوه کانی میرایه تی بابان.

EDMONDS, C. J.:
KURDS, TURKS AND ARABS,
1957 LONDON

نئیدمؤندز ماوهه کی درتژ له ده زگاگانی حکومه تی عیراق دا کاری کردوه. نوهش له سهر ههمان بزچونی لؤنگریک بوه سهبارت به دروستکردنی عیراق. له سهر کوترکردنی بزوتنه وهی کوردا به شدار بوه. شاره زایه کی زۆری له کاروباری کوردا هه بوه. زمان ونه ده ب و میتژی کورد شاره زا بوه. زۆر وتاری له سهر زمان ونه ده بی کوردی و، شوتنه واره کۆنه کانی به نینگلیزی نویسه. به هاوکاری له گه له توفیق وهه بی «فهرهنگی کوردی - نینگلیزی» یان داناوه. نهم فهرهنگه په کینکه له باشتین فهرهنگه کانی زمانی کوردی.

نئیدمؤندز، به شتیکی کتیبه که ی: «کورد، تورک و، عه رب» ی بز باسی بابان تهرخان کردوه. به لام باسه که ی ده باره ی بابان، هیچ باه تیکی گرنگ و تازه تی دا نیه.

له کۆتایی په نجاکان دا «عه بدوللا شالی» هه ندی به شی له م کتیبه کردوه به کوردی له رۆژنامه ی «ژین» و گوڤاری «هلتسه» دا بلاوی کردۆته وه. به لام به کتیبیکی سه ره خۆ بلاو نه کراوه ته وه.

جرجیس فتح الله، نهم کتیبه ی له ژیر ناوی: «کرد و ترک و عرب» کردوه به عه ره بی و، له به عداد چاپی کردوه.

ابراهیم یونس، وهی گیتراوه بز فارسی و له ژیر ناوی: «کردها، ترکها، عربها» له تاران چاپی کردوه.

۲. ۳. ۳. جهیلی جهلیل:

«کورده کانی نیسیراتوریه تی عوسمانی»

جهلیل له کورده کانی په کیتی سوڤیتی جارانه. زۆر کتیب و وتاری به نرخن سه باره ت به میتژی کورد به زمانی روسی نویسه. نهمهش په کینکیانه. به شتیکی نهم کتیبه له سهر بابانه.

نوسینه کانی جهلیل به گشتی لیکۆلینه وهی زانستی و به نرخن.

د. کاوس قهفتان له روسیه وه کردویه تی به کوردی، سالی ۱۹۷۸ له به عدا

چاپی کردوه.

۲. ۴. به زمانی فارسی

۲. ۴. ۱. سعید نفیسی:

«تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر»

۲ جلد، انتشارات بنیاد، چاپ ششم، تهران ۱۳۶۶

نفیسی یه کتیکه له نوسره به ناوبانگه کانی نیران. له م کتیبه دا، دامه زانی
زنجیره ی شاهه کانی قاجار و، پتوه ندیبه سیاسی و بازرگانیه کانی نیران له گه
دوله تانی عوسمانی، بهرستانی، روسی و فه ره نسی باس نه کا. له قوناعه
جیاجیایکانی جهنگی نیران - روسیا و، نیران - عوسمانی نه دوی. چه ندین به لگه ی
میتروسی به نرخی تن دایه، له وانه: مه تنی رتیکه و تنه کانی نیران له گه
بهرستانی، روسیا، فه ره نسا و تورکیا. ههروه ها دو نامه ی عهباس میرزا سه بارت به کاروباری
نه ماره تی باهان و، نامه کانی جه نه رال گاردان بۆ وه زیری کاروباری دهروه ی فه ره نسا
سه بارت به هه لومه رچی نیران. گاردان له دو نامه ی دا باسی نه وره حمان پاشا نه کا.
۲. ۴. ۲. دکتور غلامرضا وره رام:

«تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند»

انتشارات معین، تهران ۱۳۶۶

نهمه لیکۆلینه وه به کی ناکادیمی کورتی سه رده می زنده. له باسی ناکۆکی
عوسمانی - نیرانی و، کیشه ی باهان دا پشتی به کتیبه که ی نامی: «تاریخ گیتی
گشا» به ستوه و، شتیکی زیادتری نه خستۆته سه ر.

۲. ۴. ۳. دکتور محمد رضا نصیری:

«اسناد و مکاتبات تاریخی ایران (قاجاریه)»

جلد اول از ۱۲۰۹ تا ۱۳۲۸ ه. ق، انتشارات کیهان، تهران، ۱۳۶۶ ه. ش.

جلد دوم از ۱۳۲۹ تا ۱۳۶۳ ه. ق، انتشارات کیهان، تهران، ۱۳۶۸ ه. ش

نهم کتیبه چه ند بهرگتیکه. بهرگی یه که م و دوه می پتوه ندییان به م باسه وه

هه به. chalakmuhamad@gmail.com

هه بهرگتیککی پتیک هاتوه له دو بهش: پتیشه کی و، به لگه نامه کان.

پتیشه کی بهرگی یه که می ته رخان کرده بۆ لیکۆلینه وه ی «پتوه ندیبه کانی
نیران و عوسمانی له سه ره تای سه رده می قاجاره وه تا په میان نامه ی یه که می نه رزۆم»
لیته دا به درتۆی باسی دهوری نه وره حمان پاشا نه کات له م روداوانه دا. به شی دوه می
به رتیه له به لگه ی میتروسی که له نارشیفه کانی تورکیا ده ری هیتاون. به لگه کانی
ساغ کردۆته وه و، به رتنوسی فارسی تازه نویسی تیه وه و، په راوتیزی ورد و به
که لگی بۆ نویسون. وینه ی به لگه کانی شی بلاو کردۆته وه.

له ناو نهم به لگانه دا نامه به کی نه وره حمان پاشا و چه ند نامه به کی مه محمود
پاشا و، چه ندین نامه ی شا و وه لیه هه د و سه دری نه عظم و کاربه ده ستانی گه وه ی
نیران و عوسمانییان، سه بارت به کاروباری کوردستان، تن دایه. نه مانه که ره ستی
هیتان بۆ لیکۆلینه وه ی روداوه کانی نه و زه مانه، به تایبه تی هی باهان.

بهرگی دوه می شی له سه ره همان شتیه رتیکه خراوه. پتیشه که که ی ته رخان کرده
بۆ «پتوه ندیبه کانی نیران و عوسمانی له ۱۲۳۹، واته دوی به ستی په میانی
یه که می نه رزۆم، تا ۱۲۶۳، واته تا به ستی په میانی دوه می نه رزۆم». لیته ره دا

دهیان به لگه‌ی میژویی گرنگی سه‌بارت به کورد تن دایه .
۲ . ۴ . ۴ . دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وابسته به وزارت امور
خارجہ جمهوری اسلامی ایران:

«گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمانی: دوره قاجاریه»

واحد نشر اسناد، ۶ جلد، (تهران ۱۳۶۹)

وه‌زاره‌تی کاروباری دهره‌وی نیران به‌شیک‌ی دامه‌زراونده بز هه‌لبژاردن و
ساخ‌کردنه‌وه و بلاو‌کردنه‌وه‌ی به‌لگه‌کانی له سهرده‌می قاجاره‌وه تا نیستا ۶ به‌رگی
لنی بلاو کراوته‌وه.

هه‌رچه‌نده له به‌ر هژی سیاسی ره‌نگه هه‌مو به‌لگه‌یه‌کیان بلاو نه‌کردیتته‌وه
و، وه‌کو‌خویان ناویان لنی ناوه هه‌لبژارده‌یه، به‌لام کارتیکی گه‌وره و به‌نرخه، هه‌مو
به‌رگیتیکی پیشه‌کییه‌کی میژویی چر و پری بز نوسراوه، به‌لگه‌کان زانیاری گرنگی و
به‌نرخیان تن دایه، چه‌ندین به‌لگه‌ی تن دایه دهراره‌ی کورد. بز لیک‌کولینه‌وه‌ی
میژویی تازه‌ی کورد سه‌رچاوه‌یه‌کی هینژایه، سه‌بارت به‌سیرایه‌تی بابان چه‌ند
به‌لگه‌ی تن دایه که گرنگی‌کانیان لیره‌دا پاس کراون، سه‌ره‌رای شه‌وش به‌دریژی
هه‌والی گفتوگزی یه‌گه‌م و دوه‌می نوبته‌رانی نیران و تورکی تن دایه که ریک‌کوتنی
یه‌گه‌م و دوه‌می نه‌رزپومی تیا نیجزا کرا.

به‌لگه‌ تورکیه‌کان وینه‌کانیان بلاو کراوته‌وه، به‌لام ته‌رجومه‌ نه‌کراون بز
فارسی و، به‌ چاپ نه‌نوسراونه‌ته‌وه، له به‌ر نه‌وه که‌لکیتیکی نه‌وتوبان لنی
وه‌رناگیری.

*

تاریخی والیه‌کانی کوردستان و هی تر به خه‌تی ره‌نجوری

تاریخی والیه‌کانی کوردستان و غیر		
نکست میرابان ۱۱۱۰	فتیح محمدان ۱۱۳۶	قتل مادرش از حوالا شهرد و کلات ۱۱۶۰
شهبه شکر طبرستان پان در قریب آنجلم ۱۱۴۶	آمدن طبرستان برادرزاده مادرش آمدن سینه‌های خان ۱۱۴۵	قتل شهبه ۱۱۶۱
مقتد و کیله از کرم خان زنده ۱۱۶۹	سال فونباره ۱۱۵۵	دعوار فرجه ۱۱۶۰
قتل آید کرد و قتل عثمان زان کوی ۱۱۶۴	قتل خان پان ۱۱۴۳	قتل میرابان ۱۱۶۸
نکست من آلاحان ۱۱۶۳	معاون فلد جو الان دادمتن بادیه ۱۱۷۱	قتل سلیم پان ۱۱۷۱
آمدن شرف خان ۱۱۶۹	نکست امیران خان ۱۱۸۵	نکست خسرو خان در زنده ۱۱۸۱
قتل تیمور پان از کوی ۱۱۹۲	وفات احمد پان بابان ۱۱۹۲	قتل احمد پان در کوی ۱۱۸۶
قتل احمد پان بابان در میان صاوی و ملاخ و سلیم ۱۱۹۵	وفات محمد پان از کوی ۱۱۹۴	قتل احمد پان در کوی ۱۱۹۴
وفات عثمان پان در بغداد ۱۲۰۵	وفات محمد پان از کوی ۱۲۰۲	قتل محمد پان از کوی ۱۲۰۲
وفات احمد پان از کوی ۱۲۰۵	وفات محمد پان از کوی ۱۲۰۲	قتل محمد پان از کوی ۱۲۰۲
وفات احمد پان از کوی ۱۲۱۲	وفات محمد پان از کوی ۱۲۱۲	قتل محمد پان از کوی ۱۲۱۲

۱. قوناغی یه که می میرایه تی بابان

-۱-

سهره‌تای دامه‌زرانی نه‌ماره‌تی بابان پون نیه.

بابان، وه‌کو یه‌کتیبی نیلگه‌ل (کونفیدراسیونی عشا‌یه‌را) و، وه‌کو نه‌ماره‌ت و، وه‌کو بنه‌ماله‌یه‌کی ناسراو، له‌پیش سه‌ده‌ی ده‌یه‌می ه‌بجیری دا‌باسی له‌ناو سه‌رچاوه‌ میژویه‌کانی ناوچه‌که‌دا‌نیه. له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی قه‌ره‌قونلو و‌ناق قونلودا‌ ناوی نه‌هاتوه. نه‌که‌رچی هه‌موشو‌نه‌کانی ژبانی نه‌مان له‌ناو سنوری ده‌سه‌لاتی نه‌م دو‌بنه‌ماله‌یه‌دا‌بوه. ته‌نانه‌ت نه‌سکه‌نده‌ر میرزای کوری قه‌را یوسف کاتن له‌ترسی سزادانی باوکی هه‌له‌هات بو، له‌ناوچه‌کانی که‌رکوک - دوز‌واته‌له‌ ناوچه‌ی ژبانی نه‌م نیلانه‌دا‌ته‌راتینی نه‌کرد، که‌چی ناوی نه‌م نه‌ماره‌ته‌له‌ روداوه‌کانی نه‌م سه‌رده‌مه‌دا‌باسی نیه. په‌نگه‌ه‌وی نه‌وش به‌که‌رینه‌وه‌بو‌نه‌وه‌ی که‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا‌ناواییه‌کانی نه‌م ناوچه‌یه‌هه‌م‌سوی گوند و‌لادی و، زۆرایه‌تی خه‌لکه‌که‌ی ه‌ۆزی په‌وند بوین. نه‌شارتیکی که‌وره‌ی ده‌وله‌مه‌ن و‌نه‌هیچ قه‌لا و‌بنکه‌یه‌کی ستراتیجی لئ‌نه‌بوین، تا‌بیشه‌جینگای چاو‌تیبیرینی نه‌میره‌کانی ناق قونلو و‌قه‌ره‌قونلو. به‌لام له‌گه‌ل سه‌ره‌له‌دانی ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی دا (۹۰۷ ک / ۱۵۰۱ز) و، وه‌رچه‌رخانی ده‌وله‌تی عوسمانی به‌لای فراوانخوازی دا‌له‌رۆژه‌له‌اتی ناوه‌راست دا‌دوای جه‌نگی چالدیران (۹۱۴ ک / ۱۵۲۰ز) نیستر نه‌م ناوچه‌یه‌ش وه‌کو هه‌موشو‌نه‌کانی تری کوردستان له‌ستراتیجی گشتی هه‌ردو ه‌یزی که‌وره‌دا‌بایه‌خی په‌یدا کرد. ناوی باهانش تیکه‌لاوی روداوه‌کانی ناوچه‌که‌بو.

وشه‌ی بابان له‌سه‌ده‌ی ده‌یه‌می کۆچییه‌وه‌هه‌م وه‌کو ناوی نیل بو‌هه‌ندی له‌و تیره و‌ه‌ۆزانه‌ی له‌ناوچه‌کانی نیوان‌زی‌ی بچوک و‌روباری سیروان دا‌نه‌ژبان و، هه‌م وه‌کو ناوی شو‌ین بو‌هه‌ندی له‌وشو‌نه‌ی که‌وت بو‌ه نه‌م ناوچه‌یه‌وه‌وه‌کو: پشدر، مه‌رکه، سو‌رداش، سه‌رچار، شارباز، شاره‌زور، قه‌ره‌داخ، به‌کار ه‌ینراوه.

-۲-

یه‌که‌م‌ین سه‌رچاوه‌که‌باسی میرایه‌تی بابان نه‌نات شه‌ره‌فنامه‌یه. شه‌ره‌فخان له‌سه‌رده‌می په‌یدا‌بوئی شا‌نیسما‌عیله‌وه (۹۰۷ - ۹۳۰ ک / ۱۵۰۱ - ۱۵۲۳ز) نه‌که‌وه‌یته‌گه‌یرانه‌وه‌ی سه‌رگروشته‌ی بابان و‌نه‌لئ: «... حاکمانی بابان له‌ناو‌حاکمه‌کانی کوردستان دا‌به‌زۆری خه‌تل و‌ه‌ۆزو فره‌یی لایه‌نگرو‌نوکه‌ر ناو‌بانگی

تو او بیان هه بو. بهلام که حکومتی نوو زنجیره یه، وه کو پاسی نه کړی، به پیر بودا قی به به یی، که بابان نه گرتنه وه، وه به براکه ی گه یشت و نه، انیش به وه جاخ کو تری مردن، نیتر حکومتی نوو بنه مالیه به که وته دس نو که ره کانیان. که سینگ که بز کاروباری حکومت و سر و کایه تی لیه شاهه بین له ناو نوو بنه مالیه دا نه ما (۱) بنه مالیه دهسه لاتداری بابان به هوی وه جاخ کو تری و کوژران و لیخران، یا خود له سونگی هوی نه زانراوی تره وه، چهن جار کوژاوه و نووی بوته وه.

-۳-

له کاتی سره هلدانی دهسه لاتنی صه فوی دا مه زنی بابان میر بودا قی کو ری میر نه بدل بو. قه له مره وه که ی له که رکوه وه تا شارباژیری نه گرتنه وه. لاجانی له نیلی زهرزا و، سنیوی له نه ماره تی سوژان و، شارباژیری له نه ماره تی نه رده لان و، سندوسی له قزلباش سه نده وه. چهن که سی له ده وره ی خوی به میر سنجاغ داناهه. (۲)

بنکه ی سره کی نه ماره تی نه رده لان له و سره ده دا له قه لای زلم بو که نه روانی به سر ده شتی شاره زوردا، له و کاته دا شاره زور، شارباژیر، سر و چک، قه ره داخ، نالان، شه میران، هه ورامان له ژیر دهسه لاتنی کو ره کانی حاکی نه رده لان مه نمون به کی یه که م: بیتکه به گ، سورخاب به گ، محه مه د به گ (۹۰۱ - ۹۴۲ ک / ۱۴۹۶ - ۱۵۳۵ ز) دابو. (۳)

رؤسته م به گ له که ل میر بودا قی برای له سر دهسه لاتداری تی تیک چو. بودا قی، رؤسته می برای خوی کوشت. خوی له تیکه ه لچونیک دا له که ل میره کانی سوژان به وه جاخ کو تری کوژرا. (۴) بودا قی کو ری رؤسته م جیگی گرتنه وه، بهلام نه میس که مرد نه وه ی لن نه که و ته وه. له بهر نه وه نم بنه مالیه کو تر بو وه.

-۴-

له جیگی نه وان پیر نه ظه ری کو ری به یرام دهسه لاتنی گرتنه دست. پیر نه ظه به زور مه لیه ندی کفری له «دارولسه لام» ی به غداد دابری و خسته سر ویلایه تی بابان. له پاش نه و ناوچه که بو به دو به شه وه، دو که س به ناوی سلیمان و نیراهیم هه ره که بیان دهستی به سر به شکی دا گرت، بهلام نه مانیش له سر دهسه لاتداری له ناو خویان دا تیکچون. سلیمان، نیراهیمی کوشت. (۵)

سلیمان له دوی کوشتی نیراهیم ۱۵ سال مه زنا یه تی کرد. سلیمان له پاش مردنی ۴ کو ری لن به جن ما: حسین، رؤسته م، محه مه د، سلیمان.

نیراهیمیش له پاش کوژرانی ۳ کو ری لن به جن ما بو: حاجی شیخ، میره، میر سلیمان. (۶)

حاجی شیخ له دواى كوشتنى باوكى په ناي بڼو د ربارى شا طه هماسپى
 صدهوى برد بو، له بهر نه وهى له وى كوى ي پښ نه درا بو به نانو ميدي گه را بوه وه
 ولانى خوى (۷) و چاوه روانى هلى نه كړد. كه سلیمان مرد نم توانى دوس به سر
 ناوچه كدا بگرئ. نم مجار بيان كورپه كانى سلیمان په نايان بڼو شا طه هماسب برد، نه و
 كاته گه رمه ي جهنگى ۲۰ ساله ي رڼم و عه جهم (۹۴۰ - ۹۶۲ ك / ۱۵۲۳ -
 ۱۵۵۴ ز) بو. طه هماسب ويستی كه لك له م دهر فته ته وه بگرئ بڼو دا گير كړدى
 ناوچه كه. به رپه رى و چاوساغى حسين و رڼستم و محممه د كورانى سلیمان ۳ جار
 هيزى نارده سر مولكى بايان:

جارى يه كم، به سر كړدايه تى چراغ سولتان نيستاجلوى والى دينه وه، به لام
 هيچ سر كه وتنيكى به دوس نه هيتا.

جارى دوم، به سر كړدايه تى كوگچه سولتاني قاجار والى ي هممه دان،
 نو ویش له هيرشه كوى دا سر نه كه وت.

جارى ستيه م، له شكړيكي گه وړه ي به سر كړدايه تى عه بدو لالا خانى
 نيستاجلو نارد. له هيرشه دا مير شه مسه دينى بتليسى، باوكى نوسه رى شه رنه نامه
 و، هه ندى له جه ننگاوهرانى هوزى رڼوكى كه نه وسا له خزمه تى شا طه هماسب دا
 بون، به شدار بون. مير حسين رپه رى نم له شكړه ي نه كړد. به لام له شاخى گه لاله
 كه وتنه بڼوسه ي له شكړى به بوه ۲ تا ۳ هزار كه سيان لى كوژرا. به تيشكاوى
 گه رانه وه. شا طه هماسب له سر نم رپه ريه خراپه حسين و براكانى ترى: محممه
 و رڼستمى هاويشته زيندانه وه (۸). له دواى به رونيان هه له تان بڼو لای سولتان
 سلیمان. نو ویش دورى خسته وه، له رڼم نيلى كاريكى پښ سپار دن. (۹)

له كاتيك دا سولتان سلیمان دواى گرتنى ته ور تيز بڼو به سر بردنى زستانى
 سهختى نه و ساله له هممه دان وه به نار كورستان دا چو بڼو به غدا د. له وى خه ريكي
 ري كخستنى كاروبارى شونه گيراوه كان بو (۹۴۱ ك / ۱۵۲۴ ز) حاجى شيخ له
 گه ل براكانى بڼو دهر پړنى گوترايه لى و دلسوزى بڼو سولتان له مهر گه وه به وه به غدا
 به رى كه وت. به لام له مهر گه په لامار دران و همويان كوژران. (۱۰). نم روداوه له
 لايمن كه سينكى نه ناسراوه وه كراوته به يسى «كاهه شيخ و كاهه مير» له م به يته دا
 هوزى كوژرانى حاجى شيخ و كاهه ميرو براكانى ترى كه به پښ ي چيرزه كه نه پښ
 ۱۲ برا بو پښ، نه دريته پال نه و زولم و زوره پښ نه اندازه يه ي له خه لكى ناوچه كانى
 ژترده سه لانى خويان كړد وه. (۱۱)

سولتان سلیمان له ري كخستنه وهى كاروبارى كورستان دا ناوچه
 كور دنشینه كانى به سر چهند «سنجق» دا داهش كړد بو. هه نديكى به ولايه تى
 شاره زور، كه ناو ونده كه ي كه ركوك و، هه نديكيشى به ولايه تى به غدا و،
 هه نديكيشى به ولايه تى موسله وه به ست. به لام به پتى نه رتى پيشوى سولتان
 سليم له دواى جهنگى چالديران (۹۲۰ ك / ۱۵۱۴ ز) له ناوچه گيراوه كان دا

دەسلەتتى سىپاردەۋە بە دەسلەتلەردە خۇجىيىبەكان، كە مەزنايەتى ناۋچەكانى خۇيان لە باۋوباپىرىانەۋە بە مىرات بۇ ماپوۋە. لەبەرنەۋە كە بېستى حاجى شىخ كوزراۋە پاشايەتى ئىالەتى باھانى داپەۋە بە بوداقى كورى. (۱۲)

سولتان سلىمان ھىتىكى لە شارەزورەۋە ئاردا سەر قەلەي زەلم، بىنكەي ئەمارەتى نەردەلان، كە مەنمون بەگى دوھم (۹۴۲-۹۴۴ ك / ۱۵۳۵ - ۱۵۳۷ ز) فەرمانەۋەي بو. لەشكرى رۆم و نەردەلان لە دەشتى شارەزوردا لە رۆژى ۸ يىل قەبىدە ۹۴۴ دا بە گۈرەك دا چون. مەنمون بەگ بە تىشكاۋى بۇ خۇقايمىردن كىشاپەۋە ناۋ قەلەي زەلم، لە پاش ئابلۇقەدانىكى درىژ بە ناچارى خۇي بە دەستەۋە دا. (۱۳) بە گىراۋى رەۋانەي بەغداد كرا.

سورخاب بەگى مامى (۹۴۵ - ۹۷۵ ك / ۱۵۳۸ - ۱۵۶۷ ز) بىنكەي ئەمارەتى لە قەلەي زەلمەۋە گۈزايەۋە بۇ قەلەي مەريوان. ھەۋلى دا ناۋچەكانى كە پىشوتەر لە ژىردەستى مەنمون بەگى برازاي بە دىل گىراۋى دا بون بەھىتىتەۋە ژىر دەسلەتتى خۇي. بەلام ئىتر ناۋچەكانى ھەۋلىتر، كوتە، رەۋاندز، قەرەداغ، شاربازتەر، سرۆچك لە ژىر دەسلەتتى نەردەلان دەرھات. نفوز و دەسلەتتى مەزەنەكانى نەردەلان كىشاپەۋە پىشتى زنجىرە چىپاكانى سورىن و ھەۋرامان و لىۋارى رۆژھەلەتتى روبرارى سىروان. زۆرى ئەۋ شوتنەنەي پىشتەر لە بەر فەرمانى ئەۋان دابو، ئىتر كەۋتە ناۋ مولكى باھان و ژىر دەسلەتتى عوسمانىيەۋە.

سورخاب بەگ ھەۋلىتىكى بىن سودى تىرى دا بۇ سەندنەۋەي شارەزور. رۆستەم پاشا بە نۆردوى رۆمەۋە چۈە سەرى. پاش تىككەلچونىتىكى خۇياناۋى لە رەجەبى ۹۴۷ ك (۱۵۴۷ ز) دا سورخاب بە تىشكاۋى كىشاپەۋە قەلەي زەلم و لەۋى دا ئابلۇقە درا. سورخاب داۋاي يارمەتى لە شاطەھماسب كىرد. ئەۋىش پاش دوسال نىنجا ھىتىكى بۇ شكاندى ئابلۇقەكە بۇ نارد. بىنكەي ئەمارەتى نەردەلان ئىتر بە يەكجارى لە قەلەي زەلم ھەلگەنرا و بۇ نەۋەي لە مەترسى ھىترشى رۆم دور بىكەۋىتەۋە براپە قەلەي مەريوان. (۱۴) لەۋ كاتەۋە ئەمارەتى نەردەلان ئىتر بە يەكجارى كەۋتە ژىر فەرمانى دەۋلەتى صەفەۋىيەۋە.

سولتان سلىمانى قانونى پاش ماۋەيەك رىگەي دا بە ھىستى كورى سلىمان لە رۆم ئىليەۋە بىگەرتەۋە بۇ مولكى باھان و، فەرمانى دا بە سولتان ھىستى مېرى بادىنان كە لەشكرى مەزەنەكانى كورد كۆ بىكاتەۋە، بىچن بۇ لاېردنى بوداقى كورى حاجى شىخ و جىگىر كوردنى ھىستىن. بوداق بە خۇي دا رانەپەرمو بەرەنگارى ئىم ھىزە بكا. لە بەرى ھەلات بۇ ئىيران. ھىستى كورى سلىمان بو بە مەزنى باھان. بوداق و ھىستى ماۋەيەك مىللەتتىيان بو لە سەر مىرايەتى باھان. سەرەنجام ھىستىن بە تەۋاۋى دەستى بە سەر ناۋچەكەدا گرت.

بوداق لە سەر تىكاي سولتان ھىستى مېرى بادىنان لە لاين سلىمانى قانونىۋە سىنجاكى «عەپىنتاب» ى لە باتى ئىالەتى باھان دراىە. (۱۵) لە كاتىك دا

ناکوکی نیتوان کوپه‌کانی سولتان سلیمان: سه‌لیم و بایه‌زید له قۆنیه ته‌قیه‌وه، بوداق بۆ لایه‌نگرتنی بایه‌زید چو بۆ کوتاهیه. سلیمانی قانونی رقی هه‌ستا بو له‌وانه‌ی لوتیان ژوند بوه ئهم ناکۆکیه‌ی ناوخیزانه‌که‌یانه‌وه. بایه‌زید بۆ نه‌وه‌ی دلی باوکی به‌هینتته‌وه جن، له‌ سه‌ر خواستی نه‌و، سه‌ری بوداقتی بری و بۆی نارد. (۱۶)

- ۵ -

جه‌نگی ۲۰ ساله‌ی رۆم و عه‌جهم بێ نه‌وه‌ی به‌ نه‌عجامتکی کاربگر بگا دوا‌یی هات. قول بونه‌وه‌ی گه‌یروگرفتنی ناوخۆی ناو هه‌ردو ده‌وله‌ت و، هه‌ره‌شه‌ی ده‌ره‌کی له‌ هه‌ردوکیان: هه‌ره‌شه‌ی ئوزه‌ک له‌ رۆژه‌لاتی نیران و هه‌ره‌شه‌ی نه‌ورو‌یی له‌ عوسمانی، سه‌ره‌نجام شاهه‌ماسب و سولتان سلیمانی ناچار کرد پتیک بێن. له‌ نه‌عجامی نالوگۆزی چه‌ن نامه‌یه‌ک دا له‌ نیتوان شاهه‌ماسب و سلیمان دا پاش ناکۆکیه‌کی ۵۰ ساله‌ که‌ له‌ سه‌رده‌می سولتان سه‌لیمی یه‌که‌م (۹۱۸-۹۲۶ ک / ۱۵۱۲-۱۵۱۹ ز) و شاه‌نيسماعیلی یه‌که‌م (۹۰۷-۹۳۰ ک / ۱۵۰۱-۱۵۲۳ ز) هه‌و به‌رده‌وام بو، بۆ یه‌که‌مین جار گه‌یشته «پتیکه‌وتنی ناشتی ناماسیه ۹۶۳ ک / ۱۵۵۵ ز». (۱۷)

پتیکه‌وتنی ناماسیه له‌ به‌لگه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆدا نه‌نوسراوه‌ته‌وه، به‌لکو له‌ چه‌ند نامه‌یه‌کی نالوگۆزکراوی نیتوان شاهه‌ماسب و سولتان سلیمان و، گه‌وره‌کاربه‌ده‌سته‌کانیان دا باس کراوه.

به‌ گۆتیره‌ی ئهم پتیکه‌وتنه: ده‌وله‌تی عوسمانی دانی به‌ هه‌بونی ده‌وله‌تی نیرانی سه‌فه‌وی دا نا و، هه‌ردولا پتیکه‌وتن له‌ سه‌ر لابه‌لا کردنی هه‌ندئێ له‌و کیشه‌ قولانه‌ی مایه‌ی ناکۆکی هه‌ردولا یان بو، وه‌کو کیشه‌کانی سنور و دین و داله‌دانی راگردوانی یه‌کتري.

گورجستان، نهرمه‌نستان، کوردستان، به‌شیکي عه‌ره‌ستان که‌ بویونه «ناوچه‌ی له‌مپه‌ر» ی نیتوان ئهم دو هه‌تزه‌ گه‌وره‌یه‌ی نه‌و سه‌رده‌مه، دابه‌ش کران. له‌ نه‌عجامی نه‌مه‌ش دا شاره‌زور و شاربازێر و قه‌ره‌داخ که‌ مه‌له‌بندی دامه‌زرانی نه‌ماره‌تی بابان بو، که‌وته ژێرده‌ستی رۆم و، هه‌ورامان و مه‌ریوان و بانه و سه‌قز و سه‌نیش که‌ مه‌له‌بندی دامه‌زرانی نه‌ماره‌تی ئه‌رده‌لان بو که‌وته ژێرده‌ستی عه‌جهم.

«پتیکه‌وتنی صلجی ناماسیه» سنوری نیتوان هه‌ردو ده‌وله‌تی له‌ سه‌ر بنچینه‌ی کیشانی هیتلی دیار و ناشکرا دیاری نه‌کرد بو، تا به‌زانی سنوری ده‌سه‌لاتی هه‌ر ده‌وله‌ته له‌ گۆی دا ته‌واو نه‌بن، به‌لکو ناوچه‌ی فراران به‌ سنور دانرا بو، که‌ نه‌بون به‌ هۆی دروست بونی کیشه و ناکۆکی.

بۆ جییا کردنه‌وه‌ی سنوری ده‌سه‌لاتی ئهم دو ده‌وله‌ته گۆی نه‌دراوه هیتلی نه‌ته‌وه‌یی، په‌گه‌ز، زمان، دین و مه‌زه‌ب، ته‌نانه‌ت گۆی نه‌دراوه هیتلی عه‌شیره‌تی. هه‌روه‌ها گۆی نه‌دراوه دیاریکردنی کۆسپی سروشتی بۆ جیاکردنه‌وه‌ی سنوری هه‌ردو ده‌وله‌ت له‌ یه‌کتري، به‌لکو ماندوبونی هه‌ردو لا له‌ جه‌نگ و گه‌یروگرفتنی

ناوختو و هره شهی دهره کی ناچاری پتکه هانتی کسردبون و، ترازوی هتزه کانی هردولاش بهو جتوره سنوره کانی دارشت بو. له به رنه وه هه مو هتو راسته قینه کانی ته قینه وهی ناگزکیه کان و هه لگرسانه وهی شهر مابون. سهره رای نه وهش گپروگرفتی دابه شکردنی نهرزی نه ته وه ژیرده سته کان و، مانه وهی کتیشهی جیاوازی سوننی و شیعی و دابه شسبونیان به سهر هردو ده ولت دا، هه همیشه نه بیان توانی ناگری ناگزکی شهر له نیوان هردو ده ولت دا خوتتر بکن.

پتکه وتنی ناماسیه ۴ نه ماره تی کوردی: نهرده لان، موکریان، باهان، سوزانی له یک داهری بو، که له ره گهز و زمان و دین و سهزه ب دا له یک نه چون و، ده سکه وتی ناپوری هه موبانی پتکه وه نه به ست و، له ناوچه یه کی جوگرافی پتکه وه به ستراردا بون، که نه بیان توانی له سهرده می مملاتی ی رۆم و عه جه م دا خویان بینه ناوکی پتکه هتانی ده وله تیکی سه ره خوی به هتیز. ههروه ها سه روی کوردستانیشتی له ت کرد و، به دهردی نه معانی برد.

-۶-

بۆراگرتی نهم په یانه کاتیک شاهه ماسب له ژیر گوشاری سولتان سلیمان دا، بهرامسهر ۴ سه د هزار سه کی زتیر، بایه زید و کوره کانی که له نیران دالده درابون، دایه وه دهس نیردراره کانی سولتان بۆکوشتن (۹۶۹ ک / ۱۵۶۱ ز). کوره کانی بودا قی به به پیش که له خزمه تی نه ودا بون لهو که بنویه نه دا کوژران. (۱۸) حسین مهنی باهان له شهری ناوختو دا کوژرا. (۱۹) خضر به کی کوردیشتی که ناوچه ی مهرگی به ده سته وه بو له لایهن رۆمه وه لیخرا، ناوچه که ی درا به میره به کی موکری. دوی نهم روداوانه ماوه یه ک مولکی باهان بئ سه رگه وره بو.

سه ره فخان له م باره یه وه نویسیوتی: «نیسته نیلی باهان بئ حاکمه. به لام بهرامسهر ۴ هزار پیبوی نهم سواری پر چه ک له ناو نه و قه ومه دا هه یه و سه ر بۆ کهس دانانه وتین ... هه ر ناغایه ک له ناغایانی هۆزه کان، ناوچه یه کی نه و ولاته ی گرتوته دهس. هه مو سالتیک ۴ خه روار زتیر له ناوختوان دا کو نه که نه وه نه ی دهن به خه زانه ی شاره زور، ولایه تی باهان له خه واصی هومایون - واته منکی تایبه تی سولتانه - زۆرایه تی نه مین و عامیله کان - کاربه ده ستانی عوسمانی - به نهرمی و دلدا نه وه ره فتاریان له که ل نه کن. هه مو سالتیک چه رده یه ک نه ختینه و شتومه کیان بئ نه برئ، نه گینا به زۆر و ده سد رژی فلسیکی سور به میری میران و ده فته رداران و نه مین و عامیله کانی تر نادن. تا نهم رۆ که سالی ۱۰۰۵ ی کوچیه (۱۵۹۶ ز) هه لومهرجی نه و ولایه ته به م جۆزه یه» (۲۰)

هه لومهرجی باهان به م جۆزه مایه وه تا له سه ره تای سه ده ی دوانزه هه می هه جری دا فه قن نه حمه دی داره شمانه هه لکه وت و، زنجیره یه کی نوی ی میره کانی باهانی دامه زنده وه.

رېښککوتنی ناماسیه تا مهرگی سلیمان (۹۷۴ک / ۱۵۶۶ز) و، تا مهرگی تهه ماسب (۹۸۴ک / ۱۵۷۶ز) له لایه ن هردولاهه پارټیزگاری کرا، بهلام له ناوچهکانی سنوردا شهری ناوچهیی هر نهقهوما، دهسه لاتدارانی سنور هولیان نه دا قهلمه مروه کانی خویان فراوانتر بکمن، نه میره خوژییه کان بز چه سپاندنی دهسه لاتی خویان و بز دابینکردنی بهرزه وهنده کانی خویان نه مبر و نه بهریان نه کرد و، به ناسانی دلسوژی خویان له موهه بز نه و نه گزوی و به گزیه کتری دا نه چون. کاربه دهستانی هردو دولت دهستیان وهر نه دایه کاروباری ناوخوی بنه ماله گوره کانی کورده وه، برابان نه کرد به گز برادا و، کورپان له باوک هه لته گپه ایوه و، تووی دوه ره کییان تنی دا نه چاندن.

هه لکه وتنی جیو پزلیستیکی مولکی بابان بو به هوی نه وهی به شی نه ماره تنی بابان له مملعاتی روم - عه جهم دا له چاو هه ندی نه ماره تنی کوردی تردا زیاتر بن، به تایه تنی چونکه کهوت بوه سر ریگی شاره گوره و پیروزگه کانی عیراق؛ به غداد، موسل، نه جف، که ربه لا، سامه را، کاظمیه. له هه مان کات دا ناوچه که خوی دهوله تنیکی به هیتز و به کگرتو، به لکو بنه ماله یه کی دهسه لاتداری ته با و به کگرتوی تنی دا نه بو تا به توانی خوی له بهر نه و هیرشانه دا رابگری که له روزه لات و روزه ناواوه نه هات، یاخود بز سودی خوی که لک له ناکوکی نه م دو هیزه وهر بگری.

میره کانی نه رده لان، که لکیان له بز شایی دهسه لات وهر نه گرت، به تایه تنی له سه رده می هه لوزخان (۹۹۶ - ۱۰۱۴ک / ۱۵۸۸ - ۱۶۰۵ز) و خان نه حه سد خانی کوری دا (۱۰۲۶ - ۱۰۴۸ک / ۱۶۱۷ - ۱۶۳۱ز) هه ندی له ناوچه کانی خواری کوردستانیان خسته سر قهلمه مروه یی دهسه لاتی خویان. به لام نه ماره تنی نه رده لانیش که هه لکه وتیکی جیو پزلیستیکی هاوتای نه ماره تنی بابانی هه بو نه یستوانی دهوله تنی سه ربه خذ دابه زرتین. هر له نه نجامی نه وه دا که ولاته که یان بو بو به مهیدانی زورانباری خویناوی ناچار بون له ماوه ی سه ده و نیویک دا ۴ چار پایته ختی خویان بگوتزه وه، بنکه ی نه ماره ته که یان له قه لای زه لمه وه گوتزه ایوه بز قه لای مریوان، نینجا بز قه لای پلنگان، دوی نه ویش بز حه سن ناوا، سه ره نجام بز سنه (۱۰۴۶ک / ۱۶۳۶ز) تا وه کو له مه ترسی روم دوری به خه نه وه.

جیاوازی مهزه بیی شیعه - سوننه هه میشه یه کتیک له هز، یاخود له به هانه، گرنه گه کانی هه لگیرسانی جهنگ بو. چه وساندنه وهی مهزه بیی

دانیشتوانی ولایت‌تکه‌کانی به‌غداد و شاره‌زور به‌کیتک بوله هاندره‌کانی له‌شکرکیشیه‌کانی سه‌رده‌می سولتان مورادی چوارم به‌ناو گوردستان دا بز سه‌ننده‌وی به‌غداد له‌عجه‌م. تا له‌دواییین له‌شکرکیشی دا (۴۸۰ / ۱۶۳۸ز) سولتان موراد غوی به‌غدادی به‌یک‌جاری له‌دهس عجه‌م دهره‌تتا و، نهمش بو به‌هزی به‌ستی په‌یانی ناشتی زه‌هاو (۴۹۰ / ۱۶۳۹ز).

پتیکه‌وتنی زه‌هاو سنوری نیوان هه‌ردو ده‌ولته‌تی له‌قافقاسه‌وه تا سه‌روی خلیج: له‌ناخسقه، قارس، وان، شاره‌زور، به‌غدا، به‌صرا، دیاری کرد.

مه‌ریوان و قه‌لای هه‌ورامان و دهره‌تنگ له‌گه‌ل هه‌وزه‌کانی پیسه و زه‌ردویی به‌ر نیران که‌وت.

به‌دره، جه‌سسان، مه‌نده‌لی، سه‌رمیل، درنه، قه‌لای زه‌لم، قزل‌جه، سه‌رچاره‌ی چه‌می چه‌قان له‌گه‌ل هه‌وزه‌کانی ضیانه‌دین و هارونی له‌نیلی جاف به‌ر عوسمانی که‌وتن. (۲۱)

پتیکه‌وتنی زه‌هاو ده‌سه‌لاتی عجه‌می له‌رۆژناوای چیاکانی زاگه‌رۆژدا نه‌هیتشت و له‌دیوی رۆژه‌لاتی دا رای گرت و نهم سنوره له‌م ناوچه‌ییدا به‌کرده‌وه بو به‌سنوری نیوان نه‌ماره‌تی نه‌رده‌لان و نه‌ماره‌تی بابان که‌ تازه خه‌ریکی بوژانه‌وه و که‌شه کردن بون. هه‌روه‌ها قه‌لمه‌سه‌روی ده‌سه‌لاتی حاکمانی به‌هه‌ش که‌ دواییتر له‌ نه‌ده‌یی کوردی دا به‌ «مولکی بابان» و «دارلمولکی بابان» ناوبراوه، به‌پتی خورتیی و لاوازی مه‌زنه‌کانی بابان و، گۆرانی ته‌رازوی هیتی نیوان نه‌مان و نه‌ماره‌ته‌ دراوستیکانی: نه‌رده‌لان و سۆزان و موکریان و، گۆرانی ته‌رازوی هیتی نیوان ده‌ولته‌تکه‌کانی عوسمانی و نیرانی، تنگ یا فراوان بوه. هه‌ندئێ جار له‌ لای سه‌رویه‌وه که‌یشتۆته موکریان و، له‌ لای خوارویه‌وه که‌یشتۆته زه‌نگاباد، زه‌هاو، جه‌به‌ل جه‌مرین، جه‌سسان، به‌دره و مه‌نده‌لی و، له‌ لای رۆژه‌لاتیه‌وه مه‌ریوان، بانه، سه‌قز و سنه و، له‌ لای رۆژناوایه‌وه که‌یشتۆته کۆبه، رانییه، هه‌ریر، ناله‌تون کۆیری و هه‌ولتیر.

په‌راویزه‌کان

۱. بدلیسی: ۳۶۲.
۲. بدلیسی: ۳۶۳.
۳. فخرالکتاب: ۹۵ - ۹۴.
۴. بدلیسی: ۳۶۴.
۵. بدلیسی: ۳۶۵.
۶. بدلیسی: ۳۶۶.
۷. بدلیسی: ۳۶۶.

۸. بدلیسی: ۳۷۰.
۹. بدلیسی: ۳۷۱.
۱۰. بدلیسی: ۳۶۷.
۱۱. نوکارمان: ۶۸۵ - ۶۸۹.
۱۲. بدلیسی: ۳۶۷.
۱۳. فخرالکتاب: ۹۶.
۱۴. فخرالکتاب: ۹۸.
۱۵. بدلیسی ۳۶۹.
۱۶. بدلیسی: ۳۶۹.
۱۷. دهر باره‌ی رتیکه‌وتنی ناماسیه پروانه: پورگشتال: ۱۲۲۲.
- پارسادوست: ۲۶-۲۷.
۱۸. بدلیسی: ۳۶۹.
۱۹. بدلیسی: ۳۷۱.
۲۰. بدلیسی: ۳۷۰ - ۳۷۱.
۲۱. الراوی: ۲۱۱-۲۱۶. پارسادوست: ۴۵.

این مکتوب منسوب به شیخ ماری نوری است که در سال ۱۳۰۳ قمری در تبریز
 نوشته شده است. در این مکتوب شیخ ماری نوری به بیان وضعیت
 دین اسلام و بان‌تکون و فائده علی‌الایمان هند حلول الهیهام
 و بان بعصم من هول المظلم و عذابا لبرخ و عذابا در الانتقام
 و بان یتوزنی زمر الا برار بخود دار السلام و کل واحد من
 هذه الدعوات احب من طلاع الارض له صبا الی من کابن لدوی الاحلام
 و بعد فسادة برزخهم فی مملکتہ بابان منذ ترون الترم من
 خصمانه عام قوی کثیره متوطنین بهاء ارغد عیش و اصنا حال متمکنین
 من اقامه امورهم علی ما امر به الشرع و سدا استوا شاه الیم و عسا نور
 الارض من وجود الشیعة الفلیفة علی بده المملک اختات امور الدنیا و
 الدین فلم یبق فی القری اقامه الباعث و الیج و کانت القری کلها عامرة و الیوم اکثرها
 غامرة و تظلت مدارس سلاطین عن التدریس و لم یبق فیها من التمدین الا
 سرد من فلبس و کتانه بعد رستنا اکثر من سبعین طالبا و الیوم بها اقل من ثلثه
 و ضربت حجرات مدرستنا و حجر اکثر المدارس من شدة عن منا معا شریکة
 عز منا علی الرحیل باهلنا و جمع من سفین من الخدام و الاحیاء الی مران افند
 قدما علینا سابق الزمان داود و بنا بشیر و لم یهدرن الا شتا لاسها
 فوائق الرجاء من جناب حنفه اخذنا ان یعطینا لادیت و لزوم سنبها
 او غیره من القری الی تناسبا حوالنا و تکفینا لامور عاشرنا و یعطینا لکرک
 دار او سخته نسکنا و مدرسه ندرس بها و رخیفة الی رسته
 و رخیفة لنا تکفینا لغنا حواجننا بالدر و الیوم
 صیوفنا و کلنه طعامنا فدع و تخنی و اولادنا
 باللب الی الایام و الدعا الی الترم عام

این مکتوب منسوب به شیخ ماری نوری است که در سال ۱۳۰۳ قمری در تبریز
 نوشته شده است. در این مکتوب شیخ ماری نوری به بیان وضعیت
 دین اسلام و بان‌تکون و فائده علی‌الایمان هند حلول الهیهام
 و بان بعصم من هول المظلم و عذابا لبرخ و عذابا در الانتقام
 و بان یتوزنی زمر الا برار بخود دار السلام و کل واحد من
 هذه الدعوات احب من طلاع الارض له صبا الی من کابن لدوی الاحلام
 و بعد فسادة برزخهم فی مملکتہ بابان منذ ترون الترم من
 خصمانه عام قوی کثیره متوطنین بهاء ارغد عیش و اصنا حال متمکنین
 من اقامه امورهم علی ما امر به الشرع و سدا استوا شاه الیم و عسا نور
 الارض من وجود الشیعة الفلیفة علی بده المملک اختات امور الدنیا و
 الدین فلم یبق فی القری اقامه الباعث و الیج و کانت القری کلها عامرة و الیوم اکثرها
 غامرة و تظلت مدارس سلاطین عن التدریس و لم یبق فیها من التمدین الا
 سرد من فلبس و کتانه بعد رستنا اکثر من سبعین طالبا و الیوم بها اقل من ثلثه
 و ضربت حجرات مدرستنا و حجر اکثر المدارس من شدة عن منا معا شریکة
 عز منا علی الرحیل باهلنا و جمع من سفین من الخدام و الاحیاء الی مران افند
 قدما علینا سابق الزمان داود و بنا بشیر و لم یهدرن الا شتا لاسها
 فوائق الرجاء من جناب حنفه اخذنا ان یعطینا لادیت و لزوم سنبها
 او غیره من القری الی تناسبا حوالنا و تکفینا لامور عاشرنا و یعطینا لکرک
 دار او سخته نسکنا و مدرسه ندرس بها و رخیفة الی رسته
 و رخیفة لنا تکفینا لغنا حواجننا بالدر و الیوم
 صیوفنا و کلنه طعامنا فدع و تخنی و اولادنا
 باللب الی الایام و الدعا الی الترم عام

۲. میر سلیمان:

یہ کہ میں تہ قہل لای سہ رہہ خوئی لہ بدینی بہر داس دا

- ۱ -

قوناعی نوئی ی بوژانہ وی نہ سارہ تی بابان لہ نیسوی دوهمی سہدی
پانزہہ می کزجیہ وہ دس بن نہ کاتہ وہ، کاتیک فہقن نہ حمہ دی خہلکی دارہ شمانہ
لہ نیلی نورہ دینی لہ ناوچہ ی پشدہر - ناوچہ ی قہلادزہ ی نیستا - بنہ مالہ ی
دہسہ لاتداری بابانی دامہ زرانہ.

سہرگروشتہ ی فہقن نہ حمہ د و ہاوسہرہ نہوروپا یسہ کہ ی، کہ نہ بن لہ
نہ زایہ کی نہوروپادا بہ دلی گرت بن، نہ گہرچی لہ چیرژکنیکی خہ یالی نہ جن،
بہ لام لہ ہمان کات دا دہری نہ خا کہ فہقن نہ حمہ نہ بن لہ نوردوی عوسمانی دا
سپایی ہون و لہ ہیرشینی عوسمانیہ کان دا بو سہر ولانانی مہ سیحسی نہوروپا
بہ شداری کرد بن.

پہچ لہ سہردانہ کہ ی دا بو شاری سلیمان (۱۲۳۵ک / ۱۸۲۰ز) لہ زمانی
مہ محمود پشای بابانہ وہ میژوی نہم بنہ مالہ یہ وہا نہ گہرژتہ وہ: «ناوی ہوزہ کہ ی لہ
نہ ادا» کرمانج» ۵، بہ لام وشہ ی بہ بہ نازناوی بنہ مالہ کہ یانہ و نہندامانی نہم
بنہ مالہ یہ سہرداری پشتاو پستی نہو خیلن، لہ بہر نہوہ نیستا ہدمو نہو ناوچانہ ی
تیایدا دانیشتون و دانیشتوانی ناوچہ کہش پتکہ وہ، بہ حکومتی «بہ بہ» یان
«بابان» ناو نہ بری، ہوزہ کہش لہ بنہ چہ دا لہ پشدہر، لہ شاخہ کانی باکوری نزدیک
«سن کہ نہ» ی سہر سنوری نیران دروست ہوہ. مہ محمود پشای لہ سہری نہروا و نہ لن:
«لہ کاتی سہری نیوان عوسمانی و نیرانیہ کان دا، یہ کتیک لہ باپیرہ کانی،
خزمہ تیکی باشی سولتانیکی عوسمانی کردوہ، لہ بہرام بہر نہم چاکہ یہ دا بہوہ
خہلات کراوہ کہ فرمانداریتی ہدمو نہو ناوچانہ بکات کہ بہ شہر لہ نیرانی داگیر
کرد ہو، بہم جوہرہ وردہ وردہ خوئی و نہوانہ ی دوا ی خوئی ہاتن، توانیویانہ دس بہ
سہر نہو ناوچانہ دا بگرن کہ نیستا بہ دہستیانہ وہ یہ، نہو ناوچانہ ش کہ لہ وساوہ لہ
نیرانیہ کانی سہندوژتہ وہ، نیر نہم نہو ناوچانہ ش کہ و تنہ ژیر دہسلاتی بابانہ کان،
یان بہ بہ و، بہ فرمانداریتی شاہ زوریان سپارد، کہ پایتہ ختہ کہ ی کہر کوک بوہ.
بہ لام میر لہم گہرانہ وہ ی دا نہ پشوانی میژوی ہیچ رودا و نیکیانم بو دہستیشان
بکا، ہر نہوہندہ نہ بن وتی باپیرانی نہم، ماوہ یہ کی دوردریژ سہرداری ولات ہون
و، نزدیک سہد سالتیک لہ مہو بہر فرمانداریتی دو ناوچہ یان درایہ ۵۰ (۱)

سلیمان بهبه، یان بابا سلیمان له دوا چاره‌کی سده‌ی ۱۱ هه‌می کۆچی دا
 کهوته چه‌سیاندنی ده‌سلاتی خۆی و ده‌سگرتنه‌وه به‌ سه‌ر مولکی بابان دا. نیشتر له‌و
 کاتوه‌ کور و نه‌وه‌کانی میرا‌به‌تی بابانیان گرتنه‌ ده‌ست. بنگه‌ی قه‌له‌مه‌روی بابان له
 سه‌ره‌تادا «دارم‌شمانه» بوکه نه‌که‌و‌یتته نیتوان شاره‌کانی قه‌لادزه - سه‌رده‌شتی
 نیتسته‌وه. وه‌کو نه‌لین نه‌بن ماوه‌به‌کیش له «ماوه‌ت» و نینجا له «قه‌لاچوالان»
 بو‌بن.

-۲-

سالی (۱۰۹۹/ک / ۱۶۸۷ز) وشکه‌سال بو، کاره‌ساتیکی سروشتی گه‌وره‌ی
 به‌ دودا هات. گران‌ی و قاتوقیری و برسیتی بلا‌و بو‌وه. ژماره‌به‌کی زۆری کوورد و
 سه‌ره‌ب پزانه ناو کۆلانه‌کانی به‌غداده‌وه دا‌وای خواردنیشان نه‌کرد. به‌دوی نه‌وه‌دا
 نه‌خوشی تاعون بلا‌و بو‌وه. له‌ ماوه‌ی ۳ مانگ دا تنیا له‌ به‌غداد ۱۰۰ هه‌زار
 که‌س زیاتری کوشت. سالی د‌وای نه‌وه‌ش دیسان تاعون بلا‌و بو‌وه له‌ جاری به‌که‌م
 کوشنده‌تر بو. هه‌مو زۆری زیاتر له‌ هه‌زار که‌سی نه‌کوشت. تاعون شیرازه‌ی کاروباری
 ولاتی تیک دا. خه‌لک نه‌یانته‌توانی باج و سه‌رانه‌ به‌دن.

له‌م هه‌له‌مه‌رجه نالۆزه‌دا میر سلیمان و میر حه‌سه‌ن به‌ له‌شکری بابانه‌وه چونه
 سه‌ر که‌رکوکی ناوه‌ندی نیاله‌تی شاره‌زور. ده‌ستیان به‌ سه‌ر که‌رکوک دا‌گرت و له‌م
 شه‌ره‌دا دلا‌وه‌ر پاشای «موته‌سه‌رپی‌ف»ی که‌رکوک کوژرا (۱۱۰۱/ک / ۱۶۸۹ز).
 حه‌سه‌ن پاشا وه‌زیری به‌غداد، له‌ جینگه‌ی دلا‌وه‌ر، حه‌سین پاشای دانا به
 موته‌سه‌رپی‌ف که‌رکوک و، هیز و ده‌سه‌لاتی دایه‌ بز له‌ ناوبردن‌ی میرسلیمان.
 هه‌روه‌ها نه‌م هه‌ره‌شه‌نامه‌ی‌شی بو‌ نارد:

«نیتوه که‌ له‌ دانیش‌توانی ناوچه‌کانی سه‌ر به‌ شاره‌زورن و، له‌ ره‌عه‌به‌ته‌کانی
 ده‌وله‌تی به‌رزنی سه‌رکه‌وتون، واتان لێ چاوه‌روان نه‌کرا گوترا‌به‌لی فه‌رمانه‌کانی بن،
 به‌لام نه‌وه چه‌ند سالنکه‌ دوژمنایه‌تی والی که‌رکوک نه‌که‌ن و، له‌ پێگای گوترا‌به‌لی
 ده‌رچون و، ده‌ستان درێژ کردوه بز شو‌تانی تر که‌ مولکی سولتانن له‌وانه‌ شاره‌زور و
 ده‌وروبه‌ری.

که‌ موته‌سه‌رپی‌ف که‌رکوک هه‌ولی دا به‌تانه‌یتنیتسه‌وه هه‌وش خۆتان و
 به‌تانگه‌رتنه‌وه سه‌ر پێگای راست، چونه‌وه به‌گه‌ری دا و پرکیشیتان کرد کوشتان و،
 که‌له‌په‌ل و شتومه‌ک و سه‌ربازه‌کانی‌تان تالان کرد. شه‌یتان چوه‌ بن کلێشه‌تانه‌وه
 شاره‌وچکه‌ی شاره‌زور و ده‌وروبه‌شتیان داگیر کرد، له‌ کاتی‌ک دا که‌ نه‌تانزانی له
 کۆنه‌وه و تا نیتستا نه‌وانه‌ مولکی ده‌وله‌تی به‌رزن. نه‌مانزانی هه‌زکانی نه‌م کارانه
 چی بو‌ن و، به‌ درێژی ناگادارمان به‌که‌ن چی پالی پێشوه‌نان نه‌م جولا‌نه‌وانه‌ به‌که‌ن.
 نه‌بن به‌ په‌له‌ شاره‌وچکه‌ی شاره‌زور چۆل به‌که‌ن و کاروباری نه‌وی به‌ده‌نه‌ دوس نه‌و
 «موته‌سه‌للیسه‌»ی فه‌رمانی دانانی ده‌رچوه، هه‌روه‌ها نه‌بن هه‌مو که‌له‌په‌ل و

شتومک و چه کسی که له پاشای خوالینخوشبوتان گرتوه بده نه وه به موته سه للیسی نوئی.

نه وهش بزائن نه گهر کوئی له م نامۆژگاریبانه نه گرن و نه گهرینه وه ژتر باری
فهرمانبیری نه که ونه بهر توره بونی کاربده دهستانی بهرز، نه وسا ههزاران له شکر تان
نه نیرنه سهر، بیتگومان نیه وهش توانای بهرامبه ریشان نیه و ناتوانن له روی سهر بانه
سهر که وتوه کان دا رابه وستن و، چاره نوستان نه بهی به په ند بز هه مو نه وانیه ری نه ده دن
به خۆیان نه م جزوه کارانه بکن. بزیه پیش نه وهی دهنگوباستان بگاته ده وه تهی
سهر که وتو نه بهی چاره سهر بکری، نه گینا به لا به سهر خۆتان و دانیش توانی به سزمانی
بیتاوان دا نه هیتن، له بهر نه وه پتیه سته بگهرینه وه بو ناو ریزی موسولمانانی
به کتا به رست و ملکه چی شهرعه تهی نیسلامی بن به پنی ی نایه تی گهریمه ی: «ها ابها
الذین امنوا اطبعوا الله واطبعوا الرسول واولی الامر منکم» نه گینا له ریزی «باغی» یان دا
دانه ترین که به پنی ی شهرع نه بهی شهرتان له گه ل بکری.

وهر نه وه هۆش خۆتان و داوای لیبوردنی گونا هه کانتان بکن و، شار و
دهور و پشته که ی بده نه دهس حاکمی نوئی و، نه وهی له پاشای خوالینخوشبو تالان کراوه
بگه سرنه وه و، له وه ناگسارمان بکن بز نه وهی لاپه ره ی رابردو هه ل بدهینه وه و
لاپه ره یه کی تازه بکه نه وه.

منیش له لای خۆمه وه به لیتان نه ده مه ی داوا له ده وه تهی بهرز بکه م لیتان
خۆش بهی. نه گینا واره یلا له و چاره نو سه ی چاوه ریتان نه کا.

نه وهش بزائن که شیر ی ده ولت برنده یه و، حسابی شه و که تهی رۆشنه، نه گهر
گومان تان له وه هه یه له وانه بهرسن که له نیه به سالا چوترن و، له خاوه ن ته جروهه کان
بهرسن. نه گهر عه قلتان هه بهی کوئی له نامۆژگاریبه کانم نه گرن و نه یه رخیتن. «وان کل
مغرور مغلوب و السلام» (۲)

له شکره که ی والی ی به عداد و، حسبتن پاشای تازه مته سه پرپی کهر کوک
دو مانگ له و دهور و بهر ده سهر ایوه هه چی پنی نه کرا. به سهر نه که وتوی گه رابه وه
(۱۱۰۲ ک / ۱۵۹۳ ز). (۳)

هه لومه رچی به عداد تینک چوو. به صرا له لایه ن نیه لکانی عه ره به وه په لاهار
نه درا. والیه کان یه که له داوی یه که نه گۆزان. به لام نه یان نه توانی کاروباری ولات
رینک به خه نه وه و، باجی حکومه تی کۆ بکه نه وه.

- ۳ -

ده سه لاتنی سهر به خۆی سلیمان به به تا نه هات زیادی نه کرد. به قسه ی
مه ستوره: «له سهر ده می جلوسی شا سولتان حسین دا کاروباری نه ماره تهی کوردستان
(نه رده لان) له نه ستوی محمه مه د خانی کوپی خه سه ره خانی نه رده لان دا بو، له کاتی
نیاله تی نه ودا، سلیمان پاشای بابان له بهر زۆری سپا و له شکر و، فره یی زیو و

زیر بایی بو. لشکرکشی له ژماره‌ی نستیره‌ی زۆرتری سازدا. له ههردو مهمله‌که‌تی
پۆم و نیران دا کهوته تالان و راووروت و، بانگی سه‌ره‌خۆیی و یاخهبونی به گۆی
ی دانیشتوانی ههردو ولات دا دا.

سه‌رته‌تا به سپایه‌کی ژماره زۆره‌وه به‌ره‌نگاری وه‌زیری به‌غداد بو، دوا‌ی نه‌وه‌ی
له به‌گژا چونی وه‌زیردا به‌تیشکاوی هه‌لات، نه‌و سپا که‌وره‌یه‌ی به‌نیازی گرتنی
کووردستانی نه‌رده‌لان جولا‌ند و، ده‌ستی گرتنی بۆ ناوچه‌ سنورییه‌کانی نه‌وی درێژ کرد
و ده‌رگا‌کانی فیتته و فه‌سادی کرده‌وه. له‌یه‌که‌م ته‌کان دا هه‌ورامان و سه‌ریوان و
سه‌قزیان گرت و، ته‌مرخان به‌گی کۆری زۆراب سولتانی کۆری که‌لب عه‌لی خانی
والی که‌ له سه‌قزو و سیاکو بو، هه‌روه‌ها نیب‌راهیم به‌گی میسر نه‌سکه‌نده‌ری
ده‌سه‌لاتداری مه‌ریوانیان کوشت.

سه‌ره‌نجام که‌ هه‌والی هه‌لگه‌رانه‌وه و راه‌پرسی سلیمان پاشا که‌یشتته‌ شا
سولتان حسین، په‌ژاره‌ی نه‌و روداوه دای گرت. عه‌بباس قو‌لی خانی قاجاری به
سه‌رداری سپایه‌کی که‌وره‌ی زۆری له‌ ژماره‌ به‌ ده‌ر دانا و، ناردی بۆ به‌ره‌ستی
فیتته‌ی سلیمان پاشا و، یاره‌مه‌تیدانی سپای نه‌رده‌لان» (٤)

شاسولتان حسین (١١٠٥ - ١١٣٥ ک / ١٦٩٣ - ١٧٢٢ ز) بۆ پێگا
به‌رتن له‌ ته‌قه‌لا فراوانخوازییه‌کانی سلیمان پاشا هه‌م پێگه‌ی دیپلۆماسی و هه‌م
پێگه‌ی جه‌نگی گرت.

- ٤ -

سنوری ده‌سه‌لاتی سلیمان فراوان بو به‌ له‌ که‌رکوکه‌وه تا نه‌رده‌لانی هیتا به‌وه
ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیه‌وه. نه‌م ناوچه‌یه‌ له‌ روی جوگرافییای به‌شه‌ری و سه‌روشتیه‌وه
پێکه‌وه به‌ستراو بو. له‌ روی ره‌گه‌ز و زمان و فه‌ره‌هه‌نگه‌وه له‌ یه‌ک نه‌چو. له‌ روی دین
و مه‌زه‌به‌وه هه‌مه‌ریان سوننی شافیه‌یی بون. له‌ که‌ل مه‌زه‌به‌ی ره‌سمیه‌ی ده‌وله‌تی
صفه‌هوی و، مه‌زه‌به‌ی والیه‌کانی نه‌رده‌لان جی‌او‌از بو. هۆی یه‌که‌گرتن و یه‌که‌هوتنیان
زۆرت‌تر تی دا بو له‌وه‌ی به‌شتن له‌ ده‌وله‌تی صفه‌هوی یا عوسمانی بن.

- ٥ -

له‌ سه‌رده‌می شا سولتان حسین دا دو روداو قه‌ومان نه‌یان‌توانی سه‌ره‌له‌نوێ
ببن به‌ هۆی هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌ی په‌یمانی زه‌هاو و، هه‌لگه‌یرسانه‌وه‌ی شه‌ر له‌ به‌ینی هه‌ردو
ده‌وله‌ت دا.

یه‌که‌میان، له‌شکرکێشی به‌به‌ سلیمان بۆ سه‌ر ناوچه‌کانی نه‌رده‌لان که‌ به‌ پێ
ی په‌یمانی زه‌هاو (١٠٤٩ ک / ١٦٣٩ ز) به‌شیک بون له‌ قه‌له‌مه‌هوی صفه‌هوی.
دوه‌میان، داگیرکردنی به‌صرا له‌ لایه‌ن نه‌میری حویزه‌وه که‌ به‌ پێ ی هه‌مان
په‌یمان به‌شتن بو له‌ ده‌وله‌تی عوسمانی.
به‌لام لاوازی هه‌ردو ده‌وله‌ت و گه‌یرخوازدنیان به‌ گه‌یروگرفتی که‌وره‌تره‌وه:

عوسمانی به شهری دهولتانی نوروپاوه و، صفه‌وی به گیسوگرفتی ناوختوه، هردولای و لټ کرد بپر له شهر نه‌که‌نوه. پټگای گفتوگوی سیاسیان گرت. شای نیران دو جار نامه و نوینهری بولای سولتانی عوسمانی نارد؛ - نامه‌ی یه‌که‌میانی سالی (۱۱۰۹ ک / ۱۶۹۷ ز) له گهل کلیلی شاری به‌صرا و دیاری هیترا و به نرخ دا به روستهم خان دا نارد بولای بابی عالی. روستهم خان له پیش دا صفه‌ری نه‌عظم و شیخولئیسلمی بینی، نینجا سولتان به گهرمی پیشوازییان لټ کرد.

شا لثم نامه‌ی‌دا، پاش پیتشه‌کیه‌کی دریتی پر له چاپلوسی و، بیره‌تانه‌وه‌ی پتیرستی راگرتی موره‌کانی ناشتی، باسی گیسوگرفته‌کانی سنوری هردو دهولت نه‌کا. به‌صرا به مولکی سولتان نه‌زانتی. هدر له‌به‌رنه‌وه کلیلی شاره‌که‌ی بۆ ناردوته‌وه. له ههمان کات دا سکالا له دهس به‌به‌سلیمان دهر نه‌پرئی که «... ماوه‌یه‌کی درتیه ههمو روتی شهر نه‌فرۆشتی به حاکمه‌کانی سهر سنور و نیل و هتزه‌کانی کوردی نمم لایه‌نه... دهستی گرتوه به سهر هه‌ندی له ناوچه‌کانی حاکمه‌کانی نمم سنوره و، رفقاری نابه‌جټ نه‌کا له گهل پارتیزهرانی که لهو سهر سنوره مهنموری موراعاتی شهرایطی صلوح و میثاقن...»

هه‌روه‌ها گازنده له پاشاکانی به‌غداد نه‌کا چونکه «... چه‌ندین جار کرده‌وه‌ی ناشیسته‌ی نو کا‌برایه» یان پټی راگه‌یه‌نراره به‌لام «... ههمو جارتک نو‌ان به‌لینی ته‌متی کردنی نو و چاره‌سهرکردنی نمم کاره‌یان داوه... به‌لینه‌کانیان نه‌هیتاوه‌ته‌دی، که‌رکوک و نو شویتانه‌ی له پاشا و سنجه‌ق به‌گه‌کانی گرت بوله دهستی نه‌ودا هیتراونه‌ته‌وه...»

له کۆتایی نامه‌که‌ی دا داوا له سولتان نه‌کا فرمان دهریکا بۆ له ناو بردنی سلیمان به‌به و، نه‌مه‌ دانه‌نی به هژی پته‌وبونی بناغهی پتیه‌ندی دۆستانه‌ی هردو لا.

ههر بۆ نو مه‌به‌سته هه‌ندی راسپارده‌ی به روستهم خان وتوه که به زار بۆ سولتانی رون بکاته‌وه. (۵)

- نامه‌ی دوه‌میانی سالی (۱۱۱۲ ک / ۱۷۰۰ ز) له گهل کلیلی شاری به‌صرا به ههمان ناوه‌رۆک به نه‌بوله‌عصوم خان دا ناردوه بۆ سولتان. نه‌مجاره‌یان سولتان فرمانی گرتنه‌وه‌ی به‌صرای دا.

نه‌توانی له ناوه‌رۆکی نمم نامانه چهند نه‌نجامگیریه‌ک به‌کرتی؛

(۱) هه‌ولدانی دهریاری صفه‌وی بۆ پاراستنی په‌یوه‌ندی دۆستانه‌ی نیوان هردو دهولت له سهر بنچینه‌ی په‌یمان‌کانی رابردو. نه‌وش له لایه‌که‌وه نه‌که‌رایه‌وه بۆ لاوازی و دارزانی دهولته‌تی نیران که نیشتر وزه‌ی جه‌نگینی تی دا نه‌سابو، وه‌کو دواپتیر، هیتری نه‌فغانیه‌ی‌ه‌کان دهریان خست، وه له لایه‌کی تره‌وه خهریکیی شا و دهریارییانی صفه‌وی به رابواردنی رۆژانه‌وه.

بوری دامرکاندنوه و سرکوت کردنی بزوتنه‌وی سهره‌خویی خوازی میری باهان و نالتوزانی ناوچه سنوریه‌کان.
(۳) رقی نه‌ستور و قینی قولی دهرباری نیرانی له کورد و مه‌زنه‌کانی.

- ۶ -

شا سولتان حسین له پال ته‌قلای دیپلوماسی دا بز نه‌وی با‌بی‌عالی بز
هاوکاری و ته‌قلای په‌کگرتورابکیشتن دژی میر سلیمان، له‌شکرکی گه‌وره‌ی
قزلباشی به‌سرکردایه‌تی په‌کتن له‌سهرانی ناسراوی قزلباش ناره‌ده‌سر کوردستان،
بز نه‌وی به‌ری پیش‌سره‌وی له‌شکری کورد بگری و بیان گیتیرنه‌وه دواوه. له‌همان
کات دا‌نعو کوردانه‌ش ته‌من بکا که‌هاوکاریان له‌گه‌ل له‌شکری باهان کردوه، یا
نهرمیان له‌گه‌ل نواند بون. مه‌ستوره، له‌م باره‌یه‌وه نویستی: «که‌مه‌وکیبی سپای
قزلباش و قشونی نه‌رده‌لان گه‌پشته مه‌لیه‌ندی مه‌ریوان، سلیمان پاشا بی‌ی
نازایه‌تی و مه‌ردایه‌تی برده‌پتش و بو به‌شهر، له‌به‌یانی ۹ ی موچه‌پره‌مه‌لمه‌رامی
۱۱۱۰ تا نیتواری هه‌نگامه‌ی جه‌نگ له‌برسکه‌ی تیغ و زرمه‌ی دم‌گرم بو، له
به‌یانییه‌وه تا نیتواری نیتزه‌ی دلیران له‌په‌کتری کاربگر و شمشیری دلاوران گیانی
نه‌کوش و سه‌ری نه‌پری، هیچ لایه‌گیان کارکیان بز پیش‌وه نه‌برد.

به‌یانی رژی داهاتو که ۱۰ هه‌می مانگی ناوبراو بو، دوباره ته‌پلی شهر له
هردو لاهه‌ی درا و، هردولا بز شهر ریزیان به‌ست، وه‌کونه‌شیر هه‌لیان
نه‌کوتایه‌سر له‌شکری په‌کتری. سلیمان پاشا بزبان دابه‌زیه‌ی ناو مه‌یدان و مه‌ردانه
و دلیرانه‌روی له‌شهر که‌کرد و نازایه‌تی نواند، سه‌ری چه‌ندین سواری ناوداری به
زه‌بری بازو به‌ردایه‌وه سه‌ر نه‌رز.

له‌دوایی دا، له‌به‌رنه‌وی فه‌تح و ظه‌نر به‌نده به‌ته‌قدیره‌وه نه‌ک به‌زه‌بری
بازوی دلیرانی رژیستم ناسا و هیتی شمشیری شیرانی پر هونه‌ر، شه‌مالی
سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر نالای دوله‌تی عه‌باس قولی خان دا هه‌لی کرد و، سلیمان پاشا
و له‌شکره‌که‌ی ژیر که‌وتن و تیشکان، زوری سه‌رکرده‌کانیان کوژران و گیران و
به‌شیکیشیان بریندار و به‌دیل گیران. نه‌وی له‌شمشیر رزگاری بو به‌هزار
ده‌رده‌سه‌ر و کیشه‌گیانی خوی قوتار کرد. خیره‌ت و باره‌گا و که‌لویه‌لی خویان به‌جی
هیتت. به‌ره‌لای رژی و قوسته‌تین هه‌لان» (۶)

- ۷ -

قاسم سولتانی هه‌رامی لای سه‌رکرده‌ی له‌شکری عه‌جه‌م زمانی له
مه‌زنه‌کانی نه‌رده‌لان دا بو. تاوانباری کرد بون به‌وه‌ی نه‌وان به‌«هوی دراوسیه‌تی و
وه‌زه‌ی و هاوسیه‌تی و دور به‌رکردنه‌وه» ده‌ستکیشی له‌شکری باهان کردوه

بزدگیرکردنی ناوچه که، له سه رنه وه عه بیاس قولی خانی قاجار ۱۲۰۰ کهسی له کورده کانی نه رده لان سه رپی. بۆ چاو ترساندن و ته من کردنیشیان گردیکی له که للهی سه ریان دروست کرد، که به «کولین کو» ناسراوه. قاسم سولتان که دوزمانی کرد بو، نه ویش له سزا رزگاری نه بو. سه ری نه ویشی به به رپی له سه ر لوتکهی کرده که دانا. (۷)

شیخ نه حمده، شاعیریکی نه و سه رده مه، شیعریکی فارسی به م بۆنه به وه داناوه. شیعره کهی به مه عنایه و تو انجینیکی کوشنده له کورد خۆی نه گری. سالی روداوه که شی باس کرده. له شیعره که دا نه لئ:

اگر چه او منار کله ها ساخت
ولی باوی سلیمان نردها باخت
بسال سیزده خان قزلباش
نحوست های مخفی کرد او فاش
نحوست ها زکس نبود، که از ماست
از ان گفتند کز ماست آنچه بر ماست

- ۸ -

چیرۆکی دوانزه سواری سه ریوان، که له ناو کوردا وه کونه فسانه به کی نه ته وه یی لئ هاتوه، و، پیسه ر میترد به شیشه به کی نه ده بیی دایر شتوته وه، نه به له سه رده می میسر سلیمان دا روی دایه. گوا به ۱۲ سواری باهان له شه به یخوینیکی کتوپردا نه دن به سه ر چه ند هزار سه ر بازیکی نیرانی دا که له که ناری گۆمی زریبار له سه ریوان بارگه یان خست بو. هینزی نیرانییه کان نه شکین و پیش نه وه ی هیره که یان بۆ بگری پاشه کشن نه کن. (۸)

- ۹ -

تاعون به صرای به جوژی په ریشان کرد بو خه لک نه یان شه توانی ته رمی مرده کانیا ن به نه بۆ گۆرستان بیانترین. هه ر کهس نه مرده لاشه که ی یا له ماله که ی خۆی دا نه سارد رایه وه یان به جی نه ما.

خه لک باج و سه رانه یان به نه درا. له سه ر وه رگرتنی باج و سه رانه بو به شه ر له به نی والی و خه لک دا. نیه له کانی عه ره ب یاخی بویون. سه ریچییا ن له فه رمانه کانی ده ولت و دانی باج و سه رانه نه کرد. والی له شه ردا له که ل نیلی مونته فیک کوژرا (۱۱۰۲ ک / ۱۶۹۰ ز). به صرا و ده وزو پشته پشتیوی تن کهوت بو. شیخی مونته فیک «مانبع» ده ستی به سه ر به صرادا گرت بو. والیه کانی به عداد ده سه لاتیا ن به سه ری دا نه ما بو. چه ند جار ی هینز له به عداد وه کوژ کرایه وه و له شکر کیشیا ن کرد بۆ گه یانه وه ی ده سه لات به سه ر به صرادا به لام هیچ کام له

هیرشکان سرکه‌وتو نه‌بو. بابی عالی خدیگی شهر بو له مه‌یدانه‌کانی نه‌ورویا نه‌ینه‌په‌رژایه‌ سر به‌صرا. و الیه‌کانی به‌غداد نانومید هون له‌وه‌ی خویان بتوانن ده‌س بگره‌وه به‌ سر به‌صرا. نه‌میری حویزه به‌ ره‌زامه‌ندی والی ی به‌غداد به‌ فیئل به‌صرا له‌ ده‌س مانبع شتیخی نیله‌کانی مونته‌فیک ده‌هینتا. مانبعی ده‌رکرد. به‌صرا که‌وته‌ ده‌س نه‌میری حویزه. نه‌میری حویزه شای نیرانی، شا سولتان حسین. له‌ گرتنی به‌صرا ناگادار کرد. شا نه‌ینه‌وست شهر و دوزمه‌نایه‌تی له‌ گه‌ل ده‌وله‌تی عوسمانی تازه‌ به‌یته‌وه. رازی نه‌بو به‌ گرتنی به‌صرا. یه‌کینگی نارد به‌صرا وه‌ریگری تا ته‌سلیمی عوسمانیه‌کان نه‌گرتته‌وه.

سالی (۱۱۱۲ک / ۱۷۰۰ز) نیر بابی عالی ده‌ستی به‌تال بو‌فه‌رمانی ده‌رکرد بۆ والیه‌کانی دیاره‌کر، سنیاس، قه‌ره‌مان، پیره‌جیک، ناماسیه، عه‌ینتاب، معرعه‌ش، حه‌لب، شاره‌زور و میره‌کانی به‌دره، باجه‌لان، به‌یات و سواره‌ی کورد بۆ رزگارکردنی به‌صرا. هه‌روه‌ها ژماره‌یه‌کی زۆریش که‌شتییان ناماده‌ کرد.

هیزی عوسمانی به‌رێ که‌وت به‌وه‌ به‌صرا. داودخان، حاکمی نیرانی به‌صرا، شاری به‌ بین شهر به‌ده‌سته‌وه‌ دان (۱۱۱۲ک / ۱۷۰۰ز). به‌ درێژایی سالانی ۱۱۰۲ک (۱۶۹۰ز) تا ۱۱۱۲ک (۱۷۰۰ز) به‌صرا له‌ ژیر ده‌سه‌لاتی عوسمانی دا نه‌ما‌بو.

- ۱۰ -

ناردنی دوجار سه‌فیر و نامه له‌ لایه‌ن شاهه‌ بۆ سولتان و، ناردنی نامه‌ی والی ی به‌غدا، به‌لگه‌ی نه‌وه‌ن جولانه‌وه‌که‌ی سلیمان به‌به‌ مه‌ترسیه‌یه‌کی زلی بۆ سه‌ر ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌وی و بۆ سه‌ر هی عوسمانی دروست کردوه له‌ ناوچه‌که‌دا.

هه‌ردو ده‌وله‌ت که‌وته‌ هاوکاری بو له‌ ناوبردنی. دوا‌ی ئه‌م روداوه له‌ لایه‌نی عوسمانیه‌وه‌ حه‌سه‌ن پاشای وه‌زیری به‌غداد که‌وته‌ سه‌رکو‌تکردنی کورده‌کانی سنجار و، سۆز و، عه‌ره‌به‌کانی لای به‌صرا. له‌ لایه‌نی عه‌جه‌میشه‌وه‌ حسین خانی لوب نیردرایه‌ سه‌ر شاره‌زور و که‌وته‌ تالان و کوشتی خه‌لک. نیلی بلباسی راونا بۆ ناوچه‌ی ناگز و قه‌ندیل. (۹)

سه‌باره‌ت به‌ چاره‌نوسی به‌به‌ سلیمان قسه‌ی جیاوازه‌یه: «لۆنگریک» نه‌تی: «دوا‌ی تیشکانی له‌ هیزی نیرانی په‌نای بۆ نه‌سته‌مو‌ل برد. به‌ خو‌شیه‌یه‌کی زۆره‌وه‌ پیشوازی لێ کرا. سنجه‌قی باپانی درایه‌ که‌ به‌ ره‌سمی خرایه‌ سه‌ر پاشایه‌تی که‌رکوک». نه‌مێن زه‌کی به‌گیش هه‌واله‌کانی لۆنگریکی دوباره‌ کردۆته‌وه‌ و، له‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی تورکیه‌وه‌ نه‌گه‌یته‌وه‌ که‌ سنجه‌قی نه‌درنه‌ی دراوه‌تی. لابه‌لا‌بایی هاوکاری هیزه‌کانی رۆم و عه‌جه‌م نه‌که‌ن دژی سلیمان. به‌لام هه‌مه‌ر پورگشتال، میترونوسی ره‌سمی تورک، چاره‌نوسی میرسلیمانی رۆن کردۆته‌وه‌ و، نویستی: «له‌ ناسیا، به‌به‌ سلیمان سه‌رۆکی یاخینانی کوردی شاره‌زور له‌ زه‌مانی حکومه‌تی

حەسەن پاشادا، کە بەر لە دالتابان حوکمرانی بەغداد بو، بە یارمەتی پاشاکانی
حەلب و دیار بە کر شکیتر و، لە گەڵ حەقەدە بەگی کورددا، کە لە یاران و یارەوانی
نەو بون، کوژرا...» (١٠)

زەنگە هەوالمەکی هەمەر لە هەمویان زیاتر جینگای باوەر بێت.
بەمجۆرە یەکەم هەولەکانی بەبە سلیمان بۆ یەکشستی کوردستانی بابان و
کوردستانی نەردەلان و، دامەزراندنی دەسهلاتی سەر بەخۆی کورد لە نێوان بەرداش.
هیزی رۆم و هیزی عەجم دا وردوخاش بو.
دوای سلیمان پاشا مولکی بابان لە نێوان کوردەکانی و ئێلەکانی تردا بە
تایبەتی زەنگە دابەش بو.

پەراویزەکان

١. ریح: ١٠٢.

٢. نظمی زاده: ٢٩٦ - ٢٩٧.

٣. العزازی: ١١٩ / ٥.

٤. مستوره: ٥٩ - ٦١.

بۆ ناگاداری زۆرتر لە سەر هیرشی میر سلیمان بۆ سەر نەردەلان و، شکاندنی
میرسلیمان لە لایەن لەشکری ئێرانەوه بەروانە: لۆنگریک: ١٠٥؛ امین زکی،
«تاریخ السلیمانیە»: ٦٢؛ فخر الکتاب: ١٢٧؛ وقائع نگار کردستانی: ١٤١؛
نەم دو سەرچاوەیە روداو کە نەبەنەوه بۆ سەر دەمی خان نەحمەد خانی کوروی
کە لەبەلێخان (١٠٩٩ - ١١٠٧ ک / ١٦٨٧ - ١٦٩٥ ز) لە سەر دەمی شاه
سلیمانی صفەوی دا، بەلام راستیەکی نەوێه کە مەستورە نویسیوتی، نامەکانیش
شا سولتان حسین نویسی.

٥. نوای، «اسناد...»: ١٢٩ - ١٣٠.

٦. مستوره: ٦١-٦٢.

٧. مستوره: ٦٢؛ فخر الکتاب: ١٧٢ و ٤٨٣؛ امین زکی، «کورد...»:

٤٠٦.

میترونوسەکانی نەردەلان نەگەرچی هەمویان هاو بیرون لە گێرانەوهی شەرە کەدا
و لە کوشتنی بە کۆمەلی مەزنەکانی نەردەلان دا، بەلام لە دیار کردنی میترووی
روداو کەدا هاو بیرون نین.

شێعرەکی شیخ نەحمەد ئەلن: ١١١٣ ک بو.

لۆنگریک ئەلن: سالی ١١٠٧ ک بو.

مەستورە ئەلن: سالی ١١١٠ ک (١٦٩٨ ز) بو. تۆمارە کۆنەکانیش لەوانە
تۆمارەکی رەنجوری: «شکستی میر سلیمان سالی ١١١٠» نەم سالەیان بە سالی

تیشکان و کزتابی حوکرانی سلیمان پاشا داناوه.

۸. لؤنگریک: ص ۱۰۶؛ پیره میترده له: «چیرۆکی دوانزه سواری معریوان»
دا روداره که نه گنیه تته وه بۆ سه رده می نه حمه د پاشا.
۹. پورگشتال: ۳۰۱۰: مستوره: ۶۲.
۱۰. لؤنگریک: ۱۰۶: امین زکی، «تاریخ السلیمانیه»: ۶۳ - ۶۴:
پورگشتال: ۲۸۸۳ / ۴.

۳. خانه پاشا:

کورد له شهري نهفغان و تورک دا

- ۱ -

بلاوبونه‌وهی قاتوقیری و تاعون و، گۆزینی یه‌ک له دوا‌ی یه‌کی و الیه‌کانی به‌غداد هه‌لومه‌رجی به‌غداد و ناوچه‌که‌ی په‌رتشان و شپه‌زه کرد بو. له ماوه‌ی ۱۶ سال دا زیاتر له ۱۰ والی بۆ‌وه‌زاره‌تی به‌غداد دانران و لی‌خهران. با‌هی عالی له شه‌ردا بو له گه‌ل هه‌ندئ له ده‌وله‌تانی نه‌ورو‌یی نه‌یشه‌په‌رژایه‌ سه‌ر ناوردانه‌وه له به‌غداد و به‌صرا. ده‌سه‌لاتی به‌غداد به سه‌ر ناوچه‌کانی ده‌ورپه‌ستی دا گز بو‌بو له هه‌ندئ جی‌گادا هه‌ر نه‌ما‌بو. (۱)

سالی ۱۱۱۶ک (۱۷۰۴ز) جه‌دید حه‌سه‌ن پاشا بو به والی ی به‌غداد. ماوه‌ی ۲۰ سال کاروباری به‌غداد و ولایه‌ته‌کانی شه‌ره‌زور و به‌صرای له ده‌س دا مایه‌وه. وه‌زاره‌تی حه‌سه‌ن پاشا سه‌ره‌تای قوناغ‌تیک‌ی نو‌ئ بو له ژبانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی عی‌راق دا. حوکمی مه‌مالیک (کۆله‌مه‌ن) له عی‌راق دا له سه‌ر ده‌ستی نه‌م دا دامه‌زرا و، له سه‌ر ده‌ستی نه‌حمه‌د پاشای کوری دا چه‌سپی. تا نه‌ستاش گه‌ره‌کتیک‌ی به‌غداد و یه‌کت له مزگه‌وته‌کانی به ناوی نه‌مه‌وه‌یه.

حه‌سه‌ن پاشا له ماوه‌ی وه‌زاره‌ته‌که‌ی دا، له‌شکرکیشی ی بۆ سه‌ر نینه‌له‌کانی عه‌ره‌ب و کورد، کرد بو به په‌رنامه‌ی کاری. سواری کوردی له دژی نینه‌له‌کانی عه‌ره‌ب و سواری عه‌ره‌بی له دژی نینه‌له‌کانی کورد به کار نه‌هیتا. به‌مه‌ش ده‌سه‌لات و شکۆی هه‌تزه خو‌ج‌تیه‌یه‌کانی نه‌شکاند، سامان و داراییشی به تالان نه‌بردن. چه‌ندین له‌شکرکیشی کرد بۆ سه‌ر نینه‌له‌ عه‌ره‌به‌کانی به‌نی لام، شه‌مه‌ر، زوبه‌دات، عوبه‌ید، خه‌زاعیل، موته‌فیک، غزه... و، چه‌ندین جار په‌لاماری نینه‌له‌ کورده‌کانی شو‌ان، په‌لباس، په‌زیدی، جاف و با‌بان... ی دا.

پردی نالتون کۆپری چاک کرده‌وه و، پردی له سه‌ر چه‌می نارین و چه‌سه‌ن دروست کرد. نه‌مه‌ش هاتو‌جۆی بازرگانی و له‌شکرکیشی ناسان نه‌کرد.

- ۲ -

دوا‌ی تیشه‌کانی میر سلیمان سه‌رچاوه‌کان ناگاداریه‌کی رون له سه‌ر مولکی با‌بان و میره‌کانی و روداوه‌کانی به ده‌سته‌وه ناده‌ن.
تۆماره‌که‌ی ریج دوا‌ی میر سلیمان با‌سی که‌سه‌ن نه‌کا که ناوی ته‌مه‌ر یان

تهیورخان به گه که نهین سالی ۱۱۱۰ک (۱۶۹۸ز) تا ۱۱۱۵ک (۱۷۰۳ز) و،
دوای نهویش به کر بهگ تا سالی ۱۱۲۸ک (۱۷۱۵ز) میری باهان بوین.
دهرباره‌ی تهیورخان بهگ ناگاداریهک به دهسته‌وه نیه. تهیورخان بهگ نه‌وه‌ی
فعتن نه‌حمده یا له بنه‌ماله‌ی میره‌کانی سوزان بوه له کوزه، دیار نیه.

میر به کر که لکی له لاوازی دهسه‌لاتی به‌غداد و پشتوی هه‌لومه‌رجی عتراق
وه‌گرت. به سه‌ریه‌خیزی کاروباری به‌ریزه نه‌برد. چاوی بری بوه که رکوک بیگری.
میر به کر وه‌کو نه‌لین گدی به‌کراوای شاره‌زوری کرده به مه‌لبه‌ندی حوکمرانی و،
جوگای به‌کره‌جوش نه‌و ریگی خسته.

نیوانی به کر و پاشای که رکوک تیکجو. والی به بیانوی سه‌ریته‌چییه‌وه سالی
۱۱۲۶ک (۱۷۱۴ز) له شکری برده سه‌ر میره‌کر. میر به کری شکاند. په‌کیتی تری
له جیگا دانا. به‌لام نه‌پتوانی خوی ده‌سگیر بکا. دوای ۲ سال میر به کر به خوگوزین
و له به‌رگیتی که‌دا چو بو بۆ به‌غداد. پیاره‌کانی وه‌زیر ناسییا نه‌وه، گرتیان و به
فرمانی وه‌زیر کوشتیان (۱۱۲۸ک / ۱۷۱۵ز). سه‌رچاوه‌کان هه‌ندیکیان نه‌لین:
شیت بوه بۆ به‌چۆته به‌غداد و، هه‌ندیکی تر نه‌لین: بۆ «ده‌خاله‌ت» و داوای لیبورن
چوه، به‌لام پتیش نه‌وه‌ی «ده‌خاله‌ت» بکا گرتویانه و کوشتیانه.
دوای کوشتنی به کر چند سالی «موتسه‌للیم» ی تورک راسته‌وخۆ مولکی
باهانیان به‌ریزه برده. (۲)

- ۳ -

سالی ۱۱۲۸ک (۱۷۱۵ز) حه‌سه‌ن پاشا ۵۰۰ سواره‌ی کوردی له گه‌ل
عه‌بدو به‌رحمان پاشای که‌هیای خوی دا نارد بۆ به‌شداری له جه‌نگی نه‌م‌سادا.
به‌رامبه‌ر به‌وه ده‌رامه‌تی شاره‌زوریان پین به‌خشی. (۳)

- ۴ -

نه‌فغانییه‌کان له قه‌نده‌هار شوقشیان دژی زولم و زۆری دهسه‌لاتی سه‌فه‌وی
به‌ریا کرد. حوکمی شاهه‌کانی سه‌فه‌وی که‌بشت بوه دوا قوتناغی که‌نده‌لی و، له
روخان نزیک که‌موت بوه‌وه. نه‌فغان قه‌نده‌هاریان گرت (۱۱۳۱ک / ۱۷۱۸ز).
لیشاری نیله راهه‌ریه‌وه‌کانی نه‌فغان به‌ره و نیران کشا. کرمان و مه‌شه‌د و گونا‌بادی
گرت و، که‌مارۆی نه‌صفه‌هانی دا. پاش نابلقه‌دانیتی درۆ شا سولتان حسینی
سه‌فه‌وی خوی و پایته‌ختی به دهسته‌وه‌ دا (۱۱۳۵ک / ۱۷۲۲ز).

والی ی به‌غداد حه‌سه‌ن پاشا، په‌کئی له باوه‌پیتکراوه ژیره‌کانی خوی به
نامه‌یه‌کی پیروزیاییه‌وه نارد بۆ لای مه‌حمودی میروه‌یس، که‌وره‌ی نه‌فغانییه‌کان.
حه‌سه‌ن پاشا له‌مه نیازی کوکردنه‌وه‌ی زانیاری و هه‌لسه‌نگاندنی هه‌لومه‌رجی نیران
بو دوای هیتشی نه‌فغان. نیتدراوه‌که‌ی حه‌سه‌ن پاشا، دوای به‌جیه‌تسانی نه‌رکه‌که‌ی

گه پایمه وده. لای و اهو نیران وه کو پارویه کی نهرم به ناسانی قوت نهدری. والی بابی عالی ناگادار کرده وه له هه لومه رجی نیران و دهوله ته که ی خوی هان دا بز گرتی. پیشترش والی ی نهرزرقم بابی عالی له شتوانی هه لومه رجی نیران ناگادار کرد بو.

له نیران نیران و دهوله تی عوسمانی دا په یمانی زه هاو هه بو. بهلام پشینوی بارود زخی نیران هه لیککی باشی بز تورکیا و روسیا هه لخت تا په یمانه کونه کان پشت گوئی بخهن و ته گیری دابه شکردنی که لاکمی که وتو بکن.

بابی عالی بریاری دا نهو شوتنه بگری که هیشتا دهستی نه فغان نه یان که یشتبریه. بز نهمه ش پینوستی به وه بو زه مینه ی سیاسی داگیرکردنی نیران و، بیرو پای خه لک بز له شکر کیشی نامه بکا. له لایه که وه که و ته به کاره پتانی نایینی نیسلام بز پاساودانی له شکر کیشیه که ی و، له لایه کی تر وه که و ته گفتوگو له گه ل روسیا بز دنیا کردنی.

شیتخولنیسلامی دهوله تی عوسمانی فتوای دا: عه جهم ددان نانین به «خه لافهت» ی نه بویه کبر و عوسمان و عومهر دا. به لکو زوری سه حابه کانی پیغه ممر، جگه له نیمامی عدلی، به «کافر» و «مورته دده» و «مونا فیق» دانه نین. سوکایه تی به عانیسه نه کهن. زوری نایه ته کانی قورنان به پی ی ویستی خویان لیک نه دده نه وه. گوشتی «نه هلی سونه» به «جانیز» نه زان و «نیباحه» ی سامان و داراییان نه کهن و ژنه کانیان که نه گرن دس له گه ل تیکه ل کردنیان به پی «عه قد» به حه لال دانه نین و وه کو «سه پایا» ی ناموسولمان ره تاربان له گه ل نه کهن... موفتی نیرانیسه کانی به «مورته دده» دانا که نه پی نه حکامی «نه هلی ره دده» یان به سه را به پیتری و، ولاته که یان به «دارو لهر ب» دابری.

بابی عالی له گه ل روسیا رتیکه و تننامه به کیان نیما کرد بز دابه شکردنی سه رزه مینی نیران (۱۷۲۱).

به پی ی ماده ی سیه می نه م رتیکه و ته: نه بو سنوری عوسمانی و نیران له شوتنی ته و او بونی سنوری روسیا و تورکیا وه له دواوانی کور و ناراسه وه به لای رزقناوای شاری نه رده بیل دا دس پی بکا به هیلکی راست بکشی بز هه مه دان و کرماشان. نه گه نه مه سه ری بگرتایه نهو دابه شونه ی کوردستان که به کرده وه دوی شه ری چال دیران بو بو، وه له په یمانه کانی ناماسیه و زه هاودا شتوه ی قانونی به خوی وه گرت بو هه لته وه شاید وه. هه مو ناوچه کوردنشینه کانی ژیره دهستی نیران نه که و ته ژیره دهستی عوسمانیه وه. (۴)

فرمانی سولتان، که پشت نه مستور بو به فتوای شیتخولنیسلام و، تیکه گه یشتنی روسی، ده رجو بز والیه کانی سنور بز «فه تخ» ی نهو ناوچانه ی که هیشتا دهستی نه فغانیان نه گه یشت بویه. حه سن پاشای والی ی به عداد و، عه بدوللا پاشای کویرلی والی ی وان و، نیبراهیم پاشای سیلا حدار والی ی

نهرز پښتانه په هره کچه پان کرانه فرماندهی قزلی خوی پو به جتهپتانی فرمانی سولتان
و فتواکهی شینولنیسلام (۱۱۳۵ ک / ۱۷۲۲ ز). (۵)

- ۵ -

حسین پاشا، وزیر به عداد پو به جتهپتانی فرمانی سولتان دهر بارهی
گرتنی نو و شرتانهی هیشتا دهستی نهفغانیان نهگه یشتبویه سپایه کی گه وره
سازدا. ژماره یکی زور له نینه کانی عه رب و کورد به شدار بون. لو کاته دا گه وره
بابان خانه محمد بهگ پو.

سپای پښتانه به سرگردایه تی حسین پاشا به ره و کرماشان به پو کوهت. گه وره
پیاوه کانی کرماشان پشوازیان کردن و به پو شهر شاریان به دهسته وه دا. له هه مان
کات دا وزیر هیزی ناره سر لوپستان و نزیک هه مه دان. لوپستان هاته بهر فرمان
و جافی جوانو هاته ژیر نالای عوسمانیه وه.

خانه محمد بهگی بابان له چوارچتیهی نم ستراتیجه گشتیهی عوسمانی
دا به ره و ناوچهی نوره لان کشا. گه وره کانی مریوان و هه ورامان به ره و پیری هاتن.
به پو شهر بونه هاوکاری. خانه پاشا به ره و سنه چو. سنه پایته ختی میرایه تی
نوره لان بو. والی نوره لان به پو شهر سنهی چول کورد. گه وره پساوانی سنه
پشوازیان له حاکمی نوئی کورد. نو ناواته ی میر سلیمان له گل خوی برد بویه ژیر
گل نم هینایه دی. دانیشتوانی شاری سنه و قه له مروهی نوره لان سونه بون، به لام
بنه ماله ی والیه کانی نوره لان پو مه بهستی سیاسی بویون به شیعه. له بهر نوه
شتیکی ناسایی بو به خوشیه وه پشوازی دهسلاتی عوسمانی و خانه بکه ن. هه مو
مولکی نوره لان گه وته ژیر دهستی خانه بهگ (۱۱۳۶ ک / ۱۷۲۳ ز). خانه پله ی
پاشایه تی درایه و بویو به میری میران و، خالد بهگی براشی له قه لاچولان بو بو
به پاشای بابان. سنوری دهسلاتی بابان له هه موکات فراوانتر بویو. له کهرکپکه وه
تا نزیک هه مه دانی نهگرتیه وه. (۶)

میژونوسانی نوره لان به ستایشه وه له خانه پاشا نه دوین. به پیاویکی ژیر و
شاره زا و دادپه روه و به ویزدانی دانننن که هه ولتیکی زوری داوه پو رازی کردنی
دلی خدک و، جتیکر کردنی نارام و ناسایش و ناوه دانی. مزگه وت و مده روه به کی
گه وره له سنه به نه نیشت «دارولحکومه» وه بنیات نا (۱۱۳۸ ک / ۱۷۲۵ ز).
دو مناره ی بهرزه له مزگه وت که دا بوه. تا سه دهه یک ناوه دان بو. نه مانوللا خان پو
نوه ی شوتنه واری بابان له سنه به سرتیه وه. تیکی دان و شوتنه که ی کرد به «باخی
فیرده وس».

- ۶ -

حسین پاشا له کاتیک دا چاوه روانی گه یشتنی وهرزی به هار بو، پو نوه ی
له شکر بیاته سر هه مه دان، له کرماشان مرد (۱۱۳۶ ک / ۱۷۲۳ ز). تهرمه که پان

برده‌وه به‌غداد. نه‌حمده پاشای کورپی، له‌و کاته‌دا، والی ی به‌صرا بو. فرمانده‌کانی
حسین پاشا داوایان له ده‌ولت کرد نه‌حمده پاشا له جیگای باوکی بکن به والی
ی به‌غداد و سرکرده‌ی سپا. داواکه‌یان زو وه‌لام درایه‌وه. نه‌حمده پاشا بو پرسه‌ی
باوکی چمند رژژتکی کم له به‌غدا مایه‌وه یه‌کسر به ری کهوت به‌رهو کرماشان.
خانه پاشای میری نرده‌لان و حسین پاشای جه‌لیلی والی ی موسل و ژماره‌یه‌کی
زور سرانی نیلی عه‌رب و کوردی له گه‌ل بو.

حسین پاشا داوای له خه‌لکی هم‌مدان کرد به بن شهر خویان به ده‌سته‌وه
بدن. به‌لام نه‌وان خویان قایم کرد و به‌ره‌نگاریان کرد. سپای روم گه‌مارژی دان.
پاشا ماوه‌یه‌ک گه‌مارژدان و شهری خویانوی دیواری ده‌وری شاره‌که‌یان هه‌لته‌کانه‌د و
پژانه ناو هم‌مدانه‌وه. کوشتن و تالان و دیلکردن ۳ رژژ به‌رده‌وام بو. خه‌لکه‌که
داوای «نهمان» یان کرد و وه‌زیریش «نهمان» ی دان. میری نرده‌لان خانه پاشا و
میری درنه نه‌حمده به‌گ له‌م شهره‌دا به‌شدار بون. (۷)

نهم شهرانه ۳ سال درژیه‌یان کیتشا بو. وه‌زیر گه‌راپه‌وه به‌غداد (۱۱۳۷ ک /
۱۷۲۴ز) هه‌ندئ له نیله‌کانی عه‌رب یاخی بوون، جه‌رده‌یی و ریگریان نه‌کرد.
نه‌وه‌ی کرد به بیانوی په‌لاماردان و تالانکردنیان.

- ۷ -

نه‌وه‌ده‌مه‌ی نه‌شرف خانی نه‌فغانی تاجی شاهیتی نیرانی له سرنا
به‌شیکي فراوانی نه‌رزی نیران له لایه‌ن سپای عوسمانی و روسه‌وه داگیر کرا بو.
نه‌شرف گوسمانی نه‌کرد سپای عوسمانی به‌رهو رژژه‌لاتی نیران بکشتی و
نه‌صفه‌هانیش بگری. که‌وته هه‌ولی به‌لاداخستی کیشه‌که به ناشتی.

دوای جلوس (دانیشتن له سر ته‌ختی شاهیتی) به ماوه‌یه‌کی کورت
عه‌بدولعه‌زیز خانی به سه‌فیری خوی نارد بو لای باهی عالی له نه‌سته‌مول.
عه‌بدولعه‌زیز خان ۳ نامه‌ی پتی بو:

- نامه‌یه‌ک له نه‌شرفه‌وه بو سولتانی عوسمانی.

- نامه‌یه‌ک له نیعتیما دوله‌له‌ی نه‌شرفه‌وه بو صدری نه‌عظم.

- نامه‌یه‌ک به نیمزای ۱۹ مه‌لای نه‌فغانی بو موفتی و زانا نایناسه‌کانی
تری مه‌مله‌گه‌تی عوسمانی.

عه‌بدولعه‌زیزخان گه‌یشته نه‌سته‌مول. صدری نه‌عظم پتیشوازی لیت کرد. له
کورتکی گه‌وره‌دا که به‌م بزنه‌یه‌وه کو بپونه‌وه عه‌بدولعه‌زیز نامه‌ی
نیعتیما دوله‌له‌ی دا به صدری نه‌عظم و به ده‌نگی به‌رز خویندرایه‌وه. هه‌روه‌ها
نامه‌ی مه‌لاکانی نه‌فغانی دانن و نه‌ویش خویندرایه‌وه. به‌لام ویستی نامه‌که‌ی
نه‌شرف که بو سولتانی نویسی بو لای خوی هه‌لبگری بو نه‌وه‌ی خوی بیدا به
سولتان. نه‌وان نامه‌که‌یان به زور لیت سهند.

مهلاکائی نه‌فغان له نامه‌که‌یان دا نه‌وره‌یان رون کرد بو‌وه که چون سولتان مافی هه‌یه له لایه‌ن «نومه‌ت» ی خۆ‌به‌وه به «نیسام» دا‌هێرتی، هه‌روه‌ها نه‌شرفی‌ش مافی نه‌وه‌ی هه‌یه له قه‌له‌مه‌وه‌که‌ی خۆ‌ی دا له لایه‌ن می‌لله‌ته‌که‌ی خۆ‌به‌وه به «نیسام» بنا‌سرتی. له به‌رنه‌وه‌ی نه‌شرف له لایه‌ن خه‌لکی ئیترانه‌وه به «فاتیح» دا‌نراوه نه‌وه هه‌قه به خۆ‌ی نه‌دا وه‌کو شاهی قانونی ئیتران هه‌مو نه‌و شارانه داوا بکا‌ته‌وه که تو‌وک و روس گرت‌بانه.

کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی و مو‌فتی و قازی و زانا ناینانه ناسراوه‌کانی عوسمانی زنجیره‌یه‌ک کۆ‌بونه‌وه‌یان کرد بۆ لێ‌دوان له داواکانی نه‌شرف. نه‌حمه‌د پاشای وه‌زیری به‌غدادیش نا‌گاداری کرد بون که نه‌فغان جه‌نگی پڕۆ‌پاگانده‌یان له ناو هه‌تیه‌کانی دا ده‌س پێ کردوه ده‌رباره‌ی «ناشه‌رعی» بونی شه‌ر له گه‌ل هاو‌مه‌زه‌به سونیه‌کانیان دا.

له کۆ‌پتکی گه‌وره‌دا بۆ دیاری کردنی هه‌لو‌تست له نه‌شرف دو پرسیار له مو‌فتی کرا.

- یه‌که‌میان، ناخۆ باوه‌ردارانی راسته‌قینه نه‌توانن له یه‌ک کات دا پشروه‌ی له دو نیسام بکه‌ن؟

- دوهمیان، موسولمانان سولتانان به نیسامی خۆیان دا‌ناوه، به‌رامبه‌ر که‌ستکی که به زۆر و به نا‌هه‌وا نه‌صفه‌هان و ده‌وربه‌ری گرتوه‌ زات ته‌کا داوای سه‌ره‌مه‌ینی بکا که له ده‌سه‌لاتی ئیترانیانی «رافضی» رزگار کراوه و، خۆ‌ی به نیسام دا‌نه‌ن نه‌بێ چی له گه‌ل بکری؟

مو‌فتی هه‌ردو کیشه‌ی به لا‌دا خست.

ده‌رباره‌ی پرسیا‌ری یه‌که‌م وتی: دو نیسام له یه‌ک کات دا ناتوانن سه‌له‌ته‌ت بکه‌ن مه‌گه‌ر کۆ‌سپتکی گه‌وره‌ی وه‌کو ئوقیانوسی هه‌ندیان له به‌ین دا‌هێن. بۆ نه‌مه‌ش «حه‌دیث» ټکیان نه‌کرد به به‌ل‌گه: «اذا بوع مخلبغین فاقتلوا الثانی منهما» له وه‌لامی پرسیا‌ری دوهم دا وتی: نه‌و کا‌برایه یاخیه نه‌هێن داوای گوترا‌یه‌لی لێ بکری. نه‌گه‌ر سه‌ری بۆ سته‌به‌ری خوا له سه‌ر نه‌رز دا‌نه‌واند نه‌وا کیشه نامیتن. نه‌گه‌ر نا‌فه‌رمانی کرد به پێ‌ی قورئان جو‌کمی برتیه له: «فان یقت احدهما علی الاخری فقاتلوا الثانی حتی تنفی الی امر الله».

وه‌لام بۆ نه‌شرف نو‌سرا‌یه‌وه. فتواکانی مو‌فتی یشی له گه‌ل ئیتردا. (٨)

دانانی نه‌شرف به «یاخی» وه‌کو ر‌گه‌یاندنی ره‌سمی جه‌نگ بو‌دۆی. عه‌بدو‌لعه‌زیز خان گه‌را‌یه‌وه لای نه‌شرف (١١٣٨ / ١٧٢٦ ز).

له پایزی (١١٣٨ / ١٧٢٦ ز) دا نه‌حمه‌د پاشای والی ی به‌غداد به هه‌تیه‌کی گه‌وره‌وه له خۆ‌په‌ر ده‌مشا‌باه‌ده‌وه به‌ره‌و هه‌مه‌دان به‌ رێ گه‌وت. نه‌شرف که به‌مه‌ی زانی نه‌ویش خۆ‌ی ساز دا و به هه‌تیه‌که‌وه به‌ رێ گه‌وت.

سپا‌که‌ی نه‌شرف له ١٧ هه‌زار نه‌فغانی و ده‌ر‌گه‌زنی و ئیترانی تی

نه نه پری. ژماره یه کی کم «زه سوره» یان هه بو.

سپاکی نه محمد پاشا ۷۰ تا ۸۰ هزار کس نه بو. تیکه لا و بوله تورک و عه رب و کورد... تو یخانه یه کی گه وره شی له گه له بو. (۹)

هیزی کورد له ناو سپاکی نه محمد پاشا دا نزیکه ی ۲۰ هزار کس نه بو. له لایه ن ۲۰ میری کورده وه سر کردایه تی نه کران له وانه: حاکمی نامیدی، میری درنه و دهره تنگ نه محمد بهگ، میری باجه لان عه لی بهگ، میری کوزه عه لی بهگ، میری جاف صفی قولی بهگ، میری گه روس حه سه ن بهگ، میری حه ریر مصطفی بهگ، میری سه عه باد سرحان ویردی بهگ، میری که له ور ره ضا قولی بهگ، میری زه نکه نه محمد بهگ، میری سه رتاس حه سه ن بهگ، میری نالتون کوزی نه محمد بهگ، میری قزلبچه فه رهاد بهگ زاده، میری شارباژیه فه رهاد بهگ، میری سرؤچک حه سه ن بهگ... نه مانیش هه سو یان له لایه ن خانه سه محمد پاشای بابانه وه سر کردایه تی نه کران. (۱۰)

نه محمد پاشا دوی نه وه ی هه مه دانیه به جن هینشت په یامیتکی پر له سوکایه تی بۆ نه شرف نارد: نه فغانی به گه لیککی بی سه ربه ر دانا بو، که به نار هوا شای قانون بیان له سه لته نه ت لایه رده. گوایه نه م هاتوه شای قانونی به خاتوه سه ر ته ختی سه لته نه ت. نه شرف له م په یامه نه ونده توره بو ناردی شا سولتان حسینی صفه و بیان سه ریری و که لله سه ره کی به هه ره شه وه نارد بۆ نه محمد پاشا. سپای تورک ۸۰ میل له هه مه دان دور که و تبه وه. له نیوان نه وان و سپاکی نه شرف دا ۱۲ میلیان به یه ن بو. هه ردولا بار و بارگه یان خست.

هه ردو سپا چه ند رۆژنی له باره گاکانی خویان دا مانه وه. نه شرف که لکی له م چه ند رۆژ نارامییه وه رکرت. چه ند که سیککی له باوه ریتکراوه کانی خزی نارد نه نار نوردوی عوسمانییه وه به تاییه تی بۆ ناو کورده کان. میتر ونوسه ره سه یه کان نه لیتن گوایه نه مانه به رتیلینکی زوریان داوه به میسه ره کانی کورد و به لیتنی پله و پایه ی «خان» یتیان به ن داون.

له کاتیک دا نۆکه ره کانی نه فغان خه ریکی تیکدانی ریزه کانی سپای تورک بون له ناوه وه. نه محمد پاشا ۶ هزار کس نارد تا ناگاداری له سه ر شوتن و بار و دۆخی دور من کو بکه نه وه. چاوساغه کان یان له کویره رتیه کی وه هادا عاسییان کردن، نه فغانییه کان یتیان به ر یون، ته فرو تونایان کردن.

کتوبر چوار مه لای نه فغانی به سیما یه کی نورانییه وه به رامبه ر نه محمد پاشا له ناوجه رگه ی نوردو گاکه ی دا دهر که وتن. نه وی له هه سو یان په ستر تر بو ناگاداری نه محمد پاشای کرد که نه وان له لایه ن گه وره ی خویانه وه نیردراون تکا له تورک به کن ده س له شه ری هاومه زه به کانی خویان هه لبرگن و، له گه له نه وان «جیهاد» ی تیرانییه رافضییه کان به کن. نه شرف سه ری سه رماوه له وه ی تورک له گه له دوله تیککی عیسایی رتیک که وتوه بۆ زه و تکردنی سه لته نه تی نه و. کابرای مه لا

قسه‌کانی به‌وه ته‌واو کرد که نه‌گهر نه‌حمده پاشا هر سور بهن له سر په‌لاماردانی
نه‌شرف، نه‌وا نه‌شرف به داخه بز پشتمی خوینی هاومه‌زه‌به سونیه‌کانی.
نم قسانه کاری له همو نه‌وانه کرد که گوتیان لښ بو. له کاتیک دا نه‌حمده
پاشا خه‌ریکی گفستوگوز به له گه‌ل مه‌لاکانی نه‌فغانی، ده‌نگی بانگ به‌رز به‌وه.
مه‌لاکانی نه‌فغان هه‌ستان له پیزی تورکه‌کان دا بز نوټوکردن پزیزان به‌ست. بهم جوړه
دیسان هاومه‌زه‌بسی خوټیان سه‌لمانده. دواي ته‌واو بونی نوټو سر له‌نوټ مه‌لاکان
داوایان لښ کرده‌وه که خوینی موسولمانان نه‌پژمئ و، گه‌رانه‌وه باره‌گاکه‌ی خوټیان.
به کارهینانی نایین بز مه‌به‌ستی سیاسی تیغیکی دوده‌مه. سولتان به کاری
نه‌هینا بز یه‌کخستنی پزیزه‌کانی سپاکه‌ی و نه‌شرفه‌فیش بز هه‌لو‌ه‌شانندی.

نم پرژپاگانده زیره‌کانه‌ی نه‌شرف کاری خوئی نه‌کرد. نه‌حمده پاشا بز
نه‌وی زیاتر پزیز سپاکه‌ی هه‌لنه‌وه‌ش دسه‌جهن فرمانی هیرشی دا، به‌لام زوری
سپاکه‌ی نه‌ک هر به قسه‌یان نه‌کرد. به‌لکو‌بالی راستی سپاکه‌ی که هیرزی
میره‌کانی کورد بو به سرکرده‌ایتی خانه پاشا به‌جیان هیشته. هرچه‌ند هه‌ولتی دا
بالی راستی سپاکه‌ی ریک به‌خاته‌وه و، دو جار هیرشی بهن کردن بهن سود بو. نه‌حمده
پاشا که زانی هیرشه‌که‌ی سرکه‌وتو نه‌بو به ناپټیکویتیکی کشایه‌وه. ۱۲ هزار
کوژراوی له مه‌یدانی شه‌ردا به جن هیشته و بارگه و بهنه و توټخانه‌که‌ی به ده‌ستی
نه‌فغانی و کورد به تالان چو. (۱۱)

وه‌زیر به شکاوی کشایه‌وه بز کرماشان (۱۱۳۹ک / ۱۷۲۶ز).

زور له میژونوسه‌کان هوی ده‌سه‌لگرتنی کورده‌کان لهو شه‌ردها نه‌گتیرنه‌وه بز
فروفتلی نه‌شرف که گوايه په‌یانی پله‌و پایه‌ی به‌رزی بهن داون و، به‌رتیلی زوری بز
ناردون، ره‌سول حساوی که‌رکوکلی له‌مه‌ش تن نه‌په‌پژمئ: نه‌یگتیرته‌وه بز کاری
جادوگه‌رانی نه‌فغانی. (۱۲)

نمه نه‌گهر واین یا وانه‌بهن نه‌بهن دو مه‌سه‌له‌ی گرنگ به‌هیرته‌به‌هر
لښکدانه‌وه:

یه‌که‌میان، کورد وه‌کوگه‌لښکی دیندار تا راده‌یه‌کی زور گوتیرایه‌لی قسه‌ی
مه‌لاکان بو. ته‌نانه‌ت وا باوه به فتوايه‌کی مه‌لای خه‌تن که وتویه‌تی: «هه‌رکس
شه‌ر له گه‌ل له‌شکری خه‌لیفه بکا ته‌لاقی نه‌که‌وئ» له‌شکره گه‌وره‌که‌ی میر محه‌مه‌دی
سوزان بلاوه‌ی کرد و هه‌لو‌ه‌شا. لیره‌ش دا قسه‌ی مه‌لاکانی نه‌فغان نه‌بهن کاریگر
بوین.

دوه‌میان، چند سالن پیتش نه‌و روداوه بو والیه‌کانی به‌غداد میر سلیمان
باهان و ۱۷ میری کوردیان کوشت بو و، میر به‌کرشیان له به‌غداد هه‌لو‌اسی بو.
ره‌نگه نه‌مه‌ش توټله‌ی نه‌وه بوین.

کاربه‌ده‌ستانی ده‌وله‌تی عوسمانی هوی نم تیشکانه‌یان گتیرایه‌وه بز نه‌وه‌ی
وه‌زیر پوټی به وه‌زیره‌کان و سرکرده‌کانی نه‌کرده‌وه و به هه‌له‌دا چوه. فرمانی بز

دهرچو جاريکی تریش خوی ناماده بکاتوه بوشه پ. وهزیر جاريکی تر لهشکری له کرماشانهوه بهروه نهصفههان جولان. نهفغان داوای ناشتیبیان کرد. عوسمانی مروانتهتی کرد. گفتوگویی نهفغانی - عوسمانی به پهماننامه یهکی ناشتی ۱۲ مادهیی تهواو بو که لوپستان، حوزیه، کرماشان، کوردستان، نازربایجان، شیروان، نهمه نستان، گورجستان له ژیر دهسلاتی عوسمانی دا بمینتتهوه. سولتان نهشرفی به شای شیران ناسی، نهوش سولتانی به پیشهواي جیهانی نیسلام ناسی (۱۱۴۰ک / ۱۷۲۶ز). (۱۳)

بهلام نه شاهیتی نهشرف تا سهر بهی کرد و نه نم ریککهوتنهش سهری گرت، چونکه نهستیره ی کابرایهکی نهناسراوی نیلی تورکمانی نه فشار هلهات، کوتایی به دهسلاتی نهفغان هینا و، به شهر همونهو نهمه زانای وهرگرتوه که تورک به شهر له نیرانی گرت بو.

لهم ماوهیهدا شای تازهی صهفوی و، ناووناویانگی سهرداره شهرکه ره که ی به همونه نیران دا بلاو بووهوه.

خانه پاشا، دواي ۴ سال حوکمرانی، سنه ی پایتهختی نهدهلانی به بین شهر به جن هیشته (۱۱۴۰ک / ۱۷۲۶ز) و گهراپهوه مولکی بابان. والی پیشوی سنه به فرمانی نادر گهراپهوه سنه.

- ۸ -

کاتی گه مارژدانی نهصفههان، طههماسی کوری شا حستی صهفوی ده رهاز بوو. له خوراسان خهریکی کوزگرنهوهی هیز بو. کابرایهکی نهناسراوی نیلی نه فشار به ناوی نادرخان پهیدا بو. له ماوهیهکی کورت دا به هوی نازایهتی و لیهوشاوه بیهوه ناوی دهرکرد و بو به سهرداری هیزهکانی طههماسب.

نادر کوتایی به دهسلاتی نهفغان هینا له نهصفههان (۱۱۴۲ک / ۱۷۲۹ز). هیزی نیرانی کتور هیرشی هینا به سهرهمه دان و کرماشان. هیزهکانی عوسمانی تهفروتونا کرد. ولاتی لی سندنهوه (۱۱۴۳). نهحمه پاشا دیسانهوه خوی ناماده کردهوه بوشهر. هیزیکی گه وهی کوزگروهوه ۳ مانگ له شاره زور مایهوه نیجا روی کرده کرماشان به بین شهر کهوتهوه ژیر دهستی. طههماسب له نریک هممه دان خوی بوشهر ساز کرد بو. له زنجیره پیکادانیکی یهک له دواي یهک دا هیزی شیران شکا و بهروه قهزوین ههلات (۱۱۴۴ک / ۱۷۳۱ز). لهم شهرانه دا والیهکانی دیاربهکر، سیواس و میرهکانی معرعش و ناماسیه و موسل به شدار بون. بهلام پیشهنگی هیزهکانی عوسمانی نیلاتی کورد بون. (۱۴) هممه دان کهوتهوه دهس عوسمانی. طههماسب دواي نم شکانه قورسه داوای له عوسمانیهکان کرد ناشتی بکن و نوتهری دهسلاتداری خوی بونهمه مبهسته نارد. همدولا پهمانیکیان مؤد کرد. نهو شوتهانه ی عوسمانی به شهر گرتبونی نهبوایه به

دهس عوسمانییه وه بمینتیه وه.

نادرخان خوی له بیسانبو له طه ههسا سب. نعم رتیکه وتنه ی رت کرده وه. هیزنکی گه وهی ناماده کرد بۆ په لاماردانی به عداد.

هیزه کانی نادر به ناو کوردستان دا هیزشیان دهس پین کرد. خوی له قزلی کرماشانه وه بۆ درنه و خانه قین و، هیزنکی تریشی به لای قه لاجوان و سورداش دا بۆ لای گه رکوک. گه مارۆی به عدادیان دا (۱۱۴۵ ک / ۱۷۳۲ ز). له م ساله دا خانه پاشا کوژراوه. به لام کۆ کوشتویه تی و، له سرچی و له کوی کوژراوه؟ سه رچاوه کان هیچ ناگاداریه کی رۆن به دهسته وه نادهن. (۱۵)

په راویزه کان

۱. العزازی: ۱۳۳ / ۵ - ۱۶۰.

۲. العزازی: ۱۹۱ / ۵: امین زکی، «کورد و...»: ۴۰۷: ههروه ها: «تاریخ السیما نیه...»: ۶۴ - ۶۶: ریج: ۴۲۷: لۆنگریک: ۱۵۷.

به گوتیه ی گتیرانه وهی نوسه ری «سیر الکراد»: «به کر بهگ کوپی فه رهاد بهگ و سالی ۱۰۱۷ له جینگای باوکی دانیشته وه. له هه لسوکه وت دا لاسایی شاهه کانی کردۆته وه. «دارو له کومه» ی له «داره شمانه» وه گوتراوه ته وه «ماوت» نینجا بۆ کردی «به کراوا» له دهشتی شاره زور. هیزنکی له خه لکی ده ره وهی ناوچه که پتیک هینا وه پینان وتون «چه کمه زه رد». نینه کانی ره واندز و کۆیه و هه ریر و بلباس شویشیان لێ کرده وه. په لاماریان دا وه شوکاندویانه. به گه ر بهگ رای کرده بۆ شاخه کان. جاریکی تر هیزنکی له خه لکی باهان رتیک خستۆته وه چۆته سه ریان له سه رزی ی کۆیه شوکاندونی». باهانی: ۱۱۲-۱۱۴.

نعم گتیرانه وه یه جینگای باوه ر نیه. ناوی باوکی و سالی حوکمه رانی به هه له تۆمار کرده وه. له هیچ سه رچاوه یه کی تریش دا پشتیوانی له م ناگادارییانه نه کراوه.

۳. نظمی زاده: ۱۹۳.

۴. لکه هارت: ۲۶۹.

۵. العزازی: ۲۰۵ / ۵ - ۲۰۶.

۶. العزازی: ۲۰۶ / ۵ - ۲۰۷: فخر الکتاب: ۱۳۶ - ۱۳۷.

۷. العزازی: ۲۱۳ / ۵.

۸. لکه هارت: ۳۲۸.

۹. پورگشتال: ۳۱۲۲ / ۴.

۱۰. العزازی: ۲۱۹ / ۵.

۱۱. الکرکوکلی: ۲۲؛ لکهارت: ۳۳۳ - ۳۳۴. پورگشتال: ۴ / ۳۱۲۳؛
لزنگریک: ۱۶۶؛ امین زکی، «گورد...»: ۲۰۰.
۱۲. الکرکوکلی: ۲۳؛ لکهارت: ۳۳۲؛ پورگشتال: ۴ / ۳۱۲۲؛
لزنگریک: ۱۶۶.

۱۳. العزاوی: ۵ / ۲۲۲؛ لکهارت: ۳۳۵ - ۳۳۶.

۱۴. العزاوی: ۵ / ۲۲۶.

۱۵. حوزنی موکریانی لم باره وه نوسیوتی: «هروه کو بیتر که نادر
هلات سلیم بیگی باهان گه رایه وه گوردستان نه حمده پاشای والی ی به غذا له میژ
بوداخ له دلی خانک پاشا بونه ویش ده ترسا چونکه پساویکی ناودار و
حوکمداریکی پاله وان بو، له شهری طه هماسبی صقه وی و گرتنی هه مه دان و
ماملهت کردنی له گه ل نادر شا و گه ل نیک بزوتنه وی دیکه شی لئی ی له دل گرت بو،
هاتنی عثمان پاشا توپالی به گه ل ن ژمارد و شکسته ی نادری به غنیمت زانی
به فیل خانک پاشای خواسته به غذا که هیندیک مه سایل هه ن لئی ی ده دوتن.
خانک پاشا له وه دوردو ننگ بو وی به چاک زانی که خالید پاشا بنیترته لای توپال
پاشا به خیره اتنی بکات و بناغی مه وه ددهت دانه زرتیته وه.

که خالید پاشای خسته ری و گه یشته که رکوک توپال پاشا گه ل نکی حورمهت
گرت و نه وازش و نیکرامیکی بی ژماری نیشان داو بو حوکمداری باهان نامزه دی
کرد به لام بی ی نه گوت له دلی دا رایگرت ناردیه دی خانک پاشاش که بو شهری
نادر شا و مه سته له ی تخوب مه شوره تیک بکه ن به هه زار درو و فیل خانک پاشا
خه له تاندرا و له ری ده خرا، خانک پاشا بو به خیره اتن کردنی توپال پاشا به هه زار
سوار کورده وه چوه که رکوک و سلیم بیگی کرده وه کیلی خوی و له قه لچوانانی دانا
که خانک پاشا گه یشته که رکوک عثمان پاشا له پاش میوانداری و نیحترام گرتنی
به خۆشی خوی ناردیه به غذا، نه حمده پاشا چتیککی له خه ودا چاوی بی نه ده کهوت
به ناشکه را دیتی. شهوی له خه ودا خنکاندی سبه ی نه پازده ی ره بیع جه نازه که ی
نارده وه گوردستان». حوزنی موکریانی: ۱۰۴ - ۱۰۵.

حوزنی له گپرانه وه ی نم هه واله دا نیشارهت به هیچ سه رچاوه بکه ناکا.
ره نجبوری نوسیوتی: «گوشتی خانه پاشا ۱۱۴۳». سه رچاوه کانی تر سالی
(۱۱۴۵ ک / ۱۷۳۲ ز) یان نویسه.

۱۔ سلام علیہ الہی السلام والہ والہ
 بطول البقاء والہا ذیہ والہیہ وریہ
 کلہت علیک باب دارنا ذیہ الذیہ
 عن ذیہ فام کماہ وعلیت الیہ
 ارجواہ یرخ الذیہ عنہا فلم یسیر
 ربنا فی وعلیت من عیشہ حقہ
 من الذیہ ولعندنا من الذیہ یا کلہ
 حقیہہ والیہ ان یا علی علیہ
 من یطلبہ فی ذلک والیہ فیہ
 بقالہ وضالہ وانما ضعف عن ذیہ
 فذلک ان تدعو لی ولستک واهل بیتک
 بالکف عن شراہم لایتم سببہم

او عو نجاب الیہ بالعاذیہ وسلام الیہ
 ولہما اعظم بہتات الایمان وادعولہ
 بالرجوع الیہ بالکاف ساکسا اللان الذیہ
 والاحسان فذکر عندنا ان الروم والجم قصاصو
 علی ردہذہ البلاد الی الہروم لکن ہذا الیہ
 مجہول عندنا غیر معلوم فانہ صح ہذا
 والقول فبشرنا حتی یفتطمین القلوب وتخرج
 الکروب ولنا القلوب الجزیل والایحلیل
 وان کان ہذا القول کاذبا فابشرنا حتی ندبیر
 بالخروج الی البلاد الاسلام والرعاء اللیہ
 امر بکافہ

۴. سلیم پاشا: تیکچونی هاوسه‌نگی سیاسی

-۱-

شا طه‌هماسبی دوهم له پوره‌می نه‌شرف خانی نه‌فغانی دا شکا. به تیشکاوای روی کرده مازنده‌ران و، به سرگردانی له‌وی نه‌سوپایه‌وه. نیران بوبو به میدانی تهراتینی هیزه‌کانی نه‌فغان، عوسمانی و روس. نادر قولی به‌گ، به‌کن له سرانی هۆزی قرخلوی نیلی نه‌فشار، به پینج هزار شه‌رکری تورکمانی نه‌فشار و کوردی قوچانه‌وه چوه لای طه‌هماسب. سرۆکی نیلی قاجاریش به ۳ هزار که‌سه‌وه دایه پالی. کۆبونه‌وی نم هیزانه جولانه‌ویه‌کی تازه‌ی دروست کرد.

نادر، طه‌هماسبی قانیع کرد، له پیش دا په‌لاماری خوراسان و، داوی نه‌وه په‌لاماری نه‌صفه‌هان بدهن. نادر به پیلانیک له کاتی شه‌ردا خانی قاجاری کوشت و، خۆی بو به سرکرده‌ی گشتی هیزه‌کانی شا.

هیرش بۆ‌سر خوراسان ته‌واو بو. پاش چندین سال له‌شکری نیران سرکه‌وتتیککی جه‌نگی به دهس هینا. مه‌شه‌د و هیرات کیران (۱۱۴۰ ک / ۱۷۲۶ ز)، سره‌تای کوتایی ده‌سه‌لاتی نه‌فغان ده‌ستی پین کرد. (۱)

له زنجیره‌یه‌ک شه‌ردا نادر له‌شکری نه‌فغانی شکان. نه‌صفه‌هان، پاش نه‌وه‌ی ۷ سال بو به دهس نه‌فغانه‌وه بو، گیرایه‌وه. نه‌شرف بهره‌و قه‌نده‌هار هه‌لات به‌لام له رینگا کۆژرا. به‌مجۆزه ده‌سه‌لاتی نه‌فغان برایه‌وه. (۲)

نادر له مه‌راسیمی تاجگوزاری شا طه‌هماسب دا به‌شدار بو. له پاداشی خزمه‌ته‌کانی دا بو به سیاسالاری نیران و، حاکمی خوراسان و سیستان و مازنده‌ران. به‌لام نادر خۆی له‌وه به زلتر دانه‌نا به‌م پایه‌یه‌ رازی پین.

شای نیران، به‌رخوردار خانی نارده لای سولتانی عوسمانی و، داوی کتیرانه‌وه‌ی ولایه‌ته‌کانی نیرانی لپن کرد. بابی عالی گوئی ی نه‌دایه داواکه‌ی. نادر نم هه‌وله دیپلۆماسیه‌ی شای پین خوش نه‌بو. لای وابو عوسمانی تنیا له زمانی زۆر تپن نه‌گه‌ن.

نادر هیزنکی گه‌وره‌ی سازدا. له ماوه‌یه‌کی کورت دا هه‌مه‌دان، لوپستان، کوردستان، کرماشان و، به‌شیکلی نازه‌ربایجانی له تورک پاک کرده‌وه. چوه سر قه‌لای نیره‌وان و گه‌مارۆی دا. نادر نه‌یتوانی درنۆه به شه‌ر بدا دۆی عوسمانی چونکه نه‌بداله‌کان له هیرات شۆرشیان کرد. نادر بهره‌و هیرات بۆ داسرکاندنه‌وه‌ی شۆرشه‌که‌یان به پین که‌وت.

شکائی هیزه‌کانی تورک له نه‌سته‌مول ده‌نگینکی خرابی دایه‌وه. یه‌نیچه‌ری سولتان نه‌حمده‌ی سینه‌میان لاهرد و، سولتان مه‌حمودی یه‌که‌میان له‌جق دانا. هیزی عوسمانی به‌لاماری نیرانی دایه‌وه. بیج شهر کرماشانی گرت‌ه‌وه. که‌وته پیش‌ه‌روی به‌ره‌و همه‌دان. هارزه‌مان له‌گه‌ل نه‌م له‌شکرکیشیده‌دا خالید پاشای بابان هه‌لی کوتایه‌ سهر سنه و گرتی (۱۱۴۴ک / ۱۷۳۱ز). والی ی نهرده‌لان هه‌لات. به‌لام پاشا سالتیک که‌ نادر که‌وته هیرش بۆ سهر هیزی عوسمانی، خالید پاشا سنه‌ی به‌جق هینت و، والی ی له‌ نهرده‌لان دانا یه‌وه (۱۱۴۵ک / ۱۷۳۲ز).

شا ویستی خۆی سه‌رکردایه‌تی شه‌ری به‌ره‌نگاری تورک بکا. به‌لام به‌ سه‌ختی شکا و، هه‌مونه‌و شوینانه‌ی نادر نازادی کردبۆن له‌ ماوه‌یه‌کی که‌م دا که‌وته‌وه ده‌س تورک. شا هه‌لات بۆ نه‌صفه‌هان. سه‌فی قولی خانی شاملوی به‌ نوتنه‌رایه‌تی خۆی نارد بۆ گه‌فتوگۆ له‌ گه‌ل نه‌حمده‌ پاشای والی ی به‌غداد. سه‌فی و نه‌حمده‌ ریککه‌وتنیکیان نیمزا کرد. نوتنه‌ری شا ده‌ستی له‌و ناوچانه‌ هه‌لگرت بو که‌ تورک به‌ شهر گرتبۆنی.

نادر به‌م ریککه‌وته‌ه رازی نه‌بو. خۆی له‌ شا به‌ به‌هانه‌ بو. که‌وته قسه‌ دژی. تیشکانی جه‌نگی و، ریککه‌وتنی زه‌لیلانه‌ی کرد به‌ بیانوی لیختنی. نامه‌ی بۆ والی و حاکمه‌کانی نیران نارد که‌ ریککه‌وته‌که‌ی به‌غداد هیچ نرخیککی نیه‌ر به‌ نه‌بوی داہنن. سه‌فی قولی خانی نارد بۆ نه‌سته‌مول که‌ ناگاداری سولتان مه‌حمود بکا ریککه‌وته‌که‌ی به‌غداد هه‌له‌وشینراوه‌ته‌وه. ده‌وله‌تی عوسمانی نه‌گه‌ر به‌ ناشتی ولایه‌ته‌کانی نیران چۆل ناکا، با خۆی بۆ جه‌نگ نامه‌ه بکا. (۳)

نادر هیزیکی گه‌وره‌ی له‌ گه‌ل خۆی برد بۆ نه‌صفه‌هان. طه‌ه‌ماسی له‌ شاهیتی خست. کۆزیه‌یه‌کی چهند مانگه‌ی له‌ جینگای نه‌و دانا و، خۆی کرد به‌ «وه‌کیلوله‌وله».

هارزه‌مان له‌ گه‌ل خۆ سازدان بۆ په‌لاماردانی تورک، هه‌ولی ریککه‌وتن و ناشتی نه‌دا له‌ گه‌ل روسیا. دوا‌ی مردنی پیته‌ری گه‌وره، له‌ ماوه‌ی ۵ سال دا ۳ قه‌یسهر گۆزا بو. روسیا به‌ وردی چاودیری گۆزانه‌کانی ناو نیرانی نه‌کرد و، سه‌رکه‌وته‌کانی نادر وای لڤ کرد بۆن چاو به‌ هه‌لوستی خۆیان دا بگرتنه‌وه، به‌ تایبه‌تی به‌و په‌یماندا که‌ له‌ گه‌ل عوسمانی بۆ دابه‌شکردنی نیران نیمزایان کرد بو. نادر و نوتنه‌ره‌کانی دوا‌ی زنجیره‌یه‌ک گه‌فتوگۆ و هاتوچۆ له‌ گه‌ل روسیا، چهند ریککه‌وتنیکیان نیمزا کرد و، زۆری نه‌و ناوچانه‌ی کاتی خۆی پیته‌ر گرت بۆنی، به‌ ناشتی چۆلیان کرد. نادر په‌ژاره‌ی هیرشی روسی نه‌ما بو. (۴)

- ۲ -

نادر له‌شکرکی گه‌وره‌ی ساز داو به‌ره‌و همه‌دان که‌وته رڤ (۱۱۴۵ک / ۱۷۳۲ز) نه‌حمده‌ پاشا که‌ هه‌والی جولانی له‌شکری عه‌جده‌می بیست، که‌وته

قایمکردنی ناوچه سنورییه‌گانی درنه، مهنده‌لی، به‌دره، جه‌سان، به‌هیزی کورد، به‌تاییه‌تی هیزی نه‌ساره‌تی باهان، به‌لام نادر کتویر هه‌لیکوتایه‌سریان، نه‌فروتونای کردن و، له‌به‌هرز له‌ناری سیروان په‌پیه‌وه. (۵)

نادر هیزه‌که‌ی کرده‌دوبه‌ش، به‌شینکیانی به‌سهرکردایه‌تی نیرگز خان نارد، سهر که‌رکوک، وه‌کو نه‌مین زه‌کی نه‌لن؛ «نم قۆله به‌سهر طوزخورداتودا رۆی و، ههر ولاتیکی هاته‌پیش ویران و تالانی کردو زولم و شه‌ناعه‌تی نم نیرگز خانه له‌حد به‌ده‌ر بو، ژن و مندالیشی له‌ده‌ست نه‌جات نه‌ده‌بو، نه‌ترافی که‌رکوکیشی به‌م ده‌رده‌بردو له‌دواییدا روی کرده‌موسل له‌دوای موخاصره و ته‌ضیقاتیتی که‌م هیچی بن نه‌کرا و گه‌رایه‌وه». له‌شهری به‌ره‌نگاری هیزی عه‌جم دا دو که‌س له‌سهرکرده‌گانی کورد کوژران؛ نه‌حمه‌د به‌گی میری درنه و باجه‌لان و، نه‌حمه‌د پاشای کۆبه و حه‌ریر. (۶)

به‌شی سهره‌کی هیزه‌که‌ی، له‌ژیر فرمانی خۆی دا له‌به‌هرز له‌ناوی سیروان په‌پیه‌وه بۆ سهر به‌غداد. نادر که‌مارۆی ناو شاری به‌غدادی دا.

سولتان، توپال عوسمان پاشای بۆ سهرکردایه‌تی نۆزدوی رۆم بۆ به‌ره‌نگاری نارد. هیزی یارمه‌تی کورد که‌یسته‌توپال عوسمان پاشا، به‌ره‌و باره‌گای نادر که‌وته‌ریتگا. نادر که‌به‌هاتنی نه‌و هیزی زانی ۱۲ هزار که‌سی بۆ درتیره‌پیدانی که‌مارۆی به‌غداد گل دایه‌وه، پاشماوه‌ی هیزه‌که‌ی له‌که‌ل خۆی برد بۆ به‌ره‌نگاری له‌شکری رۆم. ههر دو له‌شکر له‌که‌ناری روه‌باری دپجله له‌«دوجهیل» روه‌روی په‌کتری بون. عه‌جم شکا، ۱۰ هزاری لن کوژرا، نادر خۆی به‌تیشکاوی هه‌لات (۱۱۶۶ک / ۱۷۳۳ز) به‌لام نادر له‌ماوه‌ی ۳ مانگ دا سهرله‌نوێ له‌شکری ئیرانی ریتکسته‌وه و روی کرده‌وه عیراق، له‌وکاته‌دا توپال عوسمان پاشا له‌که‌ل هیزه‌که‌ی دا له‌نزیک که‌رکوک بو، نم دو هیزه‌دیسانه‌وه له‌«له‌یلان» نزیک که‌رکوک به‌ره‌نگاری یه‌ک بون و، له‌گه‌رمه‌ی جه‌نگ دا توپال عوسمان کوژرا و هیزه‌که‌ی شکاو، نادر سهرکه‌وت (۱۷۳۳ز). (۷)

نادر هه‌ولی دا که‌لک له‌م سهرکه‌وته‌وه‌ریگری بۆ پیتکهاتن له‌که‌ل ده‌وله‌تی عوسمانی، به‌تاییه‌تی بۆ به‌ده‌سه‌ینانی دانپیانانی ره‌سمیی به‌مه‌زه‌یی شیعه‌دا، به‌لام هه‌لگیرسانی شوپشینکی ناوخۆ له‌فارس دیسانه‌وه نادری ناچار کرد، که‌بن نه‌وه‌ی بگاته‌نه‌نجام، به‌خۆی و هیزه‌که‌یه‌وه بکشیتسه‌وه بۆ سهرکو‌تکردنی یاخیبونه‌که‌ی فارس.

له‌نه‌نجامی هیرشه‌گانی نادردا ناوچه‌ی نه‌رده‌لان له‌ده‌س پاشاکانی باهان ده‌رچو. ناوچه‌ی باهان توشی زه‌ره‌ری ماددی و گیانی قورس بو.

نادر هه‌مو گه‌وره‌پیاوه‌گانی ئیرانی بانگ کرد بۆ کۆبونه‌وه له‌ده‌شتی موغان.

سفيره‌گانی روس و عوسمانی بش بانگ کرا بون. نادر په پيامتیکي بونعم کوزره نارد. تتي دا نوسی بوی دواي نه‌وهی ههمو خاکی نئیران له دوژمن نازاد کراوه، نئیر نو گه‌ره‌کیتی بگه‌ریتنه‌وه قه‌لای که‌لات. پاشماوه‌ی ژانی به هتمنی به سر بیات. داواي لئی کرد بون که په‌کیتی شایسته به «شا»ی نئیران هه‌لبژین. به‌شدارانی کوزره‌که نادران هه‌لبژارد (۱۱۴۸ک / ۱۷۳۵ز). به‌لام نادر بونعم‌وهی نهم هه‌لبژاردنه قبول بکا ۳ مرچی بون دانان:

۱. نابین هیچ کس پشتیوانی له هینانه‌وهی بنه‌ماله‌ی صفه‌وی بکات.
۲. نابین نئیر له‌عنه‌تی ۳ خه‌لیفه‌که‌ی نیسلام و، عایشه‌ی هاوسه‌ری محممه‌د و نه‌و که‌سانه بگری که لای سوننه به‌رئین.
۳. ههمو سوننه بخون که دل‌سوزی نادر و نه‌وه‌گانی و بنه‌ماله‌ی نه‌فشار نه‌ب.

کوزره‌که مرچه‌گانی پسند کرد. به‌لکه‌نامه‌ی به‌کیان نیمزا کرد. نادر تاج‌گوزاری کرد. بو به شای نئیران (۱۱۴۸ک / ۱۷۳۵ز).

بونعم یاندنی نهم هه‌واله به باهی عالی و، بونعم‌تایی هینان به ناکوکی شیعه و سوننه و، دانانی بناغه‌ی ناشتی له نئیران و عوسمانی دا نادر ده‌سته‌ی‌کی سفاره‌تی به سه‌رژکایه‌تی عه‌بدولباقی خانی زه‌نگنه به دیاری و پیشکه‌شی هتزا و زوره‌وه بونعم‌سته‌مول نارد. سفیری نئیرانی ۵ پیشیاری هین بو:

۱. له‌به‌رنه‌وه‌ی خه‌لکی نئیران وازیان هیناوه له له‌عنه‌ت کردنی سوننه، دولت‌تی عوسمانی مه‌زه‌هی جه‌عفری به مه‌زه‌هی پئینجه‌می نیسلام بناسی.
۲. له که‌عبه‌ گوتشه‌ی‌ک بونعم مه‌زه‌به‌ ترخان بگری، وه‌کو چون مه‌زه‌به‌گانی تر هه‌ره‌که‌یان گوتشه‌ی تایبه‌تی خوی هه‌یه.
۳. نئیران میرچه‌جی خوی دا‌هین و، ده‌سه‌لات‌دارانی تورک وه‌کو میرچه‌جده‌گانی شام و مبصر ره‌فتاریان له گه‌ل بکن.
۴. په‌یمان له به‌ینی هه‌ردو دولت دا به‌ه‌ستری و، دیله‌گانی هه‌ردولا به‌ر بدرین.

۵. هه‌ردولا له پایته‌ختی په‌کتری دا سفیریان هه‌ب.

عوسمانیه‌کان ناماده بون بونعم‌ستی په‌یمان و، ریککه‌وتن له سه‌ر مه‌سه‌له سیاسی‌ه‌کان، به‌لام به هیچ جورتی ناماده نه‌بون نه‌و پیشیاریانه‌ی لایه‌نی دینیان هه‌بو به‌ملین.

په‌یمانیکي سه‌ره‌تاییان نیمزا کرد ده‌ره‌ری سنوری هه‌ندتی له ناوچه‌کان و، ره‌فتار له گه‌ل زائیره‌گانی نئیران و، کاروباری بازرگانی و گومرگ (۱۱۴۹ک / ۱۷۳۶ز). به‌لام کیتشه‌ی سه‌ره‌کی که ناسینی ره‌سمی مه‌زه‌هی شیعه بو به چاره‌سه‌ر نه‌کراوی مایه‌وه. (۸)

نوهش وهكو گرښكوټيره ي ناكوكبه كاني نيتوان ههردو ددولت مابهوه.
له پاش لهشكر كيشي بؤ سر هيند، نادر سه فير تكي بؤ راگه ياندني نعم
سهركهوتنه ناره روسيا، ههروهه ها سهفاره تكي سه رله نوښ به سهروكابه تي محمده
رضا خان ناره لای بابي عالي (۱۱۵۳ ک / ۱۷۴۰ ز) نعم سهفاره تش نهيتواني
پينكها تي شيعه و سونه نهجم بدا. (۹)

- ۴ -

هتيزي عهجم هيرشتيكيان هتيايه سه رهنده لي و شاره زور (۱۱۵۴ ک /
۱۷۴۱ ز)، بهلام هيرشي كهوره ي عهجم بؤ دهسگرتن به سه ر عيراق دا سالي
(۱۱۵۶ ک / ۱۷۴۳ ز) دهستي پښ كود، كه ديسان نادر خؤي سهركردايه تي نهكود.
هتيزي عهجم به ۱۷۰ هزار كهس تهقدير نهكرا له شاره زور و مهنده ليه وه
كهوته هيرش بردن. له دواي تالانكردني شاره زور كه يشته كهركوك و پاش
هفته يهك كه مارؤدان كرتي و، له زئي ي كويه په ريه وه بؤ سه ر ههولتير، نهويشي
داگير كود و، باره گاي خؤي له يارمجه دامه زراند و كهوته نابلوقه داني شاري موسل
(۱۱۵۶ ک / ۱۷۴۳ ز).

نهحمده پاشا له نامه يهك دا بؤ بابي عالي له باسي نعم هيرشه دا
نوسويتتي: «... عوسمان ناغا له كرماشانه وه ناگاداري كردين كه دوژمن به ته ماي
په لامارداني په غدايه ... خؤمان و هتيزه كاني سنورمان ناماده كود... بهلام كتوپر
پدياني ۲۶ ي جيمادي دوه م په لاماري درنه ي دا و بؤ نينواره كه يشته خانه قين...
هتيزه كاني نازه ربايجان به سهركردايه تي خاني ته ورئز له لاي ته لاچوالانه وه رويان
كردؤته كهركوك... هيوام به هتيزه كاني كود بو، بهلام نهواني ش خهريكي خؤيان و
ختيزانه كانيان بون، ناتوانن بگه نه لمان و، هيوامان لي برون...»

نينجا باسي كه ميسي هتيزه كاني خؤي و داواي يارمه تي نهكسا و، بؤ نهوه ي
بابي عالي بهرسيښتن نه لتي: «نهكهر نيره بشكنن تا نه نه دؤل رينگا كراهه نه بين». له
سه ر په فتاري لهشكره كه ي نادر نوسويتتي: «دوژمنه كه مان په فتاريكي نواندوه
لاسا يي هؤلاكو و تهيموري كردؤته وه، خؤي به يه كتي له وان دانعنن» (۱۰)

هاوزه مان له كه ل كه مارؤداني موسل دا هتيزه كني ۴۰ هزار كه سيسي تر
كه مارؤي شاري په غداد ي دابو. نهحمده پاشاي والي ي به غداد، بؤ ته فره داني نادر
شا وهكو نه لتي: «ناگره سورئ له من دورئ!» به ليني دابوبه كه نهكهر موسل بگريئ،
نهويش به غداد ي به دهسته وه بدا، بهلام خه لك ي موسل به سهركردايه تي حستين
پاشاي جهليلي به رهنگار يه كي قاره مانانه بيان كود و، شاره كه يان به دهست نادره وه
نه دا.

- ۵ -

نوسهري «جهانگشاي نادري» له روداوه كاني سالي ۱۱۵۶ ک (۱۷۴۳ ز) دا

که هیترشى فراوانى نادر شاره زورى له گهڼ خۆى رامالى بوئەلتى: «... خالىد پاشاى حاكىمى باهان و شاره زور و سهلىم بهگى نامۆزاي له گهڼ مەزن و سهروكه كانى كورد و اريدى دهبارى خهلافهت مه دار» بون و «به نازناوى خانى و نيهالته سهريه لند و، گشت نه و مه رزوبومه ي كوردستانى رۆم» كهوته ناو «حه وزه ي نيطاعه ته وه» (۱۱)

نهم هه واته هه موى راست نيه . كورده كسانى ناوچه ي باهان به ده گه من هاو كارىيان له گهڼ نادر كرده . له كاتى هيتشه كه ي نادر دا خالىد پاشا ميبى باهان بوه . كه نۆردوى نادر گه يشته كوردستان خالىد پاشا له سه رده شت رينگاى پى گرت . (۱۲) به لام هيترشى عه جهم نه وه نده كه و ره و خيترابو له تواناي هيتزى كى پىچوكى وه كو له شكرى باهان دا نه بو به رى به گرتى . له هاوه به كى كورت دا ناوچه كه ي كرت و ، كه ركوك و هه و ليرى داگير كرد و ، كه مارۆى موسل و به عدادى دا . خالىد پاشا به خاووختزان و ده سوپه نده كانيه وه روى كردۆته موسل . دانهرى «نورجوزه» ي «ملحمه الموصل» نوسيويتى:

اذ جاء فوج زمر الاكراد
بالمال والعيال والاولاد
فقبل: من هذا لفقالوا: «خالد»
حامى قرتيوانان ذا المعاند
وسار يهغى امد والعسكرا
وانه منذر بما جرى
من بعد ان ضر قرى النالكر
وسار بطوى سببا مع قفر
من بعده جاتنا «فوج» وقد
ادخل للموصل فى الدور رقد
من بعد ان ادى شروط الخدمه
فى نادى والينا كثير النعمه (۱۳)

له م سه فه ره دا خالىد پاشا نه خو شيه كه ي گرانى كرت . شينخ صادق . يه كنى له هاوسه فه ره كانى ، «سوناجات» يكى درتيرى پر سۆزى به كوردى هونيه ته وه داوا له خوا نه كا شيفاي خالىد پاشا به دات . نه وه ي زانراوه تا نسته نه مه يه كه مين شيعره به زاروى باهان هونرايسته وه . خالىد پاشا به م نه خو شيه له نورفا مرد (۱۱۵۶ ك / ۱۷۴۳ ز).

وه كو دانهرى «نورجوزه» كه ئه لتى: قزج پاشا و هيتزه كه ي هاوبه شى به رگرى موسل بون و ، به شق له هيتزه كانى باهانيش له ناو شارى به عداد بون هاوبه شى به ربه رچدانه وه ي هيتشه كانى نۆردوى نادر بون . كاتى توپال عوسمانى سه ركرده ي نۆردوى رۆميش گه يشته ناوچه كه ، وه كو هاهه ر نوسيويتى ، هيتزه كانى كورد دا يانه پالى . له ناو ميره كانى باهان دا ته نيا سه ليم به كى كورى به كر به گ خۆى له گهڼ

نادر شا سازانده و، نویش دوای نوهی نانویند بو له بهره لستی نژوده که ی
نادر شا.

لهو سهرده مه دا یکن له پیاره به ناریانگه گانی ناوچه که شیخ حه سنی
گله زرده (۱۶۷۷ - ۱۷۶۲ز) بو. شیخ حه سن مه لایه کی ناسراو و شیخی
تدقیقه تی قادری بو. نه ستیره وانیتیکی شاره زاش بو. له مه دره سه که ی دا
روانگه یه کی بز حسابی بورچه گانی سال دروست کرده. تا نیستاش حسابی
گله زرده له ناو خه لک دا ماره.

نادر شا، وه کو هندی سهرچاره نه گیتی تهره. نامه یه کی بز شیخ حه سن
نارده داوای لئ نه کا بچن بز لای و، هره شه ی لئ نه کا که نه گهر نه چن رق و
توره بونی خوی به سهردا نه بارتنی. به لام شیخ حه سن پیروی و که نه فتی خوی کرده
به بیانی. وه لامیتیکی نازیانه ی داوه تهره و نه چوته سهردانی. (۱۴)

کورده گانی ناوچه ی بابان به گشتی هاو کاریبان له گهل نادر شا نه کرده. بز
نه مهش دو هوی سهره کی هه بوه: یه که میان، هوی مه زه بیبی. نه وان شیعه بون و
کوردی بابان سوننه بون. دوه میان، ره فتاری خرابی له شکره که ی نادر له گهل
دانیشتوانی ناوچه که. نه مین زه کی نه لئ: «موغامه له ی نادر ده رحدق به کورد زور
خراب برو کورده کان نه یان بوغزانند. حه تننا دائیره به شه ری له گهل تزیال عوتمان
پاشادا، به له هجه ی گوران هه جو به کیان بز هه لبه ست بو. سه به بی نه م نه فره تش
زولم و خراپه ی نادر شاه بو...» (۱۵)

- ۶ -

مه زه بی سوننه بنچینه ی نایدیژلوجی دامه زران و چه سپین و مانی ده ولته تی
عوسمانی و، مه زه بی شیعه هی صه فه وی بو. جیباوازی مه زوب ماوه یه کی درتژ
هوی ناکوکی خویناوی نه م دو ده ولته و، هوی دابه شبونی دانیشتوانیان بو.
دانیشتوانی نه م دو ولاته ی توشی کاره ساتی گهره کرد بو.

نادر شا، له سهرده می حورکه مرانی خوی دا، هه ولتیکی زوری دا بز
نزیکه خسته نوه ی شیعه و سوننه له یه کتری و، ته نانه ت له کاتی تاجگوزاری دا له
ده شتی موغان، یه کن له مه رچه گانی بز قبولکردنی تاجی شاهیتی نیران نه وه بو که
نیتر زاناکانی شیعه دهس هه لیگرن له جینودان به سوننه و خه لبقه گانیان. له هه مو
نه و گفتوگویانه دا که له نیوان نوتنه رانی نیران و تورک دا نه کرا بز ناشتی، یه کن له
داواکانی نوتنه ره گانی نادر نه وه بو: ده ولته ی عوسمانی شیعه وه کو مه زه بی
پنجه می نیسلام سه ملتین و، له که عبه گوشه یه ک بز نه مان، وه کو مه زه به گانی تر،
تدرخان بگری. بابی عالی هه رگیز نه م داوا یه ی بز نه سه لماندن.

پاش نه وه ی نادر نانویند بو له گرتنی موسی و به عداد، سه ره له نوی
هه ولتیکی تری دا بز نزیکه کرده وه ی هه ردو مه زوب له یه کتری. داوای له والی ی

به بغداد کرد یه کنی له زانا هه لکه وتوه کانی سونه بنتری بۆ پیله بازی له گه ل زاناکانی شیعه. نه حمه د پاشا، شیخ عه بدوللای نال سویدی نارد. سویدی له و زمانه دا یه کنی له زانا گه وره کانی سونه بو.

سویدی که نه گاته لای نادر شا له حیلله. شا لئی یه نه پرسی: نه زانی تو یان بۆچی ناروده و، من به تابه تی بۆچی تو م وسته و؟ شیخ نه لئی: نازانم.

شا نه لئی: مه مله که ته که م دو فیرقه ی تی دایه: نه فغان و تورکستان له لایه ک و، نیرانیه کان له لایه کی تر، هه لایه «ته کفیر» ی نه وی تر نه کا، له گه ل نه وه ی که «ته کفیر» شتیکی ناشیرینه، وستم نه وه یان له به یان دا نه هیلتم تو م کرده به وه کیلی خو م و به شایه ت به سه ر نه وانوه. (۱۶)

شا فه رمانی دا به ریک خستی کۆره که. کۆرکی گه وره له ژیر گومه زی نارامگای نیسام دا به ناماده بونی ۷۰ مه لا له زاناکانی شیعه و سونه ی نیران و نه فغانستان و نه و دیو روبار به ستر. بۆ تیگه یشتن له جو ری بیر کرد نه وه ی مه زه به یی و، تیگه یشتن له بنچینه کانی ناگۆکیه که لیسه دا له زمانی شیخ عه بدوللای سویدی وه، هه ندئی له وتووێژه کان نه گتیه وه:

«مه لا باشی روی کرده به حر لعیلم وتی: نه زانن نه مه کنی یه، ده سستی بۆ من را کیتشا، نه مه له گه وره زاناکانی سونه یه، شا دا وای له نه حمه د پاشا کرده بینتری بۆ نه وه ی له به ینی نیسه دا حه که م بی و، وه کیلی شا بی و، شایه تی نه وه ش بی که له سه ری ریک نه که وین.

یه که م په رسیاری کردی: نه و هۆیا نه مان بۆ رو ن بکه نه وه که وای لئی کردون نیسه به کافر دا بنین بۆ نه وه ی به به رجاوی نه مه وه به ریه رچی بده ی نه وه، بیگومان نیسه کافر نین، له کتیی «جامع الاصول» دا هاتوه که نیسه لام پینج مه زه به و، مه زه به یی پینجهم نیسامیه، هه روه که له کتیی «الفقه الاکبر» ی نه بو حه نیفه دا و تراوه: نه هلی قیبله ته کفیر مه کن. وه له کتیی «شرح الهدایه» دا و تراوه: راسته نیسامیه له فیرقه کانی نیسه لامه. زاناکانی نیسه ش وه ها باسی نیوه یان کرده، به لام توند پروه نه زانه کانی نیوه رو به روتان بیته وه و به کافرتان دا بنین. راسته که شی نه نیسه کافرین و، نه نیوه ش کافرن، با باسی نه مه بکه یین بۆ نه وه ی خراب له یه ک گه یشتن له ناوا نه میتین.

خواجا هادی وتی: نه وه ی له سه ر نیوه مان هه یه نیوه سه حابه کان به گومرا دا نه نین و ته کفیریان نه که ن.

مه لا باشی وتی: سه حابه کان (خ. ر) هه مویان عدولن.

خواجا هادی وتی: نیوه نه لئین «میتعه» حه لاله.

مه لا باشی وه لامی دایه وه: «میتعه» لای نیسه حرامه، ته نیا سه فیهه کانی نیسه باسی نه که ن.

به حرولعلیم هادی خواجه وتی: نیتوه فهضلی عملی نهدن به سهر نهویه کردا و، نهلین دواى پتغه مبر نهو خهلیفه ی به حق بوه.

مه لابی و هلامی دایه وه: باشترین خهلق له دواى پتغه مبر نهویه کوری کوری نهویه خه حافه یه، نینجا عوممر، نینجا عوسمان، نینجا عملی خویان لقی رازی بی و، خه لافه تیشیان به وجوزه به ریز بوه.

به حرولعلیم لقی پرسى: نایا نه مانه له بنچینه گانی باوه رتانه؟
مه لابی و هلامی دایه وه: بنچینه گانی باوه رتی نیتمه پتروه ی بنچینه گانی باوه رتی نه بولحه سن نه لته شعری نهکا.

به حرولعلیم وتی: مهرجیکم هه یه، ضروریاتی دینی که نینجماعی له سهره نایق خه لاله گانی بگورن به حهرام و، حهرامه گانی بکن به خه لاله.
مه لابی وتی: نه م مهرجه مان قبوله.

به حرولعلیم وتی: مهرجیکی تر، نه بی خوتان لایدن لهو شتانه ی که چوار نیمامه که رتکن له سهر حورمه ت گرتنی.

مه لابی نه مه شی قبول کرد. نینجا مه لابی روی کرده به حرولعلیم وتی: نیتمه هه مو نه وانه مان قبول کرد که باستان کرد، ناخو لیره به دواوه له فیرقه گانی نیسلام دامان نه نیتن؟

به حرولعلیم ماوه یهک مات بو نینجا وتی: جنتودان به دو شیخه که کفره.
مه لابی و هلامی دایه وه: جنتودانمان به هردو شیخ هه لگرتوه، مهرجه گانی پتشه وه ی نیتوه مان قبول کرده، نایا له ریزی فیرقه گانی نیسلام دا دامان نه نیتن یان هیتشا به باوه رتی نیتوه نیتمه کافرین؟

به حرولعلیم دیسان مات بو نه وه ی دوباره کرده که جنتودان به هردو شیخ کفره.

مه لابی وتی: نه ی جنتودانمان هه لته گرت؟
مرفتی نه فغان مه لا حمزه که و ته دوان: نه ی به حرولعلیم نایا نه وانه پتیش نه م کتوره جنتویان به هردو شیخ دواوه؟
به حرولعلیم و هلامی دایه وه: نه خیر.

مه لا حمزه وتی: که واته بژی له ریزی فیرقه گانی نیسلام دا دایان نه نیتن دواى دهر پرنی نیلتیزام به جنتونه دان به هردو شیخ له پاشه رزدا، «وعفا الله عما سلف؟»

نه وسا به حرولعلیم وتی: بدلتن نه وانه موسولمانن «لهم ما لنا وعلیهم ما علینا».

هه مویان هه لسان و دهستی یه کتربیان گوتی و هه رکه سه بیان به وی تربانی نهوت برا مهرجه با. (۱۷)
نه م رتیکه و ته له لایهن هه مو به شداره کانه وه نیمزا نه کری. نادر شا نه مه به

سدرکه و تنبکی گه وره دانمن بز خوی نوژی هینی له مزگه وتی کوفه دا نه کن و ،
نعم په یانهش نه خورتنه وه . دواي نوه نادر شا گه رایه وه نیران و ، هیزه کانی له عیراق
کتشایه وه و ، که و ته هه ولدانی ریککه وتی ناشتی له گه ل ده وله تی عوسمانی .

- ۷ -

نادر چند جاری په یامی بز باهی عالی نه نارد بز پیکه اتی ناشتی . باهی
عالی ناماده نه بو داخوایه دینه کانی نادر بسلمینی و ، شیعی جده عفری به
مه زهی پینجه م بناسن . نادرش دهستی لم داویانه هه لگرت . سهره نجام
حمه نه علی خان به نوینه رایه تی نادرشا و نه حمه د پاشا نه نوینه رایه تی سولتان
مه حمود خانی په کمه «عه هدنامه» په کیان مژد گرد (۱۱۵۹ ک / ۱۷۴۶ ز) .
په یانامه ی زه هار (۱۰۴۹ ک / ۱۶۳۹ ز) کرایه وه به پنچینه بز دیارکردنی سنوری
هه ردو ده ولت . هه ردو لا نه و سنوره یان سه لمانده وه . به م پیسه هه مان سنوری
په یانامه ی زه هار به وه سنوری نیوان نه ماره ته کانی باهان و نه رده لان .

- ۸ -

ریککه و ته که له هه ردو لا په سند کرا . به لام نادر شا له و ماوه یه دا کوزرا
(۱۱۶۰ ک / ۱۷۴۷ ز) .

سه لیم به درژیایی خه ریکبونی هیزه کانی عیراق به په لاماری نادره وه ، به
سه ره خوی کاری نه کرد و ، گوئی نه نه دایه فه رمانه کانی والی ی به غدا ، نعم
به شه ی کوردستان به کرده وه له ده سه لاتی تورک دابرا بو . نه حمه د پاشا ده رفه تی
ریککه وتی ناشتونه وه ی هه ردو ده ولت و ، کوزرانی نادرشای به هه ل زانی حساب
له گه ل سه لیم پاشا ته و او بکا و ، ناوچه ی باهان به نیتته وه ژیر ده سه لاتی خوی .

والی به بیانوی نه وه ی سه لیم دهستی له گه ل نیران تیکه لاو کرده له شگری
برده سه ری . له شگری عوسمانی به سه رکردایه تی وه زیر نه حمه د پاشا و به هاوکاری
مورته ضا پاشای والی ی که رکوک به ری که وت . سه لیم خوی له قه لای سرۆچک و
شیریه کی برای له قه مچوغه دا قایم کرد بو . نه حمه د پاشا به ریگای حمه سن ته په
نینجا تابین دا گه یشته سه ر قه مچوغه و په لاماریان دا و گرتیان .

نه حمه د پاشا و هیزه که ی به ری که وتن بز گیتچینه ، سوسن ، ته په ره ش ،
سه رچار ، ته په که ل ، بیستانسور له و توه به ناو دهستی شاره زوردا به ره و سرۆچک . له
سرۆچک سه لیم پاشایان گه ماره دا . ناووه وه وای شاره زور له هارین دا ناسازه ،
نه خوشی ی مه لاریای تن دا بلاوه . زوری له شکر توشی له روزوتا بون . نه حمه د پاشاش
نه خوش که وت .

سه رچاوه ره سمیه کانی نه حمه د پاشا نه لیتن : سه لیم پاشا بز ده ره برینی
گوترایه لی کوره که ی به بارسته نارد و ، هه ندیکی تریش نه لیتن دایکی لای پاشا

کردوته تکاکار. بهلام پین ناچین نوو ههوالانه راست بن. نعم قسانه بیان کردوته بههانه‌ی گه‌رانه‌وی هیزه‌کمی والی به سهرنه‌که‌وتویی.

نه‌خوشی هیزه‌که و نه‌محمد پاشای شیرزه کرد. له‌وتیوه به پدله گه‌رانه‌ره سهرای سهد صدق، که پاشاکانی بابان بو‌راو و شکار دروستیان کرد بو. نه‌محمد پاشا له سهد صدقه‌ره بۆ بیستانسور و نینجا گوئز قه‌لا. والی که‌وته لاهردن و دانانی حاکمه‌کانی نارچه‌که: سلیمان کوری خالید پاشای بۆ بابان و، عوسمان پاشای بۆ کۆبه و، قوچ پاشای بۆ هه‌ولیر و، محمد‌مه‌د به‌گی بۆ قه‌ره‌داخ و، عه‌بدوللا به‌گی بو درنه‌دانا. سلیمان له‌ بنه‌ماله‌ی بابان و عوسمان و قوچ له‌ بنه‌ماله‌ی میره‌کانی سوزان و عه‌بدوللا له‌ بنه‌ماله‌ی میره‌کانی باجه‌لان، واته له ۳ بنه‌ماله‌ی جیاواز بون.

والی به نه‌خوشی گه‌راییوه بۆ زاده‌شت و عه‌بباسان. به‌ریگی زه‌نگاباد و قه‌ره‌ته‌په و نارین دا‌گه‌یشته‌ده‌لی عه‌بباس. والی. پاش نزیکه‌ی ۳۰ سال حوکمرانی ۸ سالی له‌ به‌صرا و، ۲۴ سالی له‌ به‌غداد، له‌ده‌لی عه‌بباس مرد و جه‌نازه‌که‌بیان برده‌وه بۆ به‌غداد (۱۱۶۰ک / ۱۷۴۷ز). (۱۸)

- ۹ -

دوای مردنی نه‌محمد پاشا بابی عالی نه‌یویست ده‌سلاتی ناوه‌ندی له‌ به‌غداد دامه‌زرتیته‌وه. دو والیبیان له‌ دوای یه‌ک دانا توشی شهر و به‌ریه‌ره‌کانی بون له‌ گه‌ل یه‌نیچه‌ری. کورتخاکانی نه‌محمد پاشا، له‌ ناو نه‌وانه‌دا سلیمان پاشا، خۆی به‌ شایسته‌ی وه‌زاره‌ت دانه‌نا. خه‌ریکی پیلانگه‌یران بون دۆی والیه‌کانی له‌ نه‌سته‌موله‌وه دانه‌نران. سلیمان پاشا کۆپله‌یه‌کی نازادکراوی نه‌محمد پاشا بو. هه‌روه‌ها میتردی عادل خانی کچی بو. له‌و کاته‌دا ولایه‌تی به‌صرای پین سپیندرا بو. کیشه‌ی مملاتی ی ده‌سلات دو سال زیاتری خایاند تا سه‌ره‌نجام به‌ قازانچی سلیمان پاشا به‌ لادا که‌وت. بابی عالی فه‌رمانی وه‌زاره‌تی به‌غدادی بۆ ده‌رکرد.

نه‌که‌رچی نه‌محمد پاشا، پیتش نه‌وه‌ی بیری، سه‌لیم پاشای له‌ میرایه‌تی بابان خست بو، سلیمان پاشای کوری خالید پاشای له‌ جینگا دانا بو، بهلام سه‌لیم که‌لکی له‌ بۆشایی ده‌سلاتی به‌غداد وه‌رگرته‌بو، هه‌ر له‌ کوردستان ماپه‌وه له‌ مملاتی دا بو له‌ گه‌ل سلیمان. وه‌زیری تازه‌ی به‌غداد سه‌رله‌نوئ سه‌لیمی دانایه‌وه به‌ میری بابان (۱۱۶۳ک / ۱۷۴۹ز). سلیمان پاشا به‌ خۆشی ملی نه‌دا به‌ره‌نگاری کرد. بهلام شکا و کشایه‌وه بۆ نیران. به‌ یارمه‌تی والی ی نه‌رده‌لان جارتکی تر هه‌ترشی هه‌تایه‌وه سه‌ر سه‌لیم، دیسان سه‌رکه‌وتو نه‌بو. (۱۹)

- ۱۰ -

نوسه‌ری «دوچه» نویستی: «هه‌لسوکه‌وتی سه‌لیم پاشا له‌ زه‌مانی نادر شاهه‌ جینگه‌ی گوسمان بو، له‌ نیرانیه‌کان نزیک نه‌که‌وته‌وه و، له‌ گه‌لیان ریک

نکعت، له وزیر یاخی نهبو و هه‌لنه‌گه‌رایه‌وه و، گوت‌رایه‌لیسی فرمانه‌کاسنی نه‌نکرد. له‌و ماوه‌یه‌ی دواییش دا له‌گه‌ل حاکمی کۆبه‌ عوسمان پاشا پتیک هات بو و، جیابونه‌وه و سه‌ریه‌خۆیی راگه‌یاند بو، هه‌ردوکیان که‌وتبونه‌ گه‌ران و سوپان به‌ ناوچه‌ی کورده‌کان دا و، به‌ره‌به‌ره‌ ده‌ستیان به‌ سه‌ردا نه‌گرت. نیتتر وه‌زیر نه‌یشه‌توانی لیتیان بینه‌نگ به‌ن، له‌شکری کرده‌ سه‌ریان و، خۆی سه‌رگرده‌یه‌تی له‌شکره‌که‌ی کرده‌ (٢٠)

والی له‌ مانگی شه‌عبانی ١١٦٤ک (١٧٥٠ز) دا له‌شکری کیشایه‌ سه‌ر سه‌لیم پاشا. والی که‌یسته‌ ده‌لی عه‌بیاس، نارین، قه‌ره‌ته‌په، گۆکته‌په، چیمه‌ن، نه‌سکی کفری، توز خورماتو، کورده‌کان به‌رگه‌یان نه‌گرت و شکان. سه‌لیم پاشا به‌ تیشکاوی هه‌لات بو‌نیتران. پاشای درنه‌و باجه‌لانیس رایکرد بو‌نیتران. عوسمان پاشا و قوچ پاشا له‌ به‌ریه‌رچه‌دانه‌وه‌ی هیترسی له‌شکری نیتران دا، شه‌ری زۆریان له‌ گه‌ل نیتران کرد بو، نه‌یانوترا په‌نا بو‌نیتران به‌ن. عوسمان پاشا له‌ کۆبه‌ نه‌یشه‌توانی به‌ره‌نگاریی به‌کا، هیتزه‌کانی خۆی ساز داو کشایه‌وه‌ شاخی ناوه‌گرد له‌وی دامه‌زرا. قوچ پاشای برایشی له‌ قه‌لای هه‌ولتیر دامه‌زرا.

وه‌زیر له‌ نزیک که‌رکوک چاودتیری نه‌کردن. هیتزیک‌کی نارده‌ سه‌ر ناوه‌گرد. قه‌لا و سه‌نگه‌ره‌کانی که‌مارۆ دان. پتیکاکانی لئ گرتن و، ناوی خواردنه‌وه‌ی لئ به‌رین. نینجا هیتزیک‌کی قورسیان کرده‌ سه‌ر. قه‌لا و سه‌نگه‌ره‌کانیان هه‌لته‌کاندن و گرتیان. «نه‌گه‌رچی نازایه‌تی و به‌ره‌نگارییه‌کی به‌ن وینه‌یان نواند» به‌لام وه‌کسو‌نوسه‌ری «دوچه» نه‌لئ: سه‌ره‌نجام شکان و، خه‌لک‌یک‌کی زۆریان لئ کوژرا و، پاشماوه‌که‌شیان راو‌نان. عوسمان پاشا و به‌راکانی: نیسراهمیم به‌گ و سلیمان به‌گ و، کورده‌که‌ی: حه‌سه‌ن به‌گ به‌ دیل گیران. که‌له‌په‌ل و نازوقه‌ و تفاقه‌کانیان که‌وته‌ ده‌س تورک.

وه‌زیر خۆشی له‌ که‌رکوک‌وه‌ به‌ پتیک‌ای گۆک ته‌په، نالتون کۆبری، بوستان (بیتستانه)، ده‌ریه‌ند (ی گۆمه‌سپان) دا چوه‌ سه‌ر هه‌ولتیر. نامه‌یه‌کی بو‌مه‌لا و گه‌وره‌ پیاوه‌کانی هه‌ولتیر نوسی قوچ پاشای حاکمی هه‌ولتیری ته‌سلیم به‌کن. به‌ قه‌سه‌یان نه‌کرد. له‌ ١٦ ی شه‌وال دا تورک هیتزیشان کرده‌ سه‌ری. له‌ هه‌مه‌لاوه‌ که‌مارۆیان دا. پاش ٩ رۆژ قه‌لای هه‌ولتیریان گرت. قوچ پاشا و لایه‌نگه‌ره‌کانی و عوسمان پاشا و نیسراهمیم و سلیمانی برای و حه‌سه‌ن به‌گی کۆری له‌ رۆژی جه‌ژنی قوربان دا به‌ فرمانی وه‌زیر له‌ گه‌ردن‌یان درا و، که‌له‌سه‌ره‌کانیان ناردن بو‌نه‌سته‌موه‌ل. سلیمان پاشای نامۆزای سه‌لیم پاشا جینگیر بو. (٢١)

- ١١ -

مملاتی ی ده‌سه‌لات له‌ سه‌ر تاج و ته‌ختی نیتران هیتشتا به‌ لادا نه‌کعت بو. که‌ریه‌خانی زه‌ند، عه‌لیمه‌رادخانی به‌ختیاری، محه‌مه‌د حه‌سه‌نخانی قاجار، نازادخانی نه‌فغانی... هه‌ریه‌که‌یان له‌ لایه‌ک و به‌ جوژیک خه‌ریکی چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاتی

خوی بو و، ههولی شاهیتیان نه‌دا. نازادخان یه‌کنی بوله سه‌رکرده‌کانی نادر شا. له گه‌ل میبه‌کانی بابان دا تیکه‌لاو بو. یه‌کنی له ژنه‌کانی کچی خالید پاشای بابان بو. هه‌ر به‌و بۆنه‌یه‌وه ماوه‌یه‌ک نازادخان که شکا و، خوی له که‌ریخانی زه‌ند شارده‌وه، له شاره‌زور خوی حه‌شار دابو. (۲۲)

سه‌لیم پاشا دوا‌ی تیشکانی له به‌رده‌م نۆردوی به‌غدادا ماوه‌یه‌ک له سنوره‌کانی نیران دا مایه‌وه. حه‌سه‌نع‌لی خانی والی ی نه‌رده‌لان له‌و کاته‌دا به له‌شکرکیشیه‌وه خه‌ریک بو. ماوه‌یه‌ک خه‌ریکی شه‌ر بوله گه‌ل نیمامقولی خانی زه‌نگه که کرماشانی گرت بو، دوا‌ی شکاندن نیمامقولی چو بۆ یارمه‌تیدانی میهر عدلی خانی تکه‌لوی حاکمی هه‌مه‌دان که له لایه‌ن که‌ریم خانی زه‌نده‌وه که‌مارۆ درا بو. که‌ریم خان و هیزه‌که‌ی ده‌سیان له که‌مارۆ هه‌لگرت و که‌رانه‌وه ناوچه‌که‌ی خۆیان له په‌ری و که‌مازان له مه‌لایه‌ر. به‌لام حه‌سه‌نع‌لی خان له کۆلیان نه‌بوه‌وه له‌شکری کوردستانی برده سه‌ریان. که‌ریم خان رویه‌رویان نه‌بوه‌وه. خیزانه‌کانی نارده په‌نایه‌کی نه‌مین و خۆی که‌وته شه‌ری پارتیزانی له گه‌لیان. حه‌سه‌نع‌لی ۴۵ رۆژ مایه‌وه هه‌یچی به هه‌یج نه‌کرد، به‌لکه‌و چه‌ندین جار هه‌ترشی نا‌کاوی نه‌کرایه سه‌ر و خه‌لکی له‌ن نه‌کۆژرا و ولاخ و که‌له‌ویه‌لی له‌ن به تالان نه‌بیرا. له‌م ماوه‌یه‌دا حه‌سه‌نع‌لی بیستی، که سه‌لیم پاشای بابان به هه‌ترکی گه‌وره‌وه به هاوکاری هه‌ندێ له گه‌وره و ریش سه‌پیه‌کانی ناوچه‌ی نه‌رده‌لان، به تایبه‌تی محه‌مه‌د عدلی سو‌لتانی حاکمی بانه و هه‌ورامان، که ماوه‌یه‌ک له‌وه‌یه‌ر، حه‌سه‌نع‌لی چاوی ده‌ره‌ینا بو، که‌وتۆته رێ بۆ گرتنی سه‌نه. حه‌سه‌نع‌لی خان وازی له راوانانی که‌ریم خان هه‌ینا و به په‌له گه‌رپه‌وه کوردستان. له نزیک سه‌نه له‌شکره‌کانی حه‌سه‌نع‌لی خان و سه‌لیم پاشا دایان به یه‌ک دا. حه‌سه‌نع‌لی شکا و به تیشکاوی هه‌لات. سه‌لیم پاشا چوه ناو سه‌نه. (۲۳)

وه‌کو سه‌رچه‌وه‌کانی نه‌رده‌لان نه‌گه‌ی نه‌وه. حه‌سه‌نع‌لی په‌نای بۆ نازاد خانی نه‌فغانی برده‌وه. به‌لام نازاد خان به‌رامبه‌ر چه‌رده‌یه‌ک پاره‌ی زۆر که له سه‌لیم پاشای وه‌رگرتوه، حه‌سه‌نع‌لی خانی به گه‌راوی ته‌سلیم پاشای بابان کردوه. نه‌ویش دوا‌ی ۶ مانگ گه‌راوی کوشته‌یه‌تی (۱۱۶۴ک / ۱۷۵۰ز). به‌مه‌اله‌ی والی ی نه‌رده‌لان له سه‌ره‌تاوه له گه‌ل که‌ریسان نا‌کو‌ک بو‌ن. محه‌مه‌د حه‌سه‌ن خانی قاجار، یه‌کنی بو له‌وانه‌ی داوا‌ی تاج و ته‌خشی نیرانی نه‌کرد و، گه‌وره‌ترین میتملی که‌ریخان بو. خه‌سه‌ره‌وخانی نه‌رده‌لان، به یارمه‌تی محه‌مه‌د خانی قاجار، سه‌لیم پاشای، پاش نه‌وه‌ی چه‌ند سه‌لتی حه‌سکه‌رانی کرد، له نه‌رده‌لان ده‌رکرد (۱۷۰ک / ۱۷۵۶ز). (۲۴)

- ۱۲ -

سه‌لیم پاشا له ناوچه‌ی بابان هه‌لکه‌نرا بو، سه‌لیمان پاشای بابان له قه‌لاجوالان دا جیگیر بو‌یو. له نه‌رده‌لانی‌ش دا هه‌لکه‌نرا بو، خه‌سه‌ره‌و خان حه‌سکه‌ر

گرتبوه دست. سلیم جیبیکی به دهسته وه نه ما بو. والی ی به عداد، سلیمان پاشا، به قسه ی خوش سلیمی هه لفریواند بچن بو به عداد. بو زیاتر دنیا کردنی عادلله خانمیش دهسه. کی ناوریسمی به دیاری بو نارد. عادلله خانمی کچی نه حمده پاشا، که هاوسه ری والی بو، رقی له سلیم بو. رهنگه هه ری نه وه بوین که باوکی له له شکرکیشی دا بو سه سلیم نه خوش کهوت و له ریگا مرد. عادلله خانم دهستی به سه ریترده که ی دا نه ریشت. والی هان دا بو کوشتنی. والی سلیم پاشای گوشت (۱۱۷۱ ک / ۱۷۵۷ ز). (۲۵)

سلیم پاشا که ماوه یکی درتژ هه ولی دا هاوسه نگیی له نیوان رۆم و عهجه م دا رابگری و، که لک له ناکۆکی هه ردولا وه ریگری بو چه بیاندنی دهسه لاتیکی سه ریده خو، سه ره نجام چاره نویسه نه میسه، وه کو هی باوکی، له زیندانیکی به عداد به هه لواسین ته وار بو.

په راویزه کان

۱. مهدوی: ۱۵۲.
۲. مهدوی: ۱۵۳.
۳. مهدوی: ۱۵۵.
۴. مهدوی: ۱۵۲ - ۱۵۵: پورگشتال: ۴ / ۳۱۷۷ و ۳۱۸۷: امین زکی، «کورد...»: ۲۰۳.
۵. پورگشتال: ۴ / ۳۱۸۷.
۶. العزازی: ۵ / ۲۳۵: امین زکی، «کورد»: ۲۰۴.
۷. پورگشتال: ۱۳۹۱: امین زکی، «کورد»: ۲۰۵.
۸. مهدوی: ۱۶۲ - ۱۶۴: پورگشتال: ۴ / ۳۲۱۸.
۹. مهدوی: ۱۶۹.
۱۰. العزازی: ۵ / ۲۳۵.
۱۱. مهدی خان: ۳۸۴.
۱۲. امین زکی، «تاریخ السلیمانیه ..»: ۷۳.
۱۳. الموصلی: ۱۰.
۱۴. چند سه رچاوه یه کی نوی باسی نه م نامه یه نه که ن له وانه: نه مین زه کی به گ نیشاره ت بو «ده فته ره که ی حسین ناظم» نه کا. هه روه ها شیخ محهمه دی خال له کتیبه که ی دا: «الشیخ معروف النوده ی البرزنجی» و، مه لا که ریسی مسوده ریسه له «علماونا فی خدمه العلم والدين». به لام له سه رچاوه کۆنه کان دا باسی به رچاوه ناکه وی. نه ممش هه ردو نامه که یه که له «خال» وه رگیراوه:

نامه‌های نادر شاه:

بسم الله الرحمن الرحيم

منی الی الحیر النبیل، والشریف الغطریف الاصلیل، ذی المائر والمناقب والمن، السید حسن، نسات التسلیمات، وتفحات التعلیمات،

وبعد: فان اجل مطالبی وارل مآریس ترویج مذهب جدکم جعفر الصادق رضی الله عنه الامام الهمام، منبع العلوم والحقائق، وان حبی لاجدادکم الاما جدکم لمعلوم، وان مجدکم الینا لزم اشد اللزوم، فیوصول امری الیکم انتنا لنتبرک بکم وینم لدیکم، والا فستزأ نار غضبی علیکم والسلام.

وهلامه‌های شیخ حسینی:

والحمد لله رب العالمین، والعاقبه للمتقین، ولاعدوان الا علی الضالمین، والصلاه والسلام علی سیدنا محمد وعلی اله وصحبه اجمعین.

وبعد فقد اخذت کتابکم، اما دعوی حب اجدادی، فلا اعلم اهذا الحب مشروب بقبض الاصحاب ام لا؟ فان کان مشربا بقبضهم فلا ینفککم یوم الحساب، بل یکون سببا للحساب والعذاب

واما قولکم: ان قصدی ترویج مذهب جعفر الصادق رضی الله عنه فهو، وان کان من اجل التاهیین، واکمل المجتهدین، لکن لانقرض اصحابه ماصار مذهب مدونا، ولو علمنا تدوینہ لاتبعناه لکوننا من ذریته، واما انا فکاسف الحال علیل الحال، لا اقدر علی المجی، لکن اوصیک بوصایا ان علمت بها فتجوت، منها: ان لا تحارب مع السلاطین العثمانیة، اذ قد اطلع اهل الکشف علی بقائهم الی اقرب قیام الساعة بمتازین بخصائص لا توجد فی غیرهم. ومنها ان ما اضمرت من تخریب الموصل والحرب مع اهلها، فلا تفعله، لان ذلك سببا لهلاك جنک. ومنها ان تجعل فی التوبه والاستغفار قبل ان یفاجتک الحسام والبرار، فان بعضا من اقرارک اراد قتلك، والسلام علی من اتبع الهدی. «الحال، والشیخ معروف...»: ۷۵ - ۷۶.

۱۵. امین زکی، «کوردد...»: ۲۰۷.

بهشتی له له شکره‌های نادر شاه کورد بون، به تایینتی له کورده‌کانی خوراسان بون، هندی له سرکرده‌کانی له شکره‌های کورد بوه. شهری نادر له گهل عوسمان توپال کراوه به داستانیکی هونراوهی به زاروی هورامی له ژیر ناوی «نادر و توپال» دا. نعم داستانه لایه‌نگری عوسمانی و دژی نادر، به‌لام له هه‌مان کات دا «میرزا نعلماس خانی که‌نوله‌یی» که سره‌هنگ بوه له هیتزه‌های نادر شادا شه‌ه‌کانی نادری به ستایشه‌وه به هه‌لبه‌ست له «نادرنامه» دا به زاروی گوران هونیه‌توه.

۱۶. الکرکوکلی: ۵۴.

۱۷. الکرکوکلی: ۵۵ - ۵۷.

۱۸. الکرکوکلی: ۹۳ - ۹۴. العزازی: ۲۷۹ / ۵ - ۲۸۱: امین زکی،

«تاریخی سلیمان...»: ۷۳ - ۷۴.

عبدالله الشاوی هه‌والنامه‌ی نهم سرکه‌وتنه‌ی بۆ خه‌لکی به‌غداد نویسی. عبدالرحمن السویدی بهم بۆنه‌یه‌وه قه‌صیده‌یه‌کی داناوه له «حدیقه الزوراء» دا نویسراوه.

۱۹. العزازی: ۱۹ / ۶ و ۲۲.

۲۰. الکرکوکلی: ۱۱۷.

۲۱. الکرکوکلی: ۱۱۶ - ۱۱۸. العزازی: ۶ / ۲۴ - ۲۷؛ امین زکی،

«تاریخی سلیمانی...»: ۷۴ - ۷۵.

بهم بؤنه یهوه عبدالرحمن السویدی و عبدالله السویدی سهرو قمصیده یان
داناوه. له «حدیقه الزوراء» دا نوسراون.

۲۲. وره رام: ۵۰.

۲۳. گلستانه: ۱۶۵ - ۱۶۷.

۲۴. مستوره: ۱۰۳.

۲۵. لؤنگریک: ۲۰۳ و ۲۱۵.

۵. پینج براو ۳۷ سال براکوڑی!

- ۱ -

پہمائی ناشتی روم و عجم له هردولاره پسند کرا (۱۱۵۹ک / ۱۷۴۶ز). بهلام نادر شا پن رانهگهشت کهلکی لن ودریگری کوڑا (۱۱۶۰ک / ۱۷۴۷ز). نهحمده پاشای وهزیر نهمی به ههل زانی سلیم پاشا لن بخت و، مولکی بابان بهینیه وه ژیر رکنفی دهسلاتی بهغداد. لهشکرکی گهورهی کۆکردهوه. میرهکانی بابان وکۆیه و باجهلان و هیزهکانیان بهشداری نم لهشکرکیشیه بون. وهزیر نهیوست سلیمان پاشای کوری خالید پاشا له جینگای سلیم دابنن. له سالانی شعری روم و عجم دا خالید پاشا به دلسۆزی مابوهوه بۆ عوسمانی، بهلام سلیم له گهل نیرانییهکان دهستی تیکهلاو کرد بو. خالید پاشا له نورفا مرد بو. چند کورپکی له دوا به جی مابون له وانه: سلیمان، نهحمده، محمده، مهحمود، عومور.

لهشکرکیشیهکه به هوی نهخوش گهوتنی زۆری سپاو سهرکردهکه یانهوه به تهواوی به نامانج نهگهشت. نهگهچی نهحمده پاشا سلیمانی به پلهی پاشا به میری بابان دانا (۱۱۶۰ک / ۱۷۴۷ز) بهلام سلیمی بۆ نهگیرا. سلیم له ناوچهکه دا مایهوه. (۱).

مردنی نهحمده پاشا و پهشتوانی ههلوهرچی بهغداد تا وهزارهت به سلیمان پاشای (نهبوله یله) گهشت وای کرد بو سلیمان به تهواوی جینگیر نهپن. سلیم له ناوچهکه دا مابوهوه. پن نهچن دهسلاتیسی بوپن. نهبوله یله سلیمی دانا یهوه به میری بابان و، سلیمان ههلات بۆ نهردهلان (۱۱۶۴). سلیمان گیروگرفتی گهورهی بۆ سلیم و بۆ وهزیر دروست کرد بو. وهزیر سلیمی لاهردهوه و، لهشکرکیشیهکی گهورهی کرده سهری. سلیمانی دانا یهوه.

سلیمان یهکتی له میره لیهاتوهکانی بابان بو. له ساوهیهکی کورت دا خۆی جینگیر کرد. سنوری دهسلاتی گهیشیه کۆیه، هدریر، ههولیر، بهدره، جهسان، مهندهلی، زهنگاباد، قهرهجهسن، نالتون کۆیری، ههروهها سنه.

- ۲ -

سلیمان پاشای بابان بایهخیکی زۆری دا بویه مزگهوت و مهدرسه و کتیبخانه. له سهردهمی نم دا مهدرسهکانی قهلاجولان پر بون له مهلای گهوره و

قوتایی و فەقێ. لەو ڕۆژێوەدا کە ساڵی ١١٧٤ ک (١٧٦٠ ز) نووسیبوونی نەلێن: «وێڕە فەقێ و فەقێت جەمیع عەقاراتی مەن الھەسائین و الریحی و الخانات و الاراضی و القنوت و الدکاکیین و التیمارات الئی قلکت بالشرا و الاحیاء و الاحداث فی شەھرزور و توابعه و فی کویسنجق و لواحقہ و فی ارپیل و مضافاتہ و فی کرکوک و ماہلیہ و فی سریوان و قرہا، علی مەدارس قلعہ چوالان و مەدرسیہ و طلابہ و جوامعہ و الجسر فیہ و فی شەھرزور، و علی الایتام المتعلمین بقلعہ چوالان و علی المعتکفین فی عشر اخر رمضان و الایام المەعدودات و علی دارالضیافہ و الوعاظ و المترجمین و المصنفین فیہا؛ و علی مەدرسہ گلنەبەر و مەدرسیہ و طلابہ و جامعہ، و علی مەدارس و طلاب و مەدرسی قصبہ کوی؛ و علی مەدرسہ ارپیل و مەدرسیہ؛ و علی المەدرستین اللتین بنیناھما بکرکوک؛ و علی الطلاب و المەدرسین بتفضیل کتب فی الحجج علی حدیث»

و ھەکو شتیخ مەحمەد دی خاڵ نووسیبوونی ژمارە یەکی ژۆر لە زانا دینییە ناسراوہ کانی ئەو سەر دەمە، ئەم «وێڕە قەننامە» یە بیان مۆز کردوہ. (٢)
 ئەم «وێڕە قەننامە» یە جگە لە ھەوی سنوری دەسەلات و نوڤۆزی سلیمان پێشان ئەدا نیشانە ی بایە خدانێکی گەورە یە بە خۆتندن و خۆتندە واری.
 و ھەکو توێمارە کە ی ریح باس ئەکا: سلیمان پاشا لە زەنگابادیش دا مزگەوت و حەمام و خانی دروست کردوہ. کاتی خۆی دروستکردنی حەمامیش بە «کاری خێر» دانراوہ.

-٣-

سلیمان پاشا بایە خێکی ژۆری بە پیشە و پیشەسازی داوہ. مێژوونوسە کانی تورک ئەلێن: کە لە قەلاچوالان کشارە تەوہ لە گەل خۆی پیشەکارە کانی بردوہ بۆ ناوچە ی سنە، کە ساوہ یە ک مەلبەندی حوکمەرائی ئەم بوہ. مێژوونوسە کانی ئەردەلانیش ئەلێن: کە سنە ی بە جێن ھێشتوہ ھەندێ لە پیشەکار و بازرگانە کانی ئەو ئی لە گەل خۆی بردوہ بۆ شارەزور.
 یە کێ ئەو پیشەسازیانە ی سلیمان پاشا خەریکی دامەزراندنی بوہ، دروستکردنی باروت بوہ. بێنگومان باروت کەرەستە یە کێ گزنگی شەر بوہ. پێن ئە جێ ئەو سەر دەمە دا لە ناو مەلاکان دا مشتومەر ھەبووین سەبارەت بە «پاکیی» و «گلاوی» ماددە کانی دروستکردنی باروت. بۆ بە لاداخستنی ئەم کێشە یە سلیمان پاشا مەسە لە کە ی بەرەو روی یە کێن لە زاناکانی ئەو سەر دەمە کردۆتەوہ. سەید عەبدوللە طیفی بەرزنجی، زانای دینی و شاعیر و نوسەر، بەمجۆرە کێشە کە ی یە کالاکردۆتەوہ:

«کتر التردد والتشاجر فی حجر البارود اھو طاهر او نجس؟

و غالب ما مشاهد فیہ انه يتكون فی المزابل ونحو مرج الاغنام بعد کنسھا، فاشار لنا الوالی ای سلیمان پاشا کردی، بتحقیق الجواب ولم تراه فی کتاب فہارت للامثال واللہ اعلم بحقیقہ الحال...»

به مجوزه کوتابی به فتواکهی دینتی:

«ولنا وجه ان الاستحالة تطهر الاعیان النجسة فعلى هذا يكون ظاهر العین وان تحقق تولده من عین النجاسة نظیر النشادر... على اننا قلنا بالوجه القائل بطهارة الدخان من النجاسة او بان الاستحالة تطهر الاعیان النجسة» (۳)

- ۴ -

سلیمان پاشای وهزیر مرد (۱۱۷۵ ک / ۱۷۶۱ ز). کوتخاکانی هدره که بیان خوی به شایستهی وهزارهت نوزانی و، همویان داوایان کرد که دولتت په کتیکیان دابنتی. له ناو نوانه دا عملی پاشا دانرا به وهزیر. عملی پاشا گتچهللی به سلیمان پاشای بابان نه کرد.

سلیمان پاشای نه بوله یله کاتی خوی سلیمان پاشای بابانی له هندی باج به خشی بو. بز نه وهی نهو ده راسه ته تهرخان بکا بز سازدانی له شکر و ژبانندن و چه کدار کردنیان. عملی پاشای تازه وهزیر، سلیمان پاشای هلیتچا بو بز بژاردنی باجی که له که بوی دوانزه سالی رابوردو. چندی ههولی دا له وهزیری تازهی بگه یه ننتی که وهزیری کوزچکردو، کاتی خوی، له م باجه به خشیوتتی، که لکی نه بو. (۴)

عملی پاشا له شکرکی گهره ی بز سهر سلیمان سازدا. سلیمان که به موی زانی نه ویش له قه لاپوانه وه به ری که وت و، هتیره کانی خوی کوز کرده وه. پتینج شش هزار سواره و، حوت تا هشت هزار پیادهی کوز کرده وه. توپ و که ره ستهی ته وای جندگیی ناماده کرد. له جه بهل جه مرین دامه زرا و له دامینی هدره کانی «صقال توتان» سهرگه ری لئ دا. ریگای هاتوچوی بری.

له شکرکی وهزیر گه یسته دهلی عه بیاس، له شکرکی بابان خوی پین نه گیرا به چه می نارین دا به ره و دواوه کشایه وه. وهزیر که وته دیوان. هتیزی بابان چوه کفری له نیتوان کفری و دوانزه نیمام دا له شوتنیک دا به ناوی «کوشکی زهنگی» هردو له شکر لیکیان دا. له شکرکی بابان شکا. زوری گیرا و کوزرا. سلیمان به زه حمت خوی دهریاز کرد. بارگه و بنه و ختوهت و توه کانی که وته ده ست له شکرکی مه مالیک - روم.

له م له شکر کتیشیه دا نه حمده به گی برای سلیمان پاشا هارپی ی سهره ی وهزیر و میوانداری هتیره که ی بو. وهزیر «خه لعت» ی میرایه تی کرده بهر نه حمده و به پله ی پاشا له جتگای سلیمانی برای داینا (۱۱۷۶ ک / ۱۷۶۲ ز) (۵)

- ۵ -

وه کو نوسهری «تاریخ زندیه» له روداوه کانی سالی ۱۱۷۳ دا نویوتتی نه لئ: «سلیمان پاشا، پاشای کوردستانی بابانیش به ندایه تی را که بیانده و،

دلسوزی و نوکرایه‌تی و فرمانبراری خوی ده‌بری» (۶)
سلیمان هلات بۆ ئیتران. نیوانی له گه‌ل که‌ریمخان باش بو. که‌ریمخان
نرده‌لانی بۆن سپارد. والی ی نرده‌لان کاتی خوی به یارمه‌تی حه‌سه‌نعه‌لیخانی
قاجار که‌را بوه‌وه سنه. حه‌سه‌نعه‌لیخانی به‌کۆن بوله‌وه‌رژمه‌نه سه‌ر سه‌خته‌کانی
که‌ریمخان.

وه‌زیری به‌غدا له‌شکری سازدا بو بۆ شه‌ری ئیله‌ی که‌عب. هیتزی باهانی به
سه‌رکردایه‌تی نه‌حمه‌د پاشا له گه‌ل خوی برد بو. محه‌مه‌د پاشای به هیتزیکی که‌مه‌وه
له قه‌لاچوالان دانا بو. سلیمان نه‌مه‌ی به هه‌ل زانی په‌لاماری قه‌لاچوالانی دا
گرتیه‌وه. به‌لام وه‌زیر که‌ شه‌ری که‌عبی ته‌واو کرد رینگای به نه‌حمه‌د پاشا دا
به‌گه‌رێته‌وه بۆ قه‌لاچوالان. هیتزیکی که‌وره‌شی بۆ یارمه‌تیدانی له گه‌ل نارد. سلیمان
خوی بۆ نه‌گیرا. زستانیکی سه‌خت بو. قه‌لاچوالانی به جۆن هیتشت به‌لام له گه‌ل
خوی هه‌مو وه‌ستاو سه‌نه‌تکاره‌کانی برد بو سنه. (۷)

- ۶ -

میلمه‌کانی عه‌لی پاشا خه‌ریکی پیلانگه‌یران بون بوله‌وه‌رژمه‌نی. عه‌لی
پاشا کۆژرا. عومه‌ر پاشا، که یه‌کێکی تر بوله‌وه‌رژمه‌کانی سلیمان پاشای
نه‌بوله‌یله، له جیگای نه‌و بو به وه‌زیر. عومه‌ر پاشا حه‌زی له چاره‌ی نه‌حمه‌د پاشا
نه‌نه‌کرد. دۆستایه‌تی کۆنی له گه‌ل سلیمان پاشا هه‌بو. نه‌حمه‌د پاشای لێن خست،
«خه‌لعه‌ت» ی بۆ سلیمان نارد بۆ سنه.

نه‌حمه‌د به‌ره‌نگاری نه‌کرد به‌لام ده‌ستوپێوه‌نده‌کانی برده‌ نامیدی و خوی چوه
موسل له‌وێ دانیش. عومه‌ر پاشا نه‌حمه‌دی برده‌ به‌غداد له‌وێ داینا. (۸)

- ۷ -

هه‌ندێ له‌ نوسه‌رائی نه‌و سه‌رده‌مه‌ به‌ ستایشیکی زۆره‌وه‌ باسی سلیمان
پاشایان کردوه.

نوسه‌ری «دوحه» نوسیوتی: «... له‌و پیاوه‌ صالحانه‌ بو که ته‌قوای
په‌زدانیان کرد بو به شیعاری خۆیان و، له‌و گۆتراه‌لانه‌ بو که نه‌م نایه‌ته که‌ریه‌یان
جیبه‌جۆن کرد بو «واطیعوا الله والرسول واولی الامر منکم». حاکمی ناوچه‌کانی باهان و
کۆبه و هه‌ریر و هه‌ولێر و کۆپری و قه‌ره‌حه‌سه‌ن و زه‌نگاباد و جه‌سه‌سان بو. ماوه‌ی
دوانزه‌ سال کاروباره‌کانی به‌ جۆزی به‌رپێوه‌ نه‌برد که خوا و پێغه‌مبه‌ر و ده‌وله‌تی به‌رزی
لێن رازی بون. له‌و ماوه‌یه‌دا که‌سه‌ن نه‌بو شکاتی لێن به‌کا یا به‌ریه‌ره‌کانی به‌کا یا لێ
ی یاخی بین...

به‌لام له‌ ماوه‌ی دوایی دا که‌وته کۆکردنه‌وه‌ی رهم و باج له‌و ناوچانه‌دا و، وا
ره‌فتاری نه‌کرد که وه‌کو مولکی خوی بن، به‌مجۆره‌ سامان و داراییه‌کی زۆری کۆ

کرده‌وه، نه‌وسا که‌وته بیری هه‌ل‌گه‌رانه‌وه له ده‌ولت و هه‌ندی که‌سیشی لئ کۆ
بووه...» (۹)

نوسه‌رتکی تریش نویستی:

«خۆی مۆته‌ده‌یین و، به‌مه‌زب شافیعی بو، خۆی له‌که‌موکۆری لانه‌دا و
زاهید و خاوه‌ن سه‌لاح بو» (۱۰)

راستییه‌که‌ی نه‌وه‌بو، وه‌کو پێشتر باس کرا، گنچه‌لی پاره‌یان پین نه‌کرد.

-۸-

سلیمان پاشا له‌سه‌وه تا که‌رکۆکی له‌به‌رده‌ست دا بو. به‌لام ته‌نیا یه‌ک سال
وه‌ها مایه‌وه، له‌کاتیگ دا له‌ماله‌که‌ی خۆی دا له‌قه‌لاچوالان له‌ناو جیگادا نوست
بو فه‌قن ئیبراهیم به‌خه‌نجه‌ر کۆشی.

مه‌لا عه‌بدوللای بێتۆشی، نهم روداوه‌ی به‌چهند دهرێ لئ په‌راویزی یه‌کن له
کتیبه‌کانی دا به‌مجۆره‌ تو‌مار کردوه:

«میزوی مردنی سلیمان پاشای کۆری خالید پاشا:

شه‌وی هه‌ینی مانگی زیلحه‌جیه‌ی ۱۱۷۸ له‌ماله‌که‌ی خۆی دا کۆژرا.
کابراهیم که‌خه‌لکی شاروچکه‌ی کۆیه‌ ناوی فه‌قن ئیبراهیم بو به‌شه‌و چوه‌ ناو
حه‌ره‌مه‌که‌یوه‌ خه‌نجه‌رتکی لئ دا له‌کاتیگ دا له‌سه‌ر جیگاکه‌ی نوست بو. به‌و
خه‌نجه‌ره‌ پاش چهند رۆژتکی که‌م مرد. خۆای گه‌وره‌ ره‌حمی پین بکا» (۱۱)

سلیمان پاشا له‌قه‌لاچوالان به‌خاک سپێردرا و، له‌سه‌ر کینلی گۆیه‌که‌ بیان

نوسی بو:

مفسدی نیمه‌ شبی با خنجر

جوهر جسم گرامش بسمید (۱۲)

نیستا شۆنه‌واری گۆز و کینله‌که‌ی نه‌ماوه.

له‌سه‌ر هۆی کۆژرانی سلیمان پاشا قسه‌ی جزاوجۆز هه‌یه:

- نیپۆر، که‌سالانی (۱۷۶۵ - ۱۷۶۶) هاتۆته‌ عێراق، هه‌والی کۆژرانی

سلیمان پاشا و باسی قه‌لاچوالان به‌مجۆره‌ نه‌گه‌رتنه‌وه:

«ژماره‌یه‌کی زۆری نهم بنه‌ماله‌یه‌ بۆ به‌ده‌سه‌تانی پله‌ی پاشایه‌تی له‌ناو

خۆیان دا رقه‌به‌ری له‌گه‌ل یه‌کتری نه‌که‌ن، له‌به‌رته‌وه‌ پاشای به‌غداد هه‌میسه

پاشایه‌ک لعم بنه‌ماله‌یه‌ داننن، به‌لام نه‌وه‌یان داننن که‌ له‌وانی تر پاره‌ زۆرتر بدا.

پیاو نه‌توانن پهی به‌وه‌ ببات که‌ نهم ره‌عیه‌ته‌ به‌سزسانانه‌ چۆن به‌ده‌س

چه‌وساندنه‌وه‌ی دولایه‌نه‌وه‌ گه‌یریان خواردوه: له‌لایه‌ک حوکمی زۆرداری تۆرکه

زاله‌مه‌کان و، له‌لایه‌کی تروه‌ حوکمی تۆقینه‌ری که‌ نهم بنه‌ماله‌یه‌ سه‌پاندویانه‌ به

سه‌ر کۆرده‌کانی قه‌لاچوالان و ناوچه‌که‌دا. بۆیه‌ لعم ناوچه‌یه‌دا شار و شاروچکه‌ی تن

دا نیه. قه‌لاچوالانیش گوندیکی پچۆکی هه‌ژاره.

نه‌گه‌ر بمانه‌وی نمونه‌ له‌سه‌ر ره‌وشتی که‌لیک به‌یتینه‌وه، که‌ سیفه‌تیکي له

یه کجوری دیاریان ههبن، نهوه به سهر کوردا جیبه جن نهبن: گه لیکن ههز له تۆله نهگه و خۆیان له پیتاوی سه ندنهوهی تۆله دا به گوشت نهدهن. پیتش نهوهی بهگه مه موسل به ماوه یهکی کهم، مه لایهک شهو له قهلا چوالان ههلی کوتاوه ته سهر پاشا له ناو جیگاگهی دا کوشویه تی، چونکه براکهی نیعدام کردوه» (۱۳)

- نوسهری «سیر الکراد» نهلن: «له نیوان بنه ماله ی فهقن برایم و مالتیکی تر دا له سهر ناشن یا کیتلگه یهک ناکۆکی هه بهوه. سلیمان پاشا داوه ری کردون. ناشه کهی داوه به ناحهزه کانی مالی فهقن برایم. فهقن برایم بهم داوه ریبه رازی نه بهوه. له تۆله ی نهوه دا کوشویه تی.» (۱۴)

- نوسهرانی میثروی نه رده لان رقیان له سلیمان پاشا بهوه. هزی کوشتی نه گیت نهوه بۆ هه ندی هزی تر. (۱۵)

- ۹ -

که هه والی کۆزانی سلیمان پاشا به عومهر پاشای وه زیری به غداد گه یشت، له و کاته دا نه حمه د پاشا له به غداد بو، محمه دی برایان که له سلیمان پچوکتر و له نه حمه د گه وره تر بو له کوردستان بو. نه وه کو یاخی بین و کیشه ساز بکا «خه لهعت» ی پاشایه تی باهانی بۆ محمه د پاشا نارد.

عومهر پاشا هیتشی به دهسته وه بو بۆ سهر نیله کانی عه ره ب. داوای له محمه د پاشا کرد به شدار بین. ۲ هه زار کهسی له گه ل خۆی هیتنا. نه رکی خۆی به باشی به جن هیتنا. له م سه فه رده ا عومهر پاشا هه ندی ته کلیفی قورسی له محمه د کرد بو، دلی ره نه چاند بو، له دلی خۆی دا به رباری دا به و که گه رابه وه ولاتی خۆی جاریکی تر نه یه ته وه بۆ لای نه م وه زیره.

نه حمه د پاشای برای له به غداد فه رامۆش کرابو. به زه یی بین دا هاته وه. ناردی به دوی دا ناشتی کرده وه و، ناوچه کانی کۆیه و قه ره داخی بین سپارد. عومهر پاشا ویستی هه لی به گیت نه ته وه له براکه ی. پایه یه کی به رزتری بین به خستی. نه م قوبولی نه کرد.

چهند سالی هه ردو برا ریکه بون. به لام دوایی تیکچون. نه حمه د به خۆی و ده سویت نه ده کانی سه وه گواسته یه وه بۆ زه نگا باد. وه زیری به غداد بۆ نه وه ی ناکۆکیه که یان گه رمتر بکا به دره و جه سسان و مه نده لی بین به خشی.

له م ماوه یه دا تا عون بلاو بو به وه. شیرازه ی کاروباری ولات تیک چوبو. محمه د پاشا بۆ ریکه خستی هه ندی کار چو بو بۆ لای کۆیه. نه حمه د پاشا به هه لی زانی که ژماره یه کی که م هیتی له گه له به نیازی له ناو به ردن نه میش چو بۆ ناوچه ی کۆیه. له سهر ناوی زنی لای نالتون کۆیری هه ر یه که یان له به رتکی زنی دا بون، خه ریک بو بین به شه رتکی قورس. ناو به رتکه ر به «قورنان» وه که وتنه به یینیانه وه ریکان خسته نه وه. نه مجاره ش کۆیه و قه ره داخ درابه وه به نه حمه د پاشا و محمه د

پاشا گه رایه وه بۆ قه لاجوالان. (۱۶)

دوای سالتی دیسان تیکچونه وه. نهحمهه پاشای بانگ کرد بۆ قزلجه و گرتی. هیتز تیکشی ناره سه مهحمودی برای له قه ره داخ نه ویش بگری. بهلام مهحمود زو پنی ی زانی ههلات بۆ بهغداد. وهزیر به گهرمی پیشوازی لئ کرد و ناوچهی قزراهات (سهعدیه) ی بۆ تهرخان کرد.

- ۱۰ -

مهحمهه پاشا به هۆی بلاوبونه وهی تا عونه وه نهیشه توانی داواکانی وهزیر جتیه جئ بکا. له ههمان کات دا دۆستایه تی له گه ل گهرمیخانی زهند دامهزارند بو. وهزیر لهشکر تکی سازدا له ۵۰ بهیره ق له وهند و سپایی و له وهندهکانی گهرکوک و ههندی له (نوجاقلو) هکانی خۆی به سهرگردایه تی حاجی سلیمان ناغا بۆ سهر مهحمهه پاشا. وهزیر مهحمهه پاشای لئ خست بو. مهحمودی برای له جتیکا دانا بو. هیتشتا هیتزه که به رتگاه وه مهحمود پاشا گه یشته لایان. «خه لعهت» ی میرایه تبیان له بهر کرد.

مهحمهه پاشا بهرنگاری پنی نه نهکرا به پنی شهر کشایه وه بۆ نئیران. هیتزی رۆم و مهحمود پاشا به پنی بهر هه لستی چونه قه لاجوالانه وه. نهحمهه پاشایان له زیندان دهر هیتنا. مهحمود پاشا به ناره زوی خۆی دهستی له میرایه تی هه لگرت بۆ نهحمهه پاشای کاکای.

نهحمهه پاشا بو به میری بابان. (۱۷)

رهنگه نهمه یه که مین جار و دواین جار بو پنی میر تکی بابان به ناره زوی خۆی دهستی له پاشایه تی هه لگرتی بۆ برکه ی.

- ۱۱ -

عومهه پاشا والی ی بهغداد به هۆی رهفاری خراپه وه له گه ل نئیرانییه کان نئوانی له گه ل گهرمیخان تیکچو.

نوسه ری رهسمیی «تاریخ گیتی گشا» هۆکانی تیکچونی نئوان ههردو دهولت و، لهشکر تیکشی نئیران بۆ سهر بهصرا بهمجوره رون نهکاته وه:

تا عون له عیراق بلاو بو وه. ههندی لهو نئیرانییه تی له نزیک پیروزگهکانی شیعه نیشه جئ بون یا بۆ زیارهت و کار و بازرگانی لهوی بون، بهم نهخوشییه مردن. عومهه پاشا که له پوری مرده کانی زهوت کرد بو نهینه دایه وه به میراتگه کان. که سوکاری مرده کان په نایان بۆ گهرمیخان برد. گهرمیخان نۆنه رتکی خۆی ناره بهغداد بۆ لای عومهه پاشا. داوای دانه وهی میراتی مرده کانی لئ کرد. عومهه پاشا داواکه ی گهرمیخانی پشت گوئ خست.

عومهه پاشا کۆسی نه هیتایه رتگای حاجییانی نئیرانه وه. به پیچه وانیه

رتوشوتنی والیه‌کانی پیش خوی هندی باج و سه‌رانی تازه‌ی داهینا بولوه
حاجیبیانه‌ی نه‌سند که له نیرانه‌وه به ناو عیراق دا نه‌چون بز حجاج. بز نه‌مش،
که‌ریخان، داوای له عومر پاشا کرد که دس لم کاره هه‌لبرگرن. عومر پاشا گوئی
ی نه‌دایه.

له کاتی له‌شکرکیشیی زه‌کی خان دا بز سه‌ر عه‌ره‌به‌کانی عومان، که
نیرانییه‌کان به خه‌وارجیان دانه‌نان، داوایان لق کرد ریگا به له‌شکری نیران بدا له
به‌صراوه تن بیسه‌رن. عومر پاشا ریگای نه‌دان. به پیشچه‌وانه‌وه کارناسانی بز
"خه‌وارج" کرد خواره‌ممنی له به‌صراوه بیهن.

عومر پاشا، محممد پاشای بابانی لابرده، نه‌حممد پاشای له جینگه دانا.
محممد پاشا په‌نای بز که‌ریخان برد. که‌ریخان وا تن که‌یه‌نرا بو محممد پاشا بویه
لابروه چونکه سه‌ر به ده‌سلاتی زنده. که‌ریخان تکای له عومر پاشا کرد بیسکاته‌وه
به صبری بابان. عومر پاشا گوئی ی نه‌دایه داواکی که‌ریخان.

که‌ریم خان چند جاری داوای له عومر پاشا کرد ره‌فتاری دۆستانه له گهل
نیران بنوتنن که‌لکی نه‌بو. هه‌روه‌ها داوای گوٲینی کرد گوٲیسان نه‌دایه. بز ته‌من
کردنی عومر پاشا که‌وته سازدانی هینزکی که‌وره بز په‌لاماردانی عیراق له لای
سه‌روی و ناوه‌راست و خوارویه‌وه. بز کرتی «نومولیلادی به‌صرا و دارولسه‌لامی
به‌غداد و ولایه‌ته‌کانی تری تابعی». (۱۸)

- ۱۲ -

که‌ریخان هینزکی ۱۰ هزار که‌سی به سه‌رگردایه‌تی عه‌لیمورادخان ناماده
کرد له گهل محممد پاشا په‌لاماری نارچه‌ی بابان بدا و، محممد پاشا له جینگه‌ی
خوی دابنتیه‌وه. له‌شکری زه‌ند له پیش دا هینزی رۆمیان شکاند. به‌لام سلیمان ناغا
و نه‌حممد پاشا خویان ریگه‌خسته‌وه له چپای سه‌رسیر بز دوزمن دامه‌زران. هینزی
نیرانیان شکاند چوار تا پینج سه‌د که‌سیان لق کوشقا و عه‌لیمورادخان به دیل گسرا
(۱۱۸۸). سه‌رچاوه نیرانییه‌کان نه‌لتن عه‌لیموراد به سه‌رخوشی و تاکه‌سواره خوی
کرده به نۆزدوگای دوزمن دا. عه‌لیمورادیان نارد بز به‌غداد. پاش ماویه‌ک عومر
پاشا به‌ریزه‌وه نازاد و په‌وانه‌ی لای که‌ریخانی کرده‌وه. (۱۹)

عومر پاشا بز نه‌وه‌ی دوزمنایه‌تی له گهل نیران بخه‌وتنن، نه‌حممد پاشای له
میسرایه‌تی خست و محممد پاشای دانایه‌وه به میسری بابان و هه‌ولیر و نالتون
کۆبری. محممد پاشای برای و تمیور پاشای کۆبه به خویان و پیاره‌کانیانه‌وه چون بز
که‌رکوک له‌وی دانیشتن. نه‌مه نیرانییه‌کانی شینگیرتر کرد. (۲۰)

که‌ریخان نه‌مجاره له‌شکرکی به سه‌رگردایه‌تی نه‌ظه‌رعه‌لیخان له
که‌رماشانه‌وه بز سه‌ر درنه و له‌ویوه بز ده‌شتی که‌رکوک و، له‌شکرکی تری به
سه‌رگردایه‌تی شه‌فیع خان له سنه‌وه بز سه‌ر شاره‌زور و سلیمانی نارد. (۲۱)

هروه‌ها لشکر یکی گه‌وروی به سهرکردایه‌تی صادق خانی برای بز سهر
به‌صرا به ری خست (۱۱۸۹). صادق خان پاش گه‌مارژدانیکی درنژ به‌صرای گرت.

-۱۳-

لهم سهرده‌مه‌دا له‌هجه‌ی باهان وه‌گوزمانی نویسی شیعر، له لایهن دو له
زاناکانی گورده‌وه. به کار هینراوه: مه‌لا محمه‌مدی نیبولحاج و مه‌لا محمه‌مدی
ستیچی.

نیبولحاج ناوی محمه‌مدی کوری حاجی حه‌سه‌نی نالانی بوه. زانایه‌کی
پایه‌بهرز بوه له زانسته‌کانی دین و ریزمانی عه‌ره‌بی دا. چهن‌دین کتیب و شعر و
په‌راویزی نویسیوه که تا نیت‌تاش له ناو مه‌لاکان دا بره‌وی هه‌یه و، وه‌گو
سهرچاوه‌یه‌کی باوه‌پیتکراو که‌لکی لتی وه‌رنه‌گرن. نیبولحاج به شانازیه‌وه باسی
گورده‌ایه‌تی خوی نه‌کا. له کوتایی یه‌کن له مه‌نظومه‌کانی دا نه‌لتی:

ایه‌اته ترضی که‌مضب بارق

وه‌ر به‌ذا العصر من خوارق

لاسیما من عهد سوء آبق

کردی طبع نشأه من شاهق

ورینا لما یشا فعال

ومن له فی فعله مقال

موهبه لحاضر وبادی

یلحق بالعرا من الاکرام

مزگوت و مه‌دره‌سه‌که‌ی له گوندی هه‌زارمیردی خواروی سلیمانی بو. نه‌وسا
سلیمانی هیتشتا بنیات نه‌ترا بو. چهن‌دین مه‌لای پایه‌بهرز له لای نه‌و خوتیندویانه.
له‌وانه: مه‌لا عه‌بدوللای بیتوشی و شیخ مارقوی نودتی.

نیبولحاج به هژی «شقرشی عه‌جه‌م» وه له ناوچه‌ی باهانه‌وه کۆچی کرده‌ بو
ناوچه‌ی بادینان و، له گوندی «زه‌نته» ی نزدیک گه‌لی زه‌نته له مه‌لجه‌ندی ناکرئ
کۆچی دوابی کرده (۱۱۸۹). (۲۲)

نیبولحاج هه‌لجه‌ستیکی دینی درنژی به زمانی کوردی به ناوی «مه‌هدی
نامه» وه‌ داناو. پتکه‌هاتوه له ۱۵۷ چوارینه. قافیه‌کانی نیوه به‌یتی یه‌که‌م و دوه‌م
و سیه‌ده‌می هه‌مو هه‌لجه‌سته‌که وه‌گو یه‌که و قافیه‌کانی نیوه به‌یتی چواره‌میشی وه‌گو
یه‌که. هه‌لجه‌سته‌که باسی هه‌ندئ بیروباوه‌ری دینی نیسلام نه‌کا و، نه‌یه‌وی به
زمانی ساده‌ی نزدیک به زمانی خه‌لک، بۆیان رون پکاته‌وه. (۲۳)

زانایه‌کی تری نه‌م سهرده‌مه «مه‌لا محمه‌مدی ستیچی»، که خه‌لکی هه‌مان
ناوچه‌یه. ستیچی سالی ۱۱۹۲ کۆچی دوابی کرده.

ستیچی هه‌لجه‌ستیکی دینی درنژی به زمانی کوردی به ناوی «تذکره‌ العوام»
وه‌ داناو. پتکه‌هاتوه له ۱۲۷ به‌ند. هه‌ر به‌ندتیکی ۳ به‌یته. نیوه‌ی یه‌که‌م و سیه‌ده‌م

و پینجه می بندهکان یک قافیہ بیان هه به و، نیوهی دوه و چوارم و شه شمشیان
بهک قافیہ.

هه چهنده سئوچی ناوی ناوه «تذکره العوام» گوايه به زمانیکی سادهی وهها
ههلی بهستوه که عوام به ناسانیی تنی ی بگهن، بهلام راستیه که ی پارچه یه کی
نهده بیی بهرز و پاراوه. پره له زاراوی دینیسی. (۲۴)

«موناجات» هه کی شیخ صادق (که نه بیی سالی ۱۱۵۶ ههلی بهست یی).
له گهل «مهدهی نامه» که ی مهلا محممهدی نیبونوچ (۱۱۸۹) و. «تذکره العوام»
هه کی مهلا محممهدی سئوچی (۱۱۹۲) سهه رتای هونینه وهی شیعرن به له هجهی
با بان. که دو ایتر له لایهن نالی، سالم و کوردی هوه که شهی یی درا.

زانا یه کی تری ههله که وتوی نعم سهه رده مه مهلا عهبدوللای بیتوشیه (۱۱۳۵ -
۱۲۱۰ ک). گوندی بیتوش له ناوچهی نالانه، نزیک بوه له قهلا چوالان. بیتوشی
لای نیبونوچ، نیجا له ساوه ران لای حه یه ریه کان و، دو ایتر له بهغداد
خوتندویه تی. مهلا عهبدوللا و مهلا محممودی برای ههردو کیان رویان کردۆته
به صرا، نیجا کویت و، له نهحسا نیشته جن بون. بیتوشی ۳ چار سهه ردانی
کوردستانی کردۆته وه. که چی له کوردستان نه ساوه ته وه و له نهحسا گیر ساوه ته وه.
بهشی زۆری ژبانی له وئی به سهه رده. له به صرا سهه رده. بیتوشی ده بیان کتیبی
به نرخی له زانسته کانی دین و پزیمانی سهه رهی دا داناه. پهنگه نه ویش هه ر به
هژی نا نارا می و نا په زاییه وه کوردستانی به جن هیشته یی، نه گینا بۆ مهلا یه کی
پایه به رزی کورد نه بیی نهحسای نه وسا بۆچی له کوردستان خوتتر بو یی.

بیتوشی له یه کنی له معنومه کانی دا نه لی:

وان محمد شینا خلاف الادب

فالطبع کردی و هنا عربی

له کاتی که سهه رۆدانی به صرا دا له لایهن هتیه کانی صادق خانی زهنده وه
بیتوشی له وئی بوه. له ساوه ی که سهه رۆ که دا یه کنی له معنومه به ناوبانگه کانی
داناه. هه رده ها له کاتی گیرانی دا له وئی بوه. بهم بۆنه یه وه نامه یه کی به سهه رزی بۆ
سلیمان شای نویسیوه، هانی نه دا به هاواری خه لکی به صرا وه بچن و پرگاری
بگهن. (۲۵)

- ۱۴ -

له بهر نه وهی عومه ر پاشا به مایه ی تیکچونی پتوهندی نیران و عوسمانی
نه زانرا، پاش ۱۳ سال وه زارهت، له وه زیری خرا (۱۱۹۰). بهغداد دیسان پشتیوی
تیکه وته وه. عومه ر پاشا کوژرا. با بی عالی نه بو یست دهستی مه مالیک له بهغداد
به ری بهلام نه یترانی. سهه رنجام عهبدوللا که هیه کرا به وه زیری بهغداد و کهر کوک
درا به حه سهن پاشا، که هیه یه کی تری سلیمان پاشا. داوای لتی کردن خه ریکی پرگار
کردنی به صرا یی. حه سهن پاشا که وته هه ولدان بۆ سازدانی هتیه بۆ په لامار دانی

تیران. محمدمهد پاشای میری بابان و نوحه‌ده‌پاشای میری کویه و هریری سازدا. نه‌بویه محمدمهد له قه‌لاچوالان‌نوه به‌روه سنه و نوحمهد له زه‌هاوه‌وه به‌روه گرماشان بکشیتن. بز هه‌ر یه‌که‌یان چهرده‌یه‌ک پاره و هه‌ندئ سهریازی رومی بز ناماده کردن. نوحمهد، له حه‌سه‌ن پاشا بیتزار بو‌ماوه‌یه‌ک لای دسکه‌ره‌ی زه‌هاو هه‌لی دا و چوه پال له‌شکری تیران. به‌لام محمدمهد پاشا هه‌لی کوتایه سهر خاکی نه‌رده‌لان. خه‌سره و خان ۱۲ هه‌زار که‌سی له گه‌ل بو. هیتزی بابان و نه‌رده‌لان له مه‌ریوان له یه‌کیان دا خه‌سره و خان شکا. محمدمهد دیله‌کانی نه‌رده‌لانی به‌رتزه‌وه نازاد کرد. (۲۶) که‌ریخان هیتزیک‌ی تری به‌سهر کردایه‌تی که‌لبه‌ه‌لی خان رتیک‌خست بز په‌لاماردانی دویاره‌ی کوردستان. نوحمهد پاشای بابان چوبوه پال نهم هیتزه. مه‌یره‌کانی بابان دلسوزی و جینگه‌یان گۆزی بوه‌وه. نه‌مجاره‌یان محمدمهد له گه‌ل عه‌جم و نوحمهد له گه‌ل روم بو.

محمدمهد پاشا به‌خۆی دا رانه‌په‌رمو به‌ره‌نگاری بکا کشایه‌وه کۆیه بز لای ته‌مور پاشا. داوای یارمه‌تییان له والی کرد که‌سی نه‌ناردن. هیتزی عه‌جم هه‌ج هیتزیک‌ی له به‌ر دهم دا نه‌بو به‌ره‌له‌ستی بکا ناوچه‌که‌ی رامالی (۱۱۹۱ ک / ۱۷۷۷ ز). نوحمهد پاشا قه‌لاچوالانی گرت و لئی دانیشت. هیتزی عه‌جم به‌هۆی به‌فر و سه‌رمای زستانه‌وه کشایه‌وه. (۲۷)

عه‌بدوللا پاشای وه‌زیر به‌نه‌خۆشی ی پسیل مرد (۱۱۹۲ ک / ۱۷۷۸ ز). که‌هیه‌کانی له ناو خۆیان دا که‌وته شه‌ر و پیلانگه‌ران بز نه‌وه‌ی یه‌کیان به‌ی به‌ وه‌زیر. محمدمهد پاشا نالۆزانی هه‌لومه‌رجی به‌غداد و کشانه‌وه‌ی هیتزی عه‌جمی به‌ ده‌رفه‌ت زانی قه‌لاچوالان بگرتیه‌وه. هیتزی خۆی کۆ کرده‌وه بز سه‌ر قه‌لاچوالان. نوحمهد به‌مه‌ی زانی. نه‌ویش هیتزی خۆی سازدا. له جیشانه هه‌ردو له‌شکر به‌یه‌ک که‌یشتن. هیتزی نوحمهد چواره‌که‌ی هیتزی محمدمهد بز. ژماره‌یه‌کی زۆر له پیساره ناسراوه‌کانی هیتزه‌که‌ی محمدمهد کۆژرا له‌وانه ته‌مور پاشای میری کۆیه. محمدمهدیش گه‌را و، به‌دیلی ره‌وانه‌ی قه‌لای سه‌رۆچک گه‌را (۱۱۹۲ ک / ۱۷۷۸ ز). (۲۸) نوحمهد مه‌سه‌له‌که‌ی بز حه‌سه‌ن پاشای وه‌زیر نوسی. له باتی نه‌وه‌ی لۆمه‌ی بکا، جگه له سولکی بابان، کۆیه و هریری له گه‌ل «خه‌لعه‌ت» یکی نایاب دا بئ به‌خشی. (۲۹)

چهند که‌سی له که‌هیه‌کانی وه‌زیری پتیشو یاخی بون. هیتزیک‌ی گه‌وره‌یان لئ کۆبه‌وه. وه‌زیر و به‌غدادیان خست بوه مه‌ترسیه‌وه. وه‌زیر محمدمهد به‌گی شای نارد بز قه‌لاچوالان هیتزی بابان به‌یتن بز کۆژاندنه‌وه‌ی یاخی بونه‌که. نوحمهد پاشا خۆی ناماده‌کرد بز نه‌وه‌ی له گه‌ل شای به‌روه به‌غداد به‌رئ بکه‌وت. محمدمهدی برای هیتشا له زیندان دا بو له ترسی نه‌وه‌ی نه‌وه‌کو کیشه‌یه‌کی بز دروست بکا، ناردی چاوایان ده‌ره‌یتنا. نوحمهد که‌وته رئ به‌روه به‌غداد. له نه‌زمه‌ر نه‌خۆش که‌وت. که‌گه‌یشه

قهره داخ، به هوی توند بونی نه خوشییه وه دوا کهوت و، له سه گرمه مرد (۱۹۲/ک / ۱۷۷۸ز).

تهرمه که بیان برده وه بزقه لاچوالان له وی ناشتیان. له سر کیتلی گزوه که ی نویسی بویان:

شاه غازی احمدی لشکرشکن
انکه تیفش قلب اعدا میبیرد (۳۰)
نیستا شونه واری کیتل و گزوه که ی نه ماوه.

- ۱۵ -

که هه والی مهرگی نه حمده پاشایان دا به وه زیر له جیتیگی نه وه مه محمود پاشای برای دانا به حاکمی بابان و کزیه و هه زیر. نامه و خلععه تی بز نارد و، دواوی لئ کرد به په له بگاته لای.

مه محمود پاشا هیزی بابانی سازدا. له گه ل سواره ی عوبتید به سر کردایه تی حاجی سلیمان به گی شای و، هیزی کانی وه زیر به سر کردایه تی عوسمان که هیبه له (ام تل) یه کیان گرتوه. له پتیکادانیتک دا لای خالص و له پتیکادانیتکی ترا له (سبع رحی) لای مه نده لی هیزی یاخییه کانیانی ته فروتونا کرد. وه زیر جیتیگیر بو. (۳۱)

به لام ده سه لاتی وه زیر نزیکه ی ۱۸ مانگ درتزه ی کیشا. خه لکی به غداد لئ ی هه لکه رانه وه و ده ریان کرد. بابی عالی سلیمان پاشای کرد به وه زیری به غدا. سلیمان پاشا له پیش گرتنی به صرادا مونه سه للیمی به صرا بو. دواوی داگیر کردنی به صرا نه ویش به دیلی نیردره بو بز شیراز. دواوی مردنی که ریخان و چولکردنی به صرا نه ویش نازاد کرابو. به یارمه تی شیخی مونه تفیک که رابوه وه به صرا. له میژوی مه مالیک دا به سلیمان پاشای گه وره «بیسوک سلیمان» ناوی نه بن. که گه یشته به غدا تنیا یه ک شوی تن دا مایه وه. هیزی کانی کز کرده وه بز په لاماردانی یاخییه کانی که دیاله بیان کرد بو به مه لبه ندی خویان.

له سر دواوی وه زیر مه محمود پاشا، عوسمانی کوری له گه ل پینج سه د سوار نارد بز به شداری له م له شکر کیتییه دا (۱۹۴/ک / ۱۷۸۰ز). (۳۲)

عوسمان به گی بابان له م شهرانه دا نه رکی خوی وه کو پتویست به جن هینا. سه باره ت به و نازایه تیه ی نواند بوی به قسه ی نوسه ری «مطالع السعود» والی بین ی وتسه: «انما انت با عثمان، من سلیمان کالعین او الاتسان». به قسه ی نوسه ری «دوحه» ش پله ی پاشایه تی دراوه تی. (۳۳)

- ۱۶ -

چهند گه وره پیسوا یکی نه رده لان له وانه: محمه محمد ره شید به گی وه کیل و، که هزادخانی کوری سویحانویردیخانی والی ی پیتشوی نه رده لان، له خه سره و خان

والی نورهنجین پنا نه‌بانه بهر مه‌حمود پاشای بابان. له هه‌مان کات دا محهمهد پاشا و عومهره‌یگی برای مه‌حمود پاشا هه‌لدین و پنا نه‌بانه بهر والی نوره‌دلان. خه‌سره‌و خان و مه‌حمود پاشا سه‌و‌دایه‌ک نه‌کهن. رینک نه‌کهن له سه‌ر گۆپینه‌وه‌یان. مه‌حمود پاشا که‌هزاد و محهمهد ره‌شید نه‌نیریتته‌وه بۆ سه‌نه. خه‌سره‌ویش محهمهد و عومهر نه‌نیریتته‌وه بۆ قه‌لاچوالان.

مه‌حمود پاشا هه‌ردو‌کیانی له ژنیر داره‌که‌وره‌که‌ی قه‌لاچوالان دا‌کوشت
(ک/ ۱۱۹۴ / ۱۷۸۰ ز). (۳۴)

- ۱۷ -

سلیمان پاشا، عوسمان که‌هیه‌ی وه‌زیری پیتشو، که‌که‌هیه‌ی به‌غداد بو وستی له خۆی نزیک بختاره‌وه موته‌سه‌للیمی ی که‌رکوک ی پین به‌خشی. به‌مه‌ رازی نه‌بو نه‌یوست بیته‌وه به‌ که‌هیه‌ی به‌غدا. دلی ره‌نجا بو وستی له گه‌ل عوسمان پاشای کۆیه و مه‌حمود پاشای بابان دا قسه‌ یه‌ک به‌خه‌ن و، کارینک له دژی وه‌زیر به‌کهن. وه‌زیر ده‌من بو له به‌هانه بو له مه‌حمود پاشا نه‌یوست بچیتته سه‌ری.

وه‌زیر به‌ له‌شکروه‌وه روی کرده‌ که‌رکوک. له که‌ناری شار خیتوه‌تگای دامه‌زران. مه‌حمود پاشا و عوسمان پاشا و، عوسمان که‌هیه‌ پینج تا شه‌ش هه‌زار سوار و پیاده‌یان کۆکرده‌وه له «ده‌ره‌ندی بازیان» دامه‌زران. وه‌زیرش باره‌گاکه‌ی گۆتزیاه‌وه بۆ «خان کیشه» ی نزیک ده‌ره‌ند

وه‌زیر بۆ نه‌وه‌ی ریزه‌کانیان تینک بدا و، به‌مه‌اله‌ی بابان به‌کا به‌ گۆ یه‌ک دا، بۆ یه‌کتی نه‌گه‌را له باتی مه‌حمود پاشای داہنتی. حه‌سه‌ن به‌گی کوری خالید پاشای کوری سلیمان پاشا ریزی له‌شکری بابانی به‌ جن هیتشت و چوه ناو‌ریزی هیتزه‌کانی وه‌زیره‌وه. (۳۵) هه‌روه‌ها مه‌حمود پاشای کوری ته‌یور پاشای چوه لا. حه‌سه‌نی له باتی مه‌حمود و، مه‌حمودی له باتی عوسمان دانا. مه‌حمود پاشا به‌مه‌ زۆر تینک چو. مه‌لا و پیاو‌چاکانی کرد به‌ تکاکار و نه‌گه‌ر له جینگه‌ی خۆی بچیتته‌وه هه‌مو مه‌رجه‌کانی والی قوبۆل به‌کا. حاجی سلیمان به‌گی شای به‌ نوینه‌رایه‌تی وه‌زیر چو بۆ لای بۆ رینکه‌وتن. داوایان لێ کرد: عوسمان که‌هیه‌ دور بختاره‌وه. ده‌س له کۆیه‌وه هه‌ریر هه‌لبگرئ. سن سه‌د کیسه‌ دراو بدا. یه‌کتی له کوره‌کانی به‌ پارمه‌ته داہنتی لای وه‌زیر.

والی که‌رایه‌وه به‌غداد. مه‌حمود پاشا مه‌رجه‌کانی پین جیتبه‌جنی نه‌کرا. هیتزکی ناره‌ده سه‌ر مه‌حمود پاشای ته‌یور پاشا له کۆیه. به‌لام والی یش هیتزکی ناره‌ده سه‌ر نه‌م. سه‌ره‌نجام وا رینک که‌وتن کۆیه نه‌ بۆ مه‌حمودی ته‌یور پاشا پین و نه‌ بۆ عوسمانی مه‌حمود پاشا. به‌لکو بدرئ به‌ نیسراهمیم به‌گی کوری نه‌حمهد پاشا
(ک/ ۱۱۹۶ / ۱۷۸۱ ز).

والی له ژنیره‌وه له گه‌ل نیسراهمیم به‌گ رینک که‌وت بو، نه‌و واز له مه‌حمود

پاشا بهیمنی، نه‌میش له جیگه‌ی نه‌و بی‌کا به میری بابان.
 والی سهرله‌نوئی له‌شکرکی گه‌وره‌ی سازدا به‌ره‌و گه‌رکوک. مه‌حمود پاشا و
 عوسمان به‌گی کوری له‌دوره‌ندی بازبان دامه‌زنان.
 وه‌زیر ناردی به‌دوی نیسراهم به‌گ دا. نیسراهم له‌گه‌ل هه‌سو براکانی
 گه‌یشتنه‌ والی. هه‌روه‌ها حه‌سه‌ن به‌گی کوری شیربه‌گ و، هه‌ندئ له‌میر و
 گه‌وره‌کانی تر. والی خۆی چوه‌ سهر‌دوره‌ند. پله‌ی پاشایه‌تی به‌ نیسراهم به‌خشی و،
 له‌جیگه‌ی مه‌حمود پاشا کردی به‌میری بابان و کۆبه‌و هه‌ریر.
 ریزی هه‌یزه‌کانی مه‌حمود پاشا تیکچو. هه‌یزکی نه‌وتۆی به‌دوره‌وه‌ نه‌ما
 به‌ره‌نگاری بکا. خۆی و ده‌سویوه‌نده‌کانی رۆیشتن بۆ نهران، نیسراهم پاشا چوه
 قه‌لاچوان. (۳۶)

- ۱۸ -

دوای مردنی گه‌رمیخان (ک / ۱۱۹۳ / ز / ۱۷۷۹) نهران شیوا بو.
 میراتگه‌کانی گه‌رمیخان له‌ ناو خۆیان دا له‌ سهر تاج و ته‌خت خه‌ریکی شه‌ری په‌کتری
 بون. ده‌سه‌لانی بنه‌ماله‌ی زه‌ند کز بویو.
 مه‌حمود پاشا له‌ ناوایی باخچه‌ی نزیک سه‌ جیگیر بو. عوسمانی کوری به
 دیاریه‌وه‌ نارد بۆ لای عه‌لمیورادخانی زه‌ند، که‌ له‌و کاته‌دا نیدیعیای شایه‌تی نهرانی
 نه‌کرد. عه‌لمیوراد خان ده‌ستی به‌ سهر هه‌سو نهران دا نه‌هه‌رۆیشت به‌ تایه‌ه‌تی
 نازه‌ریایجان. له‌و کاته‌دا نه‌حه‌مدخانی موقه‌ده‌ده‌م قه‌تله‌عامی نیلی بلباسی کرد بو.
 هه‌زار پیاوی بۆ میوانداری ده‌عه‌وت کرد بۆ بۆ مه‌راغه‌ و شه‌و له‌ خه‌ودا هه‌مویانی
 کوشت بو. نیلی بلباس هاواریان بۆ مه‌حمود پاشا هه‌تا بو. وا گومان نه‌کرا
 بو داخانی موکری له‌م پیلانه‌دا ده‌ستی هه‌بوین.
 هه‌ندئ سهرچاوه‌ نه‌لین: عه‌لی موراد خان په‌شیمان بۆته‌وه‌ له‌ دانایی
 مه‌حمود پاشا به‌ حاکمی موکریان، نامه‌یه‌کی نه‌ینیسی بۆ فه‌رمانده‌که‌ی خۆی و،
 حاکمه‌کانی ناوچه‌که‌ نویسه‌وه، که‌ مه‌حمود پاشا بکوژن، به‌لام نامه‌که‌ پیش نه‌وه‌ی
 بگاته‌ ده‌ستی خاوه‌نه‌کانی، ده‌ست نه‌وره‌حمان پاشا که‌وتوه.
 مه‌حمود پاشا له‌ «نیلتیمور» که‌وته‌ بوسه‌ی هه‌یزی عه‌جه‌مه‌وه‌ گولله‌به‌ک
 پشکای و کوژرا (ک / ۱۱۹۸ / ز / ۱۷۸۳). کوره‌کانی مه‌حمود: عوسمان به‌گ و
 نه‌وره‌حمان به‌گ به‌ ناره‌حه‌تی کسانه‌وه‌ بۆ سه‌قز. حاکمی سه‌قز، عه‌بیاسقولیخان،
 له‌م پیلانه‌دا ده‌ستی هه‌بو. عه‌بیاسقولییان کوشت و سه‌قزیان تالان کرد. به‌ یارمه‌تی
 نیلی بلباس کسانه‌وه‌ ره‌واندز. (۳۷)
 به‌مجۆره‌ رۆژگاری په‌ر شه‌روشه‌ق و براکوژی و خۆخۆزی نه‌م ۵ براهه‌ کۆتایی
 هات.

۱. الکرکوکلی: ۹۴.
۲. الخال، «الشیخ معروف...»: ۱۸؛ الفزلی: ۲۶ - ۲۷.
۳. محمد، «شاعر بابانی»، کاروان، ژ. ۱۵۰ ل، ۱۵۹.
۴. امین زکی، «تاریخی سلیمانیه»: ۷۲.
۵. الکرکوکلی: ۱۳۷. العزازی: ۶ / ۳۴ - ۳۵.
عبدالرحمن السویدی نعم روداوهی به شیعر هونیوه ته وه له «حدیقه الزورا»
دا نوسراوه.
۶. نامی اصفهانی: ۹۵.
۷. الکرکوکلی: ۱۴۶. العزازی: ۶ / ۴۴ - ۴۵.
۸. الکرکوکلی: ۱۴۶.
۹. الکرکوکلی: ۱۳۵ - ۱۳۶.
۱۰. العزازی: ۶ / ۳۴.
۱۱. نویسنه که ی بیتوشی به عهده بی به مجوره به:
«تاریخ وفات سلیمان پاشا ابن خالد پاشا: لیله الجمعة من ذی الحجة سنة ۱۱۷۸ قتل
فی بیته داخل الحرم دخل علیه لیلار رجلا من قصبه کوی اسمه فقد ابراهیم فضربه خنجرأ وهو
ناهم علی فراشه فمات من تلك الضربه باهام قلاهل. رحمه الله تعالی»
کتیبه که یش ناوی: «البهجة المرضیة فی شرح الالفیة» له مه کتبه بی نه وقافی
سلیمانیه به ژماره (۲۳۱۵).
- په نجوری یش نویسیتی: «کوشتی سلیمان پاشانی بابان سالی ۱۱۷۸»
گوره که ی له قه لاچوالان بوه و، له سهر کتله که ی چهند شیعریکی فاریسی
نوسراوه. عه بدولعه زیز یاملکی سالی ۱۹۱۶ چوته قه لاچوالان و سهردانی گوری
سلیمان پاشای کرده. دواپیتر له وتاریک دا به زمانی تورکی له سهری نویسوه و،
به شتی له شیعر و نویسنه کانی سهر کتله که ی نویسوه ته وه و له: «ژین» ع ۱۸،
نه سته مولی، بلاوی کردوته وه.
۱۲. امین زکی، «تاریخی سلیمانیه»: ۵۷. نه میس له ده فته ره که ی حسین
ناظمی وه رگرتوه.
۱۳. نیبور: ۷۴.
۱۴. البابانی: ۱۲۱.
۱۵. پژمونه پروانه: مردوخ کردستانی: ۲ / ۱۳۲.
هندی سهرچاوه ی کوردی روداوه که به جورکی تر نه گتینه وه:
حوزنی نویسیتی: «سالی ۱۱۷۶ محمد پاشای کوری خالید پاشا که
سویه دار بو به نارزه زوی حوکمداری له ژیر حوکمی سلیمان ده رچو و به له شکره وه

چووه سر قه لاجوالان. سلیمان پاشا چوه بهر ابری له «تارن» دهست به شهر کرا
سلیمان پاشا شکا و هلات، محمده پاشا گه لنگی تالان و دیل دوس خست.
سالی ۱۱۷۷ محمده پاشا هتزی زیاد بولنگی دا سر سلیمان پاشا له
میدانی شهر دا سلیمان گیرا و کوژرا و له شکره کهی بلاو کراوه». حوزنی موکریانی:
۱۲۸.

هیچ سر چاوه یک پشتیوانی له م گتیرانه وهی حوزنی ناکات و، خوقشی
نیشاره تی بز هیچ سر چاوه یک نه کرده.
محمود نه محمد محمده دیش «به لگه نامه کی کون» ی بلاو کرده توه تیی
دا نوسراوه:

«بابا سلیمان دوی کوشتی دلاوه ری مونه سر پهی کهر کوک نیتر ناتوانی له
داره شمانه دانیشی نه چیتته قه لاجوالان. داوا له سید عومر ناغا نه کا ماله کهی
خزی بز چول بکا. نویش خانوه کهی خوی ناداتی. شو سلیمان نه دا به سر بیان دا.
سید عومر و زوری مناله کانی و هندی له دانیشوانی گوند نه کوژنی و ماله کهی
لی زهوت نه کا. یه کن له کوپه کانی سید عومر به ناوی سید علی هندی بز
گوندی قاینده له شاره زور. سید علی کوپکی نه بین به ناوی سید نیبراهیم.
سید نیبراهیم بز توله کردنه وهی باپیری له قه لاجوالان نه بین به فحق. شهویک
هلی بز هدشه کوهی له کاتی نوسن دا سلیمان پاشا نه کوژنی له توله ی توهی
باپیری سلیمان پاشا باپیری برایی گوشت بو». محمد: «کاروان» ۱۳۸ ل ۳۶، ۱۳۸ - ۱۵۰.

نم به لگه یه، نه گهرچی هندی له ناگاداریه کانی به وردی ریک خراوه، به لام
به لگه که همسوی له هله ستر او نه چن و، بین نه چن له سالانه ی دوی دا بز
مه به سستیکی تاییه تی نوسرا بی. له بهرنه وه پشتی بین نابه ستری. «شه جهره» و
«به لگه» ی دروست کراو زوره.

۱۶. الکرکوکلی: ۱۴۸.

۱۷. الکرکوکلی: ۱۴۸ - ۱۴۹؛ العزازی: ۶ / ۴۷ - ۴۹.

۱۸. نامی اصفهانی: ۱۸۰ - ۱۸۳؛ وره رام: ۷۱ - ۷۲.

۱۹. الکرکوکلی: ۱۴۹؛ نامی اصفهانی: ۱۷۸ - ۱۷۹؛ ره نجوری:
«شکستی علی مردان خان و محمده پاشا سالی ۱۱۸۸»

۲۰. الکرکوکلی: ۱۵۱؛ العزازی: ۶ / ۵۰.

۲۱. ره نجوری: «هاتی شعی خان سالی ۱۱۸۹»

۲۲. السلفی: «کاروان» ۱۹، ص ۱۵۰ - ۱۵۱.

۲۳. ابن الحاج: «مه هدی نامه» ۱۹۷۵.

۲۴. مهلا محمدهدی سنجی: «تذکره العوام یا بهیتی توهل و ناخر».

۱۹۷۹.

۲۵. شیخ محمدی خال به زمانی عمره‌بی له سر ژبان و بهره‌مه‌کانی کتیبکی به ناوی «البیتوشی» نویسه و سالی ۱۹۵۸ له به‌غداد چاپ کراوه.
۲۶. الکرکوکلی: ۱۵۸. ره‌نجوری: «شکستی خه‌سره‌وخان له زریبار سالی ۱۱۹۱»
۲۷. الکرکوکلی: ۱۵۸؛ فخرالکتاب: ۱۵۲؛ العزاوی: ۶ / ۶۶ - ۶۷.
۲۸. ره‌نجوری: «کوشتنی ته‌مور پاشای کۆبه ۲۵ ی سه‌فه‌ری سالی ۱۱۹۲». بنه‌ماله‌ی پاشاکانی کۆبه نه‌چنه‌وه سر میره‌کانی سۆزان.
۲۹. الکرکوکلی: ۱۶۴؛ العزاوی: ۶ / ۷۵.
۳۰. الکرکوکلی: ۱۶۵ - ۱۶۶؛ العزاوی: ۶ / ۷۸؛ ره‌نجوری: «وه‌فاتی نه‌حمه‌د پاشای بابان ۲۷ ی جیمادی دوه‌می سالی ۱۱۹۲»
۳۱. الکرکوکلی: ۱۶۶؛ العزاوی: ۶ / ۷۸.
۳۲. الکرکوکلی: ۱۷۲؛ العزاوی: ۶ / ۸۵.
۳۳. البصری: ۱۷۲.
۳۴. ربیع: ۴۳۲؛ فخرالکتاب: ۱۵۵ - ۱۵۷؛ ره‌نجوری: «کوشتنی محه‌مه‌د پاشا و عومه‌ر پاشا ره‌مه‌زانی سالی ۱۱۹۴»
۳۵. حه‌سه‌ن به‌گ کوری خالید پاشای سلیمان پاشا بو. خالید له لایهن نیرانه‌وه به حاکمی مه‌نده‌لی دانرا بو. خه‌لکی مه‌نده‌لی لێ ی هه‌لگه‌زانه‌وه و کوشتیان. سه‌ریان به‌ری و که‌له‌سه‌ریان به دیاری برد بو والی ی به‌غداد (۱۱۹۰).
- العزاوی: ۶ / ۶۸.
۳۶. الکرکوکلی: ۱۷۷؛ البصری: ۱۵۶ - ۱۵۷.
۳۷. الکرکوکلی: ۱۷۸؛ العزاوی: ۶ / ۹۰ - ۹۳؛ ادیب الشعرا: ۱۸۹ - ۱۹۱؛ ره‌نجوری: «کۆژانی مه‌حمود پاشای بابان له مه‌حالی سابلخ و یه‌لتیمود رۆژی یه‌کشه‌مه ۶ ی جیمادی یه‌که‌می ۱۱۹۸».

قلعة من اسلحة تعذيب وكراهة في كلام الشافعي المراد بها التعريم وقد نحل على ما لا
 تعذيب فيه ان تصور وما لا ووجه له كفاية وادار لا تجب عمارتها على مالها الرشيد
 لا يتاخمه للمال وهي لا تجب نعم يكره تركها الى ان تحزب لغير عذر كتركها في ذرع
 وشجرون تراك في اعدا الارض وغرسها ولا ينافي ما هنا من عدم تحريم اضافة المال
 تصير معهم في مواضع يجوز منه لان محل الحرمة حيث كان سببها فعلا كالقاية مال بغير
 ونكراهية حيث كان سببها تركا كهذه الصور والمشقة العلى ما غير رشيد فيلزم وليته
 عمارة واداره وارضيه وحفظ ثمره وذرعيه وكذا وكيل وناظر وقفي واماد والربح المحترمة
 فيلزم مالكة ومالية مصالحة ومنها ابقاء عمل للعقل في الكوارة ان تعين لعداها وعلف
 دوو والقرن ووقا التوت وبيع فيه ماله كالبيهية فاذا استكمل جان تجفيفه بالثيس
 وان اهلكه لحصول فائدة كذبح الماكول ولا تكوه عمارة لمحاكاة وان طالت والاجاز
 الدالة على منع ما زاد على سبعة اذرع وان في الوعيد الشديد بمحمولة على من فعل
 ذلك للعيلاء والتفاخر على الناس ونكوة الزيادة عليها اى لغير حاجته ومع ان الرجل
 ليؤجر في نفقة كلها الا في هذا الترابى ما لم يقصد بالانفاق في البناء به مقصدا صالحا

كاهو معلوم وانما علم

ثم وكل في يوم الجمعة من شهر ربيع الاخر سنة الف وثمانين واربعمائة بعد
 المخرج النبوية على منها جرمنا افضل الصلوة واذكى السلام بغير العيقير الى انوار المنير
 بالذنب والتقصير الملبس عقر الله له ولو الدينه واليسين باثنا من هو مطا
 امره وحكمه ومرهق الشعبة العومية والطريقة المستقيمة اعني به اميرنا
 وكيل بابان وكوي وخرم سليمان بيتا وامر الله عمره ووليه
 الى امير الزمان ابن المرحوم المغفور اليه من عبد الرحمن

باسم عقر الله لهما ولسائر المسلمين امين

برحمته يا ارحم الراحمين سلطان ذلك

العزيز عا يصيغون وسلام على

المسلمين والحمد لله رب

العالمين

١٠٠٠

۶. نیراهیم پاشا: بنیاتنانی شاری سلیمانی

-۱-

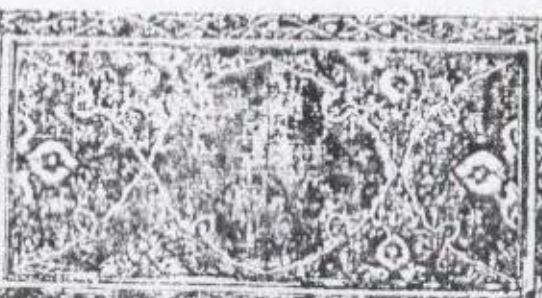
سلیمان پاشای گوره، وه کوره و زیره کانی پیش خوی، نهینه هیتشت هیچ کام له گوره پیاوه کانی عه رب یان کورد ماوهی درتژ له شوتنه کانی خویان دا بئینه وه. زو زو نه یگوزین بۆ نه وهی دهسه لاتیان جیگیر نه بی و، له ناو ختیزانه کانی خویان دا ملتوزمی بۆ نه دوزینه وه. ویستی مه محمود پاشا لا بدات. چند جاری گتیچه لی بی کرد. دواچار تنیا بابانی له دهس دا هیتشته وه. کۆیه وه هریری سپارد به نیراهیم بهگ.

نیراهیم بهگ کوری نه محمد پاشای براگه وهی مه محمود پاشا بو. نه محمد پاشا دوا ی مردنی: نیراهیم بهگ، عه بدولعه زیز بهگ و، خالید بهگی له پاش به جتی ما بو. نه مانه هر به که یان به جۆری له روداوه کانی ناچه که دا دوریان بینی.

سلیمان پاشا له شگری کۆکرده وه بۆ سه مه محمود پاشا. مه محمود پاشا له دهر به ندی بازبان دامه زرا. سلیمان پاشا ژیر به ژیر له گه له نیراهیم پتکهات بو، له جتیگه ی مه محمود پاشا، بیکا به میری بابان. نیراهیم و براکانی و چند که سی تر له به گزاده کانی بابان که یشتنه نۆردوی وه زیر. به یارمه تی نه مان مه محمود پاشای شکان. مه محمود هه لات بۆ نیران. نیراهیم به پله ی پاشا بو به میری بابان و کۆیه و هریر (۱۹۷ک / ۱۷۸۲ز).

-۲-

که مه محمود پاشا له نیتلیسور کۆژرا (۱۹۸ک / ۱۷۸۳ز) کوره کانی ماوه بهک سه رگه ردان بون. مه محمود پاشا له دوا ی خوی چند کورتیکی به جتی هیتشت بو: عوسمان بهگ، نه و ره حسان بهگ، سه لیم بهگ، عه بدوللا بهگ، خالید بهگ... عوسمان بهگی کوره گه وهی مه محمود پاشا بار و بنه ی له سه قز پیتچا به وه، له گه له ختیزان و دهس پتوه نده کانی به یارمه تی نیتلی بلباس رۆیشته ره واندز. که بسوکار و خزمه کانی له وی دانا و خوی چوه ناو نیتلی بلباس، دوا بیتر چوه نامیدی، له ناوکر دانیشت. (۱) له ویوه پتوه ندی له گه له وه زیری به غداد، سلیمان پاشای گوره، کرد. وه زیر به هوی مسته فا ناغای سیلاح داره وه «نه مان» ی بۆ نارد. عوسمان پاشا روی کرده به غداد. وه زیر دلنه وایی کرد. دوا ی ماوه بهک ناوچه کانی قزله بهات،

هذا الكتاب من كتب
الشيخ الفاضل
المرجع

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

للمقدور الذي جعل لكل آفة شراً ومنها جانا ونصرت هذه الآفة ما رخصها أحكامنا ومجاننا
 وقد اجمعت إلى ما أقره به عياننا من مذهبنا لا يهول ولا يهزج ولا يهزج ولا يهزج ولا يهزج
 لتتفتح منها العروق والصفحة استقنا ما قال شمس الدين لا اله الا الله وحده لا شريك له وشهدنا
 ان محمدا عبده ورسوله الذي ميزه الله طهارة من غير خلقه من خلقه صابغنا وعلينا ما صلى الله
 عليه وعلى آله وصحبه الذين سطروا اعداء الذين اتقوا به نحن ان ليوقوا بشئ من مفاصله او بما في
 شبهة او امرها جانا صلاة وسلاما واثمين بدوام حوره الذي لا يزال هيبا لا تجاباه ابعك
 فانه طالما لم يظن ان اترك بعدد شئ من كتبنا لفظه للتقليد الرباني والعالم الصمداني ولنا الله
 بلا زرع وحرمة الذهب بلا ذراع ان ذكرنا بحسب الشراوى قدس الله روحه واورثه من غير ان نعوض
 ثاوي عشرتهم سنة ثمان وخمسين وستة مائة من غير ان نعوض الكبرية كونه وذو طاهر
 خصوصا بعد شرب الدوا والنجس مما فيها من الامارات المتطاوله طما لا يسطر الكلام على الدليل والحق
 من الخلف والعدل والاعتراف بالمال والاعتراف بالاربابها الله مثل الله من الصفات فكيف بالاربابها
 وعيون الاله لا يرد قيامة او عيشة والى ما فهمت اصله بقلوبهم في سنة ست مائة وستة وستين
 فله وما اذا انما انظره والافتقار اليه ان يتبع على واسع حوره وكبره وان لا يعاينه فيه بما قضيت
 فخطيبنا ليخبرنا انهم وحرمة اية الجواد الكريم الرزق الرحيم في سببهم فحضر الحاج الشيخ المنجج
 فالتسوية التي جرد الله عنها نسوا من اذعان واقنع بالحق والناجس ويخرج كرها للاستعانة على
 المان والنا لا لشيء ولا لشيء فكلنا لا نرى شيئا يدونه واسلامهم يتأوسن التبر وهو الارتفاع هذا مجمع وقبول
 من في الاصل فلو نزع الفاع وقيل ان من التبر وقيل ان من التبر وقيل ان من التبر يكون عرضا عن مدنها وجران
 اريد بها الفلذ غير السبي لها ما اولئك هنر كالزطلان لان من فرغهم الى في كرمه على اسم فخر طرادوا لشيء

هذا الكتاب من كتب
الشيخ الفاضل
المرجع

هذا الكتاب من كتب
الشيخ الفاضل
المرجع

هذا الكتاب من كتب
الشيخ الفاضل
المرجع

هذا الكتاب من كتب
الشيخ الفاضل
المرجع

خانه‌قین و عملی‌اوای پین به‌خشی. (۲)

نهمین زهکی له باره‌ی ره‌نجانندن و دلنه‌وای میره‌کانی بابانه‌وه نویسیوتتی: «نم تو‌جیه و دلنه‌واییه‌ی سلیمان پاشا، که خیلانی طبعی بو جار‌جاری روی نه‌کرده به‌عضتی نوم‌رای به‌به، له حسستیکی نینسانی زی‌تر به مقصد‌دیگی سیاسی بو، نه‌ویست دایم‌ن به‌راه‌به‌ر به حاکمیتی به‌به نه‌میرتیکی به‌به‌ی به‌ دست‌وه پین. له لایه‌که‌وه حاکمیتی به‌به‌ی پین پترستی و له لایه‌کی تریشه‌وه نه‌گه‌ر پین نه‌مری کرد ده‌سه‌جه‌نم ره‌قیبه‌ بنیرتته‌ جیگی. خولاصه‌ مقصد نیبقای فیتنه و نیفاق له به‌ینی نوم‌رای به‌به‌دا بو» (۳)

-۳-

ماوه‌یه‌ک بو میره‌کانی بابان بیریان له‌وه کرد بو‌وه له قه‌لا‌چوالان بگو‌تزنه‌وه. سهرانس‌ری قه‌له‌مره‌وی بابان شاریکی تی دا نه‌بو. قه‌لا‌چوالان، سورداش، بازیان، قه‌ره‌داخ... که ناوه‌ندی به‌رتوه‌به‌رایه‌تیی هندی له نا‌چه‌کان بون، نه‌مانه‌ گوندی گه‌وره‌ بون.

مه‌حمود پاشا له‌ نزدیک گوندی مه‌لکه‌ندی سه‌رایه‌کی دروست کرد بو به‌ تما بو بی‌کاته مه‌لکه‌ندی حوکرانی. به‌لام فریا نه‌که‌وت ته‌واوی بکا لایان برد. نیبراهیم پاشا درتزه‌ی به‌م پرژوه‌یه‌ دا. بازار و خان و مزکه‌وت و چند خانویه‌کی لت دروست کرد و بنکه‌ی حوکرانی له قه‌لا‌چوالانه‌وه گو‌تزیه‌وه بو شوتنی تازه که ناویان نا: سلیمانی (۱۱۹۹). بو دروستکردنی شاری نو، خانوه‌کانی قه‌لا‌چوالانیان رو‌خاند و، داروپه‌رده‌که‌یان له دروستکردنی خانوه‌کانی سلیمانی دا به کار هیتاوه. (۴)

له‌ سهر ناوانی شاره‌که بو‌چونی جیا‌واز هه‌یه. هندی‌ک نه‌لین: نیبراهیم پاشا به‌ ناوی سلیمان پاشای والی ی نه‌وسای به‌غدا‌وه‌وه ناوی ناوه. هندی‌کی تر نه‌لین: به‌ ناوی بابا‌سلیمانی دامه‌زرتنه‌ری به‌مه‌اله‌ی بابانه‌وه بو. تا سه‌رده‌می نیبراهیم دو له میره‌ گه‌وره و لیته‌اتوه‌کانی بابان ناویان سلیمان بو. سلیمانی به‌که‌م با‌پیره‌ گه‌وره‌ی نیبراهیم و، سلیمانی دوه‌م مامی نیبراهیم. جکه له‌وان، به‌کی له کوره‌کانیشی ناوی سلیمان بو.

هه‌رچه‌نده بو‌ لیکه‌انه‌وی هوی دروستکردنی سلیمانی زور باس و باه‌ت نه‌گشترنه‌وه. به‌لام ره‌نگه‌ هوی سیاسی و جه‌نگی گرنگترین هوی دروستکردنی بو‌تی. (۵)

سلیمانی بو‌به ناوه‌ندیکی گرنگی جولانه‌وه‌ی سیاسی و فره‌نگی و نه‌ده‌بی له میژوی نو ی کوردا.

-۴-

به‌کی له‌و بی‌نیایه‌ی له‌ گه‌ل دروستکردنی سلیمانی دا بنیات تراوه

مزگهوتیک بوه که ناونراوه «مزگهوتی گهوره». نهمه تنهیا مزگهوتی سلیمانیه بوه نوژی ههینیا تیا کراوه. نهگه مزگهوتیکانی کوردستان له گهژ مزگهوتیکانی بهغداد و کهرهلا و نهجف یا نهسفههان و شیراز و تاران بهراورد بکرتین، زۆر ههزارانه دروست کراون. هیچ هونهریکی نهاندازه و بهناسازیان تن دا بهدی ناکریت. به خستی کال و قوم و دار دروست کراون. مزگهوتی گهورهش ههروا بوه. بهلام نهم مزگهوتی کتیبخانهیهکی دهولهمن و گهورهی تن دا بوه. ماموستای زانا و تیکه یشتو دهرسیان تن دا وتۆتهوه. سهدان مهلای زانا و لیوهشاوهی تن دا پیگه یشتهوه.

یهکن لهو مهلایانهی له سهدهتای بنیاتنانی سلیمانیهوه له مزگهوتی گهوره دامهزراوه شیخ ماری نوژی (۱۱۷۵ - ۱۲۵۴) بوه. شیخ ماری له گوندی نوژی له شارباژێ له دایک بوه. له ساداتی بهرزنجیهیه. به منالی له لای باوکی چۆته بهر خوتندن. ئینجا بهراوته مهدهسهکی قهلاچولان لهوی ماوهتهوه تا کوژرانی سلیمان پاشا. به هوی نهم روداوه ماوهیهک فهتیکان پهروهوازه بون نهویش چۆته لای مهلا محهمدی ئین نهم حاج له ههزارمیترد. ۴ سالیس لهوی خوتندویهتی. ههه نهو کاته مهلا عهبدوللای بیتوشی به سردان له کوردستان نههت و ماوهیهک له ههزارمیترد لای ئیننولحاج نههت. مهلا ماری له لای نهویش نهخوتنی، ئینجا نهگهپهتهوه بز قهلاچولان و لهوی ئیجازه وهنهکریت.

له مهزهب دا سوننی شافعی و، له تهریقته دا قادری بوه. به هوی بهیروای ناینیهوه له ناکۆکی ئیران و عوسمانی دا ههمیشه له گهژ عوسمانی بوه و، له ناکۆکی نیتوان پاشاکانی باهان و والی دا، ههمیشه له گهژ والی بهغداد بوه. ژمارهیهکی زۆر کتیبی به پەخشان و به هونراوه له زانستهکانی دینی ئیسلام دا، ههروهها له پزیمانی عهههیی و، بهلاغته دا به عهههیی نویسهوه. دواي نهحمهدی خانی، شیخ ماری یهکهمین کهسه فههههنگی «نهحمهدی» عهههیی - کوردی، به ناوی «کاک نهحمهدی» ی کوبهوه، به هونراوهی کوردی داناوه. ۱۴۷۵ وشه عهههیی گرتۆتهوه.

له گهژ دروستکردنی سلیمانیه نهویش بانگ کراوته سلیمانیه. له مزگهوتی گهوره دامهزراوه. خهریکی دهههه وتنهوه و، نویسن بوه و، سههههشتی کتیبخانهکی کردوه. (۶)

-۵-

سلیمان پاشا ههولتیک زۆری نهدا بز دامهزاندنی کۆلهمن (مهمالیک) و دورخستهوهی گهوره پیاوانی خۆجیبی عهههه و کورد له کاروباری حکومهت. سلیمان بهگی شادی، یهکن له سهههههکانی ئیلی عههههیی عوبید، دژی نهم سیاسهتهی والی بو، له دانیشن و کۆههکانی دا تواجی له وهزیر نهگرت و کالتهی

به نسل و فدرستی نه کرد. له هه‌مان کات دا دژی نه‌حمه‌د ناغای موهردار بو، نه‌حمه‌د ناغا به‌که پیاوی وه‌زیر و خاوهر نو‌فوزیکێ زۆر بو له ده‌زگای به‌رپوه‌به‌رایه‌تی دا، دوا‌یی بو به‌ که‌هیه‌ی وه‌زیر. به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی پیاویکی ده‌سه‌لاتدار بو، زۆری خزمه‌تی ده‌ولت کرد بو، والی نه‌ینه‌توانی به‌ ناسانی سزای بدا. والی، شای له به‌غداد دور خسته‌وه. شای له شونینکی نزیك به‌غداد هه‌لی دا. پیاوه‌کانی نیله‌که‌ی خۆی لێ کۆبو‌نه‌وه.

وه‌زیر هیزی کۆکرده‌وه بینێرتنه‌ سه‌ری. نه‌حمه‌د ناغا و له‌شکری به‌غدادی ساز دا. ناردی نیبراهیم پاشا و له‌شکری با‌نایش بێن. هه‌تیه‌که خرایه ژێر سه‌رکردایه‌تی نیبراهیم پاشا. سلیمان به‌گ به‌ خۆی دا رانه‌په‌رسو به‌ره‌نگاری بکا. هه‌لات بۆ تکریت. له‌وێش چونه‌ سه‌ری. بارو‌به‌نی به‌جێ هه‌شت و خۆی کشایه‌وه بۆ ده‌روه‌به‌ری خابور. که‌له‌یه‌له‌که‌ی تالان کراو له‌شکر گه‌رایه‌وه به‌غدا (۱۲۰۰ ک / ۱۷۸۵ ز). (۷)

-۶-

سالی ۱۲۰۰ ک (۱۷۸۵ ز) وشکه‌ سال بو. گرانی و قاتوقه‌ری به‌لاو به‌وه. خه‌لکی برسی له‌ به‌غداد و روژان و هه‌ترشیان کرده‌ سه‌ر سه‌رای حکومه‌ت. لێیان دان هه‌ندیکیان کوشتن و، هه‌ندیکیان گرتن و هه‌لیان واسین. (۸)

-۷-

سلیمان به‌گی شای هیزی له‌ خۆی کۆکرده‌وه و، له‌ عانه‌ دانیه‌شت. والی دیسان هه‌تیه‌کی نارد سه‌ری. به‌شیکێ نه‌م هه‌تیه‌ دیسان کورد بو. له‌ نزیك فه‌للوجه هه‌ردو هه‌تیه‌ پێکا هه‌له‌پژان. هه‌تیه‌ شای له‌شکری والی شکاند. له‌م شه‌ره‌دا به‌کر پاشای کۆبی کۆژا و، سه‌رکرده‌ی له‌شکره‌که و، مه‌حمود پاشای ته‌مپور پاشای کۆبه به‌ دیل گیران. به‌لام سلیمان به‌گ مه‌حمودی به‌ردا و نه‌سپ و که‌له‌یه‌له‌کانیسی دایه‌وه.

دوا‌ی نه‌م شه‌ره‌ به‌ مانگن سلیمان به‌گ هه‌لی کوتایه‌ سه‌ر به‌غداد. گه‌شته ناو که‌رخ. به‌لام هه‌تیه‌کانی والی هه‌تیه‌کانی شاییان شکاند. شای دیسان کشایه‌وه. شای له‌ گه‌ل ئوه‌وه‌ینی شێخی مو‌ننه‌فیک و حه‌مه‌د نال حه‌مود شێخی خه‌زاعیل په‌یمانیه‌ست و بون به‌ هاوده‌نگ. په‌کگرتنی نه‌م ۳ هه‌تیه‌ مه‌ترسیه‌کی گه‌وره‌ی بۆ سه‌ر والی دروست کرد. ده‌سه‌لاتی مه‌مالیکی خست بوه مه‌ترسیه‌وه.

وه‌زیر ناردی به‌ دوا‌ی نیبراهیم پاشای با‌بان و عه‌بدو‌لفه‌تاح پاشای درنه‌ و باجه‌لان، که‌ به‌ خۆیان و هه‌تیه‌کانیانه‌وه نا‌هاده‌ بن بۆ شه‌ر. هه‌ردوکیان به‌ هه‌تیه‌کانیانه‌وه هاتن به‌لام وه‌زیر بیانیی نه‌وه‌ی پهن گرتن، که‌ هه‌تیه‌کانیان وه‌کو پتیه‌ست پۆشته و ته‌یار نین. هه‌ردوکیانی لێ خست. عوسمانی مه‌حمود پاشای له

جنگی نیراهیم و، عهبدولقادی له جنگی عهبدولفه تاج دانا (۱۲۰۱ک / ۱۷۸۶ز). بهلام هیزه کانی همویانی برد بۆ شه ره که.

عوسمان، نهوه حسانی برای به پهله ناره وه بۆ کوردستان بۆ سازدان و کۆکردنه وهی هیز. زۆری بین نه چو به ۲ هزار که سه وه که پرایه وه بۆ به عداد. وه زیر دهستی خست بوه ناو شتخه کانی مونه فیک و خه زاعیله وه. حممود بین نامیر له مونه فیک و محسین نال حممدهی له خه زاعیل هه ل گتیرا بوه وه.

له شکری وه زیر چوه سه ر نیه کانی عه ره ب. سلیمان بهگ و نه وه بی و حممده نزیکه ی ۲۰ هزار سوار و پیاده بیان کۆ کرد بوه وه و خۆیان بۆ شه ریکی که وه ره نامه کرد بو. له شوتیک دا به ناوی (ام الخنطه) هه ردو هیز لیکیان دا. عوسمان پاشای باهان سه ر کردایه تی بالی چه پ و نیراهیم پاشای باهان سه ر کردایه تی بالی راستی نه کرد و، وه زیر خۆشی له ناوه راست دا بو. شه ریکی قورس قه وسما. نیه کانی عه ره ب ۳ هزار سوار و پیاده به کی زۆریان لێ کۆژرا. ۳ مناره بیان له که له سه ری کۆژراوه کانیان دروست کرد. شوژسه که بیان شکا و سه ر کرده کانیان بلاوه بیان لێ کرد (سه ره تای مرجه ره می ۱۲۰۲ک / ۱۷۸۷ز). (۹)

عوسمان پاشا چوه سلیمانی و، نیراهیم پاشا له به عداد دانیش.

-۸-

مسته فا ناغی کوردی «مونه سه لیم» ی به صرا رقی له وه زیر بو. به نه نیی که وه پنه وندهی له گه ل عوسمان پاشا. دۆستایه تی کۆنیان له به بین دا هه بو. پنه وندهی له گه ل نه وه بی شتخی مونه فیک کرد. هه ره ها زۆر که وه ره پیاوی تری کرد بو به هاوده نگی خۆی. وه زیر وستی له شکرکیشی بکا بۆ سه ر مسته فا ناغا له به صرا. عوسمان پاشای ناگادار کرد هیزه کانی کۆ بکاته وه بۆ به شداری له م له شکرکیشیه دا. سلیمان به گی شاری وستی تۆ له ی کۆنیان لێ بکاته وه و دهی وه زیر له خۆی پاک بکاته وه. ناگاداری وه زیری کرد که نه وانه شتیکیان له به بین دا هه به. داوای له وه زیر کرد باوه ره پینکراویکی خۆی بنیرێ نه نییه کانی بین بلێن. وه زیر باوه ره پینکراویکی ناره لای. سلیمان به گی شاری کابرای باوه ره پینکراوی له که پنه ونه بیی مسته فا ناغای مونه سه لیمی به صرا و عوسمان پاشا ناگادار کرد، نامه کانی عوسمان پاشای دایه. وه زیر بۆ نه وه ی عوسمان پاشا فریو پدا بانگی کرد بۆ به عدا. خوازینی خوشکه که ی لێ کرد بۆ عه بدوللا به گی برای نه حممده که هیه و، ریکه ی دا به گه رتسه وه بۆ کوردستان، به و مرجه ی له به هاردا به خۆی و له شکری باهانه وه بیت بۆ به عداد بۆ هاوبه شی له له شکرکیشی دا بۆ سه ر به صرا.

به هار عوسمان پاشا نامه ده بو. له شکرکیشی بۆ سه ر به صرا دهستی بین کرد. مسته فا ناغا و نه وه بی هه لاتن. بین شه ر به صرا گیرا. والی که پرایه وه به عداد. له نزیک به عداد خیه ته ی هه ل دا. والی عوسمان پاشای له گه ل خۆی سواری که شتی

کرد و برده به بغداد.

له کۆزیکێ گشتی دا وهزیر بهر وه روی عوسمان پاشا بوهوه. تاوانباری کرد به «خیانته». وهکو بهلگهی ئهم خیانته ته نامه کانی عوسمان پاشا بۆ سلیمان بهگی شای نارد بو ناشکرا کرد. عوسمان پاشا گیرا و خرایه زندانهوه. له ههمان کۆزدا قاوه بهکی ژهراوییان دهرخوارد دا. عوسمان پاشا له زندان دا نهخۆش کهوت. نهخۆشیه کهمی سهختتر بو. له زندانهوه کۆزایانهوه مالی بهکت له گهوره پیاوه کانی بهغداد: محهمهد سه عیدی دهفتهردار. پزشکی تهرخان کرا بۆ چاره سه رکردنی. سودی نه بو. ئینجا کۆزایانهوه بۆ مالی دایکی محهمهد سه عید. دواي چهند رۆژێ لهوێ دا مرد (۱۲۰۳ک / ۱۷۸۷ز). گهوره پیاوه کانی بهغداد، لهوانه ئهمهد که هیه، له پشت تهرمه که بهوه رۆیشتن، وا باو بو ئهم «ئهمهد» ه ده رمانخواردی کردوه. تهرمه کهمی له کۆزستانی ئیمام نه عظم به خاک سپێردرا. (۱۰)

ئیراهیم پاشا له بهغداد دانیشته بو. والی له جیگهی عوسمان پاشا کردیهوه به حاکمی بابان (۱۲۰۳ک / ۱۷۸۷) و کۆیه وهریری سپاردهوه به مهحمود پاشای کوری تهیمور پاشا. بهلام له ماوه بهدا مهحمود پاشاش مرد. کۆیه وهریرشی سپارد به ئیراهیم پاشا.

-۹-

عوسمان پاشا که بانگ کرا بو بۆ بهغداد، نهوره حمان بهگی برای له جیگهی خۆی له سلیمانی دانا بو. نهوره حمان بهگ که به گیران و مردنی عوسمان پاشای برای و، دانانی ئیراهیم پاشای زانی، خۆی و که سوکار و دهسویته نده کانی کۆ کردهوه سلیمانی به جی هیشته و روی کرده ئیران. نامه به کیشی بۆ والی نوی ناکاداری کرد بو که بهیاری داوه ئهم ولاته به جی بهیلتی و سهری خۆی ههلبگری بۆ ئیران.

سلیمان پاشای وهزیر بۆ سهیران و راو چو بو بۆ نزیک مهندهلی. نهوره حمان بهگ ئهمهی به ههل زانی نامه بهکی تری بۆ نوی داوای لیبورتنی لێ کرد. والی له پهنا بردنی گهوره کانی کورد بۆ ئیران نه سه مییه وه. ههولی نه دا زو چاره ی بکا. ناردی به دوی نهوره حمان بهگ دا و «ئه مانامه» ی بۆ نارد که به دلنیایی بگه رپته وه.

نهوره حمان بهگ خۆی و دهسویته نده کانی چونه بهغداد و لهوێ نیشته جی بون.

والیه کانی بهغداد هه رگیز نه یانته هیشته پاشاکانی بابان ماوه ی درێ له شوته کانی خویان دا به ناسوده یی بچینه وه. زوزو نه یانگۆرین و، میتمل و ملۆز میان له ناو بنه ماله کانی خویان دا بۆ نه دۆزینه وه. والی بێ نه وه ی هیچ بیانی بهکی به جی ی به دهسته وه بێ دیسانه وه ئیراهیم پاشای لێ خست و، نهوره حمان بهگی به پله ی

پاشا له جتيگه دانا، ناوچه کانی بابان و کۆبه و هريري پت سپارد (۱۲۰۴ ک / ۱۷۸۹ ز).

ميره کانی بابان له ناو خویان دا، له گهله يه کتري، زور خراب بون. که يه کتيکیان لا نه برا و يه کتيکی که له جتيگه داننرا، دهسپيشونهنده کانی پاشای پيشويان نازار نه دا و نه يان روتانندهوه، ته نانهت هه ندي جار خيزانه کانيشيان، که به زوري خزمنی خویان بون، لهم تنگ پت هه لچنينه دهرياز نه نه بون. له بهر نهوه نيبراهيم پاشا که بيستی لاهراوه و، نهوره حمان پاشا له جتيگه دانراوه، خيزان و بار و بنه ي پتچايه وه له سلیمانیه وه رهوانه ي به غدایان بکا. عه بدولعه زيز به گی برای له گهله ناردن.

نهوره حمان پاشا له پيش خوی دا سه ليم به گی برای نارد کاروباری سلیمانی بگرته ده ست. سه ليم به گ له گهله زه رده توشی کاروانه که ی عه زيز به گ بو. بو به شهریان. عه زيز به گ له کاتی شهردا له ولاخه که ی گلا و به برينداری به ديپل گيرا. نيبراهيم پاشا که زانی رتيگه ي به غدادی لن گيراوه روی کرده نيران. نهوره حمان پاشا عه زيز به گی به گيراوی نارد بۆ به غداد.

والی زانی نيبراهيم پاشا به ناچاری روی له نيران کرده. عه زيز به گی به ردا و، محمده به گی شای نارد بۆ نيران به دوی نيبراهيم پاشا دا.

نيبراهيم پاشا گه رايه وه به غداد. والی به رتزه وه له به غداد داینا و، ناوچه کانی قسرله بات، قسوله، خانه قين، عه لياوا، ديهاته کانی به شير و تازه خورماتوی بۆ ترخان کرد (۱۲۰۵ ک / ۱۷۹۰ ز). (۱۱)

-۱۰-

لهو کاتوه که نيبراهيم پاشا ليتخرا بو (۱۲۰۴ ک / ۱۷۸۹ ز) به گوشه گيری له به غداد دانيشت بو. والی ويستی دلخوشي بداته وه. نهوره حمان پاشای بانگ کرد بۆ به غدا. دهسبه سهر گلی دايه وه. ناوچه ي بابانی لن سنده وه و، ديسانه وه سپاردی به نيبراهيم پاشا، کۆبه و هرير به دهس نهوره حمان پاشاوه مايه وه. سه ليم به گی برای سهر مرشتی نه کرد. (۱۲)

-۱۱-

سلیمان پاشای والی مرد (۱۲۱۷ ک / ۱۸۰۲ ز). عه لی پاشا بو به والی. والی نوی کاره کانی به تالانکردنی نيتلانی کورد دهس پت کرد. نيتلی بلباس له گهله کاربه دهستانی نيران تتيکچو بون. حکومتی نيران داوای له ده ولته ي عوسمانی کرد بو نه ويش ته من يان بکات. نيتلی بلباس بۆ له وه پخوری تا نزیک کۆبه و ههولتير نه هاتن. والی نه مه ي به ههله زانی. له شکرى کۆ کرده وه بۆ سهر بلباس. نهوره حمان پاشای بابان و محمده پاشای کۆبه و عه بدولفه تاح پاشای

باجه‌لان له گه‌ل هه‌زه‌که‌ی خۆی بون. فه‌رمانی دا به‌ نهب‌راهیم پاشا، نه‌ویش به‌ له‌شکری باهانه‌وه له‌ لای خۆیه‌وه به‌چین بۆ سه‌رکو‌تکردنی بلباس.

له‌شکری والی به‌غداد به‌رئ که‌وت به‌ره‌و نالتون کۆیری و له‌وتوه بۆ هه‌ولتیر. نهب‌راهیم پاشا نهبشته سه‌ر بلباس و، ده‌سه‌که‌وت و تالانی له‌ گه‌ل خۆی برد و، له‌ هه‌ولتیر له‌ گه‌ل والی به‌کیان گرتوه (١٢١٧ک / ١٨٠٢ز).

نه‌و تالانییه‌ی گه‌یشته هه‌ولتیر، جگه له‌ وه‌ی له‌ رتگه مردار بو‌هوه یان خورا بو: شه‌ست هه‌زار سه‌ر نازه‌ل و، دو هه‌زار سه‌ر مانگا و، زیاتر له‌ دو هه‌زار نهبستر بو. (١٣)

-١٢-

والی هه‌ر له‌ هه‌ولتیره‌وه نه‌و له‌شکری کۆی کرد بو‌هوه سازی دا بۆ سه‌ر به‌زیدیه‌کانی سنجار. به‌ره‌و موسڵ رۆیشتن و، هه‌لیان کوتایه سه‌ر سنجار و ناوایه‌کانی به‌زیدیه‌کان. نه‌م شه‌ره‌یان خست بوه قالیی شه‌ری دینی نیسلام و کافره‌وه.

نوسه‌ری «دوحه» ره‌وتی شه‌ره‌که به‌مجۆره نه‌گه‌یته‌وه:

«ده‌وری یاخیه‌کانیان گرت و، به‌ توندی ناگه‌رباریان کردن به‌ جۆرئ که‌ ناچار بون مال و خانوه‌کانیان به‌ جی به‌یتن و، بۆ رزگارکردنی گیانی خۆیان رایان کرد بۆ لوتکه‌ی چیاکان، هه‌زه‌که‌ مال و گونده‌کانی داگیرکردن و، هه‌رچی که‌لویدل و نازوقه‌یان تی دا بو بردیان و، ره‌ز و باخه‌کانیان ویران کردن...»

...هه‌یسه‌که‌ ته‌نگی به‌ به‌زیدیه‌کان هه‌لچنی و له‌ هه‌مولا به‌که‌وه ده‌وریان دان، زۆریان بون به‌ نهبانه‌ی گولله‌ی تفه‌نگچه‌کان کوژران و به‌ریندار بون، رتگه‌ درا به‌و خه‌یلاته‌ی له‌ گه‌ل له‌شکرکیشیه‌که‌ بون: عوبید و نال جه‌ریا و هی تر، به‌لاماریان به‌دن. نه‌وانیش که‌وته راوانان و راوکردنیان، خه‌ریک بو به‌ ته‌واوی له‌ ناو به‌چن، نه‌وانه‌یان به‌ زیندویه‌تی ما‌هون خۆیان به‌ ده‌سته‌وه دا و، گوته‌په‌لی و سه‌ردانه‌واندن پ راگه‌یاندا. (١٤)

نهب‌راهیم له‌ کاتی نه‌م شه‌ره‌دا نه‌خۆشیه‌کی گه‌رانی گرت. سه‌رکردایه‌تی له‌شکری باهانی به‌ خالید به‌گی برای سپارد. نهب‌راهیم پاشایان له‌ ناو ته‌خته‌ره‌وان دا برده‌وه بۆ موسڵ، له‌وتی مررد و، له‌ «نه‌هی یونس» نهبستر (١٢١٧ک / ١٨٠٢ز). (١٥)

-١٣-

نهب‌راهیم پاشا په‌یایه‌کی ته‌یگه‌یشتوی هه‌لکه‌وتو بوه. له‌ کاروباری به‌رپه‌رهدنی ده‌وله‌ت دا شاره‌زا بوه، ره‌زی له‌ زاناکان گرتوه. وا باوه، له‌ ژبانی ره‌ژانه‌دا و، له‌ هه‌لسوکه‌وتی دا له‌ گه‌ل خه‌لک وه‌کو شازاده‌یه‌کی نه‌رهبستۆکراتی ره‌فتاری کردوه. گه‌رنگه‌ترین کاری بنه‌یاتنانی شاری سلیمانی بو، به‌لام به‌ هۆی

ناآرامی سیاسی و، ناکوکی ناوخزی میره‌کانی باهانه‌وه، نه‌یتوانی له‌م‌شاره‌دا که خوی دروستی کرد بو، به‌ناسوده‌یی بزی، ته‌نازهت جینگه گۆزیکیشی به‌نسیب نه‌بو.

چهند که‌سێ له‌زانا ناسراوه‌کانی نوو زهمانه ستایشیان کرده. له‌وانه: سه‌ید عبدالله‌طیفی به‌رزنجی، به‌عه‌ره‌یی و، مه‌ولانا خالیدی نه‌قشه‌ندی، به‌فارسی، چهند شیعریکیان له‌ستایشی دا‌داناوه. (۱۶)

په‌راویزه‌کان

۱. ناوکر: ناوچه‌یه‌که له‌نیوان روباره‌کانی کومل و خازر دا له‌قه‌زای شتخان.
۲. العزازی: ۹۳ / ۶.
۳. امین زکی، «تاریخی سلیمانی...»: ۹۷.
۴. ره‌نجوری: «ناواکرده‌وه‌ی سلیمانی و روخاندنی قه‌لاچولان سالی ۱۱۹۹»
۵. امین زکی، «تاریخی سلیمانی...»: ۸۹ - ۹۰؛ خورشید: «کاروان»، ژ ۱۵۴، ل ۱۵۰ - ۱۵۹.
۶. شیخ محمه‌مدی خال له‌سه‌رژیان و به‌ره‌مه‌کانی شیخ مارف کتیبیتی به‌عه‌ره‌یی له‌ژیر ناوی: «الشیخ معروف النوده‌ی البرزنجی» نویسه‌وه، سالی ۱۹۶۱ له‌به‌غدا چاپ کراوه. له‌م‌سالانه‌ی دواییش دا به‌شیک به‌ره‌مه‌کانی چاپ کراوه.
۷. الکرکوکلی: ۱۸۲؛ البصری: ۱۶۹.
۸. الکرکوکلی: ۱۸۲؛ البصری: ۱۶۹.
۹. الکرکوکلی: ۱۸۴ - ۱۸۷؛ البصری: ۱۷۲ - ۱۷۷.
۱۰. الکرکوکلی: ۱۸۸ - ۱۹۱؛ البصری: ۱۷۹ - ۱۸۳. العزازی: ۶ / ۱۰۳ - ۱۰۶.
- له‌سال و رۆژی مردنی عوسمان پاشادا سه‌رچاوه‌کان جیباوازن. «مطالع السعود» نه‌لتن: «له‌کۆتایی ره‌مه‌زانی ۱۲۰۳» دا بوه. نویسه‌ری «دوحه» یش هه‌مان سالی نویسه‌وه، به‌لام ره‌نجوری نه‌لتن: «وه‌فاتای عوسمان پاشا له‌به‌غداد ۹ ی جیما‌دی یه‌که‌می ۱۲۰۴» له‌به‌رنه‌وه‌ی ره‌نجوری خوی له‌روداوه‌کان و داووده‌زگای باهانه‌وه‌نریک بوه ره‌نگه دیاریکردنه‌که‌ی نه‌م له‌هه‌مویان زیاتر جینگه‌ی باوه‌ر به‌ن.
۱۱. الکرکوکلی: ۱۹۳؛ البصری: ۲۰۱ - ۲۰۲؛ العزازی: ۶ / ۱۰۷ - ۱۰۸.
۱۲. الکرکوکلی: ۲۰۳؛ البصری: ۲۱۱؛ العسری: ۴۷؛ العزازی: ۶ / ۱۰۹.

۱۲۰: ره نجوری: «دانانی نیبراهیم پاشا له سه ر سلیمانانی به تنیا سالی ۱۲۱۲ له
۱۶ ی ذولقعه عیده داه

۱۳. الکرکوکلی: ۲۲۲ - ۲۲۳: البصری: ۲۴۷: العمری: ۶۲.

۱۴. الکرکوکلی: ۲۲۳.

۱۵. الکرکوکلی: ۲۲۳: البصری: ۲۴۷ - ۲۴۸: العزازی: ۶ / ۱۵۵.

۱۶. یدکنی له شیهره کانی مهولانا خالید نهم قه صیده یه به فارسی:

از پس حمد ملک ذوالجلال

بعد درود مه برج کمال

به که به اوصاف شه دادگر

خامه کنم رشک ده نیشکر

ان شه دریا دل والا تبار

داور دارا سیر جم وقار

کوه شرف، کان سخا و هنر

هرکه شود از کرمش بهره ور

رتبه (ی) عالیش بدانسان شود

تاج سرش صیقل کیوان شود

کشتی تن در یم احسان او

خرد کند موجه (ی) توفان او

خصم خجل گشته (ی) شمشیر او

چرخ سراسیمه (ی) تدبیر او

خواست برد سر به دراز امر او

خورد دو سیلی ز کف قهر او

اینکه بر او چشمه (ی) شمس و قمر

مانده نشان بسته ز جوزا کمر

شاهد اقبال در اغوش او

صد جم و کی غاشیه بر دوش او

عالم و رغبت ده ارباب شرع

ارض و سمائی است به اصل و به فرع

گشت ز همنامی او پیش ازین

اتش نمرود چو خلد برین

تا زده ان مهر عدالت علم

رخت برون برده ز عالم الم

باز به گنجشک دهد دانه را

شمع نسوزد بر پروانه را

الغرض از حمایت امن و امان
داغ نه‌د بر دل نوشیروان
مهدی اگر گردد ازین باخبر
«یحسبه سنه خیر البشر»

بانسی این بلده (ی) جنت نهاد
رشک ده روضه (ی) «ذات العماد»
بس که فرح می دهد ان گلستان
حافظ شیراز بلاغت نشان
بیند اگر یک نفس جای خویش
نسخ کند نعت مصلاى خویش
کرد خرد ختم سخن اینچنین
«انک فیها لمن الخالدین»

معمدی: ۳۲۹ - ۳۳۰.

سوره تا و کز تایی عقیده نامه گوی مولانا خالد

بِسْمِ الْكِتَابِ عَقِيدَةِ اَنَا كَرْدِيَه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَبِیَسْتَعِیْنِ

اگر کسی در پرست اسلام چیه اسلام پنج رکن هییه

لله هو مسلمان عاقل بالغ بل واجب له زانیت علمین

بی بکا اول اوتنه اشهد بدل ذرا نم بتیقین برابان

ولیم باختیار آن لا الهه هیچ معبودی بحق نییه

لا یق به پرستن بی الا الله الا اوزاته نه بیست

واجبه بونه بی مثلله همو صفتی کمال هییه هیچ نقص نییه

آسان حسابیان ککل بکن سیمین بو اوه یه کنه کارن

ناوینه جهنمی خلاصیان بکن لعذاب چوارمیدین بو اوییه

دری که جهنمیان بدینه دروه لپاش او انه پنجمین بو اوییه

مرتبه جا کو عالی پایه بلند یان بدله لبشتی ه ه

تمت کتاب عقیده کردیه در

مضافات حضرت مولانا خالد

رحمه الله از دست محمد

کلاندر از دست محمد

علمان افشار

مبارک

۷. نوره حمان پاشا:

خولیای سوره خوی

-۱-

نوره حمان پاشا له ۱۲۰۴ ک (۱۷۸۹ز) هه سوکمرانی بهره وام بو تا ۱۲۱۲ ک (۱۷۹۷ز). له و ماوه به دا ولات بهره و بوژانه وه چو. ناسایش چه سپی بو. کاروباری ولاتی به رتیکریکی بهره و نه برد. والی به پتی نهرینی والیه کانی پتیش خوی نهی نهویست میری باهان ساوه به کی وا درژ مینیشته وه جتیگیر بیی و بنه ماله که بیان به ک، پخت.

ساوه به کی درژ بو نیبراهیم پاشا به گۆشه گیری دور له کاروباری سیاسی له به عداد بو. والی ویستی ناورتیکی لئ بداته وه. ناردی به دوی نوره حمان پاشادا بو به عداد. نه خوش بو له ناو تخته ره وان دا هینایان بو به عداد. به لام له گهل خوی دیاری ی زوری هینا بو. له وانه چل دست جل و، فدرش و، پاره. والی نوره حمان پاشای له به عدادا گل دایه وه. به بیانوی نه خوشیه وه که گوایه کاروباری ولاتی پتی بهره و نه ناهری ناوچه ی باپانی لئ سنده وه دای به نیبراهیم و، تنیا کۆیه و هریری له دهس دا هینشته وه. نهویش سپتر درا به سه لیم به گی برای. دهسویته ونده کانی نوره حمان پاشا چونه کۆیه (۱۲۱۲ ک / ۱۷۹۷ز). (۱)

چوار سال نوره حمان پاشا به ده سه سوری له به عداد مایه وه. سه لیم به گ سوره رشتی کۆیه ی نه کرد. له گهل مسته فا به گی حاکی ره وان دز بو به شه پان (۱۲۱۶ ک / ۱۸۰۱ز). به کتی له سه ر کرده کانی هینزه که ی سه لیم به گ کوژرا. مسته فا لای والی به عداد شکاتی له سه لیم کرد. والی داوای له سه لیم کرد له گهل مسته فا پتیک پتی. به لام سه لیم فرستی له مسته فا به گ هینا نریک نالتون کۆیری کوشتی. والی له مه توره بو. فرمانی دا به نیبراهیم پاشا، سه لیم به گرتی و، ره وانه ی به عدادی بکات. سه لیم له پتیش دا هلات بز که رکوک و، دواپی خوی چوه به عداد.

والی خوی له به هانه بو له نوره حمان پاشا. گوایه «یاخی نه بو له و فرمانانه ی له به عداد وه پتی نه کران» نه مه ی کرد به بیان، کۆیه و هریری لئ سنده وه و، دای به محمد به گی مه محمد پشای کۆیه. نوره حمان و سه لیمی گرت و، به گیرای ره وانه ی زیندانی حیلله ی کردن (۱۲۱۶ ک / ۱۸۰۱ز). (۲)

نوره حمان، قینی له محمد پاشا هه لگرت. پاشان تۆله ی نه مه ی لئ

کرده‌وه.

دوای گیرانی نوره‌حمان پاشا و سلیم بهگ، براکانی: خالد بهگ، نه‌محمد بهگ، عه‌بدوللا بهگ و، ناموزاکانی به چوارسه‌د سواره‌وه په‌نایان بۆ موسل برد. محه‌محمد پاشای نال جه‌لیلی دالده‌ی دان و، دایه‌زراندن و، سوچه‌ی مانگانه‌ی بۆ برینه‌وه. لای والی‌ی به‌غدادیش «شفاعه‌ت» ی بۆ کردن. والی لن پان خوش بو. (۳)

-۲-

لهم ساوه‌په‌دا تا‌عون له به‌غدا به‌لاو بو‌وه. هه‌روه‌ها وه‌هابیه‌کان هه‌لیان کوتایه‌ سهر که‌ریه‌لا و تالانیان کرد و نزیکه‌ی هه‌زار که‌سیان گوشت. والی فه‌رمانی بۆ عدلی پاشا ده‌رکرد بچن بۆ ده‌رکردنی وه‌هابیه‌کان و، خوشی له ترسی نه‌خوشی به‌ ماله‌وه چو بۆ خالص.

وه‌زیر سلیمان پاشای گه‌وره‌ مرد (۱۲۱۷ک / ۱۸۰۲ز). نزیکه‌ی ۲۴ سال حوکمی به‌غدادی کرد بو. وه‌زیر ۳ کوپ و ۴ کچی هه‌بو. کوپه‌کانی: سه‌عید، صالح، صادق، پچوک بون. کچه‌کانی دوانیان درا بون به‌ شو: په‌کتیکیان هاوسه‌ری عدلی پاشای که‌هیه‌وه، نه‌وی تریان ژنی سلیم ناغای موته‌سه‌رپرفی به‌صرا بو. دوکچه‌که‌ی تری: په‌کتیکیان ماره‌به‌ری داودناغا (دوایی داودپاشا) و، نه‌وی تریان ماره‌به‌ری نه‌صیف ناغا بو.

وه‌زیر به‌ر له مرده‌نی وه‌سیتی کرد عدلی پاشا، که‌ په‌کتی له کۆپله نازاد که‌روه‌کانی خۆی و زاوایشی بو، جیگه‌ی به‌گریته‌وه و، داوای له‌وانی تر کرد هه‌مویان گوته‌ریه‌لی و پشتگیری به‌کن.

نازاوه‌په‌کی گه‌وره‌ دژی عدلی پاشا ده‌ستی پین کرد. سه‌رۆکی په‌نیچه‌ری و سلیم ناغا له پشتی نازاوه‌که‌وه بون. بۆ نه‌وه‌ی نازاوه‌که‌ به‌خه‌وین، وستیان سه‌عید به‌گی کوری سلیمان پاشای گه‌وره‌ له جیگه‌ی والی داہنن. سلیم بۆ به‌هتیزکردنی خۆی، ناردی نوره‌حمان پاشا و سلیم به‌گی برایان له حیلله هتینایه‌وه به‌غداد و نازادی کردن. نازاوه‌ درتزه‌ی کیشا. سه‌ره‌نجام عدلی پاشا نازاوه‌که‌ی دامرکانده‌وه. نوره‌حمان پاشا هه‌لات به‌لام له نه‌عظه‌مییه‌ گیرایه‌وه. سلیم به‌گی برای ده‌ریاز بو بۆ موسل. نوره‌حمان پاشا خه‌ریک بو لهم هه‌رایه‌دا سه‌ری تن دا بچن. محه‌محمد پاشای نال جه‌لیلی و، چهند پیاوماقولیگی والی بۆی تنی که‌وتن له مردن پرکاریان کردن.

عدلی پاشا له نه‌سه‌موله‌وه دانرا به‌ وه‌زیری به‌غداد (۱۲۱۷ک / ۱۸۰۲ز). (۴)

نوره‌حمان پاشا له به‌غداد نیشته‌جن بو. وه‌زیر نه‌یویست له خۆی نزیک به‌خاته‌وه.

لهو لهشکرکیشیه‌دا که عملی پاشا بۆ سر بلباس و یه‌زیدییه‌گانی سنجاری کرد، داوای له نوره‌رحمان پاشا کرد نه‌ویش به‌شدار بق. نه‌ویش ناردی به شوین سلیم بهگ و براکانی دا، که له کاتی پشتیویه‌که‌ی به‌غداد دا رایان کرد بوه موسل و نال جه‌لیلی دالده‌ی دابون، هاتن و هم‌ویان له به‌غدادا کۆیونه‌وه.

والی، نوره‌رحمان پاشا و، محهمهد پاشای ته‌مور پاشای کۆیه و، عه‌بدولفه‌تاح پاشای باجه‌لانی خسته پال خۆی. فه‌رمانیشی دا بو، نیبراهیم پاشای بابانیش، له لای خۆیه‌وه، په‌لاماری بلباس بدا. بلباس سه‌رکوت و تالان کرا. له‌شکر روی کرده سنجار. له به‌ختی نوره‌رحمان پاشادا، نیبراهیم پاشا له موسل دا مرد و، به‌مه‌ش ملتۆمه‌تکی به‌هیزی له کۆل بوه‌وه (۱۲۱۷ک / ۱۸۰۲ز).

عملی پاشا وستی خالید پاشای نه‌حمده پاشا له جینگی نیبراهیم پاشای برای دا دابنق، گه‌وره‌پیاوه‌گانی بابان، نوره‌رحمان پاشایان په‌سند کرد. والی له سر داخوازی نه‌وان نوره‌رحمان پاشای دانایه‌وه به حاکمی بابان (۱۲۱۸ک / ۱۸۰۳ز). (۵)

وه‌هابیه‌گان روه‌وه به‌صراکشا بون. ده‌وله‌تی عوسمانییان خست بوه غایله‌وه. سولتان فه‌رمانی ده‌رکرد بۆ والی ی به‌غداد، ته‌مییان بکات. نه‌ویش که‌وته خۆی و به له‌شکره‌وه روی کرده حیلله. نوره‌رحمان پاشای بابان و، محهمهد پاشای کۆیه‌ش بانگ کران. دواي چهند رۆژی پاشای بابان گه‌یشته باره‌گای وه‌زیر. وه‌زیر سلیمان به‌گی که‌هییه‌ی خوشکه‌زای و، نوره‌رحمان پاشای ناره‌ده سر به‌صرا. له‌شکره‌که «زوبیر» ی بری و روی کرده «نه‌حسا» و، به چهند په‌لاماری وه‌هابیه‌گانیان ده‌ره‌راند و، زۆریان لق کوشتن و، به سه‌ریان دا سه‌رکه‌وتن. له‌م له‌شکرکیشیه‌دا به هۆی گه‌رمای بیابانه‌وه، سه‌دان که‌سی بابان هردن. نوره‌رحمان پاشا هاته‌وه حیلله.

له‌م هه‌له‌دا شتخی خه‌زاعیل سه‌رکیشی کرد بو. وه‌زیر خۆی و، نوره‌رحمان پاشا و، محهمهد پاشای کۆیه‌ی بردنه‌ سه‌ر. دواي سه‌رکه‌وتن گه‌رانه‌وه. وه‌زیر، نوره‌رحمان پاشا و محهمهد پاشای کۆیه‌ی له حیلله دا هیشه‌وه تا ماوه‌یه‌ک ناسایش و نارامیی ناوچه‌که رابگرن و نه‌وجا به‌گه‌رینه‌وه کوردستان. خۆیشی (۲۲ ی ذیلحه‌جهدی ۱۲۱۹ک / ۲۰ ی مارتی ۱۸۰۵ز) گه‌رایه‌وه به‌غداد. (۶)

دواي مانگ و نیوی، خالید که‌هییه‌ی سه‌رۆکی ناغاکانی والی له حیلله‌وه گه‌رایه‌وه به‌غداد. دواي ۸ رۆژی تر، نوره‌رحمان پاشا و محهمهد پاشای کۆیه‌ش نیزنی گه‌رانه‌ویان به‌ن درا. چهند رۆژیکی که‌می خایاند هه‌وال گه‌یشته والی که

کۆکردنەوێ هێزەکانی خێلی عوبید.

والی، دیسان داوای لە ئەورەحمان پاشا و محەممەد پاشا کرد هێزەکانیان کۆ بکەنەوێ، بە ئەورەحمانی راگەیاندا لە کەرکوک دا چاوەڕێ بێ، داوای لە محەممەدیش کرد بە هێزەکە یەوێ بگاتە لای ئەورەحمان و، پێتکەوێ ڕوو خاوەر بپۆن. وە کۆنوسەری «دوحو» پاس نەکا: وەزیر ڕقی لە هەردوکیان بو، چونکە «یەکە میان بە هەموو پێتکە یەک لە پایە وەزیری کەم نەکردەوێ... و دوو مێشیان لەو ستورە یۆی دیاری کرا بو دەرچو بو... وەزیر نە یویست بە هەرچی چۆنی بێ لە کۆل خۆیان بگاتەوێ» (۷)

لە جێتکە یەک بە ناوی «بەت» (۸) ەوێ هەردوکیان بە یەک گەشتن. ئەورەحمان ڕقی کۆنی لە محەممەد هەلگرت بو. هەلی بە دەرفەت زانی و کوشتی. زۆریشی لە هێزە کەمی گوشت و دیل و پەرەوازە کرد. و الییشی، بە داوای ئیبۆردنەوێ، ناگادار کرد و، چوێت کەرکوک. (۹)

والی لەو کاتەدا نەینەتوانی شتی بەرامبەری بکا. هەندێت گلەبی لێ کرد و، نامۆزگاری کرد جارتیکی تر شتی وەها دوبارە نەکا تەوێ. بۆ ئەوێ زیاتریش دلنیا ی بکا مۆلکی کۆزراوی بە بکۆز بەخشی. کۆیەو هەری ی بێ سپارد و فەرمانی بۆ نارد.

- ۵ -

مۆتەسەر پێی کەرکوک، وەزیری ناگادار کرد کە گوا یە هێزە کەمی ئەورەحمان پاشا، لە پێتکە ی گەرمانەوێ دا، زانی لە کشتوکتیلی خەلکی داوێ، تالان و بپۆی کردوێ، خەلکی کوشتوێ. لە لایەکی تریشەوێ، وەزیر گومانی پەیدا کرد بو کە خالد ناغای کەهیە و عەبدوللا ناغای «مۆتەسەلیم» ی پێشوی بەصرا، بە نەینی لە گەل ئەورەحمان پاشا پێتک کەوت بێ و دەنگویاسی بۆ بپنێرن. هەروەها نوسەری دیوانی وەزیر، محەممەد فەیزی لوظفوللایشی لەم باسەدا تاوانبار کرد.

وەزیر، لە پێش دا ئەو دوانە ی گرت و، بەندی کردن. سێبە مێشی لا برد. ئینجا کەوتە هەلگێرمانەوێ با بانەکان. با بانێ بپیهوێ بۆ خالد بەگی کۆری نەحمەد پاشا، کە چەند مانگێ بو ڕوانی نامیدی کرا بو بۆ یارمەتیدانی قویاد پاشا، کۆیە و هەریشی بپیهوێ بۆ سلیمان بەگی کۆری ئیبراھیم پاشا و فەرمانی پاشایەتی و خەلعتی بۆ ناردن.

وەزیر لە مانەوێ خالد کەهیە و عەبدوللا ناغای بەند کراو نەسلە مێیهوێ. یەکە میان کوشت و، دوو مێشیان بە بەندی نەفی کرد بۆ بەصرا. ئینجا لە ۵ ی ڕەبیبی یەکەمی ۱۲۲۰ ک (۴ ی حوزەیرانی ۱۸۰۵ز) دا ڕوی کردە کوردستان بۆ پەلاماردانی ئەورەحمان پاشا.

ئەورەحمان کە زانی والی لە کۆلی نابیتەوێ، دەپیتشخەری کرد، ویستی بە

نوررحمان که زانی والی له کۆلی ناپیتهوه، دهسپیشخه‌ری کرد، ویستی به خویشی رازی بکا، که لکی نه‌بو. ناچار که وته خوئی له لایه‌که‌وه شیخی عوبید: ضامن نال همه‌د و شیخی غریز: همه‌د نال همه‌نی بانگ کرد بۆ هاوکاری و له قه‌ره‌همه‌سن دا جیتیگری کردن. له لایه‌کی تره‌وه. بۆ به‌رگرتن له عه‌بدولفه‌تاح پاشای درنه و باجه‌لان و زه‌هاو، سه‌لیم به‌گی برای به ۵ سه‌د سواره‌وه ناره‌د سه‌ر و، راوی نا و ناوچه‌که‌ی گرت. خویشی بۆ به‌ره‌له‌ستی خالید به‌گی نامۆزای ساز دا، که له موسی و هه‌ولیر دا له‌شکری خر نه‌کرده‌وه.

والی ی موسی زیاتر له هه‌زار که‌سی بۆ وه‌زیر ناره‌د. حاجی قاسم ناغای «مزه‌سه‌لیم» ی هه‌ولیریش له گه‌ل خالید به‌گی باهان هه‌زار که‌سیکیان کۆ کرده‌وه. نم هیزانه به‌کیان گرتوه و به‌ره‌و نالتون کۆپری کشان. نوررحمان پاشا وه‌لامی بۆ عه‌بدوللا به‌گی قه‌ره‌مسته‌فازاده‌ی سه‌رکرده‌ی هیزه‌که‌ی موسی ناره‌د له نالتون کۆپری نه‌به‌ریته‌وه. نه‌و گوی ی نه‌دایه و خه‌ریکی هه‌لدانی خه‌سوته و، رتکخه‌ستی خه‌سوته‌گا بو، نوررحمان پاشا هیزه‌تکی ناره‌د سه‌ریان. خالید به‌گ و حاجی قاسم ناغای به زه‌حمه‌ت له مردن ده‌ریاز بون. زۆری هیزه‌که‌ی خوئی هاویشه‌ ناوی «زئی» وه. له هیزه‌که‌ی موسی ۵۰ که‌س له سه‌رکرده‌گانیان و ۲۰۰ سه‌ریاز و ۲۰۰ به‌نیچه‌ری له ناودا خنکان، له هیزه‌که‌ی هه‌ولیریش ۱۰۰ که‌س خنکا و ۱۰۰ که‌سیش به زیندویه‌تی به دیل گه‌یران و روت کرانه‌وه. له‌شکری باهانیش ۲۵۰ خه‌سوته و ژماره‌یه‌کی زۆر چه‌ک و ولاخ و نازوقه‌ی ده‌س که‌سوت (۱۰) ی ره‌به‌یی دوه‌سی (۱۲۲۰ ک / ۹ ی حوزه‌یرانی ۱۸۰۵ ز) (۱۰)

عه‌زیز به‌گی برای خالید به‌گ، خوئی له‌م شه‌ره‌ دا ده‌ریاز کرد. له رتکه‌ی دوزخوهرماتو و به‌یاته‌وه خوئی گه‌یانه‌د وه‌زیر و ره‌وتی شه‌ره‌که‌ی بۆ گه‌ترابه‌وه. نوررحمان پاشا کشا‌یه‌وه قه‌ره‌همه‌سن. وه‌زیر له‌شکره‌که‌ی گه‌یشه‌ که‌رکوک و نوررحمان ناگادار نه‌بو، ناچار کشا‌یه‌وه دواوه به‌ره‌و ده‌ریه‌ندی بازبان. شیخی عوبید و شیخی غریز هه‌لاتن و رویان کرده سنجار به‌ره‌و خابو و له‌ویوه بۆ شامیه‌ه. به‌لام له رتکه‌دا که‌وته بۆسه‌ی شه‌ره‌رانی نیلی شه‌مه‌ره‌وه کۆزان.

نوررحمان پاشا له ده‌ریه‌ندی بازبان دا سه‌نگه‌ری قایم کرد و، ده‌می ده‌ریه‌ندی گرت. له‌شکری وه‌زیر گه‌یشه‌ شپوه‌سور. خالید و سلیمان و ده‌ستویه‌نده‌گانیشیان له گه‌ل بو. وه‌زیر بۆ رتکه‌به‌کی ناسان نه‌گه‌را که پشت له هیزه‌گانی باهان بگری. خالید و سلیمان رتکه‌به‌کیان دۆزیه‌وه نوررحمان پاشا نه‌یگرت بو. پشتی هیزه‌گانی نوررحمان پاشا گه‌را. شه‌رتکی قورس قه‌وما ۳۰۰ که‌س له له‌شکری باهان کۆزا. نوررحمان پاشا شکا. عملی پاشای وه‌زیر فه‌رمانی دا سه‌ری دیل و کۆزاوه‌گانی باهان به‌رن. ۶ سنوقی لڤ پر کرد و به دیاری ناردی بۆ ده‌وله‌ت. نوررحمان پاشا ناچار بو‌رو به‌کاته ولاتی نه‌رده‌لان (۱۲۲۰ ک / ۱۸۰۵ ز).

بۆ بَنكەى مېرايەتى خۇيان. خاليد بۆ سَلِيمانى و سَلِيمان بۆ كۆبە. (۱۱)

- ۶ -

نەورەحمان پاشا پەنای بۆ ئەمانوللاخاننى والى نەوردەلان برد. (۱۲) لە سەقز نېشتەجى كرا. وەزىر دەستى بەسەر سَلِيمانى دا گرت. ئەمانوللاخاننى نەوردەلان كېشەى نەورەحمان پاشاى گەياندە فەتخەلى شای قاچار. رۆيشتى نەورەحمان بۆ ئىران تەنگوچەلمەبەكى دىپلوماسى لە پىئوئىبەكانى هەردو دەولەت دا دروست كرد. والى بەغداد نەحمەد چەلبەى بۆ گفتوگۆ و گىتراندنەوى نەورەحمان پاشا نارد بۆ تاران. نەحمەد چەلبەى لە گفتوگۆكانى دا لە گەل كاربەدەستانى ئىران بە نەجمى و سىراوى نەگەيشت.

فەتخەلى شا نامەبەكى دۆستانەى بۆ والى بەغداد نوسى بە مېرزا محەممەد صادق خانى وەقائىع نىگاردا ناردى (۱۲۲۰ ك / ۱۸۰۵ ز). لە نامەكەى دا داواى لە والى كردبو لە نەورەحمان پاشا بسوزى و، بىگىترتەو سەر جىنگە و رىنگەى خۆى. (۱۳)

والى گوئى نەدايە تكاى شا. سَلِيمان بەكى فەخرى بۆ دوبارە كردنەوى خواستەكانى ناردەو بۆ دەربارى شا. لە كاتىك دا سَلِيمان بەگ خەرىكى گفتوگۆ بو لە گەل كاربەدەستانى ئىرانى نەورەحمان پاشا گەيشتە تاران و سەردانى فەتخەلىشای كرد و، دايناىو بە حاكىمى بابان. فەتخەلى شا پىزى زۆرى لە نەورەحمان پاشا گرت. نىگارى نەورەحمان پاشا لە پىزى پىساو گەورەكانى نەو سەردەمەدا لە سەر دىوارى «كاخى نىگارستان لە تاران كىشراو». شا فەرمانى دا بە محەممەدەلى مېرزا، كە نەورەحمان پاشا بىاتەو سَلِيمانى. (۱۴)

عەلى پاشا گوئى نەدايە داواكانى شا. لە باتى نەو خۆى بۆ هىرشىكى گەورە نامادە كرد.

محەممەد ئەمىن ناغا، بەكەن لە سەر كردهكانى، لە گەل چەند تىپ سواره نارد بۆ يارمەتى خاليد پاشا. خۆيشى لە بەغداو بەرئ كەوت لە سىروان پەربىه وە گەيشتە شارەبان. خاليد پاشاى حاكىمى بابان و، عەبدولفەتاح پاشاى مۆتەصەرىفى درنە و باجەلان و، حەسەن خانى فەيلنى گەيشتە لای. ئەمانە رەئىيان وابو: پىش نەوى هەنگاو بنىن پەرس بە بابى عالى بگرتى. بەلام وەزىر پەن بۆ لە سەر پەنى خۆى داگرت.

وەزىر، «زەهاو»ى كرد بە بَنكەى خۆى. بەرايى هىزەكانى گەيشتە «پاى تاق» و «ماهيدهشت». كەوتە راوروت و تالان. خەلكى كرماشان ترسان هەندىكيان چون بۆ هەمەدان. ئەم هەوالانە گەيشتەو شا. شا فەرمانى دا بە محەممەدەلى مېرزا پارىزگارى سۆر بكا و، نەگەر هاتنە ناو نەرزى ئىسرانەو دەربان بەكەن. هەروەها فەرمانى دا بە فەرەجوللاخان بچن بو يارمەتيدانى ئەمانوللاخان و نەورەحمان پاشا.

و وزیر هینزیکسی ۳ تا ۴ هزار کسه سیی له چه کداره کسانسی کزیه و هدریر و
که رکوک به سرگردایه تی سلیمان که هیبه نارد بو یارمه تی خالد پاشا.
بابی عالی فرمانی دابو به علی پاشا ریزی په یمانامه کۆنه کان بگری و،
هیچ له شکر کیشیه ک بو سر نیران نکا. کاتن نم فرمانه هات نۆردوی والی
سنوریان به زاند بو.

سلیمان که هیبه کا براه کی هه له شه بو. له پای تاقوه به ره و شاره زور کشا بو.
له گه له هیزه که ی خالد یه کی گرت بو هوه. خالد ویست بوی قانیعی بکا ماوه یه ک
پشوبه له شکره که ی بدا بو حه سانه وه. گوئی ی لئ نه گرت بو. له سنور تیه پری بو
که یشت بوه زریبار. له ماوه ی چند رۆژیکسی که م دا رتیه که یه کی شاخوی سه ختی بری
بو. له شکره که ی و ولاخه کانیا ن ماندو بون.

نوپه حمان پاشا نه به یشت پشوبدن په لاماری دان. له ماوه یه کی زۆر کورت
دا. زیاتر له هزار که سی لئ کوشتن. زۆرشیان گیران له وانه سلیمان که هیبه. خالد
پاشا به زه حمت ده رباز بو. نه مه سرکه و تتیکی گه وره بو بۆ نوپه حمان پاشا
(جیمادی دوهمی ۱۲۲۱ ک / ۱۸۰۶ ز).

کاتن نم هه واله به وزیر که یشت خۆی له شیروانه بو. محممه د علی میرزا
نم ده ستدرژییه ی رۆمی کرد به بیانوی راو ورت. هینزیکسی نارد سنوریان به زاند
هه تا قزرا باتیان تالان کرد و گه رانه و نیران. (۱۵)

نیرانییه کان، محممه د علی میرزا له لایه ک و، نه مانوللاخان له لایه کی
تره وه نم سرکه و تنه به هی خۆیان نه زانن، به لام وه کو ریج نه بگرتیه وه: هینزی نیران
نه که و تنه ته شه ره وه. نه وه ی شه ره که ی کردوه و هینزی رۆمی شکانده، نوپه حمان
پاشا و نه و هینزه ی باهان بوه که له گه لی بون. له م شه ره دا سه لیم به کی برای
نوپه حمان پاشا کوژرا. سه لیم به گ له فرمانده نازاکانی نوپه حمان پاشا بو. (۱۶)

- ۷ -

میرزا شه فیح صدری نه عظه می نیران له نامه یه کی درنژدا بۆ نیسرا هیم
پاشای صدری نه عظه می عوسمانی نوسی بوی که ره فتاری خرابی علی پاشای
والی ی به غداد وای له نوپه حمان پاشای باهان و نینه کانی عه ره ب کردوه بیتزار بن
و رو بکه نه نیران. کار به ده ستانی ده ولت نامۆزگار بیان کردوه که نه وانه ناشت
بکاته وه به لام له بهر نه زانی به قسه ی نه کردون. خۆی به هینزیکسی عه ره ب و
وهابیه وه روی کرده کرنه له کرماشان و، سلیمان که هیبه و خالد پاشای له
سلیمانی و شاره زوره وه نارده کوردستان. شازاده محممه د علی میرزا...
نه گه ر شاره زایه ک بنترین بۆ لیکۆلینه وه نه زانن لاشه ی کوژرا وه کان له نهرزی
کام مه مله که ت دا که و توه و کام یه ک له م دو سپایه پتی ناوه ته سنوری نه وی
تره وه. (۱۷)

والی کشایهوه بهغداد. شیخ جعفری خوزاعی، که له نهجف دانهبشت، بو شفاعت ناره لای محمدهد علی میرزا و له وئوه چو بو تاران. یوسف ضیای والی نهرزروم، فیضی محمدهد نهفندی بولای عهباس میرزا نارد بو شفاعت بوسلیمان کههیه بکمن. فهتعلی شا. سلیمان کههیه نازاد کرد و له گهل میرزا صادق خانی وهفاتیع نیگارداناردیهوه بو بهغداد. (۱۸)

نهم شهه له کاتیک داروی داره نسه نه بوست هاویه ایمانتهیه کی دوقولی له نیوان عهجهه و روم داریک بخت. ناپلیون بو نهو مه بهسته دهسته یه کی نوتنه رایه تی تیکه لای له گه وره نهران و شاره زایان، به سه روکایه تی جه نهرال گاردان، نارد بو بو نهران.

شیخولنیسلام ناقا نیراهیم، که به سفارت نهردرابو بو نهسته مول له گهل محمدهد رفیع نهفندی داره رایهوه بو باسی به کگرتنی ۳ قولی. رفیع له گفتوگوانی داره گهل عهباس میرزا و میرزا عیسی قائمقام به هیچ نه نجامتی سرکه وتوانه نه که یشت له بهرنهوه گه رایهوه نهسته مول (۱۲۲۲ ک / ۱۸۰۷ ز). (۱۹)

- ۸ -

دوای نهم شهه نهره رحمان پاشا گه رایهوه سلیمانی. والی به ناچار خالید پاشای لهرد و نهره رحمان پاشای دانایهوه به حاکمی باهان. جه نهرال گاردان له به کن له راهرته کانی داره بو شامسانی، وهزیری دهره وهی ناپلیون، له م باره یهوه هه لسه نگاندنی خوی نویسه:

« له دوایه داراستی نهم هه والهم بهت گه یشته که خه لعه تی پاشایه تی شاره زوریان به نهره رحمان پاشا دوه، له گهل هه مو نه وهش داره دهره که وهی ناشتی نیوان سلیمان پاشا و نهم سرکرده یه کورد، دیسان شتیکی روالهت بهن. » (۲۰)

- ۹ -

تاقمیک له کاربه دهسته کانی بهغداد پیلانیکیان له علی پاشای وهزیر گتیرا. به خه نهر کوشتیان (۱۲۲۲ ک / ۱۸۰۷ ز). سلیمان کههیه به مؤقت بو به قائمقام. بابی عالی یوسف ضیا پاشا، صه دری پتسو و والی نهرزرومی، دیاری کرد بهن به وهزیری بهغداد. والی تازه پتس نهوهی بهگاته بهغداد، خه لعهت و بیورلدی بو نهره رحمان پاشا ناردوه. بهن نهچن نهره رحمان پاشا له و کاته داره نومییدی به کاربه دهستانی عوسمانی نه بوین و، زورتر به هیوای پشیمان نیوان بوین، نه مهی کرده به هزه کی تری خوزیکخته وه و باوه به دهسه تانی نیوان. بیورلدی و خه لعهت که ی ناردوه بو شازاده محمدهد علی سیرزا. له نامه که ی داره نویستی:

«... به پتی فرمانی شاهنشاهی نه گهر دورمندی بۆ سرکار له لایه کهوه پیدایه سو، دورمندی نهو دورمه نهیم... والی نهرزۆم به پساوتیکی ماسول دا بیورلدی و کورکی نارده... هیچ پایه ختیگ به خه له عهت و بیورلدی باسکراو نه دراوه... هیچ پرتیکی نیلجیه کهش نه گیراوه... بۆ نهوی بیورلدی بکهوتته بهرچاوی کاریه دهستانی حکومهتی شاهنشاهی بیورلدی له نیلچی وهرگیراوه و نیسر دزاده بۆ دارولسه لطفه نهی تاران و تا هاتنه وهی وهلام نیلچی لیسه گل دراوتهوه...» (۲۱)

مه مالیک نهیان هیشت یوسف ضیا کاروبار بگرته دهست.

نهوهرحمان پاشا ویستی کهلک له م پشتوییه وهرگرئی کۆبه و ههریر و کفری بهینیتته وه ژیر دهسلاتی خۆی. بهلام سرکهوتو نه بو. (۲۲)

- ۱۰ -

سلیمان پاشا و نهوهرحمان پاشا ههرزو ناکۆکیان کهوته بهینه وه. سلیمان رقی تیشکانی زرباری له دل دا بو. نیران که ههردوکیانی به «دهسنیتر ی خۆی نهزانی، چونکه نهوهرحمان پاشا به پارمتهی نهمان جوکمرانی باهانی کهوت بو وه دهس و، سلیمانیش به دیلی کهوت بو دهس نیران و، نازادیان کرد بو. پتی نه چین نیران ههولتیکی داین بۆ رتک خستیان. گاردان له نامه به کی دا بۆ وه زیری دهره وهی فهره نسا، له م باره به وه نویستی:

«شازاده عه بیاس میرزا... فرمانی داوه هه مو هه زه کانی له له شکرگاکه ی خۆی دا له خوی کۆبینه وه. فهره جوللاخانیشی به سوارنیزامه کانیه وه نامه کردوه. نه م سهرتیه... دوا ی نه وهی چه ناوچه سنوریه کانی کوردستان نه یه توانی بو له وئ پینیتته وه، نهو ناکۆکیانه ی له کۆنه وه له نیوان سلیمان پاشا و نهوهرحمان پاشا دا بو له لا به لا بکا، له قه لا چوالانه وه گه راوه ته وه لای شازاده...» (۲۳)

به روالهت واده نه که وهی که ده وری نهوهرحمان پاشا له تیرکردنی ناکۆکیه کانی نیران و عوسمانی دا کاریگه ر بوین. بهلام راستیه که ی ده وری نهو لاوه کی بو، و، ناکۆکیه کانی نه م دو هه زه زۆر له وه قوولتر بو. نیران نامانجی تاییه تی خۆی هه بو له کوردستان و له عیراق دا. گاردان له نامه به کی تر دا نویستی:

«پایه بهرز گه ره کیتی پته وندی دۆستانه ی خۆی له گه ل بابی عالی دایه زرتنی، بو نه وهی پته وندی له گه ل فهره نسا، له رتگیای نهسته موله وه، ناسان بکا. بهلام به هیچ جوژی نهو ره فستاره ی نه گۆر بو که به راهه ر ولایه ته تو رکیه کانی دراوستی نیران هه یبو. وه کو جاران دهس وهر نه داته نهو ناکۆکیانه وه که له نیوان پاشای به غداد و پاشای سلیمانی دا هه یه. له شکرسانی نیران له جولان دان به ره و کوردستان. نه توانی پتیشینی بکری، سه ره رای هه مو نهو دلنیا کردنه گرده برانه ی

وزیر دهری بیرون، نه‌چنه ناو قه‌لمه‌مره‌وی عوسمانییه‌وه.

پایه‌برز ده‌ستی هه‌لنه‌گرتوه له داواکانی سه‌بارت به عیراقی عه‌ره‌ب و قه‌لمه‌مره‌وی به‌غداد و به‌صرا، یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک دان به‌وه‌دا نه‌نی که چاوه‌پروانی هه‌لی له باره بۆ نه‌وه‌ی بییان‌گری. به‌لام دیاره پیتورسته سلیمان پاشا به ته‌واوه‌تی پتیره‌وی نیران بکا، نه‌گه‌رچی دیار نیه که پایه‌برز ده‌ستی هه‌بویت له دانانی نه‌ودا به خو‌کمرانی به‌غدا. لای وابه له‌م کاره‌دا یارمه‌تی نه‌وی داوه، چونکه که سلیمان له شه‌ری عه‌لی پاشا له گه‌ل نه‌وره‌حمان پاشا دا به دیل گیرا، نه‌و نازادی کرد. پاشای به‌غداد ریعایه‌تی نینگلستان و نیران نه‌کا: ریعایه‌تی نینگلستان نه‌کا به هۆی به‌صرا و بازرگانیی له‌وتوه له گه‌ل هیند. ریعایه‌تی نیرانیش نه‌کا چونکه ناگاداری وسته‌کانی فه‌تح عه‌لی شایه و، ترسی هه‌یه له‌ده‌سته‌تیره‌ردانی نه‌و هه‌میشه به قازانجی نه‌وره‌حمانی یاخی. به‌لام نه‌فره‌تیک‌ی توندی به‌رامبه‌ر هه‌ر شتن هه‌یه که ناوی نیرانیی پتوه‌هین. « (۲۴)

- ۱۱ -

سلیمان که‌هیه که به سلیمان پاشای پچوک (کوچک سلیمان) ناسراوه بو به وه‌زیر، به‌ناغه‌ی دۆستایه‌تی له گه‌ل شای نیران دامه‌زواند بو.

نه‌وره‌حمان پاشاش گوئی نه‌نه‌دایه وه‌زیری به‌غداد به سه‌ره‌خۆیی کاری نه‌کرد. وه‌زیر له‌شکری سازدا بۆ سه‌ری. سلیمان تیشکانه‌که‌ی زرتیاری له چاوی خالید پاشا نه‌ناسی. خالیدی فه‌رامۆش کرد بو. به‌لام محه‌مه‌د پاشای کورپی خالید پاشا و سلیمان پاشای کورپی نییراهیم پاشای کرد بو به هاوده‌نگی خۆی. نه‌وره‌حمان پاشا به خۆکه‌وت. چوار تا پینج هه‌زار که‌سی ناماده کرد.

نه‌مجاره‌ش له ده‌ره‌ندی بازیان دامه‌زرا. (۲۵)

والی، وه‌کو جاری پیتشو، نه‌میش وسته‌ی پشت له هینه‌کانی نه‌وره‌حمان پاشا بگری. له لای راستی ده‌ره‌نده‌وه، تفه‌نگ‌چییه‌کانی که‌رکوک و هه‌ولتیر و هه‌ندیک‌ی باهان به سه‌رگرده‌تی محه‌مه‌د به‌گی که‌هیه‌ی وه‌زیر و، به چاوساگی محه‌مه‌د به‌گی کورپی خالید پاشا و، له لای چه‌په‌وه سلیمان پاشای کورپی نییراهیم پاشا، به شه‌و له هه‌ردو لاوه سه‌رکه‌وتن و شوتنه‌کانی خۆیان گرت. که رۆژ بو‌وه قۆله‌کانی سه‌رشاخ له لای خۆیان‌ه‌وه و، وه‌زیریش روه‌په‌و له ده‌ره‌نده‌وه هتیرشیان کرده سه‌ر سه‌نگه‌ره‌کانی له‌شکری باهان. نه‌وره‌حمان پاشا به‌رگه‌ی نه‌گرت. به شکاوی کشایه‌وه. محه‌مه‌د و سلیمان تا قۆلجه به دوی که‌وتن (جیمادی یه‌که‌می ۱۲۲۳).

وه‌زیر سلیمان پاشای به حاکمی باهان و، محه‌مه‌د به‌گی به موته‌سه‌رپه‌فی کۆیه دانا. خه‌له‌ته‌ی له به‌ر کردن. (۲۶)

خالید پاشا له‌میت‌ر بو فه‌رامۆش کرابو به‌ن سوچه و به‌ن کار له که‌رکوک دانیشته بو. پینج تا شه‌ش سه‌د سواری کۆکرده‌وه له به‌ینی کفری و قه‌ره‌ته‌په‌وه چو بۆ

زه‌هاو و له‌وتیه جو بۆ دێ نووره‌حمان پاشا بۆ مهربان.
وه‌زیر بو نووه‌ی شیشه‌که گه‌وره نه‌به‌ن سلیمان پاشای له سلیمانی کیشایه‌وه
به‌غداد. مه‌نده‌لی و خانه‌قین و عه‌لیاوا‌ی پێ به‌خشی. مولکی بابانی دایه‌وه به
نوره‌حمان پاشا (۱۲۲۳). (۲۷)

- ۱۲ -

سکالا و گازانده له سلیمان پاشای وه‌زیر زۆر گه‌یشته‌بوه بابی عالی.
ده‌ستریژی کردبوه سه‌ر سنوری هه‌ندی له ولايه‌ته‌کانی دراوسێ ی. پێش نووه‌ی بێن
به وه‌زیر به‌لێنی دا‌بو قه‌ره‌زه‌کانی والیه‌کانی پێش خۆی بداته‌وه. بابی عالی
نه‌یوست کۆتایی به ده‌سه‌لاتی مه‌مالیک به‌یته‌ن و، به‌غداد راسته‌وخۆ به‌خاته‌وه
ژێرده‌ستی نه‌سته‌مول.

له نه‌سته‌موله‌وه حا‌له‌ت محممه‌د سه‌عید، سه‌رۆکی دیوانی هوما‌یونی، ها‌ته
به‌غداد. ده‌سه‌لاتی ته‌واوی گۆڕینی وه‌زیر و دانانی وه‌زیرتیکی تازه‌ی درا‌بویه.
ته‌نانه‌ت فه‌رمانی وه‌زاره‌تی هه‌تا بو ته‌نیا جێگه‌ی ناوه‌که‌ی به‌ بۆشی هه‌تله‌رابه‌وه، بۆ
نووه‌ی خۆی گۆی به‌ په‌سند زانی بیه‌وسن.

حا‌له‌ت دا‌وا‌ی له سلیمان کرد: یان به‌ ریکویتیکی ده‌رامه‌تی ده‌ولت بته‌ری،
یان واز له پایه‌ی وه‌زیری به‌یته‌ن. (۲۸)

حا‌له‌ت ماوه‌یه‌ک له به‌غداد مایه‌وه هه‌چی پێ نه‌کرا. نه‌یتوانی خواسته‌کانی
ده‌ولت به‌یته‌ته‌ دی. نه‌ قه‌ره‌زه‌کانی پێ وه‌رگیرایه‌وه و نه‌ وه‌زیریشی پێ لا‌برا. له‌ به‌ر
ده‌سه‌لاتی زۆری وه‌زیر نه‌یوترا نیازی راسته‌قینه‌ی خۆی بدرکێته‌ن. به‌ ده‌ستی به‌تال
به‌غدادی به‌ جێ هه‌شت و چوه‌ موس‌ل چاوه‌روانی ره‌نی ده‌ولت بێن.

به‌لام حا‌له‌ت کۆلی نه‌دا. بۆ نه‌و مه‌به‌سته، پێوه‌ندی له گه‌ل والی ی موس‌ل
کرد. والی ی موس‌ل ره‌زامه‌ندی بۆ به‌جیه‌ته‌نانی فه‌رمانه‌کانی ده‌رپری. هه‌روه‌ها
پێوه‌ندی له گه‌ل نوره‌حمان پاشای با‌بان کرد. نوویش ره‌زامه‌ندی ده‌رپری.
هه‌ردوکیان رقیان له وه‌زیر بو.

حا‌له‌ت، مه‌حمود پاشای والی ی موس‌ل و شێخی ظه‌ی و مییری شه‌مامک و
سواره‌کانی له گه‌ل خۆی هه‌تا و له که‌رکوک کۆبو‌نه‌وه، نوره‌حمان پاشا زیاتر له ۱۰
هه‌زار سوار و پیا‌ده‌ی له گه‌ل خۆی هه‌تا بو، له ناو نه‌وانه‌دا سواره‌ی جاف به
سه‌رکردایه‌تی قادر به‌گ و که‌یخوسره‌و به‌گ. ئه‌له‌کانی عوبید و غریر و به‌یاتیشیان
گه‌یشته‌ن. سلیمان پاشا خۆی ناماده‌ کرد بۆ به‌رگری. (۲۹)

حا‌له‌ت به‌ نه‌هینی خه‌لکی به‌غداد و کاربه‌ده‌ست و ده‌ستوێوه‌نده‌کانی وه‌زیری
ناگادار کرد که فه‌رمانی لیته‌رانی ده‌رچوه. نه‌مه‌ش پشێوی خسته‌ ناو پیزه‌کانیان‌وه.
له ناو خۆیان دا هه‌ندی ورده‌ شه‌ر قه‌وسا. هه‌ندی له هه‌یزه‌کانی وه‌زیر له وه‌زیر
ته‌کینه‌وه.

هیزه‌که‌ی حالت به‌رهو به‌غدا کشا. وه‌زیر به‌ره‌نگاری کردن. شه‌پنکی قورس
 روی دا. له به‌لادا خستنی شه‌ره‌که‌دا له‌شکری نهوره‌حمان پاشا ده‌وریکی کاربگری
 هه‌بو. له په‌لاماردانی شه‌وتیکیان دا نزیکه‌ی ۸۰ که‌س له سواره‌کانی کوزران،
 په‌کیکیان عه‌بدو له‌عزیزه‌گی کوری نه‌حمه‌د پاشا بو. که ناموزای نهوره‌حمان پاشا و
 زاو‌اشی بو. هه‌روه‌ها ۱۵۰ که‌سی لئ بریندار بو. سلیمان پاشا هه‌لات بۆ‌ناو
 نینه‌کانی عه‌ره‌ب. کابرایه‌کی عه‌ره‌بی خیله‌کی به‌هه‌لی زانی کوشتی و که‌لله‌که‌ی
 هینایه‌وه بۆ نهوره‌حمان پاشا (۱۲۲۵). لهو رۆژانه‌دا په‌که‌مین ده‌سه‌لاتداری به‌غدا
 نهوره‌حمان پاشا بو. (۳۰)
 به‌غدا بین وه‌زیر بو.

- ۱۳ -

هینشتا ململاتنی ده‌سه‌لات له به‌غداد به‌لادا نه‌که‌وت بو، دو که‌س لهو
 نیرانییانه‌ی سه‌روکاریان له گه‌ل کاروباری عیراق هه‌بو چهند نامه‌یه‌کیان ده‌باره‌ی
 بارودۆخی عیراق بۆ ده‌ریاری نیرانی نویسه.

محمد‌مه‌د حسین خان، که ماوه‌یه‌ک «کارگوزاری نیران بوه لای وه‌زیری به‌غداد
 له نامه‌یه‌ک دا بۆ عه‌باس میرزا، نانیب‌ولسه‌لظه‌نه‌ی نیران، نویستی:

«پیش نه‌وه‌ی نهوره‌حمان پاشا بیته‌ باعیدی نم‌فیتته و فه‌ساده و جولانی
 له شاره‌زوره‌وه تا قه‌ومانی شه‌ره‌که و چۆنیته‌ی کوزرانی وه‌زیر، رۆژ به‌ رۆژ و مو به
 مو، به‌خاکی پتی مرپاره‌گی شه‌هریاری گه‌به‌نراوه... سلیمان پاشای باهان نیستا
 برینداره و گه‌راوه له‌وانه‌یه‌ بیکوژن... خه‌لک له خزانه‌وه رویان له وه‌زیر وه‌رگه‌ترا و
 لئنی ته‌کینه‌وه... وه‌زیریش که به‌وه‌ی زانی له گه‌ل چهند که‌س هه‌لات، له که‌ناری
 روبرای دیاله به‌ده‌ستی عه‌ره‌ب کوزرا... دوا‌ی نه‌وه فه‌یضوللا ناغای که‌هه‌به
 خه‌زانه‌دار و مه‌سه‌ره‌فیشی گوشت و داراییه‌کی زۆری له‌وان و له زۆری نه‌عیانی
 به‌غداد زه‌وت کردوه... نه‌لئین پاره‌یه‌کی زۆری له محمد‌مه‌د سه‌عید به‌گی ده‌فته‌ردار
 سه‌نده‌وه و کوشتویه‌تی... کوشتی نه‌و که‌سانه و سه‌ندنه‌ی نه‌و هه‌مو پاره‌یه له
 خه‌لک، هه‌موی نهوره‌حمان پاشا نه‌یکات. ره‌نیس نه‌قه‌ندی وه‌کو میوانیکی
 نه‌ناسراو له‌وتی دانیشتوه و خۆی له هیچ ناگه‌یه‌نن، هه‌رکه‌ستی نهوره‌حمان پاشا
 بیکوژنی یا لایبه‌رنی یا دایننی، نه‌و یا که‌ستکی تر ده‌سه‌لاتی نیه...»

.. په‌که‌مجار کارگوزرانی ده‌ریار... ناگادار گران که نه‌گه‌ر بیروپرای
 کاربه‌ده‌ستانی ده‌ولت... بیته سه‌رگرتنی عیراقی عه‌ره‌ب هه‌لی له‌مه‌ه‌باشتر
 هه‌لناکه‌وت... دوا‌ی نه‌وه‌ش دو‌باره ناگادار گران که نه‌گه‌ر دو‌سن هه‌زار که‌س و...
 چهند طو‌شرا و فه‌رمان ده‌ریکری... هه‌مو عیراقی عه‌ره‌ب به‌ناسانی نه‌که‌وتته ده‌س
 کاربه‌ده‌ستانی نم‌ده‌ولته‌مه‌زنه... نه‌وه‌ش نه‌کرا. نیستا کار به‌نیره‌ گه‌یشت نه‌ختن
 بو به‌هزی به‌دناوی نم‌لایه‌نه.

نور محمدحسان پاشا که له سه ره تاوه بپن نه قتل و شیت بو نیستاستا که مه مملکه تیکی وه کو عیراقتی عه ره بی گرتوه و، چند کرور سامانی که وتوته دهس، هه لیه ته میتیکی تیک نه چپن. هه ندی جولانه وهی ناله باری لی نه وه شتیه وه له و لایه وه هه مسو روژی له که ل والی ی کوردستان و له م لایه وه له که ل نه هالی نه سه رسورانه هه را دروست نکا و سه ره نجام نیخه ی نه ولیای ده ولت... نه که نهوسا سه رگوتکردن و ته من کردنی له دژواری و نیشکال خالی نابن، به لایه...

هه رکاتی... نعم... هیشتا کاروباری عیراقتی عه ره ب ریک نه خراوه و وه زیری دانه تراوه و پشتویی ته وا له و ناوچه به دایه، بۆ گونه له م ماوانه دا له چوار فرسه خی نه جفه ی نه شرف هه وت سه د تا هه شت سه د زائیری نیترانی روت گراونه ته وه و سه دو په نجا که سیان لی گوشتون و، له نیوان قه سر و خانه قینیش دا په نجا شه ست کهس روت گراونه ته وه و پینج شه ش که سیان گوشتوه و، له نیوان کاظمه یین و به غدادیش دا تا قمن تالان کراون و شه ش هه وت که سیان کرشته و، ناژاوه یه کی زۆر له کاروباری نه وی دا هه به. به نه ندازه ی دوانزه هزار سواره و نه نه گچی... سه مسور و، دانیشتونانی نعم دوسن ویلا به ته ی دراوسن ناگادار بکن، نیشانه لایه بکه ونه ده فعی سه سادی نه وره حسان پاشا، به ناسانترین شیوه کار بۆ پینشه وه نه روا... چونکه مه به سستی نه ولیای ده ولت، یه کگرتنی هه ردو ده ولت ته... نعم موفسیده سه ره نجام نیوانی هه ردو ده ولت تیک نه دا... (۳۱)

محمد محمد صادق خان، که بپن نه چپن له و کاته دا خزی له به غداد بو بپن، له نامه یه ک دا بۆ میرزا شه فیع، سه دری نه عظه می نیتران، نویسیوتی:

«... دوا ی کوزرانی وه زیر و، دهس به سه ردا گرتنی دارولسه لام له لایه ن نه وره حمانه وه، هه رچی که لوپه لی دیار هه بو له شتی فروشته نی و ولاخ و چه ک و که ره سته ی جه نگ و تۆب و زه نه بزه ک به تایه فعی بابانی به خشی، له وانه دا شه ش هزار سه ر نیستر که هی وه زیره کانی به غداد بو درا به تایه فعی بابان... هه رچی دراو بو له نه شرفی و شتی تر له دارایی سلیمان پاشا و عه لی پاشا و نعم وه زیره کوزراوه هه سوی برده... که هیه ی گوشت و هه رچی هه بو زه وتی کرد... باش ناغا و خه زینه دار و حیسه مت ناغاسی و تا قمنیکی تری له نه عیانی به غداد گوشتوه و، هه مو که لوپه ل و دارایی بینه نگ و ده نگداری زه وت کردون... ده فته ردار و کوره که ی گرتوه، دو ته غاری نه سه موایی زتی، که نه کاته ۱۲۰۰ سه نی ته ورزی، لی سه ندون... سه ره رای نه وه ی هه مو نه وانیه برده هیشتا داوا ی پاره له بازارگانه کانی به غدا - خزمالی و بیگانه نکا... سه د هزار قرۆشی له کلیلدار و مه وه للی کاظمه یین سه ندوه... بۆ گوێزانه وه ی که لوپه ل، ولاخه کانی وه زیر به شی نه کرده، له سلیمانی و ده وره بریه وه ولاخیان هیناوه... په اوینکی ناسراوی له به غدادا نه هیشته. سلیمان پاشای کوری نیبراهیم پاشا، که له ناو تایه فعی بابان دا ناو نویشانیکی هه بو و،

خەلکی باهان لایەنگیری بون، گرتو و کوشتو. . . ئیستا دنیا بە ئارەزوی ئەم پیاوێ
 شیتە پر هەوایە ئەگەرئ. . . عەبدوللا پاشای خەزینەداری عەلی پاشا، کە نۆکەری
 نەورەحمان بو، کردووەتی بە قایمقام. . . وەکویستراوە نامەیکەکی نوسیووە بۆ
 کاربەدەستانی ڕۆم، بەلێنی داوە چەردەیکەکی زۆر پازە بەدا ئەگەر وەزارەتی بەدنی. . .
 ئەگەر وەزارەتی ئەم قبوڵ نەکەن، وەزیری بۆ بەغداد نەدۆزیتووە، کە نۆکەری خۆی
 بێ. . . زەهاو، خانەقین، بەعسویە، مەندەلی بە فەتاح پاشای زەهاو داوە، بەو
 مەرجەیی کە سالی دو هەزار سوار نامادە بکا. . . دواي جەزنی رەمەزان خەیاالی
 گەرانهوی هەیه بۆ سلیمانی. . . رەئیس نەفەندی میوانیکە لە گۆشەدا کەوتو. . . لە
 دەوری بەغداد و سەربرد و ناوشار و قەزایات و خانەقین و قەسرەدا سێ چوار زانیەر
 کوژراون و، دەدوانزە هەزاریش روت کراونەتو. . . (٣٢)

لەم دو راپۆرتە ئەگۆنچت چەند ئەنجامگیریەک بکری:

١. پێش ئەوێ وەزیر لێ بخسری و هەلتی و بکوژی، داوایان لە دەرباری
 نێرانی کردو، پشیمانێ لە وەزیر بکا بۆ ئەوێ بێنیتو، بەلام دەرباری نێرانی ئەم
 پشیمانێ جیبەجێ نەکردو، نێر لە بەر ئەوێ بوو روداوێکان ئەوێندە بە خێرايی
 هاتون نێران فریای یارمەتیدانی وەزیر نەکەوتو، یان بە چاکی نەزانسۆ خۆی لەو
 کێشەیی هەل بگورتین، ئەمە باستیکی جیاوازه.

٢. لە کاتی پشیمانی هەلمەرجی بەغداد، بە تاییبەتی دواي کوژرانی
 وەزیر، پشیمانیان کردو نێران هێز بنێری بۆ گرتنی ناوچەکە و، ئەو کاتەیان لە
 هەمو کاتی پێ لەبارتر بو، بۆ لەشکرکێشییەکی وەها.

٣. لە بەر ئەوێ مەترسی ئەوێیان هەبو، نەورەحمان پاشا دواي ئەم
 تەنگوچەلەمەیی بەهێز بێن، دەرباری نێرانییان هان داوە هەر لە سەرەتاوە چاری
 بکەن و، ئەهێلن بەهێز و دەسەڵاتدار بێن.

گومانی تێ دا نیە، هەردو کاربەدەستی نێرانی بە گیانیکی دۆزمانەو،
 روداوێکانیان زلتر کردو لەوێ هەبوو بۆ ئەوێ کاربەدەستانی نێرانی دژی
 نەورەحمان پاشا بوووتن. چەندین هەوال و دەنگووسی ناراستیشیان تێ دا. . .
 ئەگینا دواي ئەم روداوێ بە چەند سالی داود پاشا پەنای بۆ میری باهان نەنەبرد و،
 جارتیکی تریش لەشکری باهان نەیتوانی داود پاشا بیاتەو بەغداد.

عوسمان پاشای باهان کاتی خۆی لە بەغداد دەوامانخوارد کرا بو. هەندێ لە
 کەورەپیاوێکانی بەغداد دەستیان لەم پیلانەدا هەبو. نەورەحمان پاشا ئەو قینەیی لە
 دل دا ما بو. ئەم هەلەیی بۆ هەلکەوت، بە کوشتن یا بە تالانکردن، تۆلەیی لەوانە
 کردو، کە دەستیان لە کوشتنی کاکێ دا هەبو. (٣٣)

سەرەرای ئەمەش، لەشکری باهان، بە سەرکردایەتی نەورەحمان پاشا، دەوری
 کاریگەری هەبوو لە بەلاداخستنی شەرکەدا و، زۆری کوژراوێکانیش لەوان بو، لە
 بەر ئەوێ بە هەقی خۆیان زانیو لە باتی خۆینی کوژراوێکانیان تالان و برۆ بکەن. لە

ناو تالاتییه که دا توپ و خیسوت و قورسای بی بوه. نوره حمان پاشا دوانزه توپی ناردوته و بز سلیمانی. له که رکوک هیزی یه نیچه ری رنگه یان به کاروانه که گرتوه. ویستویانه نه هیلتن بیگوتیزنه و بز سلیمانی. وتویانه: «نمه خیانه تیکی گه وره به توپ له گرنگترین شوینی مه مده که تی عوسمانییه و به بری و بنیردری بۆدی یک» (۳۴)

یه نیچه ری سه ره نجام رنگه یان به کاروانه که دا تن به بری و، نه یان توانی کلی بده نه و.

- ۱۴ -

والی ی به بغداد عهدوللا ناغای خازن و طاهیر ناغای نه فی کرد بو بۆ به صرا. پاش چهند مانگت لیبان بورد و داوای لی کردن بگه رینه و به بغداد. ترسان بۆ کوشتن بانگ کرا بن. نه یانوترا بگه رینه و بز به بغداد. که گه یشته قورنه له رنگه ی حوتزه وه هه لاتن بۆ لورستان. له و توه هاتنه سلیمانی. له گه ل نوره حمان پاشا ناسیای بی کۆتیا ن هه بو. نوره حمان پاشا به گه رمی میوانداری کردن و پتزی لی نان.

عهدوللا ناغا له کۆیله نازاد کرا وه کانی سلیمان پاشای گه وره بو. حالت له جولانه که ی دا به ره و به بغداد نه میشی له گه ل خوی هینا و کردی به قایمقام. حالت له دلی خوی دا هه زلی له چاره ی مه مالیک نه نه کرد. به نه نیتی گه و ته نازا وه نانه و بز نه و ی به یه کتربیان بهاری. وای بلا و کرده وه که عهدوللا ناغا، له لایه ن نوره حمان پاشا وه دانرا وه، نه ویش سه ره به نیرانه. هانی دان نوره حمان پاشا ده ر بکه ن و سه عیدی کوری سلیمانی گه وره دابنن. نه مه شه ریکی ناوخوی هه لگیرساند. خه ریک بو حاله تی تن دا بکۆژی. به لام نازا وه که کۆنیرایه وه. حالت ناچار بو فه رمانه که ی بز عهدوللا ناغا پر کرده وه. عهدوللا پاشا بو به وه زیری به غدا (۱۲۲۵ ک / ۱۸۱۰ ز). (۳۵)

- ۱۵ -

نه و کاته ی حالت نه فه ندی بۆ یه کتی نه که را دای بنی به والی، نوره حمان پاشا، له ناو گه وره پیا وه کانی عیراق دا، له هه مویان به ده سه لاتر و، به ناو بانگتر، ره نگه لیتوه شاهه تریش بوین.

سه رچا وه کوردییه کان، وه کورپج نه گتیرتته وه: حالت «... داوای له نوره حمان پاشا کردبو، که له جی ی سلیمان پاشا بیته والی به بغداد، که چی نوره حمان پاشا زۆر مه ردا نه و به توندی داوا که ی ره ت کرد به وه و تپوی: راسته من به وه، په ی یه که می وه زیری نه درتین، به لام قورمیک له ناوی چیاکانی کوردستان، به ... مخت و به ختی ده وله تی عوسمانی ناگۆر مه وه، ره نگه چونیشم

بۆ بەغداد، گوزەرانیشم زۆر خوشتەر بکات، بەلام نەنجامەکەمی ئەبێتە هۆی لە ناو
چونی بەمالەیی بابان» (٣٦)

نوسەری «سیرالاکراد نەلین»: «... نەوسا تا قەمەن لە سەرانی ولاتی داواکرد
بۆ پراویژکردن لە سەر دانانی وەزیر. بە کۆمەڵ و تێبان: «ئێمە لە حکومەتی ئێسوە
خۆشحالیین و، جگە لە تۆکەسی تر بۆ سەرۆکایەتی عێراق دانانین. گەورەکانی
بابان و تێبان: «پاشا نەریستی کوردی و خێشلاپەتی لە دەس مەدە و، دەس لە ولاتی
خۆت هەڵ مەگرە. ژبان لە عێراق - تکلیفی مالایطاقە - نەم چرایە نەوێندە پۆشن
نابێ. بە ناو و دۆی خۆمان هەڵ نەکەین و خەریکی شتێ نەبین.» (٣٧)

بەلام سەرچاوە عوسمانییەکان نەلین: نەورەحمان پاشا زۆری هەول داو،
تەنانەت نامادەیی دەرپرێوە کە باجی سالانەیی ولایەتی بەغداد پێنج قات بە زیادووە
پێشکەش بە بابی عالی بکا. بەلام حالەت رازی نەبۆ. بابی عالی هەرگیز رازی
نەبۆ گەورەپیاویکی عەرەب یا کورد بە والی بەغداد دا بنێ. چونکە نەترسا
عێراق بەرو جیابونەو و سەرەخۆیی ببەن، بە تایبەتی لە گەورەکانی بابان کە
پێشوەندییان لە گەڵ نێران هەبۆ. (٣٨)

بەلام نەوێ گومانی تی دا نیه نەورەحمان پاشا هەولتیکێ زۆری داو، لە
باتی نەوێ بیەستری بە والی بەغدادو، راستەوخۆ سەر بە بابی عالی بێ. لە
بەرەبەر نەوێ نامادە بوە باجی سالانە زیاد بکا. (٣٩)

- ١٦ -

نێران سلیمان پاشای بە دەسنێژی خۆی دانەنا. نەم گۆڕینەیان پێ ناخۆش بو.
جگە لەوێش عەبدولفەتاح پاشای مۆتەصەری پەفی درنە و باجەلان لە گەڵ نەورەحمان
پاشا هات بو بۆ یارمەتیدانی حالەت، بەلام کە مەتەرەخمی کردبو. سەرەرای نەوێش
چەند جارێ لە لەشکرکێشی رۆم دا بۆ سەر نەورەحمان پاشا بەشداری کرد بو. وەزیر
لە سەر داوای نەورەحمان پاشا عەبدولفەتاحی لا بەرد و، خالید پاشای نامۆزای دانگا،
مەحمەد علی میرزا داوای لە وەزیر کرد بیخاتەو جێگەیی خۆی، وەزیر لە ژێر
گوشاری نەورەحمان پاشادا داواکەمی بۆ جێبەجێ نەکرا. سەرەنجام عەبدولفەتاح و
عەبدولعەزیزی کورێ لە گەڵ پێساوەکانیان پەنایان برد بۆ شازادە لە کرماشان. دو
جاری تر شازادە داواکەمی دوبارە کردەو، هەردو جار نەورەحمان پاشا لاساری کرد و،
نەبێشت عەبدولفەتاح پایەیی پێشوی پێ بەدیتهو.

بۆ تەنگاوکردنی نەورەحمان پاشا نێران بوذاق خانێ میری ساپلاخی بە
لەشکرکێکەو نارد بۆ گرتنی سەر دەشت. سەر دەشت لەو کاتەدا بەشتن بو لە مولکی
بابان. نەورەحمان نێزنی لە وەزیر خواست بەگەرێتەو کوردستان. وەزیر پێگەیی دا
(١١) ی صفەری ١٢٢٦ ک / ٥ ی مارتی ١٨١١ ز.

نەورەحمان گۆی نەنەداپە وەزیر. هەروەها گۆی نەنەداپە شازادە. ساردی
کەوتە بە پێشیانەو. هەردو لایان پێک کەوتن نەورەحمان پاشا تەمێ بکەن. خالید

پاشا لهو کاتهدا له زه‌هاو بو. وه‌زیر موافقه‌ته‌تی کرد له جینگه‌ی نه‌وره‌حمان به‌یته مپیری بابان. نه‌وره‌حمان وای نه‌زانی خالید پاشا له گه‌ل نه‌وه. نه‌ینه‌زانی له ژیره‌وه له گه‌ل دوژمنه‌کائی ریک که‌وتوه. نه‌وره‌حمان خۆی ناماده کرد بۆ به‌ره‌نگاری و. سلیمانی نارد بۆ به‌ره‌لستی وه‌زیر.

محمد‌محمد علی میرزا هیتزکی ۶۰ هزار که‌سی بۆ سه‌ر نه‌وره‌حمان ناماده کرد. نه‌وره‌حمان لای و‌ابو هیتزه‌که‌ی خۆی و هیتزی خالید پاشا به‌سن بۆ به‌رگری دژی شازاده. به‌لام که‌ شازاده که‌یسته زه‌هاو خالید پاشا، له سه‌ر داوای وه‌زیر، چو به پیره‌وه و که‌وته گه‌ل هیتزه‌که‌ی. نه‌وره‌حمان به‌ خۆی دا رانه‌په‌رمو به‌ره‌نگاری بکا خۆی و خیزانه‌که‌ی و هه‌ندئ له پیاوه‌کائی کشانه‌وه کۆبه. کۆبه‌ی قایم کرد دژی که‌مارۆدان و هیتزی له‌شکری عه‌جم.

وه‌زیر خه‌لعه‌ت و بیورلدی مپرايه‌ته‌ی بابان و کۆبه و هه‌ریری بۆ خالید پاشا نارد. نه‌مه‌ جاری دوهم بو خالید پاشا جینگه‌ی نه‌وره‌حمان پاشا بگریئ. شازاده‌ش ده‌وری کۆبه‌ی گرت. وه‌زیر له‌هاو‌کاری شازاده به‌شیمان بو‌وه. ترسا کوردستان به‌ تاییه‌ته‌ی که‌رکوک‌ی له‌ ده‌س ده‌ریچن. شازاده ۱۵ رۆژ نه‌وره‌حمان پاشای که‌مارۆ دا. نه‌وره‌حمان پاشا هه‌فتا تا هه‌شتا شه‌رکه‌ری بابانی له‌ گه‌ل بو. نازایه‌تیبه‌کی زۆریان نواند. (۴۰) شازاده نا‌ئومید بو له‌ گرتنی له‌ گه‌لی ریک که‌وت: بابان بۆ خالید پاشا بئ و، کۆبه و هه‌ریریش بۆ نه‌و (۱۲۲۶ک / ۱۸۱۱ز). سالانه هه‌ندئ دیاری بۆ به‌نیرئ. (۴۱)

پاش ۳ مانگ نه‌وره‌حمان پاشا به‌ ناوی راوه‌وه چوه شوئینتکی نزیک سلیمانی. خالید پاشا هیتزکی که‌می هه‌بو ترسا. سلیمانی به‌ جئ هیتشت. چو بۆ زه‌هاو و له‌ویوه بۆ مه‌نده‌لی. نه‌وره‌حمان پاشا چوه سه‌رچار. ناگاداری وه‌زیری کرد. به‌ هۆی هاتنی وه‌زیری زستانه‌وه وه‌زیر له‌شکرکیشی به‌ باش نه‌زانی. گوئ ی خۆی له‌م روداونه‌ خه‌واند و سلیمانی به‌ نه‌وره‌حمان سپارد و، خالیدی بانگ کرده‌وه بۆ به‌عداد و مه‌نده‌لی بۆ ته‌رخان کرد (۱۲۲۷). (۴۲)

- ۱۷ -

له (۱۲۲۶ک / ۱۸۱۱ز) دا روسیا و تورکیا ریککه‌وتنه‌مه‌ی «بوخارست» یان نيسزا کرد. له‌م ریککه‌وتنه‌دا به‌ هه‌یج جوژئ ناوی نیران نه‌هات بو. نیران وای دانه‌نا له‌ پشته‌وه خه‌نجه‌ری لئ دراوه. نیران له‌ ریکه‌ی سه‌فیری به‌ریتانی‌اوه ناره‌زایی خۆی به‌ بابی عالی که‌یاند. سه‌دری نه‌عظمی عوسمانی له‌ وه‌لام دا وت بوی: له‌ کاتیک دا ده‌وله‌تی عوسمانی له‌ جه‌نگ دا بو دژی روسیا، نیران نه‌ک هه‌یج وه‌لامینکی باشی عه‌بدو له‌وه‌هاب نه‌فهندی نه‌دایه‌وه، به‌لکو پشته‌یوانی له‌ یاخپوونی نه‌وره‌حمان پاشا کرد و، په‌لاماری ویلایه‌ته‌کائی رۆژه‌لاتی ده‌وله‌تی عوسمانییان دا. نه‌به‌ن چاوه‌روانی چ دۆستایه‌تیبه‌ک له‌ نیران بکه‌ین؟

شا له ههلوئستی بابی عالی سهبارت به پتکهاتن له گهل روسیا بن
ناگاداری نیران دلگران بو. چاوهروانی ههلق بو نم داخهیان بن بریژی. (۴۳)

- ۱۸ -

سه رله نوئ وهزیر کهوتوه گیتچه له به نهوړه حمان پاشا. بۆ جاری ستهیم
خالیدی له جینگه دانایوه. هینزکی کهورهی برده سه ر نهوړه حمان پاشا. نهوړه حمان
خۆی بو ناماده کرد. له شوئتیکی نزیک کفری لهشکری بابان و رۆم لیکیان دا.
سه رتا لهشکری وهزیر شکا و بهشکی هیزه که می له میدانی شه ههلاتن. هیزه که می
خۆی و، تفهنگچییه کانی عوقهیل و، ههندی شه کهوری بابان و، توپخانه که می
مایهوه. نه مانه به سه ر کردایه تی داود نه فهدی (دوایی داود پاشا) له شه ره که دا
خۆیان راگرت و شکستیان به لهشکری نهوړه حمان پاشا دا. له شه ره دا خالید به گی
برای نهوړه حمان پاشا و زۆر که سی تر کوژران (۱۲۲۷ ک / ۱۸۱۲ ز). مناره به کیان
له سه ری کوژراوه کانی کورد دروست کرد. رۆم باره گسا و که لوپه لی باره گسا که می
نهوړه حمان پاشایان تالان کرد. (۴۴)

وهزیر به پئی کهوت بۆ که رکوگ. موته سه لیم و قازی و میرنالای که رکوگ و
ناغای به عداد و ۳ که س له کهوره پیاوه کانی شه مهوری تاوانبار کرد به ده ستیکه لاو
کردن له گهل نهوړه حمان پاشا و سزای دان. والی ی موسلش به هه مان توهمه ت
تاوانبار بو. لام به دیاری و پارانه وه خۆی په رانده وه.

نهوړه حمان پاشا دیسان په نای بۆ نیران برد. شا نه موی به هه ل زانی.
فرمانی دا به محممه عدلی میرزا یارمه تی نهوړه حمان پاشا بدا. (۴۵)

شازاده دالدهی دا و، داوای له وهزیر کرد بیگیتیه وه سه ر میرایه تی بابان.
وهزیر داوا که می جیتیه جتن نه کرد. شازاده روی کرده قزرايات و تالانی کرد و،
خه لکه که می هه لاتن. وهزیر خۆی سازدا بۆ به ره ره کانی. له م کاته دا سه عیدی کوری
سلیمان پاشای کهوره، له ترسی گیانی خۆی، هه لات بۆ ناو موته فیک. عه بدوللا
له مه کهوته په ژاره وه. ترسا به فیتی ده ولت نه موی کرد بن. وازی له شازاده هینا
و، داواکانی جیتیه جتن کرد. خالید و سلیمانی له بابان و کوپه وه ره ر لا داو،
نهوړه حمانی بۆ گیتیه رایه وه (۱۲۲۷ ک / ۱۸۱۲ ز). به لینی دا خه رچی
لهشکرکیتشیه که می شازاده ش بدا. بۆ نه وهی ده ستی بۆ سه عید به گ والا بن. (۴۶)

نیران و روسیا په پمانی گولستانیان نیما کرد (۱۲۲۸ ک / ۱۸۱۳ ز). به
گوتیهی نم رتیکه موته نیران. ناوچه کانی تغلیس، قه ره باغ، شیروان، شه کی،
ده رهند، باکوئی له ده س دا. تورک لای و ابو نیران به داگیر کردنی نه رزی عوسمانی
نه یه وی بیته وه مایه و، زه ره کانی پر بکاته وه.

بۆ ده رپینی ناره زایی له لهشکرکیتشی نیران بۆ سه ر نه رزی عوسمانی، بابی
عالی جه لاله ددین محممه د نه فهدی له رتیکه ی به عداده وه نارد بۆ تاران (۱۲۲۸ ک

۱۸۱۳ز). جه لاله ددین له گفتوگوزکانی دا پین ی له سر خوژن هه لته قورتاندنی
نیران له کاروباری ناوخوی عوسمانی و، گپرانه وهی نوو تالانیا نهی دانه گرت که له
دوا له شکر کیشی دا برد بویان. نیرانیش له بهر امبهر نه وه دا داوای گپرانه وهی
که لویه لی تالانکر اوای زانیرانی نه کرد. نم سه فاره تهش به نه نجام نه گه پشتم. بهلام
هه مو هاتو چو بهک زیاتر پنگه ی له به گه پشتمی نریک نه کرده وه.

- ۱۹ -

نه گه رچی سه رده می نه وره حمان پاشا زور نا نارام بوه. شهرو شوژی زوری تن دا
قهوماوه. له ماوه ی ۲۴ سال دا نه وره حمان پاشا پشنج جار لاهراوه. له گه ل نه وهش دا
نه وره حمان پاشا ههروه کو سه ر کرده به کی هه لکه وتوی مهیدانی جهنگ بوه، ههروه ها
پشتمه گیتی مهیدانی خوینده واری و پژوهنیری بوه. بن مهلامت نیه ره نجوری به
بوته ی گیرانه که یه وه شیعریکی پر ستایشی بو نه نیری بوزیندانی حیلله و، م.
خالیدی نه قشبه ندی ستایشی نازیه تی و دادپهروهری نهکا و، له شهری نم و والی
ی به غدادا. که لایه کیان له شکر ی خه لیفه ی نیسلام و لایه که ی تری شوژ شکریتیکی
یاخی کرده، پشتمانی له شوژ شکرته که نهکا و، شیوهن بو کوزراوه کانی نهکا. یان
عدلی به رده شانی شه ره کانی به «بهیت» ی درتژ نه هژنیه وه و، نه که وپته سه ر زمانی
شایه ر و گوزانبیژ و کوز و دانیشتمی پین گه رم نه که ن.

- نه وره حمان پاشا له بواری هاندانی خوینده واری دا چند کاری گرنگی کرده:
۱. دروستکردنی مزگهوت و مهدره سه ی نوی.
  ۲. هینانی مهلا ناو داره کان بو قهله مه ره وه که ی خوژی و، دابهنکردنی
پتو سته کانی ژبان و خویندن و ده رس و تنه وه.
  ۳. کپین و نوسینه وهی سه ر جاوه گرنه گه کانی خویندنی مه لایه تی و، وه قف
کردنی له سه ر مزگهوت و مهلاکان.
- گرنگی دانی نم مه ره به خوینده واری له وه دا ده رنه که وی، سه ره رای
که شه کیشی نوو پژوهنیری نهوی تن دا ژیاوه، وه کو نه گپرانه وه خویشی هندی جار
دهرسی به هه قن و قوتابی مزگهوت هکان و توتوه وه. (۴۷)

- ۲۰ -

عه بدوللا پاشای وه زیر له شکریتیکی گه وره ی سازدا بو سه ر مونه فیک که
دالده ی سه عیدیان دابو. له م له شکر کیشیه دا زوری هیزه که ی وه زیر له وه زیر
هه لکه رانه وه. وه زیر به دیل گیرا و کوزرا (۱۲۲۸ک / ۱۸۱۳ز). سه عید بو به
وه زیری به غدا.

له م ماوه به دا نه وره حمان پاشا نه خوژ کوهوت و، (شهوی ۱۷ ی په بیعی
دوه می ۱۲۲۸ک / ۲ ی مارتی ۱۸۱۳) مرد. له مزگهوتی گه وره ی سلیمانیه به

خاک سپیدراوه، وه کور بیج نه گیتیه وه نه وره حمان پاشا له سه ره مەرگا و روزاوه
 چونکه به که ساسی له جینگه دا نه مری له کاتیک دا له وه همو شه رانه دا نه کوزاوه.
 عینا بدت بهگ، یه کن له شاعیره کانی نهو سه رده مه، له شیوه نی نه وره حمان
 پاشادا شیعر نیکی فارسی داناوه له دوا بهیتی دا نه لئی:
 چو بود او ظل رحمن در حقیقت
 از ان شد سال فوتش (ظل رحمن: ۱۲۲۸) (۴۸)

پهراویزه گان

۱. الکرکوکلی: ۲۰۳؛ العمری: ۴۷. العزای: ۱۲۰ / ۶ - ۱۲۱؛
 پهنجوری: «رژیشتی نه وره حمان پاشا بز به عداد دوا کوشتی نه حمده که هیه
 خه رهنده نوغلی و لیخرانی له حکومتی سلیمانی سه رته تای په مزانی ۱۲۱۲»
 ۲. الکرکوکلی: ۲۱۶؛ العمری: ۶۰؛ العزای: ۱۴۳ / ۶.
 پهنجوری بهم بز نه یه وه شیعر نیکی داناوه ناردویه تی بز «پاشای کوردستان»
 نه وره حمان پاشا له زیندانی حیلله. نه مه چند به یتیکیتی:
 په وان به راهی چون بهرق په هوار
 مدارا مه کهر تا وه «به عداد» شار
 نه بارگهی خاصان بوازه هیممهت
 پروکه نه ماوای قدیس پر بهینهت
 دور بهر نه مولک «بابل» به نه ندیش
 بشو وه جایب «حیلله» ماچان پیش
 شهزادی جه نه سل به گزارده ی بابان
 جه نه وه ی نوجاغ مالیک ربقابان
 والی ویلایدت گشت کوردستانه
 نیسم شهرفش عهد وره حمانه
 ستاره ی به ختس قیران نه حسه
 جه «حیله» ی دنیا نه «حیلله» حه به سن
 دیوانی پهنجوری: ۲۰۵ - ۲۰۷. بلاوکه ره وه ی دیوانه که نه لئی که شیعره که
 ناتاواوه و. به شتیکی فهوتاوه.
 ۳. العمری: ۶۱ - ۶۲.
 ۴. الکرکوکلی: ۲۲۱؛ العمری: ۶۲؛ العزای: ۱۵۱ / ۶.
 ۵.

۶. الکرکوکلی: ۲۲۷ - ۲۲۸؛ زکی، «تاریخی سلیمانسی: ۱۰۶؛
العزازی: ۱۶۲ / ۶ - ۱۶۳.
۷. الکرکوکلی: ۲۲۸.
۸. عباس العزازی له «رحله المنشی البغدادی» دا نعلن: «بهت» رویاری
«عوظیم».
۹. العمری: ۶۸؛ لوزگریک: ۲۷۹. پین نه چین دواي کوزرانی محمه محمد
پاشا، نه وه گسانی ته یومور پاشای کویزه نیستر ده ورته کی نه و تزبان له رود او ه گسانی
ناوچه که دا نه مابین.
۱۰. العمری: ۶۸ - ۷۰.
۱۱. الکرکوکلی: ۲۲۸ - ۲۳۱؛ العمری: ۶۸ - ۷۰؛ لوزگریک: ۲۷۹؛
العزازی: ج ۶، ص ۱۶۴ - ۱۶۷.
۱۲. دنبلی: ۱۶۶. دونبولی نعلن: نزیکه ی ۵ هزار مالتی له گه ل بو.
رهنکه نم ژماره زوره راست نه بین.
۱۳. نصیری: ۵۱ / ۱.
۱۴. نصیری: ۱ / مقدمه / ۲۱ - ۲۲؛ العزازی: ۱۷۲ / ۶؛ الکرکوکلی:
۲۳۴؛ باپانی: ۱۳۰؛ دنبلی: ۱۶۶.
۱۵. الکرکوکلی: ۲۳۴ - ۲۳۷؛ لوزگریک: ۲۷۹ - ۲۸۰؛ العزازی:
۱۷۱ / ۶ - ۱۷۷؛ دنبلی: ۱۶۷ - ۱۶۹.
۱۶. العمری: ۷۱ - ۷۲. مه ولانا خالیدی نه تشبیه نندی دو «مه رثیه» ی
جیوازی بو سه لیم بهگ و یه کیتی تر له میره گانی باپان به ناوی میر عوسمان
نوسیوه. نه بین میر عوسمانیش له و رود او انه دا کوزرا بن. سالی کوزرانی به حسابی
نه بجهد دیاری کردون.

«مه رثیه» ی یه که م:

هزیر بیشه ی مردی سلیم بن محمود انکه
به نوک نیزه اش بس عقده ی وانا شده، و اشد
زکینش رزمگه شد دشت چین از بس تن بی جان
تو می گونی زجههش قابض الارواح هویدا شد
تقنا داشت پیش شیر شیران داور اعظم
کشد خود را و اخر عمر او دراین تقنا شد
بسوی اشیان قدس در پرواز شد جانش
روانش طوطی نزهتگه فردوس اعلی شد
به ماتم داریش اشفته شد شاهنشه ایران
به چشمش روز روشن چون شب تاریک یلدا شد
زمرگ او بسی اه و دریغا در جهان افتاد
همین تاریخ سال مرگ او «اه» و «دریغا» شد: (۱۲۲۱)

«معرفیه» ی دوه م:

داد ازین گردون دون، فریاد ازین
نیست جز مردان حق را در کمین
بحر احسان، کوه عرفان، کان جود،
فخر دوران، ناصب اعلام دین
میرعثمان آنکه رای روشش
بود نظم ملک را حبل المتین
گشت جانش تیر قدرت را هدف
باد بروی رحمت از جان افرین
ماه ذالحجه بد و بیست و یکم
رخش همت کرد در یکشنبه زین
رخت بیرون برد ازین دنیای دون
خیمه برافراشت در خلد برین
شد ز صهبای شهادت جرعه نوش
گشت با همنام پیشینش قرین
خاک بر فرق فقیران کرد و رفت
خاطر خوشنود عالم شد حزین
بسکه گرد غم بجنبید از جهان
کس نداند آسمان را از زمین
زاریش را شب همه شب تا سحر
دیده‌ها بگشاده چرخ هشتمین
از پی تاریخ سالتش گفت دل

«باد صد باره به مرگش افرین»: (۱۲۲۱)

معتدی: ۳۰۱، ۳۱۷ - ۳۱۸.

۱۷. نصیری: ۱ / ۵۷ - ۵۹.

۱۸. دنلی: ۱۶۸.

۱۹. نصیری: ۱ / مقدمه ۲۲.

۲۰. نفیسی: ۱ / ۱۴۷.

۲۱. نصیری: ۱ / ۲۱۰.

۲۲. العزوی: ۶ / ۱۹۱.

۲۳. نفیسی: ۱ / ۱۴۱.

۲۴. نفیسی: ۱ / ۱۳۶.

۲۵. پن نچن م. خالیدی نقشبندی به بونهی نم خوناماده‌گردنوه نم

چهند به پتعی له ستایشی نه وره حمان پاشادا هونبیتته‌وه:

عبد رحمن، شیر میدان، شاه گردون، جاودان

با عموم شهرتش، مهر است مانند سها

توپ لژدروار را چون بر عراده تکیه داد
 پاره شد خمپاره‌وش قلب عدو زین اعتنا
 حسب حال خصم ملهم گشت تاریخش بدل
 «دشمن بد چون رهد از شیر یا از لژدها»: (۱۲۲۳)
 معتدی: ۳۲۱.

۲۶. العزازی: ۶ / ۱۸۴ - ۱۸۵: الکرکوکلی: ۲۴۲ - ۲۴۳.

۲۷. الکرکوکلی: ۲۴۴: العزازی: ۶ / ۱۸۶.

۲۸. لؤنگریک: ۲۷۳.

۲۹. بابانی: ۱۳۴.

۳۰. العزازی: ۶ / ۱۹۵ - ۲۰۱: ذنبلی: ۲۴۲ - ۲۴۳: بابانی: ۱۳۵:

نصیری: ۱ / ۱۱۹ و ۲۱۴.

۳۱. نصیری: ۱ / ۱۱۹.

۳۲. نصیری: ۱ / ۲۱۴.

۳۳. فائق یک: ۴۱.

۳۴. العمری: ۱۲۱.

۳۵. العزازی: ۶ / ۲۰۶ - ۲۰۷.

۳۶. ربیع: ۱۱۵.

۳۷. بابانی: ۱۳۷.

۳۸. نوار، «داود باشا»: ۵۰: «تاریخ العراق»: ۱۱۳: لؤنگریک: ۲۷۳.

۳۹. ربیع: ۱۱۵.

۴۰. رهنکه نمو قه‌صیده درتیره‌ی میثرونوس، عثمان بن سند، که به هوی
 صه‌بغه‌توللا حه‌بده‌ریبه‌وه ناردویه‌تی بؤ‌نوره‌حمان پاشا و، وه‌کونه‌یشتن، وه‌لامی
 وه‌رنه‌گسرتوته‌وه، به‌بؤنه‌ی نم شاره‌ی گسره‌وه بی‌کسه‌سه‌ره‌تا و ناره‌راست و
 کؤتاییه‌کهی نم‌مه‌یه:

الیه‌محبیات حسان تواترت

قاهدت من المدح الغریض له‌اللبا

محبیات صب لم یزل ذا حشاشه

مقرعه من حب من قطن‌اللبا

*

وکیف وبيض الکرد مجزم للعلی

فشررتها کسرا و تمنعها نصبا

قفت و عاهد الرحمن و الفارسی الذی

له صدرت قحطان فی وردها الحریا

*

فدونکها حسنا . ترفل بالشنا

منی انشدت فی الרכب اطرت الרכبا

فخذها فان السعد من ختمها بها

البحري، واصفى الموارد...: ٧٥ - ٧٧.

وهو كونه لثين تا ثيستاش له كسويه، له نزيك «رهزي شوختن» شويتنه واري
كوزستاني «شه هيدى عهجه مان» ماوه، كه كوزراوه كانى نهو شه ره بيان تين دا
نيژراوه..

٤١. الكركوكلى: ٢٥٢ - ٢٥٣: دنبلى: ٢٦١ - ٢٦٢: العزاوى: ٦ / ٢٠٩ و ٢١١.

٤٢. الكركوكلى: ٢٥٥.

٤٣. نصيرى: ١ / مقدمه / ٢٥.

٤٤. الكركوكلى: ٢٥٦ - ٢٥٧: لوزنگريك: ٢٧٤ و ٢٨١.

٤٥. نصيرى: ١ / مقدمه / ٢٥.

٤٦. الكركوكلى: ٢٥٧ - ٢٥٨: دنبلى: ٢٨٠ - ٢٨١: لوزنگريك:

٢٧٥: العزاوى: ٦ / ٢١٢ - ٢١٤.

٤٧. القزلبجى: ٣٧: الحال، «الشيخ معروف»: ٢٦.

٤٨. الكركوكلى: ٢٦١: ربيع: ٣٢١: العزاوى: ٦ / ٢٢٠: الحال، «الشيخ

معروف»: ٢٥: رزوى نوى: ١، ١٩٦١.

۸. مه محمود پاشا:

هله‌ته‌کاندنی بنچینه‌ی نه‌ماره‌تی بابان

-۱-

نه‌وره‌حمان پاشای کوری مه‌حمود پاشا دوی ۲۴ سال میرایه‌تی پچری‌پچری پر شه‌رودشور و ده‌ریه‌ده‌ری و حوکمرانی له‌ سالی (۱۲۲۸ک / ۱۸۱۳ز) دا به نه‌خوشی له‌ سر جینگه‌ مرد.

له‌ پینش مردنی دا «همو بهگ و ناغا و شیخ و سید و عالم و سهرانی عه‌شایهر و کورتیخای گونده‌کان» کۆبونه‌وه مه‌حمود به‌گی کوریان له‌ جینگه‌ی نه‌وره‌حمان پاشا به‌ میری خویان هله‌بژارد.

نه‌وره‌حمان پاشا دوی مردنی خوی ۳ برا: عه‌بدوللا بهگ، نه‌حمه‌د بهگ، عومه‌ریه‌گ و، چند کورتیک له‌ وانه: مه‌حمود بهگ، عوسمان بهگ، سلیمان بهگ، حه‌سه‌ن بهگ، عه‌زیز به‌گی... به‌جی هیشته بو.

والی ی به‌غداد سه‌عید پاشا، «خه‌لعه‌ت» و «به‌یوردی» بۆ مه‌حمود بهگ ره‌وانه‌ کرد و به‌ پله‌ی «پاشایه‌تی» لیواکانی بابان و کۆیه و هه‌ریری پت سپارد. دوی ساوه‌یه‌کی کورت مامه‌کانی: عه‌بدوللا بهگ، نه‌حمه‌د بهگ، عومه‌ریه‌گ، خویان و ده‌سویته‌نده‌کانیان مه‌حمود پاشایان به‌ جی هیشته. به‌ کۆمه‌ل رویان کرده به‌غداد. (۱)

پینشتریش خالید پاشای مه‌حمه‌د پاشا و مه‌مه‌ده‌گی کوری چوبونه به‌غدا. والی ی به‌غداد ته‌مانه‌ی لای خوی گل دابه‌وه و، بۆ دابین کردنی ژبانی خویان و سواره‌کانیان داها‌تی ناوچه‌کانی مه‌نده‌لی و خانه‌قین و عه‌لیاوا و زه‌نگاباد و نالتون کۆیری... بۆ بری بونه‌وه. له‌ به‌رامبه‌ر نه‌مه‌دا خویان و سواره‌کانیانی به‌کار نه‌هینا: بۆ پاراستنی خوی له‌ مه‌سۆزه‌کانی و، بۆ سه‌رکوتکردن و تالانکردنی عه‌شیره‌ته‌کانی عه‌ره‌ب و، بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی میری بابان و، بۆ لیخستن و کۆرینی میره‌کان...

-۲-

نوسه‌ری کتیبی «داود پاشا»، له‌ هه‌له‌سه‌نگاندنی سیاسه‌تی سه‌عید پاشا و، هوی سه‌رنه‌که‌وتنی له‌ دریزه‌پیدانی وه‌زاره‌ت دا نه‌لی: «سه‌عید له‌ سیاسه‌ته‌که‌ی دا به‌ شتیوه‌یه‌کی بنچینه‌یی پشتی به‌ عه‌ره‌ب نه‌به‌ست، به‌مجۆزه سه‌عید به‌ هیزی

مه‌مالیک حوکمی نه‌نه‌کرد، به‌لکو به هی عه‌ره‌ب به تایبه‌تی هی مونته‌فیک و عوبتد حوکمی نه‌کرد. رژژگاری سه‌عبید بۆ عه‌ره‌ب بو له کاتیک دا رژژگاری عه‌بدوللا بۆ کورد، هه‌ردو لا - مه‌به‌ستی کورد و عه‌ره‌به - شه‌ره‌فی دانانی والیبیان پین برابو. (۲)

نعم لیکدانه‌وه‌یه دروست نیه چونکه:

یه‌گم، مه‌مالیک بینگانه بون به کورد و عه‌ره‌ب له عیراق دا، کۆمه‌له‌کانی کورد و عه‌ره‌ب له‌و سه‌رده‌مه‌دا کۆمه‌لی خاوه‌ن ریک‌خراوی خیتله‌کی بون. ریتجه‌له‌ک و بنجوبنا‌وانیان به‌لاوه‌ گرنگ بوه. مه‌مالیک له‌ ناو عیراق دا ره‌گیان نه‌بوه. نیتل و عه‌شیره‌ت و بنه‌ماله‌ و، هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی کوردی یا عه‌ره‌بیبیشیان نه‌بوه. به‌ منالی به‌ پاره‌ له‌ بازاره‌کانی قافقاس دا کوردرا بون و کرابون به‌ کۆیله. به‌ کۆیله‌یی هیترا بون بۆ به‌غداد و په‌روه‌ده‌یان کوردبون بۆ کاروباری حکومه‌تی.

دوهم، نه‌گه‌رچی عه‌بدوللا به‌ یارمه‌تی کورد حوکمی گه‌رتنه‌ ده‌ست، به‌لام هه‌روه‌کو له‌شکرکینشی بۆ سه‌ر نیتلانی عه‌ره‌ب نه‌کرد، که‌ خۆی قایم کرد چوه‌ سه‌ر پاشای کوردستانیش، له‌ کاتیک دا نه‌و هیتزی سه‌ره‌کی بو له‌ دانانی دا. سێهیم، نه‌گه‌رچی سه‌عبیدیش به‌ یارمه‌تی نیتله‌کانی عه‌ره‌ب کاروباری گه‌رتنه‌ ده‌ست، به‌لام هه‌روه‌کو له‌شکری نه‌نارده‌ سه‌ر کورد تاوه‌هاش له‌شکری نه‌نارده‌ سه‌ر عه‌ره‌ب.

رژژگاری عه‌بدوللا هی کورد و، رژژگاری سه‌عبید هی عه‌ره‌ب نه‌بو، وه‌کو میژونوسی میصری نه‌لی، به‌لکو رژژگاری هه‌ردوکیان هی مه‌مالیک بو. نیتله‌کانی کورد و عه‌ره‌بیان بۆ سه‌پاندنی ده‌سه‌لانی خۆیان به‌ کار نه‌هیتا. هه‌ر له‌و ساوه‌یه‌دا داودیش به‌ یارمه‌تی کورد بو به‌ والی. نه‌ویش پشپه‌روی هه‌مان ریتبازی حوکمه‌تیبی کرد.

سه‌عبید پاشا گه‌نجیککی پین ته‌جروه‌به‌ بو. گه‌نجیککی جوانیش بو بو به‌ هاواری و هاوده‌می ناوی حه‌مادی نه‌بوه‌قله‌پین بو. سه‌عبید له‌ قسه‌ی حه‌مادی ده‌رنه‌نه‌چو. نه‌ویش ته‌گبیری خرابی بۆ نه‌کرد. سه‌عبید چه‌ند جارن سلیمان پاشا و خالید پاشای له‌ جینگه‌ی یه‌کتری له‌ کۆیه و هه‌ریر دانه‌ناو لانه‌برد. حه‌مادی زۆری له‌ سه‌عبید کرد مه‌حمود پاشا لێ بخاوه‌ عه‌بدوللا پاشای مامی مه‌حمود له‌ جینگه‌ی داپین. سه‌عبید فه‌رمانی لاه‌رینی مه‌حمود پاشا و دانانی عه‌بدوللا پاشای ده‌رکرد (۱۲۳۱ ک / ۱۸۱۵ ز). عه‌بدوللا پاشا له‌ گه‌ل هیتزی رژم دا به‌رئ کوه‌ت به‌ره‌و که‌رکوک له‌ «قزل ده‌گه‌رمان» خیتوه‌تی هه‌لدا. مه‌حمود پاشا بریاری دا به‌ره‌نگاری بکا. هیتزی بابانی به‌ سه‌رکردایه‌تی عوسمان به‌گی برای نارد بۆ ده‌ریه‌ندی بازیان. (۳)

مه‌حمود پاشا داوای له‌ نیران کرد هیتز بۆ یارمه‌تی دانی بنیرن. له‌ هه‌مان کات دا نامه‌یه‌کی هه‌ره‌شه‌ی بۆ کاربه‌ده‌ست و گه‌وره‌کانی که‌رکوک نارد داوای لێ کردن عه‌بدوللا پاشا له‌ که‌رکوک ده‌ریکه‌ن. (۴)

سعید پاشا جتگهی لعق و، ناحهزی زۆر بو بو. داود پاشا زاوای سعید بو. له خۆی ترسا بیکوژن، له بهر نهوه به ناوی راووشکارهوه له بهغداد دهرجو، بهرهو کوردستان ههلات و، چو بۆ سلیمانی. مهحمود پاشا خۆی به پیتشوازییهوه هات بو بۆ کهناری شار. (۵)

سعید به راگردنی داود شیرزه بو. ههوالی بۆ شیخی مونتهفیک جهمود نال نامر نارد به خۆی و هینزهکانیهوه بچن بۆ بهغداد. ههروهها عهبدوللا پاشاش له کهرکوکهوه گهرایهوه بۆ بهغداد. مهحمود پاشا مهترسی هیرشی عهبدوللای نهما. داود پاشا چل رۆژێ له سلیمانی مایهوه. لهو ماوهیهدا نهوانی ههلات بون بۆ نێران هاتنه لای داود. سلیمان پاشای ئیبراهیم پاشای حاکمی پیتشوی کۆیه و ههریر، خهلیل ناغای (موتسهلیم) ی کهرکوک، رۆسته ناغای (موتسهلیم) ی بهصرا، سعید علیوی ناغای پیتشوی یهنیچهری بهغداد، نهمانه له داود کۆبونهوه. مهحمود پاشاش هینزهکانی خۆی ساز دا. (۶)

داود پاشا نامه و سهزهتهی به تهتهری تایبهتی دا بۆ بهایی عالی نارد. داوای لیخستنی سعید و دانانی خۆی کرد بو. داود به پیتشوانی هینزهکانی مهحمود پاشا و سلیمان پاشا بهرهو کهرکوک به رێ کهوت. خالید پاشا لهو کاتهدا حاکمی کۆیه بو گوێ ی نهدایه داود پاشا. عهبدوللا پاشاش ههروهها.

داود له گوندی تهقماقلو بو له نزیک کهرکوک که فرمانی لیخرانی سعید و دانانی خۆی به والی ی بهغداد له بهایی عالییهوه پت گهپشت. داود وینهی فرمانهکانی نارد بۆ گهورهپیاوهکانی بهغداد. سعید گوێ ی نهدایه نهه فرمانه بریاری دا بهرهنگاری بکا بهلام ناو ریزهکانی دهروپشتی پیتشویان تن کهوت و، کهوتنه ههلاتن بۆ لای داود پاشا. سعید بۆ نهوهی سهه له مهحمود پاشا تیک بدا، که لهو کاتهدا له گهڵ داود بو، عهبدوللا پاشای به هینزهکهوه نارد سهه سلیمانی و، داوای له خالید پاشاش کرد یارمهتی عهبدوللا بدا. عهبدوللا پهلاماری سلیمانی دا بهلام سههن بهگی برای مهحمود پاشا چهند رۆژێ بهرهنگاری کردن تا هیرشهکی شکاندن.

داود پاشا به هیناشی نهجولا نهیوست ههلهمهرجی ناو بهغداد ناماده پت. چوه تووزخورماتوو جهدیده پاش ماوهیهک چوه نزیک بهغداد و، پیتشوازییهکی گهرمی لێ کرا. سعید خۆی قایم کرد بو بهلام پهلاماریان دا و کوشتیان (۱۲۳۲ک / ۱۸۱۶ز).

عهبدوللا پاشا و خالید پاشا به پهشیمانی «دهخالهت» یان کرد. داود لیتیان خوش بو.

داود پاشا بو به وهزیر. (۷)
نوسهری «داود پاشا» لیرهش دا لیکدانهویهکی خۆکردی هیناوهته ناو

پاسه‌کوه. هژی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی داود پاشا له سه‌عید نه‌گه‌رتته‌وه بۆ هه‌ستی
نیه‌شتمانیه‌روه‌ی عیراقیه‌تی. گوایه داود بۆه شۆرشێ کردوه بۆ نه‌وه‌ی به‌ری
په‌ره‌سه‌ندنێ نفوزی نێرانی به‌گه‌رتێ چونکه ترساوه نێران به‌غداد داگیر بکا و، ریج،
واته نینگلیز، نفوز و ده‌سه‌لاتی زیاد بکا. (۸)

هیچ به‌لگه‌یه‌کی مینۆوی به ده‌سته‌وه نیه بۆ سه‌ماندنی نه‌م بۆچونه.
راسته‌گه‌ی وه‌کو هه‌موسه‌رچاوه‌گانی ده‌ستی به‌که‌م نه‌یه‌گه‌رتنه‌وه نه‌وه‌یه: سه‌عید
نه‌ترسا داود پیلانی لێ به‌گه‌رتێ و جینگه‌گه‌ی داگیر بکا، له به‌ر نه‌وه رێوشوونی له
ناوبردنی دانا. داودیش به مه‌ی زانی له ترسی گیانی خۆی هه‌لات بۆ کوردستان.
که‌وته هه‌ولێ لادانی سه‌عید و، به‌ده‌سه‌نناتی وه‌زاره‌تی به‌غداد. به ناما‌نج‌که‌شی
گه‌پشت.

نوسه‌ری «داود پاشا» که له تیکرای کتێبه‌گه‌ی دا به ستایشه‌وه له داود
نه‌دوێ. به‌مجۆره باسی سیاسه‌تی داود پاشا نه‌کا به‌رامبه‌ر به‌مه‌اله‌ی بابان:

«هیزی کورد له‌و کاته دا مه‌ترسه‌یه‌کی گه‌وره بوله سه‌ر داود له کاتیک دا
هه‌شتا جینگه پێی خۆی قایم نه‌کرد بو. نه‌م مه‌ترسه‌یه به ته‌نیا له هیزی جه‌نگی
بابان دا نه‌بو، به‌گه‌ر له‌و هارکاریه‌ کوردی - نێرانییه‌دا بو که له پایه‌ی پاشای
مه‌ملوکی لای بابی عالی نه‌هه‌تایه خوارێ، به‌وه‌ی که ناتوانی دلسۆزی کورد بۆ
سولتان دابین بکا. دواد له توانای دا نه‌بو له‌و هه‌لو‌بسته زوه‌ی حوکمه‌رانییه‌گه‌ی دا
جگه له پشه‌وه‌ی رێبازی کۆن له به‌رامبه‌ر یاخه‌بونی کوردا کاتی وستی نینۆکی
مه‌حمود بکا به دو رینگه باوه‌که که نه‌ویش:

۱. ده‌س نانه بینی بۆ ده‌س به‌سه‌ردا گه‌رتنی هه‌ندێ ناوچه‌ی ستراتیجی گه‌رنگی
کورد.

ب. راکێشانی په‌کت له ميره‌گانی بابان.

هه‌ردو پلانی جه‌نگی و سیاسی به‌جیه‌ته‌ناتیان ئاسانه له سه‌ره‌تاوه، له
به‌ر نه‌وه‌ی هیزی پاشای کوردستان چه‌نده زۆر بێ، هه‌میشه دو هه‌ره‌شه‌ی له سه‌ره:
۱. له‌شکری مه‌مالیکی به‌غداد.

ب. خه‌یانه‌تی په‌کت له نه‌ندامانی به‌مه‌اله‌ی پاشای ده‌سه‌لاتداری بابان.
به‌مجۆره زه‌مینه له‌بار بو بۆ داره‌شتی پیلان دژی مه‌حمود پاشا و، بۆ نه‌وه‌ی
داود هاویه‌مانی به‌هه‌ت له ناو خۆدی نه‌ندامانی به‌مه‌اله‌ی بابان دا بدۆزته‌وه،
عه‌بدو‌للا پاشای داواکاری حوکمی سلیمانی هاویه‌مانیه‌تی کرد، هه‌روه‌ها حه‌سه‌ن
به‌گ - برای مه‌حمود پاشا - که به رینگه‌وه بو بچن بێن به باره‌ته لای شازاده له
کرماشان» (۹)

داود له ده‌وری سالی (۱۱۸۸ک / ۱۷۷۴ز) له تفلیس له خه‌یزانیکی
گورجیی مه‌سیحی له دایک بو بو. به منالی به‌که‌رتن له بازاری تفلیس یان به
فراندن هه‌تا بویانه به‌غداد. له پێش دا کابرایه‌ک به ناوی هسته‌فا به‌گ که‌ری بوی

و، دوايي فروشت بويه‌وه به سلیمان پاشای گه‌وره. سلیمان پاشا خستیه فیرگای تاییه‌تیه‌وه که بۆ پوره‌رده‌کردنی «مه‌مالیک» دای مه‌زراند بو.

داود کورپتیکی قوز و زیره‌ک بو. لای زانا گه‌وره‌کانی عبراتی زانسته‌کانی دینی خوتند و شاره‌زای نهده‌بی عمره‌بی، فارسی و تورکی بو. له شریعت و حدیث دا شاره‌زاییه‌کی زوری په‌یدا کردو، له چند باه‌تی گرنگ دا نیجازه‌ی له مه‌لا به ناوبانگه‌کانی نه‌و سه‌رده‌مه وه‌رگرت. سلیمان پاشا نازادی کرد و کسری به «خه‌زنه‌دار» ی خزی و، یکن له کچه‌کانیشی لئ ماره کرد.

سه‌رده‌می وه‌زاره‌تی داود پاشا (۱۲۳۲ - ۱۲۴۷ک / ۱۸۱۶ - ۱۸۳۱ز) کوردستان نارام و ناسایشی لئ برا و، بویه مه‌یدانی ملسلاتی له‌شکره‌کانی تورک و عجم و، مه‌یدانی زۆرانبازی خوتناوی و ویرانکه‌ری میسه‌کانی باهان. نازاوه و پشتویی و هه‌زاری و شه‌وشۆرتیکی بن برانه‌وه‌ی تن خست.

-۴-

مه‌حمود پاشا له سه‌رده‌می باوکی دا ماوه‌یه‌کی درێژ وه‌کربارمه له نیران گل درابه‌وه. ناسیاوی و پتوهندی له گه‌ل زۆر له کاربه‌ده‌ستانی نیران به تاییه‌تی شازاده محمهد عدلی میرزای حاکمی کرمانشان هه‌بو. هه‌روه‌ها کچی خانی فه‌یلی درا بویه و، کورپتیکی به ناوی عدلی لئ ی هه‌بو. نه‌وانه هه‌ر له نیران سابونه‌وه.

داود پاشا له سه‌ر نه‌رشی حاکمه‌کانی پیش خزی بۆ نه‌وه‌ی نه‌هتلتن هیچ میرنکی باهان جیگیر به‌ن و، به ناسوده‌بی میسرایه‌تی بکا گه‌وته پیلانگه‌یران له مه‌حمود پاشا. حه‌سه‌ن به‌گی برای ته‌فره دا. له گه‌ل ۵۰۰ کس هه‌لات بۆ به‌عداد (۱۲۳۳ک / ۱۸۱۷ز). داود، عینایه‌توللا ناغای موهرداری به نوینه‌رایه‌تی خزی نارد بۆ لای مه‌حمود پاشا گوایه نامۆزگاری بکا پتوهندی له گه‌ل نیران به‌ری. کتبه و هه‌ری لئ سه‌نده‌وه. عوسمان به‌گی لئ لاهرد و، حه‌سه‌ن به‌گی لئ دانا (۱۲۳۳ک / ۱۸۱۷ز).

مه‌حمود پاشا له خزی ترسا داواوی له نیران کرد هتیزیک بنیرن بۆ پشتیوانی. محمهد عدلی میرزا، بۆ هه‌ل نه‌گه‌را ده‌س به‌خاته ناو کاروباری عبراته‌وه، هتیزیکی به سه‌رکردایه‌تی محمهد عدلی خانی شامبه‌یاتی و، هتیزیکی تری به سه‌رکردایه‌تی حه‌سه‌ن خانی فه‌یلی له گه‌ل له‌شکری لوپ بۆ سه‌ر مه‌نده‌لی و، هتیزی عدلی خانی که‌لوم و که‌لبه‌لیخانی گه‌روس بۆ سه‌ر به‌دره و جه‌سان، نارد. داود پاشا به خۆ که‌وت هتیزی نارد بۆ پاراستنی مه‌نده‌لی و به‌دره و جه‌سان و هتیزیکیشی نارد رینگه‌ی پتوهندی نیوان هتیزه‌کانی نیران و مه‌حمود پاشا به‌ری. خۆشی هتیزیکی زلی ساز دا به‌ره و که‌رکوک له‌وتیه به‌چن بۆ سه‌ر مه‌حمود پاشا. له‌م کاته‌دا داود پاشا توشی گیروگرفتی ناوخۆ بو. صادق به‌گی برای سه‌عید پاشا هه‌لات بۆ ناو نیله‌کانی زوبتد و قاسم به‌گی شای هه‌لات بۆ ناو خه‌زاعیل.

داود پاشا وازی له سه فهری کهر کوک هینا بۆ نه وهی خهریکی کورژاند نه وهی شۆرشه که ی نهمان بن. به لام عبدوللا پاشا و محهمه د پاشای خالید پاشای به هیزکی گه وره وه نارد بۆ کهر کوک و، ناگاداری نینه کانی دزهیی و شه مامکی کرد نه وانیش بچه کهر کوک و هه مریان له عینایه توللا ناغا کۆبینه وه. سازاده بنکه ی سه رکر دایه تی له پای تاق دانا بو. خۆی و هیزکی گه وره له وی هه لیان دا بو.

هیزی نهران گه یشته کوردستان. هه ندی ورده شه ریان کرد به لام هیچ جینکه یه کی گرنگیان بن نه گیرا. چه ند جارئ سه فیر له نیوان داود پاشا و سازاده دا هاتو چۆی کرد بۆ به لاداخستی کیشه که. نهران نه یوست به هۆی پاشاکانی باهانه وه نوفوزی خۆی له کوردستان دا به هیز بکا.

داود پاشا، سه ری بۆ گوشاری سازاده دانه وانده، سه سه ن به گی له کۆبه کینشایه وه. سلیمان پاشا له زهنگاباد و، عه زیزه گ له درنه و باجه لان و، عبدوللا پاشا له کۆبه و هه ریر و، مه محمود پاشا له سلیمانی دانرا نه وه.

هیزه کانی هه ردولا کشانه وه شوینه کانی خۆیان (١٢٣٣ ک / ١٨١٧). (١٠)

-٥-

کلۆدیۆس جه میس ریج، نوینه ری کومپانیای هیندی رۆژه لات له به عه داد، نفوز و ده سه لاتیکی زۆری هه بو. نه خۆش که وت. بۆ گۆرینی ناووه وه وا به رباری دا له گه ل هاوسه ره که ی و، ده سه پتیه ونده کانی دا گه شتیکی چه ند مانگه به کوردستان دا بکا. بۆ نه مه ش نیزی له داود پاشا وه رگرت. ته نه انده داود نامه ی بۆ مه محمود پاشا نویسی، که ریزی ریج بگری و، گه شته که ی بۆ ناسان بکا و، هۆکانی سه سه نه وه ی بۆ دا بن بکا. به لام داود پاشا، گومانی له ریج نه کرد و، جه زی به گه شته که ی نه نه کرد و، لئ ی دلتیا نه بو. لای وابو پیلاسی لئ نه گه ترئ و پاشاکانی باهانی لئ هان نه دا. سه یر نه وه یه نوسه ره کانی عه ره ب هه تا نیستاش له سه ره هه مان به یروپان.

ریج له گه شته که ی دا بۆ سلیمانی چه ند مانگن مایه وه و، سه ردانی بانه و سه نه ی کرد. به دریزی گه شته که ی سه رنجی ورد و زه ره کانه ی له سه رباری سیاسی و، هه له مه رجه کۆمه لایه تی و نا به ری و، جوگرافیای سه روشتی و سه رزی ناوچه که تۆمار کرده. به یه ره وه ره بکانی که رۆژانه نویستی به سه رچاوه یه کی به نرخ دانه نری بۆ لیکۆلینه وه ی نه وه سه رده مه.

-٦-

نه وه رحمان پاشا تا ما بو، خالید پاشا یه کن بو له ملقۆمه لاساره کانی. دوا ی مردنی نه ویش نارام دانه نه نیشت. کوره کانی له کهر کوک دانه نیشتن. پیاوه کانیان له

دیهات‌کانی ده‌روپشت جمرده‌یی و ریگرییان نه‌کرد. چند جاری ناگاداری محمدهد پاشای کورپان کرد نه‌هینتی پی‌اوه‌کانی کاری وه‌ها بکن، که‌لکی نه‌بو. محمدهد پاشا خرایه زندانه‌وه. به‌لام پی‌اوه‌کانی هه‌لیان کوتایه سر زندانه‌که و محمدهدیان رزگار کرد. له باتی نه‌و خالید پاشای باوکیان گرت. محمدهد چوه ناو شوان ماوه‌یک له‌ویزه که‌وته گفتوگو. وه‌زیر لیبیان خوش بو. راگردوه‌کان گه‌رانه‌وه و گیراوه‌کان به‌ردران (۱۲۳۵). (۱۱)

محمدهد پاشا دواي ماوه‌یک پی‌اوه‌کانی خوئی کۆ کرده‌وه هه‌لات بۆ کرماشان. سلیمان پاشا تاوانبار کرا به‌وهی له‌گه‌ل ناحه‌زانی داود پاشا پتوه‌ندی هه‌یه نه‌ویش هه‌لات. عه‌بدوللا پاشا، ماوه‌یک له‌ سلیمانی گیرا له‌ سر نه‌وهی گومانیان لئی کرد بو نامه‌ی له‌ شازاده‌وه بۆ هاتین، دواي به‌ربونی نه‌ویش هه‌لات (۱۲۳۶ ک / ۱۸۲۰ ز). نه‌مانه هه‌مو له‌ کرماشان کۆبونه‌وه. (۱۲)

-۷-

م. خالید (۱۱۹۳ - ۱۲۴۲ ک) کورپی نه‌حمدهد کورپی حسین له‌ تیره‌ی مکایه‌لی جاف له‌ ناوچه‌ی قه‌رده‌داخ له‌ دایک بو. به‌ مندالی چۆته به‌ر خوتندن. لای مه‌لا که‌وره‌کانی نه‌و سه‌رده‌مه خوتندویه‌تی و، له‌ سه‌ لای شیخ قه‌سیمی مه‌ردوخه‌یی نیسجازه‌ی وه‌رگرتوه. سالی ۱۲۱۳ که‌ سامۆستاکه‌ی: سه‌ید عه‌بدولکه‌رمی به‌رزنجی به‌ تاعون نه‌مرئ، نه‌وره‌حمان پاشا نه‌م له‌ جینگه‌که‌ی نه‌و له‌ مزگه‌وته‌که‌ی دا، که‌ خوئی دروستی کرد بو، دانه‌تی. نه‌مه‌ش به‌لگه‌ی لیها‌تویی بو به‌و گه‌نجیه له‌ جینگه‌ی زانایه‌کی وا که‌وره‌ داہنری. سالی ۱۲۲۰ به‌ ریگه‌ی موسل، دیاربه‌کر، حه‌له‌ب، دیمه‌شق.. دا نه‌چی بۆ حه‌ج. دیسان نه‌گه‌ریته‌وه بۆ سلیمانی. سالی ۱۲۲۵ نه‌گاته ده‌له‌ی له‌ هیندستان. ته‌ریقته له‌ شیخ عه‌بدوللای ده‌هله‌وی وه‌رته‌گرتی و، نه‌گه‌ریته‌وه ماوه‌یک له‌ به‌غداد جینگیر نه‌بن نینجا دیته‌وه بۆ سلیمانی.

مه‌لا خالید نیتتر نه‌بن به‌ مه‌ولانا خالید. ناوبانگیتکی زۆر ده‌رته‌کات و، هه‌زاران سورید و مه‌نسوب و خه‌لیفه په‌یدا نه‌کات. وه‌ک مه‌لا عه‌بدولکه‌رم نووسبویتی: «... به‌شی زۆری مه‌نسویه‌کانی مه‌ولانا له‌ زانا نایناسه پایه‌به‌رزه‌کان بون و، که‌سی تر له‌ ناو پیرانی ته‌ریقته دا هه‌لته‌که‌وتره نه‌و هه‌مو مه‌نسویه‌ی له‌ ریزی مه‌لا پایه‌به‌رزه‌کان دا بین»

نه‌م ماوه‌یه هاوزه‌مان بو له‌ گه‌ل ناکوکیی نه‌وره‌حمان پاشا و والی ی به‌غداد له‌ لایه‌ک و، ناکوکیی نه‌وره‌حمان پاشا و سلیمان پاشای کورپی نیبراهیم پاشا له‌ لایه‌کی تره‌وه. هه‌روه‌کو پیشتریش شایه‌تی ناکوکیی نیبراهیم پاشا و عوسمان پاشا و، دوایتتر نه‌وره‌حمان پاشا و، نینجا خالید پاشا و نه‌وره‌حمان پاشا و، نه‌وره‌حمان پاشا و والی ی به‌غداد بو.

تەریقەتی نوێی کراوەی «نەقشەندی» لە ماوەیەکی کورت دا پەرهی سەند. تا ئەوسا تەریقەتی «قادری» باوی بو. شیخانێ تەریقەتی قادری لەم تەریقەتە نوێی یە نارهەت بون و چونەوه بەگرتی دا. زانای پایەبەرز و گەورە ساداتی بەرزنجە: شیخ مەرفی نوێی، سەرکردایەتی ئەم بە گژدا چونەنی نەکرد. کەوتە هاندانی والی ی بەغداد و مەلاکانی عیراق و میرەکانی بابان درۆی م. خالید. دوایە کەشی ناست بونەوه.

م. خالید سلیمانی بە جن هیشت (۱۲۲۸) و چوله بەغداد درێژی بە نیرشاد و دەرس وتەوه دا. لەوێش، لە ماوەیەکی کورت دا، جێگە ی خۆی کردەوه و، نەستیری کەوتە درەوشانەوه.

کاتی کە سەعید پاشای والی ی بەغداد کوژرا و، داود پاشا بە پارمەتی هێزەکانی مەحمود پاشای بابان شاری بەغدادی گرت و، بو بە والی ی بەغداد و شارەزور و بەصرا. مەحمود پاشا بینی م. خالید پایەیکە ی زۆر بەرز ی لە بەغداد هەبە. تەکی لێ کرد بەگەڕیتەوه بۆ سلیمانی. م. خالید گەرایەوه. بۆ پێزلێ نانی م. خالید، مەحمود پاشا مزگەوت و خانەقايەکی بۆ بنیات نا و، تا ئێستاش بە ناوی «خانەقاي مەولانا خالید» ەوه ناسراوه.

م. خالید زانایەکی گەورە ی نایناس و، رابەری تەریقەتی نەقشەندی، لە سەرانی سەرهەلانی ناوەراست دا هەزاران مورید و مەنسوبان و خەلیفە ی هەبەوه. بە فارسی و عەرەبی و کوردی: بە هەردو زاراوی گۆزان و بابان، شیعیری داناوه. دیوانە کەسی چەند جاری چاپ کراوه. چەندین کتێب و پەراویزی لە زانستەکانی دین و رێوشوونی تەریقەت دا نوسیوه.

م. خالید رەنگە یەکەم کەس بێ کە بناغە ی نوسینی پەخشانی کوردی بە زاراوی بابان دانابن. «عەقیدە نامە ی کوردی - لویی عەقانی» ی بە پەخشان نوسیوه. دوا ی نوێش شیخ حسینی قازی (۱۲۲۵ - ۱۲۹۲) «مەولودنامە» ی بە پەخشانی کوردی نوسیوه. بە چاولیکەری ئەم دو نامیلکە کوردیە، مەلاکانی کورد چەندین «عەقانی» و «مەولودنامە» ی تریان بە زمانی کوردی نوسیوه.

م. خالید پێش ئەوه ی بێت بە مورشیدی تەریقەت، چەندین شیعیری لە ستایشی میرەکانی بابان دا داناوه بە تاییەتی لە ستایشی نیراھیم پاشای بنیاتنەری شاری سلیمانی و، نەورەحمان پاشای بابان دا. هەروەها بۆ «سوکواری» میرە کوژراوەکانی بابان چەندین شیعیری هۆنیوه تەوه، بە تاییەتی بۆ سەلیم بەگی کوری مەحمود پاشا کە لە زرتیار لە شەری والی ی بەغدادا کوژرا و، بۆ میرعوسمان کە نوێش هەر لە یەکێ ئەم شەرانیەدا وەگوم. خالید نەلێ: وەکو هاوناوی پێشوی ئەمیش قومی لە «سەهبا ی شەهادەت» داوه.

م. خالید هەولی داوه یەکیستی لە ناو میرەکانی بابان دا پێک بەهێنێ: مەحمود پاشا و عوسمان بەگی برای و عەبدوللا پاشای مامیان رێک بخت و

په پیمانتيكيان پښ بيه ستن. نه مانه هر ستيكيان له بېرده مې م. خاليد دا سوتند به قورنان و تلاق و خد نجر نه خون، كه خيانت له يه كترى نه كمن و، هر كاتې نامه له حاكمي كرماشان يا والي ي به غداوه بؤ يه كتيكيان پښ، له يه كترى نه شارنه وه و، له بېرده مې م. خاليد دا بيكه نه وه. پښ ناچې م. خاليد باوهرې به په پمانه كهيان و نوميدي به پښكه و تنه كهيان هه پښ، وه كو خزي له نامه يه ك دا بؤ داود پاشاي نوسيوه.

سالي (۱۲۳۶ ك / ۱۸۲۰ ز) به هؤي نانارامي سياسي و، ناكو كسي ناوخزي ميره كاني باپانه وه، به يه كجاري سليتماني به جڼ هيتشت و، سهرې خزي هه لگرت بؤ به غداد.

م. خاليد دراي نه وه ي بړه به شتيخي ته ريقهت هيج شيرتكي بؤ ستايشي هيجكام له ميره كاني باپان دانه اوه، هؤي نه ممش پښگرمان نه وه يه كه نستر نو به ته مای هيج دهسكه و تتيكي دنيايي نه ماره، جگه له وه رهنكه كه سيشياني به شايسته ي ستايش كردن نه زاني پښ. به پتچدوانه وه نامه كاني كه بؤ مه محمود پاشاي نوسيوه پرتي له گلبي و، ناموگاري، تنانته كه مه محمود پاشا داواي گه رانه وه لڼ كروه بؤ سليتماني، پښ پتچ و په نا، داواكي رته كروته وه و، داوتيه بهر لومه و پلار. كاتيكيش كه بؤ به سهربردي هاوڼ رو نه كاته كروندتيكي ناوچي سليتماني و، مه محمود پاشا پښ نه زاني و نه يوي بؤ ناشت كروته وه و دلته وايي كروني، قازي سليتماني پښرتته لاي، م. خاليد پښ راوهستان دور نه كه و تته وه بؤ يه كني له كونده كاني هورامان له كوردستاني نيران و، له ويوه نه كه رته وه بؤ به غداد. پښ نه چې داود پاشا و، دهسه لاتداراني عوسماني پښ مانه وه ي نه ميان له به غداد پښ خوش نه بوږن، بويه له و تښ نه مایه وه و، چو بؤ شام.

م. خاليد سالي ۱۲۳۸ ك (۱۸۲۲ ز) له به غداوه چوه شام و له وي جتگير بو، سهره نجام به نه خوشي تاعون له دره دهري و له ته موني ۵۱ سالي دا له ۱۱ ي زيلقه عيده ي ۱۲۴۲ (۷ ي حوزه يراني ۱۸۲۷ ز) دا مرد و، له شاخي قاسيون ناشيان. (۱۳)

-۸-

نيران به ته مای له شكر كتيشييه كي فراوان بو بؤ سهر خاكي روم. شازاده عه عباس ميرزا له ته ورته وه بؤ لاي نه رز روم و شازاده محه مه د علي ميرزا له كرماشانه وه بؤ سهر كوردستان و به غداد.

داواكاني شازاده زور و قورس بوڼ، به تايبه تي پاره ي زور و دپاري داوا نه كرو. به مه محمود پاشا هه لته نه سوړا. شازاده ويستي مه محمود پاشا لابت و عه بدوللا پاشا له جتگي دانې.

مه محمود پاشا داواي له وه زير كرد هتزي يارمه تي بؤ پښتري. وه زير هتزيكي

که می بزنارد به سرکردایه تی کابرایک به ناوی «محمد که هیه». محمد له به غدادوه به پئی کهوت ماوه بیک له کزکس لای زهنگاباد و زیاتر له مانگن له شیروانه مایهوه.

شازاده هیزکی بز عه بدوللا پاشا ناماده کرد بو که یشته خواجایی. که یخه سره بیه کی جاف که نه بو یارمه تی مه محمود پاشا بدالنی ی هدلکه رایهوه دایه پال عه بدوللا پاشا.

هیزی محمد که هیه هاته باریکه له نزدیک تانجه رز هدی دا، به لام نه خوشی له هیزه که دا بلاو بووه. هه مو رزئی چند که سیکلی لئی نه مرد و، نوی تریشی له بهر نه خوشی و لاوازی نه یسه توانی نه رکه کانی، خوی به جن بهینن. عه بدوللا پاشا که به موی زانی له خواجاییهوه به پئی کهوت به ره و گوره قهلا و زرده لیکاو و له ده رهند دامعزرا.

شازاده له پای تاقهوه به پئی کهوت بز زه هاو. له سیروان په ریسهوه قهره نولوسی له زهنگاباد تالان کرد.

محمد که هیه هیزه نه خوشه که ی له باریکهوه برد بز بیستان سور و نینجا قهره گزل.

نیرانیه کان بز دریزه پتدان تا که یشتنی هیزه که ی شازاده به ناوی عه بدوللا پاشاوه که و تنه گفتوگۆ.

هیزی هه ردولا پشکا هه لپژان. هیزه کنی به غداد و باهان شکان. میژونوسه کانی داود پاشا نم شکسته نه دهنه پال خبانه تی که هیه. که هیه ش پاش چند رزئی له شکانه خوی و براكانی و خزمه کانی هه لاتن بز لای شازاده. عه بدوللا پاشا چوه ناو شاری سلیمانی. شازادهش رزئی موچه پرهمی له وی به سه بره. شازاده به ره و کهرکوک چو. وه زیر به غدادی قایم نه کرد ترسی هه بو په لاماری به غداد بدا. محمد که هیه ش بو به هاوسه فیری شازاده.

نه خوشی کولتیرا له هیندستانهوه داکهوت بو. که یشت بو به صرا و به غداد و کوردستان. نم نه خوشیه کهوت بوه ناو نوردوی نیرانیسهوه. شازاده نه بو یست به پهله پیک بکهوی. به هزی یه کن له ناخونده ناو داره کانی شیعهوه گفتوگۆ دهستی پین کرا. شازاده داوای نه کرد: عه بدوللا پاشا له سلیمانی و محمد که پاشا له کویه داهنرین و، نهوانی که په نایان بز نیران هیناوه چاوپوشییان لئی بکری. له شگری نیران ناوچه کانی داقوق، توزخورماتو، کفری، قهره ته په و دهلی عه بیسیان تالان و ویران کرد بو. شازادهش توشی نه خوشی کولتیرا بو بو. له نزدیک قزرا بات مرد. تهرمه که بیان بردهوه بز نیران (۱۲۳۷). مردنی شازاده کوتایی بهم له شکرکشیه هینا و داود پاشا له یه کن له دوزمه گوره کانی بزگاری بو. (۱۴)

نیرانیه کان کبشانهوه به لام بز پشتیوانی له عه بدوللا پاشا هیزکیان له سلیمانی دانا بو. مه محمود پاشا چوه سهریان هیزه که ی راونا و عه بدوللا پاشای

دهر کرد. به لام محمود پاشا به هزی بلاو بونه وهی نه خزشییه وه له سلیمانی نه مایه وه
عبدالللا پاشا فرسه تی هینا سلیمانی گرتوه. به مجوره چند جاری ده ستاودهستی
کرد. (۱۵)

- ۹ -

دوای مردنی محممد عدلی میرزا، شا کوره کهی: محممد حسین میرزای له
جنگه دانا. به لام نعم وه کوباوکی پین نه نه کرا. فتح عدلی شا کاروباری کوردستان
و عیراقتی عهره بی به عبباس میرزا سپارد. عبباس و محممد عدلی حه زیان له
چاره یه کتری نه بو. له شه ری روس دا محممد عدلی یارمه تیسه کی نه وتی
عبباسی نه دابو.

عبباس میرزا، یه کن له پیاوه ژیر و ناوداره کانی خوی به ناوی محممد
حسین خانی نیشکنا قاسی به نامه که وه نارد بۆ لای محمود پاشا. نیردراوی
عبباس میرزا له کهرکوک محمود پاشای بینی و نامه کهی دایه. پین نه چن محمود
پاشا پین نومید بو پین له داود پاشا و، یارمه تی جهنگی پی ژم. عوسمان به کی برای
له گه له محممد حسین نارد بۆ ته وریز بۆ بینینی عبباس میرزا. لهم ماوه یه دا
عبدالللا پاشا دیسان له گه له داود پاشا سازابو گوئی ی نه نه دایه نیران. نیرانیش
خهریکی گفتوگوئی ناشتی بو له گه له عوسمانی. بۆ سه ودای ناو نه و گفتوگۆیه
پیوستی به پاشا کانی باهان بو. عبباس میرزا فرمانی دا به نیراهیم خانی
سهر تیبی باکوئی دو فوجی ته وریز و مهراغه له گه له عوسمان به گ بچنه سه ر
عبدالللا پاشا له سلیمانی و، محمود پاشا دابینه وه.

نیراهیم خان، محمود پاشای له جنگه ی عبدالللا پاشا له سلیمانی و
عوسمان به کی له جنگه ی محممد پاشا له کۆیه دانا و گه رایه وه نیران. محمود
پاشا له دوای نعم له شکرکیشیه خوشی چو بۆ ته وریز بۆ بینینی عبباس میرزا
(۱۲۳۷ ک / ۱۸۲۷ ز). (۱۶)

- ۱۰ -

له و کاتوه که میر محممد کاروباری میرایه تی سۆرانی گرته ده ست،
میرایه تی سۆران چوه قوناغینکی نوئی ی پیشکه وتن و به هیزیه وه. به هر چوار لای
خوی دا که وته په لهاوشتن و په ره سه ندن. پاشایه تی باهان به هزی مملاتی ی
ده سه لاتوه له نیوان محمود پاشا و مام و نامۆزا و براکانیه وه و، به هزی
ده ستیوره دان و له شکرکیشی نیرانه وه کز و لاواز بوو. میری سۆران هم هله ی به
ده رفه ت زانی له قه له مره وی باهان دا که وته پیشه وه ی لای روزناوای زئی ی پچوکی
هه مو گرت و، ده سه لاتی گه یشته قه مچوغه و سورداش و، له قه شقۆلی بنکه به کی
جهنگی دامه زراند (۱۲۳۷).

مهحمود پاشای بابان به هژی ناکۆکی ناوخۆوه هتیزکی نهوتوی به دستهوه
 نهما بورنگه له میری سۆزان بگری، شکاتی نهبرده بهر عهیباس میرزا، ناوچهکهی
 بز بیاریزی. میری سۆزان له موکریانیش پینشروهی کرد بو، شنۆ و سهردهشتی هیتابوه
 ژیر دهسهلاتی خۆیهوه. عهیباس میرزا له دهس میری سۆزان به تنگ هات بو،
 سکالای بر دۆته بهر کۆنسۆلی ئینگلیز و، کار به دهستانی عوسمانی و، داوای لێ
 کردون پیکهوه لهشکر کشییهکی هاوبهش بکهن دژی میری رهواندز. (۱۷)

- ۱۱ -

لهو کاتهدا هیتشا حالتهی نهجنگ و نهناشتی به بهر پیتوهندی ئیرانی -
 عوسمانی دا زال بو. ههردولا خۆیان کۆ نهکردهوه بز خولیککی تری شهر و، له ههمان
 کات دا له ههولی گفتوگۆی ناشتی دا بون. عهیباس بز نهوهی به چاکترین شیوه
 کهلک له کارتی بابان وه بگری سیاسهتی دهاری قاجاری بهرامبهه مهسهلهی
 کورد، به تایبهتی بهرامبهه ناوچهی بابان و پاشاکانی، بهم جۆره داڕشته که له دو
 نامهدا بز فتهح عهلی شاه رونی کردۆتهوه.
 - نامه یهکهم:

«من به خاکی پتی فهلهک فهرسای هومایون سویتند نهخۆم و دۆزمنی
 خۆتی با محهکی شاهنشاهی بم، نهگهه هرگیز له باره ی پتی سپاردنی خزمهتی
 شارهزور و بابان، خه یالی نهوهم هه بوین، بز نارهزوی نهفس تهماعیکم لهو پتی دا
 هه بوین، و بستبستم سنوری دهسهلاتی خۆم فراوان بکهم نهه بوه و نیمه، نهه
 خۆتیههلقورتانندن و پرکشیهشم سهبارهت به نۆکه رایهتی و بهندایهتی هرگیز
 نهه کرد و به جانیزم نه نهزانی که به پتی پرس و پتی نیشارهت فهرمون له خۆمهوه
 دهسپشکهری عهرز کردنی نهه جوهره باسانه بکهم، خوا نهیزانی که هیچ شتی نه بوه
 به هژی نهه عهرز و جهسارهته، جگه لهوهی که لهه دو سالهدا که جهنگی دهولهتی
 عوسمانی له گۆپتی بو، ههه جارێ که من بز خزمهت و سهفهه نهه پۆشتم له
 کۆستانهکان و کوردستانهکانی سنوری ورمی و سابلاخ دا دهسدریزی ژۆر نهه کرایه
 سهه رهعهیت و ولایهتهکانی شاهنشاهی، نهه سال بههار و پیرانیهکی ژۆر توشی
 ناوایی و بهروبومی ههندی له ئیلات و ناوچهکان بو، که منی ناچار کردو، وای لێ
 کردم که بز پیکه نهه دانی و پیرانیونی نهه ویلایهته به عهززی خاکی پتی ی پیرۆز
 جهسارهت بکهم و، بز پیکه خستی کاروباری سولهیمانییه و بابان به خۆ کهوین، بز
 نهوهی ههه کاتێ له لای نهه زۆم و موش و قارسهوه بکهوتنه پتی و خزمهتی بگری،
 لهه پشتهوه سههی دنیایی و فهراغهتی تهواو له تصدقی فرقی شاهنشاهی بز
 نۆکه ریک که لهو ولایهتهوه نهه پتی بز سهفهه و خزمهت، ئیستهش که قیلهی عالم
 -روح العالمین فدهه - خزمهتی پیکه خستی نهه لایهتی که به من سپاردوه، نهه
 مهسهلهیه دیاره که نهه جۆره کارانه له من که گرفتار و خه ریکی چه ندين کارم.

نه توانم بق پیشه‌وه بیهم بیان شتیکی تره، که خزمه‌تی گه‌روی هه‌مان یه‌ک کار
هین (۱۸)

- نامه‌ی دوه‌م:

«عورزی نوایی ناتیپولسه‌لطفنه، دام ایام اجلاله، نهمه‌یه که:

له‌بهر نه‌وه‌ی هه‌مو ده‌وله‌تانی کاسفر له‌م سه‌رده‌مه‌دا خه‌ریکی ناشتی و
سازانن، منیش هه‌میشه هه‌ول و نه‌قه‌للامه و، نه‌لاش و ره‌نجم له‌و به‌واره‌دا بۆ نه‌وه
بوه، که ناکوژی له‌نیوان ده‌وله‌تی نیسلام دا نه‌مینن. تا سالی پار، کار له‌ ناشتی
و پیکهاتن ترزا و، ماوه‌ی سازان نه‌ما. دوا‌ی پشه‌ه‌وی موش و بایه‌زید و نه‌رجیش
که گه‌راینه‌وه ته‌وریز له‌ لای خۆمه‌وه قایمقام به‌ نیازی سازان نارد. نه‌وان وه‌لامی
راستیان نه‌دایه‌وه. چه‌ند جار له‌ گوشه و که‌ناره‌وه له‌ ده‌رگای ناشتیان دا، به‌لام به
هیچ جینگه‌یه‌ک نه‌گه‌یشتین، تا نه‌مسال به‌ خراستی خوا و به‌ختی شاهنشا، گیانی
هه‌مومان به‌ قوریانی هین، توشی نه‌و تیشکانه‌ بون، دوا‌ی نه‌وه ده‌سه‌جی خه‌ل‌کسان
نارد و له‌ لای خۆمه‌انه‌وه به‌ ناشکرا داوا‌ی پیکه‌وتسمان کرد و، دوا‌یی تر میرزا
ته‌قی مان نارد و نه‌و خزمه‌ته‌ پیرۆزه‌مان هین سپارد، نه‌ویان ناره‌وه و به‌لینیشیان
دابویه له‌ ماوه‌ی چل رۆژدا وه‌لام بده‌نه‌وه، به‌لام به‌جینیان نه‌هینا، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش
دیسان چه‌ند جاری له‌ ریگه‌ی ئینگلیزه‌کانه‌وه، به‌ هۆی نیلچییانه‌وه له‌ نه‌سته‌میول
نه‌وه‌مان ده‌رپروه. به‌لام تا نیسته‌ش به‌ هیچ جزوی وه‌لامی نه‌وان نه‌گه‌یشتوه، به‌لکو
له‌ هه‌مو لایه‌که‌وه به‌ گه‌رمی خه‌ریکی خۆسازدانن بۆ جه‌نگ و هیچ نیشانه‌یه‌کی
ناشتی و سازین دیار نیه. له‌ گه‌ل زانیی نه‌مه‌دا، هه‌ر کات نیسه‌ش که‌ نوکه‌رانی
نه‌م ده‌وله‌ته و سنورداری نه‌م مه‌مله‌که‌ته‌هین، نه‌گه‌ر به‌ هیوا‌ی ناشتی پالی لئ
بده‌ینه‌وه، خۆسازدان پشت گوئی بخه‌ین، نه‌وه پشه‌ه‌وانه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وله‌تی
قاهیره‌یه، بۆیه له‌ روی شاره‌زایی و دلسۆزیه‌وه به‌ ناشکرا نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ عه‌رز
نه‌که‌م:

نه‌گه‌ر له‌ لایه‌ن نیسه‌وه پیش ده‌ستی نه‌کری و، مانگی دوه‌می به‌هار نه‌چینه
ناو خاکی دوژمنه‌وه، نه‌وه‌نده دوا بکه‌وین تا جه‌وزا و سه‌ره‌طان بگاو قشون و
تۆپخانه و هیزو خواره‌مه‌نی رۆمی له‌ هه‌مو لایه‌که‌وه کۆبیته‌وه و، کورده‌کان خیزان
و ران و په‌وه و که‌لوپه‌له‌کانی خۆیان له‌ کۆبیتانه‌کان و هه‌واره‌کان دا به‌رزین و،
سواره و سپاییان له‌ هه‌مو لاره‌وه‌کو میروله و کولله هیتش به‌هین، نه‌وسا نه‌گه‌ر
بمانه‌وی جه‌نگ بکه‌هین یا خود بمانه‌وی ناشتی بکه‌هین کاره‌که‌ گران و، چاره‌ دژوار
نه‌هین، لوتبه‌رزی و له‌ خۆبایی بونی رۆمی له‌ ناشتی دا و، هیزو توانایان له‌ جه‌نگ
دا رۆر رۆر زیاد نه‌هین، به‌لام هه‌ر کات نیسه‌ لیره‌وه زو به‌جولین، تا کۆبیتانه‌کان
به‌دفری لئ نه‌چۆته‌وه و نه‌وان ناتوانن له‌ که‌لینه‌کانی دا به‌ه‌وته‌وه، به‌چینه ناو خاکی
دوژمنه‌وه و له‌ پیش نه‌وه‌دا قشونی عوسمانی کۆبیته‌وه شه‌راره‌تی نه‌شراری کورد،
که‌ مایه‌ی هه‌مو شه‌ر و قه‌سادیک هه‌ر نه‌وانن، به‌ فه‌زل و که‌ره‌می نیسلاهی و

تالیعی سرکه و توی شاهنشاهی له بهر یک ههله بوهستینین و، به ویستی خوا له
موش بهره و خوار پراویان بنینین. نهوسا نهگه ر بمانه وی جننگ یا ناشتی بکهین، به
پارمه تی خوی گه وره، ناسان نه بی و به سوکی مه یسه ر نه بی، لوتبه رزی و بایبونی
رژمی نهگرتی به خوشروی و زهر و زوریشیان نه بی به کزی و ناتوانی.

له بهر نهو هژیا نهگه ر بیری پیروزی شاهنشاهی هاته سه ر نهوی که پیش
دهستی بکری، قشونی سواره، که مه نسور و ته رخان نهگرتین، نه بی کاتن لهویوه
بجولین که له کوتایی جهمل دا یا نهگه ر زور دوا بکهون له سه ره تای نهوردا بکه نه
تهوریز، تا قشونی نیره ش دوا نهگه وی، به بی چاره روانی بهو بهری پشت
نهستوری بهوه، نینشانه لالا، هه ر لهو کاتانه دا بکهونه خزبهت، لهم حاله ته دا که
نهگه ر له سه ره تای نهوره وه دهس به کاری نه م لایه بکری نومیده وارین تا سه ره تای
میزان، به ناشتی بی یا به جهنگ، بتوانری له م لایه وه دلنیا بی به دهس بی.

کاتی له شکرکشی بق سه ر به غدادیش هه ر لهو ده مانه دایه، کام نیعمهت
باشتر و بهر زتره لهوی که له م عزمه تی شاهانه یه دا په روانی نیحضاری نیمه
بگات، له م سه فه رده دا مولایمی ریکایی فه له ک فه رسایم و، گیانه بختکه رانه له
حوضوری میرا ده ر بکهوین، له بهری جولانی مهو کیسی جیهانگروه فه رمان
فه رمانی نه شرفی هومایونه، به لام له بهر نهوی له روی که مالی عاطفیه ته وه له
نیمه پرسیارتان فه رموبو، به پی ی فه رمانی بالایان عه رز نهگرتی که مهو کیسی
پیروزی هه رچی زوتر له سولتانی بهوه بکه ویته ری بق سازدانی سوپا و کزکردنهوی
سه ربا زانی سه رکهوتو، په نا بق نیحتی سای روس و روم و دلنیا بی ولایه ته کانی
سنور باشتر و خوشتره، به لام به دیاره له پاش مانگی شهووال دا زور زوه و، نهو
کاتانه زور زور پیروزی و له هیچ جینگه به که وه کو بپ و گرفتاری ناب، بگره
پیشکهوتی هه مو کاره کان به جو ری که چهن دین جار ته جروه کراوه طالعی
هومایونی له زیاد هونی شاهنشاهی که به فضل و تمیید و تهو فیقی نیلاهی
تیشکی چاودتری سولتانی له هه ر کهس هدات و، روی جولانی پیروزی بکاته هه ر
لایه ک، هه ر کاتیک بیته پیشه وه بی زه حهت و په شوکان بق پیشه وه نه روا. له بهر
نهوی قبول وایه هه ر بهریزیک ده رباری نهو لایه بدری به دریمی عه رزی خپکی بی
ی پیروزی بکری، نهو ونده نهخریته بهر چاو، که حکومه تی شاره زور و باهان و
دهوروشته کانی به گویره ی رنگه پیدانی پیروزی دراوه ته محه مده پاشا (مه بهستی
مه حمود پاشای کورپی نهوره حسان پاشایه) دلنیا بی له راستی ی باوه ر و
خزمه تگوزاری نهو که نه بی نیسته و پاشه روم به دی بیت، به چهن د شتیک
نه هینریته وه کهوا په که په که عه رز نهگرتی:

په کهم: گلدانهوی پارسته، له بهر نهوی کوره پاشه کانی نهو و، نهو و
عوسمان بهگ، که هه ر دوکیان له کرماشان بون، له گه ل نهوش دا نه م سه ریچییه یان
له په ک دوو سال دا کرد، گلدانهوی نه م جو ره پارسته یه م به مایه ی دلنیا بی نه زانی

و برپاری نمودم دا له کاتی سفه‌ری خه‌یر نه‌سه‌ردا، عوسمان به‌گ خوی له گه‌ل هه‌زار سوار یا زیاتر له نه‌عیان و گه‌وره و گه‌وره‌زاده‌گانی با‌بان نیشانه‌للا و ته‌عالا له گه‌ل بخا و له پیتشه‌روی سپای سه‌رکه‌وتودا، به‌راشکاو و ناشکرا دژی سپا و سه‌رعه‌سکه‌ری عوسمانی بجه‌نگن.

دووه‌م: به‌ناموشوی محه‌مه‌د پاشا و عوسمان به‌گی برای که‌ماوه‌یه‌ک به‌ر له نیتسا عوسمان هات، مانگی‌ک له ته‌وریز مایه‌وه و، شه‌وی جه‌رُن پاشا خوی تکای کرده، نیشانه‌للا و ته‌عالا دیت و، نو که‌رؤیشت دیسان عوسمان به‌فه‌زلی خوا دیته‌وه و، به‌و شه‌رته‌ی بچینم له‌گه‌رانه‌وه‌دا به‌هه‌مان ریوشوتین ناهیتلم دیسان له هاتوچو سارد بینه‌وه.

سپه‌یه‌م: سه‌ره‌رای هه‌بونی قشون و سپا و نیتسه‌دادی ده‌وله‌تی قاهیره له ویلايه‌تی با‌بان که‌تا نیتسه‌ئیراهیم خانی سه‌رتیپ، که‌چه‌ن جار له‌تاقم و سپای با‌بان زۆرت‌ر و زالتسه‌ره و، له‌وشوتنه‌ه‌وه، له‌رؤژانی سه‌فه‌ریش دا، با‌وه‌ر پتیکراوتیک له‌وی دانیم و نه‌وه‌نده‌ی قشون که‌له‌غازییانی سه‌ره‌باز و سواره‌ی ریکابی به‌ساخلو له‌وئ دابنیم، له‌باتی نه‌وان له‌سواره‌ی با‌بان و بلباس و هی‌تر نه‌به‌م بو سه‌فه‌ر و، له‌راستی دا خه‌لکی کوردستان و نه‌رده‌لان و سا‌بلاخی موکری هه‌مویان پشتگر و یارمه‌تیده‌ر نه‌بن و، نه‌گه‌ر به‌قازانچی ده‌وله‌تی بزانی نیشاره‌تی خدیویانی سه‌بارت به‌یارمه‌تیدان له‌کاتی پتیوست دا نه‌فه‌رمون.

چواره‌م: هۆی سه‌ره‌کی په‌ژاره‌یه‌ک که‌که‌سانی وه‌کو محه‌مه‌د پاشا هه‌پانه له‌وه‌یه که‌باری سه‌نگینی دراو و که‌له‌یه‌ل و طه‌مه‌ع و ته‌وه‌وه‌قوع به‌خریته سه‌ر شانیان و، له‌عه‌وده‌ی نه‌یه‌ن و، به‌لین و گه‌فتیک بدن و دوابی بو‌یان جیتبه‌جه‌ن نه‌کری و له‌هه‌ردولاوه‌بیته هۆی ترس، نیتسه‌ش نه‌له‌مه‌دولیللا نه‌بارتیکمان خستۆته سه‌ر شانی نو و، نه‌طه‌مه‌ع و ته‌وه‌قه‌وعیتیکمان هه‌یه، ناسان ناسان پتیکه‌شی سه‌ره‌کاری په‌رؤزش که‌له‌جه‌زله‌تی هومايون دا نه‌ختینه‌مان گرتۆته خو نیشانه‌للا ته‌عالا نه‌یده‌ین. بو‌ئیراهیم خانمان نویسه‌وه له‌وه‌ر و گا و قاتر و یابو نه‌و جه‌وره‌شانه‌مان لئ وه‌ریگری و، به‌قشونی فه‌رمان پین دراوی بدات و به‌فه‌ضلی خوا حسابی نه‌وه‌ش، بریتیه‌که‌ی هه‌ر چونتیک پین له‌که‌له‌یه‌لی پین که‌لک و دراوی پین به‌وه‌تا خو‌رمان بو سه‌فه‌ر نه‌رؤیشتوین نه‌یده‌ین، پتیکومان نه‌وانه که‌بریتیه‌که‌ی دا و خه‌زه‌تی باشی کرد، پین هه‌وه‌نم خه‌زه‌ته له‌ده‌س نادا و، پاش دانی پاره‌که‌پیتجه‌وانه‌ی ریوشونیتیک ناجولیته‌وه که‌بیته هۆی نا‌ره‌جه‌تی بیری هومايون.

پینجه‌م: ولایه‌تی شاه‌زور و کۆیه و جه‌ریر له‌سین لاوه‌به‌سا‌بلاخ و نه‌رده‌لان و سنوره‌گانی کوردستان و گه‌رماشانه‌وه به‌سه‌تران، که‌سه‌مه‌له‌که‌تی پارێزراوی سه‌ره‌کاری شاهنشایه و، لایه‌کیشی به‌شوتنی ده‌سه‌لاتی وه‌زیری به‌غه‌داده‌وه به‌سه‌تراوه، له‌هه‌ر رتیه‌که‌وه‌نا‌زاوه و فه‌سادیک له‌و ولایه‌ته و نه‌م تایه‌فه‌یه‌وه بگات، ته‌نیا له‌و لایه‌یه‌وه و به‌س، نو لایه‌ش له‌م کاته‌دا که‌ئیراهیم خانی

سهرتیب و محمدمهد پاشا تا موسل رقیشتون و کهرکوک و ههولتیر و پردی سور غاشبیه دلسوزی و گوترپه لیبان دهربرپوه، وهزیری بهغدایش به جزئی خرمعت و سازدانی پیشان داوه که تا نیتسه دوسن جار پیاوی نو هاتونه ته لای سهرتیب و محمدمهد پاشا و، به پنی نامه بیک که نوسی بویان به گشتی کاره کانی نووی نروا، نه گهر له پینش چونی نیمه دا بۆ سه فەر نیشانه لالا ته عالا، به شتویه ک که مه بهستی نهولبای دهوله تی قاهره به، کاری به غداد و وهزیر بۆ پینشه وه چو، لهو لایه شه وه دلنیا نه بین و، نهویش له حوکمی ولایاتی مه حروسه ی شاهنشاهی دا نه بین و، هه رکاتی پینشکه وتنی پینک هات، عه زمیک که له کاری به غدادا مه بهستی هیمه تی بهرزی سولتانیه لهو به هار و هاوینه دا کاروباری نووی به لادا نه خات و نه گهر ناته و او بیک بپینتی له فسه لسی پاییزدا، نه گهر بژین، له کاتی گه رانه وه ی نیمه دا، نیشانه لالا نه توانین زستان له گه رمیانی عیراقی عه ره ب دا به سه بهرین و، به غداد نیتسه له سایه ی سه ری هوما یونه وه نو توانایه ی نه ماوه بهرگه ی هه له تی له شکر ی جیهاننا شوبی شاهنشاهی بگری.

شه شم: عه بدوللا پاشا که گه وره ترین و به سالاجوتترین پاشایانی باهانه، له گه ل هه زار مالی نیلی باهان، که زوریان له پیاوی ناسراو و ناغاو گه وره کانیان، لیره ن. به وپه ری ریز و بهرزی به گه لمان داونه وه و به ته ما هه ین له م پرۆژانه دا له ده وره ی سابلخ بهش و تیولی بده ینی. له بهر نه وه ی نه بین هه که سته له نه هلی پرۆگار به ترس و هیوا گل بدریتته وه. نه م رتگه بهش ترسی مه محمود پاشا نه بین.

به پنی ی نه م رینوشون و شتویه که به درتژیایی خرایه بهرچاو، نومیتدم وایه له کاتی لیره نه بونی نیمه دا له کاروباری نه م لایه دا هه یچ چه ونی و که موکو پیه ک پو نه دا. به فضلی خودا و باطنی نیما مه پاکه کان مه وه کیلین و، به نیمدادی طالعی نه قده سی هوما یون مه وه وه سیلین، نو ته گبیره ی به بییری نیمه دا هاتوه به م درتژییه پوغان کردۆته وه و رونی نه که پنه وه، نیشانه لالا له گه ل ته قه دیر موافیق نه بین و، تکام وایه که هه ره بکتی لهو بهرگانه بگاته بهر خاطر ی عه رش مه ظاهیری وه حی و ته نزیل به نیرشادو هیدایه تی به فرمون و، نامه ی پیرۆز زوتر بگات که هه یچ کاری به نیجازه و عه رزی شه هریاری نه کری» (۱۹)

- ۱۲ -

نیران و عیوسمانی له شه ری به کتری مانه دو بویون. روسیا بویوه هه ره شه به کی بهرده وام به سه ره هه ردوکیانه وه. نوینه رانی رۆم و عه جه م له نه رز رۆم کۆبونه وه. هه ردولا گه یشتنه رتیکه وتنی به که می نه رز رۆم (۱۲۳۸ ک / ۱۸۲۲ ز). له م رتیکه وتنه دا کیشه کان باس کران و چاره ی سه ره تایبان بۆ دانرا؛ کیشه کانی سنور، بازرگانی، جه ج و زیاره تی پیرۆزگا کانی عیراق، دیار یکردنی رینوشینی کۆچی گه رمیان و کوستان، ره فته ره گه ل را کردوانی به کتری.

ماده‌ی یه‌که‌می نهم ریتکه‌وتنه ده‌بارهی بابان بو:

«هر دو ده‌ولته‌تی به‌رز نه‌بن دس و هر نه‌ده‌نه کاروباری ناوخوی یه‌کشریبه‌وه. لیسه به دواوه خق تن هه‌لقورتان له لای به‌غداد و کوردستانه‌وه نه‌شیاره، له‌وانه مه‌لبه‌نده‌کانی سهر به سنجه‌قه‌کانی کوردستان، به هیچ به‌هانه و له هیچ رویه‌که‌وه ده‌ولته‌تی به‌ری نیران نابین ری به خوتین هه‌لقورتان و، ده‌سدریژی و، په‌لامار بدا و، دالده‌ی موته‌صره‌ریفه‌کانی پیتشو و له‌مه‌ودوایان بدات.

له‌و شویتانه‌دا ناوبراون، له‌بابه‌ت ره‌سمی ناسایی گهرمیان و کونستان و، هه‌ر ده‌عوایه‌کی تر، بز نه‌وه‌ی نه‌بیته هژی ناخوشی نیتوان هه‌ردو ده‌ولته‌ت، نه‌بن له لایهن نه‌میرو وه‌لیعه‌هدی ده‌ولته‌تی نیران و وه‌زیری به‌غداده‌وه به لا دا بخری،»
گفتوگۆکانی نیران و عوسمانی و، پیتکه‌اتنیان له‌نه‌رزپۆم، له‌ناو لایه‌نگرانی پۆم و عه‌جم دا له‌بابان دا، به‌دو جۆری جیاوازه‌نگی داوه‌ته‌وه.
شینخ ماریفی نوڤی له‌نامه‌یه‌ک دا، که‌دور نیه بز مه‌حمود پاشای بابانی نوسی بن، نه‌لتی:

و ادعو لجناب الهاشا بالعافية وسلامة الایمان، وهما اعظم مهمات الانسان، وادعو له بالرجوع الی هذا المكان، سالکا مسالك العدل والاحسان
قد ذكر عندنا ان الروم والعجم تصالحوا على رد هذه البلاد الی الروم، لكن هذا الامر مجهول عندنا غير معلوم، فان صح هذا القول فبشرنا حتى نخبر الناس، فتطمئن القلوب وتفرج الكرب، ولك الثواب الجزيل والاجر الجميل، وان كان هذا القول كاذبا، فاخبرنا حتى ندير للخروج الی بلاد الاسلام

الداعي (٢٠)

والدعاء، لله كلام ختام

شینخ ماریفی، لای خۆیبه‌وه، گرده‌پر کیشه‌که‌ی به لا‌دا خسته‌وه، که‌نه‌گه‌ر له‌و ریتکه‌وتنه‌دا بابان درابسته‌وه به پۆم نه‌وا مژده‌ی بدنه‌ی بز نه‌وه‌ی نه‌میش به‌خه‌لک بلتن، خۆ نه‌گه‌ر وان نه‌سن واناکاداری بکه‌ن بز نه‌وه‌ی ولاته‌که‌ به‌جن به‌یتلی و رو بکاته‌ه ولاتی نیسلا، مه‌به‌ستی ناوچه‌کانی ژیر ده‌سه‌لاتی عوسمانی به‌وه.

چه‌ندین سال بو ده‌بارهی نیران به هژی پاشاکانی بابانه‌وه نفوزیان له کوردستان دا جیتیگر بویو. نهم ریتکه‌وتنه‌ نفوزی نیرانی له کوردستان دا نه‌نه‌هیشته‌ت، بن نه‌چن پاشا و میسه‌ره‌کانی بابان، نه‌وانی سهر به نیران بون، له‌م ریتکه‌وتنه‌ ترسا بن و، هانا‌یایان برده‌بیته به‌ر فه‌تعه‌لی شا که‌نیران ده‌ستی لئ هه‌لگرتون.

فه‌تعه‌لیشا له‌نامه‌یه‌ک دا بز عه‌بیاس میرزای کوری و، نایبولسه‌لظه‌نه‌ی خۆی، که‌له‌باتی نیران لایهن بو له‌م ریتکه‌وتنه‌دا، نویسیوتی:
«... وینه‌ی هه‌مو به‌نده‌کانی موعه‌ه‌ده‌نامه‌که‌ له‌سهره‌تاوه تا کۆتایی خرایه به‌رچاو..»

نه‌گه‌رچی زۆری ماده‌ده‌کانی به‌بن ی وسته‌ت و داواکارییه‌کانی ده‌ولته‌تی عوسمانی داپتیراوه و، قازانجی نیران له‌هه‌ندئ ماده‌ی دا ره‌چاو نه‌کراوه به‌لام

چونکه جنگری هومایونی نیمه ناره‌زوی له نارامیی ولات و خه‌لک و، نه‌مانی خوینترژی و فسه‌ده و، نه‌و رۆله‌یه‌مان بۆ نه‌م موغاهه‌ده و موغاله‌یه‌ده‌سه‌لات و رینگه‌داهر وه‌کاله‌تی ته‌واومان دابویه‌هه‌مسو نه‌رک و سه‌رجه‌کسانی له‌به‌لگه‌ی نیردراودا نوسرا بو‌قبول و نیمزاسان کرد و، له‌بنجینه‌ی رینگه‌کوتن و ناشتوبنه‌وه‌ی هه‌ردو ده‌وله‌تی نیسلام نه‌وپه‌ری خویشی ده‌ره‌نه‌برین...

له‌باهت هه‌یج ماده‌یه‌کیانه‌وه‌قه‌سی نیه «مه‌گه‌ر له‌باهت‌ی ئی‌لی باهانه‌وه‌که‌سه‌له‌های‌ساله‌روی ته‌وه‌ککولیان کردۆته‌نه‌م ده‌وله‌ته‌و، ده‌ستی ته‌وه‌سسولیان به‌داوینی خادیمانی ده‌رگای نیمه‌وه‌گرتوه‌و، هه‌رکات نه‌وان حوکمه‌ن و حه‌قه‌ن به‌وه‌زیری به‌غداد به‌سپهرین... شکانی شانه‌بو‌ده‌وله‌ت و پتجه‌وانه‌ی غیره‌تی سه‌له‌نه‌تیبه‌. له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و رۆله‌یه‌تکای ده‌وله‌تی عوسمانی سه‌به‌اره‌ت به‌ئیلاتی حه‌یده‌رانلو و سیپکی که‌له‌زه‌مانی زوه‌وه‌سه‌ر به‌ده‌وله‌تی نیران بون و، دانیشتری خوی و نیره‌وان بون جتبه‌جێ کردوه‌له‌که‌له‌نه‌وه‌ی ده‌ریاره‌ی نه‌م دو‌هۆزه‌به‌هه‌یج جوژی رینگه‌ی قسه‌ی نه‌وان نه‌بو‌ته‌نیا بۆ نه‌وه‌ی شکانی شانی نه‌و ده‌وله‌ته‌ی تیا نه‌بن و، توشی عوسر و حه‌ره‌ج نه‌بن سه‌ختگیری و نیستاده‌گی نه‌کراوه‌و قازانج و چاکه‌ی پتکه‌هاتی نیوان موسولمانان بۆ میه‌امی ده‌وله‌ت و دین له‌م شته‌پچوگانه‌هه‌وه‌ده‌ده‌ت نه‌نگتیز تاوه‌کو چۆن له‌و لاره‌شانی ده‌وله‌ت و غیره‌تی سه‌له‌نه‌ت په‌چاو کراوه‌بۆ نه‌م لایه‌ش په‌چاو به‌کری...» (۲۱)

عه‌بیاس میرزا، له‌نامه‌یه‌ک دا بۆ مه‌مه‌د ره‌نوف پاشا والی‌ی نه‌رزۆم نه‌م داوایه‌ی کرده‌که‌وه‌کو چۆن نیران ده‌ستی هه‌لگرتوه‌له‌داوای گتیراندنه‌وه‌ی ئیله‌کانی سیپکی و حه‌یده‌رانلو، عوسمانی یش ده‌س له‌داوای گتیراندنه‌وه‌ی ئی‌لی باهان هه‌لبگری...» (۲۲)

عوسمانی داوای گتیراندنه‌وه‌ی ئی‌لی باهانی نه‌کرد بو، به‌لکو داوای له‌نیران کرد بو ده‌سه‌لبگری له‌ده‌ستیه‌ره‌دان و خوێتیه‌له‌قورتاندن، نه‌مه‌دو باهت‌ی جیاواز بون.

له‌نامه‌یه‌کی تردا عه‌بیاس میرزا که‌دیسان بۆ ره‌نوف پاشای نویسه‌وه‌ده‌ریاره‌ی هه‌مان مه‌سه‌له‌ناگاداری کرده‌و، که‌حسین‌خان بیگلهری‌تگی نه‌ریوان راسپێردراوه‌به‌دوی نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌به‌که‌وئ و، نه‌نجام وه‌ریگری...» (۲۳)

محمد حسین‌خان سه‌رداری نه‌ریوان چه‌ند نامه‌یه‌کی بۆ کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی سه‌به‌اره‌ت به‌م مه‌سه‌له‌یه‌نویسه‌و، نامه‌یه‌کیان بۆ ره‌نوف پاشا والی‌ی نه‌رزۆم. له‌م نامه‌یه‌دا نویسه‌تی: «...به‌لام له‌باهت‌ی ئی‌لی باهان و هه‌ندئێ به‌رگه‌ی جوژنیه‌وه‌که‌شایانی شانی ده‌وله‌تی قاهیره‌نیه‌ره‌خنه‌یه‌کی پاشایانه‌به‌وه‌لیعه‌هد کراوه‌... چونکه‌نه‌عیانی ئی‌لی باهان نیستیدعا و داخوازیان له‌شاهنشا کرده‌و، که‌سپاردنه‌وه‌ی نیمه‌به‌ده‌ستی به‌ستراوه‌به‌ده‌وله‌تی عوسمانی له‌سه‌روه‌ت دور و

پنجه وانهی غیرهتی شاهانه به... (۲۴)

به ههمان ناوه رۆک نامه یه کی تری بۆ والی قارس نویسه. حسین خان له نامه کانی دا هه لئه دا نه مانیش بکاته هاوده نگی بۆ نه وهی بابی عالی رازی بکه ن دهسکاری نه و ماده ده به بکه ن سه بارت به نه ئلی بابان. (۲۵)

نه م نامانه هه موی ۱۲۳۹ واته یه ک سال دواي نهمرا کردنی رینکه و تنه که نوسراون. بابی عالی پنی ی داگرت له سه ر مانه وهی هه مو ماده ده کانی په میانه که و. به هیچ جزئی ملی نه دا بۆ هیچ گۆزین و دهسکاریه ک. سه ره نجام نیرانیش، پنی نه وهی گۆی بداته گله بی پاشاکانی بابان، وه کو هه بو قویولی کرد.

chalakmuhamad@gmail.com

پنی نه چن مه محمود پاشا ناو میسد بوین له وهی ده رباری نیرانی بیه وئ یا ستوانی هیچ گۆزینی به سه ر رینکه و تنه که ی نه رز رۆم دا به ئینی. دیاره له چاره نوی خۆی و. پاشه رۆژی مانه وهی له نیران دنیا نه بوه. مه محمود پاشا نامه یه کی پر له پارانه وهی بۆ داود پاشا نویسه و. «نالید به گی نامۆزای له باتی خۆی بۆ ده خاله ت ره وانه ی ده رگای لیبوردن و به خشی پنی پایانی هه زره تی وه لی نهمه ت» کرده. له نامه کی دا به ئیتیکی پر مه عنا ی مه وله و ی رۆمی نویسه که نه ئی:

له ده سپتکردنی سه رده می ناده مه وه تا زه مانی پادشا له گه وه رکان لیبوردن بوه و. له ژێرده سه ته کانی ش گوناح. (۱۲۴۰ ک / ۱۸۲۴ ز). (۲۶)

پنی ناچن مه محمود پاشا به خشرا پنی، یا وه کو به و جوړه ی ویستبیتی به خشرا پنی، چونکه دواي نه وه ش پنه وندی له گه ل نیران، به تایبه تی له گه ل عه بیاس میرزا، هه ر به هیز بوه.

- ۱۴ -

عه بیاس له نامه یه ک دا که بۆ مه محمود پاشا «حاکمی سلیمانی و شاره زور و کتۆبه و هه ریره ی ناردوه (۱۲۴۲ ک / ۱۸۲۶ ز) گله بی لنی نه کا که وه کو به لینی دا بو سواری بابان له کاتی دیار بکراودا نه که بشتون بۆ هاو به شی له شه ری روس دا. داواکه ی لنی دوباره نه کانه وه و، بیری نه خاته وه که نه مه قازانجی دین و دنبا ی تین دایه. (۲۷)

سواری بابان نه ب له م شه رده دا به شدار بوین. چونکه هه ر راسته وخۆ هه مان شه وی مۆر کردنی په میانی ناشتی تورکمانچای (۱۲۴۳ ک / ۱۸۲۷ ز) عه بیاس میرزا نامه یه کی بۆ مه محمود پاشا نویسه ناگاداری نه کا له رینکه و تنه که و، داوا ی لنی نه کا هه واله که به خه لک رابه گه پنی. (۲۸)

مه محمود پاشا له نامه یه کی تایبه تی دا نه م هه واله و، هه ندی له ناوه رۆکی

رتیکه و تنگه‌های بۆ سه‌ید مه‌حمود نویسیوه که ناگاداری کاریه‌دهستانی به‌غدا
پکا. (۲۹)

- ۱۵ -

له کاتیک دا مه‌حمود پاشا هیزی سازدا بو بچتی بۆ گرتنه‌وی هه‌ر به‌هیشتا
له نزیك كۆیه بو، سلیمان به‌گی برای تاقیتکی زۆری کرد بو به‌هاوده‌نگی خۆی و.
له مه‌حمود پاشا هه‌ل‌گه‌رایه‌وه. سلیمان چوه گه‌له‌زه‌رده دامه‌زرا و، دواي نه‌وه چوه
کفری. نۆکه‌ره‌کانی له‌وی دانا و خۆی چوه به‌غداد. داود پاشا رقی له مه‌حمود پاشا
بو. نعم هه‌له‌ی قۆسته‌وه. مه‌حمود پاشای لێ خست و، سلیمانی به‌پله‌ی پاشا کرد
به‌حاکمی بابان و، هیزی دا به‌سلیمان بچتی بۆ گرتنی سلیمانی.
هه‌ردو برا به‌خۆیان و هیزی‌کانیانه‌وه له «قه‌ره‌گۆل» تیک هه‌ل‌چون. مه‌حمود
پاشا شکا (۱۲۴۳ک / ۱۸۲۷ز). سلیمان پاشا چوه سلیمانی و مه‌حمود پاشا
کشایه‌وه بۆ بانه.

مه‌حمود پاشا له‌شکری هۆزه‌کانی بانه. سه‌رده‌شت، پشده‌ر و سه‌رگه‌ی
کۆکرده‌وه و، دیسانه‌وه چوه‌وه سه‌ر سلیمانی. سلیمان پاشا له «گرده‌گروئ» به‌ره‌نگاری
له‌شکریه‌کی مه‌حمود پاشا بوشکانی (۱۲۴۴ک / ۱۸۲۸ز).

مه‌حمود پاشا کۆلی نه‌دا چوه ته‌وریز نه‌مجاره له‌شکری عه‌جه‌می هیتا و،
قه‌هره‌مان میسرزای کۆری عه‌بیاس میسرزاشی له گه‌ل خۆی هیتا بو بۆ سلیمانی
(۱۲۴۶ک / ۱۸۳۰ز). به‌ته‌ما بو کچینکی خۆی بدا به‌قه‌هره‌مان میسرزا و،
کچینکی عه‌بیاس میسرزاش بۆ به‌کن له گۆره‌کانی به‌ئین. سلیمان پاشا، سلیمانی به
حقی هیشت کشایه‌وه زه‌نگاباد. هیزی له به‌غداد داوا کرد. هیزیان بۆ نارد و چوه سه‌ر
سلیمانی. مه‌حمود پاشای ده‌رکرد. به‌لام مه‌حمود پاشا له‌شکری ئیترانی له گه‌ل خۆی
هینایه‌وه. هه‌ردو له‌شکر دیسان له نالیاریز تیکه‌له‌چون. سلیمان له‌م شه‌ه‌دا بریندار
بو. به‌برینداری هه‌لات (۱۲۴۷ک / ۱۸۳۱ز). مه‌حمود پاشا چوه سلیمانیه‌وه.
به‌لام سلیمان پاشا دیسان خۆی ساز دایه‌وه و، یارمه‌تی و هیزی له به‌غدا داوا کرد.
مه‌حمود پاشای ده‌رکرد و خۆی گه‌رایه‌وه سلیمانی. (۳۰)

- ۱۶ -

به‌هۆی ناگۆکیی نه‌م دو برایه‌وه: مه‌حمود پاشا و سلیمان پاشا، ناوچه‌که
کاره‌ساتیتکی گه‌وره‌ی نیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، نابوری، قه‌ره‌نگی به‌سه‌ر هاتوه.
- ناوچه‌که بو به‌ژێر پتی له‌شکریه‌کانی ئیتران و تورکیاوه، چهند جاری له
به‌ینی نه‌م دو هیزیه‌دا ده‌ستاو ده‌ستی کرد. ده‌ستیه‌وردانی ئیترانی له جاران زیاتر بو،
ته‌نانه‌ت وای لێ هات، ئیترانییه‌کان «پادگان» یکی هه‌میشه‌بیان له سلیمانی دانا،
هه‌میشه چهند سه‌د سه‌ربازینکی ئیترانی تن دا بو. نه‌مانه بویون به‌بارینکی قورس
به‌سه‌ر ورگی دانیشترانی ناوچه‌که‌وه.

- له نه نجاسی شه و شوږی بهر د هوم دا ولاته که کاول و، دانیشتونای گهم
 بوته وه. تا عویش بوته سرباری نه گبه تیبه که. فره یزه که له سرده شته وه بهر و
 سلیمانای به ری نه که وئ، به دپژای ری که که گوندیکی ناو داندان به دی ناکا.
 ته نانت که نه گاته سلیمانای به ناو که لاوه ی خانوی روخاودا نه ییمن بو نو و خانوه
 داته پوهی ترخان گرا بو نو نم و، بهر په ک نابین بوی را بخن. سلیمان پاشاش نه
 که ناری شاردا له ناو خنبوه تیکی همزاراندها، یی هیچ دهبه په کی پاشایانه،
 پيشوازی له م میوانه نکات.

زوری پیشه کار و بازگان و جوتیاره کان هلاتون بزړه واندز و کهرکوک و
 موسی. دانیشتون سلیمانای له و کاته دا له پننج هزار کهس که متر بوته وه.
 - خه لک نه ورنده همزار و نهدار نمین، کاتی سرگرده ی هیزه شیرانییه که
 نه کاته سر پاشای بابان ۲۰۰ تمینان بو دابینگردنی پیوستییه کانی ژیانان بو
 په یدا بکا، سلیمان پاشا، به خوی و همسو دونه مهنده کانی سلیمانای، نو چهرده
 که موی پین هه لاسوړئ.

سجده مده فعبضی زه هوی که دوا یی بو به نه ستیره په کی زانستی پرشنگداری
 ناسمانی عیراق و، بو به موسی همسو عیراق، له و کاته دا مه لای مزگه وتی
 نه و په رحمان پاشا نه یی، هاوسره که ی منالی نه یی. زه هوی، له باتی نه وه ی به م
 نه وزاده دلخوش یی، همزاره دای نه گری، چونکه نه ورنده پاره ی پین نابین خوزاک بو
 ژنه زه یستانه که ی یا جلوه برگ بز کوزیه ساوا که ی بگری، له کاتیک دا مه لا
 گوزرانی به و جوړه بو یی، نه یی خه لکی ساده چوژ ژیا بن. (۳۱)

- باری خوینده واری نه ورنده بو دواوه چوه. شیخ ماری نودی له نامه په ک دا
 که بز والی ی به عددادی نویسه نه لئ له ورتی شای عه جهم نم ولانه ی داگیر کردوه،
 شیرازی دین و دنیا تیک چوه. ناوا یی کان ویران یون و نویژی جه ماعه تیان تن دا
 ناکری، مده رسه کان چوژ یون له قوتایی... مده رسه که ی نه و پیشتر ۷۰ قوتایی
 تنی دا خویندویه تی به لام له و سرده مده که موبونه ته وه بو ۱۰ کهس... (۳۲)

- نانارامی به جوړی ولات دانه گری که فره یزه نه یه وئ بچی بز سه یری
 شوتنه واره کانی عمریه ت، پاشا ریگه ی نادا له ترسی نه وه نه و کو پوتی بکه نه وه.
 عمریه ت چوند کیلومترئ له سلیمانیه وه دور بو.

نم کاره ساته پیگومان کاری کردو ته سر پاشه روژی ناوچه که و، زه مینه ی
 لاواز یون و روخانی میرایه تیبه که شی خوش کردوه.

بابی عالی نه یوست ولایه تکانی عیراق بخاته وه ژیر ده سلانی راسته و حق.
 پیشتر چوند جارئ هولی دابو. والی له نه سته موله وه دانه ترا. به لام همسو جارئ له
 نه نجاسی پیلانگیزانی مه مالیک دا سه ری نه مگر ت و، سره نه جام والییه که له

«ممالیک» دانه‌نرا و، بابی عالی به ناچار قویلی نه‌کرد.
داود پاشا به هیز بو بو. هه‌ولی نه‌دا سه‌ره‌خز بین. بابی عالی برپاری دابو
کوتایی به ده‌سلاتی ممالیک بهیتن. بو نه‌م مه‌به‌سته‌ علی رضا پاشا ناماده‌یی
خوی ده‌برین.

علی رضا والی ی حه‌لب و، شاره‌زای کاروباری عیراق بو. بو نه‌وی له‌م
نه‌رکه‌دا سه‌رکه‌وتو بین، سه‌ره‌رای حه‌لب، سولتان ولایه‌ته‌کانی به‌غداد و موسل و
دیاره‌کرشی بین سپارد.

علی رضا هیزی ساز دا بو سه‌ر به‌غداد. داود پاشا ویستی به‌ره‌ه‌لستی
بکات. پاشا ماوه‌یه‌ک جه‌نگی ره‌وانی و پرژیاگانده و هه‌ندئ ورده شهر، هیزه‌کانی
علی رضا له ره‌به‌یی دوه‌می ۱۲۴۷ک / نیلولی ۱۸۳۱ز چونه به‌غداوه. داود
پاشا خوی به ده‌سته‌وه دا. علی رضا به گیرای ره‌وانی نه‌سته‌مولی کرد. له
کوی نه‌وه‌یه‌گیش دا که نه‌بو فرمانه‌که‌ی سولتانی تن دا بخوتنرتتوه‌وه علی رضا
مه‌مالیکی قه‌تلوعام کرد. به‌مجوره‌ کوتایی به ده‌سلاتی مه‌مالیک هات.

- ۱۸ -

لابردنی داود پاشا (۱۲۴۷ک / ۱۸۳۱ز) و، پاشا نه‌مه‌ش به ساوه‌یه‌ک
مردنی عه‌باس میرزا (۱۲۴۹ک / ۱۸۳۳ز)، کاری له روداو‌ه‌کانی سلیمانی کرد.
عه‌باس چاوی ته‌ماعی بری بوه کوردستان. بو نه‌و مه‌به‌سته‌ پشتیوانی له
مه‌حمود پاشا نه‌کرد. به مردنی عه‌باس، مه‌حمود پاشا پشتیوانیکی به هیزی له
ده‌س دا. به لیخران و گیرانی داود پاشاش، له دوژمنیکی سه‌ره‌خت و خوتنه‌خوی
رزگاری بو. بهو هیوایه‌ی سه‌رله‌نوی به‌گه‌رتتوه‌وه سه‌ر ته‌خته‌که‌ی خوی گه‌رایه‌وه
سلیمانی و، به روانه‌ت له گه‌ل سلیمان پاشای برای دا ناشت بووه، ژبانیکی
گوشه‌گیری بو خوی هه‌لبژارد. به‌لام زۆری نه‌غایان دیسان که‌لکه‌له‌ی حوکمرانی له
که‌لله‌ی دا.

له کاتیک دا سلیمان پاشا چو بو بو له‌شکرکیشی بو سه‌ر ره‌واندز، مه‌حمود
پاشا هه‌لات بو که‌رکوک. علی رضا پاشا بانگی کرد بو به‌غداد و، به ناوی
پارمه‌تی دانی والی ی موسلوه‌وه ناردی بو موسل. له‌وی خوی ده‌سه‌سه‌ر ره‌وانی
نه‌سته‌مول کراو بلاوه‌شیان به نۆکه‌ره‌کانی کرد (۱۲۵۰ک / ۱۸۳۴ز). (۳۳)

- ۱۹ -

که مه‌حمود پاشا له کوردستان دور خرایه‌وه سلیمان پاشا نیتره‌هیچ
سلۆزمیتی نه‌ما به‌ره‌ره‌کانی له گه‌ل بکا. به ناسوده‌یی که‌وته به‌رتوه‌بردنی
کاروباری ولات. به‌لام زۆر نه‌مایه‌وه مرد (۱۲۵۴) له گردی سه‌یوان له سلیمانی
ناشتیان. نه‌حمه‌د به‌گی کوری له جیگه‌ی نه‌و بو به پاشای بابان. «نالی» به‌م

بۆنەبەدە شیعری تکی ھۆنیو تەوہ ستایشی ھەردوکیانی کردوہ و، شیوہنە بۆ مردنی سلیمان پاشا و ستایشە بۆ نەحمەد پاشا، سالی مردنیشی بە حسابی نەبەدە دیاری کردوہ. (۳۴)

- ۲۰ -

شیخ مەرفی نووی یەکنی بوہ لە پیاوہ بە تەمەنەکانی سلیمانی. لە قەلاچوانەوہ تا دروستکردنی سلیمانی و، داوی نەوہش پەنجە سال زیاتر ھاوژەمانی پاشا و میرەکانی بابان و، شایەتی روداوہکانی ناوچەکە بوہ. شیخ مەرف بەرھەمیتکی زۆری بە جن ھێشتوہ، بەلام توخنی روداوہکانی ناوچەکە نەکەوتوہ و، ھێچێ لە سەر نەنوسیوہ. چەند نامە یەکی لە دوا بە جن ماوہ، نەمانە نرخی مێژوویان ھەبە.

شیخ مەرف زۆر بیتزار بوہ لە لەشکرکێشییەکانی نیران و، لە مەلەتێ و ناکۆکی ناوخوای میرەکانی بابان، لەو نامانەدا بە جن ماون بە لایەنی کەمەوہ ۳ جار و لە ۳ سەردەمی جیاوازدا ویستوہتی سلیمانی بە جن بەتێت:

- جاری یەکەم نامە یەکی شیعریی دورودرژێ بۆ سولتانی عوسمانی نویوہ. سکالا لە دەس ھەلومەرجی نانارامی ناوچەکە و، بەرپوہبەرائی خراب نەکا و، داوای لێ نەکا شویتیکێ تری بۆ دیاری بکا کۆچی بۆ بکا.

- جاری دوہم نامە یەکی بۆ داود پاشا نویوہ لەویش دا ھەمان داوای دوپارە کردۆتەوہ.

- جاری سێیەم نامە یەکی بۆ عەلی رەضا پاشا نویوہ. داوای لێ نەکا بە خاوەنخزانەوہ بیگوتزێتەوہ بۆ کەرکوک و، پیتوستیەکانی ژبانی لە داھاتی بەشیر و نەو ناوچانە بۆ داہین بکا، وەکو لە سەردەمی داود پاشادا بەلێنی پین دراوہ.

ویستەکەمی شیخ مەرف نەھاوتۆتە دی، جا خۆی داچار وازی لە کۆچکردن ھیناوہ یا داواکەیان جیبەجن نەکردوہ، یا قازانجی دەولەت و والیەکان لە مانەوہی شیخ دا بوہ لە سلیمانی، دیار نایە. شیخ مەرف سالی ۱۲۵۴ک (۱۸۳۸ز)، کە ھەمان سالی کۆچی سلیمان پاشای نەورەحمان پاشایە، مردوہ و، لە گردی سەبوان بە خاک سپێردراوہ. (۳۵)

- ۲۱ -

نەحمەد پاشای کورێ سلیمان پاشا، پیاوینکی ھەلکەوتوی رۆشنبیر و شاھزای کاروباری بەرپوہبردنی دەولەت بوہ. لەو ماوہ کورتەمی حوکمرانی دا دەستی کردوہ بە نەنجامدانی چەند کاری گرنگ لەوانە:

- ھەولتیکێ زۆری داوہ بۆ ریکخستەنەوہی ھێزی چەکدار «نیزام» لە سەر شینوہی سپا نوویەکانی دنیا. چوار تیبی ھەزار کەسی ریک خستوہ. پلە ی سیایی بۆ دیاری کردون و، مەشق و جلوبەرگ و موچە و چەکی بۆ داہین کردون. (۳۶)

- بایهختیکی زۆری داوه به خویندن و خویندهواری. مزگهوتی تازهی دروست کردوه و، پززی مهلاکانی گرتوه و، ژبان و پتوسستییهکانی داہین کردون. گوندی له سەر وهقف کردون و، کتیبخانهکە می مزگهوتی گهروهی ناوهدان کردۆتەوه. ژمارهیهکی زۆری کتیبسی بۆ کپیون یا به نوسینهوهی داوه. تهناهت دواى دورخرانهوهشی له کوردستان بهرهوام کتیبسی به نرخ و نایابی بۆ نهم کتیبخانهیه ناردۆتەوه. دواى نهو ههموکارهساته‌ی به سەر سلیمانی و کتیبخانهکه‌دا هاتوه تا ئیستاش دهیان کتیبسی به نرخ که نهحمه‌د پاشا وهقفی کردوه هیتشا له کتیبخانه‌ی نهوقافی سلیمانی دا ماوه. هەر له‌م سه‌رده‌مه‌دا شیعر به له‌هجه‌ی باهان گه‌شه‌ی کرد و، «قوتابخانه‌ی شیعیی باهان» له لایه‌ن ٣ کوچکە‌ی هه‌لکه‌وتو: نالی، سالم و کوردیه‌وه، دامه‌زترا. - هه‌ولیکى زۆری داوه بۆ چه‌سپاندنی ناسایشی سەر و سامانی هه‌لکە‌ی و، سزادانی جه‌رده و پینگر و چه‌ته.

- هانی کشتوکال و بازرگانی و پیشه‌سازی داوه...

- ٢٢ -

چه‌ند سالتی بو مه‌حمود پاشا دور خرا به‌وه بۆ تورکیا. سه‌ره‌نجام ده‌وله‌ت به‌خشی و، پینگه‌یان دا به‌گه‌رتەوه بۆ کوردستان. والی ی به‌غداد، عه‌لی ره‌ضا پاشا، دا‌ینایه‌وه به پاشای باهان و نه‌حمه‌د پاشای کیشایه‌وه به‌غداد (١٢٥٦ک / ١٨٤٠ز).

مه‌حمود پاشا نزیکه‌ی سالتی حوکمی سلیمانی کرد. عه‌لی ره‌ضا نه‌می لا‌دا و، نه‌حمه‌د پاشای له جینگه‌ی دا‌نایه‌وه. مه‌حمود پاشا به‌ خۆی و خه‌یزان و ده‌سپێوه‌نده‌کانیه‌وه دیسانه‌وه هه‌لات بۆ نه‌تران (سه‌ره‌تای ١٢٥٧ک / ١٨٤١ز).

- ٢٣ -

له نه‌نجامی گه‌ستوگۆکانی نه‌رزپۆم دا، لیه‌ژنه‌یه‌کی چوار قۆلی نه‌ترانی، تورکی، روسی، نینگلیزی خه‌ریکی دیاریکردنی هه‌له‌کانی سنوری نه‌تران - عوسمانی بون. هه‌ردو ده‌وله‌ت له ناوچه‌کانی سنوردا کیشه و گه‌یروگه‌فتیان بۆ یه‌کتری دروست نه‌کرد و، زۆریان له دانیه‌شتوانی سەر سنوره‌کان نه‌کرد بۆ نه‌وه‌ی خه‌یان به‌ هاوولاتی نه‌و ده‌وله‌ته‌ ساغ به‌که‌نه‌وه. نه‌حمه‌د پاشاش هه‌ولیکى زۆری دا له ناوچه سنوریه‌کانی خۆی دا بۆ نه‌وه‌ی به‌ لای عوسمانی دا پرایان به‌کیشی. کاربه‌ده‌ستانی نه‌ترانی لێ ی داخ له دل بون. چه‌ند جارێ گه‌زانه‌یان لێ نه‌کرد و، داواى دورخه‌سته‌وه‌یان له‌کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی نه‌کرد.

نه‌حمه‌د پاشا نه‌بووست ناسایش له ناوچه‌که‌ی خۆی دا به‌پازیتزی. له سنوری نه‌ترانه‌وه چه‌ند جارێ ده‌ستدریژی نه‌کرایه سەر ناوچه‌ی باهان و، تالانی نه‌کرا و، نه‌گه‌رانه‌وه هه‌ورامان. نه‌حمه‌د پاشا، بۆ ته‌مهن کردنیان، هه‌لی کوتایه‌ سه‌ریان و

زهره‌تکی زوری لقب دان. نیران نه‌می کرد به بیانو دیسان شکاتی له نه‌حمده پاشا کرده‌وه. کاره‌ده‌ستانی عوسمانی نیر به ته‌ما بون ده‌سلاتی میرابه‌تیه‌کان نه‌هیلن. والی ی به‌غداد بۆ هه‌لێ نه‌گه‌را بۆ دورخستنه‌وه‌ی میره‌کانی بابان و، هه‌لته‌کاندنی بناغه‌ی ده‌سلاتیان. شکاتی نیرانه‌کانی کرد به بیانو، نه‌حمده پاشای بانگ کرده به‌غداد و، به بیانوی نه‌وه‌ی ده‌ستدریژی کردۆته سه‌ر ناوچه‌یه‌ک که له ژێر ده‌سلاتی نه‌ودا نیه، له به‌غدا گلی دابه‌وه (ماری ۱۸۴۲ز). عه‌بدوللا به‌گی برای بۆ سه‌ره‌شتی ناوچه‌که دانرا. (۳۷)

- ۲۴ -

مه‌حمود پاشا له سلیمانی که هه‌لات په‌نای بۆ ره‌ضاقولی خانی والی ی نه‌رده‌لان برد (سه‌ره‌نای ۱۲۵۷ک / ۱۸۴۱ز). (۳۸)

ره‌ضاقولی خان کوری خه‌سه‌ره خانی ناکام بو. دایکی کچی فه‌تخه‌لی شا و توپاخانی هاوسه‌ری کچی عه‌بیاس میرزا و خوشکی محمه‌د شا بو. له‌م رینگه‌یه‌وه نزیک بۆ له ده‌ریار. پاشا نه‌وه‌ی ماوه‌یه‌ک مه‌حمود پاشا به په‌نابه‌ری لای والی مایه‌وه، ره‌ضاقولی خان و توپا خانم بردیان بۆ تاران بۆ سه‌ردانی شا. شا له دوی بینینیان خه‌له‌ته‌ی به‌نرخێ دانێ و رینگه‌ی دان به‌گه‌رینه‌وه کوردستان. فه‌رمانی به ره‌ضاقولی دابو که دوی گه‌رانه‌وه‌یان پهرس و راویژ به وه‌زیر و گه‌وره پیاوه‌کانی نه‌رده‌لان بکهن، نه‌گه‌ر به چاکیان زانی مه‌حمود پاشا به‌گه‌ر نه‌وه سه‌ر کاری خۆی له سلیمانی و ملۆزه‌که‌ی ده‌ر بکهن.

والی له گه‌رانه‌وه‌دا بۆ کوردستان پێش نه‌وه‌ی به‌جێته‌وه ناو شاری سه‌نه له باخێکی که‌ناری شاردا خێه‌ته‌ی هه‌لدا و، که‌وته سازدان و کۆکردنه‌وه‌ی هێژ. به نیازی دانانه‌وه‌ی مه‌حمود پاشا به حاکمی مولکی بابان. له‌شکرێکی زۆر پۆشته‌ی نامه‌ده کرد. هێژه‌که‌یان کرد به دو به‌شه‌وه:

- به‌شێکیان به سه‌رکردایه‌تی نه‌مانوللا به‌گی وه‌کیل له گه‌ل مه‌حمود پاشا نارد بۆ سه‌ر سلیمانی.

- به‌شه‌که‌ی تریان له گه‌ل والی له مه‌ریوان بارگه‌یان خست.

مه‌حمود پاشا و له‌شکره‌که‌ی هێنا بوی به‌ین شه‌ر گه‌یشه‌ نزیک سلیمانی. (۳۹)

له‌و کاته‌دا دوامیری بابان نه‌حمده پاشا ده‌ستی له کارکێشه‌راوه‌وه به ده‌سه‌سه‌ری له به‌غداد نه‌ژیا. کاروباری بابان به عه‌بدوللا پاشای برای سپێدره‌ بو. ده‌وله‌تی عوسمانی خه‌ریکی ته‌واو کردنی رێشوتنی له ناو بردنی میرایه‌تی بابان بو.

عه‌بدوللا پاشا له نامه‌یه‌ک دا، که له رۆژی ۵ ی جیمادی الاخری ۱۲۵۸ / ۱۴ ی ته‌موزی ۱۸۴۲ دا به بۆنه‌ی نه‌م شه‌ره‌وه نووسیرتی. له رینگه‌ی نه‌حمده

پاشای برابره ناردویه تی بز کار به دهستانی عوسمانی. نه محمد پاشاش نامه که ی بز
سرعسکه ری روم له نه رز روم ناردوه، رهوتی رود اوه کان به مجزوه نه گیتته وه:
«له هاتنی والی سنه و محمود پاشا بز سر سنوری ولایه تی شاره زور و،
له دستدرتزیانم ناگادار کرد بون. درتزیی باسه که به مجزوه یه:

رهضاقولی خان والی سنه بودانانی محمود پاشا له سلیمانی به هیتیکی
زوره له سنه وه به پی کتوت تا گه شسته سر سنوری شاره زور. له همو لایه که وه
نازاره و پشتیویان نایه وه. له شگری هو ارامنیان نارد مه حاله کانی گولعه نیه و
هله به جیهان داگیر کرد. له لایه کی تره وه مه حاله کانی قزلجه و تهره تول و نالان و
سیوه یلیان گرت و، پیای خویان بز حوکمرانی له سر دانا. له به رنه وه ی کار بهم
راده به گیشته و پی ی بیتگانه داخلی مولکی مه حروسه ی شاهانه بو، غولام ناچار
بو له شاری سلیمانیه وه بز پاراستنی سنوره کان چومه شاره زور. حسین ناغای
نمذرونی و حاجی محمد ناغای میرناخوری پیشوم نارد لای والی ناوبراو که
نم جزوه جولان و رفه تارانه ی بهرام بهر مه مالیکی مه حروسه ی شاهانه ی نه نوتنی،
به ترواری پیچمه وانیه مهرجه کان و قانونه کانی نیوان هر دو ده ولته. نه گهر هر
کاتی لای کار به دهستانی ده ولته تی خویان به هانه یه کیان به ده ستوه پی، پیشانی
بدن بز نه وه ی نیمه ش هه ولی چاره سر کردنی بده ی، نه گینا دهس له م کارانه
هه لگرن و، ناوچه داگیر کرده کان به جی بهیلن و بگه رینه وه. والی ناوبراو قسمی
حسابی قبول نه کرد، به زوری له شکره که ی مه غرور و به قسمی نه وان و ایان زانی
بو له زوری له شکره که یان نه ترسم، دو مه نزلتی تره اتنه پی شمه وه تا گه پیشته
پینجوتن له وی ختیه تیان هه لدا. له وه پی ناگا بون که من له لیتیرسینه وه ی شه ریار
و گله یی داوه سل نه کم نه له ترسی زوری نه وان.

من بز دوربینی هتوش هتوش مه نزلتیکم نه کرد به دوان و سیمان تا
که پیشینه لای قزلجه بز نه وه ی دهستی دستدرتزی بز سر مولکی پاریززروی
شاهانه کورت بگه ی نه وه و، شوتنه گیراوه کان به جی بهیلن و بگه رینه وه. که لکی
نه بو و به هیچ جتیه که نه گیشته. نهو روزه ی من گه شتمه قزلجه، نهو شه وه والی
هه زار کهس سواری به سر کردایه تی نه مانوللاخان (راسته که ی میرزا
هیدایه تول لایه)، کورده زای محمد ره شید به گ، که له بنه ماله گوره کانی
گورده ستانه، بز دانانی محمود پاشا له سلیمانی نارد بو و، ۷ مه د تغه نگی به
سر کردایه تی قوباد به گی فه راشبازی له رتگی شاخه وه نارد بز دهرینه د، که له
پشتی نوردوی منه وه بو بز نه وه ی رتگی له من بگرن. چونکه نه وه رتگی هاتوچی
نیمه بو، نیمه شیان به تا قمنیکی کم نه زانی. خوشی له گه ل پینج شمش هه زار
سواره و تابوریک نیزام هاته سر نوردوه که ی من... شهر به ناچاری نیکه ی گرتم.
پشت به خوا که وتینه به رهنگاری. له نزدیک نوردوه که ی نیمه وه هه ردولا له یه کیان
۱۱. پاش نیو سه عات سن چاره که به پی ی نایه تی: «کم من فشه قلیله غلبت فشه

کشیره باذن الله» سره‌رای که میی نیشمه و زوری نوان توانای به ره‌ه‌لستیان نه‌ما و میدانیان به جن هیش و شکان. نریکه‌ی نیوسه‌عات دویان که‌وتین و گه‌راینه‌وه. نه‌گهرچی میدانی شه‌ره‌که نهرزی عیراق بو، به‌لام له نیوسه‌عات زیاتر دویان نه‌که‌وتین نه‌وه‌کو له سنور تن به‌پین، له پیش شه‌ره‌کش دا هم‌مو عسکه‌ره‌کاغان تن که‌یاند بو که به هیچ جزئی له سنور تن نه‌پرن.

نه‌و شه‌وه له شوتنی شه‌ره‌که‌دا ماینه‌وه، به‌یانی زو بز سه‌ندنه‌وه‌ی سلیمانی له ده‌س نه‌مانوللاخان و محمود پاشا رومان کرده سلیمانی. قویاد به‌گ که سر پزگی له نیشمه گرت بو، به بیستی شکانی والی هه‌لات و، محمود پاشا و نه‌مانوللا خانیش که چویونه سر سلیمانی، به بیستی گه‌راینه‌وه‌ی من و هه‌والی تیشکانی والی، شار و ناواییه‌کانی نریکیان تالان کرد بو. چوند که سینگشیان به ناره‌وا کوشتره. که‌لوپه‌لی تالان‌کرایان به ولاخی ناغایان و نوکه‌ره‌کانیان و قه‌تارچیبه‌کان گواستوته‌وه. بز سه‌ندنه‌وه‌ی نم تالانییه دویان نه‌که‌وتین چونکه نه‌بو بچینه ناو سنوری نه‌وانه‌وه. نه‌وش بن فرمان و بیستی ناصه‌فانه نه‌نه‌کرا، ده‌ستمان له هم‌مو نه‌و که‌لوپه‌ل و نیستر و ماین و ره‌وه و گه‌له‌یه هه‌لگرت. ناوچه‌کانی شاره‌زور که داگیریان کرد بو هم‌مویان تالان کرده‌وه. چند ژن و پیایان کوشته. سق سه‌د خیزانیان بز لای یانه راگواستوه.

من که گه‌یستمه‌وه سلیمانی مه‌مله‌ک‌ت ویران و تالان کرا بو. زهره‌ر و زبانی که نم جاره به هوی ره‌ضاقولی خانی والی ی سنه‌وه به سلیمانی و ناوچه‌کانی شاره‌زور که‌یشته‌وه، له حساب نایه‌ت» (۴۰)

عه‌بدوللا پاشا زور له سر تیشکانی والی و، نه‌و زهره‌ر گیانییه‌ی له هیزه‌که‌ی گه‌وره‌پیایانی نه‌رده‌لان و، ناوونایانگی والی که‌وتوه، نه‌دواوه.

میژونوسه‌کانی نه‌رده‌لان هوی نم تیشکانه نه‌ده‌نه پال خیسانه‌تی میژزا هیدایه‌توللای وه‌زیری والی. وا نه‌گشپه‌وه کاتن والی له تاران بو له کورتکی تایبه‌تی خوی دا هه‌ره‌شه‌ی کوشتی له میژزا هیدایه‌توللا و میژزا جه‌عفه‌ری کوری کرد بو. میژزا هیدایه‌توللا ترسی نه‌وه‌ی نه‌بئ که نه‌گه‌ر والی به سه‌ره‌که‌وتوبی له سه‌فه‌ره‌که‌ی بگه‌رتنه‌وه نم له ناو بیات، له‌به‌رنه‌وه گوایه: هم نه‌گشپه‌کی خرابی بز دابه‌شکردنی هیزه‌کانی والی کرده‌وه و، هم به نه‌بئتی پیته‌ندی له گه‌ل عه‌بدوللا پاشادا هه‌بوه. له جموجولی له‌شکه‌ره‌که‌یان ناگاداری کرده‌وه. (۴۱)

ره‌نگه نه‌مه بیانبه‌ن بز نه‌و شکسته قورسه‌ی به سر والی دا هاتوه. نه‌کینا هیچ به‌لکه‌یه‌ک نه‌نه‌وساو نه‌نیستا به ده‌سته‌وه‌نیه پشتیوانی نم قسه‌یه‌ی میژونوسه‌کانی نه‌رده‌لان یکا. میژونوسه‌کانیش یه‌ک له دوی یه‌ک قسه‌کانی نه‌وانه‌ی پیش خویان دوباره کردوته‌وه.

دوی نم روداوه والی له کار خرا. نم تیشکانه، نه‌وی راستی بن، تیشکانی محمود پاشا و پاشایه‌تی بابان

عبداللہ بہگ کہلکہلہی میرایہتی لہ سہری دابو. شوہنیک لہ گہل
 نوکھرہکانی ہلات بڑ بہغداد. نجیب پاشا بہ خوشیوہ پیشوازی کرد. نجیب پاشا
 نہیوست دہسہلاتی نم بنہمالہ خوچن بیانہ لہ بنہرتوہ ہلہتہکینن. بن ی خوش
 بوہیرہکانی بابان لہ ناو خویان دا ناکوک بن. نجیب پاشا لشکری ساز دا بڑ سہر
 نہحمہد پاشا لہ نزدیک کڑیہ بارہگای خست. ہیزہگہی نزدیکہی ۳ ہزار گہس نہبو.
 عبداللہ بہگ چاوساگی لشکر بو. نہحمہد پاشا ہیزہکانی خوی سازدا. فوجہکان
 و سوارہی نیلہکانی کوردی کز کردہوہ. نہویش لہ نزدیک کڑیہ ہراہبہر نوردوی
 تورک بارہگای دانا.

شوہنیک نہین بہ توفان و گیزہلوکہ و رہشہا. چہد سہعاتی دریزہ نہکیشن.
 توفانیکہی بن وینہ نہین. تہنگینک بہ ہوی گیزہلوکہوہ ہر نہہیتہوہ سہر نرز.
 گوللہیہکی لہ دہرتہچن. لشکری بابان وا نہزانن شہ بہیخونی تورکہ. نہمانیش
 ہر گہسہ لہ ناستی خزیہوہ دہس نہکا بہ تہقہ. نہحمہد پاشا زور ہول نہدا
 نارامیان ہکاتہوہ و تہقہ راہگرن. کہلکی نابن. لشکر بلاوہی لہ نہکہن. نہحمہد
 پاشا بہ نانومیدی سواری ولاخہگہی نہین و نہگہرتہوہ سلیمانہی. لشکری بڑ کؤ
 ناگرتہوہ. نجیب پاشا ہیزیکہی ۲ ہزار گہسی لہ گہل عبداللہ بہگ نہنیرت بڑ
 راوانانی. نہحمہد پاشا ہر نمونہدہ قریا نہکہوئ خیزان و دہسویہنہدہگہی دہریاز
 ہکا و، رو نہکاتہ مہریوان. عبداللہ بہ پلہی پاشا لہ لایہن نجیب پاشاوہ بہ
 قایقامی سلیمانہی دانہرتی (۱۲۶۴ک / ۱۸۴۸ز). (۴۲)

ہرہوہ کو کاروباری میرایہنی بابان ہرہو تیکچون نہرتیشٹ، کاروباری
 میرایہتی نردہلاتیش ہرہو نہمان خلوز نہبوہوہ. ہشینی و ناژاوہ و پاشاگہردانی
 تی کہوت بو. خہسروہ خان کہ مرد (۱۲۵۰) کورہکانی: رہضاقولی خان و غولامشا
 خان، ہیشٹا مندال ہون. رہضاقولی خانہی کورہ گہورہی تہمہنی یانزہ سال بو. لہ
 جینگہی باوکی بو بہ والی نردہلان. لہ ہاتی خوی دایکی کاروباری ہہرتیوہ نہبرد
 ناکوکی نیوان رہضاقولی و غولامشا و، ہیلانگینانی ژنانی سہر بہ دہریار نیوانی
 کوپ و دایک و، برا و ہرای تیک دا. ناکوکیہکانیان و ہا قسول بوہوہ و دریزہی
 کیشا سہرہنجام دہریارہی قاجار ہیری لہوہ کردہوہ کہ کوتابی بہ دہسہلاتی ہنہمالہی
 نردہلان بہتین، کہسانتی لہ دہرہوہی نم ہنہمالہیہ ہکاتہ حاکمی کوردستان.
 ہلومہرجی نردہلان بہ تہواوی شینوا. لہ نہجمای نم نانارامیہ سیاسیہ دا زور لہ
 کہسایہتیہ ناسراو و دہسہلاندارہکانی نردہلان ناوارہی نہملاوہولا ہون. لہ ناو
 نہوانہدا دو لہ کہسایہتیہ رزہشہیرہ ہلکہوتوہکانی نردہلان: شاعیر و ہیترونوس،
 مہستورہ و، شاعیر و سیاسی، حسہینقولی خانہی کوری نامانوللا خانہی نردہلان،

ناواری سلیمانی بون و، هردوکیان به ناکامی لهوئ مردون.
 مهستوره، ماهشهرهف خانمی کچی نهبولجهمهسن بهگی قادری، کاتی خۆی
 وهکو بهشتی له نرخێ ناشتوبنوهی بنه ماله که ی نهوان و والی ی نهردهلان دا درا بو
 به خهسرهو خان. مهستوره، نوسهری «تاریخ اردلان» یهکتیکه له ژنه ههلهکهوتوهکانی
 کورد. سههرای نهوی میژوی نهردهلانی نوسیهتوه بهشتیکی گرنگی ههوالهکانی
 میرایهتی باپانیشی له ناو میژوه بهنرخهکهی دا توهمار کردوه. میژوی باپان تا
 رادهیهکی زۆر قهرزازی نهم ژنه بلیسهتهیه.

حسهینقولی خان، به شیعره سیاسیهکانی ههندئ له روداوهکانی سههرههی
 خۆی، لهوانه شههرهکهی ۱۲۵۸ک / ۱۸۴۲ز، به بیرنکی ورد و ههستیکی بهسۆز
 توهمار کردوه و، شیوهنی بۆ قوربانیهکانی کردوه.

مهستوره خۆی کۆچی ناچارسی خۆیان له سنهوه بۆ سلیمانی و، مردنی
 ناوهختی حسهینقولی خان ی پورزای و، نینجا نهخۆش کهوتنی خۆی، که نیتله
 تهمهنی ۴۴ سالی دا به سهری دا مردوه، بهمجۆره نهگهرتیهوه:

«له بهرهوهتر باسمان کرد، کاتن که خوسرهو خانی گورجی (نهرمهنی)
 کهبشته ناوچهی کوردستان و به بهلین و سوتندی فراوان رهزاقولبخانی ههلهفریواند
 و به لای خۆی دای راکیشا، محهمهد سولتان خان و سههرلهبری پیاوماقولانی
 ولایهتی نهردهلان مال و ژن و مندالی والی و زوریهی خهلهکی نهردهلانیان بهرهو
 ههورامان کۆچ دا و لهو کاتهدا من، نوسپاری نهم دهرانه یهکت لهو کۆچ کردوانه بوم.
 ههه که کهبشته شوئتی که ناوی هۆشبارانیه، حهسهن سولتانی ههورامی به پیری
 کۆچکردوانهوه هات و به شیشهیهک که شایانی پله و پایهیان بێ پێ و پهرسی
 پیتسواز لێ کردنیانی به جن هینا.

لهو دهمهدا خان نهحمهد خان که له گهل والی دا دوری نیشهیهک قهپیلک و
 نهستیره یهک بورج بون، فهرمانهوای سهریوان بو، سههارهت بهوهی که والی له
 گهلی دا نیشهیان خۆش نهبو، نهمه ی به ههله زانی و، بهرهو ناوچهی ههورامان
 هات و مرخی له گرتنی کۆچ کردوهکان خۆش کرد بو، بهلام ههه که دیتی خهلهکهکه
 به جاری دهستیان له گیانی خۆیان شوشتوه و ههروا به ناسانی خۆیان به دهستهوه
 نادن، لهو کاره کشایهوه.

نهو شهوه کۆچ کردوهکان که له ههزار کهس زیاتر بون، له گوندی هۆشبارانیان
 به سههر برد. بۆ سههینتی که ههیشهتا رۆژ ههله نههات بوینه و باریان رادا و له
 رینگهیهکی ناههموار و سهختهوه، که ههلهوی بهسهردا فهیبا پهپی دهوهیری و مانگی
 بێ سوکی ناسمانی لینهو تن پهپی با دهکهوته خوارئ بۆ نیشهو کهندهلان و ههلهدیری
 پهستی و هههرون به هههرون دهبو، تن پهپین و به گوندئ له گوندهکانی شارهزور
 کهبشتن، که نیشهی سههرگهته و لهوئ لێ ی گیرسانهوه. نینجا لهوتیه محهمهد
 سولتان و میرزا عهبدوللای موشی باشی چون بۆ سلیمانی و به خزمهت عهبدوللا

پاشای باهان گه پشتق و ری و ره سمی پیشوازی لئ کردنیانی به جئ گه یاند و پیاماقولئیکی له ته کیان دا نارد بۆ ناوچهی شاره زور، بۆ نه وهی نه و خه لکه به سه ر گونده کانی شاره زوردا بیه شرتنه وه و دابین بکرتین.

له باسی خونچهی باخی حوسره وانئ، نوئیاهوی بیستانی کامه رانی، نه مانوللاخانئ ثانی دا له بیرمان کرد له وه بدوین که له کاتانه دا دلسوزانی کیان فیدای نه و زانه هه ر ده سته یه کیان گه وتنه ولاتیکه وه و هه ر به نکیان له بناریک دا گیرسانه وه. حوسه ی قو لیخانی مامئ نه مانوللاخان که پورزای من، نوسپاری نه م کتیبه ش بو، روی له سلیمانئ کرد و به و په ری پتزه وه له وئ پیشوازی لئ کرا و گیرسایه وه و کانتیکش هه والئ کۆچی ئیمه ی بیسته وه خه لکئیکی زۆری به نه سپ و هیستره وه نارد، سه د که سن له به مه الئ ئیمه بگوتنه وه و له لایه ن خو شیه وه جئگه ی هینورین و گوزه رانی بۆ نامه ده کردین و هه ر یه که ی به به ی ی پشدا وستی خو ی کۆمه گ و یارمه تی ده دا و له خزمه تی دا کاتمان به خو شی به سه ر ده برد، به لام پاش چهنانئ، چاره نوسی خودا له خو ش گوزه رانی ئیمه رازی نه بو، نه وه بو له رۆژی ۱۴ ی مانگی زیلحججه ی ۱۲۶۳ ک (۱۸۴۶/۱۱/۲۳ ز) دا جه نابه ی حوسه ی قو لی خان نه خو شی به سه ری دا زال بو، له ماوه ی شه و رۆژئیک دا گیانی به به هه شتی به رین شاد بو و له پرسه که ی دا هه زاران سینه ی بۆ هه ل دران و منی مه ستوره ی سه ر لئ نشیوا و ده ربه ده ریش له دوری لئیک دا به رانی نه و گیانه نازیزه م دوست رۆژئیکه له ش و رۆحم به به لای تای نه خو شیه وه ده تلئتیه وه. بزانه ی خودا چیمان به سه ر دئین و ناره زوی به چیه ...» (۴۳)

مه ستوره به م نه خو شیه کۆچی دوابئ کردوه. به مجۆزه نه م دو که سه هه لکه وتوه له سلیمانئ کۆتایی به ژبانیا ن هات.

«سالم» که به ده ربه ده ری گه پشتۆته «حیلله» وتوبه تی:

ناخ و داخ دل غافلله نازانه قیسه مت چی ده کا

نه مرۆ وا لئیره م به لام ناخۆ به یانی کۆتم ده با

شاتری ته قدیر که پیشکه وت، راتده کیشق و تۆ ده رۆی

کاتن ده بزانی که وا خستوتیه ناو دامی به لا.

- ۲۸ -

نه حمه د پاشا، پاش نه وه ی له به رده م نه جیب پاشادا شکا، سه ردانئیکی والئ ی نه رده لانی کرد. به مه وه قه ت له ره وانسه ر جئگیر بو. هه ندئ له گه وه رکانئ باهان به لئینیا ن به ن دا هاوکاری بکه ن. جارتیکی تریش هه ندئ هئیزی کۆ کرده وه، به لام له که ناری روبا ری سیروان عه بدوللا پاشا چوه سه ریا ن و راوی نا ن. دوا ی چه ند مانگن مانه وه له ره وانسه ر به لای کرماشان دا به ره و شه مزینان به ری که وت. چه ند مانگن له لای سه یه د طه های شه مزینان مایه وه. له وئیه چوه موسل خو ی به ده سته وه دا.

به کسر رهوانه‌ی نه‌سته‌مولیان کرد.

نه‌حمود پاشا له نه‌سته‌مول ماوه‌یه‌ک دس به‌سهر بهه. نیزنی له ده‌ولت خواستوه و چوه بۆ پاریس. دو سالتی له‌وی ماوه‌ته‌وه. دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ نه‌سته‌مول له بهر لیتها‌تویی چهند جاری کراوه به والی له حیجاز، به‌من، وان، نه‌رزق‌م. پاشماوه‌ی ژبانی له نه‌سته‌مول به سهر برده. (۴۴)

- ۲۹ -

دوا‌ی نهم روداوه ره‌ضاقولی خان لی خرا. ته‌نانه‌ت به‌کت له بیاماقوله‌کانی سه‌ی نارد بو بۆ تاران بۆ رونکردنه‌وه‌ی هوی تیشکانی، له‌وی گرتیان و کوشتیان. مه‌حمود پاشا ماوه‌یه‌ک سهرگردان بو. بانگ کرا بۆ ده‌ربار. خوی چوبۆ تاران و ده‌س‌بسته‌نده‌کانیشی له سه‌و بلوکه‌کانی نیشته‌جی کران. سالی ۸ هه‌زار تمه‌ن سوچه‌یان له «مالیات» ی کوردستان و بریه‌وه. ۵ سال له نهران مایه‌وه تا محمه‌دشاهی قاجار مرد (۱۲۶۶ک / ۱۸۴۸ز).

مه‌حمود پاشا، محمه‌دنه‌مین به‌کی کوری عوسمان به‌گ، که به‌رازی بو نارد بۆ لای ناصر‌دین شا به‌یاری چاره‌نوسی بدا. وا به‌یاری دراهمه‌حمود پاشا و نه‌وانی له گه‌لین له سه‌رده‌شت نیشته‌جی بکرتن. هاو‌رتکانی مه‌حمود پاشا جیگیر بونیان له سه‌رده‌شت په‌سند نه‌کرد. زۆریان به‌یاریان دا بگه‌رتنه‌وه ولاتی خویان. مه‌حمود پاشا خوی و چهند که‌سقی مایه‌وه. نه‌ویش به‌یاری دا خوی به ده‌ست عوسمانیه‌کانه‌وه بدا. خیزانه‌که‌ی ناره‌وه بۆ سلیمانی، و خوی له ریگه‌ی شاره‌زوره‌وه له گه‌ل کوره‌کانی؛ نه‌وره‌حمان و حه‌مه‌سالع و عه‌بدوللا، بن نه‌وه‌ی لا بداته سلیمانی به‌ره‌و به‌غدا به ری کوه‌وت. نه‌جیب پاشا به‌رتزه‌وه پتیشوازی کرد. پاش ماوه‌یه‌ک به‌ری کرا بۆ نه‌سته‌مول. تا مرد جاریکی تر ریگه‌یان نه‌دا بگه‌رتنه‌وه کوردستان. (۴۵)

- ۳۰ -

عه‌بدوللا پاشا له سلیمانی به قایمقام دانرا. نه‌جیب پاشا لاهرا (۱۲۶۵ک / ۱۸۴۹ز) عه‌بدولکه‌ریم نادر کرا به والی. نه‌میش ۱۸ مانگ مایه‌وه. نه‌ویش لیخرا محمه‌د وه‌جیه پاشا دانرا. پاش ۱۰ مانگ نه‌ویش لاهرا نامیق پاشا دانرا (۱۲۶۶ک / ۱۸۴۹).

نامیق پاشا، عه‌بدوللای بانگ کرد بۆ به‌غداد و کلی دایه‌وه. له جیگه‌ی نه‌و نیسماعیل پاشای دانا به موه‌سه‌ره‌ریفی سلیمانی. به‌مه‌ کوتایی هات به میرایه‌تی باهان.

دوا‌ی نه‌وه‌ی عه‌بدوللا پاشا ماوه‌یه‌ک له به‌غداد دس به‌سهر مایه‌وه ره‌وانه‌ی نه‌سته‌مول کرا. ریگه‌یان نه‌دا بگه‌رتنه‌وه کوردستان. له کاتی شه‌ری قرم دا هاته‌وه به‌غداد بۆ نه‌وه‌ی بگه‌رتنه‌وه بۆ کوردستان بۆ کۆکردنه‌وه‌ی له‌شکر. ره‌شید

لهو سهردهمه‌دا که میره‌کانی بابان به ده‌سبه‌سوری له نه‌سته‌مولی نه‌بن، جار‌تکیان دیواخانه‌که‌ی نه‌حمده پاشا پر نه‌بن له میوان. عه‌بدوللا پاشای براشی هه‌ر له کۆره‌که‌دا نه‌بن. قاوه‌چیه‌که‌ی نه‌حمده پاشا قاوه‌ نه‌گیتی. چهند جارین به ریز به ناو میوانه‌کان دا دئی و نه‌چن. هه‌مو جار عه‌بدوللا پاشا رو نه‌کاته قاوه‌چیه‌که و ده‌س نه‌با بۆ ده‌می خۆی. نه‌م کاره چهند جارین دوباره نه‌کاته‌وه به جۆری که سهرنجی زۆر له میوانه‌کانیش رانه‌کیشی. میوان بلاوه‌ی لئی نه‌که‌ن. نه‌حمده پاشا و عه‌بدوللا پاشا نه‌مینه‌وه. نه‌حمده پاشا رو نه‌کاته عه‌بدوللا پاشا و لئی ی نه‌پرسن: عه‌به نه‌وه بۆچی وات نه‌کرد؟

عه‌بدوللا پاشا نه‌لن: زۆرم تیتنو بو نه‌مویست ناوی خواردنه‌وه‌م بۆ به‌یتن. نه‌حمده پاشا نه‌پرسن: له باتی نه‌وه‌ی نه‌و نیشاره‌ته ناشیرینه بکه‌ی بۆچی داوای ناوت لئی نه‌کرد؟

عه‌بدوللا پاشا نه‌لن: قوربان له حوزوری جه‌ناپت دا شهرم کرد له ناو نه‌وه هه‌مو میوانه‌دا قسه بکه‌م.

نه‌حمده پاشا نه‌لن: عه‌به! تا له ولاتی خۆمان بوین و له‌وئی حاکم بوم و ده‌سه‌لاته هه‌بوو، خه‌لک ریزی لئی نه‌گه‌رتم، چوی له‌شکری تورکت هیتنايه سهرم، نیتاش لیره که به که‌ساسی که‌وتوین له حوزوری من دا شهرم نه‌که‌ی داوای ناو له قاوه‌چیه‌که‌م بکه‌ی؟ به خۆمت بو‌نايه نه‌حه‌ی ... هه‌سه‌ ناوم بۆ به‌ینه! (۴۷)

په‌راویزه‌کان

۱. الکرکوکلی: ۲۶۲ - ۲۶۳: العزای: ۶ / ۲۲۰ - ۲۲۲.
۲. نوار، «داود پاشا»: ۶۱.
۳. الکرکوکلی: ۲۶۹ - ۲۷۰: العزای: ۶ / ۲۳۰.
۴. نصیری: ۱ / ۲۰۶.
۵. الکرکوکلی: ۲۷۲: العزای: ۶ / ۲۳۲.
۶. الکرکوکلی: ۲۷۳.
۷. الکرکوکلی: ۲۷۳ - ۲۷۶: العزای: ۶ / ۲۳۳ - ۲۴۴.
۸. نوار، «داود پاشا»: ۶۶.
۹. نوار، «داود پاشا»: ۱۲۳ - ۱۲۴.
۱۰. الکرکوکلی: ۲۸۲ - ۲۸۶: العزای: ۶ / ۲۵۱ - ۲۵۵.
۱۱. الکرکوکلی: ۲۹۲.

۱۲. الکرکوکلی: ۲۹۴.
۱۳. بۆ ناگاداری زیاتر له سەر مولانا خالیدی نه قشبهندی و خهلیفه کانی، پروانه: عبدالکریم مدرس: «یادی مردان»، ۲ بهرگ، چاپی به غداد: د. مهیندخت معتمدی: «مولانا خالد نقشبندی و پیروان طریقت او»، انتشارات پاژنگ، (تهران ۱۳۶۸).

۱۴. کرکوکلی: ۲۹۵ - ۳۰۰: دنبلی: ۲۷۰ - ۲۸۱.

۱۵. دنبلی: ۳۷۱.

۱۶. دنبلی: ۳۷۱ - ۳۷۴.

۱۷. میرزا صالح: ۱۴۴ / ۲ - ۱۴۶.

۱۸. نفیسی: ۲ / ۲۰۷.

۱۹. نفیسی: ۲ / ۲۰۷ - ۲۱۰.

۲۰. نعم نامهیه و گهلق نامهیه تر، کاک که سال ره نوق محهمه مد ساغی کردونه تهوه و، پهر او تیزی بۆ نویسون. له کتیبتهکی تاییه تی دا له سەر «نه ده بی نامه نویسنی کوردی» نامادهی کردوه. هیشتا ده سنوسه.

۲۲. نصیری: ۲ / ۴۲.

۲۲. نصیری: ۲ / ۴۹.

۲۳. نصیری: ۲ / ۵۱.

۲۴. نصیری: ۲ / ۵۲.

۲۵. نصیری: ۲ / ۵۴.

۲۶. نصیری: ۲ / ۶۶.

۲۷. نصیری: ۲ / ۸۶.

۲۸. نصیری: ۲ / ۹۶.

۲۹. نصیری: ۲ / ۹۸.

۳۰. بابانی: ۱۴۸: امین زکی، «تاریخ السلیمانیه»: ۱۵۵.

۳۱. المدرس: ۵۶۶.

شیخ ماری نودی، لهم باره یهوه، نامهیه کی بۆ که ستهکی نزیککی، که ره نگه کاک نه محهمه دی کوری بن، نویسه، لیته دا ده قاودهق وه کو خۆی نه ینوسمه وه:

اسلم علی الولد العزیز و ادعوه له و لا و لاده بطول البقاء و العافیة فی الدنیا و یوم اللقا.
کلمت علی بگ بهاب دارنا فی رفع الذخیره عن قرانا، فلم یسمع کلامی، و عشت الی والده ارجو ان یرفع الذخیره عنها، فلم یسمع رجائی، و یطلب منی عشرين حققة من الخبز و لیس عندنا من الدقیق ما یکفی حققتین، و اخاف ان یاتی علی من العجم من یطلب منی ذلك و لا اجده، فیؤذینی بمقالة و فعالة، و انا ضعیف عن ذلك، فعلیک ان تدعوا لی و لنفسک و اهل بیتک یا لحفظ من شر العجم، لازتم سالمین.

محب
معروف

که مال رهنوف: هه مان سه چاوه ی ده سنوس.

۳۲. المدرس: ۵۷۷.

۳۳. باهانی: ۱۵۱.

۳۴. نهمه شیعه که می «نالی» و.

تا فلهک دوروی نه دا - صد که و که بی نارو نه بو -

که و که بهی میه ری مویاره ک ظه لعدتی په یدا نه بو

تا نه گریا ناسمان و. تمم ولاتی دانگرت.

گول چه مهن نارو نه بو، هم لیتی غونچه وا نه بو

تا چه مهن پیرا له سهرا، نه صلتی دره خستی لانه دا،

فدرعی تازه، خویره م و بهرز و بوله ند باله نه بو

تا «سوله یمانان» نه بونه صددری ته خستی ناخیره ت،

«نه حمده دی موختار» ی نهمه شاهی ته خت نارو نه بو

قیصه بین په رده و کینایه ت خوزه: شاهی من که وا

عادیلن بو قه ت عه دیلی نه و له دنیا دا نه بو،

بۆ نشینگه ی مورعی رژی نه و که عالی فیطره ته

جینگه بی خوشر له ره وضه ی «جنه الماوی» نه بو

وهک قیاسیکی که موثبه ت بین، نه نتیجه ی بیته جن

حه مدو لیللا شه که عالیجا بو، خالی جا نه بو

شاهی جه مجا، نالیا «تاریخ جم» ته ریخه

دا نه لنین له م عه صره دا نه سکته ده ری جه مجا نه بو

«تاریخ جم» به حسابی نه جه ده نه کاته ۱۲۵۴ ک (۱۸۳۸ ز) که سالی

مردنی سلیمان پاشا و، هاتنه سهر کاری نه حمده پاشایه. دیوانی نالی: ۳۷۰ -

۳۷۴.

۳۵. شیخ مارف نامه یکی بۆ عدلی ره ضا پاشای والی ی به عداد (۱۸۳۱

- ۱۸۴۲) نویسه، لیره دا ده قاده ق نه ینوسمه وه:

«حضرة والی مدينة السلام، بان ینتظم امور دولته علی احسن نظام، عاملا لایام

حیاته بو وظائف دین الاسلام، و بان تکرر وفاته علی الایمان عند حلول الحسام، و بان یخص من

حول المطلع و عذاب البرزخ و عذاب دار الانتقام، و بان یغفر لی زمن الابرار یخلوه دار السلام،

وکل واحدة من هذه الدعوات احب من طلاء الارض ذهباً الی من کان من ذوی الاحلام.

و بعد: فسادة برزخية لهم فی مملکة باهان منذ قرون اکثر من خمسمائة عام قری کثیرة

متوطنین بها فی ارغد عیش و انا حال، متمکنین من اقامة امورهم علی ما امر به الشرع،

و مند استولی شاه العجم و عساکر الارفاض من جنود الشیعة علی هذه الممالک، اختلت امور

الدنیا و الدین، فلم یبق من القرى اقامة الجماعات و الجمع، و کانت القرى کلها عامرة، و الیوم

اکثرها عامرة، و تعطلت مدارس البلدان و التدیس و لم یبق فیها من المحصلین الا شرذمة

قلیلین، و کان مدرستنا اکثر من سبعین طالبا و الیوم بها اقل من عشرة، و خربت حجرات

مدرستنا وحجر اكثر المدارس، ومن ثم عزمنا معاشر سادة برزنجة، عزمنا على الرحيل باهلينا
وجميع من يتعلق من الخدام والاحباء الى مملكة افندينا. رقد اعطانا في سابق الزمان داود باشا
بشير، ولم يقدر لنا الانتقال اليها، فرائق الرجا، من جناب حضرة افندينا ان يعطينا للبحر
والزورع بشيرا، او نجبرها من القرى التي تناسب احوالنا وتكيفنا لامور معاشنا ويعطينا
بكر كوك دارا واسعة نسكنها ومدرسة ندرس بها ووظيفة للمدرسة ووظيفة لنا لقضاء حوائجنا
بالبلد واطعام ضيوفنا واكله طعامنا لتدعو نحن واولادنا بالنسالي والايام والدعاء لله كلام
خنام.

في الحديث اربعة اناهم شفيح يوم القيمة: المكرم لذريتي، والقاضي لهم حوائجهم،
والساعي لهم في امورهم اذا اضطروا اليه، والمحب لهم بقلبه ولسانه. فاذا قضى جناب الوزير
على باشا الحاجة التي عرضناها عليه كان مستوجبا للشفاعة يوم القيمة على ما نطق به هنا
الحديث وفي هذا الباب احاديث كثيرة رواها شيخ مشايخنا ابن حجر عليه الرحمة والسلام.

الداعي الملهوف

محمد الشهير بالمعروف

كه مال رهتوف: هه مان سه رچاوهي ده سنوس.

۳۶. «نالی» نعم شيعرهی له ستایشی نعم هتزه دا داناوه:

نعم طاقمه مومتازه كهوا خاصصهیی شاهن

ناشویی دلی مامله كهت و قهلبی سویاهن

صهف صهف كه ده وه ستی به نه طهر خه ططی شو عاعن

حده كه ده هه ستی وه كو خه رمانهیی ماهن

نه ركس نیكه ه و ساق سه مهن، كورته به نه فشن

مو سونبول و، رومت گول و، هه لاله كولاهن

گولزاری ده ر و ده شتن و غیلمانی به هه شتن

ناهو صهف و، تاتهش به كهف و، تیز نیگاهن

صهحرا به ته جه للی ده كه نه وادیی نه یمن

قامت شه جهر و، مظهه ری نه لطافی نیلاهن

كه طواس و، كه كه بكن و، كه هه بو قه له مونن

كه تاتهش و، كه هه شوعله، كه هه دودی سیاهن

لالهن به به دن، نه طله سی نه خضه ر كه له به ركهن

نه ورهسته گولن، بهسته له كه دهسته گیاهن

ته نهایی سه مهن به رگی به نه وشه كه له به ركهن،

وهك نوری دلی مومنین و ظولماتی گوناهن

بو سهیری خه راهیدنهیی نه م سهرو قه دانه،

صوفی له طه له بدن و، هه مو سالیکی راهن

بو زولف و روخ و نه برزی چون زولفی سیاتان

عالم وه كو «نالی» هه مو با ناله و ناهن

«نالی» به خودا حدیفه دهره نجینتی دلی خوت
نم طاقمه مه خصرسه هه مو صاحبی جاهن
دیوانی نالی: ۳۴۰ - ۳۴۵.

۳۷. نوار، «تاریخ العراق»: ۱۱۶.

۳۸. سمرچاوه کتان له ژماره‌ی هاوسه فخره کانی مه محمود پاشادا جیوازن: فخر
الکتاب: ۲۱۸. نه‌لتن: مه محمود پاشا له گهل ۱۰۰ سوار په‌نای بۆره‌نسا قولی خان
هیناو پاش یک سال چو بۆ دیدنه‌ی شا بۆ تاران؛ باپانی: ۷۴. نه‌لتن: له گهل هه‌زار
خیزان له گه‌وره و معزته‌کانی باپان؛ وقانع نگار کردستانی: ۱۸۱. نه‌لتن: له گهل
هه‌زار خیزان له گه‌وره و معزته‌کانی نه‌و ولاته و پاش دو ماتک چو بۆ بیسی شا.

۳۹. فخر الکتاب: ۲۱۸ - ۲۲۴. وقانع نگار کردستانی: ۱۸۱ - ۱۸۳.

۴۰. نصیری: ۲ / ۱۸۴ - ۱۸۶.

۴۱. شاعیریکی سنه‌یی، حسه‌ینقولی خانی کوری نه‌مانر لالاخانی نه‌رده‌لان
و مامی ره‌نسا قولی خان، نم روداوه‌ی به فارسی کردوه به شیعرا، نه‌لتن:

نطع باری تا قضا در تخنه (ی) کیهان گشاد
مه‌ره (ی) بدناسی اندر طاس کردستان ستاد
حیف کردستان که تا نامی بدهر از رشد و غی
غی او مهرنمایان چون سها پنهان رشاد
معذرت پس مدعا گویم که از باپان زمین
کهنه پاشای مفتن رخ به کردستان نهاد
کوه پرشد از سوار ودشت سنگین شد زخلق
کهنه پاشا بر کهن یابونین آمد در طراد
لشگر اندر جنبش آمد میر ان لشکر که بود
طفلک غازی طلب بر باده (ی) تازی نژاد
جیش را شرط است اول یکدلی وین مشت خلق
ان باین اندر لجاج واین بان اندر عناد
شرط دوم هر سهساله‌را استادگی است
ان سپهبد ایستاد اما پس کوهی ستاد
حرب را رکنی دگر رای وزیر اوخ وزیر
با موالف در عداوت با عدو در اتحاد
نامه‌ای بنوشت زی دشمن که اسب کین بتاز
میر درسکر است و من در فکر فردا بامداد
اندر ان ساعت که دستور معظم گفته بود
بیخبر والی نظر بر چهره (ی) دشمن گشاد
روز نامد بود ورنه اردلان خالی نبود
مردرا نامرد نامد میکند نامد مباد

فخر الکتاب: ۵۱۲.

شیخ رزای تاله‌بانی چند سالن دواى له ناوچونى مسيرايه‌تى باهان يادى
مانى نه‌کاته‌وه. باسى شهرى والى ي سنه و قائىقامى سليمانى نه‌کا نه‌لتن:

له بهرم دئى سوله‌يماىى که دارولمولکى باهان بو
نه مدحکومى عه‌جهم، نه سوخره‌کيتشى نالى عوسمان بو
له بهر قاپى سه‌را، سه‌فيان ده‌به‌ست شتيخ و مه‌لا و زاهيد،
مه‌طافى که عبه‌ه بؤ نه‌رباىى حاجه‌ت گردى سه‌يوان بو
له بهر تاپورى عه‌سکه‌ر رئى نه‌بو بؤ مه‌جليسى پاشا
سه‌داى مؤزيقه و نه‌قفاره هدا تا نه‌يوانى که يووان بو
درتخ بؤ نه‌و زه‌مانه، نه‌و ده‌مه، نه‌و عه‌صره، نه‌و روزه،
که مه‌يدانى جریدبازى له ده‌شتى کانى ناسکان بو
به ضهرى جه‌مله‌يه به‌غدادي ته‌سخير کرد و تنى هه‌لدا
سوله‌يماىى زه‌مان، راستت نه‌وئى، باوکى سوله‌يمان بو
عه‌ره‌با! نينکارى فه‌ضلى نيتوه ناکه‌م، نه‌فضه‌لن، نه‌ما
سه‌لاحه‌دين که دنه‌باى گرت له زومره‌ى کوردى باهان بو
قبورى پر له نورى نالى باهان پر له ره‌حه‌مت هئ
که بارانى که‌فى نيه‌حسانيان وه‌ک هه‌ورى نيسان بو
که عه‌بدوللا پاشا له‌شکرى والى سنه‌ى شر کرد
ره‌ضا نه‌و وه‌خته عومرى پينج و شش، طيفلى ده‌بوستان بو
۴۲. به‌روانه چيروه‌کى «مامه‌ياره» له نوسينى مه‌حمود جه‌وده‌ت.
۴۳. مستوره، «وه‌رگيتراوى کوردى»: ۲۳۶ - ۲۳۸.
۴۴. شتيخ رزای تاله‌بانى له ستايشى نه‌حمه‌د پاشادا نه‌لتن:

به‌عنى هه‌م نامى نه‌بى حه‌زروه‌تى نه‌حمه‌د پاشا
فه‌خرى دين، کانى جه‌با، به‌حرى که‌ره‌م، که‌وى ويغار
مه‌دحى نيه‌حسانى به‌که‌م، عيلى به‌که‌م، فه‌زلى به‌که‌م
به‌خودا خارجه‌ نه‌وصافى جه‌مه‌يده‌ى له شمار
که‌فى زه‌به‌خشى که‌وا مه‌نه‌به‌عى دور و گه‌وه‌ره
ميسلى به‌هرتکه نه‌ ساحيلى بيت و نه‌ که‌نار
طه‌به‌عى جه‌واد و که‌رى هه‌روه‌کو قانانى ده‌لتن:
«ز به قنظار همى به‌خشد و اشتر به قطار»
تاوه‌کو ده‌وره به‌کات و به‌گه‌رئى چه‌رخ و فه‌له‌ک
تاوه‌کو ده‌ت و ده‌چين، بيت و به‌چن له‌پل و نه‌هار
به‌ مورادى به‌گه‌رئى شه‌مس و قه‌مه‌ر، چه‌رخ و فه‌له‌ک
ظه‌فه‌ر و فه‌تقى قه‌رين، به‌خسى موعين، طالعى پار
ره‌نپى نه‌و به‌اعيسى ته‌نزيمى نوموراته وه‌لتن

بؤكوره بى عالم نىمكآن بوه ته قوطى مدار

۴۵. بابانى: ۱۵۶ - ۱۵۹.

۴۶. نوار، «تارىخ العراق»: ۱۲۰.

۴۷. ماموزتا نىبراھىم نه حمه ده كوزىتكى ميواندارى دانم

سەرگروشته يهى گىترابهوه.

۹. له زمانى گهوره پياوه کانى کورده وه: هوکانى روخانى ميرايه تى بابان

-۱-

سالى ۱۸۲۰ کلژد يوس جهيس ريچ نوينه ري کومپانيي هيندى رژوهلات له به عدا، گهشتيکي چهند مانگه ي به کوردستان دا کرد. له گهشته گه ي دا بۆ کوردستاني عوسمانى سردانى ميرايه تى بابان و، بۆ کوردستاني قاجارى سردانى ميرايه تى نوره دلانى کرد. له و کاته دا مه محمود پاشا ميرى بابان و نه مانوللاخان والى نوره دلان و، دا و د پاشا والى به عداد و، شازاده محمدهد عهلى ميرزا سنوردارى کرماشان بو.

ريچ، له و چهند مانگه دا چندين جار گهفتوگوى قولى سياسى، نابورى، کومه لايه تى... له گه ل مير و سوزن و دهسه لاندان و گهوره پياوه کانى کورد کرده. سهرنجه کانى خو ي به وردى تو مار کرده. له زمانى نه وانه وه هوکانى لاوازي و روخانى ميرايه تى بابان و له ناوچونى نم بنه ماله ي وه دهسه لانيان پيش بينى نه کا. مير و پياوه تينگه يشتوه کانى کورد، به راشکاو و بين ترس، بيرو بۆ چونه کانى خويان سه باره ت به: خراپى هه لومه رجي ناوچه گه يان، نه بونى نارام و ناسايش، دو اگه وتنى گشتو کال، خراپى خانوبه ره و شوتنى ژيانيان، خو خوزى و ناکوکى ناوخوى بنه ماله ي بابان، دهسته ره داني به عداد و کرماشان له کاروبارى ناوخوى ولاته که و ژيانى ناوخوى بنه ماله ي بابان دا... ده رنه برن.

ليتره دا چهند نمونه يه کى وه کو خوى نه گيره نه وه:

- يه که ميين رژۆ که ريچ نه گاته سلينمانى، مه محمود پاشا نه چن بۆ به خيره اتانى له ناو قسه کانى دا: «پوزشى بۆ بارى ولاته که ي هينا يه وه... و که وته سکا لا ده برين سه باره ت به گوزه رانى ميرنشينه گه ي و نه و گيره و گرفتانه ي که ميرنشينه گه ي نه يکيشى به دهست نه وه وه که که وتوته سهر سنورى دو دهسه لانى دۆ به يه ک، چونکه يه که ميان که (نيران)، به ناوى داوا کردنى باج و سه رانه وه، دهسته بردارى چه وسانده وه ي نابن، دوه ميشيان که دهسه لاندان ريتسى (تورکه کان) و، ميرنشينه گه ي نم پاهنديتى، به بيانوى نه وه ي که خزمه تى نيران نه کات و باجيان نه داتى، زۆر سهر نه که نه سهرى.. که چى که شازاده ي کرماشان دهستدرتيزى کرده سهرى و، نه وه ي مه به مستى بو، به توپزى هينا يه دى، تورکه کان نه به رگرريان پشکرا

و، نه مه به ستیشیان بو بهرگری بکن. چونکه نه میشیان خوش نه نویست. بویه به سنگ فراوانی و لیزانییه وه، باسی نه نجاسه ناهه مسواره کانی نم به پویه بردنه دوقاییه ی کرد، که چند زبان نه به خشن به سامان و گه شه کردنی میرنشینه گه ی...»
 - له کاتی سهردانی ریج دا بۆ مالی میر. مه محمود پاشا نهلن:
 «خوالیشخوشبوی باو کم نم ژوره ی دروست کرده، به لام پیوستی به دست پیداهینانه وه یک هه یه» پاشان له سر سه گه ی رژیشت و وتی: «کن جیگه یه ک چاک نه کاته وه، نه گهر بزانیته تیی دا ناهه سیته وه؟ هاکا تورکه کان، یان نیرانییه کان چند رژیگی تر ویرانی نه کهنه وه»

- مه محمد ناغا یه کن له ناسیا وه کانی تری ریج له گفتوگویه ک دا وتویه تی:
 «هزی سهره کی گاول بونی نم ولاته، نه بونی ناسایشه له هه مو ناوچه که ماندا، چونکه نیشه ی خیله کیی، نه گهر دلنیا نه بین له وه ی نهو ناوچانه هی خۆمانه، نهوسا خۆشمان ترخان ناکه بین بۆ کشتوکال تن دا کردنی و، بهم رهنگه ولاته که ش گه شه ناکات و پیش ناکه وی، بۆ وینه: من نه گهر بزانیتم سهرژکه کم جله وی فرمانه وایی به دهسته وه نامینی و، خۆشم تا وه رزی هه لگرتنی خه له و خدرمان، زه وییه که کم به دهسته وه نامینی، یه ک ته غار توو ناکه م. له بهر نه وه له جیاتی نه وه ی خۆم زه وییه که کم توو بکه م، نه یده مه دهست لادتییه کان، خۆیان چۆنی نه کهن با بیکن و، من به شی خۆمیان به شیوه ی زکات، یان ده یه ک یان هه ر لئ نه سینم، سهرباری نه مهش به هه ر شیوه پهلپ و بیانویه ک بن، شتیکی تریان لی نه سینم»

- له کۆریکی تریش دا عوسمان به گ نهلن: «ولاته که مان له باریکی زۆر ناهه مسواره یه، چونکه نه گهر خزمه تی تورکه کان نه که یه به سوک سه یرت نه کهن و، هه ر کاتی ناره زویان کرد لات نه بن. نه گهر خزمه تی نیرانییه کانیش نه که یه، هه میشه به داوکردنی پاره بیزارت نه کهن»

میره کانی باهان له ناو خۆیان دا زۆر ناکۆک بون. برا له گه ل براو نامۆزا له گه ل نامۆزاو، مام له گه ل برازا نارێک بون. له پیناوی ده سه لات و پاره دا پیلانیان له یه کتری گیتراوه و، هیزی بیگانه یان هینا وه ته سهر یه کتری و، یه کتریان کوشته. دور نیه له سۆنگه ی نم خۆخۆرییه وه به کس به شانازی ندرانی به میژوی میرایه تی باهان بنوسیته وه، که چی چندین که س میژوی نه رده لانیان نویسه.

له ماوه ی میرایه تی مه محمود پاشادا مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی ماوه یه ک له سلیمانی بوه. هه ر نه ویش خانه قاکه ی بۆ دروست کرده. وه کو ریج نه یه گیتریته وه:
 مه محمود پاشا و براکانی و مامه کانی پتکه وه له به رده می مه ولانا خالیدا به «قوربان و تلاق و شمشیر» سویند نه خۆن، پشتیوانی مه محمود پاشا بن و، هه رکه سیکیان نامه یه کی له لایه ن کاریه ده ستانی نیران یا عوسمانیه وه به بگا، له به رده می مه ولاناو به ناماده بونی چند که سی که خۆیان له سهری رێک بکه ون نامه که بکه نه وه. سهره رای نم په یانه پیروزی له گه ل یه کتری به ست بویان که:

خیانت له به کتری نه کهن، که چی ههر له و ماوه کورته دا که پیچ له سلیمانی بوه ۳
رودای پیمان شکنییان لئ رو نه دات:

- ههر له و ماوه یه دا عهدوللا پاشا نه گیری له سر نه وهی نامه ی شازاده
محمد عد علی میرزای له کرمانشاهه بز هات بو، به لام ناشکرای نه کرد بو، وه کو
له سهری رتیک کهوت بون.

- له سر نه وهی عوسمان بهگ فرمانی مه محمود پاشای براکه وهی به جتی
ناهیتنی سهره رشتی کویه و ههریر بکا، مه محمود پاشا ههر ده سلات و مولک و
مالی لئ نه سیتیتوه.

- حه سن بهگ که پشتر به فیتی والی ی به بغداد ههلات بو بز به بغداد، له
لایهن والی ی به عداوه به که ساسی نه درتته وه دهس مه محمود پاشای برای. سالی
پیشوتریش عهدوللا پاشای مامی به دهسته وه دابو.

پیچ دیسان نه گپرتته وه:

له گفتوگویهک دا دهر بهاری بنه ماله گه وره کانی کورد، یه کتیک له دانیشتران
وتی: «شوره یی نیه بز سه رۆکه کاغان رازی بن به به بغداد، له وی مل کهج بکه ن بز
تورکتیک، که ههر پیش ماوه یهک، وهک و لایخ، به چهند سه د قرۆشیک فرۆشراوه، له
ههر کامینکیشمان توره بیت، پیمان نه لئ: کوردی که را یه کتیک تر له دانیشتران
ههلی دایه، وتی: «رقه بهری نیوان میره کاغان، خویان، خویان له ناو نه بات،
چونکه نه تورک و، نه نیرانی، ناتوانن به سه رمان دا زال بن، نه گهر دویه رکی و
ناکوکی نیوان بنه ماله کانی سه رۆکه کاغان نه قوزنه وه، نیمه نه مه باش نه زانین،
که چی سه ره رای نه مهش تورکه کان هه میشه و، بهم فیله نا به یه کتیک تر، نه توانن
به سه رمان دا زال بن، به راستیش نیمه ی کورد درهنگ تیشه گه ین».

کاتن باسی روخاوی و پیسی نه و خانوه شم کرد که تیایدام، ههر هه مان
پیاو وتی: «راست نه که یهت، خانوه کهت پیس و روخاوه، به لام بزچی خانوی چاک
دروست بکه ین و، هه مه ده میتیکش چاکی بکه ینه وه، نه گهر دلنیا نه ین له ژبانی
خۆمان و له وهی تا دوا هه ناسه مان تیای دا نه حه وینه وه؟ جا ج جای بز نه وه کاغان،
نه م پاشایه نه روا و، یه کتیک تر له هه مان بنه ماله، به خۆی و دۆست و
خرمه گانیه وه دیت و هه مومان له مال و حال و زهوی و زارمان دهر نه په رینتی و
نه دات به وان. هۆی سه ره کی کاول بونی نه م نیشتمانهش نه وه یه که ناسایشی تیا
نییه و، میره کانیس فرمانه روا یه تیای زۆر ناخایه نی. فرمانه رواش هه رچۆن نه ین
بابین، به لام نه گهر دلنیا بن له وهی تا دوا یی ژبانی حوکم نه کات، که لکی لئ
وه نه گری».

ناکوکی خۆیه خۆی ناو به گزاده کانی باهان به راده یهک مه محمود پاشای ناو میتد
کرد بو، ههر پیچ له میانه ی قسه کانی دا نه گپرتته وه:

سدرنجم دا هر مشتومرېکم له گڼ نه کړد، په قبي نیشان نه دا، تا له دوايي دا به گالته و پټم وت: «نه گهر به هيوايه هم مو کارامه يي خوی بڼ دوزينه وې کوسپ و ته گهره به کار بهيتن، بڼ چاک کړدني ميرنشينه کهي، نو ا هم سوي کرده و هيچ نه ماوه بيکات، سهره راي نه ووش له خوا نه پارتمه و خيروخوشي و توانا بدات به بڼه مالگه و ميرنشينه کهي». له ولامدا وتي: «ماده م بڼه مالگه کي، نم هم مو فره کوڅياهي تيايي، نو روزه هر نايه ت که ميرنشين و بڼه مالگه کي به هيتز بڼ». منيش سور بوم له سره راي خوم و، وتم: «رهنگه نو روزه هر بڼت». نو ویش وتي: «رهنگه نو روزه بڼت، نه گهر خوا به لايه کمان بو بنيري له يه کينک زياتر که سماني لن دهر نه چن» منيش دوباره پټم و ته و: «به بڼ نه مسانهش رهنکه هر بڼ، چونکه خوا هموشتيکي له دست دڼت» وتي: «بڼگومان خوا نه تواني ناگري دوزه خيش بکوزڼيته و، به لام نايکوڼيته و...»

-۲-

کيشه ي ديار کړدني سنوري نيران و تورکيا و، وهرگرتني باجي زورو ناروا له حاجي و زائيراني نيراني و نازارداني بڼه و اميان و، دروستوني گيروگرتني هاتوچوي نيله کساني سنور و پهناداني دوزمنان و پاکردواني يه کتري... به چاره نه کراوي ما بونه ووه، نه بون به هوي گرتي نيواني هردو دولت. نيران به ته مای داگير کړدني هندی له نره زه کاني عوسماني بو. عه بياس ميرزا له توريز و محمدهد علي ميرزا له کرماشان خويان بو نم له شکرکيشيه نامه نه کړد.

هيتسا ما و په کي زور به سر گفتوگوانی ريج و گه وره پياوه کاني کورد دا تن نه پيري بو، که چند کهس له پاشاو به گه کاني بابان به هه لاتوي له کرماشان کوپونه ووه. خويان و سواره و دهسپونه کانيان خستبوه ژير فرماني شازاده ووه. ما و په ک بو سليمان پاشاي نيراهيم پاشا په نای برد بو شازاده له کرماشان، دواي نو ویش عه بدوللا پاشا، نينجا محمدهد پاشاي خالد پاشا.

محمدهد علي ميرزا له شکره کهي له چند لاه ناره سر کوردستان. قوليکي بڼه ووه جه سسان و مهنده لي و کفري و قزرا بادي هه تا قه ره ته په و کفري گرت و تالاني کړد. قوليکي ترشيان که عه بدوللا پاشا سر کړد ايه تي نه کړد له شاره زوره و کشا محمود پاشاي راونا و دهستي به سر سلیماني دا گرت. شازاده روزه عا شورا ي له سلیماني دا به سر برد.

به لام نه خوشيه کي کوشده له ناو هتزه کهي دا بلا و بوه ووه. ژماره په کي زوري لن کوشتن. شازادهش به سه ختي نه خوش که وت. نه يواني به ري نم سر که و تنه بخواو بيکا به سهره تاي سر که وتي گه وره تر. به سوري دا مرد. ترمه که يان برده ووه بڼ نيران.

هر چه نده دواي کشانه وې هيتي نيراني محمود پاشا سلیماني گرت ووه

عبدوللا پاشای دهرکرد، به لام نیر میرایه تیبیه که می مه محمود پاشا خوی نه گرتوه. مه محمود پاشا که ریج له چند بونه دا ستایشی زوری نهکا بو به ملتوزمیتکی لاسار و کهلله رقی همو نهوانه می له دوا می نهو به میری بابان دانه نران. زوری بین نه چو عبدوللا پاشای مامی له کرماشان و، عوسمان به کی برای له کزیه و جه سن به کی برای له سلیمانی به نه خوشی مردن. تنیا سلیمان به کی برای مابو. میرایه تی بابان بهو سپیدرا. مه محمود پاشا روی کرده نیران. ماوه یک له تورتیز و ماوه یک له سنه بو. ماوه یکیش له به غداد و نهسته مول. نه بین سالم له دهرده ری و کزچوره وی نیران دا هاوسه فیری مه محمود پاشا بوینی و، نیلهامی شیعه کانی: «نه لودیعاع نه می مولکی بابان» و «نه می قیبله می مورادم» و «له گهل دل شهرته» و «ته خمیسی شیعه که می مه ولانا» می له م روداوانه وهرگرتین.

مه محمود پاشا چندین جار به یارمه تی له شگری نیران هاته سر سلیمان پاشای برای له سلیمانی. وه کو، عبدولقادر بابانی، شایه تیکی نهو سرده مه نه یکتیره وه، له ماوه می ۴ سال دا ۶ جار سلیمانی، مه لیه ندی دهسه لاتی بابان، به شهر له بهینی نم دو برایه دا: مه محمود پاشا به یارمه تی عجه م و سلیمان پاشا به یارمه تی رزم، ده ستاودهستی کرده. نه بین چ ویرانییهک به سر نم ناوچه نه گبه ته دا هاتین.

جه میس بیلی فره زهر (۱۷۸۳ - ۱۸۵۶) که ریده به کی سکوتلاندی، سالی ۱۸۴۴ واته دوا می ریج به ۱۴ سال، به کارکی دیپلوماسی گه شتتکی درتیز له نهسته موله وه بونیران نهکا. له تورتیزه وه دهس نهکا به تومار کردنی سه رنج و گفتوگوانی و، له شیوه می نامه دا رهوانه می نکات بز هاوسه ره که می. پاشان به دو بهرگ بلاوی کردوته وه.

له نامه کانی دا باسی کوردستانی موکریان، نه رده لان، سوران و، بابان نهکا. له ریگه می سرده شته وه چوته سلیمانی و، چند رژیکی که می لی ماوه ته وه. سلیمان پاشای بابانی بیبیه و، له سه گرمه وه چوه بو کفری و له ویتوه بز به غداد. له نامه به کی دا که رژی می ۱ ی تشرینی دوه می ۱۸۴۴ له سلیمانیه وه نویسوتی، نه لی: «وا نیمرژ گه یشتینه شویتیک له لای راستمانه وه ریزه شاختکی سه رکش هه بو که له ولاتی پاشای رهواندزدا بو، له بهره میشان دا مله بهک هه بو که هه ولتیر و کهرکوک نهودییو کهوت هون، له دوریشه وه به لای چه پ دا ریگه به غدادمان له پیشه وه بو.

به گردیکی روتغن دا هاتینه خوارن، نیو سه عات پیش رژ ناوا گه یشتینه قزناغ، بین نهوه می لهو ساکه وه له سرده شته ده رچوبن توشی ناواییهک بو بین. هه رچهنده چولی ریگه و بان دلی پیای تهنگ نه کرد، به لام نزیک که وتنه وه مان له شارش وه نه بین دلی رون کرد بیبیه وه، هه رگیز کومه له کوخته و ویرانه می وا داماو و هه رازم به بیردا نه نه هات. بهره و باره گای پاشا به ناو سه ره نوتیک دا تی بهرین.

جگه له قوژنن که خیزانی پاشای تن دا بو، هه موی و تران و چۆل بو. پاشا خۆی له خێوه تیک دا بوله ده ری شار.

له پیتسه وه پیاوێکم نارد که جیگه یه کمان بۆ پهیدا بکات، له پاش که میتک کابرا ها نه وه، به ناو که لاوه یه که دا بردینی بۆ نه و جیگه یه ی بۆمان دانرا، بو، شوتنه که مان خانوی پیاوێکی گه وری خزمی پاشا بو، خۆی چو بو بۆ ته وریز و خانوه که ی به جی هشت بو. خانویه کی له قوڕ دروست کراو بو. دهسته یه ژوری سه ر به ره لای تن دا بو، که کاتی خۆی دیاره هۆده ی ته و او بو، له ناوه راستی دا شتیکی چوارگۆشهی تن دا بو که لای خۆی جهوز و فواره بو. من یه کیتک له ژوره کانم بۆ خۆم هه لێژارد که له هه مو لایه که وه با نه یگرته وه...

پاشای باهان باوه پیتکراوێکی خۆی به ناوی عه ول خدر ناغا وه بۆ چاوساغی و رتیه ری له گه ل فره یزه نه نیرئ، بۆ نه وه ی له سلێمانی سه وه به سه لامه تی بیگه به نینه کفری.

ده سه و به یانی بۆ تاشتی نه گه نه گوندی «جامه ریز» بۆ لای سه لیم ناغای سه رۆکی خیتی ده لۆ. نه بیین نه سپ زین کراوه و، توله و تاغی و باز نامه ده کراوه، ناغا و نۆکه ره کانی خۆیان ساز داوه بۆ راو. له بهر نه مان بهر نامه که ی تیک نه دا و نه میتینه وه. نانی به یانی بۆ میوانه کان نه هین.

سه لیم ناغا له میانه ی قسه دا داخی خۆی ده بری چونکه که ره سه تی ته وای چه واندنه وه یانی نیه و، خواردنه که شی باش نیه به جۆری شه رم نه کا به مسجۆره میوانداریان بکا. ئینجا نه لئ: «ئیمه ی کورد که سانیکی ره قین له ده شت و چیا دا نه رین. هیچ کاتی هیچمان نه بوه شانازی پتوه بکه یین. ئیستاش نه و که مه ی هه مان بو نه مان ماوه. ئیمه مانان له میره وه تا پاشا به ته مای کولیره یه کین». ده سه تی برد بۆ پارچه یه ک نانی ره ش که له گه ل نه ختی ماست له سه ر سینییه ک بۆ ئیمه یان دانا بو، وتی: «به روانه چی نه خۆین؟ ئیمه و ولاخه کاغان هه مان شت نه خۆین. کاتی خۆی نه مانتوانی نانی گه نم پیتکه ش به میوان بکه یین، به لام نه و زه مانه تن په ری و، نه یین ئیستا به شتی هه رزان قه ناعه ت بکه یین». سه لیم ناغا له سه ر قسه کانی نه روا و نه لئ: «ئیمه ی کورد له سه ر ده میتک دا سه ربازی به هین بوین، ته نیا به رمان له سواری و مه شقی شه ره شیر و شه ره رم و راو و شکار و، یاری له و باهه تانه نه کرده وه، چونکه نه وسه به شی گۆزه رانی خۆمان هه بو، جوتیاره کاغان نه رزیان بۆ نه کیتلایین، به لام ئیستا هه مومان ناچارین شیر و رم دا بنین و خه ریکی جوت بین. که ورم! سه رباز چ که ل کیتیکی نه میتینی که ده سه تی دایه گاسن؟ داواکارییه کانی نیرانییه کان و پاشا ته و او ناھین. نه نجامی نه وه ش چی نه یین؟ جوتیار هه چی بۆ نامیتینه وه راگردن نه یین بۆ ره واندز و کرماشان و موسل یا هه ر شوئیتیکی تر له باتی نه وه ی لیره بمیتینه وه. له بهر نه وه وه کو نه بینی ولات له دانیشنوان چۆل بوه».

فره یزه ر و عه ولی رتیه ری به درتژیایی رتگه ده مه ته قن نه که ن له سه ر

نامه‌مینی پنگه‌وبان و، بلاو بونه‌وی جه‌رده و پنگر و، تالان کردنی کاروان، له‌وانه کاروانی زائیرانی نیرانی و، تمناعت روت کردنه‌وی ژنان. دهر باره‌ی به‌کن لم جه‌ردانه فره‌بزه له عهول نه‌پرسی: «نه‌ی پاشا له سه‌ر نمانه چی نعلنی؟ ناخو نهم ناغایه له نۆکه‌رانی پایه‌برزی نه‌ی؟»

عهول وه‌لامی دایه‌وه: «به‌نگومان، نه‌گهر شتی وا بکا پاشا بابی نه‌سوتینتی. به‌لام گه‌ورم! چی به‌لیم پاشا له ولاته‌که‌ی خۆی دا گه‌روگرفتی زۆره. هیچ حاکیکی نیمه‌ ساوه‌یه‌کی نه‌ونده درێژ نامیننه‌وه تا نه‌ونده به‌هیتز ببن بنوانتی پارێزگاری هیتینی گشتی و نارامی بکا...» ههر عهول له میان‌ه‌ی قسه‌کانی دا نعلنی: «...» به‌لام نه‌مه له سه‌رده‌می نه‌وره‌حمان پاشای باوکی سلیمان پاشا و مه‌حمود پاشادا وه‌ها نه‌بو. له سه‌رده‌می نه‌ودا کاری لم باه‌تانه روی نه‌نه‌دا. له‌وپه‌ری قه‌له‌سه‌ره‌وی پاشایه‌تییه‌وه تا نه‌مه‌پری، له سه‌رده‌شته‌وه تا کفری و، له کۆیه‌وه تا بانه، گه‌وه‌ه‌رت به سه‌ره‌وه بوایه و زیترت به ده‌سته‌وه بوایه، نه‌توانی برۆی ببن نه‌وه‌ی هیچ کس هیچ لنی به‌پرسی. دنیای نیره سه‌لامونه‌له‌یک و عه‌لیکوموسه‌لام بو. به‌لام ناکوکی نیوان هه‌ردو برا ولاتی ویران کرد و به‌لامی به سه‌ردا هینا. جارێک مه‌حمود و جارێک سلیمان، ببن نه‌وه‌ی هه‌یجان له ۳ سال زیاتر بچینه‌وه. دوا‌ی نه‌وه‌ش عه‌جهم خۆیان له به‌لاداخستی کیشه‌که‌دا هه‌لقورتان. ولاته‌که‌یان بۆ خۆیان برد و، نه‌وان و نۆزده‌که‌یان ولاته‌که‌یان خوارد. به دوی نه‌وه‌ش دا تا‌عون و برستتی هات، نه‌مانه خه‌لکیان له ره‌گه‌ڕیشه دهره‌ینا، ههر دوژمنه‌کان مانه‌وه. حال وای لنی هاتوه: که دزی نه‌کرتی، ههر لایه‌ک لاکه‌ی تر تاوانبار نه‌کا. نۆکه‌ره‌کانی سلیمان نه‌یده‌نه پال نۆکه‌رانی مه‌حمود و، نۆکه‌ره‌کانی مه‌حمودیش نه‌یده‌نه پال نۆکه‌رانی سلیمان راستیه‌که‌یشی نه‌ویه: پاشا هیزی پتووستی به ده‌سته‌وه نه‌ماوه سزای تاوانکار و گونا‌ه‌بار ه‌دات و، پنگه له‌وانه به‌گرتی خه‌راپه نه‌که‌ن، چونکه نیرانییه‌کان ههرچییه‌کیان به‌کووتنه به‌ر ده‌ست هه‌لی نه‌لوشن. له به‌ر نه‌وه پیاوه پاکه‌کان ناچارن را به‌کن و، دزه‌کان له ولات دا نه‌میننه‌وه.»

دوا‌ی مردنی سلیمان پاشا (۱۸۲۸/۱۲۵۴) نه‌حمه‌د پاشای کورپی جیتگی گه‌رتوه. مملاتی ده‌سه‌لات له نیوان مه‌حمود پاشا و نه‌حمه‌د پاشادا درێژه‌ی کیشا هه‌تا هه‌مسویانی پنگه‌وه هاری. دوا‌یین پشکادان نه‌ویه که عه‌هدوللا پاشای برای نه‌حمه‌د پاشا، وه‌گوشیخ ره‌زا نعلنی: «له‌شکری والی سه‌ه‌ی شه‌ کرد» و مه‌حمود پاشا به‌یه‌که‌جاری شکا. شاعه‌ریکی سه‌ه‌یی به ناوی حه‌سه‌ینقولی خانی نه‌رده‌لان که نهم روداوه‌ی به شاعر هۆنیوه‌ته‌وه، مه‌حمود پاشا «به‌کۆنه‌پاشایه‌کی فیتنه‌گه‌تر» ناو نه‌با. ناکوکی ناو‌خو، سه‌یره‌کانی باهانی له لای کاربه‌ده‌ستانی نیران و عوسمانی سوک کرد بو، وه‌گو‌مایه‌ی فیتنه‌ی نیوان دو ده‌ولت پاسیان نه‌که‌ن و، به سوک و ببن نرخ ته‌ماشایان نه‌که‌ن.

مه‌حمه‌د عه‌لی مه‌یرزا له نامه‌یه‌ک دا، بۆ والی موسل، نویستی:

«... چند سال قبل که عبدالرحمن پاشای باهان از علی پاشای وزیر سابق وحشتی حاصل نموده روی نیاز به استان.. شهنشاه.. آورده، علی پاشای مزبور.. جمعیتی فراهم آورده، روی به سرحدات ایران آورده، از آن تاریخ الی حال هر یک از جماعت گرجیه که در بغداد بر مسند وزارت نشسته در حین حیات عبدالرحمن مفسد به اغوا و افساد او، بعد از فوت او اولاد او فرصت غنیمت یافته، گاهی خود را به وزرای بغداد منسوب و باعث فساد می شدند، گاهی به این دولت علیه خود را محسوب نموده، موجب عجزی گردیدند...»

عدهبباس میرزا له نامه یک دا، بژنیلچی نینگلیزی لای بابی عالی، نویسنده:

«... اوضاعی که در این دو سال فی ما بین این دو دولت.. اتفاق افتاده و باعث حصول فتنه و نفاق شده است.. سبب وقوع این جنگ و دعوی و آشوب و غوغا که بین المملکتین رو داده.. رفتار و کرداری که هر بار در وقتی که ما اراده صلح کرده ایم، از جانب اکراد بد نهاد و سرحد نشینان آن طرف برای گرمی هنگامه فساد ظاهر شده...»

قائمه مقام له نامه یک دا، بژنیلچی نینگلیزی لای دهرباری قاجار، نویسنده:

«... امری که باعث حدوث فتنه و فساد مابین دو مملکت گردید این بود که جماعت اکراد از دو جانب بنای آشوب گذاشتند...»

تذنهات نم نالوزی و پشتیوییهی میرهکانی باهان دروستیان کرد بو، کاری کرده سر پیوندهی سیاسی هردو دولتهی نیران و تورکیا، یکدیگر بو له و هوزانهی پالی به هردو لاهه نا زوتر ریککه و تناسمی یکهمی نوزرژوم له ۱۸۲۲/۱۲۳۸ دا و هی دوه له ۱۸۴۷/۱۲۶۳ دا مؤر بکن، که نیشتر به یکجاری کوتایی به دهسلاتی میرایه تیبهکانی کورد هینا، لهوانه میرایهتی باهان. سادهی یکهمی ریککه و تنی نوزرژوم بو به لاداخستی کیشهی باهان ترخان کرابو.

محمود پاشاش سره نجام نانومید بو. خوی دایهوه دست عوسمانی. عوسمانییهکان همو گهوره پیاوهکانی باهانیا له کوردستان دور خستهوه. هتا مردن نهیان هیشتر جارکی تر بگه رینهوه کوردستان.

-۳-

لینکولینهوهی دههته قن و گفتوگوانی ریج و فره یزه و گهوره پیاوهکانی کورد و خدکی تر وای دهرنهخن، هوزکانی روخانی میرایهتی باهان له دهوری دو تهوهری سرهکی بخولینهوه:

یکه میان: ههلهکوتی نالهباری جیقولیتیکی کوردستان. کوردستان کهوت بوه نتوان دو دهسلاتی له خوی به هیتزروه. بووه مهیدانی

ململالتن و ناوچەى لەمپەرى ئەو دو هینزه ناکۆکه. هەردو لا چاویان تێ بەرى بو. دەستیان تێ وەر ئەدا و تەراتینیان تێ دا ئەکرد. پیاوه دەسه لاتدارەکانیان ئەکرد بە گز بەکتری دا. داھاتی ناھوریان هەلنەلوشی. لە ئەنجام دا ناسایشی تایبەتی سەر و سامانی ھاوولاتی و ناسایشی گشتی ولات و سامانی نیشتمانی تێکچو بو، که بەکەمین مەرجی پتویستی گەشە کردنی ناھوری و ناواکردنەوی ولات بو.

دوہمیان: ناکۆکی ناوخۆ

کاربەدەستانی هەردو دەولەت دەستیان وەر ئەدا بە کاروباری ناوخۆی ولات و ناو خێزانی کاربەدەستەوہ. بۆ تەماعی دەسەلات و پارە دژی بەکتری بەکاریان ئەهێنان و ئەیانکردن بە گز بەکتری دا. لە ئەنجام دا ولاتەکە تالان و وێران و خەلکەکەى ھەزار و ناھوت و بنەمالەى دەسەلاتداریش کز و کەساس ئەبون.

بێگومان جوگرافیا و پیلانگێڕانی بێگانە کاریکی خراپیان کردۆتە سەر چارەنوسی میرایەتی باھان، بەلام لێرەدا پرسیارتیکی بەجێ دێتە پتشیوہ:

- ئەگەر لە ناو خۆدی بەگزادە و پاشاکانی باھان دا نامادەیی ئەبوا بە بۆ خۆخۆزی و پیلانگێڕان لە بەکتری و دەسکێشی لەشکری بێگانە، ناخۆ شازادەکانی تێران لە کرماشان و تەوریزیا و الیسیەکانی تورک لە بەغداد وا بە ناسانی ئەیاننۆنی خۆیان لە کاروباری کوردستان ھەل بقرتین؟

پەرەوێزەکان

باھانی: ۱۴۸.

ریسج: ۹۳ - ۱۰۹، ۱۰۱، ۹۴ - ۱۱۰، ۱۱۵، ۱۲۰، ۱۴۸، ۱۶۳.

۳۲۴، ۳۲۳

العزاوی: ۶ / ۲۲۰، ۲۲۵، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۷۱.

فریزر: ۴۹ - ۵۱.

میرزا صالح: ۲۴۷، ۲۴۹.

نصیری: ۲۵۴ / ۱.

روزم عزیزت کسان با اسمعیل پاشای روم
 لیم کرین با کوشه کیم هر دم دست از او
 شازده و بزرگ و بیست ساله که یک
 کی عاصی کردی منو ز سال کشی
 ریسته کردی جان حکم که بگفت بین
 ز منی صند می امید صند اوی فلک کجا
 صنعت طالع باز به او که در جهان
 نو بهاری من حسنه بودی منم
 اگر کی هست فرسندی طالع کو تو
 حلقه دین پاران با شهنه تخت تیره
 هر چه بختی که با تیره روی بگفتی

در هر چه با تمام سپه در شب کشته بست
 مستی اش نموده دم عهد از من بگفتی که
 ای دروغ شتر ساری هر با زنی مستی ما بر
 ای که با تمام غم که دلکاشه با هر چه
 ای که با تمام غم که دلکاشه با هر چه
 ای که با تمام غم که دلکاشه با هر چه

۱۰. سالم: قاره‌مانی و شهی کوردی

-۱-

باسی میرایه‌تی بابان و تیکچونی به بین باسی سالم ناته‌واوه. سالم (۱۸۰۵ - ۱۸۶۹) ناوی نه‌وره‌حمان بهگ و، کوردی محمد بهگی قهره‌جه‌ه‌ننه‌می کوردی نه‌حمده بهگه و، له بنه‌ماله‌ی ساحیبقرانه. بنه‌ماله‌ی ساحیبقران له بنه‌ماله‌ی ده‌سه‌لات‌داره‌کانی سرده‌می بابان بوه و، هاوکاری میره‌کانی بابان بون، وه‌کونه‌لین بویه ناو نراون ساحیبقران، چونکه سرکه‌وره‌ی نه‌م بنه‌ماله‌ی به‌گتی بوه له سرکرده‌ جه‌نگیبه‌کانی له‌شکری بابان و، روی کردوته هر میدانیکی شهر دوزمنی شکاندوه و، به سرکه‌وتویی گه‌راوه‌ته‌وه. ساحیبقران واته: «خاوه‌ن به‌ختی باش». ره‌نگه نه‌م نازناوه خۆشه‌یان هه‌لبێژارد بین بۆ له بییر بردنه‌وه‌ی نازناوه‌که‌ی تریان: «قهره‌جه‌ه‌ننه‌م» واته: «دۆزه‌خی ره‌ش».

نوسهری «سیر الاکراد» خۆی وا به ناسین نه‌دا که ناوی عه‌بدولقادره و کوردی رۆسته‌م به‌گه و، له بنه‌ماله‌ی ساحیبقرانه. رۆسته‌م به‌گ نه‌بێن برای مه‌حمود به‌گ و محمد به‌گی کوردی نه‌حمده به‌گ بین. له ناو باسه‌کانی کتیبه‌که‌ی دا چهند جاری نیشاره‌ت بۆ باووبایی و مامه‌کانی نه‌کا.

به بین ی گێترانه‌وه‌ی نه‌م: مه‌حمود به‌گ له شهری «کۆشک نه‌سیان» دا، که له نیشوان له‌شکری مه‌حمود پاشا به یارمه‌تی داود پاشا و، له‌شکری محمد به‌گی میرزا به یارمه‌تی عه‌بدوللا پاشا دا روی داوه، سرکرده‌ی له‌شکری بابان بوه. له‌وه شهره‌دا نه‌بێن مه‌حمود به‌گ خۆی به سه‌ختی بریندار و، فه‌تاح به‌گی برا پچوکیشی کوژرا بین.

دوای نه‌وه‌ی مه‌حمود پاشا دور نه‌خه‌رتیه‌وه بۆ نه‌سه‌مول، سلیمان پاشا له سلیمانی نه‌بیت به ده‌سه‌لات‌داری بین ملتۆم. مه‌حمود به‌گ له‌وه‌کاته‌دا به‌گتی له پیاوه ده‌سه‌رۆشته‌وو له پیتشه‌کانی ده‌زگای سلیمان پاشا بوه. به‌لام چهند که‌سه‌ن له گه‌وره‌پیاوه‌کانی سلیمانی ناماده نابن سر به‌و سلیمان پاشا دابه‌نوین، له‌وانه: رۆسته‌م به‌گ و، حاجی به‌گی مه‌سره‌ف که خالۆی رۆسته‌م و ژنبرای مه‌حمود پاشا بوه. نه‌مانه کۆچ نه‌که‌ن بۆ که‌رکوک و، له‌وێ جینگیر نه‌بن. سلیمان پاشا نه‌یه‌وێ نه‌یاره‌کانی ناشت به‌کاته‌وه. نه‌حمده به‌گ (دوایی نه‌حمده پاشا) ی کوردی نه‌نخه‌رتیه لایان. مه‌حمود به‌گیش دلنیا‌یان نه‌کا له نیازباکیی پاشا.

نه‌یاره‌کانی پاشا نه‌گه‌رتنه‌وه سلیمانی، به‌لام پاش ماوه‌یه‌کی کورت لیتیان

نه که وخته گوسمان و بیانو، همسویان نه گری و، زوریان نازار نه دا و، پاره به کی زوریشیان لئ نه سینن. نینجا به که فاله تی گران نازادیان نه کا. له سر نه مه زیز نه بن و به کز مه ل کتوج نه که نه وه بۆ که رکوک. نه مجاره مه محمود به گیش به خاو و خیزانه وه. له داخی په میان شکتینی پاشا، له که لیان کتوج نه کا. مه محمود به گ پیاوکی به ده سلالات و نازا بوه. سلیمان پاشا هیزتیکی ناردۆته سهریان، رتگیان پئ بگرن، به لام هیزه که بیان شکاندوه و، دریزه بیان داوه به کتوجه که بیان. له که رکوک جینگیر بون.

دیاره نه مانه به نارامی له که رکوک دانه نیشتون. بۆ تیکدانی ده سلالاتی سلیمان پاشا نازاوه بیان ناوه ته وه و، پیاوه کانیان راو پروت و جهرده پیمان کردوه. عه لی رهضا پاشا (۱۲۴۷ - ۱۲۵۸ ک / ۱۸۳۱ - ۱۸۴۲ ز) له به عدادا وه هیزتیکی ناردۆته سهریان. به فیتل محمود به گیان گرتوه و، خنکاندویانه.

به هزی نه م روداوه وه، خزم و ده سوپه ونده کانی محمود به گ، له وانه رۆستم به گ، توراو و به دلی شکاوه وه رویان کردۆته نیران له رتگا هه مه وه وه هه لیان کوتاوه ته سهریان و، روتیان کردونه ته وه. به لام خزیان که یاندۆته نیران و له وئ نیشه جتی بون. (۱)

به گویره ی گتیرانه وه ی هه مه نه وانه ی ژیننامه ی کوردی و سالمیان نویسه وه، محمود به گ باوکی مسته فا به گی کوردی و، مامی نه وره حمان به گی سالم بوه. نه وه ی گوسمان نه خاته ناو هه واله کانی نوسه روه نه وه یه: له و شه جهره یه دا که سه جادی باسی نه کا، رۆستم به گی تی دا نیه. سه ره رای نه مهش کتیه که ی له سالی ۱۲۸۶ ک / ۱۸۶۹ ز دا نویسه وه، له و سه رده مه دا سالم و کوردی دو شاعیری به ناویانگ بون له ناوچه که دا و، نه بی هه ردوکیان ناموزای نوسه ر بوین و، له و کاته دا هه ردوکیشیان له ژیان دا نه مان، که چی نه م له کتیه که ی دا به هیج جوژی ناویان ناها. (۲)

-۲-

له مملاتی ده سلالات دا، مه محمود پاشا پشتی به عه جه م و، سلیمان پاشای برای و، نه حمه د پاشا و عه بدوللا پاشای برازی پشتیان به رۆم به ستوه. که مه محمود پاشا لئ ی قه وساره، لایه نگره کانی رویان کردۆته نیران، له سه و میانداو و ته ورز بلاو بونه ته وه. که سلیمان پاشا و نه حمه د پاشا و عه بدوللا پاشا لئ یان قه وساره، لایه نگره کانیان له که رکوک و کفری و به عدا بلاو بونه ته وه. پئ نه چی بنه ماله ی ساحتیقرا ن له که ل محمود پاشا بوین.

له سه رده می ژبانی سالم دا دو روداوی گرنگ رویان داوه، هه ردوکیان، کاریان له ژبانی تاییه تی نه و کرده و، به شیره کانیه وه دیارن؛

یه که میان، نا نارامی به رده وامی هه لومه رچی سیاسی سلیمانی و، له

نهنجامي نهوش دا چمند جاري دهرهدهريون و گهړانهوه و ديسان دهرهدهريون.
دوهميان، رتيكهوتني هردو دولهت: روم و عجم له نوزروم. جاري
يډكهم له سالي ۱۲۳۸ك / ۱۸۲۲ز دا و، جاري دوهم له سالي ۱۲۶۳ك /
۱۸۴۷ز دا. له نهنجامي نهوش دا روخان و نهmani ميراپهتسي بايان.

سالم هاوچرخي مهحمود پاشا، سليحمان پاشا، نهحمده پاشا و عهبدوللا
پاشا بوه. بهلام وا پين نهچن هاوسهفوري كوزچورهوي مهحمود پاشا بويين. پين نهچن
بهشداربرنهكهشي، لهم كوزچورهوده، به نارهزوي خوي نهبويت، خوي نهلن: «بؤ
بيلاډي رافضي... رويهروي مهشريق... بؤمولكي رهي... وهك نهسيري توركومان
دهمبهن به زور». بهلكو به هوي «ئيلتيزامسي» بنهماله و خيترانهكه يانهوه به ناچاري

بويين. chalakmuhamad@gmail.com

پين نهچن ماوهيډك له نيران زينداني كرابين. لهم روهوه نهلن:

شورهزاري خاكي رهي نهمجاره دامهنگيرمه

رو له ههر وادي دهكهم خاري وهكو زنجيرمه

ئيبتيډا بؤ رهي كه هاتم فيكري عهقليم لين نهكرد

چهپسي تاراتم گوناهاي كاري بين تهديبرمه

به عهقل نهمروزه پيتم زاني دهفوتون

كه سالم عازمي مولكي عجم بو

ماوهيهكيش له سنه بوه بهلام دياره له ويش نهحهساوهتهوه، نهلن:

چ بلنيم؟ حالتهي دل چونه له هيچرا سالم؟

صهخي گولزاري سهنهندوج وهكو زينداني منه

به بين روي تو فهضاي باغي سهنهندوج

له ناو دلما وهكوناري سهقهر بو

دهلن ي فيردهوسه گولزاري سهنهندوج

وهلن بين تو له لاي من وهك دهرهك بو

سالم له سليحمانني دا له دايك بوه و، ههر لهوئيش دا گهوره بوه. شارهكهي و
ولانهكهي خوي تا رادهي پهرسنن خوش ويستوه. بهچن هيشتني و لن دوركهوتنهوهي
نازارتيكي گهورهي له لا دروست كردهوه. نهمه له شيعري «نهلويداع» دا به ناشكرا
دهرنهپرين. شيعرهكاني سالم نهوي له نيران دايناون ههمسوي نارهزايي و دهرهدل و
گلهبيه له نيران و دهزگاي بهرتيويهراپهتبهكهي. تنانته شيعرتيكي ترخان كردهوه بؤ

ههجوی رافیضی و شیعه. سه‌ره‌رای نه‌وش «له‌گه‌ل‌دل» ی‌خوی «شهرت» ی‌کردوه که «به‌هشت‌گه‌ر‌بیته‌ده‌شتی‌ره‌ی» هیتشتا‌نه‌و‌به «نیران» دا‌گوزهر‌ناکات. نه‌مه‌نه‌و‌قسه‌یه‌پوچ‌نه‌کاته‌وه‌که‌گویاه‌سالم‌مه‌یلی‌نیرانی‌هه‌بوه.

سالم‌خوتنده‌وارتیکی‌رۆشنیسیر‌و‌زمانزان‌بوه. له‌به‌مه‌اله‌یه‌کی‌ده‌سه‌لاتدار‌و‌ناسراویش‌بوه. دور‌نیه‌مه‌حمود‌پاشا‌که‌لکی‌لن‌وه‌رگرتین، نه‌میشی‌خست‌بیته‌ده‌سته‌ی‌نوینه‌رایه‌تی‌خۆیه‌وه‌بۆ‌گفتو‌گۆ‌له‌گه‌ل‌کاربه‌ده‌ستانی‌نیرانی. هه‌ر‌به‌و‌بۆنه‌یه‌وه‌چو‌بیته‌تاران‌و، له‌وێ‌ره‌فتاری‌ناله‌باری‌نیرانییه‌کانی‌دی‌هین.

سالم‌چهندین‌شیعری‌هه‌یه‌له‌کاتی‌ده‌ره‌ده‌ری‌دا‌له‌نیران‌هه‌لی‌به‌ستون، گله‌یی‌له‌زه‌مان‌نه‌کاو، ناره‌زایی‌ده‌ره‌به‌رێ‌له‌هه‌لومه‌رجی‌ژیانی‌ناخۆشیی‌خۆی، به‌تایه‌تی‌له‌تاران. نه‌مانه‌ی‌لی‌ره‌دا‌نوسراونه‌ته‌وه‌چهند‌نمونه‌یه‌کین.

- ۳ -

- ۱ نه‌لویداع! نه‌ی‌مولکی‌با‌هان‌نه‌لویداع
- نه‌لویداع! نه‌ی‌جایی‌جانان‌نه‌لویداع!
- ۲ موسته‌عیددم‌بو‌بیلادی‌رافییضی
- نه‌لویداع، نه‌ی‌نه‌هلی‌نیمان‌نه‌لویداع!
- ۳ وه‌ک‌نه‌سیری‌تورکومان‌ده‌مه‌ن‌به‌زۆر
- نه‌لویداع، نه‌ی‌شاهی‌خویان‌نه‌لویداع!
- ۴ ده‌شتی‌هه‌جهره‌ت‌تاره‌وه‌ک‌ده‌ریایی‌قبر
- نه‌لویداع، نه‌ی‌میهری‌ره‌خشان‌نه‌لویداع!
- ۵ روبه‌روی‌مه‌شریق‌ده‌چم‌بۆ‌مولکی‌ره‌ی
- نه‌لویداع، نه‌ی‌قیبله‌یی‌جان‌نه‌لویداع!
- ۶ نه‌شکی‌دیده‌م‌ره‌نگی‌گولناری‌هه‌یه
- نه‌لویداع، نه‌ی‌ناری‌بوستان‌نه‌لویداع!
- ۷ صیحه‌تی‌دا‌وه‌صلی‌تۆ، هه‌جرت‌مه‌ره‌ض،
- نه‌لویداع، نه‌ی‌ده‌رد‌و‌ده‌رمان‌نه‌لویداع!
- ۸ دل‌به‌را‌به‌ر‌زولفی‌تۆ‌وا‌صیح‌ده‌لن:
- نه‌لویداع، نه‌ی‌سونبولستان‌نه‌لویداع!
- ۹ زه‌خمی‌دل، بۆ‌نابی‌په‌یکان، ته‌شته‌ما
- نه‌لویداع، نه‌ی‌تیری‌موژگان‌نه‌لویداع!
- ۱۰ گه‌رچی‌بۆ‌نه‌حوالی‌سالم‌هین‌غمی
- نه‌لویداع، نه‌ی‌ناموسولمان‌نه‌لویداع! (۳)

- ۱ نهی قبیله‌یی مورادم! ناخو به رۆژگاران
جاری نه‌پرسی له کەس: حالی غەریبی تاران؟
- ۲ بهو سوتنده‌کەمی که خواردم من هەر نه‌وهم که دیوتم
حاشا بکەم فەرامۆش می‌شاق و عەهدی جاران
- ۳ تا نه‌قشی خاطرەم بێن خوێرەم به‌هاری حوسنت
ده‌تکتێ له هه‌وری چاوم نه‌شکم به‌ میثلی یاران
- ۴ شه‌و تا سه‌حه‌ر له هه‌جرت بۆ من جه‌رامه‌ خه‌وتن
هەر دێ سه‌دایێ گریه‌م وه‌ک ره‌عدی نه‌ویه‌هاران.
- ۵ لاکێن له نه‌صلی کارا ناسیومه‌ حاله‌تی تو
سه‌نگینه‌ گوێ ی سه‌ماعه‌ت بۆ دادی داد-داران
- ۶ تو هەر نه‌وه‌ی که چاوت جه‌رگی به‌ریم به‌ نیما،
من هەر نه‌وهم که عه‌شقه‌ت کردومی ویتلی شاران
- ۷ سالم له جه‌وری دوله‌بر، کۆتاکه‌ شه‌رحی ده‌فته‌ر،
تو بێن خه‌به‌ر له تاو نه‌و، نه‌و بێن خه‌به‌ر له یاران! (۴)

- ۱ خۆزگه‌ ده‌مزانی له تاران نه‌جانه‌م که‌می ده‌بێن
کویی یاره‌ مه‌شه‌هدم، یا مه‌دفعه‌م هەر ره‌ی ده‌بێن
- ۲ طه‌یی نه‌رزم بۆ نه‌کا گه‌ر شاه‌ی نه‌قشه‌بند،
که‌می به‌ بێن ی پر نابله‌م وادی فیراقت طه‌ی ده‌بێن؟
- ۳ هه‌رگه‌سه‌ن زانی له سۆزی ناله، حالی ده‌ردی دل،
مه‌ظله‌بی نای هه‌مو حالیی له فه‌حوای نه‌ی ده‌بێن
- ۴ نیشی چه‌ییه‌ی زولفی له‌یلا راسته‌ مه‌جنون کوژ بوه
خۆ گه‌زیده‌ی ماری وا قه‌د نامرێ، هەر چه‌ی ده‌بێن
- ۵ عه‌یشی وه‌صله‌م برده‌ سه‌ر، نه‌ندوه‌ی هه‌جریش سه‌ر ده‌چین
مه‌وسیمی نوودی به‌هه‌شتم دی، ده‌مه‌تیکیش ده‌ی ده‌بێن
- ۶ گه‌ر به‌ حوججه‌ت بێن روخه‌م تابیه‌ت ده‌کا صیدقی دلم
مایلی سیتی روخت ره‌نگی به‌ میثلی به‌ی ده‌بێن
- ۷ من له نه‌شته‌ی جامی له‌علت تا چه‌شر نایتمه‌ هۆش
جامی وا سالم له ده‌ورا قیسه‌ته‌ی جه‌م که‌می ده‌بێن؟ (۵)

- ۱ به من بین، سینه‌ی سه‌ختم به قه‌لغانی نه‌ظهر ناکهم
نیشانه‌ی تیری خوینتریزت به جوز له‌ختی جگهر ناکهم
- ۲ دهمی نازت، به روسه‌ختی که تابی تیری غم‌مزم به،
له روی تیغی جه‌فاتا به‌عده‌زین جه‌وشهن له بهر ناکهم
- ۳ له ناوشانت له چینی زولفتا دل حلقه‌های لن دا
خوا گهر وا بدا قودرهت به من که‌س دهر به‌دهر ناکهم
- ۴ له فردی وه‌صفی یارا عاره ناوی مودده‌عی بردن
له رسته‌ی فیکرما خهرموهره هم‌سلکی گوهر ناکهم
- ۵ له یاقوتی له‌بت، یهک بوسه مایه‌م بین، دهمی ناخر
تدلف که‌م، گهر سر و مال‌م، له سه‌وداتا ضرره‌ر ناکهم
- ۶ نه‌گهر پایانی بین هیجرت، له دهرگاتا هتا نه‌مرم،
به مه‌حضی جه‌وری حاجیب یهک وه‌جهد مه‌یلی سه‌فهر ناکهم
- ۷ له ره‌شکا گهر سه‌راسه‌ر نوظقی طوطی بیته‌ سه‌ر هه‌جووم
له مه‌دحی لیتی شیرینت نیتر مه‌یلی شه‌کهر ناکهم
- ۸ له گهل دل شه‌رته سالم گهر نه‌جاتم بین له تارانا
به‌هشت گهر بیته ده‌شتی ره‌ی به نیترانا گوزهر ناکهم (۶)

«تخمیس» له سه‌ر شیهری مه‌ولانا خالید

سالم نم شیهری م. خالیدی نه‌قشبه‌ندی (۱۱۹۳ - ۱۲۴۲ک) به بین
مه‌لامه‌ت هه‌لنه‌بژاردوه. م. خالید نم شیهری له دهر به‌دهری دا هونیه‌توه له
کاتیک دا له سه‌فهری هیندستان دا بوه. جا له چون دا بوه یا له گه‌رانه‌وده‌دا. له ههر
کامینکیان دا بین هه‌ستیکمی مروغانه‌ی پاک سه‌باره‌ت به دوری له «یار و دیار»
دهر نه‌بهری و، باسی سه‌یرانگانانی سلیمانی دینیه‌توه بییری.

م. خالید له ناو تیگه‌پشتوانی کورد دا، به تایبه‌تی هی سلیمانی، وه‌کو
قوریانی چه‌وسانه‌وه‌ی بیروباوه‌ر و، ململاتی نا‌جوامیرانه و، ره‌مزی ناواریه‌ی و
غوربه‌ت ته‌ماشای کراوه. حاجی قادری کزی له باسی ناواریه‌ی م. خالیدا نه‌لن:

قوطفی زه‌مانه خالید، وه‌ک من بوه ناواره
بین قه‌در و قیسه‌ت و شان، بین خانمان و بین نان.

بیگومان م. خالید «بین قه‌در و قیسه‌ت و شان» نه‌بوه، وه‌کو حاجی وتویه‌تی،
له زه‌مانی خوی دا له ناو خه‌لک دا پایه‌یه‌کی به‌رز و به‌ریزی هه‌بوه.

ههر حاجی له‌و شیهره‌ درته‌ده‌دا که بز باسی شاعیر و زاناکانی کوردستانی

تەرخان کردوه، به مجۆزه ستایشی م. خالد نکا:

«مه‌عه‌نی عیلم و عالیم و عامیل

قوطفی ده‌وران و مورشیدی کامیل

هەر له نه‌وه‌ل جەنابی مه‌ولانا

نه‌قشبه‌ندی ره‌واقی الا الله»

سالم ده‌یه‌ده‌ری خۆی و مه‌ولانا تیکه‌لاو نکاو نه‌لتی:

۱. دل له میحنت که یله رێم کەن با له غەم ده‌رچم له شار

نه‌مه‌رۆ رۆژتیکه له جەمعی مه‌ردومان بگرم کەنار

ده‌سته نه‌مۆنۆ دانیشم بۆ حالی خۆم بگرم به زار

«موسم عیداست و ما نویمید از دیدار یار

عالمی در عیش و نوش و ماو دو چشم اشکبار» (۱)

*

۲. نەم جیهانه خولده بۆ مه‌ردوم، وه‌لتی بۆ من سه‌قه‌ر

عومری شیرینم به تالیی چو له به‌ر طولی سه‌قه‌ر

قه‌ت له مودده‌ی عومری خۆم دا هه‌فته‌یین نه‌م‌دی هه‌ضه‌ر

«سینه‌ سوزان، دل فروزان، کوجه کوجه دریدر

کس مبادا هه‌مچو من اواره از یار و دیاره» (۲)

*

۳. دپته‌ گوتم دایم به زاری ناله‌یی مه‌حزونی دل

بەن قه‌راری و نیضظی‌را به سال و مه‌ه قانونی دل

داته‌یی کۆشکی موراد و، تیکشکا نه‌ستونی دل

«به‌کره‌ جوئی شد زهر چشم روان از خون دل

عاقبت کردم دوا داغ فراق سرچناره»

*

۴. کهس نه‌بن سالم له دنیا‌دا وه‌کو من توشی ده‌رد

بەن نه‌وا که‌وتومه‌ غوربەت ناتەوان و په‌نگی زه‌رد

شیعری مه‌ولانا نه‌خوینم هه‌لته‌ کیشم ناھی سه‌رد

«خالدا گر تیسستی دیوانه و صحرا نورد

تو کجا و کابل و غزنین و خاک قندهاره» (۷)

-۸-

تیکچونی پاشایه‌تی باهان، یان راسته‌ر نه‌مانی ده‌سه‌لاتی کوردی، کاریکی

قولی له دل و ده‌رونی سالم کردوه. سالم به‌م بۆنه‌یه‌وه چەند قه‌صیده‌یه‌کی سیاسی

دریزی هه‌لبه‌سته‌وه. قه‌صیده‌کان، نه‌که‌رچی له کاتی جیا‌واز و به‌ بۆنه‌ی جیا‌جیا‌وه

دائراون، بهلام همویان پتیکوه بهستراون. همویان یک بابهت پتیک نه هیتن و، له دهوری نهو مدینه تبه نه توایه تبه نه خولینه وه که دواى هاتنی دهسلاتی راسته و خوی تورک توشی ناوچه که بوه. رهنکه نهو له همو کهس باشتر هه لومه رچی ناوچه ی سلیمانی له ژیر دهسلاتی تورکی داگیر که ردا گنیرا بیتنه وه. خوتندنه وهی سمرله نوئی ی نه م شیعرا نه پتیکوه وینه یه کی گشتی ژیا نی پر چهوسانه وه و، کرتیره وهی نهوسامان بؤرون نه کاته وه.

قهصیده کان نه مانه ن:

۱. باسی پهرتشانى نوکهرانى بابان دواى نهمانى دهسلاتی خوچیبی
  ۲. ستایشی عزیز بهگ
  ۳. شعری عزیز بهگ له گه ل لهشکری تورک
  ۴. مژده ی گه رانه وهی عه بدوللا پاشا
  ۵. قهصیده که ی نالی و، وهلامه که ی سالم
- رهنکه هه ندی شیعری تریشی دانابن، فهوتا بن، یا هیتنا نه دوزر ابیتنه وه.

- ۹ -

- ۱ بهده نه حوالی نه شخصان که خاصی مولکی بابانن
- له بیتدایی فه لک هه ر یک سه راسیمه و هه راسانن
- ۲ جهوانانی سهی قهه بهسکه داماون له بن چیزى
- له ژیر باری غه ما هه ریهک له خه مدها میشلی چهوگانن
- ۳ له بابانا گرفتارن پهرتشان خاطر و بن کهس
- به جه معیبهت سیه به ختانه وهک گیتسوی خو بانن
- ۴ گه دان و بوگه دا ده رگانه وانا کهن له بن چیزى
- وهکو نه پرادی دانا هه ر له فیکری خانه به ندانن
- ۵ له ظولمی چه رخی دونیه روهه سهخی طهبعانی حاتم دل
- به راهی کویس دونانا له هه رسو کاسه گه ردانن
- ۶ به دهستی که شمه کهش هه رسو درا بهرگی خوندنارانی
- قهبابی نوکهر و ناغا همو بهن چاک و دامانن
- ۷ له بابانا نه میسته چونکه قاوهی نوکهری دوغه
- له حهلقه ی نه هلی جهسره تا همو که موله فنجانن
- ۸ نهوانه ی تورمه پۆش و شه هدنۆش و ناز په روهه بون
- نه میسته خانه به ردۆش و نه خۆش و زار و عوربانن
- ۹ نهوانه ی جتن نشیمه نیان له گوشه ی تهختی حاکم بو
- به دهستی شه ره زورا جومله وهک غولی بیابانن

- ۱۰ دله‌رزن هه‌وری نه‌و گه‌ر بیته روی گه‌ردون له پایزدا
به روتی کزنه خه‌زیوشان له فیکری به‌رگی زستانن
- ۱۱ صه‌فی پاشانی باه‌وغللی له دئی ی کۆسته و ده‌باشانا
به ده‌وری گه‌لله‌دا چوماغ ده‌رکف جومله چویانن
- ۱۲ موریدی خانه‌قا زۆرن له عه‌هدی عه‌دلی رۆمی دا
له ناغایانی بئ به‌ش حوجره‌ها جن ی تۆبه‌کارانن
- ۱۳ نه‌گه‌رچی طاعه‌تی جه‌بره وه‌لئ عیله‌ت به‌ بیتیاری
وه‌کو قاری به‌کایه‌ک حافیظی سی جزمی قورنانن
- ۱۴ له طولی رۆزگارانا له هه‌رلا خادم و مه‌خدوم
وه‌کو نه‌صحایی پیغه‌مبه‌ر عموه‌ن رۆزه‌دارنن
- ۱۵ سیه‌به‌ختانی بئ ده‌وله‌ت، له به‌ر بئ مالی و عوسره‌ت
گه‌ه‌ق حه‌مالی مالانن، گه‌ه‌ق عه‌للاقی مه‌یدانن
- ۱۶ ..... له فه‌وجی له‌شکری نیسلام
له خه‌وفا طیفلی مه‌ردوم وه‌ک عه‌یالی نه‌هلی زه‌نگانن
- ۱۷ صه‌فی مه‌قروضی قه‌رزی نیلتیزامی حاصلی رۆمی
له ناو هه‌ورامی و کوردا هه‌مو ته‌بدیل و په‌نهانن
- ۱۸ له فیکری نیلتیزاما شه‌و ده‌که‌ن شورا له به‌ر عوسره‌ت
سه‌حه‌ر بۆ هه‌ولئ قوتی شه‌و له ناو شارا په‌ریشانن
- ۱۹ نه‌وانه‌ی به‌ر شکستی نیلتیزامی حاصلی رۆمن
له تاو بیته‌و نیه‌ گاکه‌ل چه‌رتنی میری جافانن
- ۲۰ زه‌ره‌رکده‌ی نیجاره‌ی پادشاهی چۆته ده‌رویشی
فه‌قیری مولکی هه‌وشار و شه‌ریبی شاری تارانن
- ۲۱ به‌ دیه‌قانی به‌لاو بون دایه‌ره‌ی بئ که‌س به‌ قۆبی دا
له به‌لخه و دۆکه‌رۆ و نه‌وتی و ده‌لوجه و سه‌ید ستیانن
- ۲۲ به‌ که‌وبازی خه‌ریکن ده‌سته‌ی مه‌عزولی بئ ناغا
موقیسی قه‌هره‌مان و مبولی و تیمار و باخانن
- ۲۳ حه‌یادارانئ بئ حورمه‌ت له تاو بئ مالی و عوسره‌ت
فه‌قیری دئی ی فه‌قیره و ته‌کیه و نه‌ستیل و تافانن
- ۲۴ گروهی چه‌مه‌جه‌ماش هه‌روه‌کو نوستادی خونساری
له دئی ی ته‌نکی... و تبه‌هار و دۆلانن
- ۲۵ نه‌رمیانی قه‌دیمی موسته‌عیین بۆ خه‌ره‌ک داری
به‌ یادی توره‌ و، کا و جۆ و نه‌فسار و پالانن

- ۲۶ قعدیم تن پهروهی نازن به بازارا غویار نالود
 نهگه گاری گا ناوهر وهگه هتیم فرۆشانن
- ۲۷ له بیسی تازیانهی مهردی رۆمی سهیید و صۆفی
 به نومندی گهزۆ و مازو له بن داری مهرویوان
- ۲۸ هونهرمهاندانی شیراوهزن، قهوی دهستانی پیل نهفگه،
 له روی غهواوسی نه تراکا وهکو روه گورتزان
- ۲۹ کوهن سهوداگهری شاری له شورا مهصله حهت بیتن
 وهلن نۆکه به به قالی ترازوبازی دوکانن
- ۳۰ کرتیکارانن ناکهس بز بناغهی کوله بی دیهقان
 له خانهی گاولی نۆکه په یاههی خشت کیشانن
- ۳۱ به رنی بییم و خه تهردا یک به یک بز قاصیدی چاکن
 به بن ته کلیفی ره هزن، خود به خود بن چیز و عوریانن
- ۳۲ صهفی مه قروضی بن تهوسن له سههمی سهت سهتی نه تراک
 وهکو عاشق له هیجرانا په کایهک نه شک ریزانن
- ۳۳ گهن قهلیوته سهده بهسکه به بن سایمن له وادی دا
 وهکو مه جنونی سه حرای له بن خاری موغه یلانن
- ۳۴ کزه و دودی که باب دهردی له مه طبه خهای بن دودا
 به یادی قوتی شامی شهو جگه رها بهسکه بریانن
- ۳۵ طه لب ناکا گه دا قهد سوی سفرهی صاحبی نیعمهت
 له تاو نه حوالی بن نانی له هه رجا خانه میهمانن
- ۳۶ به ظاهر خوروم و شادن له روی تورکی نه رۆمی دا
 له دل دا گه رچی دیگ ناسا به مه خفی جومله جۆشانن
- ۳۷ به نه حوالی ملوکانی گه دا پهروه ر دلیم سوتا
 له بابانا نه میسته موسته حه ققی خیر و نیحسانن
- ۳۸ له جهوری چه رخی گه ردون بهسکه حهیرانن به ناچاری
 به لهب خندان و شادانن به دل غه میگین و گریانن
- ۳۹ به نامهردی سه راسه میثلی گورگینن له لای رۆمی
 نهگه روبین تهنی عه هدن وهگه سامی نه ریمانن
- ۴۰ نیظامانی مولازم مه نسه بی ماضی بیحه مدیلا
 له لادی دا به دو شایی هه مو جۆچینی دیهقانن
- ۴۱ خه یانهت پیشه کانی فهوجی برنجی له برسانا
 به ناچاری له دئی صوفیله را وهرزتری دۆمانن

۴۲ مه‌لخ طبعن له هیتسوی ده‌غلی دیهقان به هر لادا

له ناو جاری گهنم هریرک وه‌کو داهزلی خهرمانن

۴۳ درتغا بز سوارهی خاصی پایتختی سلیمانی

له قرکه و قزله‌ر و قزخ به روتی جومله گاوآن

۴۴ به‌سن سه‌گمه‌رگ و بهن عار و گرانجان و سوپوک عه‌قلن

نه‌وانهی نه‌هلی باهانن به دل له عه‌ده خه‌ندانن

۴۵ له نه‌وضاعی سلیمانی نه‌وانهی شاد و ناسوده‌ن

له فدرعا نوظفه‌ی حه‌یضن له نه‌صلا جنسی شه‌یتانن

۴۶ له نه‌صلا بانوی نم کاره کاسبهای شه‌ری بون.

له نه‌مری فیتنه نه‌نگیزا سه‌راسه‌ر میثلی مه‌ردانن

۴۷ گه‌هن هه‌مده‌ردی نه‌ترانن، گه‌هن هه‌معه‌یشی نه‌کرادن

له یه‌کلا ماده‌ری به‌رهن، له یه‌کلا یاری گورگانن

۴۸ له ظولمی چه‌رخ‌ی چه‌پگه‌ردش، درتغا هه‌سه‌ره‌تا ده‌ردا

به میثلی سالمی بینه‌کس گه‌لن کس ویلی شارانن. (۸)

هه‌روه‌کوبه سه‌رناوه‌کهی دا ده‌ره‌که‌وی: «له وه‌صفی په‌رتشانوی نوکه‌رانوی

دوای روتشتی عه‌بدوللا پاشا بز قوسته‌نتین»، سالم نم قه‌صیده‌ی له

دوای لیخ‌رانوی عه‌بدوللا پاشا و، کیشانه‌وه‌ی بز به‌غداد و، دورخسته‌وه‌ی بز

نه‌سته‌مول، هزنیسه‌ته‌وه، والی به‌غداد نیسماعیل پاشای به موته‌سه‌رپرفی

سلیمانی داناوه.

نیسماعیل پاشا نوردوی تورکی هتئاوه. بنکه و باره‌گای له سلیمانی داناوه.

بز نه‌وه‌ی شوتنه‌واری ده‌سه‌لاتی باهان نه‌هیلتن، داووده‌زگای پیتسوی گزوبوه و، هی

تازه‌ی له جیگا داناون. زور کس له‌وانه‌ی له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی باهان دا خاوه‌ن پله

و پایه و ده‌سه‌لات و نیستیا‌ز بون لاهراون و لن یان قه‌وماوه. نه‌مش کاری کردوته

سه‌رباری ژبانیان.

سالم له قه‌صیده‌یه‌دا باسی چند شتن نه‌کا:

۱. خرابی باری ژبان و هه‌لومه‌رجی گوزه‌رانوی «هه‌له‌بژارده» ی دانیش‌توانی

سلیمانی: بنه‌ماله‌ی میسه‌رکان و، کاربه‌ده‌ست و موچه‌خوره‌کانی ده‌زگای باهان...

نه‌مانه به جزئی له ناز و نیعمه‌ت که‌وتون، که‌وتونه‌ته سوال و، ناچار بون شوانی،

گاوآنی، حه‌مالی و عه‌للاقی... بکه‌ن.

۲. هه‌ندپکی تریش له ترسی زولمسوزوری ده‌سه‌لاتی تورک له شاردا خوتیان

گوشه‌گیر کرده‌ خویان داوه‌ته خانه‌قسا و مزگه‌وت و خوتیان به نوئژ و خوتندنی

قورنانه‌وه خه‌ریک کرده‌ و، هه‌ندپکی تریش له دیهاتی ده‌وروبه‌ری سلیمانی دا

خوتیان حه‌شار داوه و، هه‌ندپکیش ناواره و ده‌ره‌ده‌ری شوتنان بون.

۳. لهو سرددهمهش دا، وهكو ههمو سرددهميك، تا قميتكي قازانچپهرست و دورو خويان له دهسلاتي داگير كهر نزيك خستوتوه بونهته هاوكار و چاوساغيان، له گهل «دايكي بدرخ» شيوهنيان كرده و، له گهل «گورگ» گوشتيان خواردوه. سالم جنتوي قورس به مانه نهدا كه له «نوضاعي» نوساي سليتماني «شادان و ناسوده» بون.

۴. «كاسبه كاني شار» كه له ناناراميي دريژخاياني سرددهمي دهسلاتي باهان و، نهماني ناسايشي گشتي و تايبه تي، دياره نوهنده بيتزار و هراسان بون، هاوكاريان له گهل دهسلاتي داگيركهر كرده. سالم نهمان به «باني نهم كاره»، اته نوبالي مدينه تيبه له گهردني نوان توند نكا. راستيبه كه ي نهمان به ربرسي نهو روداوه نهبون، چونكه نهمه نه نجامي سياسته تي ناوهنديي دهولتي عوسماني بو، نك پيلاني «كاسبه كاني شار».

۵. هه ندي بيروبوچوني سالم سه پارهت به «ره عيبهت» و «كاسب» و «پيشه كار» لهم شيعره دا و له شيعره كاني ترشي دا هه يه، له گهل تيگه يشتي نهم زهمانهدا ناگوچين، به لام ههمو بيروبوچوني نهبين بېرته وه زهمان و زهميني خوي و، به سنگ و تهرازوي نهو سرددهمه و، له چوارچينوي هه لومهرجي سياسي، كومه لايه تي، نابوري، فهرهنگي... نوسا كه دا بكيشترين، نك به نيسنا و، له هه لومهرجي نيسناتا.

- ۱۰ -

ستايشي عزيز بهگي باهان

سالم قهصيده بهكي دريژي تهرخان كرده بو ستايشي عزيز بهگي باهان. عزيز بهگ كوري نهو رهحمان پاشا و، براي مه محمود پاشا و سليتمان پاشا و، مامي نهحمه پاشا و عهبدوللا پاشا بو. كه تورك دهستي به سر سليتماني دا گرتوه، عزيز بهگ سوري بو دانه نهواندون. بهر بهر كاني كردون و، خهريكي رنك خستني بهرگري بو. سه رته اي قهصيده كه به مجوزه دهس ين نكا:

دهكا دنياين پر شوش به دايم فيتنه ها پيدا
به نه پرنك و فسون هه ردهم له هه مويين وه شا پيدا
تا نهلن:

په نا هم شهسوارنكه گوزه ركا گهر به نه لوبورزا
دهكا نوكي سمي نهمي له خارا توتيا پيدا
به حوجدهت نيژه گهر لن دا، سوپهر وهك كاغهزي قهنده
به هه ضررين له گهل بازويي نهو، حوكمي قهضا پيدا

*

له سه مي حمله يي نهو، بو عه دو هه رجا جهزه ر لازم

له دوس نهو بو، کراسی رومیان شیوی قهبا پهیدا

*

له دهریای مدعره که ی تیغی نه ههنگی گهر نمایان بئ

له ناو نوردوی تورکانا ده بئ شین و صه دا پهیدا

سالم، سه ره تای ستایشه که ی وه کو له سه ره وه نوسراوه، به «موبالهغه» دوس بئ نهکا و، له سه رانسهری قه صیده که دا نه ونده به نازایه تی و لئوه شاهه بی و سوارچاکسی عه زیز بهگ دا هه ل نه دا نه گاته راده ی هه لئانیتکی بئ تام. به لام بئگومان نم هه لوتسته ی سالم، هه لوتستکی سیاسی بوه و، جئگای ریز لئ نانه. سالم به تمای هیچ پاداشتیکی ماددی نه بوه له عه زیز بهگ. عه زیز بهگ له و کاته دا نهک هه ر ده سه لاتدار نه بوه، به لکو شورشگیتیرتیکی یاخی بوه له ده سه لاتی زالی تورک و، دوایستر له هی نئیرانش. سالم باسی عه زیز بهگ نهکا وه کو قاره مانی نه ته وه بی کورد له به رامبه ر تورکی داگیرکهر دا. له و روزه دا نازایه تیبه کی بئ وینه بوه که سن زات بکا، به چهک یا به قه له م، بچن به گژ ده زگای حوکمرانی عوسمانی دا، نه مه له دولاوه شه زه بی به سه ر نهو که سه دا بارانده: په که میان، شه زه بی ده سه لاتی داگیرکهر، که نه بو به هوی گیران و ده ره ده ری و بئ به شی له هه سو نیستیازه کانی نزیکایه تی له حوکم. دوه میان، شه زه بی دژایه تی «خه لیفه ی موسولمانان»، که له و سه رده مه دا له به ر چاوی زور که س، به تایبه تی پئشه وایانی دینی، «نیطاعه ت» ی «واجیب» و «فهرض» بوه.

دوای دورخستنه وه ی مبه ره کانی باهان «بوشایی سه رکر دایه تی» دروست بوه. سالم له شیعه ره که ی دا به ناشکرا باسی نه مه نهکا و، له خوا نه پارته وه عه زیز بهگ رزگار بکا یا بئگیتیرته وه بژ نه وه ی سه رکر دایه تی مولکی باهان بگرتته دوس و، له دوس تورک ده ری به نئتی و، ره واجی بژ پهیدا بکا.

عه زیزم وا له ناو چاها خودا وه ندا نه جاتی ده ی

له چیه ره ی نهو بکا په عقوسی دل ره مز ی صه فا پهیدا

خودایا مولکی باهان بئ ره واج و قه لبه، سا لوظفی ا

به نیکی سیری وجودی نهو بکا، وهک مسک، به ها پهیدا.

-۱۱-

شه ری سواره ی به بان و نوردوی روم

سالی ۱۲۶۳ / ۱۸۴۷ رتیکه وتنی دوه سی نه رز روم له نئسوان ده ولته تی

نئیران و تورکیای عوسمانی دا به چاودتیری ده ولته ته گه وره کانی: به رتانیای و روسیا، نئسراکرا و هه ردو ده ولته ته په سن دیان کرد. نه مه ش بناغه ی سیاسه تی ها و به شی هه ردو ده ولته تی به رامبه ر مه سه له ی کورد و مبه رایه تیبه کور دیه کان دارشت. پاشا کانی باهان نئتر بواری مونا و هره و، نه مبه ر و نه و به ریان نه ما.

سالی ۱۲۶۴ / ۱۸۴۸ نهجیب پاشای والی ی بهغدا، نهحمده پاشای بابانی به یهکجاری لت خست و، عهدوللا پاشای برای له جینگای نو دانا به قایقامی سلیمانی.

دوای نهجیب پاشا، عهدی پاشا بو به والی ی عبیراق. محمدهد بهگی برای عهدوللا پاشا، بهو هیوایه نو له جینگای عهدوللای برای بهکن به قایقام، ههلات بز بهغدا، له بهغدا گلپان دایهوه.

سالی ۱۲۶۶ / ۱۸۴۹ نامیق پاشای والی ی بهغدا، عهدوللا پاشای بانگ کرد بز بهغدا، لهوئی گلی دایهوه. نیسماعیل پاشای دانا به قایقامی سلیمانی و، هیزکی ۲ هزار کهسی له گهل نارد. نامیق پاشا له پیش دا محمدهد بهگ و، دوای نو به چند روزی عهدوللا پاشای به گسراوی رهوانه نهستهمول کرد. نرکی نیسماعیل پاشا له سلیمانی دا نهوه بو؛ شوتنهواری دهسهلاتی بابان نههیتلی و، دهسهلاتی ناوهندی تورکی تن دا دایهوزیتن.

نیسماعیل پاشا بهکهمین حاکمی بیگانه بو له سلیمانی.

عزیز بهگی نهورهحمان پاشا سری دانهواند و، کهوته خن ناماده کردن بز بهرهلستی و، دهرکردنی نوردوی تورک. حسین بهگی برای و، محمدهدنهمین بهگی کوری عوسمان بهگی برزازی و، ههندی له بهگزادهکانی تری بابان و، ههندی له سواری ههمهوهند و هوزهکانی تر بون به هاودهنگی.

عزیز بهگ و سواریهکانی هههوزی له دهوربهری سلیمانی دا پهلاماری سربازهکانی تورکیان نهدا. هیزهکانی تورکیان شپزه کرد بو. نیسماعیل پاشا تنگا و بو. موسیر نامیق پاشا هیزی زیاد و ههندی تویی نارد بز بههیزکردنی نوردوهکی سلیمانی. بهلام عزیز بهگ بهردهوام بو له سر شالارهکانی.

عزیز بهگ به نیازی گرتنهوهی سلیمانی خوی سازدا، لهمهش دا محمدهدنهمین بهگ و، کورهکانی سلیمان پاشا؛ قادر بهگ و حهسن بهگ و، چند کهسی که له بهگزادهکانی بابان هاودهنگ و هاوکاری بون. پت نهچن ههندی له بابانهکان له ناو هیزی «نیظام» دا بون و بز «فیل» بهلینی هاوکاریان پت دابن، بهلام له کاتی شهکهدا بهلینهکهیان به جن نههینا بون.

هیزی عزیز بهگی بابان به کومهل هیزشان بز ناو سلیمانی کرد.

نیسماعیل پاشای تورک بهریهرچی دانهوه. به توندی توپارانی کردن و، سربازهکانی تورک ناو کولانهکانیان لت گرتن. شهزکی قورس قهوما. سواریه بابان له ناگری توپ و تفهنگی تورک زهرهزکی زوریان پت کهبشت و، شپزه و پهزیشان بون. ژماره بهکی زور کوزران. محمدهد نهمین بهگ به گولله بریندار بو. به زهحمهتیکي زور له شار دهریاز بو. خوی که یانده ناوایهکی دوری شار بهلام چونکه برینهکی کاریگر بو پاش ۳ روز مرد.

ژماره بهکی زوریش گیران. براکانی نهحمده پاشا؛ قادر بهگ و حهسن بهگ

و، سلیمان به‌گی هه‌له‌بجهمی به دپل گیران و، به گبرای ره‌وانه‌ی نه‌سته‌مول کران. پیره‌میرد، له کورته باستیکی نعم شه‌رده‌دا، وه‌کو شه‌رده‌کی خست‌وته مانگی ناوچه‌ژنانی ۱۲۶۶ / ۱۸۵۰ هوه. ماوه‌ی گه‌ماوژدانی له‌شکری تورک و، باسی فیتله‌که‌یشی کرده. نه‌لن: «عه‌زیز به‌گی مامی نه‌حمده پاشا عوسییانی کرد و، په‌نج‌او‌به‌ک رۆژ ده‌وره‌ی سلیمانی به‌ست. ناخری به‌فیتل و، به‌ناوی عه‌سکه‌ری نه‌حمده پاشا و ده‌سته و دانیره‌ی مورته‌دده‌کانه‌وه - واته به‌ناوی نیزامیه‌کانی نه‌حمده پاشاوه - کاغه‌زیان بۆ‌نوسی: وه‌ره نیتمه ته‌سلیم نه‌بین! نه‌ویش به‌دلپاکی و بین باکیی هاته سه‌ر قشله و توپخانه، له پر ده‌ستریژی توپ و تفه‌نگیان لښ کردن. زۆریان لښ کوشتن. هه‌مه‌زه‌ی مه‌سه‌ره‌فی باپیرم له‌و شه‌رده‌دا پانزه‌هه‌رازا و که‌سوکاری کوژرا. خۆیشی به‌هرینه‌داری گیرا. له چوخمه‌که‌ی جه‌ساری مالی کاک نه‌حمده‌ی شیخ چه‌پس بون. شه‌و په‌نجه‌ره‌ی شان و رایان کرد.»

نیسماعیل پاشای قائمقامی سلیمانی و نه‌فسه‌ره داگیرکه‌ره‌کانی له‌شکری تورک، له ۲۹ ی ره‌جه‌به‌ی ۱۲۶۶ / ۱۲ حوزه‌ییرانی ۱۸۵۰ دا، بۆ «پاکانه کردن و ئافه‌رین» ی محمه‌مه‌د به‌گی کورپی خالید به‌گ و کوره‌کانی: عه‌بدوللا، عه‌بدوره‌حمان و، حسین، که ماوه‌ی چل رۆژ، به ۳۰۰ سواره‌وه له سه‌نگه‌ری تورک دا دژی عه‌زیز به‌گ جه‌نگیون، شه‌هاده‌تنامه‌یه‌کیان نوسیوه. هه‌ره‌نه‌مانه‌ش فیتلیان لښ کرده. له به‌ره‌نرخه‌ی میژویی نم به‌لگه‌نامه‌یه‌لیته‌ده‌داوه‌ده‌ق وه‌کو خۆی نه‌ینوسه‌وه:

له به‌گ‌زاده و خانه‌دانه قه‌درگرانه‌کانی سلمانیی: محمه‌مه‌د به‌گی کورپی خالید به‌گ، که دلسۆز و گیانه‌بخشی سه‌لته‌نه‌تی سامدارتانه و گه‌بیش‌وته ته‌مه‌نی ته‌واو و، له لایه‌ن هه‌موانه‌وه و، به‌تایبه‌تی له‌ناو عه‌شیره‌ته‌که‌ی دا په‌سه‌ند کراوه و، راستگۆیی و خزمه‌تگۆزاری شایسته‌ی په‌سه‌ندی شاهانه‌تان بوه، له گه‌ل گه‌بیشتی عیزه‌ت مه‌ناب نیسماعیل پاشای دانراو به‌قائمقامی سلیمانی، میری ناوبراوه‌له ناوچه‌ی قزلجه‌دا له‌کاتی یاخی بونی به‌گ‌زاده و نۆکه‌ره‌کان دا، چالاکانه‌کاری کرد بۆ راکیشانیان و پیاوی تایبه‌تی ناره‌سه‌ریان و، به‌هه‌مو جۆره‌نامۆگاری و دل‌دانه‌وه‌به‌ک له‌گه‌لیان خه‌ریک بو.

به‌بۆنه‌ی نه‌و کاره‌چاک و راستانه‌ی خۆیه‌وه که به‌کاری برد و یاخیه‌کان و مرغالیفه‌کان لیتیان نه‌بیست و گوته‌رایه‌لی نه‌بون، هه‌روه‌ها له‌و ساته‌ی که رینگاوبانی هاتوچۆنیش به‌شته‌را بو، نه‌و له‌ناوچه‌ی قزلجه‌وه پتر له ۳۰۰ سوار و پیاوه‌ی خۆی هیتا بۆ سلیمانی و له‌لایه‌ن پاشای ناوبراوتنمایی کرا و دامه‌زرا و، خۆی و مال و که‌سوکار و، رۆله‌گیانه‌بخشه‌کانی شه‌و و رۆژ له‌قشله‌دا پیتشخزمه‌تی پاشای ناوبراوتنمایی و، تا به‌سه‌ر چۆنی ترسی یاخیه‌کان، ماوه‌ی ۴۰ رۆژ نه‌گه‌رایه‌وه ناو خه‌زانه‌که‌ی.

له‌رۆژانی شه‌ره‌پش دا، له‌لایه‌که‌وه‌خۆی و کوره‌کانی: عه‌بدوللا به‌گ و

عبدوره حمان و حسین بهگ، هاوکاری نعو سواره و پیادانهی ژیر فرمانی بون و،
خبریکی بهره‌لستی کاری ترساکی ناله‌باره‌کان بون، که به غیرت و دل‌سوزی‌بهره،
خویان له رویان دا توند راگرت. له لایه‌کی ترهوه، نیمه له دلپاکیی و راستگویی و
به جیهتانی نهرکیان دنلیا بوین.

له کوتایی دا، له باره‌ی غیرت و دل‌سوزی‌بهره‌ی میری ناوبراو و کوپ و
به‌گه‌کانی که باس و تاریفیان تهاو ناپن و به‌راوردی وینه‌ی به‌گزاده‌کانی تر
ناکرتن، له هم‌سوریه‌گه‌وه شایسته‌ی لیبوردن و مهرحه‌مه‌تی گه‌وره‌یی
پایه‌به‌رزتانه.

له بهر نه‌مانه، نیمه نهم شه‌هاده‌تنامه‌یه‌مان بز باره‌گای به‌رزتان نویسی و
پزشکه‌شمان کرد. فرمان فرمانی جه‌زه‌رتانه. له ۲۹ی ره‌جه‌یی سالی ۱۲۶۶ دا

به‌نده میرنالای پیاده حمسن

به‌نده میرنالای نندامی نه‌نجومن نیسماعیل راتب

به‌نده میرلیوا و قایقامی سلیمان نیسماعیل

به‌نده بیکباشی پیاده تاهیر

به‌نده بیکباشی سواری محمده‌د شفیق

به‌نده کاتب لیوای سواری سعید

به‌نده قزل‌ناغاسی پیاده حسین

به‌نده قزل‌ناغاسی سواره عومر

به‌نده یوزباشی پیاده حسین

به‌نده مولازمی پیاده محمده‌د

*

نهمه دواپن شهری بابان بوله گهل ده‌ولته‌تی عوسمانی.

عه‌زیزه‌گ له گهل ژماره‌یه‌کی کم ده‌ریاز بو. ماویه‌ک ویتل و سه‌رگه‌ردان له
ناوچه‌کانی سنوری رۆم و عه‌جه‌م دا سوپایه‌وه. حکومه‌تی عوسمانی داوای له نیران
کرد، حاکی کرماشان، عه‌زیز بهگ ده‌ریکا، عه‌زیز بهگ له هیچ لایه‌گه‌وه هیوای
نه‌سابو. سه‌ره‌نجام به‌ تنیها رتیگای نه‌سته‌مولی گرت و خوی به‌ ده‌سته‌وه دا، له
جینگایه‌کی دور له کوردستان ده‌س به‌سه‌ر دایان ناو مرچه‌یه‌کی مانگان‌نایان بز
بریه‌وه.

میره‌کانی بابان له کوردستان دورخرانه‌وه، نه‌گه‌رچی زوریان پله‌و پایه‌ی
ده‌وله‌نییان پن به‌خشین، به‌لام هه‌تا مردن نه‌یان هیشته‌ جاریکی که پن بنینه‌وه سه‌ر
خاکی کوردستان. (۹)

سال نهم شهری به‌ هه‌لبه‌سته‌تیکی درتژ هونیه‌ته‌وه. دیدنی شه‌ره‌که وه‌کو
شه‌رتکی نه‌ته‌وه‌یی دزی ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ر و، عه‌زیزه‌گ وه‌کو قاره‌مانیکی

ندته و هبى شهوى بهر رنگارى بپنگانه پاس نه کا .

- ۱ لیم گه پین با گۆشه گیر بم ، دسته و ئه زئۆ ، گهف زه نان
گیشه لۆکه ی با ی نه دامهت تارى کرد صه فحه ی جیهان
- ۲ شاره زور به هر و ، سلیمانی له سه ر نه و گه میه رهنگ
بز شکستی وهک نه ههنگ بو فیتته یی ناخره زمان
- ۳ کئ دو عای کردبئ به سۆز نه مسال له کشتی شه ره زور
دابهاری ئی له ته نخوای ته رزه ، رۆمی ناسمان ؟
- ۴ راسته گه ردون چابوکه بز رهنگی بهد پیتن ، وهلی
نارۆتئ رهنگئ بهم رهنگه به موده ی صه د قیران
- ۵ به زمی صهیدی ئیمه صه یاددی فه لهک کار ئکی کرد
رهنگه بالای تیره ددان بیتته ته رکیبی که مان
- ۶ ضیعفی طالبع جاذیبه وهک که رهه با بز خوتن و دهم
سهیری چیه ره ی به ختی من که ن بو به رهنگی زه عفران
- ۷ نه وه هاری من خه زانه و فینکیی صوبه م ته موز
په تهوی ماهه غه م و چاکی ده رونم وهک که تان
- ۸ ناگری نه گبهت له خه رمه نه های طالبع که وتوه
شه معی ده ولت هه ر ظه رف ده گرا هه مو خامۆش کران
- ۹ حه لقه ده یین یاران هلا ناشوفته به خت و تیره رۆژ
رۆژگار دنیای له ئیمه کرده گیتسوی دولبه ران
- ۱۰ هه وری به ده به ختی که هاته روی فه لهک وهک رهنگی قیر
که وکه به ی ماهی مورادی نه هلی باهان بو نیهان
- ۱۱ صاعیقه و به رقی نه دامهت ظولمه تی دا شه رق و غه رب
به رده بارانه به مه خصوصی له سه ر مولکی به بان
- ۱۲ چاوی عبیرت هه لبه نه ی دل له وه ضعی ده هری دون
سه یرکه سا تورکی فه لهک چی کرد به زومره ی کورد زوبان
- ۱۳ چاره سه رکه ن نه هلی ده رویش نانی مونعیستان به را
لوله بو سفره و نواله ، ون گراوه ظه رف و خوان
- ۱۴ نه هلی سادات و مه لا و حاجی هلا شین که ن به سۆز
ده فته ری نه هلی وه ظایف دیم عمومه ن حهک کران
- ۱۵ عه رصه یی مه دیدانی چه رخه نیسته جه ولانگه ای بوم
بو به لانه ی زانگی به دخو ناشیانه ی باله بان
- ۱۶ دل له میحنهت که یله تابه ی سه یری ناوشارم نیه

- عہنی چاوم خوتنی تن زاوہ لہ داغی مردومان
 ۱۷ بہ زہان، کوکوزہ نان، ہدر خانہ دان، تن دہ فکرم
 عدنکہ بوت خواجانشینہ و جوفتہ جوغدن دیدہ بہان
 ۱۸ حاکمہ رومی لہ سہر تہختی سولہ یمانی دریغ
 کہوتہ دستی دیوی دون موہری سولہ یمان نہ لہ نہمان
 ۱۹ مہ جلیسن واپن موہہ خخہ ص دودی گوزگرد عودہ ہوی
 دہ رویش ناغا بو، لہ جن ی مستو ہمو شو و نہ غمہ خوان
 ۲۰ عہزل و نہ صبی کرد بہ تہ دبیری کہ یا مہ نصوبی روم
 قاوہچی نہ ولای قاہسی بیت و، سوران پالہوان
 ۲۱ کتی دہکا تہ تقسیمی مہ نصب و اوقابیل شہنی شہخص
 بوز عزیز سہروازی کہوم و حاجی قادر ناشہوان
 ۲۲ نالوگوزی مہ نصبی دو شہخصی عالیجاہ کرا
 مہ محمود ناغای زل حہکیم ہاشی، حہمامچی بہ بہ جان
 ۲۳ کوزل بہ دوش، با خہرقہ پوز ہن، تاج و کہ شکوتل ہلگرن
 رو بہ کہ نہ نہ ملاکی (...) بچتہ شاری خاموشان
 ۲۴ نہ سکہ مل بیتن قہراریان دہن لہ جن ی ناغالہران
 مہ جلیسی شورا نہ میتستہ خاصہ بوز نہ صنافہ کان
 ۲۵ وا کہریم ناغای نہنت تہ دبیری ہستہی جاف دہکا
 خالہ ہومہر داروغہی شارہ و مودیری حاجی نہ جان
 ۲۶ کہس نہ چیتہ پتیشہوہ حاجی غہنی تہ دبیریہ
 مہ نصوری نہ ہتی نفوسہ و شاغیلی باجی دوکان
 ۲۷ حاجی میرزا کہوتہ ناو کار و تہرازوی شاردہوہ
 مہ صرف ناسا حاسیبہ بوز خاصہ جاتی مالوان
 ۲۸ میری خولمار و دہلین نہ مسال مہظنہ نہ صالحہ
 باز بہ جہباریان سپارد باقل نوموری دوزمہکان
 ۲۹ ناغہ طاہا مہ شہورہ تجویہ لہ گہل سہرکاتبی
 وادہ زانم و ہرگری حوکمی چیا سہوز و شوان
 ۳۰ بوز گہرانی دہوری شار نہ مشہو مہلا یونس دہچن
 مشتہ کہی گورز و، کہ مہندی کشتہک و، دہرزی سینان
 ۳۱ حامید و، و ہستا حسینی کوزل لہ شارا گہز مہ چین
 ہردو بوز خوتن ریتنی دز کوہ کو توشنہن بہ جان
 ۳۲ شیری قہ بیچی، تیری دہرزی، زہرگی نیوگہز، زہرعی ہم

نخ که میند، نسیپەر و تو، جهوشن پەتی، بەن نەردەوان
۳۳ غەلبە غەلبی هەمی بکوژ هەلسا لە دەشتی چوارباغ
قادری دەللاکە هەر شەو تا سەحەر گەه پاسەبان

۳۴ سەتلی سەرج و، سینی سەپل و، نسیپی قاپقایی حەمام

لۆنگی جهوشن، شیرێ گزلیک، تۆپزی گازی ددان

۳۵ وا موسەللەح بون بە نەسباب، پەلی نە جارێ شار

بۆ کە مینگاهی گوزەر وەک شیرێ بەندی بەردران

۳۶ ناخج و تیرو کەمان و زەرگ و دەشنە و دەهرە بو

نەسکەنە و تیشە و مشار و لیسک و مەنگەنە و کەوان

۳۷ چاکی کرد میرزا سلیمان پاسی دەککەمی زیندرو

سەنگەری دەستگایە بۆ شەر، شەو هەتا وەختی بەیان

۳۸ مشتەبی نایە هەمانە و دەیوشتینی میثلی گوز

کازنی تیری نەخەج، زوبین درەفش، نسیپەر هەسان

۳۹ مونیسی خاص و ئەدەب ناموز پاشایە بۆ

بۆ نەدی چوون دزەش بیتن لە تیمار و کچان

۴۰ باشخەیاطی خەرقەبی کە هیا نەلەمی کۆپاندرو

نەحمەد ناغای دەرزبباشی بو بە قاطرچی خەران

۴۱ هەمی پەنا بە خودا لە دەس نیلی غەوارەمی دەوری شار

کافرۆشی و چنگنی و چوچانی و جافی تەلان

۴۲ عەزیمی هەر کاری بکا فەرضەن نەگەر کاک نەحمەدە

وای دەمالن سەن کەرەت تا دیتە کانی ناسکان

۴۳ بۆ نەجیبانی ولایەت بونە نافەت نانەجیب

جامەیی شەهری لە دەست صەحرانشین بەس، دادپان

۴۴ بالەنی و نەولا سوتەل هەردو شەریکی قیسەمتن

ئەبسی طوغرا بون بە حوکمی ماوەت و سەمتی قەشان

۴۵ لوطفی رۆمی پرتەوی رۆژە لە نیک و بەد دەدا

لەقلەق و نیریش دەچن بۆ ضابیطی نەهری موان

۴۶ کەس نەلێن رۆمی لە تەسخیری مەمالیک چابوکن

سستی بەختی غەشیرەت بو بە چالاکیی نەوان

۴۷ وەرئە رۆستەم وەک نەمان گەمی دیتە دەست بۆ چابوکی

وا بە جورئەت، وا بە غیرەت، وا پەل و صاحب سینان

۴۸ وەختی حەملەمی رۆژی مەیدان موددەعی وا پین دەکەن

- دېته له غمزش پڼی رېکاب و ، سست دهبڼ دهبڼی عنان
 ۴۹ شیری بڼیسهی مولکی بابان ، مردی میدان ، ظاهره
 کدر کهسن بڼیتته خاطر دستوریدی گهرمیان
 ۵۰ مهرگی تورکانی جفاجو صد قهدهم پڼش گولله کهوت
 تا پهله ننگوشتی بوسی ، نو که یشته سر نیشان
 ۵۱ نیختیراعی تورک له دل دا مشقجوی شیوه شوغال
 پهککه تازی کورد له دونیالی وهکو شیری ریان
 ۵۲ خوله بیعی تیغی جان فرسای میر نو روزه تورک
 میثلی کهوباری هلویین شمش جبهت لیک هلهو شان
 ۵۳ هر که شوغلهی ماهیچهی تیغی بوره هه بو ظهور
 وهک قولنگی شو چرابین تیکه لاو بون رزمیان
 ۵۴ گولله توب وهک تویی قایش بوله ناقار غیره تی
 طهبعی جزای بهزمی شلیک بوله جنی سینکه کهمان
 ۵۵ بوزغیماری معره که تیغی به روتی ناهری
 بوزجولای جهوه هر له خوینی موددهعی ورده گری قان
 ۵۶ شوری مهخفی رزمیان زانیوته بوز ظاهره دهو
 نوکی نهی دهیخوتند له دلپانا همورازی نیهان
 ۵۷ نیسمی قابیض بوله جنی جهوه هر له حدریه رزمی نو
 وهک چه پهر پزستهی نهجهل هات و بهتورکی دا نیشان
 ۵۸ وهخته بوتای پیره همن کفنی حدیات کهن بوز مه مات
 هر له ناکاوا نیظام دایان له ریزی باله بان
 ۵۹ ناهی نعم حاکمانه ته حقیقه نه گهر نه گری نیظام
 قهومی نوحیش دهچنه جهننت بتی شک و شوبه و گومان
 ۶۰ صهرفی نهقدی روهی شیرین بو هه تا په روره ده بون
 پهچه گورگ ناسا له ناخر کهوتنه کوزی دوده مان
 ۶۱ فهرقی فخری میرنالا گه بیه به هرام و نه سد
 کهوتنه قهغری چاهی غم لهو حاله میری بازبان
 ۶۲ باز وهکو بازی ته وار دهو رتکی کرد و هاته وه
 دهوری که هیا و شاری دا دیسان به راری نوکه ران
 ۶۳ ناغله هر وهک گورچکی گا هه ریه کنی فیکری له دل
 خونیظامیش مثل سوسن جومله خودرو و دوزبان
 ۶۴ هاته ژیر پاساری تنگ له شکر ریکاب نه ندهر ریکاب

- کهوتنه سرکۆلان و بین ریگه عنان نهندهر عنان
 ۶۵ بو به جینی به بر و غهضه نفعر کوچه کوچه و ناوسوقاق
 سهرمه حه لله رهنگی بیشه ی گرت له نیزه ی جان ستان
 ۶۶ رهنگی صهحرای مهحشهری بو شیوه که ی لای پیرمه سور
 کرمه گرمی توین رۆسی، ههوه وه ی سواره ی به بان
 ۶۷ په یکی ته قدیر بو به سهقا راویدی طولمی به دۆش
 ناوی نه لعماسی به تیری ریته حه لقی ته رۆلان
 ۶۸ ناره قتی، نابین، نه بو غهیره ز شه رهنگ مینایی تیغ
 بیتخودی نه شنه ی خه مۆشی تا حه شر بو بو یه لان
 ۶۹ بو به جارویی محه لله هه ر طه ره ف په نجه ی په رپو
 پتیکراو بین له میدان، په هله وان وه ک پاله وان
 ۷۰ سهن سهنی سواره نیظام و، گیتل نولانی توک نوچاخ،
 بگره بگره ی کورد زه بان و، ناخ ناخی تورکمان
 ۷۱ قه هرناک و سه رپوره هه، ناتهش نه فشان، حه مله وه ر
 جهنگجو بون، یهک به یهک، هه ر سو وه کو به بری به بیان
 ۷۲ هه ی خودا رۆ له و دمه چی کرد غه وای توپ و تفهنگ
 سه رزه مین تاریک و، دنیا توو و، که ر گوئی ی ناسمان
 ۷۳ ماهی طالبع ری ی مه حاق و رۆژی نه گهت جیلوه که ر
 خه رمه نی شادی له بهر با، به رقی غه م ناتهش فشان
 ۷۴ لاغیری طالبع شکاندی حه سره تا بازوی قه وی
 نه خته ری بو رچی موظه ففه ر خۆی له نتمه کرد نیهان
 ۷۵ که رچی پتیشاپتیش به هه بیته چون و نازا کهوتنه مال
 حه سره تا باز هم نه بیان زانی نیظام و این حه بیان
 ۷۶ سن بلوک لای پشتی گرت و، سونگی ده وران هاتنه پتیش،
 فیره قه یی لای پیرمه سور و نیوی کۆلانی نه حان
 ۷۷ پتیشی ده میان نۆغله مه ی توپ، پشتی سه ر نه و ناگره،
 گه یبه چه رخی هه فته مین، له و حینه دا، نا ه و فوغان
 ۷۸ غه بری تیغی ته ر که روی له ب توشنه کان ناوی نه دی
 کو شته گانی کورد زه بان ده توت شه هیدی که ره لان
 ۷۹ گوئی ی فه لک که ر بو له بهر ناله و نه فیری نه هلی شار
 لامهکانی گرت صه دای ناله و فوغان و نه لنه مان
 ۸۰ موده عی کو تر بین! نیظام نیفلیج! مه کان ژتروزه بهر!

- میری سورداش و، نه‌مینعی پیاوی، هردو نه‌نگوان
 ۸۱ گهر عه‌شیرت گریه‌کن هه‌تا هه‌ریک هه‌تا ده‌مرن که‌مه
 کوشتنی نو، بای موخالیف بو له شه‌معی دوده‌مان
 ۸۲ رۆژی قه‌تل نه‌مرۆیه نه‌لحه‌ق «وا حوسه‌ین» ی بین ده‌وی
 بو نه‌دایی قه‌ضیه سه‌راسه‌ر نیلگونه ناسمان
 ۸۳ یادگاری حاکمان و، جانشینی سیلسیله
 نامورادو نه‌ره‌س و، مه‌قصه‌د نه‌دیوو نه‌وجه‌وان
 ۸۴ سا فه‌له‌ک که‌یخوسه‌ره‌ویی خوینی سیاوه‌ش گوم مه‌که
 رۆسته‌می ثانی عه‌زیزه و، موده‌ده‌عی تورانیان
 ۸۵ قادری قوده‌تنوما تو قوده‌ته‌تی خوژت کرده‌کار
 قادری نیت‌هت مه‌سه‌لسیل خسته به‌ندی رۆمیان
 ۸۶ وه‌رنه قادر تو ده‌زانی قه‌ط که‌سن قادر نه‌بو،
 وا به مه‌قه‌وری، بکا قادر نه‌سیری رۆمیان
 ۸۷ گولله وه‌ک ته‌رزه ده‌باری نه‌هلی له‌شکر که‌وته‌ن یال
 پای ریکاییان قورص له‌نگه‌ر بو، سوپوک ده‌ستی عه‌نان
 ۸۸ هاته‌نه ناو کۆزیلکه‌وه، چه‌ندیک سه‌لامه‌ت چونه‌ده‌ر،
 به‌عضتی کۆژران، جومله گیران و، چه‌ندی روت کران
 ۸۹ نه‌م له‌غه‌م دا هاته‌ جۆش، نو سیر و، نه‌میان بو‌غه‌نی
 سه‌گ له‌لاک، عه‌سکه‌ر له‌مال و، دل له‌تیغی قاتلان
 ۹۰ ده‌ره‌رین باز مه‌یلی نیقدامیان نه‌بو له‌و بیده‌عه‌ته
 سه‌سه‌ره‌تا یه‌ک دل نه‌گه‌ینه شیوه‌که‌ی کردی گولان
 ۹۱ گهر مه‌هللی گریه‌بو نه‌و وه‌خته‌من زۆر پهن که‌نیم
 پوره ماتان نه‌حمه‌د ناغای برده‌شکلنی دۆمه‌کان
 ۹۲ که‌رچی میصره‌شاره‌زور نه‌ما خه‌را به‌ی عه‌زیز
 رو ده‌دا له‌م خه‌لقه‌ناخر حاله‌تی که‌نه‌عانیان
 ۹۳ شیری بێشه‌ی مولکی بابان بو عه‌زیز، نه‌ما درێغ،
 وه‌ک گری ئی داموسکی، بین نه‌و، قه‌ومه‌که‌ی زو هه‌له‌وه‌شان
 ۹۴ دیده‌ناییه وه‌ک یه‌عقوب له‌هیجرانی عه‌زیز
 تو‌ی خودا صاحب‌مه‌کان و تو‌ی خودایا لامه‌کان
 ۹۵ که‌وه‌که‌به‌ی به‌ختی عه‌زیزم و! له‌چاها بێنه‌ده‌ر
 شه‌عه‌سه‌عی نه‌میری مونه‌وه‌ر کا زه‌مین و ناسمان
 ۹۶ چنگلی شه‌هبازی بازی بازایی باز نه‌دی

فش هذلات كه هيا لسور به بيضى طممع و هك ماكيان
۹۷ بز مه داري ناني عوشرهت، قعط مه دارتيكي نه بو
ناشه كه ي طمبعي به ناوي كه يدي رژمي هاته دان
۹۸ به ختي سوتن، سا له رتي ي حق، «حق» حقيقي لن وه رگرتي
به دنگه گيري نكع بن، وهك نهواني دا به مان (۱۰)

نم قه صيده به چوند باه تتيكي گرنكي تن دا كز كراوه ته وه. من له لايه ني
نه ده بي نادوتم. نه وه ي ليره دا من مه به ستمه لايه ني ميژوي و، ناوه رژكي سياسي
و كومه لايه تي هژنراوه كه به. ليره دا چوند گوشه يه كي رون نه كه نه وه:
۱. گله ي له رژگار

سالم سهره تاي قه صيده كه ي به سكالادس بين نكعا. چوند جاري وشه ي:
فه لك، كه ردون، رژگار، ناسمان، ده هري دون.. دوباره نكعا ته وه. نه وه ي به سهر
كورد هاتره نه به ستيته وه به پرياري فه لكه وه. بين نه چن سالم باوه ري به «قه ده ر»
هه بو بن.

۲. ته شيلا تي داووده زگاي حكومه تي
دواي نه ماني ده سه لاتي باهان و، هاتني ده سه لاتي تورك، وه كو به شتي له
سياسه تي چه سپاندي ده سه لاتي ناوه نديي تورك گاريه ده ستاني داووده زگاي باهانيان
لا بر دوه و، هي تازه بان له جن داناون. هه رچه نده هه ندي له مانه كورد بون، سالم
دزي راه ستاوه. به گالته بين كردنه وه باسيان نكعا. چونكه فه رمانبه ري تورك و
هاوكاري نه وان بون.

۳. شه ري نا به رامبه ري كورد و تورك
سالم باسي نم شه ره نكعا وه كو شه ريكي نه ته وا يه تي كورد له دزي ده سه لاتي
توركي دا گير كهر. به لام به داخوه باسي نا به رامبه ري نم دو هتزه نكعا له چه ك و
ژماره دا. شه ري ته نه ني ناوشار، له ناو شاريكي پچوكي وه كو نه وساي سليماني
دا، له نيوان تا قميتيكي شتوشگيتي و، هتيزيكي گه وه ري وه كو نوردوي عوسماني دا،
بينگومان هه ر نا به رامبه ر نه بن. سالم به شانازيه وه باسي نازايه تي سواره ي باهان
نه كاو، به ستايشه وه له هه لته تي شترانه بان نه دوي.

۴. ستايشي قاره مانه كاني شه ره كه
نم شه ره دژار بوه. پاداشتيكي ماددي پالي به سالمه وه نه ناوه بز داناني
قه صيده يه كي وه ها، نه وه ي پالي پتوه ناوه هه ستي نه ته وا يه تي و، خوشه ويستي
قاره مانه كاني شه ره كه بوه. نه گينا ستايشي عه ريز به كي ياخي له ده سه لاتي تورك
و، ستايشي مي ري سورداش و پياوده كنه ي كه هه ردو له شه ره كه دا كورژاون و،
ستايشي قادره يه كه به ذيلي كه وتوتزه دس هتيزي دا گير كهر نه بن چ قازانچيكي به
سالم كه ياندي بن جكه له رق و سزاي گاريه ده ستاني عوسماني.

سالم زوری به نازایه‌تی عزیز بهگ دا هلداده، بهلام بئگومان، سالم نه‌گهر له عزیز بهگ نازاتر نه‌بوین، نازایه‌تی نعم لهو کهمتر نه‌بوه. پتوانه‌ی نازایه‌تی تنسا شه‌ره تفهنگ نیه. نازایه‌تی له ده‌رپرینی ههلوتستی سیاسی، فیکری، کۆمه‌لایه‌تی دا وه‌کو نازایه‌تی مه‌بدانی جهنگ یا بگه زیادتره. بیاریک لهو رۆژگار تاریکه‌دا، که زولم و زۆرداری تورک گه‌یشتۆته نه‌وپه‌ری، ستایشی قاره‌مانه‌کانی شۆرش دژی ده‌سه‌لاتداران بگاو، به ناشکرا هتیرش بیاته سهر تورک و، به ناو جنتو بهو کوردانه بدا که هاوکاری داگیرکریان کردوه. نعمه سه‌ره‌پای دوژمنایه‌تی کاربه‌ده‌ستانی حکومت، دوژمنایه‌تی له گه‌ل زۆر پیایوی ده‌سه‌لاتدار و بنه‌ماله‌ی کاربه‌ده‌ستی سلیمانی بۆ دروست کردوه.

۵. گالته کردن به «نه‌صناف»

خاوه‌ن پیشه‌و دوکانداری بازار همیشه و، له هه‌مو شوتین، ناسایش و نارامییان نه‌ویی. دیاره نانارامی سیاسی و، ململاتنی ی ناجواامیترانه‌ی نیتوان میره‌کانی بابان دانشترانی شاری سلیمانی و ناوچه‌که‌ی به جۆرنکی وا زۆر بئزار و هه‌راسان کردوه، که ده‌سه‌لاتی تورک گه‌یشتۆته سلیمانی دوکاندار و پیشه‌کاره‌کان و، هه‌ندێ له ناغاگان... هاوکارییان له گه‌ل ده‌سه‌لاتی تورک کردوه، به تایبه‌تی بۆ پارتیزکاری ناسایشی شار له دز و جه‌رده.

-۱۲-

مژده‌ی گه‌رانه‌وه‌ی عبدالللا پاشا:

هیوایه‌کی نه‌هاته دی!

عبدالللا پاشا دوایین حاکمی بابان بوه له سلیمانی. پشش نه‌وه‌ی به یه‌کجاری لێ بخری و دور بخریته‌وه بۆ نه‌سته‌مول، ساوه‌یه‌ک له لایه‌ن والی به‌غداده به «قائمقام» ی سلیمانی دانراوه. له سه‌ر نعمه زۆر که‌س په‌لاری له عبدالللا پاشا گرتوه و به «موچه‌خۆری تورک» له قه‌له‌میان داوه.

ده‌وله‌تی عوسمانی لاواز بو بو. ده‌وله‌تانی نه‌ورویی تا نه‌هات نفوزیان زیادی نه‌کرد و، ته‌ماعیان نه‌کرده که‌لاکه‌که‌ی. له شه‌ره‌کان دا نه‌دۆرا و، رینگه‌وتنی قورس و گرانبه‌هایان به سه‌ر دا نه‌سه‌پاند.

بابی عالی له شه‌ردا له گه‌ل ده‌وله‌تانی نه‌ورویی، به ناوی «جیهاده» وه؛ هیزی عه‌شائیری ساز نه‌دا و، نه‌یناردن بۆ به‌شداری شه‌ر. له شه‌ری قرم (کریمه) دا روسیا بالاده‌س بو. تورک باری گلا بو. بابی عالی نه‌ترسا نتران نعم هه‌له بقۆزیته‌وه بۆ په‌لاماردانی تورکیا. عبدالللا پاشا ویستی که‌لک له‌م هه‌له وه‌ربگرێ. بابی عالی رینگایان دا بگه‌ریته‌وه کوردستان «سرحاهیدین» ی بابان کۆ بکاته‌وه بۆ هاوبه‌شی له شه‌ری روسیادا، یان وه‌کو هه‌ندێ سه‌رچاوه‌ی تر نه‌لتی: بۆ پاراستنی سنوری عوسمانی له ده‌سدرتژی نتران.

پن نهچن عبدالللا پاشا هه والی گه رانه وهی خوی گه یاندبیتته کوردستان، سالم دیاره ناگاداری گه رانه وهی بوه، نهو شیعره ی بهم بۆنه یه وه، هۆنیه توهه، عبدالللا پاشا گه یشته به عداد، والی ی به عداد، رهشید پاشای گوزلگلی (عهینهک له چاو) رینگای نه دا بگه ریتته وه کوردستان، له به عداد کلی دایه وه. له مهش دا رهشید پاشا دو شتی کرد بو به بیانو:

یه گه میان، گیترا نه وهی میسزکی بابان بۆ ناوچه کهه وان گه یه نین ده سه لاتنی تورک له به رتیه بردنی کاروباری ناوچه کهه دا سه رکه وتو نه بوه، بۆیه کابرای کوردیان هینا وه توهه.

دوه میان، مه ترسی نه وهی، له و کاته ناسکهه دا که ده ولته تی عوسمانی توشی کیشه یه کی گه وره بوه له وانیه رهنگادان به گه رانه وهی میسزکی کورد بۆ ناوچه کهه، بیه تته هاندهری گه وره گانی کورد نه م هه له به ده رفهت بزانی، له ده ولته هه لبگه ریتته وه و شۆرش به ریا بکه ن. (۱۱)

والی، عبدالللا پاشای ره وانیه نه سه مۆل کرده وه. نه به یشت بگه ریتته وه سه ر «مولکی مه وروشی بابان». هیوا گه وره که ی سالمیش نه هاته دی. دیاره تا نیتتا ناهه قی ده رباره ی نه م پیاوه کراوه، پلاری قورس و توانجی سوکیان تن گرتوه، نه گینا که سیتی کورد په ره وری وه کو سالم به مجۆره ستایشی نه نه کرد و، به تانوی تی دا نه نه هات.

- ۱ تیروهش دیمه گۆزه شت و عه هدی نیسان هاته وه بولبولی بیتل له ده وری گۆل به نه فغان هاته وه.
- ۲ سه ختگیری کرد نه گه ر سه رما وه کو نه فراسیاب پادی نه وروزی به میشلی پوری ده ستان هاته وه
- ۳ له شگری گۆل جومله خه ندانن ده لیتن سه رما شکا تا سلیمانی صه با بۆ دتیری زستان هاته وه
- ۴ باخه په ژمۆرده ی خه زان و خوڕه مه ی نه وقاتی حوت ماهی نه وروزی به عه کسی ماهی نا بان هاته وه
- ۵ های شه مال هینا په جونبوش قامه تی سه وری سه هی بۆ خیا بانی چه مهن قورمی به نالان هاته وه
- ۶ ساره دل داده ی شکۆفه ی شاخساری ته رفی باخ بینه خود و ره قعاص و سه رمه ست و نه زه لخوان هاته وه
- ۷ بۆ شکۆفه ی طیفل واری په کسه به ی شاخی دره خت ره حمه تی نیه زه د له گه ل هه ر قه طره باران هاته وه
- ۸ روه پوری طیفلی نه باتاتی چه مهن موشتاق وار

- دایمی نهبری به هاری نه شک ریزان هاتوه
- ۹ دهنگی سه د رهنگی کولنگ و قاز و سونه و بوزچین سازوش هه رسو له گوی سه بزه و شه تاوان هاتوه
- ۱۰ سهیری کولشهن کن له چیه ری گول شوی نوردی به ههشت هه ر طه رف بۆ مه جلیسی بولبول چراغان هاتوه
- ۱۱ سه بزه وهک مه خمه ل له هه رجا فه رشه بۆ سه حنی چه مهن مه وسیمی عه یش و طه رب بۆ مه ی په رستان هاتوه
- ۱۲ بۆ ده ماغم عه هدی گول نه فسورده گی سه ردی نه ما تا له کولشهن دا به سه رما بۆی په یحان هاتوه
- ۱۳ په ی و تم دوی شه له کونجی میحه نا واضیح سه روش وا چراغی دودمانی نه هلی باهان هاتوه
- ۱۴ چیه ری مه قصه د هوه یدا بو له هه رجا سه ریخ وار موژده نه ی په عقوبی دل، یوسف به کنه نان هاتوه
- ۱۵ ناشکارا هه ر طه رف هوه دود له په روازا ده لی: روه پری مولکی سه با ته ختی سوله یان هاتوه
- ۱۶ به رق وهش بۆ مولکی مه وروشی له قوسطه نظینه وه حاکی مه نفی به نه مری سه در و سولطان هاتوه
- ۱۷ ناصه فی ثانی مورده خه ص بو به نه مری پادیشا بۆ نیظامی مولکی به ینی رۆم و نیران هاتوه
- ۱۸ من و تم: چۆن بو له ناغدنگز نه جاتی؟ دل و تی: شاه که یخوسره و به جه یحونا به نیران هاتوه
- ۱۹ فیه ته خیزه راهی قوسطه نظین به میشلی هه فته خوان نه م به هه ر خوانی وه کو رۆبین ته ن ناسان هاتوه
- ۲۰ نوکه رانی په ر هه مق کرد خیسسه تی طه یعی مونیب بۆ ته نی مورده ی خه لایق یهک به یهک جان هاتوه
- ۲۱ شه د و ته لخه لوظف و قه هری بۆ قه راری نیگ و به د شاه نه حل ناسا به یادی نو ش و نیشان هاتوه
- ۲۲ خۆش نوما شمشتیری نه و بو وهک هیلالی شامی عید ماهی نه و ده رکه وت و عیدی روزه داران هاتوه
- ۲۳ بۆ قیصاصی موسته حه ق و قه بیض و به سطلی موده عی شیری مه ردی گوردی پیل نه فگهن له مه یدان هاتوه
- ۲۴ خۆشه نه مجا بۆ ته رده دود بازبان و شه ره زور

- عادیلی نادرهش بز جانی دوزدان هاتهوه
- ۲۵ بین به هم با دهنگی گریه می مویید و خنده می مورید
بز نمانی کفر و ظولمت به دری نیمان هاتهوه
- ۲۶ شب نشینانی خفت با زهره ناسا بینه ره قص
وا له بورجی دهوله تا خورشیدی ره خشان هاتهوه
- ۲۷ چونکه دیهقان نوکمر و، بهگ چه رچی و، ناغا به قال،
بز نیظامی نوکمر و به قال و دیهقان هاتهوه
- ۲۸ بچنه سر صنعتی نه ووه که فشدوز و پینه چی
حاکمی مهرکه زشوناسی نه هلی دیوان هاتهوه
- ۲۹ دیم له باهانا ره عیبت ظالم و نوکمر فقیر
مونه کیس بو قمضیه و ابایی فقیران هاتهوه
- ۳۰ شوق وهشتین ناماده بن بز کاسبی شورانشین
پشتی له شکر، صددری مه جلیس، میری میران هاتهوه
- ۳۱ گریه کا تا دهنگی دهردی با کریم ناغای نه نی
حاکمی مه عزول کرده می نهو به شادان هاتهوه
- ۳۲ ته پتی بدرینن، عه لم ون کا، جه نایی کاک نه مین
قابیلی به پداخ و ته پل و له شکر و سان هاتهوه
- ۳۳ خوی به پت نه مجا بتاسینن مودیری پت له مل
صاحبی چه تر و لیوا و طهوق و فرمان هاتهوه
- ۳۴ خرس خو که هیای ماضی بو له دهشتی شه ره زور
بین ی بلین: خوی را گری، و اشیری غه پران هاتهوه
- ۳۵ چونکه شیوه ی زاغی بو سرکاری که هیای موده تن
بز شکاری نهو له سردا بازی ته رلان هاتهوه
- ۳۶ سه نگه ری عه هدی عزیز بهگ که لکی که هیای نا گری
صاحبی شمشیر و درع و خود و خفتان هاتهوه
- ۳۷ ره نگه نه مجا بیته کاران سرجه دی مولکی سنه
رم وهشتینی مه عره که می دهشتی مه ریوان هاتهوه
- ۳۸ کهر و فخر با کم بکا والی به فوجی چیشکه ری
پشته ندی له شکری وهندات و جافان هاتهوه
- ۳۹ طایری دهولت بیجه مدیلا به نه مری شه ره زور
سوسته عید و خورپه م و یازان و تازان هاتهوه
- ۴۰ که وته ناو که فقی که ره م دوباره خه رچی شه ره زور

طالعی دهر ویش و موفلیس بو، که قانان هاته وه
 ۴۱ من به شک دهموت نه جاتی که ی دهبی پاشا له رۆم؟
 دل وتی: سالم یه قینت بی به قورنان هاته وه
 ۴۲ نه هلی دانش حاتم می به خشش به نه بجهد کهن حساب
 با نه لئین: کانی که رهم که ی بو به باهان هاته وه؟ (۱۲)

-۱۳-

شیهرنامه که ی نالی و .
 وه لاسنامه که ی سالم:

- ۱ قوریانی تۆزی رینگه تم نه ی بادی خوش مرورا
 نه ی په یکی شاره زا به هه مو شاری شاره زورا!
- ۲ نه ی لوظفه که ت خه بی و هه وخواه و هه مده مه!
- ۳ نه ی هه م میزاجی نه شک ی ته ر و که رمی عاشقان:
 طزقانی دیده و شه رهری قلبی وه ک ته نور!
- ۴ گاهن دهبی به ره وح و ده که ی با وه شینی دل
 گاهن دهبی به ده م ده ده مینی ده می غورور
- ۵ مه جوی قه بولی عاطر شه میسته
- که ردی شیمال و گیتی جهنوب و کزه ی ده بور
- ۶ سوتا ره واتی خانه بی سه برم، دل و ده رون
 نه میاوه شه یری گو شه بی ذیکر نیکی یا سه بور
- ۷ هه م هه م عه نانی نا هه م و، هه م هه م ریکابی نه شک
 ره حمن به م نا هه و نه شکه بکه، هه سته بی قصور
- ۸ وه ک نا هه که م ده وان به هه تا خاکی گو بی یار
 وه ک نه شکه که م ره وان به هه تا ناوی شیوه سور
- ۹ به و ناوه خۆت بشۆ له کودورانی سه رزه مین
 شاد بن به وه صلی یه کدی: که تزی طاهیر، نه و طه هور
- ۱۰ نه مجا مه وه سته تا ده که یه عه ینی سه رچنار
 ناویکه پر له نار و چنار و گو ل و چنور
- ۱۱ چه شمیکه میشلی خۆر که له سه د جن، به رۆشنی
 فه ورانی، نوری صافه له سه ر به ردی وه ک بلور

- ۱۲ یا عکسی ناسمانه له ناوینه دا که و ا
 نه ستیره کانی راهکشتین وهگ شه هابی نور
 ۱۳ یا چه شمه ساری خاطر ی پر فه بیضی عاریفه
 یه نبوعی نوره دابره تین له کتوی طور
 ۱۴ دم وت دو چاوی خومه نه گهر به کره جوی نه شک
 نه بوایه تیر و بین نه مهر و گهرم و سوتر و سور
 ۱۵ داخل نه بی به عنبه بی سارایی خاک و خول
 هتا نه کی به خاکی سوله یانی یا عوبور
 ۱۶ یه عنی ریاضی ره وضه که تیندا به چن دهمی
 موشکین دهین به کاکولی غیلمان و زولفی حور
 ۱۷ خاکی میزاجی عنبه و، داری ره واجی عود،
 پردی خه راجی گه وههر و، جویاری عینی نور
 ۱۸ شامی هه مو نه هار و، فوسولی هه مو به هار،
 توژی هه مو عه پیر و، بوخاری هه مو بوخورد،
 ۱۹ شارتیکه عدل و گهرمه، له جیتگیکه خوش و نرم،
 بزده فعی چاوه زاره ده لیتن شاری شاره زور
 ۲۰ نه هلیکی رای هه یه که هه مو نه هلی دانشن
 هه م ناظیمی عوقودن و، هه م ناظیری نومور
 ۲۱ سه پری بکه له بهرد و له داری مه حه لله کان
 دهوری بده به پرش و ته قشش و خواروژور
 ۲۲ داخو دهرونی شق نه بووه پردی سه رشه قام؟
 پیر و فوتاده تن نه بووه داری پیرمه سور؟
 ۲۳ نیسته ش به بهرگ و باره عه له م داره شیخ هه پاس،
 یا بین نه و اوو بهرگه گه راهه به شخسی عور؟
 ۲۴ نایا به جمع و دائیره یه دهوری کانی با،
 یاخو بووه به تفریقیمی شورش و نشور؟
 ۲۵ سه یوان نه ظیری گونبه دی که یوانه سه بز و صاف،
 یاخو بووه به دائیره یی نه نجومی قوبور؟
 ۲۶ نیسته ش مه کانی ناسکه یه کانی ناسکان،
 یاخو بووه به مه لعه به یی گورگ و لوره لور؟
 ۲۷ نیسته ش سوروشکی عیشقی هه یه شیوی ناودار،
 یاخو بووه به صوفی و شکی له حه ق به دور؟

- ۲۸ داخو دهرونی صافه، گوره‌ی ماوه تانجه‌رو،
یاخونه‌سیری خاکه به لیتلی ده‌کا عوبور؟
- ۲۹ سه‌برنکی خوش له چیمه‌نی ناو خانه‌قا بکه
نایا ره‌بیعی ناهووه، یا چایری ستور؟
- ۳۰ سه‌بزه له دهوری گول تهره وه‌ک خه‌ططی روسی یار
یا پوشی وشک و زوره وه‌کو ریشی کاکه‌سور؟
- ۳۱ قه‌لی مونه‌ووهره له حه‌بیانی نازنه‌نین،
یا وه‌ک سه‌قهر پره له ره‌قیبانی له‌نده‌هور؟
- ۳۲ دس به‌ندیانه دین و ده‌چن سه‌رو و ناره‌وه‌ن،
یا حه‌لقه‌یانه صوفی مل خوار و مه‌نده‌بور؟
- ۳۳ مه‌یلن بکه له سه‌بزه دره‌ختانی مه‌دره‌سه:
نه‌وراقیان موقه‌دیمه‌یی شینه یا نه‌سور؟
- ۳۴ جه‌وزی پری که نانیه‌ی دیده‌ی منه له‌وتی،
لینلاوی دانه‌هاتووه وه‌ک سه‌یلی شیوه‌سور
- ۳۵ تیه‌سته‌ش که‌ناری جه‌وشه‌که جتی ی باز و که‌وشه‌که،
یاری تیا‌یه، یا بووه‌ته مه‌عه‌رضی نوفور؟
- ۳۶ چاوی بچه له سه‌بزه‌وو سترابی دانیره
جن جیلوه‌گاهی چاوه‌که‌مه نهرمه یا نه‌زور؟
- ۳۷ تو‌خوا فضایی ده‌شتی فه‌قتیکان نه‌میسته‌که‌ش
مه‌حشر میثاله یا بووه‌ته چۆلی سه‌لم و تور؟
- ۳۸ واصیل بکه عه‌بیری سه‌لام به حو‌جره‌که‌م
چی ماوه، چی نه‌ماوه، له هه‌یوان و تاق و ژور؟
- ۳۹ نه‌و غاری یاره تیه‌سته پره‌نه‌غیاره، یا نه‌خو
هه‌ر غاری یاره، یا بووه‌ته غاری مار و مور؟
- ۴۰ زارم وه‌کو هیلال و، نه‌حیفم وه‌کو خه‌بالا
نایا ده‌که‌ومه زار و به‌ دلدا ده‌که‌م خو‌طور؟
- ۴۱ له‌م شه‌رحی ده‌ردی غوره‌ته، له‌م سوزی هیه‌جره‌ته،
دل ره‌نگه‌هه‌ن به‌ ناو و به‌ چاوا بکا عوبورا
- ۴۲ نایا مه‌قاسی رو‌خصه‌ته له‌م به‌ینه به‌مه‌وه،
یا مه‌صله‌جه‌ت ته‌وه‌ققوفه تا یه‌ومی نه‌فخی صور؟
- ۴۳ حالی بکه به‌ خوفیه: که‌ نه‌ی یاری سه‌نگ دل
«نالی» له‌ شه‌وقی تزیه‌ده‌نتیری سه‌لامی دور (۱۳)

وعلامنامه‌های سالم:

- ۱ جانم فیدایی سرود که ت نهی باد که می سه حمر!
- نهی پدیگی موسسه عید له همو راهی پر خه طهرا!
- ۲ نهی میروه جعی جه مالی مهاسای دوله‌ران!
- وهی شانزه‌ن به کاکولی تورکانی سیم بهرا!
- ۳ جارو که شی مهنازلی جانان له خه لوه تا!
- فه‌ر پاشی فه‌ر شی به‌هاران له دهشت و دهرا!
- ۴ مالش دده‌ی به دهم له ده‌می خوابی صو بحد هم
- هم زولفی قیره‌گۆنه‌وو هم چیه‌ره‌یی قه‌مه‌ر
- ۵ باری به سرود که ت به شنه‌ی، نه‌نگه‌بینی گه‌ز
- گرتویه جونبوشت به هم ناغوشی نه‌یش‌که‌ر
- ۶ وه‌قتی طه‌وافی عاریضی دوله‌ر شنزی تی
- له‌غزش ده‌خا به‌طوره له سر تا به‌پن که‌مه‌ر
- ۷ که‌ی دیتنه‌ خنده‌ غونچه، ده‌می، بین وه‌زیده‌نت؟
- که‌ر تی نه‌بی دره‌ختی چه‌مه‌ن ناگرتی نه‌مه‌ر
- ۸ نی‌حیاکونی جه‌میعی نه‌باتاتی عالمی
- ره‌عنا گوشا له ته‌ریبیه‌تی قامه‌تت شه‌جه‌ر
- ۹ نابی جه‌یات و ناتاشی نه‌فسورده‌یه ده‌مت
- ته‌حریکی تی‌یه‌ گر له ته‌نورا که دیتنه‌ ده‌ر
- ۱۰ می‌حنت نه‌ونده‌ زوره، دل‌م هینده‌ تنگ به‌وه،
- دودی هه‌ناسه‌که‌ی سه‌حمرم هه‌وری گرتنه‌ به‌ر
- ۱۱ هیمه‌ت که‌ چاپو‌کانه به‌ نی‌ج‌رای می‌مطلبم
- له‌م سر برۆ وه‌کو به‌رید و، له‌وی بین وه‌کو ته‌ته‌ر
- ۱۲ بۆ مولکی شامه‌ نامه‌یی من، سوی نالی یه
- هه‌ر حه‌رفین، نه‌و له‌ وه‌ضعی ویلا‌یت ده‌دا خه‌به‌ر
- ۱۳ پرسویه‌ ظاهیره‌ن له‌ ره‌فیقانی یه‌ک جه‌به‌ت
- نه‌حوالی نه‌هلی شه‌هر و ره‌فیقانی سر به‌ سر
- ۱۴ له‌و سایه‌وه که‌ حاکمی با‌بان به‌ ده‌ر کران
- نه‌یدیوه‌ که‌س له‌ چیه‌ره‌یی که‌س جه‌وه‌ری هونه‌ر
- ۱۵ تا بو به‌ جایی مه‌طلبعی خورشیدی به‌ختی رۆم
- سوتا گیاه و، ته‌شنه‌وو خوشیکیده بو نه‌مه‌ر

- ۱۶ ناکهن هوایی هیچ که با بن ذهللی شهر
 بوریانه بمس له ناری غما پارهیی جگر
 ۱۷ جوز گاه گاهی ناه و ناله له نهیامی رومیان
 نه مدیوه و ابین له عدالت له بی به شهر
 ۱۸ سه یوان پره له شخصی ستم دیده خوار و زور
 هر قهبری پر غمانه له هر لا ده کم نه نظر
 ۱۹ جنی تور که کانی رومه دهر و ژوری خانه قا
 غافل همو، له جای موریدانی باخبر
 ۲۰ نهو جهوضه پر ده بو که و هکو چاوه کانی تو
 نه غیبه ناوی و هک دلی معرداسی پر که دهر
 ۲۱ سونا دلم به حالتی جویاری سر چنار
 لیلاره چه شماری و هکو چاری بن به صبر
 ۲۲ نهو ده شته جایی یاری یارانی حوجره بو
 به کسر مقامی رومییه هر و هک تهی سقهر
 ۲۳ زستانی نه و لیلن بو دریا بهرگی شیخ هه پاس
 رومی نه و ننده شومه له شخصیش ده خن ضرور
 ۲۴ و هک پیری سال خورده، خمه، داری پیرمه سور
 مه شغولی له غزشه هه مه جا، پایی تا به سرا
 ۲۵ نهو بهر ده کانی ناوی نرا قصی شه خصه که
 دایان به شاخی داره که یا تورکی بن هونر
 ۲۶ و هک چاوی بن غمانه هه مو شیوی ناودار
 بهس موشکیله له چه شمعی نهو قهطره بیته دهر
 ۲۷ نهوسا مه کانی ناسکه بو کانی ناسکان
 نیسته له دهنگ و رهنگی رومی پره له کهر
 ۲۸ تا دوزدی وه قتی نیمه شه بن تورکی بن نیظام
 دوزدن هه مو له خهر معنی مونعیم و هکو شهر
 ۲۹ شاریکه پر له طولم و، مه کانتیکه پر له شین،
 جانتیکه پر له شور و، ولانتیکه پر له شهر
 ۳۰ نه مر و فضایی بازیکه هی جایی رهزهنه
 لهو ده شته دین له غیبه وه ناوازی نه لجه دهر
 ۳۱ سه ربانی پر له کمر دوم و، دیواری پر له مار،
 کزانی پر له رهزهن و، صحرایی پر خه طه.

- ۳۲ دل نایه‌لقن بلتیم چیبه سامانی حوجره‌کعت
 هدر تاری عنکه‌بوته حیجایی بیرون و دهر
 ۳۳ نائین صددا له پهنجهره‌که‌ی جوز فوغانی جوغد
 غه‌یره‌ز شه‌قامی مور نیبه شوتنی بین گوزهر
 ۳۴ تو خودا بلتی به حه‌ضرته‌تی نالی: ده‌خیلی بم
 بم نه‌وعه قعت نه‌کا به سوله‌یمانییا گوزهر
 ۳۵ «سالم» صیفت له بین که‌سییا پا نه‌بن هیلاک
 من کردم نه‌و نه‌کا له غه‌ما خوئنی خۆی هه‌دهر
 ۳۶ نم مولکه نه‌ظمی نابین به بین ضه‌بطی واریشن
 بین نه‌و به قه‌صدی نم طه‌ره‌فه با نه‌کا سه‌فه‌ره (۱۴)

په‌راویزه‌کان

۱. بابانی: ۱۵۰ - ۱۵۲.
۲. بۆژیان و شیعه‌ره‌کانی سالم و کوردی پروانه:
 دیوانی سالم، بلاوکرده‌وه‌ی: کوردی - مهربوانی، به‌غداد، ۱۹۳۳
 دیوانی سالم، بلاوکرده‌وه‌ی: گیوی موکریانی، هه‌ولتیر، ۱۹۷۲
 علاءالدین سجادی: «میتژی نه‌ده‌بی کوردی»، به‌غداد، ۱۹۵۲، ل ۲۲۸ -
 ۲۴۶، ۲۹۶ - ۳۰۸
- د. مسارف خه‌زنه‌دار: «له‌باهت میتژی نه‌ده‌بی کوردی یه‌وه»، به‌غداد،
 ۱۹۸۴، ل ۲۰۱ - ۳۲۰، ۲۰۴ - ۲۰۶، ۲۳۵ - ۲۵۲
- دیوانی کوردی، بلاوکرده‌وه‌ی: کوردی - مهربوانی، به‌غداد، ۱۹۳۱
 دیوانی کوردی، بلاوکرده‌وه‌ی: گیوی موکریانی، هه‌ولتیر، ۱۹۶۱
۳. وشه‌گرانه‌کانی شیعه‌ره‌که:
 ۳ - ۱. نه‌لویداع: خواحافیز، جای جانان: جیتگای گیانه‌کان، مه‌به‌ستی
 شوتنی خۆشه‌ویسته‌کانه.
- ۳ - ۲. موسته‌عیید: ناماده، بیلادی راقضی: ولاتی راقضیه‌کان.
 مه‌به‌ستی نیرانه که‌دانشتوانی له‌سه‌ر مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ن، له‌و سه‌رده‌مه‌دا که
 حکومه‌ته‌کانی نیران و عوسمانی ناکۆکیی مه‌زه‌به‌ی نیران شیعه و سوننه‌یان تیژ کرد
 بو، به‌شیعه‌یان وتوه راقضی و، له‌پیزی موسولمانان دا دایان نه‌ناون.
- ۳ - ۳. شاهی خویان: شای باشه‌کان یا جوانه‌کان.

- ۳ - ۴. هیجرهت: کوچکردن، دور که وتنه‌وه. تار: تاریک، رهش. میهری ره‌خشان: رۆژی روناک.
- ۳ - ۵. مه‌شریق: رۆژه‌للات، مه‌بهستی ولاتی نیرانه که که وتۆته رۆژه‌للاتی مولکی بابانه‌وه. ره‌ی: تاران و به‌شیکی نیران پتی و تراوه ره‌ی. نیسه‌به‌یسی دوه‌م نه‌گرنجی له باتی قیله‌ی جان، قیله‌ی جیهان بن..
- ۳ - ۶. نه‌شکی دیده: فرمینیسکی چاو. گولنار: دارتکه له بابته‌ی داره‌نار، به‌ر ناگری، به‌لام گولینکی سوری گه‌وره و جوان نه‌گری. ناری بوستان: هه‌ناری باخ.
- ۳ - ۷. صیحه‌ت: له‌ش ساغی. وه‌صل: به‌یه‌ک گه‌یشتی دو خۆشه‌ویست. هیجر: به‌جن هیشتن، دور که وتنه‌وه. مه‌ره‌ض: نه‌خۆشی.
- ۳ - ۸. واضیح: ناشکرا. سونبول: گولینکی بۆنخۆشی جوانه.
- ۳ - ۹. زه‌خم: زام، برین. ناب: ناو. په‌یکان: تیغینکی تیشه له ناسن دروست کراوه، کردویانه به‌نوکی تیر و نیشه‌وه. ته‌شه: تینو. موژگان: برژانگ، برژۆل.
۴. وشه گرانه‌کانی شیعه‌که:
- ۴ - ۲. فه‌رامۆش: پشت گوئی خستن، له‌بیر خۆ بردنه‌وه. میشاق: په‌یمان. عه‌هد: به‌لتین.
- ۴ - ۳. خاطر: به‌یر، خه‌پال. خورره‌م: خۆش. حوسن: جوانی. میشل: وه‌کو.
- ۴ - ۴. سه‌حه‌ر: په‌یانی زو. سه‌دا: ده‌نگدانه‌وه. ره‌عد: هه‌وره‌گره‌مه.
- ۴ - ۵. لاکین: به‌لام. سه‌نگین: گران، قورس. سه‌ماع: بیستن. داد: شکات، سکاالا. داددار: شکاتکه‌ر.
- ۴ - ۶. نیما: نیشاره‌ت. ویتل: ناواره، سه‌رگه‌ردان.
- ۴ - ۷. جه‌ور: زولم. کۆتا که: به‌یتره‌وه. بئ خه‌به‌ر: یه‌که‌میان مه‌بهستی «بئ هۆش» و دوه‌میان «بئ ناگا» یه.
۵. وشه گرانه‌کانی شیعه‌که:
- ۵ - ۱. کۆی یار: به‌رده‌رگای مالی یار. مه‌شه‌ه‌د: شوینی کۆبونه‌وه‌ی خه‌لک، شوینی کۆژان یا شه‌هید بون. مه‌دفعن: گۆز، شوینی ناشتنی مردو.
- ۵ - ۲. ته‌ی کردن: پیتوانی رتکه. ئابله: ئاوله. وادی فیراق: دۆلی له‌یه‌ک جیابونه‌وه.
- ۵ - ۳. مه‌طلب: مه‌به‌ست. نای: نه‌ی، شمشال. حالی: تیکه‌یشتن. فه‌حوا: ناوه‌رۆک.
- ۵ - ۴. نیش: پتیه‌ دان. گه‌زینی مار. حه‌یه: مار. گه‌زیده: مارانگاز، مار

پتوه داو. حه‌ی: زیندو.

۵ - ۵. عه‌یشی وه‌صل: ژبانی خویشی به یک‌گه‌یشتن. نه‌ندوه‌ی هه‌بجر: خه‌می دوری و له‌یک‌گه‌یا بونه‌وه. مه‌وسیم: وه‌رز، کات. نوردی به‌هه‌شت: دوه‌مین مانگی سالنامه‌ی نیرانیسه، له‌نیوان مانگه‌کانی فره‌وردین و خورداد دایه، خویشترین مانگی وه‌رزى به‌هاره. ده‌ی: ده‌ه‌میتن مانگی سالنامه‌ی نیرانیسه. سه‌ختترین مانگی وه‌رزى زستانه.

۵ - ۶. حو‌ججه‌ت: به‌لگه و به‌یانوی سه‌لماندن. روخ: رو. صیدق: راستگوئی. مایل: ناره‌زوکر. سیتب: سیتو. به‌ی: به‌هتی. لای شاعیرانی نه‌و سه‌رده‌مه سیتو نیشانه‌ی ره‌نگسوری و، به‌هتی نیشانه‌ی ره‌نگه‌ردی به‌وه.

۵ - ۷. له‌عل: به‌ردی‌کی به‌نرخه له‌خشل دا به‌کناری نه‌هیتن. ده‌میان به‌ز جوانی و ره‌نگی نال شو‌به‌اندوه به‌له‌عل. ده‌ور: مه‌به‌ستی ریزی دانیشتی مه‌بنۆشه‌کانه که‌ساقی به‌ریز جامیان نه‌داتن. قیسه‌ت: به‌ش. جهم: جه‌مشید، په‌کتی له‌شاهه‌گه‌وره‌کانی نیرانه‌جامینکی هه‌به‌وه وه‌کو‌ناوتنه هه‌مو‌دنیا‌ی تن دا دیوه.

۶. وشه‌گرانه‌کانی شیعه‌که:

۱ - ۶. سینه: سنگ. سه‌خت: ره‌ق. نه‌ظهر: ته‌ماشاکردن. جوز: جگه. له‌ختی جگه: پارچه‌ی جگه.

۶ - ۲. ره‌سه‌ختی: رو‌قایی. تاب: تاو، توانا. غه‌مه‌زه: نیگا‌کردن. به‌عه‌دزین: دوا‌ی نه‌مه. جه‌وشه‌ن: زری، کراسیتک به‌وه له‌زریزه‌ی ناسن دروست‌کراوه کاتی شهر پۆشویانه.

۶ - ۴. فه‌رد: په‌ک به‌یت شیعه. عار: شو‌به‌یی. رشته: ملوانکه، زنجیره. خه‌رموهره: موروه‌که‌رانه، کوژه‌که‌که‌رانه. هه‌م سلک: له‌ریزی په‌ک دا دانان. گو‌هه‌ر: گه‌وه‌هه‌ر. ولاخی بار هه‌لگرتن له‌به‌ر خو‌شه‌وستی و به‌زرا‌زاندنه‌وه‌ی ده‌نکه موروی گه‌وره‌یان نه‌کرد به‌سه‌ر که‌له‌ی دا.

۶ - ۵. له‌ب: لیتو. بوسه: ماچ. مایه: سه‌رمایه. ده‌می ناخیره: کاتی د. اه‌ناسه، سه‌رمه‌رگ. ته‌له‌ف: فه‌وتان و، له‌ناو‌بردن. سه‌ودا: مو‌عامه‌له‌ی بزگان.

۶ - ۶. پایان: کسوتایی، ته‌واو بون. مه‌حض: لیتره‌دا له‌باتی سه‌ره‌رای به‌کاری هتیاوه. حاجیب: په‌رده‌دار، ده‌رگاوان. وه‌جه‌ب: به‌ست.

۶ - ۷. ره‌شک: جه‌سودی. نوطق: قسه‌کردن. هه‌جو: پتچه‌وانه‌ی مه‌دح.

۶ - ۸. گو‌زه‌ر: تپه‌پین.

۷. شیعه‌ره‌کانی حاجی له‌چاپی هه‌ولتیری دیوانه‌که‌ی حاجی قادری کزی

وهرگبراو و، شيعره کانی سالم له بهر ده سنوستیکی ماموستا نه جمه دين مه لا
نوسراوه ته وه و، شيعره فارسيه کانی م. خاليديش له بهر چاپی تارانی ديوانه کهي م.
خاليدا راست کراوه ته وه.

وشه گرانه کانی شيعره که:

۷ - ۱. که پيل: پر، جمه مهي مهردومان: کومه لانی خه لک، که نارگرتن:
گوشه گيري. پيره ميترد له سهر هه مان کيش و قافيه شيعره که هي م. خاليدی کردوه به
کوردی. نم به يته هی وه ها وهرگبراو:

رۆژی جهژنه من تهریک و بهن بهشی دیداری یار

خه لکی خوږږه م، من به خوږږه م ناو له چاوم دیتته خوږ

۷ - ۲. خولد: به هه شت. مهردوم: خه لک. سه قهر: دۆزه خ. طولی سه قهر:

درتزه کيشانی سه قهر. جهضر: ناوه دانی. پيره ميترد نم به يته هی وه ها وهرگبراو:

دل سوتاو و جهرگبراو، کۆلان به کۆلان دهر به دهر

کهس به دهر دی من نه چته دور که وته يی یار و دیار

۷ - ۳. بهن قهرار: ناانارام. نیضطیراب: شلعهزان، په شوکان. نه ستون:

کۆله که هی راگرتنی ره شمال. به کره جه: گوند و چه میکی نزیک سلیمانیه. سه رچار:

سه رچاوه ی ناو و سه یرانگایه کی نزیک سلیمانیه.

۷ - ۴. بهن نهوا: داماو. غسوریه: ناوارهی یی و دهر به دهری. ناتوهان: بهن

توانا. کابول و غه زنه یین و قه نده هار: ناوی شوین و جینگان له نه فغانستان.

پیره ميترد نم به يته هی وه ها وهرگبراو:

پیم بهتی خالید نه گهر تو شیت نه بی و، سه حرانه وهرد

تۆله کوئی و، غه زنه یین و کابول، خاکی هیند و قه نده هار

۸. بویه که مین جار د. که مال فواد، نم قه صیده یی له ژماره (۳۵) ی

۱۲ ی ناغستوسی ۱۹۷۱ ی رۆژنامه ی «ژین» ی سلیمانیه دا به لاو کردۆته وه.

سه رناوی شيعره که به فارسی به مجۆزه یه: «در وصف پریشانی نوکران بابان بعد از

رفتن عبدالله پاشا بقسطنطين». گیوی موکریانی له چاپی دوه می «دیوانی سالم» دا

جارتیکی تر به لاوی کردۆته وه.

وشه گرانه کانی شيعره که:

۸ - ۱. بهد: خراب. خاص: هه لبراره. بهتدادی: زولم و بهن عه داله تی.

سه راسیمه: سه رلشیتواو. هه راسان: بهتزار و وه رس.

۸ - ۲. جه وان: لاو. سه ههی قه د: بهژن و به لاو ریک و ره وان. به سکه:

نه وه نده. چیه ز: شت. بهنجیزی: نه بونی، بهن شتی. خه م: چه ماوه، کۆماوه. چه وگان:

کۆچان.

۸ - ۳. په ریشان خاطر: په شتواو بهر. جه معیه ت: کۆمه ل. سه هبه خت:

به خترهش. گیتسوی خوبان: نه گریجه‌ی نافرته‌تانی جوان، مه‌به‌ستی ره‌شیه، یان
نالوسکانه به هوی باوه.

۸ - ۴. گه‌دا: سوال‌کهر. دهرگانه واناکهن: دهرگا ناکه‌نه‌وه. نه‌رراد:
تاوله‌چی، له یاری (نه‌رد: تاوله) هوه وهرگیراوه. خانه‌به‌ندان: خانه‌گرتن وده‌کوله
تاوله‌دا هدر یاری‌کهریک هه‌ولنه‌دا خانه‌له‌وی تر بگریئ. مه‌به‌ستی داخستی دهرگای
ماله له دهرژه‌کهر به هوی نه‌بوئیه‌وه.

۸ - ۵. سه‌خی طبع: نه‌وانه‌ی ته‌بیعه‌تیا به‌خشنده و ده‌سبلاون. حاتم:
حاته‌می ته‌ی یه‌کیتکه له به‌خشنده به ناوبانگه‌کانی عه‌ره‌ب. راه: ریگه. کوی
دونان: بهر دهرگای مالی‌گه‌سانی نزم و سوک. هه‌رسو: هه‌رلا. کاسه‌گه‌ردان: کاسه
گیتران، هه‌زاره‌کان نیواران کاسه‌یان گرتوه به ده‌سته‌وه له دهرگای مالانیا ن داوه
خواردنیا ن بۆ ته‌ن بکهن.

۸ - ۶. که‌شمه‌ک‌ش: که‌شمه‌ک‌ش، بگره‌وبه‌رده. خودنارانی: خو‌رازانده‌وه.
قه‌با: گه‌وا. چاک: نیتخه. دامان: داوین.

۸ - ۷. نه‌میسته: نیتستا. دوغ: دۆ. که‌مۆله: کاسه‌یه‌که له دار تا‌شراوه
تایبه‌ته بۆ تینکردنی دۆ. که‌مۆله دۆ و، فنجان قاوه‌ی ته‌ن کراوه.

۸ - ۸. تورمه: جوژیک بوه له قوماشی به نرخ. شه‌هد: شیرینی،
هه‌نگوین، خانه‌به‌ردۆش: خانه‌که‌ی به کۆلی خو‌یه‌وه‌ته‌نی. عوریا ن: روت.

۸ - ۹. چن نشیمه‌ن: شوئینی دانیشتن. جومله: هه‌مو. غول: شتیکی
نه‌فسانه‌یه، وه‌کو دیتو و درنج، لاشه‌یه‌کی گه‌وره و ترسناکی هه‌یه، له چۆل و بیابان
دا نه‌ژی.

۸ - ۱۰. خه‌ز: ناو‌ریشم. فیکر: بیر.

۸ - ۱۱. کۆسته و ده‌باشان: دو گوندی پچوک بون له سه‌روی سلیمان‌ی.
گه‌لله: رانه‌مه‌ر. چوماق دهر‌که‌ف: کوته‌ک به ده‌سته‌وه. چویان: شوان.

۸ - ۱۲. مورید: لایه‌نگری دلسۆز، به تایبه‌تی هی شیخی ته‌ریقه‌ت.
عه‌هد: سه‌رده‌م. عه‌دلی رۆمی: دادپه‌روه‌ری تورکی عوسمان‌ی. حوجره‌ها: ژوره‌کان.
تۆیه‌کار: نه‌وه‌ی تۆیه‌ی کردوه.

۸ - ۱۳. طاعت: گوته‌رایه‌لی و سه‌ر بۆ دانه‌واندن. جه‌بر: مه‌به‌ستی نه‌رکی
دینییه. عیله‌ت به بیتکاری: به هوی بیتکارییه‌وه. قاری: نه‌وه‌ی قورنات نه‌خوئینی.
حافظ: نه‌وه‌ی قورناتی له به‌ر کردوه.

۸ - ۱۴. طولی رۆزگار ان: به درنژایی رۆزگار. خادیم و مه‌خدوم: خزمه‌ت‌کار
و ناغا. عومومهن: به‌گشتی. روزه‌دار: به‌رۆژو، رۆژوه‌وان.

۸ - ۱۵. بن ده‌ولت: هه‌زار، بن سامان. مال: دارایی. عوسره‌ت:
ده‌سته‌نگی. گه‌ه: ده‌میک. حه‌مال: کۆله‌ه‌لگر. عه‌لاف: نه‌وی دانه‌ویله نه‌کری و
نه‌فرۆشتن.

۸ - ۱۸. نیلیتیزام: جزویک بوه له به کریگرتنی زهویوزار له حکومت. شورا: کزیونهوه و پرس کردن به په کتری. سهحر: به یانی زو. قوت: خواردن.

۸ - ۲۰. نیجاره: به کریگرتن. ههوشار: ناوچه په که له سهقر.

۸ - ۲۲. کهویازی: جزویکه له سهرگرمی کهو رانه گرن و شه په کهوی بین نه گن. مه عزول: لیخواو. قاره مان، میتولی، تیمار، باخان: چوار گوندن له قهره داخ.

۸ - ۲۷: بیم: ترس. تازبانه: قامچی. معرد: پیاو.

۸ - ۲۸. شتیراوژن: شتیرشکین، نهوهی شتیر له نهرز نه دا، نازا، قهوی: به هتیز. پیل نه فکن: نهوهی فیل له نهرز نه دا. غه وواص: نهو مه له وانهی نه چیتنه

ژتیر ده ریاهه بۆ ده رهیتانی سرواری. نه بن له گه ل و شهی «قه وواس: که واندان» لئی ی تیکه لاو بوین. روبه: پتوی. گوریزان: له راگردن دان.

۸ - ۳۱. قاصید: نیتردراو، نهوی نامه یا په یام له په کتیکه وه نه با بۆ په کتیکه تر. ته کلیف: داوا. ره هزن: پتگر، جهرده ی پتگه ویان. خود به خود: خۆ به خۆ.

۸ - ۳۴. دود: دوکهل. مه طبه خها: چیتخانه کان. شام: شتو، نانی نینواره. جگه رها: جهرگه کان. بوریان: برژاو.

۸ - ۳۵. سو: لا. هه رجا: هه رجی. میهمان: میوان.

۸ - ۳۷. ملوکان: له (ملوک) شاهه کان.

۸ - ۳۸. لب: لپو. خه ندان: دم به پتکه نین. شادان: خوشحال.

۸ - ۳۹. گورگین، روپیتنه، سامی نهریمان: پالنه وانی نه فسانه کانی نیرانن.

۸ - ۴۲. مه له خ: کولله. مه له خ طبع: تبعه تی وه کو کولله وایه. ده غل: په له ی که نم و جزو. جاری که نم: نهو پارچه زهویسه ی که نم تی دا چیتراوه. داهول: شتیکه به په رۆ له شتیه ی مرؤف دا دروست نه کری بۆ نهوهی مه ل لئی ی بترسی و لئی ی بروهیته وه.

۸ - ۴۳. قرکه، قزلهر، قورخ: گوندن له نزدیک سلیمانی.

۸ - ۴۴. سوپوک عه قل: عه قل سوک، که وج.

۸ - ۴۵. نوظفه: تۆوی مرؤف. حه یض (به هه له «حیظ» نوسرا بو): ده وری خوینی نافره ت. نه مه جیتویکی زۆر قورسه، سالم په وانه ی داوه که به داگیرکردنی نه وکاته ی سلیمانی له لایهن تورکه وه «شاد و ناسوده» بون.

۸ - ۴۶. بانی: دامه زرتنه ر. کاسبهای شه ری: کاسبه کانی شار. نه مر: کاروبار. فیتنه نه نگیز: هه لگیرسینه ری فیتنه.

۸ - ۴۷. هم دهرد: هاوده رد. هم عه یش: هاوژیان. ماده ری به رپه: دایکی به رخ. یاری گورگ: دوستی گورگ.

۹. باهانی: ۱۶۹ - ۱۷۱؛ امین زکی، «تاریخ السليمانية»: ۷۴ - ۲۷۵؛
العزازی: ۷/ ۹۱ - ۹۲؛ نوار، «تاریخ العراق»: ۱۲۰؛ حفته نامه‌ی «ژین» ژ
۸۷۷ و ۸۹۴

نهمین زکی له «تاریخی سلیمانی» دا له باسی عه‌زیز بهگ دا نه‌لن: له
شهریک دا له گه‌ل نۆردوی تورک له بانی مقان کوژراوه. به‌لام به‌لگه زۆره که نهم
هه‌واله راست نیه.

نهم به‌لگه نامه‌یه له نارشیفی کاک عه‌بدو له قیب یوسف وه‌رگیراوه.
مامۆستا نه‌حمه‌د خواجه مه‌ته تورکیه‌که‌ی نویسیوه‌ته‌وه و کردویه‌تی به کوردی. کاک
که‌مال ره‌نوف محه‌مه‌د دای پشتۆته‌وه.

۱۰. نهم شیعره له چاپی یه‌که‌می «دیوانی سالم» دا به‌لاو نه‌کراوه‌ته‌وه. ره‌نگه
نه‌وسا له به‌ر هۆی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی فه‌رامۆشیان کردی. به‌لام له به‌ر گرنگی
ناوه‌رۆکی سیاسی نهم شیعره چه‌ند جارێ به‌شی زۆری یا هه‌ندیکی له‌ی به‌لاو
کراوه‌ته‌وه:

- یه‌که‌م جار گۆفاری «گه‌لاویژه» وه‌کو دیاریه‌ک به‌و خۆتنده‌واره‌کانی له
نامه‌لیکه‌یه‌کی جیساوازا به‌ بۆنه‌ی تێپه‌رینی سالی یه‌که‌می ده‌رچونیه‌وه به‌لاوی
کردۆته‌وه.

- علاء الدین سجادی له میژوی نه‌ده‌بی کوردی دا له باسی سالم دا چه‌ند
به‌یتیکی به‌ لێدوانه‌وه لێ هه‌لبژاردوه.

- رفیق حلمی له به‌رگی دوه‌می «شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی» دا له باسی
سالم دا نه‌ویش چه‌ند به‌یتیکی به‌ لێدوانه‌وه لێ هه‌لبژاردوه.

- کۆتایی شه‌سته‌کان که ده‌ستمان کرد به‌ به‌لاو کردنه‌وه‌ی گۆفاری «رژگاری»
تکامان له محه‌مه‌د مسته‌فا کوردی کرد شیعره‌که‌مان به‌و ساغ به‌کاته‌وه و، مه‌عنا
و شه‌ قورسه‌کان و به‌یته‌کانمان به‌و لێک به‌داته‌وه. مامۆستا کوردی، کوردینوسیکی که‌م
وینه‌و شاره‌زاییه‌کی زۆری له نه‌ده‌بی کلاسیک دا هه‌بو. چه‌ندی ته‌قه‌للامان دا
ته‌واوی شیعره‌که‌مان ده‌س نه‌که‌وت. نه‌وه‌ندی په‌یدا کرا مامۆستا کوردی ساغی
کرده‌وه به‌ زنجیره‌ به‌لاو کرايه‌وه.

- گیسوی موکریانی له چاپی دوه‌می دیوانی سالم دا نهم چه‌ند به‌یتیه‌ی له
«رژگاری» دا به‌لاو کراوه‌وه، خسته‌ته‌ دیوانه‌که‌وه.

- به‌شیکی زۆری نهم شیعره، به‌ بۆنه‌ی تێپه‌رینی ۲۰۰ ساله‌وه به‌ سه‌ر
دامه‌زراندنی سلیمانی دا، له لایه‌ن ده‌زگای راگه‌یانندی یه‌کیتیی نیشتمانی
کوردستانه‌وه به‌لاو کراوه‌ته‌وه.

- کاکه‌ی فه‌لاح ره‌نجتکی زۆری داوه بو ساخکردنه‌وه‌ی نهم شیعره و، له
گۆفاری «کاروان» دا به‌ لێدوان و، لێکدانه‌وه‌ی وشه‌ گرانه‌کانیه‌وه، به‌لاوی

کرد و تیره. له ناو تیکسته بلاوگراوه کانی نهم شیعره دا تیره ی نهم له ههمو بیان دریز تیره، بهلام کاره که ی چند ناتهواوییه کی تین دایه:

۱. ههمو قهصیده که ی دوس نه که وتوه.

۲. هه ندی له وشه کانی بوساغ نه کراوه تیره. بیان لهو که شکوله دا که نهم لینی وه رگرتوه، به ههله نوسراوه تیره و نهمیش به ههله گواستویه تیبیه وه. بیان به دروستی بوی نه خوینراوه تیره.

- جهمال بابان له کتیبه که ی دا له سهر سلیمانان به شینکی نهم شیعره ی بلاو

کرد و تیره...

من دیار بیه که ی گه لاویژم نه دیوه. لیره دا تیکر ای شیعره که م جارنکی تر نویسه تیره پشت نهمستور به دو ده نویسی کون:

به که میان، فوژوگزی نهم قهصیده، به که له دیوانیکی ده شوس وه رگراوه. د. که مال فوناد له نامه خانی پروسیادا دوز و تیبیه وه. دیوانه که سالی ۱۲۷۸ / ۱۸۶۱ له سهر داوای سالم به خه تیککی خوش نوسراوه تیره. کوتایی دیوانه که به مجوره هاتوه:

«بدرجه اتمام رسید در شب یک شنبه بیست و دوم شهر شعبان المعظم ۱۲۷۸ حسب اغواش مخدوم مکرمه عبدالرحمن بیگ الکردی که الحق در فن شعر سازی سحر بازی مینماید اللهم اغفر له ولکاتبه ولسائر جمیع المسلمین بحرمة محمد خاتم النبیین امین امین امین»

دوه میان، فوژوگزی که شکولنکی ده سخه که سالی ۱۲۸۷ / ۱۸۷۰ له «مه نزلتی توخاخ ته په» نوسراوه تیره. نهم که شکوله هی مه محمودی یاروه یس بوه. مه محمودی یاروه یس نه دیب و شاعیر و، دوستیکی نزدیک و خوشه ویستی مه وه وی بوه. کتیبه کانی نهم که شکوله به باشی نه خوینراوه تیره.

سه ناوی قهصیده که له ده سنوسی به که م دا به مجوره یه:

«رزم عزیز بیگ بابان با اسماعیل پاشای رومی».

له هی دوه هم دا به مجوره نوسراوه:

«ذکر محاربه میر جلیل الشان عزیز بیگ بابان با طائفه رومی سنه ۱۲۶۶

(۱۸۴۹) و تسخیر ولایت بابان بدست رومی و اسماعیل پاشا».

بین نه چن نهم شیعره چند جارنکی دهسکاری کرابین و، نالوگوز له هه ندی وشه به یستی دا کرابین، «تسلسل» له بابه ته کانی دا نه صاوه. رهنگه سالم له بهر هوی سیاسی و کوزمه لایه تی خوی نالوگوزی تین دا کردین، چونکه له دیوانهش دا نالوزان به شیهره که وه دیاره. هه ندی لهو به یتهانه ی کاکه ی فلاح بلاوی کرد و تیره و، پینش نهمیش عه لانه دین سه جادی و ره فیق هیلمی له سهر بیان نویسه له م مه تنه دا نیه. جا بیان سالم خوی وازی لینی هیناون، بوه له م دو ده سنوسه کوزنه دا نین، یا دواپی به کتیککی تر بوی زیاد کردوه.

وشه گرانه‌کافی قه‌صیده‌که:

۱ - ۱. کسف زنه‌ان: له‌پی ده‌ست به‌ یک دا دان له‌ داخ و خه‌فست دا.
نه‌دامت (ندامه): په‌شیمانی، له‌ فارسی دا نه‌گبه‌تی و مه‌ینه‌تی. تار: تاریک.
صفحه‌ی جیهان: روی دنیا.

۱ - ۲. شاره‌زور، یا شه‌هره‌زور: له‌ سه‌رده‌می عوسمانی دا «ولایه‌تیک»
بوه‌ هم‌مو ناوچه‌کافی که‌رکوک و سلیمانی و هولیری گرتوتوه. ناوه‌نده‌کمی شاری
که‌رکوک بوه. نیستا به‌و ده‌شته به‌ پیته نه‌لین که له‌ عه‌ریه‌توه ده‌س بن نه‌کا تا
بناری کیتوه‌کافی هه‌ورامان ناوه‌ندی به‌ریه‌بردنی نیستای سید صادق. که‌میبه
رهنگ: وه‌کو که‌شتی. شکست: شکان. نه‌ه‌نگ: حوت، نو ماسیه‌ که‌ورانه‌ی له
ده‌ریا زله‌کان دا نه‌زین و توانای وه‌رگه‌راندنی که‌شتییار هه‌یه. کورد که له‌ خوا
نه‌پارپته‌وه داوای لئ نه‌کا: «له‌ شعری شه‌یتان و، به‌لای ناگه‌هان و، فیتنه‌ی ناخر
زده‌مان» بیپاریزی.

۱ - ۳. کشت: کشتوکال. ته‌خوا: له‌باتی. تهرزه که به‌ سه‌ر شینایی دا
بپاری، نیشانه‌ی نه‌هاته. چونکه‌ که‌لا و گول و به‌ری به‌ جوژی نه‌کوته‌ی نو ساله
نیتر یا به‌روبو می‌نابن، یا زور که‌م نه‌بن.

۱ - ۴. چابوک: گورجوگول. رهنگی به‌د پهن: رهنگی خراب رشتن، به
زمانی نه‌مپو: «دانانی پلان بز خراپه». وه‌لئ: به‌لام. قیران (من قرن یقرن): نزدیک
که‌وتنه‌وه له‌ به‌کتری. به‌ پنی یتنکه‌یشتنی نه‌ستیره‌وانه‌کافی کون، نه‌ستیره
که‌رکه‌کافی ناو بو‌شایی ناسمان جاروبار دوانیان یا زیادتر له‌ یک نزدیک نه‌بنه‌وه،
یا له‌یک نه‌دن، پنی ی نه‌لین: «قران کواکب». نم لیکدانه هه‌ندی جار نه‌پیتسه
مایه‌ی هینانی خوشی و به‌ختیاری «سعد» و، هه‌ندی جار نه‌پیتسه هژی کاره‌سات و
نه‌گبه‌ت «نحس». تپه‌پنی قیران: به‌سه‌رجونی ده‌ورانی نه‌گبه‌تی و ناخوشی.

۱ - ۵. صید: راو، نیچیر. صه‌بیان: راوکه‌ر. تیرقه‌د: به‌ژن و بالای وریک
هه‌لچو وه‌کو تیر. ته‌رکیسی که‌مان: چه‌ماوه وه‌کو شینوه‌ی که‌وان.

۱ - ۶. ضیعف: لاوازی. طالیح: به‌خت. جاذیب (به‌هه‌له «جاذب» نوسرا
بو): راکیتسه‌ر. دم: خوین، یاخود زار. چیه‌ره: چاره، روخسار. زه‌عفه‌ران: گیایه‌که
بنجه‌که‌ی پیساره، لاسکه‌که‌ی پاش وشکرده‌وه له‌ ناوی که‌رم دا نه‌توتی‌ننه‌وه
رهنگیکی زه‌ردی لئ په‌پیدا نه‌بن نه‌کرتسه‌ خوارده‌وه. به‌ تایبه‌تی سه‌ر برنج، بز
زه‌رکردنی رهنکه‌که‌ی.

۱ - ۷. نه‌ویه‌هار: کاتی گولکردنی داروده‌خت. خه‌زان: کاتی وه‌رینی
که‌لای دار، که‌لاپیزان. صویح: به‌یانی. ته‌موز: مانگی هه‌وته‌می سالی زاییبه‌ و،
زور که‌رمه. په‌رتوه‌ی ماه: پرشگی مانگ. چاک: له‌تویه‌ت، یاخود باش. که‌تان:
گیایه‌که له‌ لاسکه‌که‌ی قوماش و کاغ‌ز و، له‌ توه‌که‌ی رۆن و رهنگ دروست
نه‌کرتی. قوماشی له‌ که‌تان دروستکراو زور به‌رگه‌ ناگرتی. زو نه‌زنی و پارچه‌ پارچه

۱ - ۸. خه رمه نهها: خه رمانه كان. خه رمانی دانه و پلته به رهمی ره نجی سالیکی جوتیار و خیتزانه که به تی، که ناگری تن که وت، به مالتیرانیه کی گه وره دانه نری. شه معی ده ولت: مزمی بهخت و خوشی و ده سلات. هر طه روف: له هه مر لایه که وه. خاموش کران: کوژتیرانه وه.

۱ - ۹. حه لقه دهین: له دهوری یهک کوژینه وه. بلا: با. ناشوفته بهخت: بهخت شتوار. تیره رۆژ: رۆژ ره شه. گیتسوی دولبه ران: نه گریجه می نافرته تانی دلرفین. نیشانه به بۆ ره شی، یان نالوزان و په شتیوانی قری نافرته به تایه تی که با لئی نه دا.

۱ - ۱۰. که و که به: نه ستیره ی گه وره. نیهان: ناوا بون. شارد رانه وه.
۱ - ۱۱. صاعیقه: هه وره تر شقه. بهرق: بروسکه. طولمهت: تاریکایی. شوق و غه رب: خۆزه لات و خۆزناوا.

۱ - ۱۲. عیبرهت: په ند. وه ضع: بارودوخ. هه لومه رج. ده هر: زه مانه. زومره: تا قم.

۱ - ۱۳. مونهیم: نانیده. لوله بو: پشچرایه وه. نواله: خۆراک، توتشو. ظهرف (به هه له «ضرف» نوسرا بو): قاپ و قاچاگی نان خواردن. خوان: سفره ی نان خواردن.

۱ - ۱۴. نه هلی وه ظایف (به هه له «وضایف» نوسرا بو): موچه خۆرانی داووده زگا حکومه تیه کان. عومومهن: به گشتی. حهک: کوژانه وه.

۱ - ۱۵. غه رصه: مهیدان. چه رغه و، باله بان: دو مهلی راوکه رن له تیره ی هه لۆ. جه ولانگاه: فرینگا. بوم: کونده په بو. به پئی تیگه یشتنی کوژ کونده په بو به مهلیکی شوم دانه نری چونکه جه زی له چۆله وانیه و، هیتانه له که لاهه دا نه کاو، له سه ره مال و ناواییهک به خۆتین ویران نه بین. زاغ: قه له ره شه، به مهلیکی سوک و گهنده خۆر دانه نری. ناشیانه: هیتانه.

سالم لیره دا له باتی «هیتانه» وشه ی «لانه» ی به کار هیتاوه. له زمانی فارسی دا نه گونجین «لانه» بۆ هیتانه ی بالداریش به کار به تیرنی. به لام له کوردی دا، لانه: بۆ شۆتنی نارامگرتنی درنده ی کتوی وه کو شیر و پلنگ... و، هیتانه: بۆ شۆتنی نارامگرتنی مهلی کتوی وه که هه لۆ، کوژتر، چۆله که... و، کولانه: بۆ مهلی مالیی وه که مریشک... به کار نه هتیرنی.

۱ - ۱۶. میحبهت: مهینهت، ناخۆشی. تاب: تاو، توانا. عهین: چاو، یاخود کانسی. مهردومان: خه لک

۱ - ۱۷. زه بان: زمان. کوکو: مهلیکی په چوکه به ناوی دهنگه که په وه که نه لئین کوکو ناو نراوه، تاقتا که ره. خانه دان: خیتزان، بهت ماله. عه نکه بوت: جالجالۆکه. خواجه نشین: دو سه کوژی په چوکه لای راست و چه پی ده رگای حه وش له

دیوی دهرهوه له دیوار نه هیلترتته وه بز دانیشن. جوفته جوغد: جوتنه کونده په پور. دیده بان: نهو کهسه ی له جینگایه کی بهرزهوه چاودتیری دهورپشتی شوتنه که نهکا، دیده وان. خانوی جاران له سریرانه که ی دا «هه وره بان» ی هه بوه به پلیکانه بوی سرکه وتون له وتیوه سهیری دهور به ریان کردوه.

۱۰ - ۱۸ موهر: مؤر. وا باوه که سوله یمان پیغه مبهر مؤرتیکی هه بوه هر شتیکنی داوا لی کردوه بوی جن به جن کردوه، به لام دپوه کانی لیبان دزیوه. دون: نزم، سوک.

۱۰ - ۱۹. موشه خخه ص: لیره دا به مه عنای بیتگومان. دود: دوکهل. دوکله کی گوزگرد زور بوزگه نه. عود: دارتیکی باریکی بونخوشه، بز خوشکردنی بونی مه جلیس و مال نه سوتتیرن. بز: بز، یاخود بز نهو. نه غمه خوان: گوزانیبیتز. مستو: کورتکراوه ی مسته فایه، گوزانیبیتزکی ناوداری نهو سرده مه بوه. مسته فا به کی کردی له باسی گوزانیبیتز کانی سلیمانی و، مه قامه کانی گوزانی دا نه لی:

مستو نبراهیمی و، نه وره حمان نهوا و، نه تخی حوزین

مسته فا ناری و سینگا، بونس پلن: دهشتی و حیجاز

۱۰ - ۲۰. عهزل و نه صب: لاهردن و دانان له سر کار. که هیا: به کوتخا کانی والی ی به غداد و تراوه. مه نصب: دانراو. «نهولا» به (اوضا) نوسراوه. کاتی خوی مهلا و خوتنده واره کانی کوره پیتی «ضاد» یان به لامی قه له و خوتندوتته وه. بز غونه وه کوله سورته ی فاتیحه دا: «ولا الضالین...». نهولا کورتکراوه ی عه بدل لایه.

۱۰ - ۲۱. ته قیسی مه نصب: دابه شکردنی پله و پایه. موقابیل شهنی شخص: شایسته به و که سه. سر اوژی که وم: سر به رشتی داهاتی خوتلین و مه مله حه.

۱۰ - ۲۲. عالیجاه: پایه به رز. حکیم باشی: سر وکی پزیشکه کان. له باتی «زل» نوسراوه «ذل» دور نیه نه مه نشانه هین بز نهوه ی زمانی مه محمود ناغای حه مامچی «پسک» بویت، یاخود مه بهستی «زه لاله ت» هین. بابه جان: سر وکی حه کیسه کانی سلیمانی بوه له سرده مه کانی سلیمان پاشا و نه حمده پاشای بابان دا. سلیمان پاشا به گویره ی «حوکم» تک که له ۲۹ ی موجه پرده می ۱۲۸۴ (۱۸۳۲) دا ده ری کردوه، گوندی «هوزمه ره کویر» ی له نریک سلیمانی به خشویه به بابا جان بز دابینکردنی گوزهران و پیتوستیه کانی ژبانی.

۱۰ - ۲۳. کوئل: بار، دوش: شان. خه رقه: پالتویه کی زیر و پینه کراو بوه ده رویتشه همزاره کان له به ریان کردوه. تاج: جوړه کلاوتیک بوه ده رویتشه کان وه کو نیشانه ی ده سه لگرتن له دنیا له به ریان کردوه. که شکوئل: ده فریک بوه ده رویتشه کان به زریزه به ملیان دا هه لیانواسیوه سوالیان تی دا گوزکردوته وه. شاری خاموشان: شاری بیتدنگه کان، مه به ست گورستانی مرده کانه. له م به یته دا وشه ی ناو که وانه که

ساخ نه کرایه وه.

۱ - ۲۴. نهسکه مل: کورسی. مهجوری نه لئی:

فهلک همرگا که سینکی هه لیری وه عده ی هیلاکه تبه

که مل بۆ کهینه پەت بێ، بێ له کورسی و نهسکه مل چی بکا؟

ناغاله ر: ناغاکان. مهجلیسی شورا: نهنجومه نی راویژ و پرس. نه میسته:

نیستا. خاص: تایه تی. نه صاف (صاف): خاوه ن پیشه و دوکانداره کانی ناوبازار.

۱ - ۲۵. ته دبیر: ته گبیر، دانانی رینوشوین. ههسته: باج و سه رانه.

دارۆغه: بهرپرسی پارێزگاری ناسایش. حاجی نهحان یا حاجی حان: گه ره کتکی

سلیسانی بوه.

۱ - ۲۶. مه نسوری ته بی نفوس: کاربه دهستی سه رۆ میترسی. شاعیلی

باجی دوکان: کاربه دهستی کوژد نه وه ی باجی دوکانه کانی ناوشار.

۱ - ۲۷. مه صرف: ناوی نه و ب نه مهاله یه بوه که له سه رده می ده سه لاتنی

بابان دا کاربه دهستی کاروباری دارایی بوه. حاسب: مو حاسب، ژمیتریار.

خاصه جات: مولک و زه و یوزار. مالوان: گونده، ههروه ها جزگه یه که له شاره زور

نه رۆ تته چه می تانجه رۆ.

۱ - ۲۸. خولمار: خورمال، نیستا ناحیه یه کی قه زای هه له بجه یه. ده لئین:

جزگه یه که له شاره زور له چه می زه لم هه لته گبیرن. نوموز: کاروبار. دۆم: هۆز تکی

پیشه کار و ده سه رنگین بون، بپژنگ و قه فه زی که و کلاشیان دروست کرده.

په ندیکی باوی کوردی نه لئی: «دۆم بێ و کلاش بۆ خۆ ی بکا». له و سه رده مه دا

پیشه کاری به چاوی سوک سه یری کراوه.

۱ - ۲۹. مه شه و نهجو: خه ریکی پرس و راویژه. سه رکاتب: سه رۆکی

نوسه ره کانی، یان سه رکاتب: نوسه ری کاروباری نه یئنی. چیا سه وز: گوندیکه له

ناوچه ی ناغجه له ر. شوان: ناوی عه شیرت و، ناوچه یه که له نزیک که رکوک.

۱ - ۳۰. مشته: پارچه ناسنیکه سه ری پان و ده سه که ی پر به ده سه

ته خته ی په رۆ و چه رمی بنی کلاشی بێ نه کوته وه. «مشته ی ناو هه مه مانه که»

په ندیکی باوی کوردیه. کشتهک: ده زویه که بنی کلاشی بێ قایم نه کړن. ههروه ها

ته زییح و ملوانکه می بێ نه هۆز تته وه. ده رزی: نامرازی درونه. گورز: گورسینکی

نه ستوره سه رینکی به خه ری گړن دراوه. که مه مند: گورسینکی قایمه له شه ردا بۆ گرتنی

دورژمن گرتیا نه ته مل و که مه ری. بۆ گرتنی ولاخیش به کار هتیا وه. سینان: رم.

مشته، کشتهک، ده رزی: که ره ته ی دروست کردنی کلاش بون.

گورز، که مه مند، سینان: که ره ته ی شه ر بون.

۱ - ۳۱. گه زمه چی: حه سه حه س، پاسه وانی شه و. کویه کو: که رهک به

که رهک. ته شه: تینو. جان: گیان. حینتی کوژ: کوژ، نه گونجین مه به ته ی نه وه بێ

ده ستینکی سه قه ت بوه، یان حه سه یی کوژ: حه سه بێ که کوتالی به کوژ گتیا وه بۆ

فروشتن. جاران نم پیشه به هه بوه.

۱۰ - ۳۲. قهچی: مقهست. زهرگ: شیشینکی ناسیننی نوکتیره. نیوگه ز و زهرع: دو نامرزی پتوانه بون له باتی معتر و یارده. ذهرع: به ناندازهی دریتی بالی زهلام بوه. پهندینکی باوی کوردی نعلتی: «گهزی چی و جاوی چی؟». نهخ: دهزو. نسیهر: سویهر، قهلفغان. جهوشن: زری، سهره رگتیک بوه له زیره ی ناسن دروست کراوه کاتی شهر بۆ پاراستنی لاش له تیر و شیرینی دوژمن له بهر کراوه. بهن: نهو داوه له خوری نهرم دروست نه کری له دهزو نهستورته. نهردهوان: پهیره.

قهچی، دهزری، نیوگه ز، زهرع، نهخ، وتو، پت و، بهن: نهمانه کهرهستهی کوتال فروشتن و بهرگدرون بون.

شیر، تیر، زهرگ، رم، گه مهند، جهوشن و، نهردهوان: نهمانه کهرهستهی شهر بون.

۱۰ - ۳۳. غهلبه غهلب: ههراوهوریای قهره بالخی. چوارباخ: گهره کتینکی سلیمانیه. دهلاک: نهوانهی له حمام دا زهلامیان شتلاوه. سهحرگه: پیش به یانی، سپیده دهه.

۱۰ - ۳۴. سه تل: دهفرینکی قووله ناوی تن نه کری. سه رج: زین. سینی: دهفرینکی په له شتی له سهردانه نری. ته پل: جوژه ته پلینکی پچوک بوه کراوه به قه لچوزی زنی نهمپ دا له کاتی شهر دا بز هاندانی شهر کهره کان لن دراوه. قاپقاپ: پتلاویکه ژیره که ی ته خسته به له گهرماو له پین کراوه. لوزنگ: په شته مال. گزلیک: چه قوی پچوک، قه له مبر. توپز: تیلایه کی دار یا ناسن بوه سه ره که ی توپینکی خری بزمار پتوی پتوه بوه. گازی ددان: گازی هه لکیشانی ددان.

سه تل، سینی، قاپقاپ، لوزنگ، گزلیک، گاز: نهمانه کهرهستهی کارکه رانی ناو گهرماو بوه.

سه رج، ته پل، نهمپ، جهوشن، شیر و توپز: نهمانه کهرهستهی شهر بون.
۱۰ - ۳۵. موسه للهح: چه کدار. یه ل: شیر، نازا، پاله وان. نه جارپ: دارتاش. که مینگاه: جیگای بۆسه نانه وه. گوزه ر: تپه پین، یا خود نهو ریزه دوکانی جوژه پیشه به کی تن دا کوبه توه، بازار چمند گوزه ری تن دا بوه، وه کو: گوزه ری ناسنگه ره کان، گوزه ری که وشدره کان. شیرینی بهندی: شیرینی گیراو.

۱۰ - ۳۶. ناخج: جوژیکه له نیزی نوکتیره. که مان: که وانی تیر هاویشتن. ده شنه: نیزی به کی پچوکه سه ره که ی دوفاق بوه له شهر دا گرتوانه ته دوژمن. ده ره: نیزی به که سه ره که ی وه کو داس چه ماوه توه. نه سکه نه: نامرزی که بۆ کونکردنی دار. تیشه: تیشوین. مشار: نامرزی به رینه وهی دار و ته خته. لیسک: تیغینکی که وانه بیه ناو که وچک و کاسه ی پین هه لته کولری. مهنکه نه: نامرزی له قالدانی ته خته به تایسه تی دوا ی که تیره لیدان. که وان: دارینکی که وانه داره چه رمینکی دریتی به هه ده داری پین کون نه کری.

ناخج، تیر، کهمان، زهرگ، ده‌شنه و ده‌هره: نهمانه که‌ره‌سته‌ی شعر بون.
نم‌سگنه، تیشه، مشار، لیسک، مهنگنه و کهوان: نهمانه که‌ره‌سته‌ی
دارتاشی بون.
۱۰ - ۳۷. پاس: پاریزگاری، به زوری بز سگ به‌کار نه‌هینری. ده‌که:
سه‌کو.

سالم به شیعرنیکی درنژده‌جوی «میرزا سلیمان زیندروی» ی‌کردوه. له
سه‌ره‌تا‌که‌ی دان‌لن:

میرزا و‌ره لیم لاده ده‌ستی من و دامانت
نهمین مه‌به لیم نمک بیتم یک ده‌فعه به مه‌یدانت
توقاز و نهمین شاهین، مه‌قرینه به دهورم دا،
نمک حمه‌له به‌رم، گیر که‌م چنگی له چیه‌لدانت!
به هه‌جوه‌که‌دا وا دهرنه‌که‌وی میرزا سلیمان شاعیر بوه.

۱۰ - ۳۸. هه‌مانه: له پستی مەری خوشه کراو درست کراوه. له باتی
جانتای نیستا که‌لوپه‌لی تن خراوه. زوبین: نیشه. دره‌فش: دره‌وش، سوژنیکی
نوکتیری ده‌سک دار بوه بز کونکردنی چه‌رم. پیشینان و‌تویانه: «مست له دره‌وشه
نه‌گه‌ریشه‌وه». هه‌سان: به‌ردیکی ره‌ق و لوسه تیغی بن تیر نه‌کرئ.

۱۰ - ۳۹. مونیس: هاو‌دهم. تعدب ناموز: ماسوستا، نه‌دیب. بز: بزین.
نه‌دیم: هاو‌دهم. تیمار و کچان: دو گوندن له ناوچه‌ی قه‌ره‌داخ.

۱۰ - ۴۰. باش خدیاط: سه‌رۆکی به‌رگدروه‌کان. نوله: کورت‌کراوه‌ی عه‌لی.
کۆبان: جلی نیستر و گوتدریز. دهرزباشی: سه‌رۆکی به‌رگدروه‌کان. قاطر: نیستر.
قاطرچی: کاروانچی. خهران: که‌ران.

۱۰ - ۴۱. نیلی غه‌واره: به‌و هوزانه و‌تراوه که جاف نه‌بون و، خۆبان
هاویشتۆته پهنای جاف. کافرۆشی، چنگی، چوچانی: ۳ تیره‌ن تا نیستاش له
نزیک سلیمان ماون. تهلان: گوندیکه له ناوچه‌ی سورداش.

۱۰ - ۴۲. عه‌زم: بریار. فدرضه‌ن: گرمیان. کاک نه‌حمه‌د: حاجی کاک
نه‌حمه‌دی شیخ کوری شیخ مرفی نۆدی یه. زانایه‌کی گه‌وره‌ی زانسته دینی‌ه‌کان بوه.
له سه‌رده‌می خۆی دالای خه‌لک زۆر گه‌وره و پایه‌به‌رز و پیروز بوه، تا نیسته‌ش
سوئند به‌ کۆره‌که‌ی نه‌خۆن و، «گولله‌به‌ند» که‌می به ناو بانگه. سالم مه‌به‌ستی
نه‌ویه، رینگه‌وبانه‌کان نه‌وه‌نده ناتارام و نانه‌مین، نه‌گه‌ر کاک نه‌حمه‌دی شیخ به‌و
هه‌مو ریز و پیروزیه‌وه به‌و ناوچه‌یه دا تن به‌ری تا نه‌گاته گه‌ره‌کی کانیسکانی ناو
شاری سلیمان ۳ جار روتی نه‌که‌نه‌وه. کانیی ناسکان: نه‌وسا ده‌شتاییه‌کی ته‌خت و
سه‌رچاوه‌یه‌کی ناو بوه، نیستا گه‌ره‌کنیکی سلیمانیه.

۱۰ - ۴۳. نه‌جیبانی ولایت: خانه‌دانه‌کانی ولات. نافه‌ت: وه‌با،
نه‌خۆشیی کوشنده. نانه‌جیب: ناره‌سه‌ن. جامه‌ی شه‌هری: کراسی شاری.

صحرانشین: دانشتوانی لادئ.

۱۰ - ۴۴. تہتی طوغرا: له سەر گاغەزی رەسمیی عوسمانی نوسرا.
ماوەت: ناحیەیکە له قەزای شارباژێر. قەشان: گوندیکە له ماوەت.

۱۰ - ۴۵. لوطف: لوتف، دەرپینی خۆشەویستی. نیک و بەد: چاک و
خراب. تیری: ساہرین، تەگە. ضابط (بە هەڵە «ظابط» نوسرا بو): ئەفسەر،
پرنکخەر. نەھر: چەم. موان: گوندە و، جۆگەیکە له شارەزور.

۱۰ - ۴۶. تەسخیری مەمالیک: داگیرکردنی ولاتان.

۱۰ - ۴۷. وەرە: وە ئەگەر نا.

۱۰ - ۴۸. حەملە: هێرش. موددەعی: دوژمن. لەغزش: خزان، خلیسکان.

پیکاب: ناوژەنگی. عەنان: جەلەو.

۱۰ - ۴۹. پێشە: دارستانی چەر، شوینی ژبانی شیر. ظاهیر: ناشکرا.

خاطر: بیر. دەستبەرد: چابوکی.

۱۰ - ۵۰. جەفاجو: ئەوی بە دوی جەفادا ئەگەرێ. قەدەم: هەنگاو. پەلە:

پەلەپێتکی تەنگ. بوسی: ماچی کرد.

۱۰ - ۵۱. نیختیراع: داھێنان. مەشق جو: ئەوی بە دواي مەشق کردن دا

ئەگەرێ. شوغال: چەقەل. یەگەتاز: سواری بێ هاوتا. دونبال: دوا، له دونبالی: بە
دواوە. شیري ژبان: شیري تۆرەي رەقەستار.

۱۰ - ۵۲. تەرس. جانفەرسا: گیسانکیش. کەوہار: بەچکەي کەو.

جیھەت: لا.

۱۰ - ۵۳. شوغله: بێسکە. ماھێچە (راستەکەي: ماھێچە): نیشانەي بۆ

خواری دەمی تیغ کە وەکو مانگی یەکشەوہ چەمیوہ تەوہ. تیغی بۆرەنە: تیغی
رۆت. قولنگ: مەلنکی رەوہندە له تیرەي قاز، له قاز گەورەتر و بالای بەرزترە، له
کەناری ناو دا نەوی، مل و قاچی درێژە، بە چرا بە شەوارە ئەگەرێ و، راوی ئەکەن.
شەوارە یەکنیکە له شێوہ کۆنەکانی راوی کورد. بە شەو، بە تاییەتی شەوانی باران،
چرایان هەلگیرساندوہ له کەناری چەم و ناو شەخەل و زەبەنگی چردا. ئەو مەلانەي
تەریی باران کە نەفتی کردوون و، ئەیانەوێ نارام بگرن، کە روناکی چراکە له چاوی
دان، ئەکەوہنە بالە فرەو خۆیان ناشکرا ئەکەن. بەلام ناتوانن خۆیان دەریاز بکەن،
چونکە روناکی چراکە بە شەوارەیان نەخاو، ئەگیرین.

۱۰ - ۵۴. تۆبی قایش: فوتبۆل. ناقار: ناست. شلیک: دەسپێژ، تەقاندنی

بە کۆمەلەي هەمو ئەو گوللانەي له تۆپ و تەنگ داہە. سینەکەمان: کەمانچە،
نامرازی مۆسیقایە.

۱۰ - ۵۵. غیماری مەعرەکە: گەرمەي پێکدادان. له مەتەنەکەدا «قماري

مەعرکە» نوسراوە، رەنگە سالم له وشەي «قمار» مەبەستی «غمار» بێ و، بە هەڵە
وەکو هەندێ وشەي مەعرەبی نوسیوہ ئەم وشە مەعرەبیەشی نوسی بێ. فارسي

روده‌مکی زور قاف به غمین (تلفظ) نه‌کن. جه‌لای جه‌وه‌ر: بریقانه‌وهی جه‌وه‌ری
تیغ. خوینی موده‌عی: خوینی دوژمن. قان: خوین.
۱ - ۵۶. شوری مه‌خفی: کوزونه‌وهی نه‌یتی. نهی: قامیش، شمشال. راز:
نه‌یتی.

۱ - ۵۷. نیسم: ناو. قابیض: گیان‌کیش، دهره‌ینه‌ری گیان. جه‌رب: شهر.
چه‌پەر: ته‌تەر، نه‌وهی نامه له نیوان شونه‌گان دا نه‌گوژیته‌وه. نه‌ج‌ل: مهرگ.

۱ - ۵۸. تا: توئی. پیسه‌ه‌ن: کراس. مه‌مات: مردن. نیظام: نه‌و
سه‌ریازانه بون که له سه‌ر شتیه‌ی نوئی بۆ کاروباری جه‌نگیی رتک خرا بون. نه‌حمه‌د
پاشا له سلیمانی چوار تاسوری له‌م هیتزه دروست کردوه. باله‌بان: جوژه نامرازیکی
موسیقیا بوه له کاتی ناماده‌کردنی له‌شکر و شه‌ردا لئ دراوه.

۱ - ۵۹. ته‌حقیقه: بیه‌گومانه. قه‌ومی نوح: له به‌ر گومرای خوا غه‌زه‌یی
لئ گرتن و له توّفان دا خنکان و له ناو چون. جه‌ننه‌ت: به‌هه‌شت. شویه: گومان.

۱ - ۶۰. به‌چه‌گورگ ناسا: وه‌کو به‌چه‌کی گورگ. کوز: شوینی راگرتنی
کارو به‌رخ. پیشینان و تویانه: «کوزی کارگه‌ل بیسه، نیجا قه‌پوچک دابه‌گه». گورگ
دپنده‌یه‌که که نه‌که‌ویته ناو مهر جگه له‌وهی نه‌یخوات. چه‌ندی بتوانن ملی مهر
نه‌شکینتی. نه‌گه‌ر بکه‌ویته ناو کوزی به‌رخ و کار هه‌مویان نه‌کوژی.

۱ - ۶۱. فه‌رق: ته‌وقی سه‌ر. فه‌خر: شانازی. میرنالا: پله‌یه‌کی سه‌ریازی
نوردوی عوسمانی بوه، میرلیوا. به‌هرام: ناوی یه‌کن له بورجه‌کانی ناسمانه.
نه‌سه‌د: ناوی یه‌کن له بورجه‌کانی ناسمانه. قه‌عر: ناخ، بن. چاهی غه‌م: چالی
غه‌م، بی‌ری غه‌م.

۱ - ۶۲. باز: دیسان. بازی ته‌وار: بازی من که ناسراوه به‌چابوکی و
نازایی. نوکه‌ران: له‌م سه‌رده‌سه‌دا نوکه‌ر به‌سوجه‌خوړ و چه‌کداره ره‌سبیه‌کانی
میره‌کانی ده‌زگای بابان و تراوه، نیستا به‌مانای خزه‌کار به‌کار نه‌هینری. ده‌وردان:
که‌مارزدان.

۱ - ۶۳. گورچکی گا: مه‌به‌ستی نه‌ویه پینچ و په‌نا، یا قه‌وفیلتی زوری
تیبایه. سوس: چه‌ند مه‌عنایه‌کی هه‌یه: هارمیتلکه، به‌رازی ناوی، سوزانه، لیره‌دا
ره‌نگه مه‌به‌ستی موزانه بن. جومله: هه‌مو. خودرو: هیتج ته‌ریسه‌ت و ته‌علیمکی دا
نه‌دراوه.

۱ - ۶۴. ریکاب نه‌نده‌ر ریکاب: ناوزه‌نگی به‌ته‌نیشت یا له دوا
ناوزه‌نگی. عه‌نان نه‌نده‌ر عه‌نان: جله‌و به‌ته‌نیشت یا له دوا جله‌و. له کاتی
هتیش دا که سواره شه‌رکه‌ره‌کان ناوزه‌نگی به‌ته‌نیشت ناوزه‌نگیه‌وه و، جله‌و له
پیزی جله‌وی یه‌کتری دا بۆ پیشه‌وه نه‌روژن.

۱ - ۶۵. به‌یر: به‌ور، به‌وری به‌یان، دپنده‌یه‌که له تیره‌ی پلنگ.
غه‌ضه‌نفر (به‌هه‌له «غظنفر» نوسرا بو): شیر. کوچه: کۆلان. سوقاق: کۆلان.

مه‌ه‌لله: گه‌ره‌ک، یا شو‌تین، جان‌ستان، گیان‌ستین.

۱ - ۶۶. صه‌حرای مه‌حشر: نه‌و ده‌شاییه‌ی له‌ ره‌ژی «قیامت» دا‌ هه‌مو خه‌لکی تن‌ دا «حشر» و «نه‌شر» نه‌کری. پیر مه‌سور: کور‌تکراوه‌ی «پیر مه‌نصور» ده‌ گه‌ره‌کیتیکی سلیمانیه‌ به‌ ناوی نه‌م چاکه‌وه‌ ناو‌ نراوه‌.

۱ - ۶۷. په‌یک: نامه‌به‌ر. ته‌قدیر: چاره‌نوس. سه‌قنا: ناو‌کیش. راویه (من‌ روی‌ پروی): مه‌شکه‌ یا‌ کونده‌ی پر له‌ ناوی خوار‌نده‌وه‌ که‌ نه‌دری به‌ کۆل‌ دا. دوش: شان، کۆل. ناوی نه‌لماس: کینایه‌یه‌ بز‌تیشی تیغی سه‌ر‌پین. تیز: تیز. رسته: رسته. حلق: گه‌رو.

۱ - ۶۸. شه‌پره‌ز: جگه‌ له‌ شه‌ره‌نگ: زه‌ر، شتی زۆرتال، گۆژالک. بینه‌خود: له‌ خۆجو. خه‌مۆشی: کپی و بینه‌نگی.

۱ - ۶۹. جیاروب: گه‌سک. پینکراو: نه‌نگ‌سوراو. په‌هله‌وان: پاله‌وان. پاله‌وان (پالوانه): مه‌لی نه‌بابیل، مه‌لیکی پچوکی ره‌ش و سپیه‌ هه‌میشه‌ له‌ فرین دایه‌ قاچه‌کانی کورته‌ که‌ بکه‌و‌یتته‌ سه‌ر نه‌رز ناتوانی هه‌ستیه‌وه‌.

۱ - ۷۰. سه‌ن سه‌ن: تو‌تۆ. گیتیل ئولان: وه‌ره‌ کسوره‌، نه‌مانه‌ وشه‌ی تینه‌خو‌رینی کاتی شه‌رن به‌ تورکی.

۱ - ۷۱. قه‌هرناک: دل‌ پر له‌ قین. سه‌ر‌بوره‌نه: سه‌ر‌روت. ناتاش نه‌فشان: ناگر‌پزین. جه‌مله‌وه‌ر: په‌لامار‌ده‌ر. جه‌نگجو: نازا، دل‌تیر. هه‌رسو: له‌ هه‌مو لایه‌که‌وه‌.

۱ - ۷۲. شه‌وا: گومرا، مه‌به‌ستی گولله‌ی ویتله‌. له‌ هه‌ندئ‌ی ره‌نوسی بلاو‌کراوه‌دا له‌ بانی شه‌وا، ده‌عوا و ته‌قه‌ نوسراوه‌.

۱ - ۷۳. مه‌حاق: ناو‌ابونی مانگ. جیلوه‌گه‌ر: ده‌ره‌کو‌تو

۱ - ۷۴. لاغیر: له‌ر. جه‌سه‌ر‌تا: به‌ داخه‌وه‌، مخابن. نه‌خه‌نه‌ر: نه‌ستیره‌. موزه‌فه‌ر: سه‌ره‌کو‌تو.

۱ - ۷۵. نه‌گۆنجی له‌ باتی «مال» «پال» بخو‌تیر‌یتسه‌وه‌ که‌ به‌ مانای به‌رزایی و گرده‌.

۱ - ۷۶. بلوک: یه‌که‌یه‌کی سه‌ربازی نۆردوی تورک بو‌ه‌ وه‌کو «سریه». سونگی: نیشه‌. ده‌وران: سوران، خولانه‌وه‌. سونگی ده‌وران: نه‌بن تاکتیکیکی جه‌نگی په‌لامار‌دان بو‌ین. فیرقه: تیبی له‌شکر.

۱ - ۷۷. چه‌رخ‌ی جه‌فته‌مین: ناسمانی جه‌وته‌م. حین: کات، ده‌م. فوغان: گریان.

۱ - ۷۸. شه‌پری: جگه‌ له‌ له‌ب ته‌شه‌نگان: لیشوتینه‌و‌گان. کوشته‌گان: کۆژاوه‌گان. شه‌هیدی گه‌ره‌لا: مه‌به‌ستی نیعام حسینی کوری نیعام مه‌لی و یاره‌کانیتی که‌ له‌ ده‌شتی گه‌ره‌لا‌دا کۆژاون و، به‌ تینه‌وتی گیانیان ده‌ر‌جو.

۱ - ۷۹. نه‌فیر: هاوار. لامه‌کان: جیهانی نولو‌هییه‌ت. سه‌دا:

دو گدانهوه، نه لته مان: داوای «نعمان».

۱ - ۸۱. پای موخالیف: پای پیچه وانه. قسه یه کی عهره بی نه لئ: «تهب
الریاح بما لا تشتهی السفن» واته: با به ناره زوی که شتی ناوه زئی. دوده مان: خیران،
بنه ماله، هوز، نژاد.

۱ - ۸۲. رۆژی قه تل: نهو رۆژه ی نیمام حسین و یاره کانی تن دا کوژراوه.
«واحسین»: هاواریکه شبعه کان له عاشورادا نه پلین، نه دای قه ضیه: حبه حن
کردنی مه سه له که، مه به سستی گنرانی شینی کوژراوه کانه. نیلگون: شین، رهنگی
نیلی که له پرسه دا نه بو شری.

۱ - ۸۳. یادگاری حاکمان: مه به سستی کوپ و نه وه ی میره کانی باهانه.
جان شینی سیلیله: جیشینی زنجیره ی بنه ماله ی باهان، ناموراد: به نامانج
نه که یشتو، نه ورهس: تازه به نگه یشتو. مه قصه ده دیو: به هیوا نه که یشتو.

۱ - ۸۴. که یخوسره و بنه مین پادشای زنجیره ی که یانی و، کوپری
سیاوهش، هشتا له سکی دایکی دا بو که نه فراسیاب باوکی کوشت. که یخوسره
که له دایک بو، به فرمانی نه فراسیاب، بو نه وه ی ناگای له هه والی باوو با پیرانی
نه میتن دور خرایه وه بو کتیه دوره کان و ئینجا بو قه لایه کی قایم. گیوی کوپری گو ده رز
دۆزیه وه وه، نهو و دایکی هینایه وه بو ئیران. که یخوسره و و فریبورز له سه ر
جیشینی بو به نا کوکیان، پاله وانه کانی ئیران و پتکه اتن که هه ر کامتیکیان
قه لای به هه من بگری، نهو به شایسته ی پادشای دا بیری، که یخوسره و «فه ری
که یانی» له گه ل بو قه لاکه ی گرت، بو وه رگرتنه وه ی تۆله ی خوتنی باوکی چوه سه ر
نه فراسیاب و، کوشتی. نه مه یه کتیکه له نه فسانه کانی شانامه.

«خوتنی سیاوهش» بۆ له بیسرنه چونه وه ی خولسای تۆله سه ندنه وه و،
دریژه کیشانی دوژمنایه تی و، رۆانی خوتنی زۆر، له زمانی کوپری دا بو به په ند.
رۆسته می ثانی: رۆسته می دوهم، سووده عیبی تورانیان: دوژمنی
تورانیان، به گویره ی نه فسانه کانی شانامه دوژمنایه تییه کی خوتناوی دور و دریژه له
نیوان ئیران و توران دا بوه.

۱ - ۸۵. قادری قودره ت نوما: مه به سستی یه زدانه. قودره ت: توانایی،
قادری نیمه: مه به سستی قادر به کی کوپری سلیمان پاشایه که له وشه ره دا به دیل
گیراوه. موه سلیل: مه به سستی به زنجیر کراوی.

۱ - ۸۶. وهرنه: وه گهرنا، نه گینا. مه قه پور: تیشکاو، خه مگین.

۱ - ۸۷. نه هلی له شکر: مه به سستی جهنگاوه رانی له شکره که ی عه زیز
به که. پای ریکاب: پنی ی ناو ناو زهنگی. سوپوک دست: ده ست سوک. بو نه وه ی
ولاخ تاو بدری پنی له ناو زهنگی دا قهرس و گیر نه کرنی و، جله وی بۆ شل نه کرنی.

۱ - ۸۸. کوژلیک: کوژ. جینگای مۆل دانی کاروژله و به رخۆله.

۱ - ۸۹. سیر: تیر، غه نی: ده وله مه ند. قاتیل: بکوژ. نهو: مه به سستی

سه گه «له لاک تیر» بوه. نه میان: مه بهستی عهسکهره «له تالانکردنی مال نهی» بوه. نعم: مه بهستی له «دل» ی خو بهتی «له غه می تیغی قاتلان دا هاتوته جوش».

۱۰ - ۹۰. مهیل: ناره زو. نیق دام: دهس پیشکهری. بیدعت: شتی تازه داهینراو. گردی گولان: گردیکه لای روزه هلاتی سلیمان. نیستا به گردی مامه یاره به ناوبانگه. پیره میندیش له وی نینراوه.

۱۰ - ۹۱. گهر محه للی گریه بو: نه گهرچی شوننی گریان بو. پوره ماتان: نه بی ناوی به کن له ژنه ناسراوه کانی هوزی دزم بوین که نه حمه داغای به شتوهی دزمه کان رزگار کرده.

۱۰ - ۹۲. عهزیزی میصر و حالتهی که نعیان: نیشاره ته به چیرۆکی یوسفی کوری به عقوب که له قورنان دا باس کراوه. که نعیان: قه و سه که ی به عقوبی باوکی یوسف بون. میصر ولاتینکی دهوله مند بوه. به لام حهوت سال له سه ر یک یاران نه باری و که نعیانیه کان توشی قاتوقری هاتن. عهزیزی میصر، که یوسف بو، فریایان کهوت له برسیتی رزگاری کردن. سالم لیتره دا عهزیز به کی بابان نه شو بهتین به عهزیزی میصر. خه راه: ویرانه.

۱۰ - ۹۳. داموسک: موی کلکی ولاخ. گری ی داموسک زو نه کرتوه.

۱۰ - ۹۴. دیده: چاو. نابینا: کوتیر. به عقوب: باوکی یوسف. عهزیز: یوسف. به عقوب که بیستی یوسفی کوری نه ساوه کوتیرای داها، به لام که کراسه که یان بۆ برد و بۆنی یوسفی به سه ردا هات، بینایی گه راپه وه چاوه کانی. صاحب مکان: خاوهنی جیگا. لامکان: جیگا نادیار، جیهانی نوله هیبت.

۱۰ - ۹۵. چاه: بیر. چال: شه عشه عه: پرشنگ، دره وشانه وه. مونه وهر: بزناک.

۱۰ - ۹۶. چنگل: چنگ و نینۆکی باز. شاه باز: شاه باز. باز: هی به که میان، مه لیکه راکه ری گۆشت خۆره و، هی دوه میان، دیسان، بازبان: ناوچه یه که کهوتوته رزناوای سلیمان له سه ر پیکه ی که رکوک. فش هلات: که کهوت. که هیا: کونخا. به یضه ی طه موع: هیلکه ی تماع. ماکیان: مریشک.

سالم له م بهیته و له بهیته ۶۲ دا باسی کاربرایک نه کا به ناوی که هیا که هاوکاری له گه ل داگیر که ر کرده. له و قه صیده بهش دا که به بۆنه ی گه رانه وه ی عه بدوللا پاشاوه دایناوه له بهیته کانی ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ دا دیسان باسی نه کا. پیچ له گه شته که ی دا بۆ سلیمان ده رباره ی که هیا نه لتی: «نه حمه که هیا که دوا ی مردنی عه لی پشای والی ی به عداد هلات بو، هات بوه سلیمان و به هوزی زرنگی خۆبه وه، نه و ماوه زۆره له سلیمان ماوه ته وه. نیسته وه کو به کن له ناغا یان به کن له خانه دانه کانی کورده و، چهندان گوندی دهوله مندیشی له لایهن میری نیستای سلیمان و پشوه وه دراوه تی، له بهر نه وه نیسته نه گهر چاکترین پایه و پله شی بده تی، ناره زوی به عداد ناکات. وا دیاره نم حاله ی نیستای زۆره به دل بی». ره نگه

سالم مهربستی نم که هیایه بن، که سهره‌رای نو هه مو چاکه‌یه‌ی له گه‌لی کراوه، که چی سپله‌یی و «به‌دغه‌کی» کردوه به‌رام‌بهر میره‌کانی بابان.
 ۱۰ - ۹۷. مەدار: هەلسوراندن، گیتیران، خولگه. عوشه‌رت (عشیره): نه‌گولنجی «عوشه‌رت» خوش رابواردن بن، یان «عشهرت» بن به‌مه‌عنا‌ی عه‌شیرت، هۆز، طه‌بع: ته‌ببعه‌تی مرۆف. که‌ید: فرۆفیل. واته‌ بز هه‌لسوراندنی نانی رابواردنی خۆی، یان بز هه‌لسوراندنی نانی عه‌شیره‌ته‌که‌ی، له‌ هیچ خولگه‌یه‌ک دا نه‌مه‌ماپه‌وه و نه‌یگۆزی. نیشانه‌یه بز هه‌له‌په‌رستی.
 ۱۰ - ۹۸. ئەک: خۆی. به‌د ئەک: سب‌له و بن وه‌فا. به‌خشی سوتن: به‌د به‌خت و چاره‌په‌ش بن. «حەق» حەقی لێ وه‌رگرت: «حەق» مەبه‌ستی خوا‌یه، خوا هەقی لێ به‌ستین و تۆله‌ی لێ به‌کاته‌وه. «به‌دغه‌ک گبهری ئەک بن» یا «به‌د ئەک‌گبهری ئەک بن»: نه‌مانه‌ دوعای شه‌رن.

۱۱. نوار، «تاریخ العراق»: ۱۲۰

۱۲. د. که‌مال فوناد، ئەم قه‌صیده‌یه‌ی دۆزیه‌ته‌وه و، بز په‌که‌مین جار دوا‌ی سا‌غکرده‌وه و لیک‌دانه‌وه‌ی وشه‌ گرانه‌کانی، له‌ گو‌فاری «چریکه‌ی کوردستان - له‌ندن» دا بلا‌وی کردۆته‌وه. سه‌رنا‌وی قه‌صیده‌که‌ له‌ ده‌سنوسیکیان دا نوساره‌وه: «در ذکر آمدن پندگان عبدالله پاشای بابان از دربار همیون بسوی عراق و روم و نظم سرحدات بین روم و ایران از گفته‌ی سالم» واته‌: له‌ با‌سی هاته‌وه‌ی به‌نده‌گان عه‌بدوللا پاشای بابان له‌ ده‌رباری هومایون به‌ره‌و عیراق و روم و ریک‌خسته‌وه‌ی سنوره‌کانی رۆم و نیران له‌ وته‌ی سالم، له‌وی که‌یان دا نوساره‌وه: «ته‌نیه‌ی مرخص شدن عبدالله پاشای بابان از قسطنطنین و آمدنش بعراق بغداد» واته‌: په‌رۆزبایی رینگه‌ بن درانی عه‌بدوللا پاشای بابان و که‌رانه‌وه‌ی بز عیراقی به‌غداد. وشه‌ گرانه‌کانی شه‌ره‌که‌:

- ۱ - ۱۲. تیروه‌ش: وه‌ک تیر. دیمه‌ گوزه‌شت: تن نه‌په‌رم. عه‌هدی نیشان: ده‌می به‌هار و خوشی. بن دل: دل‌ته‌نگ، مات. نه‌فغان: هاوار و شین و گریان. رینگه‌: «به‌ نه‌فغان هاته‌وه» راست بن ئەک «با فیغان هاته‌وه».
- ۱۲ - ۲. سه‌ختگی‌یه‌ی کرد: سه‌ختی نواند. نه‌فراساب: پاشای ده‌یه‌می پیتش‌ادیان (به‌ پنی‌ ی شاهنامه‌ی فیرده‌وسی). باد: با، هه‌وا. پور: کور. ده‌ستان: نازنا‌وی زال، باوکی رۆسته‌م. پوری ده‌ستان: کوری زال (رۆسته‌م).
- ۱۲ - ۳. خه‌ندان: ده‌م به‌ پینکه‌نین. صه‌با: هه‌وای خوش.
- ۱۲ - ۴. په‌موره‌وه: ژاکاو، سیس. نه‌وقاتی حوت: دوا مانگی زستان (۲/۲۱ - ۳/۲۰). ماه: مانگ. نابان: مانگی هه‌شته‌م به‌ پنی‌ ی سالنامه‌ی نیرانی (۱۰/۲۲ - ۱۱/۲۱). خه‌زان: پایز.

- ۱۲ - ۵. جنبش: جوله. قامت: بالا. سه‌روی سه‌هی: سه‌روی راست و ریک. خیابان: راسته. پنگه‌ی ناو باخ و گولزار. چه‌من: چیمه‌ن.
- ۱۲ - ۶. ساره: بهرگی سه‌وزی خونچه. دل‌داده: عاشق. شکوفه: خونچه. شاخسار: لُق و پتوی زور و چر. طهره‌فی باغ: که‌ناری باخ. ره‌ققاص: سه‌ماکه‌ر، به هله‌پرکتی و سه‌ماوه. سه‌رهمست: سه‌رخوش. غه‌زه‌لخوان: غه‌زله‌خوین، گودانی چرین.
- ۱۲ - ۷. طیفل وار: وه‌ک منال. په‌کشه‌به: په‌کشه‌وه. شاخه: چلی دره‌خت. نيزه‌د: به‌زدان، خوا.
- ۱۲ - ۸. موشتاق وار: به‌ په‌روشه‌وه. دایه: دایه‌ن. نه‌بر: هه‌ور. نه‌شکپ‌یزان: فرمیسک ریژ.
- ۱۲ - ۹. سۆنه و بۆزچیر: دو جۆره‌ مرآوین. سازوه‌ش: وه‌ک ساز. هه‌رسو: له‌ هه‌ر لاره.
- ۱۲ - ۱۰. نوردی به‌هه‌شت: مانگی دوه‌م به‌ پتی‌ ی سالنامه‌ی نیرانی (۴/۲۱ - ۵/۲۰)، گه‌رمه‌ی به‌هار.
- ۱۲ - ۱۱. مه‌خمه‌ل: قه‌یفه (قه‌دیفه: جۆره‌ کوتالیکه). له‌ هه‌ر جا: له‌ هه‌ر لاره. سه‌حنی چه‌من: شوینی چه‌من. ده‌ماغ: لوت. عه‌هدی گول نه‌فسورده‌گی: ده‌می سیس بونی گول.
- ۱۲ - ۱۳. سروش: فریشته‌ی هه‌واله‌ هینەر (جویرانیل). چراغ: چرا.
- ۱۲ - ۱۴. هوه‌یدا: دیار، ناشکرا. صوبح وار: وه‌ک ده‌می به‌یان.
- ۱۲ - ۱۵. هوده‌ود: په‌پر سلیماننه. په‌رواز: فرین. مولکی سه‌با: ده‌وله‌تی سه‌به. (سه‌با). سوله‌یمان: مه‌به‌ست له‌ سوله‌یمان پیغه‌مبه‌ره وه‌ک له‌ قورن‌ان دا‌ باسی هاتوه.
- ۱۲ - ۱۶. به‌رق وه‌ش: وه‌ک به‌روسکه. قوسطه‌نظین: نه‌سته‌مولی. صه‌در: مه‌به‌ستی «صه‌دری نه‌عظم»: سه‌ره‌ک وه‌زیرانی عوسمانیه. سولطان: سولتانی عوسمانی.
- ۱۲ - ۱۷. ناصه‌ف: وه‌زیری ده‌سته‌ راستی پیغه‌مبه‌ر سوله‌یمان (به‌ راویژکه‌ری زیره‌ک و زانا نه‌وتری). موره‌خه‌ص بو: به‌ره‌للا بو. رینگه‌ پین دراو.
- ۱۲ - ۱۸. ناقدنگز: ده‌ریای سپی ناوه‌راست. جه‌یحون: روبریکه‌ نه‌که‌وینه‌ ناسیای روسیه‌وه، به‌شیک‌ی سنوری روسیا و نه‌فغانستان پتیک نه‌هینتی. پیتی نه‌وتریت نامو ده‌ریا.
- ۱۲ - ۱۹. فیتته‌خیز: به‌ ناشوب، به‌ گوینه‌د. هه‌فتخوان: په‌کیکه‌ له‌ داستانه‌کانی شاهنامه‌ که‌ برتیه‌ له‌ به‌سه‌ره‌اته‌کانی رۆستم له‌ رینگه‌ی مازنده‌ران. کاتی چونی بۆرزگار کردنی که‌ یکاوس له‌ به‌ندی، رۆستم له‌ رینگه‌ توشی جه‌وت شه‌ر یوه‌ که‌ به‌ سه‌ر په‌که‌وه‌ به‌ هه‌فتخوانی رۆستم ناسراوه. روبرین ته‌ن: له‌ش

ناسنین، به یکدیگر نه و ترتیب که شیر و تیر کاری تن نه کات. نازناوی روسته مه.
۱۲ - ۲۰. بن ره معق: بن نان. خیسسه ت (خسه): نزمی. مونیب: بن
بار، په شیمان. خه لاتیق: خه لکی.

«منیب» ناوی به کتی له کار به دهستانی نهوسای عوسمانی بوه.
۱۲ - ۲۱. شه همد: شیرین. تلخ: تال. لوظف و قههر: نهرمی و توندی،
میهره بانای و توره بون. نه حل ناسا: وهک ههنگ. نوش و نیشان: نوشین و پیوه دان.
۱۲ - ۲۲. خۆش نه ما: وینه جوان. هیلالی شامی عید: مانگی په کشه وهی
نیواره ی جمن. ماهی نو: مانگی نوی.
۱۲ - ۲۳. قیصاص: سزادان. قه بضع و به سبط: گرتن و بهردان. گورد: دلیر،
پاله وان.

۱۲ - ۲۴. تهره ددود: سردان. نادره ش: وهک نادر. دوزد: دز.
۱۲ - ۲۵. بئین به هم: بئین به یک دا، تیکه لاو بئین. گریه: گریان. خنده:
پینکه نین.

۱۲ - ۲۶. شهب نشینانی خه فعت: نهوانه ی شو به خه فته ته وه رژ
نه که نه وه. زهره ناسا: وهک زهره، وهکو گرد و ته پوتوز. خورشیدی په خشان: رژکی
رونک.

۱۲ - ۲۷. دیهقان: جوتباری خاوه ن زهوی.
۱۲ - ۲۸. که فشدوز: که وشدرو. مهرکه زشوناس: شاره زای کاروباری
ده ولت. نه هلی دیوان: شایه نی دانیشتن له باره گای ده ولت تی دا. لئوه شاره ی نه و
شونه.

۱۲ - ۲۹. ره عیبه ت: دانیشتونای میرنشینای باهان به گشتی.
۱۲ - ۳۰. شعت و هشتین: جاران هر به نه ساله به کی ده سه لاتدار و خاوه ن
مولک چند که سیکیان هه بوه به ناوی شعت و هشتین وه بژ گرتن و لیدانی نهوانه ی
سهرکتشیان کردون. شورانشین: نهوانه ی له نه نجومه نی پرس و راویژدا دانیشتون.
صدر: سهروک.

۱۲ - ۳۱. که یم ناغای نه نی، کاکه مین، مودیری پت له مل، که هیای
ماضی و، که سانی تر که له شیعه ره که دا ناویان هاتوه، نهوانه ن که له که ل هیزی
داگیر که ران هاوکار بون.

۱۲ - ۳۲. سان: پیشان دان و نواندنای سوپا (استعراض).
۱۲ - ۳۳. لیوا: نالا. طهوق و فرمان: تهوق و نهلقه ی فرمانه وهایی که
له لایه ن ده ولت ته وه. به فرمانی سولتان به خشراوه و، کراوه ته مل.
۱۲ - ۳۴. خرس: ورچ.

۱۲ - ۳۵. زاغ: قهله ره ش. سهرکاری که هیای: وه کیلی که هیای. شکار: راو.
بازی تهرلان: جوزه بازی که له راودا زور چابوک و نازایه.

۱۲ - ۳۶. عهزیزهگ: عهزیزهگی بابان. دهرع: زری، قه‌لخان. خود: کلاوی ناسنین که له کاتی جهنگ دا له سر کراوه. خهفتان: جۆزه بهرگیتیکی تایه‌تی بوه له ژئیر نه‌سیاهی جهنگه‌وه له بهر کراوه.

۱۲ - ۳۷. کاران: لیدان و به یک دا هاتن، شهر و جهنگ. سرحد: سنور. مولکی سنه: ولایه‌تی نه‌رده‌لان که پایته‌خته‌کی سنه بوه.

۱۲ - ۳۸. گهر و فهر: لیدان و هه‌لاتن، په‌لامار و کشانه‌وه. چیش گهرۆ: چی بکهم. نم وشه‌به هه‌ورامیسه بۆ گالته بین کردن به کار هینراوه. نیشانه‌یه بۆ نه‌وه‌ی سه‌ریازه‌کانی فه‌وجیکی هینزه‌کی والی ی نه‌رده‌لان هه‌ورامی بون.

۱۲ - ۳۹: طایری ده‌ولت: مه‌لی به‌خت و نیقبال. له نه‌فسانه‌ی کۆن دا نه‌لین «هوسا» به سر هه‌ر که‌ستیک دا فیری بین، بوه به فه‌رمانه‌وای ولات، بیان «باز» به سر هه‌ر که‌ستیکه‌وه نیشت بیته‌وه، بوه به شا. یازان: پایه‌داران، ده‌سه‌لاتداران. تازان: به تاو، به پرتاو.

۱۲ - ۴۰. که‌فقه: تای ته‌رازو. که‌رم: به‌خشنده‌یی. خه‌رجی شه‌هه‌زور: ده‌سه‌کوتی ده‌ولت له خه‌رج و باجی شه‌هه‌زور.

۱۲ - ۴۱. قانان: خان، نازناوی پاشاکانی «مه‌غول» بوه.

۱۲ - ۴۲. یه‌قینت بین: دلنیا به، گومانته‌بین.

۱۲ - ۴۳. نه‌هلی دانش: زاناکان. حاته‌می به‌خشش: حاته‌می به‌خشین.

۱۳. دیوانی نالی: ۱۷۴ - ۱۹۷.

نم دو قه‌صیده‌یه به ناوبانگن و زۆرجار بلاو کراونه‌ته‌وه.

- له زۆری دیوانه ده‌سنه‌کانی هه‌ردو شاعیردا نوسراون.

- بویه‌که‌مین جار پیسه‌میترد له گۆقاری «ژین» ی نه‌سه‌مول دا بلاوی کردونه‌ته‌وه و، وه‌ریگتیاون بۆ تورگی.

- له چاپی یه‌که‌می دیوانه‌کانیان دا هه‌یه.

- گۆقاری «که‌لاوتیز» یش بلاوی کردونه‌ته‌وه.

- له سه‌ره‌تای شه‌سته‌کان دا، غه‌فسور ره‌شید دارا، هه‌ردو قه‌صیده‌ی له ژماره‌کانی سالی دوهمی گۆقاری «پۆژی نوێ» دا بلاو کرده‌وه و، وشه‌گرانه‌کانی لینگ دایه‌وه.

- عه‌لانه‌دین سه‌جادی له «میتژی نه‌ده‌یی کوردی» دا نوسی بوی: نالی نم

شيعرانه‌ی سالی ۱۸۳۴ داناوه، کاتج هیشتا نه‌ماره‌تی بابان ما بو. چهند که‌سج

له نوسه‌رائی کورد نه‌مه‌یان به راست نه‌زانی بو، سه‌جادی بۆ سه‌لماندن بۆچونه‌که‌ی

خۆی هه‌ردو قه‌صیده‌ی دواي ساخکرده‌وه و لیکدانه‌وه‌ی وشه‌گرانه‌کانی، به

لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تره‌وه، له نامیلکه‌یه‌ک دا بلاو کردۆته‌وه. بۆچونه‌ گۆنه‌کانی خۆی

دوباره کردۆته‌وه. سوره له سه‌ر نه‌وه‌ی نم شيعرانه‌ی هی دواي روخانی نه‌ماره‌تی بابان

نیز. به لگه کانی لاواژن بایی سئلاندنی بزچونه کانی نابن. فاتیحی مهلا کهریم له پیسه کی «دیوانی نالی» دانم ههله سینژیوی و نه ده پیسه ی راست کردوته وه و. به شیوه یه کی زانستی سئلاندویه تی که شیعه ره کان دوا ی تینکچونی داووده زگای بابان نوسراون.

وشه گرانه کانی شیعه ره که:

۱۳ - ۱. مرور: تپیه رین. خوش مرور: خیرا.
۱۳ - ۲. خه فی: نهیتی. به شارهت: مرده. گوشه: سوچ.
۱۳ - ۳. هم میزاج: هاوسروشت.
۱۳ - ۴. گاهتی: جاریک. ره وح: فیتکی. دم - یه کم - ده مه ی ناسنگه ر. موشه ده مه.

۱۳ - ۵. عاطر شه میم: بون خوش. شیمال: بای شه مال. جه نوب: بای گهرمی باشور. ده بور: ره شبا.

۱۳ - ۶. ره واق: هه یوان. خانه: خانو.
۱۳ - ۷. هم عنان: هاو جله و. هم ریکاب: هاو پرکیف. هاو ناو زهنگی.
۱۳ - ۸. ده وان: نه وه ی به راکردن پروا. ره وان: جاری. شیوه سور: شیوه که له نریک چه مچه ماله وه.

۱۳ - ۹. کودورات: تۆز و خۆل. ظاهر: پاک. ظهور: پاک کهره وه.

۱۳ - ۱۰. عه ین: کانی.

۱۳ - ۱۱. چه شینکه: کانی به که. نهوران: هه لقولان.

۱۳ - ۱۲. چه شه سار: سه رچاوه. عاریف: خواناس. یه نبوع: کانی. کیتیوی طور: نه و کیتیوی خوا قسه ی له گه ل چه زره تی موسا تی دا کرد و. نوری خۆی تی دا پیشان دا.
۱۳ - ۱۴.

۱۳ - ۱۵. سارا: سه حرا. ده شت. خاک و خۆل: گوندتیکه له نریک چه می تا نجه رۆ. جن ی له دایک بونی نالییه.

۱۳ - ۱۶. ریاض (کۆی روضه): باخ. به هه شت. موشکین: بون خوش وه ک که سن موشکی له باخه ل دا بن. کاکۆل: قژی دریزی پشت سه ر. غیلسان (کۆی غلام): کۆری تازه پینگه یشتو.

۱۳ - ۱۷. میزاج: تینکه ل. سروشت. جزیار: جزگه.

۱۳ - ۱۸. شام: نیواره. نه هار: رۆژ. فصول (کۆی فصل): وه زه کانی سال. بوخار: هه لم.

۱۳ - ۲۰. دانش: زانین. ناظم: هۆنه ره وه. عوقود (کۆی عقد): ملوانکه.

۱۳ - ۲۱. مه حه لله: گهره ک. ده ور: خول. پرسش: پرسبار.

۱۳ - ۲۲. سه رشه قام: گهره کیتیکی سلیمانیه. کاتی خۆی کاروانی به غدادی

بین داتن پمپروه.

۱۳ - ۲۳. به بهرگ و بار: پزشته و پمرداخ. عه‌لم دار: داری نالا و پمرو
پسا هه‌لواسراو، یا سرزفی نالا هه‌لگر. شیخ هه‌باس: نارامگای پساوچاکنی بوه،
داری گهوره‌ی له سر بوه، چندن جزلانی له سر هه‌لخراوه. نیستا گه‌ره‌کیتیکی
سلیمانیه.

۱۳ - ۲۴. کانی با: سه‌یرانگایه‌ک بوه له رزّه‌هلانی سلیمانی و، گلکزی
پساوچاکنیکی لئ بوه خه‌لک بۆ چاک بونه‌وه له نه‌خزشی باداری چونه‌نه سه‌ری.
شورش: هه‌را و هوزیا. نوشور: رزژی قیامت که هه‌مو زیندوان نه‌مرن.

۱۳ - ۲۵. سه‌یوان: گردنیکه له رزّه‌هلانی سلیمانی دا، نیستا گورستانه.
که‌یوان: نه‌ستیره‌ی زوحول. نه‌لجوم (کزی نجم): نه‌ستیره.

۱۳ - ۲۶. مه‌لعه‌به: گالته‌جار.

۱۳ - ۲۷. شیوی ناودار: شیونیکه له رزژناوای سه‌روی سلیمانی.

۱۳ - ۲۸. تانجه‌رز: چه‌مینکه به‌ خواروی سلیمانی دا نه‌روا بۆ شاره‌زور له
دواوان نه‌رژته‌ه سیروانه‌وه.

۱۳ - ۲۹. خانه‌قا: مه‌به‌ستی نه‌و مزگه‌وته‌یه که مه‌حمود پاشای بابان بۆ
مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی دروست کرد. ره‌بیع: به‌هار، گورگیای به‌هار. ناھو:
ناسک. چایر: به‌هاره‌ند، ته‌ویل. ستور: چوارین.

۱۳ - ۳۰. زور: زیر.

۱۳ - ۳۱. قه‌لب: دل، ده‌رون، ناوه‌وه. مونه‌وه‌ر: نورانی، پوناک.
له‌نده‌هور: چوارشانه و که‌له‌گه‌ت، مه‌به‌ست له که‌سانی وایه نه‌وه‌نده زه‌به‌للاح بن
خه‌لک لییان بترسن.

۱۳ - ۳۲. ده‌ست به‌ند: ده‌ستی یه‌ک گرتن. ناره‌وه‌ن: دره‌ختیکی به‌رز و
گهوره‌ی لق و پۆپ چهری گه‌لا ورده، له‌ هه‌رشه‌ی زور له‌ ته‌کیه و خانه‌قاکان دا هه‌یه‌ بۆ
سینه‌ر، به‌ری نیه. جه‌لقه: کۆبونه‌وه‌ی سو‌قییه‌کان بۆ یادی خوا و پیرانی ته‌ریقه‌ت و
بیر کردنه‌وه له‌ به‌رگ و قه‌بر و قیامت، له‌ گه‌ل به‌کار هیتانی ورده به‌ردی گوئی چه‌م
دا له‌ جیاتی ته‌زییح. مه‌نده‌بور: به‌ده‌خت.

۱۳ - ۳۳. نه‌وراق (کزی ورق): گه‌لا. موقه‌ده‌یه: لای پتیشه‌وه، سه‌ره‌تا.

۱۳ - ۳۴. نایب: جتی نشین، سه‌یل: لاقاو.

۱۳ - ۳۵. که‌نار: قه‌راخ. باز و که‌وشه‌ک: وه‌رزشی بازدان، یه‌کباز و
ستیاز.

۱۳ - ۳۶. سیراب: تیراو، به‌و چیمه‌نه نه‌لین که‌ ناوی زوری درا بن بۆ
نه‌وه‌ی هه‌میشه‌گه‌ش و تیراو بن. دانیره: بازنه، ده‌روبه‌ر، جیلوه‌گاه: جیگای
ده‌رکه‌وتن و ورشه‌دانه‌وه.

۱۳ - ۳۷. ده‌ستی فه‌قیکان: ته‌ختاییه‌ک بوه له‌ سه‌ر کاریز فه‌قیکان یارییان

تنی دا کرده.

۱۳ - ۳۸. واصیل بکه: بیگه یه نه.

۱۳ - ۳۹. غار: نه شکوت. نه غیار: بیگانه. مور: میتروله.

۱۳ - ۴۰. زار: لاواز. هیلال: مانگی یه کشه وه. نه حیف: له ر. خه یال:

خه یال کرده وه. خو طور: تیبه رین.

۱۳ - ۴۱.

۱۳ - ۴۲. رو خصصت: ریگه دان. ته وه ققوف: وه ستان، چاوه پروانی. یه وم:

رؤژ. نه فغ: فو کردن. صور: شاخیکه له رۆژی قیامت دانیسرافیلی فرشته ی

مراندن و ژیا نده وه دو جار فوی بین دا نکا. به فوی یه که م هم مو زیندوان نه مرینی

و. به فوی دوه م هم مو مردوان زیندو نه کاته وه.

۱۳ - ۴۳. خوفیه: نهینی. سه نگ دل: دل ره ق وه کو به رد.

۱۴. دیوانی نالی: ۱۹۹ - ۲۰۱.

وشه گرانه کانی شعره که:

۱۴ - ۱. جانم فیدای: گیانم به قوربانی. سروه: شنه پای فیتک. باده که ی

سه حمر: پای به یانی. په یکی موسته عید: نامه بهری نامه ده. راهی پر خه طهر:

ریگه ی پر مه ترسی.

۱۴ - ۲. میروه حه: باوه شین. جه مالی مه ه ناسا: جوانیی وه کو مانگ.

دولهر: دل رفین، یار. شانه زهن: شانه کهر. کاکۆل: قژی به رد راوه ی پشتی سر. سیم:

زیو.

۱۴ - ۳. چار و کهش: که سکه ره. مه نازیل (کۆی مه نزیل): مال، شوینی

حه وانه وه ی کاروان. جانان: گیانه کان، خوشه ویسته کان. خه لوه ت: شوینی تنیایی.

گۆشه گیری سو فیه کان. فەر راش: راخه ری فەر ش، خزمه تچی.

۱۴ - ۴. مالش: مشتومال. ده می خوابی صوب حده م: کاتی نو ستنی

به یانیان. قیر گۆنه: رهنگی ره شی وه کو قیر. چیه ره ی قه مهر: روی مانگ.

۱۴ - ۵. هاری: جارتیک، که ره تیک. شنه: شنه ی با. نه نگه بیینی که ز:

هه نگوبن یا دۆشاوی که زۆ. جونبوش: جموجول، جۆش و خرۆش. ناغوش: باوه ش.

نه ی شه کهر: جۆرتیک له قامیش شه کری لښ دهر نه هینرئ.

۱۴ - ۶. وه قت: کات. طه واف: که ران و خولانه وه به دهوری شتیک دا.

عاریض: روخسار. شنۆ: شنه. له غزش: له رینه وه، خلیسکان. طور پره: نیمزای

سولتانه کان، لیره دا مه به ستی لولی نه کریجه یه. که مهر: ناوقه د.

۱۴ - ۷. وه زیدهن: وزان، هه لکردنی با. نه مهر: بهری دهر خت.

۱۴ - ۸. نیحیا کون: زیندو که ره وه. جه مبع: هه مو، گشت. نه باتات (کۆی

نه بات): ره ک، گژو گیا. ره عتا: جوانیی به ژن. گوشا: کرانه وه. ته ریبه ت: په روه ره

- کردن. قامهت: بعژن و بالا. شهجهر: درهخت. نم نیوه بهیته رهنگه له نویسنه وه دا
تینک چوبین و بهمجوره بوین: «رهعنا گوشا له تعریبهتت، قامهتی شهجهر».
- ۹ - ۱۴. نابی حهیات: ناوی ژبان، نهو ناوهی خدری زینده خواردویه تیهوه
و. نا هه تایه نامسرنی و، ههر کهس لقی ی بخواتهوه تا هه تایه نمری. ناتمش
نهفسورده: ناگری نالوزاو. تهحریک: بزواندن، هان دان.
- ۱۱ - ۱۴. هسمهت: توانا نواندن. نیجبرای مهطلبهیم: جیبههجن کردنی
داواکهم. بهرید: پۆسته. تهتور: نهوهی نامه له بهینی شوتنیک و شوتنکی کهدا
نههینی و نهبا.
- ۱۲ - ۱۴. مولکی شام: ولاتی سوریا که ناوهنده کهی دیمهشقه، نهو
سهردهمه ویلایهتینکی عوسمانی بوه. سوی نالیه: بز لای نالیه. وهضعی ویلایهت:
ههلومهرجی ولات. خهبر: دهنگویاس و ههوال.
- ۱۳ - ۱۴. ظاهره: به روالهت. جیههت: لا. نههلی شههر: خه لکی شار.
سهر به سهر: یک به یک.
- ۱۵ - ۱۶. جا: شوتن. مهطلبهعی خورشید: ده رکهوتنی رۆژ. خوشکیده:
وشک.
- ۱۶ - ۱۶. ههوا: نارهزو. ذهلبل: کهساس. بوریان: برژاو. نار: ناگر. پاره:
پارچه.
- ۱۷ - ۱۴. جوز: جگه له. گاه گاه: جار جار. نه بیام (کتوی یوم): رۆژان،
رۆژگار. واپین: بکریتهوه.
- ۱۸ - ۱۴. شهخص: کهس، گلکتوی پیواچاک. ستهمدیده: زۆر لقی کراو.
قهبر: گۆز. نهظر: تماشاش.
- ۱۹ - ۱۴. غاسفل: بپن ناگا. سوریدان: لایهنگرانی تهریقته. باخه بهر:
ناگادار.
- ۲۰ - ۱۴. حهوض: نهستیل، مهبهستی حهوزی ناوی خانهقایه. تهغییر:
گۆزان. کهدهر: خهم، ناوی لیل و قوراو.
- ۲۱ - ۱۴. جوتیار: جزگهی ناو. چهشمه سار: سهرچاوه. بهصهر: چاو،
مهبهستی بیناییه.
- ۲۲ - ۱۴. پارانی حوجره: دۆست و هاوهریکان که له ژوری فهتیکان دا کۆ
نه بونهوه. مهقام: جینگا. تههی سهقهر: ناخی دۆزهخ.
- ۲۳ - ۱۴. نهووه لاین: یه که مین، سهههتا. بهرگ: جل و بهرگی مرۆف،
که لای درهخت.
- ۲۴ - ۱۴. سالخورده: به سال دا چو. خهم: چهماوه، کۆماوه. مهشغول:
خهریک. ههمه جا: ههمو جیههک. پا: بپن.
- ۲۵ - ۱۴. قسن: نهو کۆمه له بهردهی که له دهوری گلکتوی پیواچاکان

- دانه‌نری. شاخی دار (راسته‌کمی شاخه‌یه): لقی دار.
- ۱۴ - ۲۶. چاوی بن غه‌مان: مهبه‌ستی نه‌ودیه چونکه خهم و خه‌فه‌تیبان نیه. چاویان وشکه و فرمتسکی لن نایه‌ت. موشکیل: گران، زه‌حمه‌ت. چه‌شمه: سه‌رچاوه، گانی. قه‌طره: دل‌تیه.
- ۱۴ - ۲۷.
- ۱۴ - ۲۸. نیمه‌شعب: نیوه‌شهو. بن نیظام: نار‌تیکویتیک، بن سهر و بهر، خهرمن: خهرمان. مونعییم: به‌خشنده، نانیده. شعره‌ر: پریشکی ناگر.
- ۱۴ - ۲۹. شین: شیوه‌ن و گریان. شور: نا‌زاوه.
- ۱۴ - ۳۰. فضا: بو‌شایی، چولسی. بازیگه‌ه: یاریگه. غه‌یب: په‌نهانی، نادیار. الخذر: ورباه، بترسه.
- ۱۴ - ۳۱. که‌ژدوم: دویشک. صه‌حرا: بیابان، مهبه‌ستی ده‌شته.
- ۱۴ - ۳۲. سامانی حوجره‌که‌ت: که‌لویه‌لی ناو‌ژوره‌که‌ی نالی له خانه‌قاکه‌ی م. خالیدا. تاری عنکه‌بوت: ته‌ونی جال‌جالتوکه. حیجایی بیرون و دهر: په‌رده‌ی به‌ینی دهره‌وه ناوه‌وه‌ی ژوره‌که.
- ۱۴ - ۳۳. صه‌دا: ده‌نگدانه‌وه، زایه‌له. فوغانی جوغد: ناله‌ی کونده په‌پو. شه‌قامی مور: ریچکه‌ی متریوله.
- ۱۴ - ۳۴. حصرت: گه‌وره‌ی به‌ریز. به‌م نه‌وعه: به‌م جوژه. قه‌ط: ههرگیز.
- ۱۴ - ۳۵. سالم صیفت: وه‌کوسالم. هه‌ده‌ر: فیرو.
- ۱۴ - ۳۶. نم مولکه: مهبه‌ستی ولاتی بابانه. نه‌ظم: نا‌خسایش و ری‌تیکویتکی. ضه‌بط: راگرتن. وارث: میراتگر. مهبه‌ستی گه‌رانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی په‌کن له رۆله‌کانی بنه‌ماله‌ی بابانه. قه‌صد: نیاز. نم طه‌ره‌فه: نم لایه، سلیمانی و مولکی بابان.

پاشکوی یه کهم

۱. رتیکه و تننامه

۱. ۱. پیکهاتی روسی - عوسمانی (۱۱ ی حوزه ایرانی ۱۷۲۴)

پیشه کی: له بهر نهوهی مه محمود نه صغه هانی داگیر کرده، شای هاویشته
زیندانهوه، گیروگرفتی گه وره له نیران روی داوه، تورکیا ناچار بوه هتیزی بنیری بۆ
دهس به سهراگرتنی نهو شارانهی گرتیبانی به پتیویست نه زانتی. قهیسەر، دۆستی
بابی عالی، دهر بند و باکو و چند شارتیکی گرتوه. نهو مهسه لهی سپاردنی نهو
شارانه و ولایه تگانی گه یلان و مازندهران و نوستراهادی به پتیوی رتیکه و تنی له
گه ل طه هعاسب ته نین کرده. قهیسەر و پاپ رتوشوتیبکیان داناوه که یارمه تی
طه هعاسب بدری، وه نهو تا دلنیا نه بی له وهی که طه هعاسب، نهو شارانهی تورکیا
داوایان نهکا بهو دهوله ته نه سپیری. له ته قه لا باشه گانی خوی درخی ناکا.

مارکی دوهنک له لایه ن روسیا و تورکیاوه بۆ کاری ناوژی هه لیشتر دراهه.
مادهدی یه کهم: سنوری روسیا و تورکیا نه بی لهو شوتنه وه دهس پتی بگا به
ماوهی ۲۲ سهعات سواره پی له دهر به نده وه بۆ ناوه وهی وشکایی. سنوره که نه بی لهو
کیتله وه که له شوتنه دا دانه نری تا کیتلیکی تر که نه که ویتسه سی - یه کی رتیگی
شه ماخی بۆ دهر یای خه زهر درتژ نه بیته وه. له شوتنی دوه مه وه نه بی هیتلیکی راپیت
تا دواوانی روهاره گانی کورا و ناراس بکیشری. روسیا و تورکیا، ههردو کیان له
نزیکیایی نهو شوتنه ی دوا بیسانه وه مافی دروستکردنی قه لایان هه یه، به لام
جیگه گانیان نه بی ۳ مه نزل له سنوره وه دور بی. کاری سپیتردراوانی ههردو لایه نی
په یانکار، له گه ل کار پتی سپیتردراویکی که نیسپراتوری فه رانسه دای نه نی نه رکی
دیاری کردنی سنور هه ل نه گرن. ههردو لای په یانکار نه توان له ناوچه گانی خویان دا
قاییکاری بکه ن و بنکه ی لن دایه زرتی، به لام نایه نهو قاییکاریانه ماوهی ۳
سهعات سواره پی له سنور نزیکتر بی.

مادهدی دوهم: شه ماخی که نه بی باره گای خان یا حاکمیتی سه ر به شیروان
بی، به هی تورکیا نه ناسری، به لام نایه قاییکاری لن بگری یا بنکه ی تورکی لن
داهیری. له کاتی رودانی نااوه دا نه شی سپای تورکی بۆ بنیتردی.

مادهدی سیتیهم: سنوری تورکیا و نیران نه بی له شوتنی ته واو بونی سنوری

روسیا و تورکیا، واته له دواوانی روبره کانی کورا و ناراسه وه دس پین بکا. نه پین
 لم شوته وه هیلین تا شوینکی تر که ماوه ی ۱ ساعات سواره پئی که وتوته رۆژناوای
 شاری نرده بیله وه بکیشری. هه مو نه و نرزانهی نه که ونه رۆژناوای نم هیله وه،
 نه که ونه ژیر دهسه لاتی تورکیا وه. لم شوته وه که دوراییه که ی تا رۆژناوای نرده بیل
 ۱ ساعات سواره پئی یه، نه پین هیلینکی راست بو هه مه دان و له ویشه وه بو کرماشان
 بکیشری.

ماده ی چوارهم: قه یسه ر به پئی ی نه و ریککه وتنه ی له گه ل طه هه ماسب
 کردویه تی به لین نه دا تا دلنیا نه پین له سپاردنی هه مو شاره کانی، که له ماده ی
 ستییم دا ناوبراون، به بابی عالی، ته قه لای باش نه دا. به لام نه گه ر طه هه ماسب
 نه چوه ژیر باری جتیه جتی کردنی نه و ریککه وتنه وه، روسیا و تورکیا هه ردو به جوته
 بو گرتنی هه مو نه و نرزانهی که هی نه وانه پیکه وه هه نگاو نه نین. دو ده وله تی
 گۆزین، پاشماوه ی نیران دوا ی نه وه ی ناسایشی تن گه رایه وه، به که سیک ی نیرانی
 نه سپیرن، که زۆرتر شایسته یی فرمانه وه ایی هه پین. نه و که سه خاوه نی سه لته نه تی
 ته و او نه پین و سه ره خۆ نه پین.

ماده ی پینجهم: نه گه ر طه هه ماسب، له نه نجامی ناوبرئی قه یسه ردا، به
 ناره زوی خۆی نه و شارانه ی له ماده ی ستییم دا ناو براون به تورکیا به سپیتری،
 تورکیاش نه و به شای نیران نه ناسن و، هه مو جوړه یاریده یه کتی نه کا. قه یسه ر به پین
 ی ریککه وتنه که ی خۆی له گه ل طه هه ماسب، یاریده ی کاریه گه ری نه کا و هه مو
 گفته کانی خۆی به رامبه ر نه و جتیه جتی نه کات مه تا نه و به عینوانی واریش قانونی
 بتوانن نیمه راتۆری نیران و نه صه هان له دهستی مه حمودی داگیرکه ر بزگار بکا.
 نه گه ر مه حمود، له ماره دا، هیتش بیاته سه ر تورکیا، روسیاش نه که ویته کار بو
 یارمه تی دانی تا نه و له نیران ده ر بکری. تورکیا و روسیا به پئی ی نم پیکهاته بو
 دانانی طه هه ماسب له سه ر ته ختی نیران پیکه وه هه نگاو نه نین.

ماده ی شه شهم: نه گه ر طه هه ماسب له سپاردنی نه و شارانه ی تورکیا داواپان
 نه کات خۆی بوارد، نه و ولاته و روسیا له پینشه وه نه که ونه گرتنی به شه کانی خۆپان،
 وه کاتی له و ولاته دا نارامی و ناسایشیان دامه زران، فرمانه وه اییه که ی به که سیک ی
 نیرانی نه سپیرن، که به ته و او ی سه ره خۆ به ن. نه و که سه ییش له لایه ن دو ده وله تی
 ناوبراوه له سه ر ته خت دانه نری و، گوئی نادرته هه یج نوینه ریکی مه حمود و، هه یج
 جوړه پیکهاتنکی له گه ل ناگری.

نه پین نم ریککه وتنه به بپن هه یج لپن ده رچونن پتیره ی بکری بو نه وه ی
 ناشتی هه میشه یی دا بپن بکری و، به م جوړه نه و شارانه ی دراون به تورکیا و روسیا
 به یه کجاری و تا هه تابه له دهستی نه وان دا بپنیتشه وه و، نیرانی له نوئی
 دامه زینراو، به هیتز به ن.

سولتان نم پیکهاته، پاش نه وه ی له لایه ن قه یسه ر وه په سند کرا، نه ویش

۱. ۲. په میانامه ی زه او

بسم الله الرحمن الرحيم
لا حول ولا قوة الا بالله

له پاشان: له بهر نه وهی به مه شینه تی جه نابی ذوالعرش المجید و نیراده ی
حضره تی فعالی ما یرید، نینتظامی نه سبابی عالم و رتق و فتقی نوموری به نی
نادهم، به ند و به مستراوه به ته وافسوق و نولفسه تی سولتانه کانی روی زه مین و
خاقانه کانی هیدایت قهرینه وه، که مظهه ری نایه تی کریمه ی «الذین جاهدوا» و
میصداقی «والموفون بعهدهم اذا عاهدوا» ن.

له ژیر بالی حیمایه تی نه وان دا مه مالیکی نیسلامیه له شه روشور منعمون
و مه مالیکی مونمینین به که مالی نه من و سه لامه ت مهره ونه، به تاییه تی به
مه دلوی «انا جعلناک خلیفه فی الارض» پله ی به رزی سه لظه نه تی کویرا و پایه ی
بلندی خه لافه تی عولای نیمه ی مونته هالفا یاتی هه مو طه بقره کان فرموه.

به خویشی خزمه ت کردنی حرمین الشریفین «شرفها الله تعالی» ذاتی قودسی
صیفات نیمه ی شهرف و عیزه ت و، به موتابه عه تی سونه تی سونیه ی حضره تی
رسول الشقلین «صلی الله تعالی علیه و سلم» دایره ی ده وله ت و سه لظه نه تی نیمه ی
فراوان و به رین کردوه، ده رونی صفا مه شحونی نیمه ی به نه نواری موحیه تی نال و
نه صحاب موحه للا و موصصه فا و پیره وی ری ی پر توفیقی نه وانی کردو ته هوی
پزگاری پوژی جهزا،

نیمه ی به فحوا ی «فاحکم بین الناس بالعدل» مالیکی مه مالیکی عدل و
داد و به نمری لازمونیمتیشالی «جاهدوا فی الله حق جهاده» سالیکی مه مالیکی
جهزا و جهاد فرموه و،

فه حوا ی شهرفی «ان تنصرو الله ینصرکم» به رده وام له بییری نیمه دایه و
بزوتن به پنی ی لوظفی خودا وه ندی هه همیشه کار و پیشه ی نیجه بوه،

شمشیری ظه ففره قرینی نیمه ی بزده فعی کافران و موشریکان کردو ته دیواری
ناسنین و له ده وری سنوری مه مالیکی موسلیمین دا کردو ته قه لای پته و،

پوژانی ده وله تی روزنه فزونی نیمه ی نه بات و ده وام و، سیلسیله ی
سه لظه نه تی هوما یونی نیمه ی نه به دولده هر نیستیقرا ر و نیستیحکام دا «جل مالا
بعد نعمانه، قدمت ذاته و اسمانه»

پاش پیشکه ش کردنی ته سلیماتی وافیات و نه تحافی ده عواتی صافیات به
حضوری - موصافات ظهوری عالی حضره ت، مه عالی مه نقه به ت، سامی

روتبهت، گيرامی مه‌نزلهت، مه‌سنه‌د نشینی نیقلیمی نیران، حامی فارس و مازنده‌ران، فرماندهی مولکی عه‌جهم - شاه صفی - دام منظوراً بعنایت ره الوفی، آنها، مسالمت انتها - که:

نامه‌ی خلت خیتامه‌ی نیوه‌ی به هزی عه‌ینولنه‌عیان موحه‌مه‌د قولی - رزقت سلامتہ - که‌یشته عه‌ته‌به‌ی عه‌لیبه‌ی که‌ردون وبقار و سده‌ی سونیه‌ی عالم مه‌داری نیمه، خولاصه‌ی فحوای به‌لأعنت نیحتیوای نو نایه‌تی نولف‌ت عینوان «و جعل بینکم موده» ی تفسیر و به‌یان کریمه‌ی که‌رامت نیشانی «والقیث علیک محبه» ی تفریر و عه‌یان کرده، له به‌ر نه‌وه‌ی به‌ سیراطی موسته‌قبسی موصافات موسته‌دی و به‌ شیمه‌ی که‌ریمه‌ی قوده‌ما موسته‌دی و ظالیسی صولح و صلاح و راغیبی فهوز و فلاح بوی، عرمده‌توخه‌واص وه‌لوقه‌رپه‌بین صاروخان - زید رشده - تان به‌ وه‌کیلی خوتان نارد بوله‌ گه‌ل - ده‌ستوری نه‌کره‌م، موشیری نه‌فخه‌م، نیظامولعالیم، ناظیمو مه‌ناظیولثومهم - موسته‌فا پاشا - ادام الله اجلاله - که‌ وه‌زیری نه‌عظمی جه‌لیلولبقداری نیمه و - سردار و سیاسالاری روزه‌هلأته، له زهاو یه‌کتریان بینی و، له باری ریکخستی کاروباری صولح و عه‌ودی جینه‌جن کردنی کیشه‌کانی سنور دوان و، به‌ریاریان دا:

له سنوری لای به‌غداید و نازریایجان دو شوین به‌ ناوی جه‌سان و به‌دره‌هی نیمه‌بن، قه‌صه‌به‌ی مه‌نده‌لی تا ده‌ره‌تنگ، که‌ سه‌رمیل به‌ سنوری دیاری کراوه، له گه‌ل ده‌شته‌کانی بۆ نیمه‌بن، شاخه‌که‌ی نزیک‌ی بۆ نه‌ولا بن، میلباشی بۆته‌ سنور. ده‌ره‌تنگ و ده‌رنه‌هی نیمه‌بن.

هۆزه‌کانی ضیادین و هارونی له نیلی جاف هی نه‌علا جه‌ضه‌تی هوماپونی نیمه‌بن و، پیره و زهردویی یش بۆ لاکه‌ی ترماوه‌ته‌وه. قه‌لای زنجیر که‌ به‌ لوتکه‌ی شاخه‌وه‌یه ویران بکری، نو گوئدانه‌ش که‌وتونه‌ته روزه‌ناوای قه‌لای ویرانکراوی ناوبراو بۆ نیمه‌ نه‌مینیتسه‌وه و نو گوئدانه‌ش نه‌که‌ونه روزه‌هلأتی بۆ نه‌ولا نه‌بن.

له نزیک‌ی شاره‌زور نه‌و کیشه‌ی که‌وتۆته نه‌ولای قه‌لای زه‌لم هه‌رشوینیک‌ی به‌روانق به‌ سه‌ر قه‌لای ناوبراودا له لایه‌نی هوماپونی نیمه‌وه زه‌وت کراوه، قه‌لای هه‌ورامان له گه‌ل گوئدنه‌کانی ده‌وروپه‌ری بۆ لایه‌نه‌که‌ی تر، که‌ردنه‌ی چه‌قان دانراوه به‌ سنوری شاره‌زور. قه‌زله‌جه و ده‌وروپه‌ری هی نیمه‌بن و سه‌ریوان و ده‌وروپه‌ری هی لایه‌نه‌که‌ی تر.

هه‌ردولا به‌ریاریان داوه قه‌لای قوتور و ساکو له سه‌ر سنوری وان و، قه‌لای مغازیرد له لای قارس کاول بکه‌ن.

له‌به‌رنه‌وه‌ی له‌و نامه‌یه‌دا ره‌زامه‌ندی خوتان به‌ قه‌ول و قه‌راری پاس کراو، به‌و جه‌زه‌ی رون کراوه‌ته‌وه، راگه‌یاند بویه به‌لینت دابولیره به‌ دواوه نه‌م مه‌راسیمی موعه‌ده‌ه و موصافات ره‌بعایه‌ت و مواسات و موالاتی لازم حیانت بکه‌ی و، به

نیسانی خوت وهفا نهکیت و له کهسر و خهلهفی خوت لانهدهیت. وه داوات کرد بو که بهلگهی موزکراوی کهیشتوی نیوه، له لایهنی هومایونی نیمهوه قبولی بکری، جا له بهر نهوهی «المجاز الوعد من دلائل المجد» له پشناوی ناسایشی خهلایق و عیباده و نارامی مهسالیک و بیلاددا، نم صلوحی موقهپرره و صلاح شموله قبولی کرا بهو مهرجهی طانیفهی قزلباش دس ههلیگرن لهو مهحال و شوتین و دهشت و نهرزانهی که به بهشینکی مهسالیک و بیلادی نهمشیردین که له ناو سنوری دیاریکراوی نهعلاحهضرتهی نیمه دان و له ژیر سایهی عهدالتهی پایه بهرزی نیمه دان. به پنی «الشیء اذا ثبت ثبت بلوازمه» نهو نهرزانه نیسرج ناوهدان بن یا جزلهوانی له کهل توابیع و لهواحیقی دا له دهستی تهضهپررونی موهکیلانی بارهگای بهرز و موتهعهیدانی دهگای بلندی نیمه دان.

سهرهپای نهوانهش که ناوبران، نهبن نهوان دهسدزینی نهکهنه سهر قیلاع و بیقاع و نهواهی و سهحاری و بهراری و تیلال و جیبالی که له ناو سنوری ناخسه، قارس، وان، شارهزور، بهغداد، بهصرا دان.

به پنی شهرته موعتهبهره سهرحهکانی نهو پهپاننامهانی له زهمانی سهعادهت نیقتیرانی نهجدادی عیظامی نیمه دا - انار الله تعالی برهینهم - بو نسلانی نیوه نیردراوه، وه به مهدلولی قسهی: «الدين النصيحه» نهسافیل و نهسانی که له ژیر دهستی حکومهتی نیوه دان نهبن رینگه نهدرتین، دهسدزینی بکهنه سهر شیخین ذوالنورین و هاوسهری پاکیزهی رسول الشقلین و گشت نهصحابی ههلیژارده و نیسامه موحتههیدهگان - رضوان الله تعالی علیهم اجمعین - حاشا، دیسان حاشا، رینگهی دهسدزینی نهدرتین و، لیبیان قهدهغه بکری و، به هیچ جوژی ری نهدرتین بو نهوهی نم صلوحه موقهپرره، الی انتها القرون، ثابت و بهرقهرار بپنن.

ماده له لایهن نیوهه پتجهوانهی عهد و میثاق جولانی ناشایسته رونهدا، له قهرینولشهرهفی پادشاهانهی نیمهشوه، به شیوهی باسکراو، شروط و قیود بهو جزوهی نوسراون پتیهوی نهکری. پهلاماری پهعبیهت و مهملهکهتی نیوه نادری. له بهرامبهر نهو بهلیننامهیهی ناردراوی نیوهدا، نم نامه هومایونیه پر له راستگوزیه نوسرا، که دوژمنایهتی له ناوا نهمینن و، له جاران زیاتر پهپایهتی مهراسیمی نولفت موافقهت بکری.

سهفیری مهسنوری شهرهفی ماچکردنی بهساطی عبیزهت نیبیساطی شاهانهی نیمه موقتهخیر بو، دواي نهوهی نادابی رسالهتی - کما هو حقه - به جن هینا، به نیجازهی شاهانهی نیمه رینگه درا بکه ریشهوه لاتان، هاوری له کهل نیفتبخارولنهماجید و لهنهکاریم موحهمدد، دامه مهجدوهو، که له خزمهتگوزارانی دهرگا و مهسنوری تهبلیفی نامهی هومایونی نیمهیه، رهوانه کران.

صلاح نهندیشانی دین و دهولت ههردهم مهظههری نیحسانی ملکی

مه‌ننان بن، برب العباد و بالنسی واله الاماجد.
له سه‌ره‌تای مانگی شه‌والی سالی هه‌زارو چل و نۆی هه‌جری (کانونی
دوهمی ۱۶۳۹) دا نوسرا.
(سه‌رچاوه: مشیر الدوله: ۷۴ - ۸۱)

۱. ۳. ریککه‌وتننامه‌ی کردان

له نێوان نادر شاه و سولتان مه‌حمود خانی یه‌که‌م
به هۆی:

وه‌کیلی نیران هه‌سه‌ن عه‌لی خان
راسپه‌ردراوی عوسمانی والی ی به‌غداد نه‌حمه‌د پاشا
له مانگی شه‌عبانی ۱۱۵۹ ک (۱۷۴۶ز) دا به‌ستراوه
په‌شه‌کی: دیاریکردنی سنوری هه‌ردو مه‌مله‌که‌ت.
فه‌سلی یه‌که‌م: ده‌ریاره‌ی حاجییان.

فه‌سلی دوهم: دانانی نوێنه‌رانی هه‌ردو ده‌وله‌ت له ده‌ریاری یه‌که‌تری دا.
فه‌سلی سێهه‌م: دیله‌کانی هه‌ردو ده‌وله‌ت.

فه‌سلی یه‌که‌م: ده‌ریاره‌ی سنوری هه‌ردو مه‌مله‌که‌ت و هه‌ندێن مه‌رج له به‌ری
دین. چه‌ن مه‌رجی ده‌ریاره‌ی زانیان و په‌عه‌یه‌ته‌کانی نیران له عوسمانی دا - دانه‌وه‌ی
هه‌لانوان.

به‌نجینه - نه‌و ریککه‌وته‌ی له سه‌رده‌می سولتان مورداخانی چواره‌م دا له
نێوان هه‌ردو ده‌وله‌ت دا که‌راوه په‌سه‌ره‌وی نه‌که‌ری و، نه‌و سنورانه‌ی له ریککه‌وته‌ی
گۆزین دا دیاری که‌راون به‌ن هه‌یج ده‌سه‌کاری و گۆزینی وه‌کو خۆیان نه‌میتن.

مه‌رج - لێره به‌ دواوه نه‌به‌ن فه‌سته‌ خه‌وتو به‌ت و ته‌غی دووژمه‌نایه‌تی له کێلان
دا به‌ن، نه‌وه‌ی شایه‌نی شانی هه‌ردولا و چاکه و خه‌تری هه‌ردو ده‌وله‌ت به‌ن، له هه‌مو
بوارێک دا جێبه‌جێ بکه‌ری و، هه‌ردولا خۆیان له‌و کارانه به‌سه‌ترن که نه‌به‌ن هۆی
ناخۆشی و، په‌تجه‌وانه‌ی ته‌بابی و هۆگرین.

فه‌سلی یه‌که‌م: حاجییانی نیرانی که له رێ ی به‌غداد و شامه‌وه نه‌چن بۆ
بیت الله الحرام، نه‌و والی و حاکم و ته‌مه‌یر حه‌جانه‌ی له سه‌ر رێگیان دان، نه‌به‌ن
نه‌وانه به‌ نه‌مینی و سه‌لامه‌تی له شوێنیکه‌وه به‌گه‌یه‌ننه شوێنیکه‌ی تر، صیانه‌تی حال
و په‌یعه‌تی نه‌حوالیان به‌ لازم به‌زانن.

فه‌سلی دوهم: بۆ به‌هه‌تێز کردنی دوستانه‌تی و زیاد کردنی یه‌که‌تی له نێوانی
هه‌ردو ده‌وله‌ت دا، هه‌ر سه‌ ساڵ نه‌به‌ن یه‌که‌تیک له لایه‌ن ده‌وله‌تی نیرانه‌وه له
عوسمانی و یه‌که‌تیک له لایه‌نی عوسمانیه‌وه له نیران به‌ن، مه‌سه‌ره‌فی نه‌وانه‌ش له

سەر هەردولا بێت.

فەسلی سێیەم: دیله‌کانی هەردولا بەریدرین، کەپین و فرۆشتنیان پەوانیە،
هەر کەسێکیان ویستی بگەرێتەو و لاتنی خۆی پێگەیی لێ نەگێڕی.
فەسلی پاشکۆ: ئەو سنووەی لە سەر دەمی سولتان موراڊ خان دا دیاری
کراو ه جێبەجێ بکری.

دەسه‌لاتدارانی سنووەکان کاریگەر نەکەن پێنجەوانەیی دۆستی هەردولا بێت.
سەرەرای ئەمانە، لەبەر ئەوەی خەڵکی ئێران وازیان هێناوە لەو ئەحوالە
ناشایستەییە، لە سەر دەمی صفەویەت دا، دایان هێنا بو، وە لە نوسولی
عەقانیدا چۆن تە سەر پێگەیی ئەهلی سوننەت، بۆیە خۆلەفای راشیدین بە خەیری
مەرضی نەبێن یاد بکەن و. لێرە بە دواوە لە گەڵ خەڵکی ئێران کە هاتوچۆی کەعبەیی
موکەر پەرمە و مەدینەیی مۆنەووەرە و سەانسەری ولاتانی ئیسلام نەکەن، ئەبێن هەمان
رەفتاریان لە گەڵ بکری کە لە گەڵ حاجییان و زانیانی پۆم و ولاتانی ئیسلامی تر
نەکری، وە بە ناوی دورومە یا بە ناویکی ترەو کە خێلافی شەرع و قانون بێن
هیچیان لێ نەستێرن.

هەر وەها ئەو زانیانەیی ئەچن بۆ عەتەباتی عالیات، مادەم مالولتیجارەیان
بێن ئەبێن حاکم و مویشییرانی بەغداد داوای باجییان لێ نەکەن و، هەر کەسێ
مالولتیجارەیی بێن بو بە پێی قاعیدە و عادیەتی دێرینە گومرگ بدا و لەو زبانی
لێ داوا نەکری. لەولاش لە گەڵ تاجیر و ئەهالی پۆم بە هەمان شێوە رەفتار بکری.
لە دوا تاریخی ئەم پەیمانامەییەو ئەگەر لە خەڵکی ئێران بۆ پۆم و لە
خەڵکی پۆم بۆ ئێران هەلاتن دالە نەدرین و، ئەگەر داوا کرانەو بەرێشەو دەست
وەکیله‌کانی هەردولا.

سەرچاوە: نوونی: «نادر...» ۳۷۳ - ۳۸۳

۱. ۴. عەه‌دنامەیی یەکەمی ئەرزپۆم

مەبەست لە نوسینی ئەم نامە ناوازیە ئەوەیە لەم چەند سالەدا بە هۆی
پودانی هەندێ عەوارێضەو لە ئێوان هەردو دەولەتی بەرزنی ئیسلام دا
پێوەندییەکانی صلح و صفەو و ضەواپیستی و نولغەتی دێرین گۆرا بە
نیقار و خصومەت و بۆیە هۆی جەنگ و کدورەت. بە موقتەضای جیهەتی
جامیعەیی ئیسلام و رازی ئەبونی هەردولا بە پزانی خۆین و پودانی ئەو جۆرە
قەوماو و عەوئایە، هەردو دەولەتی گەورە نارەزو و موافەقەتیان دەرپێو بۆ
کێرانەوێ ناشتی و مەوددەت و نوێ کردنەوێ دۆستی و مەحەبەت.

بە پێی فەرمانی هومایونی «ئەعلاخەضەرت، کەبەهان حیشمەت، مولک
بەخش، مولک گیر، نارایشی تاج و سەریر، خدیوی زەمین و زەمان، جەمالی

نیسلام و موسلیمین، جه لالی دنیا و دین، غیائی حق و یقین، قاره ماننی ناو و گل، سینه ری خوی راگیشراو به سر هردو نهرز دا، حافظی جه وزه ی موسلماننی، باسطی بیساطی جهان بینی، داوهری جه مشید جا، سوله میان دستگاه، نه نجوم سپا نیسلام پهنا، زینت به خشی تهختی که یان، مهلیکی ملوکی جهان، تاج به خشی کامه ران، شاهنشاهی مه مالیکی نییران، خاقان کوری خاقان، غازی: فه تحه ملی شا، خلد الله ملکه و اقباله، وه حرکسی مه شموریه تنامه ی (ره فیعه ی غوره ی غدرای ده ولت و شه ریاری، ده وحده ی عولیای شه وکت و جهاننداری، مالیکی ریقاب، گهردون جه ناب، که یوان هیمهت، بهر جیس فیطنهت، مولک فهزای، مولک ستای، روکنی ره کین جه لال، غوصنی ره طیب نیقبال، شازاده ی نازاده، وه لیعه هدی ده ولته تی علیه ی نیران عباس میرزا، عز نصره، نم عهده مه ملوک و چاکیره جان نه ثاره ی به وه کاله تنامه موباهی و، مه خصوص کرده.

له لایه ن ده ولته تی بهرزی موسمانی شه وه، نامه و فهرمانی، نه علا حضرت، که یوان مه نزلهت، خوری فه لکه کی شه ریاری، مانگی ناسوی تاجداری، پادشاهی نیسلام پهنا، سولتانی هردو نهرز و هردو، خادیمی حه ره مه ینی شه ریفه یین، خاوه ن شه وکت و شه هامت، سولتانی کوری سولتان، غازی: مه محمود خان، ابد الله ملکه و اقباله، نامه به جهاننی «عیزهت نیصاب، نه بالهت نینتیصاب، جه لالهت نیکتیصاب، تهواو که ری نوموری جمهور به بیبری تیز، تهخت که ری قهوا عیدی نومور به ره نی راست، صدری نه سبه قی نه کرم، والی ی ولایه تی نهرزه نی رقم، سهرعه سکه ری لای رژه هلات: سوجه ممد نه مین ره نوف پاشا، دامه مه جدوهو، عطا و عینایهت کراوه.

نم عهده مه ملوکه له شاری ناوبراو له گه ل سهرعه سکه ری ناوبراو، پاش نالوگوری وه کاله تنامه پیروزه کانیان بز نه نجومه نی گفتوگو پیک هاتن، موصاله حدی پیروز بهم نایینه تهرتیب و تعیین کرا.

بنچینه - په یانی ناشتی که له ۱۱۵۹ د به ستراره، ده ریاره ی سنوره کانی کون و، سهرجه کانی پیشو سه بارهت به حاجیان و بازرگانان و گیترا نه وه ی راگردوان و بهردانی دیله کان و دانیشتی که سیتیکی دیار ی کراو له ده ریاره کانی هردو ده ولته دا به تهواوی هه موی وه کو خویان ماون و کاریگر و نرخدارن و به هیچ کلزجن خه لالی تن نه که وتوه و، له نیوان هردو ده ولته تی بلندا سهرجه کانی دوستایه تی و پیوستیه کانی ته پای و خوزه ویستی هه همیشه نه بنی کاری بن بگری.

مهراج - شمشتیری ناژاوه و دوژمنایه تی له کیتلان دا نه بن، له نیوان هردو ده ولته تی بهرزا کاری که بیسته هوی ناخوشی و ساردی و، پیشه وانه ی ناشتی و ناسایش بن رو نه دات و،

نهو شوتانه ی له ناو سنوری کونی ده ولته تی عوسمانی دا بون و له کاتی جهنگ و بهر له وه، که وتونه ته دهس ده ولته تی معزنی نیران، له وانه قهلا و زهوی و

قهزا و قهصه به و گویند، له پژوی نیمزا کردنی نم ریگکه و تننامه خیره وه تا شست
 پژوی تر، به تهاوی نه درینه وه ده وله تی عوسمانی.
 بز پژو لسانی نم ریگه و تنه خیره گسراوه کانی هردو لا، بن و نکرده و
 شاردنه وه بهر بدرین و، پتویستییه کانی ریگه یان وه کو خوارده معنی و شتی تر بز
 دابین بگری و، بگه بهرینه وه سهر سنوره کانی هردو ده ولت.
 مساده ی یه کسم: هردو ده وله تی بهرزه بن دوس و هرنه دهنه کساروباری
 ناوخوی یه کتیرییه وه. لیره به دواوه خو تیهه لقورتان له لای به غداد و کوردستان وه
 نه شیاره، له وانه مه لیه نده کانی سهر به سنجه قه کانی کوردستان، به هیچ به هانه و
 له هیچ رویه کوه ده وله تی بهرزی نیران نابن ری به خو تیهه لقورتان و، ده سدریژی
 و، په لامار و، دالده ی موته صهر پیه کانی پتسو و له وه دو ایان هدات.
 له و شوتنه دا ناوبراون، له باهت رسمی ناسایی گهر میان و کویستان و،
 هردو عویایه کی تر، بز نه وه ی نه بیته هژی ناخوشی نیوان هردو ده ولت، نه بن له
 لایین نه میر و ولعیه هدی ده وله تی نیران و وه زیری به غداد وه به لا دا بخری.
 مساده ی دوه: له بهر نه وه ی نم مسه له یه له معرجه دیرینه کانه که رهفتار له
 گه ل نه هالی نیران، نه وانه ی هاتوچوی که عبه ی موگه پرده مه و مه دینه ی سونه و هره و
 گشت ولاتانی نیسلامی نه کهن وه کو حاجی و زائیر و گشت نه هالی ولاتانی
 نیسلامی رهفتار بگری و، به نای دورومه یا به ناویکی تره وه که خیلانی قانونی
 شهرعی بن شتن داوا نه کری، هروه ها له زائیرانی عه ته باتی عالییات ماده م
 که لویلی فرشته نیان بن نه بن داوای باج نه کری و، نه گهر شتی فرشته نیان بن
 بن مافی گومرگی به بن ی قاعیده ی کار پتیکرا و هریگری و شتی زیاتر داوا
 نه کری و، له لایین نیرانی شه وه، هه مان رهفتار له گه ل بازرگانان و نه هالی
 عوسمانی بگری.
 له بهر نه وه لیره به دواوه له لایین وه زیرانی گه و ره و، میری حاجی و میری
 میرانی بهر یز و، هه مو ضابطان و حاکمانی عوسمانی بز جتیه جن کردنی نم معرجه
 کونه دهره قی حاجیان و بازرگانانی نیران نوسراوه نه بن دیققت و پریعایت بگری
 له شامی شهر یقه وه تا جهره میه نی موخته ره مه بن و له و تیه بز شامی شهر یف.
 له لایین نه مین صوره (پریاسکه دار: بهر پرسی کساروباری دارایی) ی
 هومایونیه وه چاودیری بگری که پنجه وانه ی معرجه کان هیچیان لی و هرنه گیری و،
 پستیوانی ناوبراون بگری و، نه گه رله ناو نه وانه دا ناکوکی روی دا له ژیر چاودیری
 امین صره ی هومایون و به ناوبری باوه پتیکرا و کی نیوان لی ی بکولر تته وه و،
 ژنانی حهره می شاهنشاه و حهره مه کانی شازاده مه زنه کان و هه مو گه و ره کانی
 ده وله تی نیران که نه چن بز حجه ی شهر یف و عه ته باتی عالییات به بن ی مه رته به ی
 خویان حورمهت و ریزیان لی بگری.
 هروه ها دهریاری مافی گومرگی بازرگانانی نیران به هه مان بهر یار رهفتار

بکړي که له گڼل بازرگانه کاني نيسلامي ته به عه ي عوسماني په فتار نه کړي و، له که لويه لي بازرگاني نه وانه ته نيسا په کجاړ ۴ قروش له ۱۰۰ قروش گوسمرگ وهرېگيږي، به پينځه وانه ي وه سلن که پښ يان نه دري و ماده م که لويه لي بازرگاني نه چو ته ده ستیکی تر له جينگه به کی تر سه رله نو ي حقوقی گوسمرگی داوا نه کړي و، بازرگانه کاني نيران که چوپوقی شيراز - جوړتکه له تخته - بو دارولسه عاده - مه به ستی نيسلامبوله - نه هيتن، کړين و فرؤشتنی پاوان نه کړي، به هر که ستیک که به يانه نو ي بيفرؤشن. وه له گڼل بازرگان و نه هالی هه ردو ده ولت که به مامله که تی په کتری هامشو نه کن، به پي ي پتويسته کاني جامععی نيسلاميه په فتاری دؤستانه بکړي و له هه موزهره و نازاري پاريزراو بن.

ماده ي سييم: نه وه ي له نيئه کاني چه يده رانلو و سييکی که هه ردو ده ولت له سهری ناکوک بون، وه نه موز له خاکی ده ولته ي عوسماني دا دانيشتون، ماده م له لای نه وائن، نه گهر ده سدري تزيان کرده سهر ولاتی نيران و زهره ريان دا، سنورداران نه پښ له ري پښ نه دان و تمعق کردنيان دا ديققه ت بکن. وه نه گهر ده ستبان هه لته گرت له ده سدري تزي و زباني و کاربه ده ستانی سنور پتگه يان لن نه گرتن، نه پښ ده ولته ي به رزی عوسماني واز له دالده دانيان به يښي.

وه نه گهر نه وانه به ناره زو و ويستی خو يان بگه پښه وه بو نيران، ده ولته ي عوسماني دالده يان نه دا و پتگه يان لن نه کړي، پاش نه وه ي که گه رانه وه بو ناو ده ولته ي به هييه ي نيران و، دوايي بښه وه بو ناو خاکی عوسماني به هيچ جوړ ناپښ دالده بدرين و، وهرېگيږين.

له حاله تتيک دا که نه وانه بگه پښه وه ناو نيران و نه و کساته له سنوري ده ولته ي عوسماني ته جاوه ز بکن، زبان بگه يه بن، سنورداران ي ده ولته ي به هييه ي نيران له ري گرتن و ده سدري تزيان ديققه ت نه نو يښ.

ماده ي چواره م: به پښ ي مهرجه کاني ديرين، ناپښ هه لاتوانی به کتری دالده بدرين و له وانه عه شاپهر و نييلات، هر که ستکیان دواي نه مه، له ده ولته ي به رزی عوسمانيه وه بو ده ولته ي گه وری نيران و، له ده ولته ي به هييه ي نيرانه ره بو ده ولته ي به رزی عوسماني به رزن، نه پښ نه و تتيه پري وانه دالده نه درين.

ماده ي پينجم: نه و که لويه لي بازرگاني يانه ي نيران که له دارولسه لطفه نه و گشت ولايه ته کاني ده ولته ي به رزی عوسماني دا، به ناگاداری شعر و ده فتار، به هه لگيراوی گل دراوه ته وه، له رؤزی نه م به لکه يه وه تا ماوه ي شه ست رؤز، له هر جتيه ک بن، به پښ ي نه و ده فتره نوسرا وانه و، به ناگاداری شعر و باوه پښکراوی ده ولته ي نيران، به خاوه نه کاني بدرتته وه، جگه له که لويه لي هه لگيراو، نه وه ي له کاتي رودانی درؤ منايه تی دا له حاجيان و بازرگانان و خه لکی تری نيران که له ولاتی عوسماني دا بون، له لایه نه هند ي وه زير و کاربه ده سته وه به زؤر سه مندراوه، پاش نيسفاده و نيظهاری ده ولته ي گه وری نيران و فهرماني له ده ولته ي به رزی

عوسمانیه‌وه به عۆده‌ی وه‌کیلی نه‌وان له ههر جێبه‌ک، ده‌رچهن، پاش نیسپاتی شه‌ری، وه‌رگیریته‌وه و به‌دینته‌وه.

ماده‌ی شه‌شم: له مه‌صالیکی ده‌وله‌تی به‌رزی عوسمانی دا له خه‌لکی ولاتانی هه‌ردولا که نه‌مرن، نه‌گه‌ر واریث و وه‌سی شه‌رعییان نه‌بو، مه‌نسورانی به‌یتومال، به‌ ناگاداری شه‌ر ده‌فته‌ری که‌لویه‌لی کابرای مردو بگیرتی و، له سبجلی شه‌ری دا ته‌سجیل بکرتی و، هه‌مو نه‌و که‌لویه‌له وه‌کو خۆی له جێبه‌یه‌کی نه‌مین، تا ماوه‌ی سالتیک هه‌ل بگیرتی تا واریث و وه‌کیلی شه‌ری مردوه‌که دتی، به‌ پنی ی ته‌سجیلی سبجله شه‌رعییه‌که که‌له‌پوره‌کانی به‌دینتی و، پ‌سومی ناسایی و کرتی ی شونی هه‌لگرتنی نه‌و شتانه، له ماوه‌ی باسکراودا سوتا یا له ناو چو داوای نه‌کرتی.

نه‌گه‌ر له ماوه‌ی باسکراودا واریث و وه‌سی نه‌گه‌پشتن، مه‌نسوره‌کانی به‌یتومال که‌لویه‌لی هه‌لگیراو به‌ ناگاداری پاوه‌رپیتکراوی ده‌وله‌تی به‌رزی نیتران نه‌فرۆشتی، نرخه‌کی هه‌لنه‌کرتی.

ماده‌ی هه‌وتهم: به‌ پنی ی مه‌رجه‌کانی پیتشو، بۆ پشتیوانی له دۆستایه‌تی و خۆشه‌ویستی، هه‌ر ۳ سال یه‌ک که‌س (هه‌ریه‌که‌ی له ده‌وله‌تیکه‌وه) له هه‌ردولای به‌رزی جێگیر نه‌بن، وه‌ له هاوولاتیانی هه‌ردو ده‌وله‌ته‌وه، که‌ له کاتی جه‌نگ دا بۆ هه‌ردولا چون، به‌رامبه‌ر به‌وان، بۆ پیتز لیتانی نهم پیتکهاته‌ خیره، سزا نه‌درتی.

دوایی: نه‌وه‌ی له‌ بنچینه و مه‌رجه‌کان و ماده‌ه‌کانی سه‌رودا باس کران، به‌و پنی یه‌ی نوسراوه‌ که‌ به‌ گه‌فتوگۆ له سه‌ری پیتک هاتون، له هه‌ردولاوه قوبول کراوه، ده‌رباره‌ی نیتدیعی‌ی که‌لویه‌لی تالانی و شتی فه‌وتاو و دابینکردنی خه‌رجی جه‌نگ هه‌ردولا «نه‌وه‌ی رۆژی رۆژی: مضی ما مضی» یان له سه‌ر وتوه و چاوپۆشیان لێ کردوه. وه‌ له لایه‌نی هه‌ردو ده‌وله‌ته‌وه به‌ پنی ی عاده‌ت ته‌صدیقنامه‌کانیان بگۆت نه‌وه و به‌ هزی سه‌فسیری وه‌سه‌ط له رۆژی نهم به‌لگه‌یه‌وه تا ماوه‌ی شه‌ست رۆژ له سه‌ر سنوری هه‌ردو ده‌وله‌ت یه‌کتری نه‌پین و، نه‌نیتدرتی بۆ ناستانه‌ی هه‌ردولا.

به‌م پنی یه‌ به‌ستن و نوێ کردنه‌وه‌ی نهم موصله‌حه‌ خه‌بیریه‌ له رۆژی به‌ستتیه‌وه پیته‌ویکراو و کاربگه‌ر نه‌بن و له هه‌مو لایه‌که‌وه ناگری ناخۆشی و دۆرمنایه‌تی نامیتن، هیچ لایه‌کیان دۆخ و جولانتی به‌ شیوا نه‌زانن که‌ پیتچه‌وانه‌ی دۆستی و پیتچه‌وانه‌ی نهم مه‌رج و به‌لێتانه‌ بن.

وه‌ له لایه‌ن وه‌کیلی موشار نیتلایه‌ی سه‌باره‌ت به‌ ریتیدانی ته‌واوی له لایه‌ن ده‌وله‌تی عوسمانیه‌وه له رۆژی یه‌کشه‌مه‌ی ۱۹هه‌می مانگی ذیلقه‌عیده‌ی شه‌ریفه‌ی سالی ۱۲۳۸ (۲۸ ی ته‌موزی ۱۸۲۳ز) دا به‌لگه‌ی نهم موصله‌حه‌یه‌ مۆر و نیتزا کرا.

له‌م لایه‌نه‌شه‌وه نهم عه‌به‌دی مه‌ملوکی ده‌وله‌تی به‌رزی نیتران به‌ پنی ی ریتیدانی ته‌واوی خۆی بنچینه و مه‌رج و ماده‌ه‌کانی گۆزینتی وه‌کو باس کراوه قوبول

کرد و، نم به لگه به نوسراو له گه له وه کپلی دهسه لاتداری مشار الیه دا نالوگۆن کرا.
باخیر والسعاده والیمن والبرکه والحمد لله اولاً و آخراً وظاهراً و باطناً.
(سەرچاوه: مشیر الدوله: ۱۸ - ۲۲)

۱. ۵. موعا هه ده نامه ی دوهمی نهرزپۆم

ماده ی یه کمه: ههردو دهوله تی موسولمان به په سه نذکردنی نم پتکهاته،
چارپوشن له هه مو داوا مالیه کانی خۆیان نه کهن که له یه کتربیان هه بو، به لام نم
پتکهوتنه، نهو سه رجانه ی له ماده ی چواره م دا بو به لاداخستی کیشه گان
دیاریکراوه، ناگۆن.

ماده ی دوهم: دهوله تی نهران به لاین نه دا که دهس له هه مو نهرزه
دهشتایه کانی ولایه تی زه هاو، واته نهرزه کانی لای پۆژئاوای بۆ دهوله تی عوسمانی
هه ل بگری، دهوله تی عوسمانیش به لاین نه دا دهس له لای پۆژهه لانی ویلایه تی
زه هاو، واته هه مو نهرزه شاخاویه کانی نه بو له گه له ده ره ی گرنه بۆ دهوله تی
عوسمانی هه ل بگری.

دهوله تی نهران به توندی به لاین نه دا که واز له هه مو خواسته کانی خۆی
به رامبه ر شار و ویلایه تی سلیمانی به یتن و، هه یج کاتن دهس وه رنه داته مسافی
خاوه نیتی دهوله تی عوسمانی که له ویلایه تی ناوبراوا هه به تی.

دهوله تی عوسمانیش، به توندی به لاین نه دا که شار و به نده ری موحه مه ره و
جزیره ی نه لخصر و له نگرگا و نهرزه کانی لیسوازی پۆژهه لانی، واته لای چه بی
شه طولعه ره ب که به دهس نینه ناسراوه کانی نهرانه وه یه، به سولکایه تی له دهس
دهوله تی نهران دا بن. سه ره رای نه وه ش، مسافی نه وه ی نه به ت که شتی ی نهرانی به
نازادی ته واو لهو شوینه وه که نه پۆژته ده ریاوه تا شۆنی یه کانه گیری سۆری هه ردولا
له روبا ری ناوبراوا هاتو چۆ بکا.

ماده ی سێهه م: هه ردولای په یمان به مستو، به لاین نه ده ن که به م پتکهاته ی
نیتا، هه مو خواسته کانی پتشیوان لهو نهرزانه ی ده ستیان لق هه لگرتون، به بن
دواکه وتن له هه ردولاه موهه ندیس و مه مسور دیاری نه کترین، بۆ نه وه ی به پی ی
ماده ی پتسو، سۆری نیتوان هه ردو دهوله ت دیاری بکه ن.

ماده ی چواره م: هه ردولا موافقن له سه ر هه لپۆژدنی ده سه جتی نوینه رانی
خۆیان بۆ لیکۆلینه وه و به لاداخستی عادلانه ی نهو زه ره رانه ی که هه ره بک له م
دولایه، له زه مانی قبولی پتشیاری دۆستانه وه، که له پتگه ی دو هتزی زلی
ناوبراوه وه، تۆمار کراون و له مانگی جیمادی یه کمه می ۱۲۶۱، ناگادار کراون،
هه روه ها لیکۆلینه وه و به لاداخستی هه مو نهو کیشه نه ی په یوه ندیان به دانی
قه رزی له وه رگای نهو سالانه ی دوا که وتون.

ماددهی پنجم: دوله‌تی عوسمانی گفت نه‌دا سازاده په‌نادراوه‌کانی نیران له بورسه دابنیشن و، ریگه‌یان نه‌دا نه‌و شاره به جتی بهیتلن یا په‌یوه‌ندی نه‌یتی له که‌ل نیران بهسه‌ستن. ه‌ردو دوله‌تی مه‌زن به‌لین نه‌دهن به یه‌کتری، به پی‌ی پتیکه‌اتی پتیشوری نه‌رزووم، گشت په‌ناپه‌ره‌کانی تر بده‌نوه ده‌س یه‌کتری.

ماددهی شه‌شم: بازرگانانی نیرانی رسمی گومرگی که‌لوه‌لی بازرگانانی خویان به پی‌ی نرخی (رؤز) به پاره یا به شت به جوتی که له ماده‌ی شه‌شمی په‌یمانامه‌ی نه‌رزوومی ۱۲۳۸ له باری بازرگانیه‌وه نوسراوه، نه‌دهن، له‌وه‌ی له ماده‌ی ناوبراودا دیاری گراوه نابی زیاتریان داوا لی بکری.

ماددهی هه‌وتم: دوله‌تی عوسمانی گفت نه‌دا، وه‌کو له په‌یمانامه‌ی پتیشودا له سوری ریک که‌وتون، نیمتیازاتیک که پتویست پی‌ی بده‌ا به زانیرانی نیرانی تا پتوانن به هیتمنی ته‌واوه‌وه پی‌ی نه‌وه‌ی توشی هیچ جوتی نازاری پی‌ی زیاره‌تی پی‌ی رزگانانی ناو قه‌لمه‌وه‌ی دوله‌تی عوسمانی که نه‌یه‌وی په‌یوه‌ندی دوستانه و یه‌کیتی له نیران ه‌ردو دوله‌تی موسلمان و هاوولاتیه‌کانیان دا به‌هتیزو پتو و پی‌ی، به‌لین نه‌دا باشترین ریوشین دابنیشن بۆ نه‌وه‌ی زانیرانی نیرانی له هه‌مو نیمتیازاتی که له ناو مه‌مالیکی عوسمانی دا هه‌یانه نه‌وانیش به‌هه‌مه‌ند پی‌ی و، نه‌پی‌ی به‌پارتیزین له هه‌مو جوتی زولم و ده‌سدریژی و سوکایه‌تیه‌ک چ له کاروباری بازرگانانی و چ له کاروباری ترده‌ا.

سه‌ره‌رای نه‌وانه‌ش دوله‌تی عوسمانی گفت نه‌دا بالیوژی هه‌لیتردرای دوله‌تی نیران له شاره‌کانی قه‌لمه‌وه‌ی عوسمانی دا، جگه له مه‌ککه‌ی موکه‌پرهمه و مه‌دینه‌ی مونه‌ووره، له‌و شوتانه‌دا که هونی نه‌وان پتویسته، هوی قازانچی بازرگانانی یا بۆ پاراستی بازرگانان و هاوولاتیانی نیران به رسمی بناسن و، هه‌مو نه‌و نیمتیازه شه‌خسیانه‌ی به کۆنسولی دوله‌تانی دوستی تر دراون، نه‌پی‌ی به‌وانیش بدری.

دوله‌تی نیرانیش له لای خوتیه‌وه به‌لین نه‌دا له به‌رامبه‌ر نه‌مه‌دا هه‌مان په‌فتار بکا، له باری نه‌و کۆنسولانه‌وه که دوله‌تی عوسمانی، له‌و شوتانه‌ی نیران، به هه‌لسه‌نگاندنی نیران پتویستن، هه‌روه‌ها به‌رامبه‌ر بازرگانانی عوسمانی و گشت هاوولاتیانی - که سهردانی نیران نه‌کهن.

مادده‌ی هه‌شتم: ه‌ردو دوله‌تی مه‌زنی موسولمان به‌لین به یه‌کتری نه‌دهن، بۆ ری گرتن له دزی و پتیشگیری له جهرده‌یی که له لایهن هوز و که‌سانی دانیشتی سنوره‌کاته‌وه نه‌کری، ریوشینی پتویست دابنیشن و جتیه‌جتی یه‌کهن، وه بۆ نه‌م مه‌به‌سته که‌سانی نیزامی له شوتانی مونسب دابنیشن.

سه‌ره‌رای نه‌وش به‌لین نه‌دهن، به‌رامبه‌ر هه‌مو جوتی کاریکی ده‌سدریژیکه‌رانه وه‌کو تالان، چه‌پار، کوشتن که له سنوره‌کانیان د بقه‌ومین، نیهداماتی جییدی بکهن.

سه‌بارت به‌و نیلاته‌ی که جینگای ناکوکیین و، دیار نیه له ژیر ده‌سه‌لاتی کام
دولت دان، هردو دهولته‌تی مه‌زن یه‌ک جار بۆ هه‌میشه‌ نازادی ته‌واوی
هه‌لبژاردنی شوینی دانیشتیان به‌ خویان نه‌دا، تا لیتره به‌ دواوه هه‌میشه له‌وئ دا
پژین. نه‌و نیلاته‌ی تابعییه‌ت یان دیار نیه، ناچار نه‌کرین که بگه‌رتنه‌وه قه‌لمه‌وه‌ی
نه‌و دهولته‌تی که سه‌ر به‌و بون.

مادده‌ی نۆه‌م: هه‌مو به‌نده‌کانی پتکه‌هاته‌کانی پتسو، به‌ تایبه‌تی پتکه‌هاتنی
۱۲۳۸ (۱۸۲۳) ی نه‌رزۆم که له‌م پتکه‌هاته‌دا ده‌سکاری نه‌کراوه، یا
هه‌له‌وه‌شتراره‌ته‌وه لیتره‌دا سه‌رله‌نوئ ته‌واوی هتیزی جینه‌جی کرانی ناوه‌رۆکه‌ی
دوباره نه‌کرته‌وه، وه‌کو نه‌وه‌ی وشه به‌ وشه له‌م پتکه‌هاته‌دا گونجینرا بێ.

هردو دهولته‌تی مه‌زن پتکه‌هاتن له سه‌ر نه‌وه‌ی پاش گۆرینه‌وه‌ی نه‌م
رتکه‌وته، هه‌ردوکیان قبول و نیعزای بکه‌ن و، له ماوه‌ی دو مانگ دا یا که‌متر،
به‌لکه په‌سه‌ندکراوه‌کانی بده‌ن به‌ یه‌کتری.

۱۶ جیمادی یه‌که‌می ۱۲۶۳ (۱ ی نیسانی ۱۸۴۷ز)

نیمزا: نه‌نوه‌ر نه‌فه‌ندی

میرزا ته‌قی خان

(سه‌رچاوه: مشیر الذوله: ۴۳ - ۴۷)

پاشکوی دوه

۲. بهیت و چیرۆک

۱. ۲. بهیتی:

کاکه میر و کاکه شیخ

کاکه میر و کاکه شیخ ناغای مەرگه بیان بون. مهیته ریان بۆ وه لاغی خۆیان قهت نه ده گرت. ده بوژنی ره عهتانه بن تهو یله ی بمانتی، نه سپان ناو بیدا، کا و جۆیان بداتنی. نه گهر خه لاس ده بو به چشته وه، ده یانگرت، ده رکه یان لێ ده گرت، ده یان گا و ده یان نارده وه. ژن و کچیان هیچ نه به شت. هه یده ر گۆزان پیاوێکی ره شید بو. خه لقی دنیه که ی پاکێ وه خر کرده وه، پاکێ قورعانی خوارد، کوتیان: «ده بی قسه مان به ک بی، سبحه یینی ده بی بانگ نیشتیان به کین بۆ ماله هه یده ر گۆزانی، فه سلی نه هاری»

کاکه میر و کاکه شیخ، دوازه برا بون، بانگ نیشتیان کردن، ههر برایه کبان ده نیشانی دو کرمانج دا، دانا. نانیا ن هیتا، دایان نا، کوتیان: «به سیللا». ده ستیکیش کوتی: «یا نه للا». ههر که س جیرانی خۆی گرت، سه ری ههر دوازدان له مه جلیسیان به رین، خۆین به سه ر نانی دا رڤا، رایان کیشا ماله کاکه میر و کاکه شیخان، کچی وانیا ن فه ساد کرد، به تۆله ی خۆیان، عیوه زیان کرده وه، هه یده ر گۆزان هه سو مه خلوقه که ی هه لگرت، پاکێ برده سه ر خمت، پاکێ ده خمت نا، پاکێ ده قورئ نان، رۆیین بۆ نه سه مه بولتی بۆ شکایه تی سولتانی.

یای نه ستن ده لتی به یای به غدانتی:

«خوشکتی دلم به غلوره، چه ندی به غلوره»

ته ماشای نیشته رخانه ی کاکان بکه، ده به ر بوو و بره وانم که وتوه جل و

هه وسار و توره

له دیوه خانی کاکان هه لگه ر او هه ژده مرته کا و دوازه مافوره

نه و رڤزانه خوشکی کاکان سه ر به قورپان نه گه ر له سه ر مالی کاکێ مه یان

هه لگرت که ول و قاترم و سه مبه ره

نه وی رڤزنی مل به کسۆین های، نه گه ر له داری جه نگی له شکر، له دوی

کاکێ مه ده بو جه مبه ره به جه مبه ره

نیستا بن ساحتیب بوم، حدودی بن نیشانه، بن سهلا بون خانمی ده رو سوره
چهنم کوت: کاکه مهچو ماله ههیدهرئ، پیاوئیکی غعیان، له دؤستایه تی به

خه لقی مهرگه! نه من چیکم چیکرتیم؟

بۆ خۆم ده عوایهک بهکم، یا به سولتانی رابگه تیتیم؟

نه من خوتنی دوازه برای خۆم له کن بستتیم؟»

یای به غدان ده لئی:

«یای نهستییه!

خوشکتی نهو ههلا و ههرایهت بۆ چیه؟

جاری بچین، جهنازه یان بئینه وه، له ماله ههیدهر گوزانتی، ته سلیمیان

بکهین به گلییه

نهو ده من مهسه حهتی لئی ده کهین بزاین ته گبرمان چیه؟»

چهندی نۆکهر و پیشخزمه ته راوه ستاوه

نهوی ره عیبتهت بن له ولاتی مهرکتی دا نه ساوه.

چونه ماله ههیدهر گوزانتی، جهنازه ی برایان ههله گرت و، ده یان هیناوه

بانگ له سهر بانگیان لئی داوه

ده لئی: «هیچ کس وای لئی نه قه و ماوه!

له دوازه برا یهک نه ماوه

پاکی کفن و دفن کراوه

پاکی چوده خاکین تراوه

مه مخلوق بۆ مالتی که تراوه.

یای نهستی ده لئی:

«خوشکتی یای به غدانئ!

خه بهر تیکم ده بیست، یه کهم ده دینه

غولوتیک له ده رکی ماله بابن مهیه، تازانم نهو غولوه نه شاییه و نه شینه!

کتی بوله کاره کهرئ گوار زترینه

لهو لایهرا ده چو به گوشادی و به پشکه نینه

لهو لارا ده هاته وه به کریان و رو بچرینه

ده لئی: خاتونینه!

وهرن هه مو و تیکرا بگرینه!

نهو غولوه له ده رکی ماله بائمان بو، شایی بو، لئیان بو به شینه

له دیوه خانی کاکائیان هه لگرتن ئاقتاوه و مهسینه

له ئیخته رخانه کاکای مه یان ده رهینا جوانوله ی ده نهوزینه

خاتونیان پیل ده گرت و ده ریان ده هینا

سواری جوانوله یان ده کردن به قهره پۆشی ده شینه
به مردن و تالانیس قایل نه بون ژنیان به شیخسیر بر دینه
جا مه ته گبیری چلون بکهین، خه بهری بدهین به سولسانی نه مینه؟»
یای به غدان ده لتی:

خوشکتی چه ندیم کوت: کاکه مدچز بهری مهرکتی به میوانی!
مدچز ماله هه بدهری ده گهل گۆرانی

فیتلی وانم گه لیک زۆرترن له فیتل و قهره جی شهیتانی
قوت بوه، له کنه خۆت، پیاوه تی بکهی، بده یه وه نانی
قوت واش ده بیت، بیت روحمی و بیت نیمان

سهری دوازه برایان بهری له سهر سفره ی ده نانی!
خولا بکا مهرگه بیان بیسهم ههر وه هایان به سهری

پسقینی وانم به چیتته سهر پستی ماکه ری

سهه باری ره حمه تان بیت له کوپی میری ده گهل میره دسکه ری
به تۆله ی ناغای خۆی هه ژده ی دانه بهر خه نجه ری

هه ژده ی ده دیشی داوینته به ری

له زه بری دهستان و له خوینتی جگه ری

نهوا لکه ی شل ده بو له خه نجه ری

نه حله ت له بابی نهو وه ستایه بیت له پاش کوپه میره دسکه ری

نه گه ر سن بزماران نه دا له گۆی خه نجه ری

نه گه ر خه نجه ر بزماری بیت، له ده سکی نایه ته ده ری

هه ی رۆ، براله رۆ!

نهو جتی کاکه میر و کاکه سێخ لیبیان ده کرد شه قیتن و شه ره گۆ

نیتسا مهرگه بی گوخۆریاب ده یکه نه برنجار و په مو

کهس نیه جوته ی ده ناغایان، جوته ی ناسکه سواران، هه لگرتی و بیانباته وه

موقبره ی کن بابی خت»

«ره-همان» خوش بیت، «ساحیب» ره حمه ت له تۆ.

سهرچاوه: ئۆسکارمان: «تحفه ی مظفریه»، ساخکردنه وه و هیتانه وه ی

بۆ سهر رینوسی کوردی: هیتمن، له بلاو کراوه کانی کۆری زانیاری

کورد، به غداد ۱۹۷۱، ل ۶۸۵ - ۶۸۹.

*

ئەز خولامی چاوی دە کلتۆلیم!

خانێ قەیفان

نوسینی: توفیق وههیی

دو چیرۆکی لاوچاکی

چەند رۆژێ لەمەوپێش نوێنەری سلیمانی ئەحمەد ئاغا ی جەماغا بۆ دیدەنی هاتیبووە لام، لە کاتی یەک دواندنا و تەمان هاتە سەر «قەلای وێسو ناسکە». وێرانە ی قەلایەکی کۆن هەیە لە ناو دەریەندی پۆدەر لە بەری چەپی رۆباری زێ ی خوارو، واتە لە بەری دێ ی «سەرسیان»، پێ ی ئەلین «قەلای وێسو ناسکە». من بە منالی چیرۆکی «وێسو ناسکە» م بیست بو، لە ئاغام پرسی کە ئەم چیرۆکە ئەزانێ یانە؟ دیار بو ئاغا شتیکی وای لێ ئەنەزانی، بەلام لە گەل ئەویدا کە وتە ی دامێ کە بۆم بپرسێ، خۆ ی چیرۆکیکی تری بۆ گێرامەووە کە دراووە پال حاکمیتی بەهە. ئەحمەد ئاغا گێرایووە:

«لەشکری حاکمی بەهە، پێر بوداغی قەیفان لە گەل لەشکری دوژمندا لێکیان ئەدا. پێر بوداغ لە دورووە ئەبێت کە نۆکەرێکی لاوچاکی زۆر مەردانە شەر ئەکا، هەر شمشیرە ئەبۆهشیتێ و هەر کەلە ی دوژمنەو ئەکەوێ، پێر بوداغ خۆ ی ئەکەوێت ئەلایووە، ئەبێ کە هەرچەندە شیر دانەوہشیتێ، ئەچریکتێ:

- ئەز خولامی چاوی دە کلتۆلیم!

پێر بوداغ هیچ دەنگ ئەکا، بەلام نۆکەرە کە ئەختێ ئەکەتووە، پێر بوداغ ئەبێت، دانەچلەکی و، دەس بەجێ ئەچریکتێ:

- ئەز خولامی خانێ قەیفانم!

شیرەکی لە دەس ئەکەوێتە خوارووە.

خان پێ ی ئەلێ:

- شیرەکت هەلگرووە، ئەوا کلتۆم تەلاق دا و دام بە تۆ.

شەرەکە بە پێرۆزی ی پێر بوداغ ئەبێتووە... ئەکەوێتووە مالهووە. خان نۆکەرە کە بانگ ئەکا و پێ ی ئەلێ:

- وەکو پێم وتی: کلتۆم داووە بە تۆ و ببێ، بەلام ئێشتر نابێ تۆ نۆکەری من بێ، بۆ من شەرمەساری یە. ئەبێ ببێتە گاوان، وە ژنەکت هەمو ئێوارە یەک بێتە بەر مالی ئێمە و، بانگ بکا:

- مالی خانێ، مال ئاوا، نانی گاوانێ!

لاوچاک کلتۆ ئەباتە مالی خۆ ی و، لە سەر فەرموہی خان ئەبێ بە گاوان. کلتۆ ژنیکی زۆر جوان بو. ناوبانگی جوانیی ئەو لە هەمو ولاتی بەبان و سۆران و مۆکریان دا بلاو بویووە، گشت کەسێ سەر سووما بو کە چۆن پێر بوداغ

دوس له ژنیکي و ناسک و نازدار همل نه گری، کس پروای بهوه نه نه کرد که پیر بوداغ هتا سر کنولی له پیر بچیتهوه و دلی پروای بدا که هی که سیکي تر بن، نم قهوماوه، هر که سه به چه سیکي لیک نه دایهوه.

رژنیک ناگا نه دهن به گاوان که خان خواستی کوشتی نوی هه به، لاوچاک له ترسانا کنولی همل نه گری و نه چن له «کوی ره به نان» دا خوینان نه شانوه. پیر بوداغ که نه بین دیار نین، پیوا نه نیری له شوتیان بگه رین، نه یان دوزنهوه و نه یان هینهوه. پیر بوداغ لاوچاک بانگ نکا، بن ی نه لی:

- خراگرتو، له بهرچی ترسایت و همل هاتی؟ من له پاداشتی نو نازاییده که کردت، به خوشی قوم کلولم دایت، جاریکی تر چون لیت نه سینمهوه؟ دلنیا به، کلول هر بو تو، و کو پیم وتوی، گاوانی خوت بکه و له گمل کلولا پیکهوه برین. «چیرۆکه که ی نه حمده ناغا لیره دا برایهوه. له ناغام پرسى که «قه یغان» کن بو، وتی که، «قه یغان دایکی پیر بوداغ بو» نینجا چیرۆکه به ناویانگه که ی «فه قن نه حمده و قه یغان» م هاتهوه پیر. نم چیرۆکه میستر ریچیش ۱۲۳ سال له مه و پیش، له ۴ ی تشرینی یکه می ۱۸۲۰ دا له سلیمانیه له پیواویکی پیری دارشمانیه بیستوه، له نامه زور به بها که ی دا که ناوی «گتیرانه وهی دانیشویهک له کردستانا» به نویسه تیهوه، من که له نه حمده ناغا جوئی بومهوه، نامه که ی میستر ریچم دوباره خویندهوه و ناره زوی که سیتی «قه یغان» دای گرتم. نهوانی له م شوتنه دا په یم بن بردون، وا بزائم که لکینکی پچوکیان هه به بو دتیریک. بهلام له پیش نهوه دا که نو سر نه جانه منان بخمه پیش چاو، وای به باش نه زائم که چیرۆکه که ی «فه قن نه حمده و قه یغان» تان له نامه که ی میستر ریچهوه بو وه ریگتیم. گتیرانه وه که ی میستر ریچ له نیکسی نو گتیراره ی نه مرۆ له ناو نیمه دا بلاوه، به بهاتره، چونکه ۱۲۳ سال له مه و پیش له پیرنکی دارشمانیه بیستوه. میستر ریچ له سلیمانیه، له سرده می محمود پاشای نه وره حمان پاشای به به دا، له ناو قهوماوی رژوی ۴ ی تشرینی یکه می ۱۸۲۰ دا، نه مه ی تومار کردوه:

«نه مرۆ پیواوی له دارشمانه وه که یشته نیره. هومره ناغا که نه زانن من به په رۆشم بو شتی سه مه ره (عجایب)، دوس به جق چو بو چاو بن که وتی، له گمل نهوه دا که به لینی دا که سه به یشتی نه ی هینن بۆم، نم... په یوهنده به بنچینه ی خانواده ی به مه وه، مرۆقی نیتای نو دئی به (دئی دارشمانه) گشتیان له و خانواده یمن و، فیزیکي تایبه تی نه دهن به خوینان. هه ندئ له وان جار جار سیر له سلیمانیه نه دهن. نه وره حمان پاشای که وره ناموزا کویستانیه کانی خو ی به ریز نه گرت و، هر چند نه هاتن، به هه ندئ دیار به وه نه ی ناردنه وه که شیوا ی بار و پیوستیان بن. نه وان له به ردم نه وره حمان پاشا دا سه ره سته کی که وره، تا ته نانه ت به رزیتیشیان نه وانند، به بۆنه ی نه وه وه که به لی که وره ترن، به کتی له وانده که به

هه‌چه هه‌چه‌ی که مرۆڤه‌ نه‌هات بۆ سلیمان، راست نه‌چو بۆ لای پاشا، له‌ به‌ر ده‌می‌ا دانه‌نیشت پێش نه‌وه‌ که‌ پێی بلێن: دانیشه‌، قه‌نده‌یه‌کی کۆنی چلکشی ده‌ره‌ه‌تیا، تێی نه‌کرد، دای نه‌گیرساند، چه‌ند قومێکی لێ نه‌کێشا و‌ رۆی نه‌کرده‌ پاشا:

- «ئێ، نامۆزا، چۆنی؟»

لێ‌روه‌ می‌سته‌ر پیچ‌ و‌ له‌ سه‌ری نه‌روا:

«با بێ پنه‌وه‌ سه‌ر چه‌رۆکه‌که‌ی من:

دو‌ برا بون له‌ دارشمانه‌، فه‌قێ نه‌حمه‌د و‌ خه‌در. نه‌مانه‌ له‌ دژمانیه‌تی بلباسه‌کان که‌ مرۆڤی هه‌ره‌ توانای پزده‌ر بون، زۆر له‌ نازاردا بون. فه‌قێ نه‌حمه‌د که‌ پیاویکی زۆر نازا و‌ به‌ خۆناز بو، دێی یه‌که‌ی خۆی به‌ جێ هه‌شت و‌، سوتندی خوارد که‌ هه‌رگیز نه‌گه‌رێته‌وه‌ نه‌وێ تاکو له‌ باریکا نه‌بێ که‌ پشوانێ تۆله‌ی خۆی به‌ستێن. لێ‌ ی‌ دا، چو بۆ نه‌سته‌موو و‌، له‌وێ چه‌رۆ که‌ لکی تورکه‌وه‌. وا‌ رێی که‌وت که‌ سولتان له‌و ده‌مه‌دا له‌ جه‌نگ دا بو له‌ گه‌ل فه‌ره‌نگ دا (خه‌زه‌که‌ وتی، له‌ گه‌ل ئینگلیزه‌دا). له‌و رزژانه‌دا شه‌ر به‌ تاکه‌ پاله‌وان نه‌کرا. پاله‌وانیک له‌ له‌شکری فه‌ره‌نگه‌وه‌ هه‌تبه‌ه‌ پێشه‌وه‌ و‌، پێنج رزژ بو له‌ سه‌ر یه‌ک پاله‌وانی تورکی له‌ ناو نه‌برد. فه‌قێ نه‌حمه‌د خوایشتی کرد که‌ خۆی بۆ نه‌م دژمه‌ ناوداره‌ ده‌رچی. له‌ سه‌ر نه‌مه‌ سولتان ناردی به‌ شوینی، له‌ پاش نه‌وه‌ که‌ لێ‌ ی‌ پرسی که‌ کێ یه‌ و‌ کۆینه‌ره‌یه‌ و‌ له‌ دێه‌ن و‌ دیداری خوشنود بو، هه‌شتی که‌ خوایشته‌که‌ی به‌یته‌ جێ. له‌ پێش هه‌مو شتی‌کا نه‌سپێکی باشی دایه‌ و‌ پر چه‌کی کرد. فه‌قێ نه‌حمه‌د چه‌و‌ مه‌بیانه‌وه‌ بۆ فه‌ره‌نگه‌ نازا که‌ و‌، دای به‌ زه‌وی دا، خه‌ریک بو سه‌ری به‌رێ، به‌لام به‌ واق‌ و‌ری یه‌وه‌ دی که‌ دژمه‌ به‌زویه‌که‌ی که‌ نه‌یشکیه‌ که‌ لێ‌ ی‌ نه‌پارێته‌وه‌، سه‌ری نه‌برێ، نه‌بێ به‌ ژنی. فه‌قێ نه‌حمه‌د که‌ نه‌یشکه‌که‌ی به‌ پیرۆزی هه‌تیا یه‌وه‌ له‌شکرگای تورکه‌کان. له‌ سه‌ر نه‌مه‌ سولتان لێ‌ ی‌ پرسی که‌ چی پاداشتیکی نه‌وێ، نه‌و فه‌رمانیکی و‌ست بۆ نه‌وه‌ی بێ به‌ «به‌گ» و‌ دێ‌ ی‌ دارشمانه‌ و‌ زه‌ویه‌کانی نه‌وێ ی‌ پێ به‌هه‌خشری بۆ پشتاویشت، ده‌س به‌ جێ فه‌رمانه‌که‌ی بۆ نه‌وسرا. لێ‌ره‌دا فه‌قێ نه‌حمه‌د شه‌رم، یان نه‌زانیی کرده‌، نه‌گه‌ر هه‌مو کوردستانی بو‌ستایه‌، نه‌ی درایه‌. فه‌قێ نه‌حمه‌د به‌م ده‌سه‌کته‌وه‌ زۆر خوشنود و‌، به‌ پیرۆزی گه‌رپه‌وه‌ و‌لاتی خۆی له‌ گه‌ل ژنه‌ تازه‌که‌ی دا، له‌م ژنه‌ دو‌ کوژی بو، «سلیمان به‌به‌» و‌ «بو‌داغ‌ که‌یغان»، ناوی که‌نیه‌ ئینگلیزه‌که‌ «که‌یغان» بو. فه‌قێ نه‌حمه‌د ئیتر له‌ گه‌ل بلباسه‌کانا که‌وته‌ شه‌روشه‌روه‌ و‌، گه‌لێ به‌یده‌سی کردن. رزژی له‌ رزژان که‌ خۆی له‌ مه‌ال نه‌بو، چوار سه‌د پێنج سه‌د سواری له‌ بلباسه‌کان دایان به‌ سه‌ریانان بۆ تالان. که‌یغان به‌ ته‌نیا لیبان راپه‌ری، گه‌لیکی لێ‌ کوشتن و‌ هه‌لی به‌رین. که‌یغان له‌ پاش نه‌وه‌ ئیجا مرۆڤی دارشمانه‌ی کۆ کرده‌وه‌ و‌، پێ‌ ی‌ وتن:

- نه‌ی مرۆڤی دارشمانه‌، فه‌قێ نه‌حمه‌د گیانی منی به‌خشی له‌ کاتی‌کا که‌ له‌ ژێر چنگیا بوم. من هه‌ر نه‌وم نه‌ویست و‌ چاوه‌روانی نه‌وه‌ بوم که‌ نه‌و چاکیه‌ی

بدهمهوه، وانهمېرې دامهوه. نېستا ههرچيهكتان چاو پېن كهوت، بؤ فەقن نهحمه دى بگېتر نهوه، و پېن ئى بلېتن كهوا من رۆيشتم بؤ جن پيه كه ههرگيز چاوى به من ناكه وينتهوه، و پېن پيشى بلېتن كه نامهوي شوئيم بكهوي، چونكه پېن سوډ نه پېن و، نازار شى نه دم كه، خوا نه ئى زانن، به خوايشتى خۆم نامهوي بيمه هوى نهوه.

سەرى نەسپەكەى وەرگېتار و، له پاش چەند دەقیقە یەك له چا ورن بو. فەقن نەحمەد كه گەراییهوه، له م قەوماوه سەرى سوڤ ما و، به له دەس چونی كه یغانى خۆشه وىست زۆر خەفە تبار بو، خۆى پېن رانه گيسرا، بېرىارى دا، شوئنى بكهوي به پېنچه وانەى نه هېشتەكهى نهو.

له دۆلى «خدران» دا كه له پزدهره (وهها) توشى بوو، تكاى ئى كرد كه بگه رېتهوه. كه یغان وتى:

- ناکرېن، تو موسولمانى، من فەرەنگم، نه چمه وه ولانى باوكم، به درود! نزيك مەكەوه، نه گەنا نازارت نه دم.

فەقن نەحمەدى شەيدا دەسى هەل نەگرت له پارانهوه، كه یغان نېزه كهى هەل بېرى و كرده به ناو شانیا. فەقن نەحمەد كهوت و كه یغان دایه چوار ناله، به لام هېشتا دور نه كهوت بووه، بېرى كردهوه كه پاداشتىكى پېن فەرى دا بووه به رامبەر بهو به خوشينهى نهو له كاتىكا كه گيانى له ژئير چنگيا بو، نهو ههرچەنده موسولمانيش بو، له گەل نه مەشا باوكى مناله كانى بو. له سەر نەمه نەرم بووه و گەراییهوه، دى كه هېشتا هەناسەى تيايه، مەر هەمىكى به كارى نایه سەر بېرنه كهى بؤ نهوه كه تركزهى (خطر) ئى دور بخاتمهوه هەتا فریای پېن نهگا كه زۆر دور نه بو. نېنجا به جنى هېشتهوه.

فەقن نەحمەدى دلدارى سوتا و مېترد، هەر كه بېرنه كهى سارېژ بو، پېن نهوه كه شەرمەسار بېن لهو كردهوه رەقه كه له دەس نهوى دى بو، له سەر بېراره كهى خۆى رۆى، ديسانهوه شوئنى كه وتوه، هەتا گەيشته فەرەنگستان. لهوي رۆژناوايهك كه يشته شارىكى گهروه، دەنگى شایيهكى بهر گوئى كهوت. مؤزىقه یان ئى نه دا، شاره كه چراخان كرا بوو، هەمو پېوستيهكى شایى رېك خرا بو.

فەقن نەحمەد كه نهى نه زانى چى بكا، یان له كوئى شوو رابوئى، بېرىارى دا كه خۆى بدا به دەم هەلكه وتوه و، له هەر كوئى پيه نەسپه كهى بوهستى، لهوي بېنېتهوه، بهم چەشنه جلهوى بؤ نەسپه كهى شل كرد، و نەسپه كهش له بهر دەرگای مالى پېرېژنېكا وهستا. پېرېژن له پېنشا هەندى دژارى پېشان دا، به لام دواى بهرەواى دا كه بېكا به مېوانى. فەقن نەحمەد بۆ نهى نەم شایى و زه ماوه ندهى له پېرېژن پرسى. پېرېژن تنى گەياند كه كهنى قەرال چو بؤ شەرى موسولمانه كان، نەمه چەند سالېكه شوئنى نه بو، نهو تا نېستا گەراره توه و، له نامۆزاکهى ماره نهكەن. فەقن نەحمەد تكاى كرد كه پېرېژن كارىكى وها بكا كه خۆى بتوانى بچېته نەم شایيه بؤ سه ير كردن. پېرېژن دواى بهرەوا بو، به لام به گرهوى كه نهو بهرگى

ژنان بیژن. فەقن ئەحمەد چو بۆ شایبە کە و، لەوێ خۆی کۆتایە جێ بەکەوه کە
 نامادە بێ لە نوخسە ژوانی کە یغانی جوان و دەسگیرانە کەیدا. بانو ها تە بەرەوه،
 زاوای دلەرەق لە پێنکا شەپاز لە بەکی کیشا بە بێ گۆی ی دا و بێ ی وت:
 - تۆ دیل بوی لە ناو موسولمانەکانا، تۆ نابروت تکیتر او، هیشتا نویری
 لە بەر دەم منا خۆت دەرخە ی؟

بوکن لە داخانا بە زمانی کوردی کە چاکی نەزانی هاواری کرد:
 - فەقن ئەحمەد، خۆزگە لێرە بویتایە!

کەسە ی هاوار بۆ براو دەسبە جێ پێی دا بە ناوا، زاوای سەر بێری و بوکن ی
 رفاند بۆ ئەستە موول، لە ئەستە موول سولتان سەرباری ئەو ی پێشەووە هێ تریشی بێ
 بەخشی.

فەقن ئەحمەد و ژنە نێستا خواشتکارە کە ی پێکەووە گەرانەووە پێدەر، لەوێ
 پێکەووە هەتا سەر بەختیارانە ژبان. فەقن ئەحمەد لە پێش مردنیا هەموو هەرمی
 پێدەر و مەرگە و ماوەتی خست بوو ژێر دەس. لە پاش ئەر کۆری گەورە ی، سلیمان
 بەبە چووە جێ ی. سلیمان بەبە کە باپیرە گەورە ی میرەکانی نێستای سلیمان، ئەو
 پارچانە ی تری کوردستانی داگیر کرد کە لە ژێر دەسیانایە. کۆری دوو بە داغ کە یغان
 بێ فرزند مرد.

میسەر بیج لە ژێر ئەم چیرۆکە دا وا نەنوسی:

«پاشا ئەو پێش هەندێ پارچە ی ئەم چیرۆکە ی بە تیکەل و پێکەلی بۆ گیترا
 بومەو، وە بە چوونەو ئەسەر ئوروپایە تی، لە کە یغانەو، ئە ی نازی، وە ئە ی وت
 کە ئەش خزمی من بێ، بەلام قەوماووە کە ی ئەدایە پال باپیری سلیمان بەبە.
 بانوکانی خانەوادەش هەر ئەو چیرۆکە یان بۆ میسز بیج گیتراو ئەو.

لەم چیرۆکە دا، کە هەموو وشەکانی چیرۆک بێژە کەم بە کار هێنارە و، هێچ
 لێ پتر نە کردووە و ئەم گۆرپو، کە لێ گیسانی لاوچاکی هەبە کە رۆژە لانیە کان بە
 ئەوای بێگانەن لێ ی، هێچ نە بێ ئەم رۆژانە دا. قەوماووە کان بە ئەوای بێگانەن
 بە شتواز و سروشتی هەل بەستیان و، وا دیارە کە لە هەندێ قەوماوی راستە قینەو
 هەل گیترا بێ سەر بە سەردە مێک بێ زۆر کۆنتر لەو سەردە مە ی چیرۆک بێژ نیشانی
 کرد. ئەش کە ئەمە بچیتەووە سەر هەندێ چیرۆکی لاوچاکی سەردە می سروقی
 چەلیپا، دەمی سەلاحە دین کە سولتانێکی کورد بوو، لەوێ گیترا بەرگە وەرگیرانی
 لە لایەن چیرۆک بێژی نەزانی کوردەووە کە بە سروشت نای داتە پال هێچ سولتان
 بێجگە لە سولتانێ ئەستە موول و ئە یو ی بیکە بە چیرۆکێکی سەمەرە بۆ باپیرانی
 راستە و خۆی سلیمان بەبە ی قارەمانی خوشەو بستیان کە ژبانە کە ی چاک دیارە و،
 سازگارە بۆ وەرگرتنی تێ ناخراوێکی وەها. ئە توانم ئەم چەشنە گەلێ وێنە ی تیکەل
 و پێکەلی دێرێک و سەردە م پێشان بەم کە گیتراووە کانی رۆژە لاتی ئە ی کەن.»

*

گشت نتهوه پدک نهم چه شنه گنیرپاره لاجاکیانه و جوامیرانه بیان هه پده،
 پتیانهوه نهانان، له بیریان دهر ناکهن، خستویانه ته سهر کاغهنز، من نهوا هوی ژیانم
 دا به چیرزکه که ی «لاوچاک و کلژ» یش، خسته سهر کاغهنز، بهلام به پتویستم
 زانی که خاتری زانستیش بهگرم، وه نهوهنده ی لیره دا نهکری، به تهرازی دتیریک و
 زانیار هه لیان کیشم. نهم دهس لهن دانه ی من نابهن له بههای نهم چیرزکانه و
 هاوچه شنه کانی که م بهکاتهوه، نه مانه پیوه نازراوی نتهوه بیسانن. نه بن نهم
 سه رورده قهوما بن، بهلام وه کو میستر ریج نه لهن، دتیریک ره سرده مه کانیان
 تیکه ل و پیکه ل کرا بن.

*

توفیق وه هبی درتیره به باسه که نه دا و، له سهر بنچینه ی لیکولینه وه هه کی
 زمانه وانسی ناوه کانی «بوداق» و «قه یغان» ی ناو نهم دو چیرزکه، هه ولی
 دوزینه وه ی سرده مه کانیان نه دا. له بهر نه وه ی له سنوری نهم پاشکویه به دهر بون،
 نهم نویسه وه.

سه رچاوه: توفیق وه هبی: «نهز خولامی چاری ده کلژولیم - خانی قه یغان»،
 دهنگی کیتی تازه، سالی ۱، بهرگی ۵، شوپاتی ۱۹۴۴.

*

۳۰۲. چیرزکی:

دوانزه سواره ی هه ریوان

نوسینی: پیره میترد

منال بوم هه رچهند به بیتی دوانزه سواره یان بۆ نه کردم، بهو منالیه خوقم به
 پاله وانیک ده زانی، که داراغا نه ی گوت: «کووگهل فیدای هه لمه تی شترانه تان بهم،
 رۆژتیکه وه نه سروز، روی خاکه که تان سپی که نا» منیش به خه یال لنگم نه داین،
 نینجگار که نه یان خوینده وه:

جوامیر ناغای رهنگینه پلنگی چنگ به خوینه

من نه وهنده ی تر شهیدای نه بوم، نینجا زۆر ناواته خواز بوم که بۆم هه لکه وی
 نهم دوانزه سواره بنوسمه وه، بهلام هیچ به لکه و بناغه یه کم دهست نه کهوت، منیش
 راست و رهوان باوکم چۆن له باپیرمی بیستوه و، منیش چۆن له باوکم بیستوه، وا
 نویسه وه، نه ممش راسته که یه تی..

نۆف شاعیره کانی پتشین!

پیره میترد

هونه‌ری سلیم بهگ له دیوانی شاه غازی دا
شار قه‌لاچوالانه، نه‌حمده پاشای گه‌وره که مه‌شه‌وره به: «شاهی غازی
نه‌حمده‌دی له‌شکرشکین» حوکمرانه، ده‌ور ده‌وری شیر و قه‌لغانه، سواره‌ی به‌به به
راستی مه‌ردی مه‌یدانه.

نیواران له که‌نار چه‌می قه‌لاچوالان دیوان ده‌گنیردیی، پیاوماقول و نوکمر و
ناغاله‌ر و چه‌کمه‌ره‌ق کۆمه‌ل کۆمه‌ل له‌و گوئی ناوه‌ داده‌نیشن، تن نه‌فکرن و
پیاویکی به‌ شکۆ و سیما، ریشیکی ته‌نک و سپی، روخسارنکی نه‌سه‌ر، به‌ وی
دا دی و لۆزه‌نده‌ریکی که‌له‌گه‌تی چوارشانه له‌ پشتیه‌وه، تازه‌خه‌تی داوه، چاوی
وه‌ک نه‌ستیره‌ی سیوه‌یل نه‌دره‌وشیتیه‌وه. که‌ ده‌گه‌نه‌ داوینی دیوان به‌ شه‌رمه‌وه
نه‌پرسن: «پادشا له‌ کوئی به؟ سلیم به‌گی مامی له‌ کوئی به؟» که‌ نه‌حمده پاشای
په‌شان نه‌دن، له‌ دوره‌وه کپ‌نوشنکی به‌نده‌گی نه‌کیشن. نه‌وسا نه‌حمده به‌گ
نه‌پرسن: «نه‌وه‌ کئی به؟»

خۆی دیته‌ زوبان نه‌لن: «شاهم من مه‌لا هه‌مه‌زه‌ نه‌وه‌غانیم، نه‌مه‌ش
به‌نده‌زاده‌ت: نه‌کرمه‌، سه‌ودای دلاوه‌ری و جه‌نگجقی له‌ که‌له‌دایه، له‌ کابول و
زابلوه‌وه ناویانگی زه‌به‌روزه‌نگی سلیم به‌گی به‌ستوه، به‌لینی به‌ دلی خۆی داوه
نه‌کمر سلیم به‌گ به‌توانی شیره‌که‌ی هه‌ل سوپینی و، دای وه‌شینن، و نوکمری سلیم
به‌گ نه‌کات»

نه‌حمده پاشا که‌ سه‌رنج نه‌دا نه‌م کوره‌ نه‌ره‌ دتوتیکه و شیره‌که‌شی نیوه
مشاکیکه.. نه‌لن: «به‌نا به‌ خوا نا بزانی سلیم به‌گی مام له‌ کوئی به، بانگی
به‌کن، به‌لین میوانی هاتوه»

ئینجا نه‌حمده پاشا رو نه‌کاته مه‌لا هه‌مه‌زه و، زۆری لڤ نه‌کا، نه‌لن:
«دانیشه‌!»، نه‌ویش به‌ زۆر به‌ چوکا دی و دانه‌نیشن، به‌لام نه‌کرم به‌ پتیه‌وه
پاده‌وه‌ستن. له‌ پاش نه‌ختن سلیم به‌گ دیت، پاشا پڤ ی نه‌لن: «میوانت هاتوه!»
نه‌ویش ده‌ستی مه‌لا هه‌مه‌زه‌ ماچ نه‌کا و، ده‌ست نه‌کاته ملی نه‌کرم. له‌م کاته‌دا له
شیره‌که‌ی نه‌کرم ورد نه‌بیتیه‌وه، زۆر جوانی دیته‌ پتیش چاو، ده‌ستور نه‌خوازی که‌
سه‌بری به‌کا، له‌ کالانی ده‌رده‌کیشن، به‌م شان و به‌و شانا هه‌لی نه‌سوپینی، له‌ پاشا
هه‌لی نه‌دا به‌ ناسمانا.

ئینجا که‌ نه‌حمده پاشا پینی که‌ نه‌و شیره‌ی دلاوه‌ریکی نه‌وه‌غانی پتیه‌وی
ده‌نازی و، نه‌ی وت که‌س ناتوانی شیری من راوه‌شینن، سلیم به‌گ هه‌ر له‌ خۆیه‌وه
له‌ قه‌دی هه‌ل کیشا و وه‌ک فرفرۆکه‌ یاری پڤ کرد، که‌ نه‌حمده پاشا نه‌مه‌ی دی وه‌ک
گول که‌شایه‌وه، نه‌کرمه‌یش زۆر به‌ خۆشی و دلخۆشیه‌وه، که‌ توشی ناغای خۆی
هاتوه، ده‌ستی سلیم به‌گی ماچ کرد. سلیم به‌گیش روی کرده‌ پادشا و وتی:
«نه‌مانه‌ نیه‌تر میوانی من، به‌لکو نه‌کرم ده‌سته‌ برای من، نه‌یان به‌مه‌ لای خۆم».
پاشا وتی: «زۆر باشه».

پاش نعم هدیتوهرته، کونخای بهکراوا و، کونخای خورمال که گولعه نبره، دادیان له زوری بهراز کرد که هیچیان بۆ نه هیشتونوه و، کشتوکالیان نه ماره و، هموسالینک پاشا خۆی که بۆ راو تشریفی هیناوتنه شاره زور، راوه بهرازی کرده، بهوه بهرازمان له کۆل که وتوه، بهلام نه مسال که تشریفی نهاتوه، بهراز نه مان خۆن! پاشا فرموی: «کوا شیروه شینه کان؟ هونهر ته مه نیه له بهر ده می نیمه دا شیر ههل سوپین، هونهر نه وه به نهو شیره بۆ پارێزگاری دهباته کان بوه شینری». سلیم بهگ ده سه جتی تی گه یشت که وا پاشا له گهل نهوتی، وتی: «توانج پیشه ی پادشاهان نیه و، له بهراز ترسانیش پیشه ی نیمه نیه».

سلیم بهگ رو نه کاته کونخا و نه لێن: «ناماده به تۆ له پتیشه وه بهر، سه ی نیواره خوا یار بهن لای تو میوانین»

بهو توندیه وه له دیوان ههل دستن و نه چیتته مالی خۆی و، نه کره میش به دوايه وه، خۆیان دو کهس و نه نترین: جوامیتر ناغای رهنگینه و، ناغال ناغای سیوه یلی و، زهینه له بهگی مه سرف و، مه حمود بهگی قه دیی باش چارهش و، داراغای میهره دی و، فراموزی زهنگه نه و، سوار ناغای بلباس و، مه مه ند ناغای میراوده لی و، شاپور ناغای بهختیاری و، زولال ناغای مه رگه یی و، میران بهگی وه له بهگی و، چه له بهی قه دیی هه مه وه ند که چه له بهی باوکی شهریفی به ناوه وه ناو ترا بو، نه مانه هه مسو کۆ نه کاته وه، هه مسو نه به دوازه سوار و، پتییان نه لێن: «به یانی زو به فینکی سوار بین لیره وه له دۆلی گه لاله وه به سه ر ناوی سرحان ناغا دا له بهی سه یید صادق وه راوی لێن دابه ستین، نهو سه ر چاره ی قوماشه نینجگار بهرازی زۆره، له وتوه دست پت ده که یین، به سه ر ته په که ل و هوشبارا نه یان رهوتین بۆ خوار بهکراوا».

له سه ر نه مه هه مو به یار نه دن و، هه ر که سه رو ده کاته مالی خۆی، لێ ی ده نوی.

راوه بهرازی دوانزه سواره له شاره زور

به یانی پیش بانگ نه کرم که له دیوه خانی سلیم بهگ دا نوست بو و، نهو شه وه، له خۆشی نه مه که له تهک سلیم بهگ دا ده چن بۆ راوه بهراز، خهوی لێ نه کهوت بو. دیتته ده ری بۆ نه وه ی بزانی شو چ وه خسته. نه یین وا کۆ و تهرازو له سه ر گردی دار گۆیژه که وه گوتیان کیشاوه و، مه لایش خۆی لێ ناماده کرده سه لا پکا.

نه کرم دیت ده رگا پکاته وه که به چن بۆ مه زگه وت، سلیم بهگ خه بهری نه بیتته وه، نه پرسن: «نه وه کن بو ده رگای کرده وه؟». نه لێن: «میوانه که بو». نیتتر سلیم بهگیش نانوته وه و، دیتته ده ری، بانگی مه یتر نه کا نه لێن: «نه سه که ی خۆم بۆ زین بکن و نه سه ره شانیش، که زۆر هیتنه، بۆ نه کرمی ناماده بکن نه وه کو زۆر سواری نه کردین، با سواری ره شان بهن! نهو پیاره پیره ش هه تا من

دیتمهوه خزمت و چاودتیرییه کی باشی بکهنا!

سولیم بهگ نه چن دهنوئژ نه شوا تا له نوئژ دهنهوه نکره میس دیتهوه و، ده سواره کی کدش به سواری له بهر ده رگا نه وهستن. هه مر ناوی خوای لئ نه هیتن و سوار نه بن.

سولیم به هه ر لایهک دا جوینی ته پللی تاییه تی خوئی بوه، به لام....

.....

له سه ره نو بریاره خویان گرد ده که نه وه بو ره و،

نه و به یانیه نه سپ بو شا زین نه کهن که بهرن ره وی بو بکهن، مه یته ره سپ له ته ویله دیتته ده ره وه. نه سپ ده ست نه کا به چه بوکان و نه ره نه پ، مه یته ره قیتی هه ل ده ستن له بهر خوئمه وه ده لئ: «شیره شیر ی چیته، وا ده زانی بو مه پید انداری سوارت نه بن؟ نه م هه لکانه را و ده کهن».

نه و ده مه نه حمه د پاشا با نه م تو انجی نه دا به گوئی دا. بانگ نه کا مه یته ره نه سپ بینه ره و نیسه! بن نه نیتته ناوزه نگ ی، رو نه کاته سو یا و، به ده نگ ی بهرز نه لئ: «مردن مودنه لنگ بزواتن چیه؟ تا نه م سه ره سه ره بن پشت ناکاته دوشمن... یا عملی ده ی سوار بن مریوانه، رژی مه پیدانه!»

نه مره ته ی دلاوه ران ناوزه نگ ی لئ نه دا و، رو نه کاته باسکه در یژی قه میاسه، نه بینتی وا ده سه سوار تک دیارن، سوار له پیشه وه زری و کلاوزری و ده ستوقوچاغ و چوار ناوی نه بیان نه دره وشیتته وه.

مامه ند مه راده لی و سوار ناغای بلتاس له پیشه وه، لاوکی شه ری قایغانی ده لئین و، سولیم بهگ شیر ی جه مایل کرده و، ده ستی چه پی به جله وه وه و، ده ستی راستی له سه ره که مه ره مند ی قه بز نه وشته یی به ته هور ته که وه چاوی بر یوته ته تاریده ره ده یوئی به زه ره ی چا و نه و کتیه هه لکه نن و، بدا به سه ره دوشمنه. جوامیتر ناغای ره نه گیتته که ده لئین پلنگی چنگ به خوینه، قلیانی تن کرده، دو که لی قه نده ی وک باقه سمیلی له م لا و نه ولای سه ره یوه با ده یسه کتیتته وه.

پاشا که نه مه ی ده بینتی، نه لئ: «شه رت بن مه یته ره خه لات بکه م، نه گه ر نیستا من رام بکر دایه، نه مانه وا رو یان کرده وته له شکری دوشمن و، گه رانه وه، نه بویه من چیم بکر دایه؟»

ئینجا نه حمه د پاشا به هتواشی نه گه ر ته وه درا وه و، بانگ نه کا ته پللی شادی لئ به دن. نه م عه زم و ره زمه له م ده سه سواره دا ده بینتی، فه نح و سه رکه وته.

نه قاره چی ده ست نه کهن به گرم و هوری ته پل، ناوازه ی ته پللی شادی به و فینکیی به یانیه نه پید ا له شاخی که تو، ده نگ ی نه دایه وه. که سولیم بهگ گوئی ی له ده نگ ی نه م ته پله نه بن و، نه بیناسن ته پللی نه حمه د پاشایه و نه قامی فه نجه، نه گه ر ته وه به خوئی و یازده سواره ی هاوړی یه وه له سه ره ی دا نه وه ستن. که ده بینتی به راست و نه حمه د پاشای برازیه تی سه ری سوړ نه میتن، له خو شیا نا هیچ قین و

گرزیه کی نامینن. که پاشا نه گاته راستیان هه مو گهردن که چی بۆ نه کهن. پاشا نه لئ: «هه رهک پیشکوتن یاخوا هه میسه هه ره پیشکوتن و تو بن، ده برۆن نیوه پیشدارن! نیمه خۆ خه پیه و باره گامان له گه ل نه، هه مو سه لته سواره یین و بۆ نیتواره ده بن یه ک سه لته ف بگه یه مهربوان. شه و قه لای میندانه، برۆن له په نای یهزدانا بن!»

سه لیم بهگ نهم قومانده یه وه نه گری، ناوزه نگه پیا دیتن، هه مو نه یکه نه به توژ و تی نه پهن.

ده می رۆژ ناوا، نزیک به نۆردوی نیران، له نه دیوی بۆسه ده خون، نزیک به بانگی شتوان سوپای بهرودوی پاشایی سه ره تایان ده ره نه کوهی. نارامگا بۆ پاشا رتک نه خهن، که پاشا داده به زئی و، که من ماندوی نه خه سیته وه، نه فهرموئ: «به سه لیم به لئین نه مشه و میوانی نهوین، نان و نالیکی نۆردو په پیداکا» سه لیم به گیشن نه لئ: «به چاوان، به لام نیستا له خاکی نیرانین، راهوره سمی نیرانیش نه مه یه شه و سه عات سی نان نه خون. نیمه ش له سه عات سی دا هه مو فهرموده یه که به جی ده هینین»

سه لیم بانگ نه کاته نه کهره و، نه روان نه کهره دیار نه یه. خه بهر نه زانن که نیو سه عات له وه پیش به پیاده یی رۆیوه تاکو هه ندئ به دگۆ به لئین خۆی شار دۆتوه. سه لیم بهگ تی دهگا که به تنیا چه که چه ند و چون و رتوشوئینی دوشمن تا قی بکاته وه، سا چه ند ده قه یه یه کی بهی ده چی نه کهره نه که رتیه وه. سه لیم بهگ لئ ی نه پرسئ: «له کوهی بوی؟» نه کهره نه لئ: «خۆم چوم دهوران ده وری نۆردوی نیران گه رام، هیچ به خه یالیانا نایه که دوشمن بوئری رویان تی بکا، بهی باکانه هه مو له نا ههنگ و به زمان»

نینجا سه لیم بهگ نه لئ: «به راهه من و تو نه وه ل ناوه لیسه انه، چی له م له شکره ده لئ ی و، چی بکه یین؟» نه کهره ده لئ: «پاشا له قه یه سه نوکته یه کی فهرمو: شه و قه لای میندیه، من وا به چاک نه زانم تا سه ره له نیتواره یه و، شیرزه ی نان و نالیکن، شتیکیان بهی بکه یین، که که و تنه نیوه شه و نه که ونه ناگاداری، نیمه دوازه و نه وان دوازه هه زار بکه ونه روناکی و بمان بهین لیتمان ناترسن، تا شه و ر نیسته شیرزه نه پنا به خوا با تیبان هه لکه یین!»

سه لیم بهگ نه مه په سند نه کا و، هیچ راناوه ستن نه نیرن له نه قاره خانه دوازه ته پل نه هینن، به قه لپوزی زین دا دایسه به ستا و، سوار نه بن و، رو نه که نه له شکره نیران. نه ختن له نارامگای خۆیان دور نه که ونه وه، کانی و ناویکیان دیته ری، نه کهره نه لئ: با دابه زین ده سنوئرتکی پاک بشوین و، نوئرتک بۆ خوا بکه یین و بهاری نه وه» هه مو دانه به زین و نوئرت نه کهن و له خوا نه بهاری نه وه و، سوار نه به نه وه، نینجا نه کهره رو نه کاته سه لیم بهگ و نه لئ: «قوریان! له شه ردا پیشه ی تو چونه؟ شیر له ج جیتگایه کی دوشمن نه ده ییت؟» سه لیم بهگ نه لئ: «من تا نیسته شیرم له

سهری دوشمن داوه، بهلام بزچی نه پرسیت؟» نه کهرم ده لئی: «نه مه وی کردار و کوشتارمان دیار بئی، که و این من له سر شانی چهپ نه دم تا کوشتاری هردولامان دهر که ویت»

دوای نهمه دابمش نه بن به سر دوازه قولا و له دوازه لاوه گرمی ته پل و نه عری مردان و بانگی نامان نامان تیکه ل نه بن.

سهر دهستی پین کرد

با جاری نه وان لهم ههرا و هوریا به دا بهیلینه وه، خومان به گهرینه وه سر نه و سرده مه که نه کهرم به پارتیز له پتوشوتنی نوردوی نیران گهرا بو، نه شماره زای نه و مه لینه بو، له گه ل نه وه شا که نریک به قه لای مریوان که وت بونه وه، جوامیتر ناغای رهنگینه به سلیم به گی وت بو: «نیمه که ده گینه قه لا، نه بن له شو نیکه وه برۆین وه ک نیمه، تا نه وان نه گ نه مریوان پیمان نه زانن، نیمه ش نه بن له نریک وه برۆین تا ده چینه بن ده ستیان نه مان بین، جاری قه لاکه خوی سه خته، بهری لای نیمه ش گولی زرتیبار گرتویه تی، نم گوله پئی ی نیمه به ستوه، نه گهر بیت و پشت به خوا نه وان بشکین پئی ی را کردنی نه وانیشی تنگ کرده». سه پیری زات و نازایه تی مردان به کن به دوازه که سه وه چاویان له شکاندن دوشمن بوه. وتی: «بو نیمه به ک پئی په نا هدی نه ویش (گولان) ه، گولان ریگه به که وه کوکولانی (زرتیبار) ه تا نه گه یته بهر قه لانات بین، که گه یشتینه داوینی زرتیبار له (پهنگیجه) وه به سر (سپو) دا له و تونکه تونکه ی بهر گولان دا بو سه به خۆین، پستی گولان شاخیکه هیچ باوه مدکه که نه وان نه یان گرت بن، له و کتیه له شکران دامه زرانده بن. زور ستمه نیمه بتوانین تن په پین، نه بن هه مولا په کمان و، پاشایش که گه یشته بهر وه به دنگ و به سینگ، که هه ستان نه کن موله به خۆین تا شه به سر دا دئی، نه وسا بهنده و نه کهرم و، چوار سواری تر به ک دو سعات له پتیش شه به یخون دا دهر وی زرتیبار بده پنه وه. په کتیکمان له (دولاش) و (تهی) وه، دوهم له (به یزه) وه، سیه م له (سوسک) وه، چوارم له (داسیران) وه ناماده بن تا من و نه کهرم ده گینه پستی کتیه که و پشتیان لئی نه گرین، نه وسا که دهنگی ته پلئی نیمه تان بیست و، نه عری نه کهره ستان هاته گوئی، خوت له پتیشه وه به تاو به پئی ی گولان دا له ناوچه رگی دوشمنه وه هدر شه شان هه لمت بهرن بدن به سهریانا، نه و له شکره زوره به که ناردویانه ته سر کتیه که هر نه بن، که نم هه رایه بییه نایه نه خواره وه».

سه لیم به ک نم را و ده ستوری زور لا په مند بو، هتجگار که سه لیم به گی به مرد دانا بو بو خه تهری هه لیزارد بو، پئی ی خوش بو.

نهمه ده ستوریان بوه که بهم رهنگه دامه زران و، نه کهرم و جوامیتر ناغای گه یشته شو تی نه بهرد، جوامیتر ناغای دهنگی زور خوش بو، مونا جاتیکی به دهنگی بهرز خو تید، نه کهرم جو شئی سهند و، راست بو وه سر ناو زهنگی، که

نه‌عربه‌کی کیتشا به جارئی دار و بهرد و شاخ و کتیر دهنگی دایه‌وه. خوریه که‌وته
 دلی نۆردوه‌وه، نیمه وهک ئیران نالیتین: (زهره شکاف شدند)، به‌لام زۆر داچله‌کین
 و په‌شۆکان و، هاتن به یه‌ک دا و، نو شوته‌ی که نه‌کره‌م و جوامتیر ناغا که‌یشت
 بونن له سلیم به‌گه‌وه تیرهاوژیی دور بون، سلیم به‌گ به سهر سواریه‌وه ناماده بو،
 گوئی ی بۆ‌نعم نه‌عره‌ی مه‌ردانه‌یه گرت بو، که دهنگی نه‌کره‌می هاته گوئی، هیتابه
 هیوا و هه‌لمه‌ت و، له خۆشیا نا نویش نه‌عره‌ته‌یه‌کی لێ دا. هه‌ردو سه‌دا به‌رامبه‌ر
 به یه‌ک دهنگیان دایه‌وه و مژده‌ی سه‌رکه‌وتنیا ن گه‌یا نده گوئی ی نه‌حمه‌د پاشا.. نینجا
 سلیم به‌گ دای له ته‌پل و کردی به‌گه‌ردش، هه‌رچه‌ند ناوزه‌نگی به‌ نه‌سه‌په‌رشی
 سنی ته‌نگه‌دا نه‌هیتا، کۆزه‌ی نه‌سپ و ته‌قه‌ی نالی پۆلای، به‌ردی نو شاخه‌ ناگری
 لێ ده‌به‌وه، پاشاش که نه‌مه‌ی بیست و بیست، ده‌سه‌جتی بانگی کرده نه‌قاره‌خانه و
 که‌رنا بیته‌ گرمه و، خۆشی سوار بو تا روانی له پیتش ده‌میسه‌وه که‌سی نه‌دی،
 بروسکه‌ی چه‌خماخه‌ی نالی ولاخی سوارانی له ناوچه‌رگی سوپای دوشمن دا دی،
 روی کرده ناسمان و پارایه‌وه، وتی: «خوایه‌دا شه‌ری لابه‌لایه و، نه‌وان به‌ سه‌رمانا
 هاتون، ده‌سگیری دامساوان تۆی». خه‌ریک بو به‌ شوینیا نا بچتی، نایب و
 پیامو‌ماقوله‌کان نه‌یان هیتشت. هاته سه‌ر گرده‌که گوئی ی گرت، هه‌ر له کانی سانا نه‌وه
 به‌ ده‌وری نۆردوی ئیرانا گرمه‌ی ته‌پلی نه‌قاره‌خانه‌ی خۆی و، نه‌عره‌ی دوانزه‌ سواری
 دتی، لاوکی شه‌ری قایغانی دیسان هاته گوئی، بانگی کرده سوجاهه‌چی باشی،
 به‌رمالی بۆ هیتا، دابه‌زی، سه‌ری نایه سوچه‌وه تا قه‌نده‌کیتشیکێ چاک سه‌ری هه‌ل
 نه‌پری، که سه‌ری به‌رز کرده‌وه بانگی کرده باش چاوه‌ش و داراغا که دهنگی له‌شکر
 بده‌ن ری ی راگردنی نۆردوی ئیران بگرن، شکان و خراپیش شکان، به‌ شپه‌رزه‌یی
 نازانن رو بکه‌نه گوئی، باش چاوه‌ش (سوپه‌هسالار) ی نو ده‌وره خالی‌د به‌گی
 میسه‌دی بو، قه‌داری باش چاوه‌ش له گه‌ل شمشی‌ری سلیم به‌گ دا هاوشانی ده‌کرد و
 مه‌شه‌ور بو، جارێک لای وارماوا یه‌کانه‌یه‌ک به‌له‌سه‌ ده‌بن، خالی‌د به‌گ هه‌ل
 نه‌کووتیته سه‌ر یه‌کانه و قه‌داریه‌یک نه‌دا له گازه‌ره‌ی پشتی، له ژیر زگیه‌وه دپته
 ده‌ری.

نو قه‌داریه‌ی هه‌لکیتشا، که‌وته به‌ر له‌شکر، بانگی کرد: «کو‌رینه‌دا شوینکه
 و نه‌مشه‌و، له‌و رۆژه‌وه که خوا نهم خاکی ناهه‌ریده کرده تا نیمه‌ی شه‌ریکی تری
 وای تیا نه‌کراوه، سه‌ره‌تای سه‌روشتی کرد هیتشتا نازایه‌کی تری وای نه‌نوسراوه،
 سه‌لاحه‌ددین به‌ نۆردو سوپاوه نینجا سه‌رکه‌وتنیکێ وای بۆ ری که‌وته، نیمه‌ دوانزه
 سوارمان نهم نۆردوه‌ی پیتچایه‌وه. هه‌رچه‌نده تا نهم قه‌نده‌کیتشه به‌شی نیمه‌ی تی
 نه‌خستوه، به‌لام وا نۆزه‌ی چاک که‌وته به‌ر نیمه، فیدای ده‌ست و شمشی‌ر و شان و
 باهوی دل‌تیرتان بم، به‌ خوا نه‌زانم زۆر کفتی ریگه‌ن و یه‌ک سه‌له‌ف و سه‌ره‌ره‌و له
 قه‌لاچوانه‌وه نیمه‌ی گه‌یشتونه‌ته ئیره و ماندو و برسین، به‌لام غیره‌ت نه‌مانه له بیر
 نه‌باهته‌وه. شه‌په‌ورچی ده‌ی فیدای که‌رناکه‌ت بم، پیتش که‌وه، پیتشه‌که‌وه کورگه‌ل وا

رؤیم دوام کهون!»

نهمی وت و ناوزهنگی پیا هیئا، نینجا غولغولوی تهپل و گورهی نهقاره
تیکهل به (سهردهرکه و سال بسیاره) بو، به راستی سوارهی بهبه نو شهوه
کارنکیان کرد نیتاش به داستان نهیگترنهوه.

جهنگی جهنگ

جاری له باش چاوهش و سویا گهرتین، شوتین سلیم بهگ و پینج سوارهکهی
رهفقیان کهوین، یدکسهر له بهینی گولان و کتیوهکهوه رزانه ناو سویای نیرانهوه،
هرچی پیای کار... نیران بولهو توریهوه بو.

سلیم بهگ وای زانی که تن ی ههلکردن وره بهرنهدهن و، نهشکین، بهلام
وا نهبو، جاری نو راسته لهشکره وهک قولاً.. ماسی سهر یدک نیشته بو، بارهگا و
قهرارگایان به ناسانی به جن نهنه هیشت، نهپانزانی نهگهر رابهکن خراپتریان به
سهرادیت. راستی به لیت بوردوانه شهرتکی نازانهیان کرد، بهلام... سلیم بهگ
لهوانه نهبو بگهریتهوه. ناغای زهنگه که نوکتهچی و بن خهم بو، کردیه گالته
وتی:

«ههرايه، کورگهل تاریکه شهوه،

مه نجه للی پلاو وا له پیتشه وه!»

سلیم بهگ بن نیختیار بن کهنی و، وتی:

«ههرايه کورگهل، پالنه وانینه!

رئی پاکه وه کهن، نهوجه وانینه!

وا هه لمه تیان برد، یاران به دسته،

شاخ و کیتوله ژیر بن یانا پهسته!»

له گهل نه مهش دا دوشمن سه غلته تی کرد بون و، رئی ی لیت بهست بون،
چاربان نه ما کهوتنه رایله و به شمشتیر پاکزیان نه دا، سلیم بهگ که له پیش دا به
بن لیتکدانه وه دوشمنی به سوک زانی بو، بن پهروا ههلی کوتایه ناویان، له سن
جیتوه بریندار بو، سهرشانی چهپی ولارانی، برینه کانیان کهم بو، بهلام قولی
راستی گزیالیکی توهمتنه تی بهر کهوتیوه تا دهات سارد نه بو، سا خواو راستان
سوکه ساری وهک شهیتن که بهکوتته ناو قاز و قولنگه وه، له بهرام بهریه وه
دهرکموت. به دولادا سوار و پیاده تهرنینی له خونتی خوی و، دوژمن سور بو،
چریکه به کی شهینسی کرد. برینداری و ماندویه تی و خدغه تباری سلیم بهگ نه ما،
تومز نه مه جوامیر ناغای رهنگینه بو که له گهل نه کره ما لهو سهره وه دست نه کهن
به در دانی و، تن نه فکرت نه کره م هر ههولی نه وه به تی له جن دا بکوژی و،
کوشتاری دیار بن.

خو نم شهرش شهری شله ژاندن و لهشکر شکاندن، وهستان که لک ناگری،
بانگ نه کا: «نه کره م بهس بکوژه سلیم بهگ له ته هلوکه دایه!»

نه گرهه گوی ی ناداتن، ناچار خوی تیبی له شکر نه درن، نهوه بو گه ییه سلیم بهگ، بهلام نهویش زور بریندار بو.

(نه گه تیر نهوه که دوشمن شکا و، جوامیر ناغا هات به سواریه وه که من بحه سیتته وه، قهنده یه کی بز تن نه کهن که به سر سواریه وه بیکیشتن، نه فاس له قهنده که نه دا و، دوکال له برینه وه دیتته درن)

نینجا که جوامیر ناغا تیبهری و نه گرهه مایه وه، که من هوشی هاته وه بهر خوی، نهویش دوا به دوی جوامیر ناغا تاوی دا، که بیسته بهر وه، زوره ی سویای نیران و جهرگه ی له شکر یان به جارن وره بهر نه دن، نه لنین له دوا وه که سمان نه ماوه، که نم سوارانه گه بیسته یهک ناچار نهوانیش رو ده که نه قوته که ی سر کتیه که و، خه یه و خه رگا و، بارهگا و نان و خوانی پوخت و تمیز به جن دینن.

جوامیر ناغا به سلیم بهگ نه لنین:

«سلیم! من تو م خسته نم در یای له شکر وه، زور په شیمانم، بهلام به که سی ترما رانه دی هه تا به خوشما، تو خوا راستم بین بلتن برینه کانت چونن؟ نه ترسم زور بریندار بی، ناخ نه وجوانی و نازایه تی غرور دینن، تو نه ده بویه هیند بین په روا بی و، دوشمن به سوکی ببینی، سویندم به خوا مهردیی و دلاوه یه کم لم نژوده دا دی خه نیسی هه در دوانزه سواره که بون، بهلام نم شه به یخونه یان به بیرا نه هات بو، کهس نه ی بیستوه شه به یخون سر له نیتواره، راستیه که یی نه مه یه نیمه لن بور دو بوین، سوینده که ی که له سر دهستی میری سور خوار دمان، نیمه ی شیت کرد بز سر نژودوی نیران ده چونن، خه یاله که مان عه نی مو باله عه ی نیران یان بو، تو خوا لینی که بده نه وه: دوانزه سوار و دوانزه هه زار کهس؟ نه مه شیعری شانامه نه بن چیه؟»

«پیاو که نزدیک به مهرگ بو وه دلی پاک نه بن، له خوا نه پارتیمه وه: سلیم نه کوژن، جوامیری له بهر گه رن، چونکه من تو م له ته هلو که دا نه دی و، نهویش من هینامه پیتی تو. سلیم سن ته نگه یه کی تر نایسته وه، بهلام جوامیر زوره.

«تو خوا سلیم چی به برازا... کهت بلیم؟ نه گه نه که وتایه ته سر سه ودای ره و، به رنکویتی که بهاتایه ته مهیدان، نیمه بزج توشی نم ته هلو که یه نه هاتین و، بزچی شیتانه خو مان نه خسته ناو ده می نه هه نگه وه؟ نه لنین جه ساره ت له شیتته وه په یدا نه بن، نه مرز نه گه ر پاشا به سیاست نیداره ی له گه ل روم و عه جه م دا بگردایه، بزچی هه ر روزه له لایه کیانه وه له شکرمان ده هاته سر؟»

«هینتا برنی شیری وه زیری به غدا دمان سارن نه بوه، وا نه مجاره ش له شم بوه به بیژنگ، خوا بکا سلیم سلیم بن!»

سلیم بهگ نه لنین: «جوامیرا کاک جوامیرا هیزی نه رن و هاناوی جه رگم نه وه تو نیت که نه وه بلتن ی له شهر داین، بواره ی نه وه م نیه زور بدویم، بهلام تا ده مرم بهنده گی نه حمه دی برازام ده که م که نیمه ی هینایه سر نه قینه ی به دوانزه

سوار رومان کرده دوانزه هزار کس. نهمه داستانتیکه ناوی کوردستان زیندو
نهکاتوه، نهگمر راست نهوی نیمه نهمه مان بز ناموس و پارتیزگاری خاکه که مان
کردوه، نهگمر بشمرین له دلی میلیه تا نهژین»

«نهم خاکه که سروشتمان له وه و، دایکی نیمه یه و نیشتمانمانه فیداکاره کی
بز نه که یین، که لکی چیمان پیوه یه؟»

«جاری با هه والیتیکی پاشا و لهشکر بز انین، نایا باشچاوش به خوی و
قه داره یه وه روی کردو ته کوی؟... بونی پلاوی سهدری دیته لوت، تو بلتی نی بیان
رشت بن، چونکه به لپنمان به پاشا داوه له سر نان و خوانی نیران میوانمان بن»

«نهگمر راست دهوی من له سر نهم برینداریه و ماندویه تیه دا، نهگمر نهو
نان و چیشته م له دست به چن دهستم هیچ ناگرئی، دلنیم که پاشا ساغه و ناگای له
شکستی لهشکری نیران هه یه و، باشچاوشی به لهشکره وه خستو ته شوین شکسته.
تو خوا با منیش سهری له ناشپه زخانه بدم، دلم نوقره ناگرئی»

جوامیر ناغا پیکه نی، وتی: «ناحقیبان نیه نهم خه لکه پنت نه لپن چلیسه،
به لام به به خت ..... با به هه لسه به بز به لای خوت و نهوسیته وه، من ناتوانم،
نه چم به پین و شوینن پاشا وه. وهک تو دلت بز سهدری ناسره وی، من جهرگم بز
سهدری کوردستان نارام ناگرئی»

نینجا لیک جیا بونه وه، سلیم بهگ بز چیشته خانه و، جوامیر ناغا بز ره تی
لهشکری پاشای. نیمه ش با دوی سلیم بهگ بکه وین.
له شوینتیکی به نادا ۳ خیه تی گهره ی چوار نه ستونی هه ل دراوه.
شکستی دوشمن و گه رانه وه

سلیم بهگ که زانی نان و خوان له جتی خوی ماوه و، نه بز اوه، نینجا خوی
له راستی خوی تعریق بوه وه و، وتی: «یاران پاشا که وا میوانه، دیار نیه، لهشکر
تیک چراوه. جوامیر به برینداری که وته پیوشوینن لهشکر، من له شوینی نهوس به
کاسه و که وچکه وه دهگه ریم. دست به جن گه راپه وه و، هه له خویه وه دای له
ته پیل، زوری پین نه چو نه کره م پیدا بو.

سلیم بهگ پرسى: «ها نه کره م چیه؟»

«ناغام! ته نگانه ی چاک نهم ده مه یه، هه رچند لهشکر شکاوه و باش چاوه ش
سر شکسته نیشته، به لام نهوانه ی له پینش باش چاوه ش و لهشکری نیکه وه ن که
من هیشتا زوری لهشکر له (داستیران و نه ستیران) ماوه ته وه، نه مانه نهگمر بیت و
بجولین، سواره ی نیمه ده که وه نه ناوه راستی دو لهشکره وه، که بز انن که مین و
بانگرنه ناوه وه، هه مورده نجمان به سه وه نه روا، نیستا من شاره زانیم و، تیسی
خوشمان لیک پراوین، نهگمر سن چوار سواری ترمان به بز زیا به ته وه به گور و
هه رای ته پیل بهرمان له دهسته ی دوا یی لهشکری نیران که له کیتو بونه وه و، دوا به
دوا ی شکسته ی خویان نه رۆن بهگرتایه و، بمان خستایه ره تی ری ی (موسه ک)، نهم

ترسه‌مان نه ده‌ما، به‌لام من و تو چی بکه‌ین؟

سه‌لیم به‌گ وتی: «راست نه‌کهی، با جارئی هردو کمان له ته‌پل بده‌ین و، رو بکه‌ینه پیش شکسته‌ی دوایی»

نه‌کرم هدرچهند نه‌می به شیتی زانی، به‌لام ناچار سریتچی نه‌کرد، هیتشا دور نه‌رقیشت بون تپیه سواریکی هله‌بژارده‌ی قوجاغ بت دنگ و بت س‌نگ له دوایانه‌وه ده‌کشا، نزدیک که‌وتنه‌وه، سه‌لیم به‌گ که‌رایه‌وه و تن ی خورین، که لیبیان ورد بوه‌وه، راه‌ستا تا پاشا که‌بشته به‌روه، بانگی کرد: «مامه توئی؟ ماوی؟» سه‌لیم به‌گ چاوی به جارئی رون بوه‌وه و، وتی: «به‌لتن ساغم قوربان! جارئی شوتیم که‌وه!»

پاشایش نه‌پیرسی بۆ کوئی. که که‌بشتت، نیتر خوا بۆی ریک خستن، دوای له‌شکری نیترانبیان لیک پچرانند تا پشت موس‌ک. نینجا له س‌ریان نه‌رقیین، که‌رانوه شوتن له‌شکرگا، له ریکا زولال ناغا پیدا بو، پاشا ناردی به شوتن باش چاره‌شا که به‌گه‌رتنه‌وه نیتر له س‌ریان نه‌روا و، ف‌رموشی ته‌پلی بازگه‌شت لئ دن، خۆشیان هاتنه ناو خه‌یمه و باره‌گای به جتن ماوه‌وه، دابه‌زین.

پاشا له باتی نه‌می رو خۆش و شادمان بت، دلته‌نگ و سات و مه‌لول دانیشت بو، له گه‌ل سواری ده‌رده‌که‌وت، دلی راده‌چینی و ه‌والی جوامیتر ناغای ده‌پرسی. روی کرده سه‌لیم به‌گ وتی: «مامه تو جوامیتر ناغات چۆن دی؟ ده‌ترسم خوانه‌کرده جوامیترمان له ده‌س بچن؟ به خوا سویند نه‌خۆم جوامیتر به ه‌مو له‌شکر و که‌سوکارمی ناگۆرمه‌وه»

سه‌لیم به‌گ به گالته‌وه وتی: «سا به خوا پاشا شوکر برینه‌کانی له‌وانه‌یه که نه‌زی، تو نه‌توئی نه‌کوژیین و، به مهرگی خۆمان بچین! به خوا نیمه نه‌مانه‌وی له‌م نه‌برده‌دا بچین تا له دلی میله‌ت و تاریخا بچین» کۆتایی

پیره‌میترد: «دوانزه سواری مه‌ریوان، سلیمانسی ۱۹۳۵. چاپی دوهم، سلیمانسی ۱۹۵۹. به داخه‌وه لاپه‌ریه‌کی چیتروکه‌که و، چند وشه‌یه‌کی لاپه‌ریه‌کی تری له کۆبیه‌که‌دا دهرنه‌چو بو.»

لیته‌دا ه‌ندئی سه‌نجی میژیی

۱. لۆنگریک رودای دوانزه سواری مه‌ریوان نه‌گیتیرته‌وه بۆ سه‌ر ده‌می سلیمان به‌به که تا سالی ۱۱۱۰ / ۱۶۹۸ حوکمرانی کرده، به‌لام پیره‌میترد لیته‌دا نه‌یگیتیرته‌وه بۆ سه‌ر ده‌می نه‌حمه‌د پاشای کوری خالید پاشا که تا سالی ۱۱۹۲ / ۱۷۷۸ حوکمرانی کرده. دپاره ماوه‌یه‌کی درتۆ له نیوان نهم دو میسه‌ده‌ا هه‌یه و، یکه‌میان باپیره که‌وره ه‌مو میسه‌کانی باهانه.

۲. سه‌لیم به‌گ، که له چیتروکه‌که‌دا به سه‌لیم سن تنگه ناوی هاتوه، کوری مه‌حمود پاشا بو. مه‌حمود پاشای باوکی سه‌لیم و، نه‌حمه‌د پاشا برا بون. به‌م بت به

سولیم بگ برزای نعمهد پاشا بوه نک مامی.

سولیم بویه پین یان وتوه سق تنگه، چونکه له کاتی شهردا، بۆ نهوی
ننگلی، سق تنگه له نوسپه کدی بهستوه.

۳. سولیم بگ سالی ۱۲۲۱ / ۱۸۰۶ له شهری زرتباردا کوزراوه،
نوره رحمان پاشای برای سولیم بگ سرکردایهتی شهه کدی کردوه، له شکری وهزیری
بهغداد به سرکردایهتی سلیمان کههیه شکا و، سلیمان به دیل گیرا. مهولانا خالید
«سوکواری» بۆ سولیم بگ نویسه.

*

۲. ۴. موناجات:

بهیتی خالید پاشا

فهرموده‌ی: شیخ صادق

بسم الله الرحمن الرحيم

یا هدی به نامت، یا هدی، کهروم پین پایان و بهی

رؤژیده‌ی کوللی شهی، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

ره‌بی جیهان نافهرین، صاحب‌بی چدرخی به‌رین

ره‌بی سه‌ما و زهمین، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

یا سه‌بور و، یا سه‌تار، به نه‌نیای ده نازدار

سه‌د و بیست و چوار همزار، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

به دانیاری نه‌کهر، به دانیاری نه‌صغر

به زه‌که‌ریا پیغه‌مهر، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

به یه‌عقوبی که‌نعانی، به یوسفی زیندانی

به (سه‌به‌ المثانی)، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

به خالقی له ژوره، به ناسانی پر نوره

نه‌یکوژی «پاشای سوره»، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

به که‌عبه‌یی موعه‌ظهم، به یه‌حیای موکه‌رهم

به عیسیای بنی مرهم، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

یا ره‌نوف و، یا ره‌حیم، یا سه‌میح و، یا عه‌لیم

یا قانیم و، یا دانیم، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

یا رفیع الدرجات، یا کافی المهمات

یا دافع البلیات، یا ره‌بی بده‌ی شیفای

به حقی شیت و، نیدریس، به نوح و سام و، جهرجیس
 به طوللابانی تدریس، یا رهیی بدهی شیفای
 به حقی لهوح و قهلم، به حقی نوری نادم
 به نایی چاهی زهمزم، یا رهیی بدهی شیفای
 به نیسحاق و نیبراهیم، به حقی موسای کدلیم
 گوستاخنی طوری عظیم، یا رهیی بدهی شیفای
 یا واحید و یا نهجد، یا رهیی فعدری صمد
 به میعراجی موحممد، یا رهیی بدهی شیفای
 به حقی (حمله العرش)، به لهوح و کورسی و فعرش
 به صادیقانی بن عهش، یا رهیی بدهی شیفای
 به نیبراهیمی نازر، به نیسماعیل پیغمبر
 (قره العین) ی ناجهر، یا رهیی بدهی شیفای
 به داودی نهغمهخوان، به خاتمی سولهیمان
 حاکمی کوللی جیهان، یا رهیی بدهی شیفای
 به نعرض و سماوات، به عرش و نهنیات
 هم نیل و هم فورات، یا رهیی بدهی شیفای
 به (رسول الثقلین)، به حسن و به حسنین
 به حقی قاهه قهوسین، یا رهیی بدهی شیفای
 به خضر و به نلیاس، به حمزه و به عبباس
 به سولتان سعیدی وهقاص، یا رهیی بدهی شیفای
 به صاحبانی مهزهوب، به (رجب المرجب)
 به نهو شای عالی نهدب، یا رهیی بدهی شیفای
 یا سوبحان و یا سولتان، یا رهیب (امان الامان)
 به شعبان و رهمهضان، یا رهیی بدهی شیفای
 به حقی شمس و قهمر، به خورشیدی مونهوهر
 به جهیبانت بهکسر، یا رهیی بدهی شیفای
 به لغازی ی شیر به کف، له حریبان دهگرن صف
 به ناچستی (اصحاب الکهف)، یا رهیی بدهی شیفای
 به نهجمدی مدهنی، به خاصانی یهمنی
 هم به وهیسولقهرنی، یا رهیی بدهی شیفای
 به شیخی (صائم الدهر)، به سلسهیل و کهوثر
 به فضلی خوت یا داوهر، یا رهیی بدهی شیفای
 به سولطان عهدولقادر، به زاهدانی شاکیر
 به عابدانی ذاکیر، یا رهیی بدهی شیفای

به ناجه‌تی همر چوار کیتاب، دو عام بکمی موسته‌جاب
 پادشای عالی‌جناب، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا صبور و یا سویحان، یا عظیم و لامه‌کان
 «خالد بنی سوله‌یمان»، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 به شیخ شعیقی بدلخی، به شیخ مه‌عروفی که‌رخی
 یا ره‌ب، نه‌دهی ج تلخی، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 به حمه‌نی به‌صرایی، به مودی ده غه‌زایی
 قه‌بول که‌ی یا نیلاهی، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 به شیخ نه‌حمه‌دی جامی، به بایدزیدی بوسظامی
 به سیرری شیخ نیظامی، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 به شیخ سه‌عدی شیرازی، به یارانی حیجازی
 به شاه مه‌حمودی غازی، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا داتیم و، یا موین، (یا غیاث المستغیثین)
 پادشای صاحب تمکین، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا جه‌بار و یا جه‌لال، یا ناگاهی کوللی حال
 خالد پاشای پرکه‌مال، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 به ناله‌ی ده‌رویشان، به ناهی یا هوکتیشان
 تودل نه‌که‌ی په‌ریشان، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا غه‌فار و، یا غه‌فور، بت ناز نه‌که‌ی شاره‌زور
 خالد پاشای صاحب نور، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 مه‌مقصودم هن له‌ ده‌رگات، قاضی بی کوللی حاجات
 نه‌فنه‌ندیم بدهی نه‌جات، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 شیفات به دست ده‌وانه، کارت به دست ناسانه
 مه‌وقوف نه‌که‌ی قوشخانه، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا که‌رمی کارساز، یا خالقی بت نیاز
 سازادان نه‌که‌ی بت ناز، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا له‌طیف و، یا خه‌بیر، بت وه‌کیل و، بت وه‌زیر
 بت ناز نه‌که‌ی قوله‌ میر، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا خالقی چاره‌گر، به شقی سه‌بیدی سه‌روه‌ر
 بت ناز نه‌که‌ی ناغاله‌ر، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 یا ره‌ب! به شقی جه‌بیبان، به نه‌سراری نه‌جیبان
 له‌ بت‌بابی غه‌ریبان، یا ره‌بی بدهی شی‌فای
 نو‌که‌ر گرد بون ته‌مامه، دو‌عیایان کرد به عامه
 خزمه‌ت له‌ مه‌ جه‌رامه، یا ره‌بی بدهی شی‌فای

نۆکهرد گرد بون به په کجبار، بۆ وان ئه دفغان و هاوار
 بۆ خالید پاشای نازدار، یا رههیی بدهی شیقای
 پاشای گوفتاری کردیا، له دیوانی بۆ لهشکر، یا رههیی بدهی شیقای
 مهلام بینه سه رینت، دست بکا به یاسینت
 من ده چمه ژیر زه مینت، یا رههیی بدهی شیقای
 یا نه للاه و، یا سه بور، یا پادشاهی شه فور
 بن ناز نه که ی شاره زور، یا رههیی بدهی شیقای
 یا نه للاه و، یا سویمان، یا سه خی بی و، یا ده بیان
 خالید بنی سوله میان، یا رههیی بدهی شیقای
 خالید پاشا به حوکمات، نه وی خویش کر بو ولات
 نه نجار موهله تی بدات، یا رههیی بدهی شیقای
 شیقای بدهی یا جهلیل، ته عیین نه که ی عیززائیل
 پاشا نه بینه زه لیل، یا رههیی بدهی شیقای
 یا خالیقی ذولمین، چون نه ز هائیم له وه طهن
 دهستم برا له مهسکه ن، یا رههیی بدهی شیقای
 چون نه ز که وتمه مولکی شه ریب، شیقای بدهی عه ن قه ریب
 به ته ختی پادشای نه جیب، یا رههیی بدهی شیقای
 صاحبی چهرخ و نه فلاک، خالید پاشای خویش نیدراک
 بکه ی دلی فوره حناک، یا رههیی بدهی شیقای
 «صادق» بدهی که مترین، (یا ارحم الراحمین)
 یا رههیی بدهی شیقای

سه رچاوه: محممه د عه لی قه ره داخی.
 که مال ره وف محممه د له بهر ده سنوسیککی تر چند چوارینه ی دوایی خستوته

سه ر.

*

۲. ۵. بهیسی:

نه وره حمان پاشای باهان

دانانی: عه لی به رده شانی

خالقا! هه ر نه توتم قادری. رههیی! هه ر نه توتم قادری، بهن خواردن و خووف و
 فکری. توتم نه رزو و ناسمان راگری!

توم نعرز و ناسمان راگر، داتنا به هشت و ناگر، چند ناسمان و چند هور،
چند باران و چند پفر، چند تیپ و سوا و لشکر، پشای هشت هزار عالم،
و دللا بن شک زیتر، نمیش یکتیک بوم لهوان، خوم پتی له هموان کمستر،
سه جدهی شوکریم له سر بو، نه تخولقاندم به کافر، توی نووول و توی ناخر،
هرچی تو پیت بن نمر، نمش بن توده یکمی حازر.

تاق و، تنیا تن: سوبحانی، توفیقدهری موسته عانی، خالق و حاکمی
هموانی، چاک و خراب خوت دهیزانی، نزم «علی برده شانی»، له نگم نکمی له
زوبانی، بهیتی ده لیم به رهوانی: مدخی پشای کوردستانی.

عامیان پشای، کامیان باشه؟ شاید «رؤمی» ن، «قزلباش» ه؟ هر چند
جاری شیری کیشا، عالم دهاته تماشا، مرده عهدور ره حمان پشای.

پشای به بان! جهانگیری، رنگ «رؤسته می زال» ی پیری:
«رانابویم به فقیری، ناکم خزمه تی وه زیری، نانی ده ستیم به شیری
» به شیر نه بیت قمت پتک نایه، سویندم خواردوه به وه دلایه، ناچمه سه فوری
له حسایه، یاغی دهیم له به غدایه

«یاغی دهیم تیشانه دللا، توه کول و تعاله دللا، نافرین و باره کهللا، هدی
کوره به بهینه هه دللا!»

به به هاتن به لیمشت، ده ستیان له به غدایه شوش، حممه د به گی کوزان
کوش.

کوشتی ویم به ج قهرار بو؟ سدی وهک ویم خزمه تکار بو.
خزمه تکار ده بهاتنه کن، خوشهاتی دهسته و گوردن، ساتیک دانیشه ساکین،
نه توش به کتیک وک من، کهونه کوزی دین دورمن!
ده گول تومه کهونه کوزی! حمزم کرد هاتی، نه رزی.

حمزم کرد به میبری سوزان، بن کهسی دورمنی زوزان، دو زوبانی وه کسو
کوزان، ده خوی جینگای موچه خوزان، به نقل هاتوی بو نوزان، نهو جار لنی ی دن به
ساتوزان!

ساتور ده بان، رنگ شمشیری، دست و باهو و حملمی شیری، یاللا پشای
گویم رابدیری، وا دهلتن شیعری شاعیری: «فورست هاتوه قمت نه بیوری! مرده هر
خوی ره خودای ده سپیری»

هر خودایه ساحتب سوره!
هر نه دلایه ساحتب سوره!
وه مستیان کهوت به بن چره، پشتیان شکا، زکیان در، له هر دوک نوردوان
بو به چره.

بو به چره و سه لاوات، قوله قول و هاته هات، هدی دهستی بن دهستلات،
هر خیتوت بون بن قهلات، کوزی گیران، کتی ههلات!

له بهر کتوبی ده به دبهخت، خه لاس ناکهن روحی سهخت، نه سپ و نیستر،
رهشمه و رهخت، که له پور و مالی نهخت، پاکیان گرت، نهخت به نهخت.
نو ده گه را به سرداره وه، به نه تیاع و به سواره وه، به قه تار و نه هاره وه، به
کزج و کز چاره وه، پاشای به خشین به باره وه

هرچی دای پئی بوخه نی، پاشا سوار بو بۆ مهوته نی، هات گه یسه
قه ره حه سه نی، مه تال له گوئی که ره گه ده نی، نه سهح یاغیبه، پئی ده که نی!
له پتکه نینتی سرداری، خه بهر درا هر چوار که ناری، له شارتیک هه تا سه د
شاری، هه لگیرا پئی ریواری، پوژی روناک، شوی تاری، خو تین له زامی سوری
باری

خو تین باری له زامی سوری، هر له نی تریک هه تا دوری، ناکرئی به حسی
که له پوری!

که له پور و که یف و زهوق، گه رمیتیم دین به پئی شهوق، مالی زوریان لئ بوه
تعوق، نه ده مان ساحیب مه ترهق، جوان و پیر و چرچ و رهق، شمرابخوری ده نه حه مق
شمرابخوری جوان و پیر، و نیان کردن رمب و شیر، شاری خورماتو و به شیر،
نیلچی پوین پئی ته خسیر

نیلچی پوین به ره وه خواره، کوتیان: «وه زیرم هاواره! ولاتت لئ بوه قه هاره.
نو بهر دیان له کن خه یاره»

وه زیر له وئی بو قه هاره، بانگی کردن خزمه تکاره، هرچی غه یان پئی هر
خواره، نو و جار له پئی دهس، موم قه داره، هیتواش ده بو وه دوباره

دوباره بوه هیتواش، با بیینه سه ره قسه ی ده خوش، پیاو غه یانم بیته پتیش
بیته پتیش سه ره به تل، سوارچاکی ده موشه ککه ل، نو مه شه وه ی بکه ن

هه ل

هه ل پئی نالای نه سه ره تن، یا خودای نه وه ول و ناخیره تن، خالیند پاشان بۆ
بخله تن، دای ده نپین به حاکی ده وله تن، نو لئ ی ده بیین فرسه تن

فرسه ت فرسه ت بۆ وه نوسا، خالیند پاشا به ناموسه، به ژ بیگره لئ ی
مه ترسه، نه من پتیم یان بۆ خۆی به سه؟

بۆ خۆی پتیم زیاتر، نه بۆ خۆی پئی، نه له شکر، خالیند پاشای سوکا پیر،
نه وره حمان پاشای نادر، له بۆی ده گرم به ده سگر.

«به ده سگیر له بۆی ده نپیرم، له چرائین ی له بۆی ده نپیرم، تا به غدا به ی پئی
ده سپیرم، له کتوبی خۆمی هه لئاو پیرم، نه وه که ولی بۆی ده نپیرم. داده ی بزائم چ ده کا

شیرم؟»

شیران پئی خوش ده بو دل، سوژده ی ده ولت بو حاسل، کتوبه و هه ولتیر و
موسل، دزه بیم دین داخ له دل، سه لیم به گ سه ره وه ول.

حه یفه سه لیم به گ بمرئ! پهر به سه رن، مل به زئی، سه ره دچاگان مه تخیان

ده کړئ، مەردی فەقعی قەت نامەری، تەواو بو کۆمەگ و کړئ، پاشا نەبەن هیچ ناکړئ!

پاشای وای فەرمو بە راست، خەییالی کرد نەزم و قەست، سوار بون، رەمبیاں دان بە دەست، سوارچاکان یاسەولیاں بەست.

یاسەولیاں بەست شیتی نەر، نەسپ حدودی گەردن تەر، رەشمە و رەخت و زەنگولە و زەر، عەرژ و عاسمان دەبو گەر، پاشا سوار بو بەرەو شەر

پاشا خودا دای نەسەرەت، ئەی بێن عەیبی پر سیفەت، رە تۆم ناکەوئ غەیبەت، کەس وەک تۆ نەبۆ، نایب قەت، بەیداغداران حەفتی و حەوت، رۆحی

شیرین حازری مەوت، دنیا بو بە قەبر و نەوت، نەو هە بو چاومان بێن کەوت! چاومان بێن کەوت و بەس، کە زاب گیران بێن حەبەس، لێ ی بە قەر چو هەزار

کەس هەزار کەس لێ ی بو بە قەر، لە ژنی یەمی دابو بێن بەر، نو قسوم بون وەک کولە کەمی خەر.

نوقوم بون، چون بە هیلەگ، کێژ و کوپ و باب و داگ باب و داگ دە گەل مندالی، بون بە حەشری عەمری خالی، شار بە جێ ما

بە بەتالی، هوجومیاں برد چونە پالی، حەولی نالتون و ربالی، وە خەریان کرد بە جەوالی، هەلیان دەگرت بە حەمبالی، وە خەریان کرد بۆ سەد سالی، بەختی فەقیر و رەجالی

بەختی فەقیری نابوت، بەبان بە تورکیان دەگوت، بە تورکیان دەدا خەبەر، نەزەنە و نەزناف و مەیتەر، کێن لە زافەمی چونە دەر؟

بو حەشری نەو بەر نەو بەر، جافان ملیان دابو بەر، دنیا بۆ کەس نەچو سەر باقی دنیا کەس نەبیرد، نەو نەو رەحمان پاشای کورد، بە خۆ و بە لەشکری

خورد، پاشا بو، سەهوی دەکرد، هەتا بەغدا یە نەبەردا بەغدا زەمین نەو هەردا، شکستەمی هات بە سەردا، ژرئی ی داودیان لە بەردا، نیشەش دەبەن بەو دەرە.

وەزیر لە کئی نەما زات، نیشەش بەو دەرەدی دەبات، بێن پاشای، سێ جار هەلات، کە زانی پاشا نەهات، لێ ی کردن قۆنگرە و قەلات.

قۆنگرە دە گەل رۆگەردان، هەو هەو ی فۆتە زەردان، مەیدانە! حەملەمی مەردان مەیدانە! حەملەمی مەشور، نا قیبەت گەییە حەزور، تۆبیاں ناوڕ دان لە دور.

لەشکر دەشکا خوار و ژور، بە جێ ی هیشتن کە لە پور، نینتیقامی پردی سور نینتیقامی شا و میران، وا نایب فیتلی وەزیران، چەند کەسی کوشتن بە شیران

شیران نەیکردن قوتار، پیاوی کۆم و پیر و خوار، سەری دانان بە قەتار سەری دانا بون بە خشت، فەقیری هەمبان لە پشت، چەند کەسی ئوفتادهی

کوشت

نوفتاده و پروتی بین ختیر، پروت و برهجال و ناودتیر، چند کهسی کوشتن جوت
نهو ده کورئی ناوہ جاناغان. پاک ههلاتن، چون بز شاخان. گوانن ماخوی
قوناغان؟ حریف بز میر و بز ناغان!

حریفه بز میری زه رهنده. روی ویم چهنده تال و تونده. مهران مه عبینیه
چهنده؟ ژوانغان سالی ناینده!

نهو ساله کهش براده برئی، نه گهر نهو ره حمان پاشا نه سرئی. به بین شهر سه
ناگرئی، ده یگرد خانی کابری، به شیری خوی دای ده گری، تا نه تبعاعی لن و هره گری
دای ده گرت نهو سال زستانن، سوئندی خواردوه به قورناتن، دامه زرت
خانه دانن، خدیالمه بجمه تارانتن، سوارچاکی ده دان له سانن
له سانی ده دان مهران قوجاغ. تهوه ککول و قسهی ساغ. هره ده روم ناگر
نوتراغ. هاژوای قوناغ به قوناغ

ده یهاژوا به شو و پروژ، به تیز رۆبین، چون به تیز. حیفرن بکهی با حافیزا
حیفرن بکهی همو جارن، پیغه مبر و هره چوار یاران، ناگادار بن لهواز

سوارن

نیگادار بون له شای، چ بو، چ رنگ دهستی شای؟ ده گهل نیکلانن
کیشای. نیکلای کیشا له شای

شا بزورکه له بونیات، ده بیزاوت و، ده پشاخافت، ناو ره حمان پاشا ده هات:
«پاشای به بان به ختیر هات، نیران خوشتره یان ولات؟»

نهو ره حمان پاشا، ده عهقل دا ده لئی ی ژیره، ده قسان دا زور مودبیره: «نه گهر
نوزم، نه گهر میره، بزیم مهوتن به بیره، خه لکی دوژمن ده لئین: گیره!»

که شا وای زانی خه بر، سوئندی خوارد به پیغه مبر: «برای خومی، نهی
براده! ها نه فغان و، ها قه جهر. ها قوشه ن و، ها عه سکر. نهو چی ی ده لئی ی
بیچوه سرا

«بیچوه سر ده گهل نالایه»

شا ده لئی: «پنیم بکه به قایه! پیسوی ده نیرمه رجایه، خزمهت وه زیری
به غدایه»

پیوا هاتوه به موتلهق، گه بیبه کن شای ده قاودهق: «شام! بوت بکم قسهی
ههق، وه زیره وهک هردئی رهق، نهو غه پائی موسته ههق، له سر زنی نه کی شق،
به غدایه ی بین نه کی لهق، رجایهت ناگرئی به ههق!»

رجای نه گرت، شا بین ی زانی، له دلی ده بهو بارگرانی، شا ههستا بهو سر
چوکانی، ههردوک دهستی دان له رانی: «مه گهر پاک به رینه وه نیرانی، پاشا ده گهل
سه لیم خانی، ده نیرمه وه کوردستانی!»

«له کوردستان با بختیوی، نیران و توران نه شتیوی، له به غدایه سر به زتیوی،
لیتی دابنن له سر لیتی، نهرمی ده کهم هره وهک میتی، ده ری داویم له وی تیوی

«دەری دەگەم بە عەجەمان، بە هەوشار و موقەددەمان» پاهێ دەبون، چ قسە
نەمان، نەورەحمان پاشا خوش بێ، مەکتێشە خەمان!

پاهێ بوو دەگەل یاهەران، دە گەل ئەفغان و قەجەران، میری میران، قران
قران، بون بە سەری سەر عەسکەران، سوتیدی خوارد بە پیغەمبەران: «بۆشای
دەنیرمەوه سەران!»

سەرکە سەرکە بە زارەوه: پاشای سۆر هاتە خوارەوه، بە ئەتباع و بە سوارەوه، بە
خۆ و بە چەند هەزارەوه.

هەزار هەزار بوشووەت، عەجەم هەروەک قازو گەوت، پاشا فەرموسی:
«عەشیرەت! هەر خۆمانین بە منەت، نێمە چاکترین: نیک و سەت، حەیفە بێین بەر
غەیبەت!

«غەیبەتمان خەلک دەیرانی». هات گەیبە کەلکێ گارانێ، غەزبۆه دەگرتی
دیوانی.

هەر لە وێ دیوان دەگرا، پاشای بەبان پەر فکەر، بانگی کردن کوو و برا: «مردن
لەو حالەمی چاترە، خۆ دەریەندتان لە فکەر؟

«لێم مەگەن بە رۆژی دەریەندی، قونولێ ناپۆم دە گەندی، بە سەرو هێنام
روزەردی، زۆر هەلاتن بە نامەردی»

هەلاتن بە بێ تەخسیر، حازری وەختین هەمو میر.

«نەمی رۆستەمی زالی پیرا!

جە هەندەم بێ، و زەهەمەریر، عەرز ناگر و، ناسمان تیر، خۆی تێ داوتین
دەستەوشیر، دەریەندمان ناچی لە بیرا بە جاری دەریەندن گۆرە، هەرچی هەلتی زولف
شۆرە!

«هەرچی هەلتی زولفدار بێ، چارشتو لە سەر، پەرچەم دیار بێ، لە پیزی یار
و نەیار دیار بێ، هەروەک کۆندە دیارەدار بێ، قاسیدی هات و هاوار بێ!»

قاسیدیک هات بە هەرەمە: «خالیند پاشا نەت بێ غەمە! قۆشەنێکی بێ
زەمزمە، پاک کۆتگرتە و عەجەمە.. هەزاریان بۆ یەکتی کەمە!»

داهەش کرا یەک بە هەزار، لە نێو رۆمییان بو بە هاوار.

بو بە هاوار و غولۆ، زاقەزاق و قووە قو، فارسە جلفە و عەبدە هو، تەتەر
وەگ تەیران دەچو، حاکمی زەهاوی و ن بو، حەوت حاکمان شیریان دەسو، داغدارن لە
سەری تو!

لێ ی داغدارن حەفت و هەشتن، لە دێگەلەمی بێ گەیشتن، شارەزوری
را دەماشتن.

دە بەر دەچون شارەزوری، کەیا پاشا گوتیە میری: «دەستو بەگاتە دەستی
سۆری، هیچ کەس لێ ی نەدا بە شیری، سەرو ئەتباعی لێ وەرگیری، بە دیاری بێ
بۆ وەزیری!

«و وزیر لازمیه، پتی دهوی، خواردنی نیه دهگه ل خهوی. له بوی بهر دهده بین
سهر رهوی. دلی غماوه، دهمان ناکهوی. خدیال مهکن پروا لهوی. غمزه ره میتردان
ناکهوی. کیتی گهردون نابن نهوی. شیر له بهر ناسکان نارهوی»
همو شیرن بهلهک رهش. تیکه ل بون، جوش و خروش. پاشا قهرموی:
«دهچمه پیش.

«خوم دهچمه پیش له بهر لومان. قشله و شاری ههروهک چومان. دور و
نیزیک ههروهک دومان. دیاره عجم ناکا بومان. دست و باسک و رمبی خومان!»
له دست و رمبی سهرداری، پاشای گوتیه خهزنه داری: «له بوم ههردو دیار
نه داری. له بوزوی تنگ و تاری، جینگای توم به سهد سپاری، توم برای بالولی
نازداری!»

برای بالولی نامدار، لهوی دانا بو سهردار. داینا بو له دیار نه دیار.
لهشکری وانم هاته خوار. یهقین پتره سهد هزار. نومان خهلهتن له پار.
پارکرا شه ره کار. بانگه بانگ و گوره گور. ناپه سهد و چره چر. لیک هالان
وهک قهره قهر.

لیک هالان ههروهک قهرقران. سوژدهی جواب هات، گه ییه کوران. وه خو
کهوتن، قسه بران. با بیکیشن تنگی سم خران. خودا به کتیه مان دهکا قران؟
سهران ده برن له لا خران؟

سهران ده برن به ده بچون. تاریکستان، رژی رون. خودا نیکه و لهشکر
دون، ههردوک لایان به ره رون، داخوا چ دهگاتن گهردون؟
گهران گهردونی له سهر. نایات و نیسولحه جهر. پاکیان ده خوتندن له بهر.
نه للا. نه للاهونه کیر.

نه للا نه للا که مالی بو. ته وه کول و نیقبالی بو. ههردو قولی ههلمالی بو.
وهک روستمی له زالی بو.

ههر روستم بو مه پرسه تیغه و، ده بانه و، قهوسه اچی روی تن بکا
چه پسا. مهردچاکان هیمت کیشا. نامردان قوفله پسا. ههلمه یه فارسه جلقه!
فارس چاوت بیت کوز. زهینی دابوه ذاتی زور. هه لئ نه کیشا ساتوز. ده
ته نیشتی گرت وهک قانوز. دۆلکیشی کرد وهک بوژ بوژ.

دۆلکیشی کرد به خه بهرم. یارتکی بیت ده فترم. سلیم بهگ بیت چاوی سهرم
سلیم بهگ بو میری میران، په سندی شا و وه بران. چه ند که سی کوشتن به
شیران، رو وه رنا گتیری له تیران

رو وه رنا گتیری ههر قهت. چابوکسواری به هه بیعت. چ سوار تک و چ سین
سهت، هه موی کردن گهت و لهت. هاته گه ییه ههوی ناخرهت. جوابی به پاشه وه
هات: «نمی هاوارا! میرن نهنگوت. پاشا سهرت سه لامدت!»

پاشا بوی هه لکیشا ناخ. حدیف بو ههردی قوجاخ. په ره ی کهوتن وهک

به پیداخ. بن نازی کردن چراخ. چولی کردن قهره داخ. دوست و دوژمن ده لنین: ناخ!
تورک و عمره ب و عجم، پاکیان، بویان کیشا خعم
بوه غعم له عامی هنده ران. وهک وه زیران له بز قران. نهی پشتی باب و
پدران. نهی خوشه ویستی قهجران! هیرش له هموسه نگران. نومبندی هموسه
نؤکهران!

قه لغان بوله سر ده کرا. نیستا له هموراستان شه ره.
ویستا شه ره له مهیدانی. سلیمان پاشا مردی یه کانی. وهک داود له سر
سندانی. وا چابوکه له لیدانی.

چابوک به زهبری قینه وه. سوار به زرئی و به زینه وه. سری ده برد به برینه وه.
هروالئی ی دا و، رژی و بردی. ماشه لالا له ده ستوردی، موغابیر بوی و
زو مردی؟

موغابیر بوله بز تو، نو خالیندی برای تو، برینی هینا بون دو، له دوی
شکسته ی وه چو.

له دوی چو، مردی مهیدانی. هردوکیان به بهی جهنگرانی.
جهنگرانی به بهی. چونه ته به عی پاشای هی. لنین رازی بن یهک به دهی.
لنین رازی بن که یفی خوش بین. بن دهه یینیان رویان رهش بین.
روپه شان رامه گرن نو چله. قوه تیان هروهک رتیو شه له. یانه کتبخوا بن یا
له له.

با له له ی مندال له بهر بین. یان که رولی کاروانی که ره بین. با توژی ناشی ی
له سر بین. حه یفه بلحی و نؤکهر بین.

بلحن بلحان له مه عده نین. خوشتیره وهن له قوشه نین. وهک رتیو ده چنه
دهه نین. حیزی و نانی مهده نین.

نان قابیله به شیر نهنگیوان. له بهر حمله ی سر بزویوان. شه ری پاله وان و
دیوان. سواری که رگه ده نین به نوژی شتوان. روح هات، گه یبه سر لیوان.

روح گه یینه سر نهنگوستن. سوار له سواری رانا وهستن. مؤلته نیه یهک
به بستن. شه قه ی وهک سه هزل ده بهستن. هروه کو پوشو و به ردهستن، لهو جوهری
ناور هزل دهستن.

ناگری کوره ی و ا به تاوه. مردی به ناویانگ و ناوه. ماخوی ته نسوره و
قه تلاوه. نه لوتیان دیار بو، نه چاوه. لیکیان ده دان له ناکاوه. زرئی ی داودی ده بون
جاوه. به تیغی ده تازه ساوه.

تیغی ده جگهر برستین: شام و، ده بان و، قه زوین. حمله ی شیری شیرشکتین،
تیکه لی کرد میتشک و خوتین.

میتشک و خوتین ده بو تیکه لی. سواری له رهنگ نیتام عملی. ماخوی سواری
قوچه تلی.

خه نیمی ویم هزارهنگ، چندی کوشتن وهک نهرهنگ. خه نیمان دهکا بن
دهنگ.

لین ی دهکوشتن هفت و هشت. له ذاتی شیرانی چهشت. لیت موبارهک بن
سرهدهشت.

موبارهک بن میری تازه. بن نهحمه د پاشای برازا. هاتنی ویم بن خوف و
له رزه. ههروهک گیو و فهلامه رزه. رمبی دهبو سه رزه. دیواو دهه دهبو دو گهزه.
دو گهزه دهبو هاته ده ری. نهگه ناوری بیهته ده ری.

.. عهولا بهگ هه موبارهک. سوارتیک زیده تر له سواران. مهگه سوار بو له
بزه ناران. میسلی وهسمان پاشای جاران. گه بیهه تیپی فوته داران. دوی فری دان.
گه بیهه چواران. لینیان کرده ناگر باران.

ناور و دهرمان و باروت. دوازه گولله ی پارچه م جوت. کهوتنه سر باخه لی
روت. زهخم نه بو بهلا سوت. پاشا دیار بو میر نه بزوت. ده وی دا نسیی نهنگوت.

نهسیی نهنگوت، کهوته ههردی. چی پین نهما رزه بهردی. بوی هه لکتی شا
ناهی سهردی. جویرانیل به تو م نهسیارد. قهت مهردان نه که ی روزورد.

مهردی له هه موبارهک. مهرد شهری کرد به پتیمان. له تیپی ساحتیب زرتیمان.
دوی فری دان گه بیهه سیمان. شاهیدیمان بزدا سیمان. شیر شهری کرد به پتیمان.

شهری شیرشکتی نه ر،

سواری چابوک و دهس ته ر،

به پتیمانی ده کرد شهر. «تهواو»

*

هه ندی سرنجی پتوست له م بهیته:

۱. وهکو له بهیته کهدا و تراوه و، هه مو سه چاوه کانیش پشتی نهگرن، بیژهری
«به پتی نه وره حمان پاشا»، عملی بهرده شانی به. زور به پتی تر و چیرزک و قسه ی
نهسته قی به پال نه دری. بیگومان عملی پیاونیکی هه لکه و تو بوه. حاجی قادری
کزی له ستایشی دا نه لتی:

دو «عملی» ن، شاعیرن وهکو حه سمان

«به رده شان» و «حه ریر» هه مسکه نیان

به رده شان گوندیکه له بناری شاخی ناسوس. عملی هاوزه مانی نه وره حمان
پاشا بوه. بهلام شتیکی نه و تو ده رباره ی ژیمانی نازانری و، پین ناچن شیعر و
بهیته کانیشی له سهرده می خوی دا نوسرا بیهته وه، به لکو له بهر کراون و، ده ما رده م
له دیوه خان و کزری دانیشتن دا و تراون.

۲. ۳ مه تنی نوسراوه ی نه م بهیته له بهر دهس دایه: مه تنی نوسکارمان له
سهره تای نه م سهره بهدا له ده می ره حمان بهگری سابلای بیستوه، مه تنی حوزنی
موکریانی له سییه کان دا که باسی نه کرده له کنی و هه رگرتوه، مه تنی محه مده

توفیق وردی که له سه ره تای شسته کان دا له ده می حممه نه مینی کوردی نیرانی
وهر گرتوه.

مه تنه که ی نوسکارمان له همویان کورتتره و، مه تنه که ی وردی له همویان
دریتر و کۆکتره.

۳. هر ۳ مه تنه که ناتهوان، روداوه کان به پچری پچری و، هه ندیکیان به
شیاوی و، بێ «تسلسل» ی میتژی نه گیتیهوه. له گیترا نه وه ی ده ماو ده م دا لێ ی
که م و زیاد کراوه و، هه ندی له ناو و روداوه کانی بهر نالوگۆ و، هه ندی له
وشه کانی بهر ده سکاری که وتون.

۴. هیچ کام له و ۳ که مه ی نعم مه تنانه بان کۆ کردۆته وه، لیکۆلینه وه ی
بهراوردییان له گه له مه تنه کانی تر و، لیکۆلینه وه ی میتژی و زمانه وانییان له سه
نه کردوه. مه تنه که یان به ساده یی به که موکری به کانی وه نوسیوه ته وه.

۵. کاک که مال ره نۆف هر ۳ مه تنی کۆ کردۆته وه. وشه نانا شناکانی لیک
داوه ته وه و، پهراویزی میتژی بۆ نوسیوه.

نعم مه تنه به ده سکاری به کی که می هه ندی وشه وه له وهر گیراوه.

نوسکارمان: ۷۶۰ - ۷۶۷. حوزنی موکریانی: گۆناری «روناکی» ۸ ژ،
سالی ۳، ۱ ی نیسانی ۱۹۳۱. محمد توفیق وردی: «به پیتی نه وره حمان پاشای
به به»، به عه داد ۱۹۶۱. ل ۱۱ - ۵۶.

*

۶. ۲. چیرۆکی:

مامه یاره

نوسینی: م. ج

له رۆژهه لاتنی سلیمانیه وه نزیک به شار گردیکی قوتی روت و ماوی هه به
که به تنیا و نه ختی دور له گرده کانی تر، وهک پالنه وانیکی به فیز و هینز، لوتی به
چه شتی بهرز کردۆته وه بۆ ناسمان که هر وه کوبیه ویت به و نزمی خۆیه وه شان له
شانی کوره کاژاو و پیره مه گرون بدات.

نعم گرده به فیزه، گله بیه کی نه گهر له به ختی خۆی بوین نه ویش له لایه ن
ناوه که به وه به. هه تا نزیک ۳۷ سال له مه وینش پشیمان نه گوت «گردی گولان» به لام
له و سالانه دا خوا به ناواتی خۆی گه یاند و، به ناویک شاد بو که هه رچۆنی پتیه ی
بنازی بۆی ره وایه له وساو به پتی نه لێن «گردی مامه یاره».

پیر مامه یاره که نیستا له تهپله سوری نهو کرده وه سهیری کرده وه کاغان نهکا ، به لای زور له لاهوگانی نهمرزوه بوته که سیتیکی دپیرین ، پهنگه ههندیکستان هر بایستان نه بیستی چونکه ژبانی نه میش و هی هه مو گوره یه کی که مان ون بوه . بهلام من به اختیارانه به چاو پتی کهوتنی شاد بوم . پیایوکی باریکه له ی که له گهت بو . دو چاوی تیسژ و رویه کی چرچی هه بو . به ریش چه رمگی و سمنیلی بهر قرتینراویه وه دیمه نیکی سهیری هه بو . روخوژ و رهند بو . له جلویه رگا نه نسیکه خانه یه کی گیاندار بو . له چراخان و رزوانی هه ینی دا زری و کلاوزهری نه بوژی . جوتی قهره بینای زلی به پشتیا شوژ نه کرده وه . دو ده مانچه ی نه کرد به بهریا . شیرتیکی نه به ست به پشتیه وه . رمیکی درژی نه گرت به ده ستیه وه و بهو چه شه له پیش موته صهرریف و کاربه دهستان و خه لکه وه نه رژیشت .

مامه یاره به تاییه تی خو شه ویستی هه مو منالیک بو و ، هه مو منالیکیش لای نهو خو شه ویست بو . له شهوی چراخان دا نهو نه هاتایه وه ده مانچه یه کی نه ته قانایه زه ماوهن دهستی پتی نه نه کرد . له بهرنه وه منالان به چوار چاو چاوه پروانی هاتنی ده بون و هر که پریشکی باروت له لوله ی ده مانچه ی نه وه وه نیتر ناگریازی ده ست پتی نه کرا . له بیرم دیت هر وه ختی نیمه : منالان ، که پتی ی نه گه بیستین به چنگ شه کری به سهرا دابهش نه کردین و ، هه میشه ههردو گیرفانی پر بو له م چه شه ستانه . چاک له بیرم دتی ده ستیشی نه هینا به سهرمانا و نه یوت : « منالینه ! هیوام هر به نیوه یه » نهوساکه ، له سپهری منالیمانا ، نیمه مامه یاره مان تنیا له بهر شارناین و بهرگی نه نسیکه و چه ره ی خوژ ، خوژ نه ویست بهلام که گوره بوین و تی گه بیستین نه م پیره جوامیره مان له لا خو شه ویستتر و گوره تر بو .

پیر مامه یاره ناوی یارنه حمده کوری خدر به کی هومهر ناغای خه لکی دتی ی وهنهرینه بو که لای شارباژیره . هومهر ناغای باپیری یه کتیک بو له دوانزه سواری مهروان . زور خو شه ویست بو لای نه وره حمان پاشای به به . نه وهنده خو شه ویست به وه له لای که پاشا نهو شیرهی له تاران فه تی عه لی شا پیشکه شی کرد بو دابویه . وه کو تیکه بیستوین یارنه حمده له سالی ۱۸۰۴ دا له وهنهرینه له دایک بوه . که پتی نهکا له سهر رتوشوتنی باووباپیری نه پتی به نوکهری پاشای به به . له ۱۸۴۰ دا له له شکری به به دانه نری به نهفسه ری توچی و هه تا شه ره که ی کژی له م فرمانه دا نه مینیتیه وه .

له ۱۸۴۷ دا میانی نه حمه دپاشای به به و ده وله تی عوسمانی تیک نه چتی .. ده وله تی عوسمانی له ژیر فرمانی سهردار نه جیب پاشادا له شکرتیک نه راز تینیتیه وه و نه پنیتری بز سهر نه حمده پاشا . نه حمده پاشایش له شکری له رزوانای کژی به راه بهر به یک نه وه ستن . کات مانگی گولان نه پتی . باره گای نه حمده پاشا له لای کردی ریزه تو هه ل نه دا . له شکری کورد نه وهنده وره یان به هیتز بوه که له شکانی تورکه کان هه مو دنیا بون .

به‌لام داخلی به جهرگم به‌خستی ره‌شی کورد لیره‌شا نه‌ی هیتا بو. نیشواری
 پینجشمه که دوایی مانگ نه‌بن سهر باز و موچه‌خوژ داوای موچه نه‌کهن. یه‌کن له
 وه‌زیره‌کان به پاشا نه‌لتی: «توله هه‌تا برسی بیت چاکتر راو نه‌کا» پاشا نه‌مه‌ی به
 گوئی دا نه‌چی و نه‌و روزه موچه نادات. نم قسه‌یه به گوئی له‌شکره‌که
 نه‌که‌ویته‌وه. له سهرنکه‌وه وه‌رنه‌گرتی موچه و له سهرنکی تره‌وه بلا‌وبونه‌وی
 قسه‌یه‌کی وا سوک و، جگه له مانه‌یش چاو‌وپاوی هه‌ندئ، که گویا، شهرکردن له
 گه‌ل له‌شکری خه‌لیفه پینجه‌وانه‌ی دین و پروایه، بون به مایه‌ی سهرینچی له‌شکر و،
 له نه‌نجاما هه‌مو قسه نه‌کهن به یه‌ک که نه‌و شه‌وه بلا‌وی لئ بکه‌ن و، ته‌قه‌ی
 تغه‌نکینک نه‌کهن به نیشانه‌ی بلا‌وه کردن. برینار ناغای بیناشی شه‌وی به مه‌ی
 زانی. زو رایکرد بۆ چادری پاشا که خه‌به‌ری بداتن. هه‌ر نه‌و کاته‌دا ته‌قه‌ی
 تغه‌نکینک دیت ده‌سته‌ب‌جن له‌شکر ده‌ست نه‌کا به بلا‌وه کردن. نه‌حمه‌د پاشای
 به‌ده‌بخت که نه‌مه نه‌بینت سوار شه‌ی و له گه‌ل چهند نوکسه‌ریکا سهری خوئی
 هه‌لنه‌گرتی. به‌م ره‌نگه دوا حوکمداری به‌به له ولاتی ماد و ناری ده‌رنه‌چتی.

له‌شکری تورک له‌م بلا‌ویه ناگادار ناین. بز سه‌ینت دینه پینشه‌وه بو شه‌ر.
 به‌لام هیچ به‌رامبه‌ریه‌ک نایین و تن نه‌گهن که که‌سیان له به‌رامبه‌ر نه‌ماوه نیش به
 سهریه‌ستی پینش نه‌کهن. به‌لام کوتوپر توپخانه‌ی نه‌حمه‌د پاشا ده‌س نه‌کا به گولله
 باراندن به سهریانا. نه‌یان په‌شوکتینت. سهرداری تورک تن نه‌کا که له هه‌ندئ توپچی
 به‌و: «وه که‌سی تر نه‌ماوه فه‌رمان نه‌دا که بیان گرن. له‌شکره‌که چوارده‌وری
 یارنه‌حمه‌دی توپچی داو به دیل کرتیان. نه‌جیب پاشا نم نازاییه که یاره نواند بوی
 زوری بین خوش نه‌بیت. بانگی نه‌کاته لای خوئی و نم گفتوگۆ به‌یان نه‌بن:
 نه‌جیب پاشا: له‌شکری پاشا که‌تان هه‌مو بلا‌وی کرد تو بۆچی به‌ تهنیا
 به‌رامبه‌ریت کرد؟

یاره: من فه‌رمانبه‌رم توپخانه به من سپیتردراوه. فه‌رمانی شه‌رم بین درا بو.
 کاری خوژم به جن هیتا.

نه‌جیب پاشا: فه‌رمانده‌ره‌که‌ت سهری خوئی هه‌لگرت تو بۆچی ده‌ستت له شه‌ر
 هه‌لنه‌گرت؟

یاره: وه‌کو وتم فه‌رمانی شه‌رم وه‌رگرتبو. به‌لام له پاشا نه‌وه فه‌رمانی شه‌ر
 نه‌کردنم وه‌رنه‌گرت.

له سهر نم قسه لاوچا که‌نیه نه‌جیب پاشا پتر مامه یاره‌ی نه‌چی به دلا و
 نه‌لتی: بۆ نم لاوچا که‌یت نه‌مه‌ویت پاداشتیکت بده‌مه‌وه چیت نه‌وی بلتی؟

مامه یاره: خوا پاشای خوژم به‌یلتی هه‌چم ناوی.
 نه‌جیب پاشا: پاشای خوژت نه‌ما رۆشت، نیشر ولاته‌که‌تان که‌وته ژیره‌ده‌ستی

ده‌وله‌تی عوسمانیه‌وه دل‌ویستت چیه بلتی؟
 مامه یاره: له پاشا نه‌مه ژیانم ناوی تا مالی دنیا م بویت.

نهجیب پاشا به چاوچیکی نافرینکاری و دؤستییه وه پسا روانی و کوتی:
پاشه.

بهلام هدر نهو رۆژه نهجیب پاشا پین ی زانی که یاره دئی یه کی به بهرات به
دهسته وه به. فهرمانی بهراته که ی بۆ تازه کرده وه. دئی یه که ناوی کانی درکه ی سه گان
بو که نیستا به دست نه حمده ناغای گوساله ی خزمیوه یه تی.

نهوی نیسته لهو گۆزه تاریک و ته نیسایه ی گردی گولان دا نه حسیتیه وه و
گرده که به ناویه وه ناو نراوه. نم میلله تپه روه ره گه وره یه یه که ۳۷ ساله به داخه وه
چاوه روانی جهزنی کورد نه کات.

۱. رهند: قسه خوش و گورجوگول

۲. شارناین: تتویج

۳. وا به ناربانگه نم تفته نگه که س نه پتسقانوه. نهو شه وه ره شه با بوه.
تفته نگیک به کۆله که ی ختیوه تیکا ههل واسراوه. که وتۆته خواره وه و ته قیوه نه میش
دیسانه وه کولۆلی کورد، چونکه نه شیا که پاشا بیزانیسایه بتوانن به ریه سستی
ته گبیره که یانی به کردایه به وه به بهر دوزمننا سه رکه وتنایه.

«دیاری لاران»، به عداد، ۱۹۳۲. رهنکه نوسه ره که ی «مه حمود
جهودهت» بئ.

العلماء والفقهاء في الإسلام

كانت الحياة العلمية والفكرية في الإسلام تتجسد في شخصيات العلماء والفقهاء الذين ساهموا في نهضة الحضارة الإسلامية. هؤلاء العلماء هم الذين حفظوا التراث العلمي والفلسفي العالمي، وأضافوا إليه بحسب المنهج الإسلامي. من أهم هؤلاء العلماء والفقهاء: أبو بكر الصديق، عمر بن الخطاب، عثمان بن عفان، وعلي بن أبي طالب، والذين هم أركان الدولة الإسلامية الأولى.

ومن ثم جاء الخلفاء الراشدين الذين هم من أصحاب السيف واليد، وهم الذين ساهموا في توسيع رقعة الإسلام وفتحوا لأمة محمد صلى الله عليه وآله وسلم عوالم جديدة. هؤلاء العلماء هم الذين وضعوا الأسس العلمية والفكرية للدولة الإسلامية، وهم الذين ساهموا في نهضة الحضارة الإسلامية. ومن أهم هؤلاء العلماء والفقهاء: أبو بكر الصديق، عمر بن الخطاب، عثمان بن عفان، وعلي بن أبي طالب، والذين هم أركان الدولة الإسلامية الأولى.

ومن ثم جاء الخلفاء الراشدين الذين هم من أصحاب السيف واليد، وهم الذين ساهموا في توسيع رقعة الإسلام وفتحوا لأمة محمد صلى الله عليه وآله وسلم عوالم جديدة. هؤلاء العلماء هم الذين وضعوا الأسس العلمية والفكرية للدولة الإسلامية، وهم الذين ساهموا في نهضة الحضارة الإسلامية. ومن أهم هؤلاء العلماء والفقهاء: أبو بكر الصديق، عمر بن الخطاب، عثمان بن عفان، وعلي بن أبي طالب، والذين هم أركان الدولة الإسلامية الأولى.

پاشکوی سییهم

۳. لیستی به لگه

۱. نامہی شا سولتان حسینی صفہوی بۆ سولتان مستہفا خانی عوسمانی
باہت: دستدرژی سلیمان بہ بہ ہۆ سر ناوچہ گانی سنوری نیران و، داوای
سرکوتکردنی
سال: نہنوسراوہ بہ مہزنہ ۱۱۰۹
سرچاوہ: نوانی، «اسناد و مکاتبات...»، ص ۱۲۷ - ۱۳۰.

۲. نامہی شا سولتان حسینی صفہوی بۆ سولتان مستہفا خانی عوسمانی
باہت: سرکوتکردنی سلیمان بہ بہ
سال: ۱۱۱۱
سرچاوہ: نوانی، «اسناد و مکاتبات...»، ص ۱۲۲ - ۱۲۶.

۳. نامہی فتح عدلی شا بۆ عدلی پاشای والی ی بہ عداد
باہت: دانانہوی نوزہ حمان پاشا بہ حاکمی بابان
سال: ۱۲۲۰ / ۱۸۰۵
سرچاوہ: نصیری - ۵۱/۱.

۴. نامہی فتح عدلی شا بۆ والی ی بہ عداد
باہت: گترانہوی نوزہ حمان پاشا بۆ حاکمیتی بابان
سال: ۱۲۲۱ / ۱۸۰۶
سرچاوہ: نصیری - ۵۵/۱.

۵. نامہی میرزا شہ فیع، صدری نہ عظمی نیران، بۆ صدری نہ عظمی
عوسمانی
باہت: شہری زرتیار و، دستدرژی لشکری والی ی بہ عداد بۆ سر قہلمرہوی
نیران
سال: ۱۲۲۱ / ۱۸۰۶

سرچاوه: نصیری - ۵۷/۱.

۶. فرمانی فتح علی شاہ بوزعباس میرزا
بابت: شعر راگرتن و، نازاد کردنی سلیمان که هیا
سال: ۱۲۲۱ / ۱۸۰۶

سرچاوه: نصیری - ۶۱/۱.

۷. نامی محمد حسین خان بوزعباس میرزا
بابت: نورمحمدان پاشا و، پهلاماردانی بهغداد بوزاوردنی والی و، دانانی والی
نوی

سال: ۱۲۲۵ / ۱۸۱۰

سرچاوه: نصیری - ۱۱۹/۱.

۸. نامی محمد صادق خان بوزعباس میرزا محمد شفیع، صدری نهعظمی نیران
بابت: رهفتاری توندوتیری نورمحمدان پاشا له گهل کار بهدستان بهغداد

سال: ۱۲۲۵ / ۱۸۱۰

سرچاوه: نصیری - ۲۱۴/۱.

۹. نامی محمد علی میرزا بوزورشید پاشا، صدری نهعظمی عوسمانی
بابت: جهلالهددین و، مهسهلهی باهان و محمود پاشا

سال: ۱۲۲۸ / ۱۸۱۳

سرچاوه: نصیری - ۱۶۴/۱ - ۱۶۵.

۱۰. نامی محمد حسین خان بوزمحمد چلهبی
بابت: تالانکردنی نیرانییهکان و، باسی نورمحمدان پاشای کوچکردو

سال: ۱۲۲۹ / ۱۸۱۴

سرچاوه: نصیری - ۱۸۵/۱.

۱۱. نامی محمد علی میرزا بوزسلیمان نهغهندی، بالیوزی عوسمانی
بابت: بارمتهی باهانی لای نیران

سال: ۱۲۳۵ / ۱۸۱۹

سرچاوه: نصیری - ۲۳۷/۱.

۱۲. نامی محمد علی میرزا بوزمحمد پاشای والی ی موسل

بابهت: زهمی داود پاشا و، تاوانبار کردنی کیمانی نوره محمد پاشا به نژاوه گنیران
له نیوان هرردو دهولت دا
سال: ۱۲۳۷ / ۱۸۲۱
سرچاوه: نصیری - ۲۵۳/۱.

۱۳. نامه‌ی عه‌بباس میرزا بز لورد سترافورد کانینگ، نیلچی نینگلیز لای بابی
عالی
بابهت: رونکردنوه‌ی هوزکانی ناکوکی نیران و عوسمانی و دهرپینی ناماده‌یی بز
ناشتونوه.
سال: ۱۲۳۸ / ۱۸۲۲
سرچاوه: میرزا صالح - ۲۴۶/۱ - ۲۴۷.

۱۴. نامه‌ی قائیم مقام بز جوزج ولک، نیلچی نینگلیز لای دهرباری قاجار
بابهت: مەرجه‌کانی نیران بز بیتکهاتن له گهل عوسمانی
سال: ۱۲۳۸ / ۱۸۲۲
سرچاوه: میرزا صالح - ۲۴۸/۱ - ۲۵۱.

۱۵. نامه‌ی قائیم مقام بز سرعه‌سکوری نهرزرقم
بابهت: هوی درتزه کیشانی جهنگی نیران و عوسمانی و، ناماده‌یی نیران بز ناشتی
سال: ۱۲۳۸ / ۱۸۲۲
سرچاوه: میرزا صالح - ۲۵۲/۱ - ۲۵۴.

۱۶. نامه‌ی قائیم مقام بز جوزج ولک
بابهت: مەرجه‌کانی نیران بز ناشتی
سال: ۱۲۳۸ / ۱۸۲۲
سرچاوه: میرزا صالح - ۲۶۱/۱.

۱۷. فرمانی فتح علی شا بز عه‌بباس میرزا
بابهت: دستکاری ریککه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نهرزرقم سه‌بارهت به نیلی باهان
سال: ۱۲۳۹ / ۱۸۲۳
سرچاوه: نصیری - ۴۲/۲؛ گزیده اسناد سیاسی - ۱۴۳/۱.

۱۸. نامه‌ی عه‌بباس میرزا بز محمد محمد نهمین ره‌نوف پاشا، والی نهرزرقم
بابهت: داوای دستکاری ریککه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نهرزرقم سه‌بارهت به نیلی باهان

سال: ۱۲۳۹ / ۱۸۲۳
سرچاوه: نصیری - ۴۹/۲.

۱۹. نامه‌ی عبیاس میرزا بق محمدنمه‌د نمین ره‌نوف پاشا، والی‌ی نهرزرقوم
باهت: داوای ده‌ستکاری ریککه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نهرزرقوم سه‌بارت به نیلی باهان
سال: ۱۲۳۹ / ۱۸۲۳
سرچاوه: نصیری - ۵۱/۲.

۲۰. نامه‌ی محمدنمه‌د حسین خان سرداری نیره‌وان بق محمدنمه‌د نمین ره‌نوف پاشا،
والی‌ی نهرزرقوم
باهت: داوای ده‌ستکاری ریککه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نهرزرقوم سه‌بارت به نیلی باهان
سال: ۱۲۳۹ / ۱۸۲۳
سرچاوه: نصیری - ۵۲/۲.

۲۱. نامه‌ی محمدنمه‌د حسین خان سرداری نیره‌وان بق حسین پاشا، موحافیظی
قارس
باهت: داوای ده‌ستکاری ریککه‌وتننامه‌ی یه‌که‌می نهرزرقوم سه‌بارت به نیلی باهان
سال: ۱۲۳۹ / ۱۸۲۳
سرچاوه: نصیری - ۵۴/۲ - ۵۵.

۲۲. فرمانی عبیاس میرزا بق محمود پاشای باهان
باهت: داوای سوازی باهان بق به‌شداری له شهری روس دا
سال: ۱۲۴۲ / ۱۸۲۶
سرچاوه: نصیری - ۸۶/۲.

۲۳. فرمانی عبیاس میرزا بق محمود پاشای باهان
باهت: راگه‌یاندنی ریککه‌وتنی ناشتی روسی - نیرانی
سال: ۱۲۴۳ / ۱۸۲۷
سرچاوه: نصیری - ۹۶/۲.

۲۴. نامه‌ی میرزا ناقاسی بق صدوری نمعظمی عوسمانی
باهت: کاروباری سنور، عه‌شایهر، بازرگانی، شکات له میسری ره‌واندن، داوای
لایردنی نمحمد پاشای باهان

سال: ۱۲۵۷ / ۱۸۴۱
سرچاوه: گزیده اسناد سیاسی، ۱ / ۲۶۵.

۲۵. نامی میرزا ناقاسی بۆ صارم نۀفندی سفیری عوسمانی
بابت: شکات له سفیری رواندز، که دهستدریژی کردۆته سەر نۀرزی نئیران و،
شکات له علی رزا پاشای والی ی به عداد چونکه رتگای لئی ناگری
سال: ۱۲۵۸ / ۱۸۴۱
سرچاوه: نصیری - ۱۹۷ / ۲.

۲۶. فرمانی محممد شا بۆ میرزا تەقی خان (نەمیر کەبیر)
بابت: دەسەلات دان بە میرزا تەقی خان بۆ گەفتوگۆ، سلیمانی بە مولکی خۆی
نەزانی
سال: ۱۲۶۲ / ۱۸۴۶
سرچاوه: نصیری - ۲ / ۲۱۳.

۲۷. نامی وهزیری موختاری ئینگلیز بۆ وهزارتی کاروباری دهرهوهی نئیران
بابت: شعری والی ی نۀرده لان و قائمقامی سلیمانی
سال: ۱۲۶۲ / ۱۸۴۶
سرچاوه: گزیده اسناد سیاسی، ۱ / ۵۴۵.

۲۸. نامی نۀورهحمان پاشای بابان بۆ محممد علی میرزا
بابت: ناگادار کردنی له وهرگرتنی بیسوردی و خەلعتی والی ی نۀرزۆم و
گلدانهوی نئیردراوه که.
سال: نۀنوسراوه به مەزەننە ۱۲۲۲ک / ۱۸۰۷
سرچاوه: نصیری - ۱ / ۲۱۰.

۲۹. نامی محممد پاشای بابان بۆ سولتانی عوسمانی
بابت: دهرپرینی سوپاس و ستایش سهبارت به ناردنی فرمان و خەلعت و
پرینهوهی بابان و کۆزه و هەریر
سال: ۱۲۳۰ / ۱۸۱۴
سرچاوه: نصیری - ۲ / ۲۰۳.

۳۰. نامی محممد پاشای بابان بۆ سهید محممد نۀفندی، موفتی ی کهرکوک
بابت: گەشتنی لهشکری نئیران

سال: ۱۸۱۵ / ۱۲۳۰
سرچاوه: نصیری - ۲/۲۰۵.

۳۱. نامه‌ی محمود پاشای باهان بزرگه‌وره‌کانی کهرکوک
باہت: دهرکردنی عبداللہ پاشا له کهرکوک
سال: ۱۸۱۵ / ۱۲۳۱
سرچاوه: نصیری - ۲/۲۰۶.

۳۲. نامه‌ی محمود پاشا بزرگ داود پاشا، والی ی به‌غداد
باہت: داوای لیبوردن
سال: ۱۸۲۴ / ۱۲۴۰
سرچاوه: نصیری - ۲/۶۶.

۳۳. نامه‌ی محمود پاشای باهان بزرگ سہیبید محمود نہفہندی، موفتی کهرکوک
باہت: رتیکه‌وتنی روس و نیران
سال: ۱۸۲۷ / ۱۲۴۳
سرچاوه: نصیری - ۲/۹۸.

۳۴. نامه‌ی عبداللہ بہگی موتہ‌صہ‌رہیفی سلیمان‌ی بزرگ والی ی نهرزردم
باہت: ہترشی له‌شکری نہردہ‌لان بزرگ باهان و تیکشکاندنی
سال: ۱۸۴۲ / ۱۲۵۸
سرچاوه: نصیری - ۲/۱۸۴-۱۸۶.

بیبلیوگرافی

به زمانی عهده‌ی

امین زکی، محمد: «تاریخ السلیمانیه و انحائها»، ترجمه: محمد جمیل
بندی الروزیانی، شرکه الطباعه والنشر المحدوده، (بغداد ۱۹۵۱)
البصری، عثمان بن سند الوائلی: «مطالع السعود»، تحقیق: الدكتور عماد
عبدالسلام رووف و سهیله عبدالمجد القیسی، (الموصل ۱۹۹۱).
---: «اصفی الموارد فی سلسال احوال الامام خالد»، المطبعه العلمیه،

(مصر ۱۳۱۰ هـ)

الحال، محمد: «الشیخ معروف النودهی البرزنجی»، (بغداد ۱۹۶۱)

---: «البیتوشی»، (بغداد ۱۹۵۸)

الراوی، د. جابر: «الحدود الدولیه ومشكله الحدود العراقیه الایرانیه»،
(بغداد ۱۹۷۳)

العزازی، عباس: «تاریخ العراق بین احتلالین»، ۸ جلد، (بغداد)، طبعه
ثانیه، الشریف الرضی، (قم ۱۴۱۰)

العمری، یاسین: «غرائب الاثر فی حوادث ربع القرن الثالث عشر»، نشره:
محمد صدیق الجلیلی، (الموصل ۱۹۴۰)

فائق بک، سلیمان: «الممالک الکولمه من فی بغداد»، نقله من التركیه:
محمد نجیب ارناوی، (بغداد ۱۹۶۱)

فریزر، جیمس بیلی: «رحله فریزر الی بغداد»، (بغداد ۱۹۶۴)

القرنجی، محمد: «التعریف بمساجد السلیمانیه ومدارسها الدینیّه»، (بغداد
۱۹۳۸)

الکوکولی، الشیخ رسول: «دوحه الوزراء فی تاریخ وقائع بغداد الزوراء»،
نقله من التركیه: موسی کاظم نورس، (بیروت بت)، طبعه ثانیه، منشورات

الشریف الرضی، (قم ۱۴۱۳)

لونگریک، ستیفن همسلی: «أربعة قرون من تاریخ العراق الحدیث»،

ترجمه: جعفر الحياط، (بغداد ۱۹۶۸)

المدرس، عبدالکريم محمد: «علمائنا في خدمه العلم والدين»، عني
بنشره: محمد علي القردهاغی، دار الحریه للطباعه والنشر، (بغداد ۱۹۸۳)
الموصلی، السيد فتح الله القادری: «ملحمه الموصل»، تحقيق سعيد
الديوبه جي، (بغداد ۱۹۶۵)

الموكریانی، حسين حزنی: «موجز تاريخ امراء سوران»، ترجمه: محمد الملا
عبدالکريم، (بغداد ۱۹۶۷)

نظمی زاده، مرتضی افندی: «گلشن خلقا»، نقله من التركيه: موسى كاظم
نورس، (النجف الاشرف ۱۹۷۱)

نيبور: «رحله نيبور الى العراق»، ترجمه: الدكتور محمود حسين الامين،
(بغداد ۱۹۶۵)

نوار، الدكتور عبدالعزيز سليمان: «داود باشا والي بغداد»، (القاهره
۱۹۶۷)

---: «تاريخ العراق الحديث»، (القاهره ۱۹۶۸)

به زمانی فارسی

ادموندز، سیسیل جی: «کردها، ترکها، عربها»، ترجمه: ابراهیم
یونسی، انتشارات روزبهان، (تهران ۱۳۶۷ ش)

ادیب الشعرا، میرزا رشید: «تاریخ افشار»، به اهتمام: محمود رامیان و
پرویز شهبیار افشار، (تبریز ۱۳۴۶ ش)

پاهانی، عبدالقادر ابن رستم: «تاریخ و جغرافیای کردستان، موسوم به: سیر
الاکراد»، به اهتمام: محمد رفوف توکلی، (تهران ۱۳۶۶ ه ش)

بدلیسی، امیر شرفخان: «شرفنامه، تاریخ مفصل کردستان»، به اهتمام:
محمد عباسی، (تهران ۱۳۴۳ ه ش).

پارسا دوست، د. منوچهر: «ریشه های تاریخی اختلافات جنگ عراق و
ایران»، شرکت سهامی انتشار، (تهران ۱۳۶۷ ه ش)

پورگشتال، هامر: «تاریخ امپراطوری عثمانی»، ترجمه: میرزا زکی علی
آبادی، به اهتمام: جمشید کیان فر، ۵ جلد، (تهران ۱۳۶۷ - ۱۳۶۹ ه ش)

دنبلی، عبدالرزاق: «ماثر سلطانیه»، باهتمام: غلام حسین صدیقی افشار،

(تهران ۱۳۹۲ هـ ش)

فخرالکتاب، میرزا شکرالله سنندجی: «تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان»، باهتام د. حشمت الله طیبی، انتشارات امیرکبیر، (تهران ۱۳۶۶ هـ ش)

گلستانه، ابو الحسن بن محمد امین: «مجمعل التواریخ»، بسعی و اهتمام مدرس رضوی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، (تهران ۲۵۳۶) لکهارت، لارنس: «انقراض سلسله صفویه»، ترجمه: مصطفی قلی عماد، انتشارات مروارید، (تهران ۱۳۶۴ هـ ش)

مردوخ کردستانی، شیخ محمد: «تاریخ مردوخ»، چاپخانه ارتش، (تهران بت)

معمدی، دکتر مهیندخت: «مولانا خالد نقشبندی و پیروان طریقت او»، انتشارات پازنگ، (تهران ۱۳۶۸)

محمد معین: «فرهنگ فارسی»

مستوره، ماه شرف خانم: «تاریخ اردلان»، به اهتمام: ناصر آزادپور، چاپخانهی بهرامی، سنندج ۱۳۴۳ هـ ش.

مشیر الدوله، میرزا سید جعفر مهندس باشی: «رساله تحقیقات سرحدیه»، به اهتمام محمد مشیری، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، (تهران ۱۳۴۸ ش)

مهدوی، عبدالرضا هوشنگ: «تاریخ روابط خارجی ایران»، انتشارات امیر کبیر، (تهران ۱۳۶۴ هـ ش)

مهدی خان: «تاریخ جهانگشای نادری»، (تهران ۱۳۱۱ ش)

میرزا صالح، غلامحسین: «اسناد رسمی در روابط سیاسی ایران و روسی و عثمانی»، نشر تاریخ ایران، ۲ جلد، (تهران ۱۳۶۵ ش)

نامی اصفهانی، میرزا محمد صادق موسوی: «تاریخ گیتی گشا در تاریخ زنده»، با مقدمه: سعید نفیسی، (تهران ۱۳۶۶ هـ ش)

نفیسی، سعید: «تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر»، ۲ جلد، انتشارات بنیاد، (تهران ۱۳۶۶ ش)

نصیری، د. محمد رضا: «اسناد سیاسی دوره قاجاریه»، ۴ جلد، انتشارات کیهان، (تهران ۱۳۶۶ - ۱۳۶۸ هـ ش)

نوائی، دکتر عبدالحسین: «اسناد و مکاتبات سیاسی ایران از سال ۱۱۰۵ -
۱۱۳۵ هجری - قمری»، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، (تهران ۱۳۶۳
هش)

---: «نادر شاه و بازماندگانش»، انتشارات زرین، (تهران ۱۳۶۸ ش)
واحد نشر اسناد: «گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمانی دوره قاجاریه»، ۶
جلد، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وابسته به وزارت امور خارجه جمهوری
اسلامی ایران، (تهران ۱۳۶۹ ش)
ورهرام، دکتر غلامرضا: «تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند»
انتشارات معین، (تهران ۱۳۶۶ ه.ش)
وقائع نگار کردستانی، علی اکبر: «حدیقه‌ی ناصری در جغرافیا و تاریخ
کردستان»، به اهتمام: محمد زینوف توکلی، (تهران ۱۳۶۴ ه.ش)

به زمانی کوردی

ابن الحاج، مهلا محمد حاجی حسنین: «مه‌هدی نامه»، لیتکولینه‌وه و
پیشکش کردنی: محمد علی قهره‌داخی، به‌غداد، ۱۹۷۵.
نوسکارمان: «تحفه‌ی مظفریه»، هیتانه‌وه‌یین بز سهر ریتوسی کوردی: هیتن
موکریانی، چاپ‌کردنه‌وه‌ی سه‌یدیان
امین زکی، محمد: «خولاصه‌ی تیگی تاریخی کوردو کوردستان»، به‌رگی ۱ و
۲ و ۳ له یک به‌رگ دا، چاپ‌کردنه‌وه‌ی سه‌یدیان
---: «تاریخی سلیمانی و ولاتی»، (بغداد ۱۹۲۹)
ریج، کلودیوس جیمس: «گه‌شتی ریج بو کوردستان ۱۸۲۰»، وه‌رگینانی له
عهره‌به‌وه: محمد جمه باقی، (ته‌وریز ۱۹۹۲)
خال، شیخ محمدی: «فهره‌نگی خال»
سجادی، علاء‌الدین: «میتژی نه‌ده‌بی کوردی»، چاپ‌خانه‌ی مه‌عارف،
(بغداد ۱۹۵۲)
---: «دو چامه‌که‌ی نالی و سالم»، چاپ‌خانه‌ی مه‌عارف، (بغداد
۱۹۷۳)
موکریانی، سید حسین حزنی: «تاریخی حکمدارانی بابان»، چاپ‌خانه‌ی

زاری کرمانجی، (رهواندز ۱۹۳۱)

سیوچی، مهلا محمدهد: «تذکره العوام یا بهیتی نهوول و ناخسر»،
لینکۆلینهوهی محمدهد عملی قهره‌داخی، (سلیمانی ۱۹۷۹).

دیوانی شیعر

ره‌نجوری، مهلا عومەر: «دیوانی ره‌نجورین»، لینکۆلینهوهی: محمدهد عملی
قهره‌داخی، (به‌غداد ۱۹۸۳)

سالم، نه‌وره‌حمان به‌گی صاحبقران: «دیوانی سالم»، بلاو کردنه‌وهی: گیوی
موکریانی، چاپخانه‌ی کوردستان، (هه‌ولتیر ۱۹۷۲)

کوردی، مسته‌فا به‌گی صاحبقران: «دیوانی کوردی»، بلاو کردنه‌وهی: گیوی
موکریانی، چاپخانه‌ی کوردستان، (هه‌ولتیر ۱۹۶۱)

نالی، مهلا خدری نه‌حمه‌دی شاوه‌یسی مکایه‌لی: «دیوانی نالی»،
لینکۆلینهوه و لیکدانه‌وهی: مهلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، چاپخانه‌ی
کۆری زانیاری کورد، (به‌غداد ۱۹۷۶)

گۆفار و رۆژنامه

به‌رده‌شانی، عملی: «عملی به‌رده‌شانی: به‌یت»، ژین، ژ ۸۹۲ ی ۱۱/۶:
ژ ۸۹۵ ی ۱۱/۲۷؛ ۸۷۹ ی کانونی ۱/۱۹۴۷، سلیمانی.

پیره‌میترد: «یا رۆحی مه‌ولانا خالید: بۆ نیسیراهیم پاشا»، ژین، ژ ۸۴۲،
۱۰/۱۰/۱۹۴۶، سلیمانی.

---: «وتار - سه‌رزه‌نشیت»، ژین، ژ ۸۸۷، ۱۸/۹/۱۹۴۷، سلیمانی.

---: «وتار - دوایی حورک - مذارانی باهان»، ژین، ژ ۸۹۴،
۱۱/۲۰/۱۹۴۷، سلیمانی.

---: «وتار - نه‌ندازه»، ژین، ژ ۹۳۶، ۲۳/۹/۱۹۴۸، سلیمانی.

الحال، محمد: «مخطوطات مکتبه‌ الحال»، گۆفاری کۆری زانیاری کورد،
ب ۱، ژ ۲، ۱۹۷۳، به‌غداد، ل ۶۳۷ - ۶۹۰.

خورشید، فواد حمه: «مدینه‌ السلیمانیه: درسه‌ جغرافیتها‌ التاریخیه»،
کاروان، ژ ۵۴، نیسانی ۱۹۸۷، هه‌ولتیر، ل ۱۵۰ - ۱۵۹.

ره‌سول، د. عبیزه‌دین مسته‌فا: «عملی به‌رده‌شانی - ژبان و به‌رهمه‌کانی»،
گۆفاری کولتیی نه‌دبیات، ژ ۱۶، زانستگای به‌غداد، ۱۹۷۳.

- رۆژبه‌یانی، جه‌مه‌یل به‌ندی: رۆژی نوێ، س ۱، ۴، ۱، مارتی ۱۹۶۰، سلیمان.
- هاوکاری، ژ ۱۲۰۸، ۱۹۸۸/۱۱/۲۸، به‌غداد.
- رۆژی نوێ: «تۆمار: په‌ره‌ کاشه‌زی له‌ به‌ره‌ی بابان و کۆچی نه‌وه‌حسان پاشاوه»، رۆژی نوێ، س ۲، ۱، مارتی ۱۹۶۱.
- السلفی، عبدالمجید: «الشیخ العلامة محمد بن حسن الالانی الکردی و منظومه‌ المحاسن الغرره»، کاروان، ژ ۳۶، نه‌یلولی ۱۹۸۵، هه‌ولتیر، ل ۱۵۰ - ۱۵۱.
- فوناد، د. که‌مال: «له‌ شیعه‌ به‌لاو نه‌کراوه‌کانی سالم»، چریکه‌ی کوردستان، له‌نده‌ن.
- فیضی، امین: «بابان کوردلرندن قابلیت حریبه»، ژین، س ۱، ع ۲۳، ۳۳۵ ی رومی / ۱۹۱۹ ز، نه‌سته‌مول.
- : «بابان کوردلرندن قابلیت صناعیه و علمیه‌لری»، ژین، س ۱، ع ۲۵، ۳۳۵ رومی / ۱۹۱۹ ز، نه‌سته‌مول.
- قره‌داخی، محمد علی: «الشیخ عبدالله الخیرانی من خلال مخطوطات مکتبه»، گۆفاری کۆری زانیاری کورد، ب ۲، ۲، ۱۹۷۴، به‌غداد، ل ۲۶۲ - ۲۶۶.
- کۆری زانیاری کورد: «پاراستنی پاشماوه‌ی کۆنمان له‌ کاری کورد»، گۆفاری کۆری زانیاری کورد، ب ۱، ۱، ۱۹۷۲، به‌غداد، ل ۲۸۳ - ۲۸۴.
- م. ج. (مه‌حمود جه‌وده‌ت): «مامه‌ یاره»، دیاری لاوان، ۱۹۳۴، به‌غداد، ل ۲۶ - ۷۳.
- محمد، محمود احمد: «وثیقه‌ تاریخیه‌ نادره: حلقه‌ مفقوده‌ من تاریخ شهرزور او مذكرات علماء‌ الدین البلباسیین...»، کاروان، ژ ۳۶، نه‌یلولی ۱۹۸۵، هه‌ولتیر، ل ۱۳۸ - ۱۵۰.
- : «شاعری بابانی...»، کاروان، ژ ۵۰، تشرینی دوهمی ۱۹۸۶، هه‌ولتیر، ل ۱۵۰ - ۱۵۹.
- ملا کریم، محمد: «عود علی به‌ فی الرسائل البانیه»، کاروان، ژ ۱۹، شوباتی ۱۹۸۴، هه‌ولتیر، ل ۱۴۳ - ۱۴۸.
- «عه‌قیده‌ی مه‌ولانا خالیدی نه‌قشه‌ندی»، گۆفاری کۆری زانیاری کورد، ب

۸، ۱۹۸۱، به‌غداد، ل ۱۹۹ - ۲۲۳.

وهیب، توفیق: «نهز خولامی چاوی ده کتولیم - خانی قه‌یفان»، ده‌نگی
کیتی ی تازه، س ۱، ب ۵، شویاتی ۱۹۴۴، به‌غداد، ل ۳ - ۸.
یاملکی، عبدالعزیز: «کرد تاریخندن بابان خاندانی»، ژین، س ۱، ع ۹ و
۱۱ و ۱۳ و ۱۵ و ۱۸، ۳۳۵ ی رومی / ۱۹۱۸ - ۱۹۱۹ ز، نه‌سته‌مول.
یوسف، عبدالرقتیب: «به‌شیک له ژبان و به‌ره‌می زانا و شاعیری کورد
مه‌لا عومه‌ری ره‌نجوری شاله‌به‌گی»، رۆشنبیری نوی، ژ ۱۰۷، نه‌یلولی ۱۹۸۵،
به‌غداد، ل ۱۴۵ - ۱۷۹.

*The Emirate Of Baban
Between The Grindstones Of
Turks And Persians*

**Noshirwan Mustafa Emin
1998**